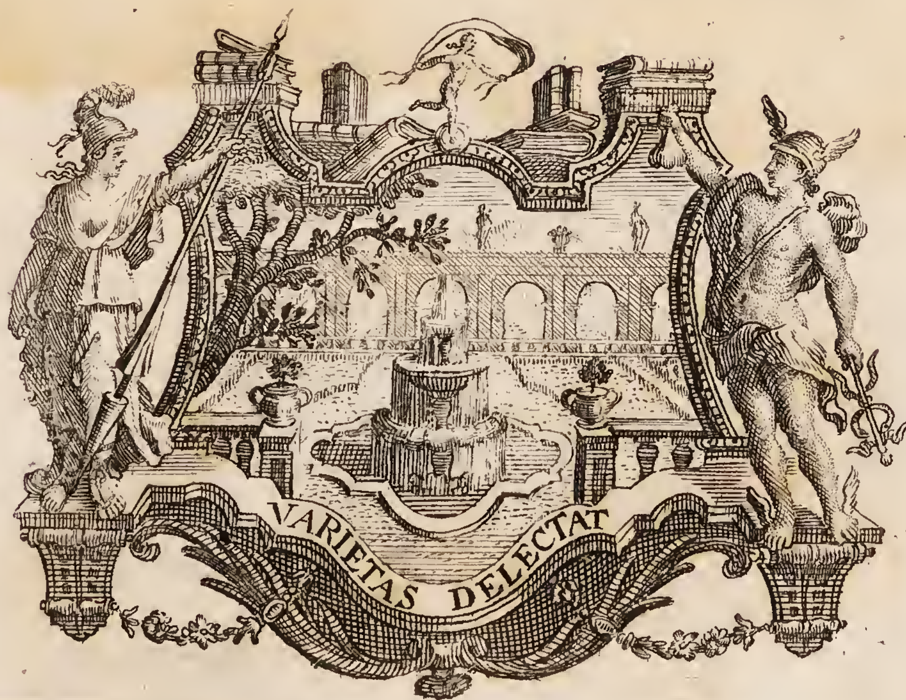
18-

GERARDI VAN SWIETEN
MED. DOCT.

COMMENTARIA
IN
HERMANNI BOERHAAVE
APHORISMOS
DE
COGNOSCENDIS ET CURANDIS MORBIS.

TOMUS QUARTUS.

NEAPOLI MDCCXLV.
Sumptibus JOSEPH PONZELLII.
Ex Typographia JOHANNIS DE SIMONE.
SUPERIORUM PERMISSU.

INDEX CAPITUM

HUJUS TOMI.

COM-

COMMENTARIA IN HERMANNI BOERHAAVE APHORISMOS DE COGNOSCENDIS ET CURANDIS MORBIS.

FEBRIS CONTINUA.

§. 728.

Ontinuarum ſimpliciſſima Ephemera, ſeu diaria; ſpatio 24. horarum initia, incrementa, ſtatum, declinationem abſolvens. Cauſas agnoſcit ſolum motum vehementiorem, peccato ſex rerum non naturalium ortum; vix ullam materiam. Cognoſcitur, a cauſa levi; corpore puro; ſymptomatibus levibus; criſi cita; pulſu mox a febris exitu plane reſtituto. Curatio facilis, abſtinentia, quiete, dilutione.

Continuae febres, quae nempe motum febrilem ſemel excitatum uno impetu ad finem perducunt, vel ſunt tales, ut ante illas, vel una cum illis, inſignis degeneratio ſolidarum & fluidarum corporis partium, & magna plurium functionum laeſio, obſerventur; tuncque vocantur Continuae putridae, de quibus ſequenti capitulo dicetur. Vel, continuae quamvis febres fuerint, non obſervatur tamen magna mutatio in ſolidis aut fluidis corporis, neque inſignis functionum laeſio occurrit; vocantur tunc Continuae ſimplices, ſive non putridae: nunquam periculoſae, ſed ſalutares ſemper, niſi perverſa medendi methodo, uti ſtatim patebit, in pejorem indolem mutentur. Illae autem febres, quamvis continuae jure dicantur, minime tamen acutarum nomen merentur; quia velociter quidem decurrunt, abſque periculo tamen; cum interim una cum velocitate junctum diſcrimen requiratur, ut febres acutae dici poſſint (vide §. 564.).

Obtinuit uſu apud Medicos, continuas illas ſimplices febres, ſive non pu-

tridas, dividere sic, ut Ephemera vocetur febris, quae viginti quatuor horarum spatio totum suum decursum absolvit, percurrendo quatuor illa, in omni febre notanda (vide §. 590.), stadia, initium nempe, incrementum, statum, & decrementum: si vero similis febris ultra viginti quatuor horarum spatium excurrat, non vocabitur Ephemera, sed Continua simplex, sive non putris. Ἐφήμερον proprie significat, quod diei naturalis spatio limitatur: unde insectis quibusdam, totum suae vitae curriculum intra hoc spatium absolventibus, illud nomen datum fuit.

Patet jam simul, per hanc definitionem secludi acutissimas febres, quae paucarum saepe horarum spatio hominem de medio tollunt; nam tales febres hoc tempore ad decrementum non perveniunt, sed prius occidunt. Placuit tamen *Cajo Britanno* sudorem Anglicum, qui paucarum horarum spatio saepe necabat aegros, Ephemeram pestilentialem vocare, quia intra hoc tempus peribant aegri, & quandoque protracto per viginti quatuor horas sudore emergebant. Verum uti ex morbi descriptione apud eundem Auctorem patet, licet sudore tamdiu protracto extra aleam quandoque ponerentur aegri, tamen summa debilitas & aliae saepe functionum laesiones adhuc supererant; imo quibusdam, non satis excreta per sudores morbi materia, pessimae superveniebant febres. Simul aderat ingens & subita functionum plurimarum laesio; adeoque haec Ephemera pestilentialis ad febrium continuarum putridarum classem pertinet. Illa autem Ephemera febris, de qua hic agitur, inter continuas non putridas numeratur, & peracto viginti quatuor horarum spatio in sanitatem terminatur. Adjecto autem *pestilentialis* epitheto, optime hunc morbum a salutari Ephemera distinxit.

Causas agnoscit &c. Fere semper Ephemera a vitio quodam evidenti, in sex rerum non naturalium usu commisso, ortum ducit, imo illud primarium indicium harum febrium esse voluit *Galenus* (*a*), quod nempe a causa quadam recenti atque evidenti semper inciperent. Sic v. g. a majori copia cibi ingesti, vel etiam si difficilioris digestionis fuerit, in debilioribus imprimis hominibus, toties Ephemera fit; ut sic accelerato vitali motu subigantur talia, quae vel copia, vel robore, resistunt illis viribus mutantibus ingesta, quae his in sanitate adsunt. Post crapulam, ebrietatem, labores nimios, animi validos affectus &c. frequentissime simplicissima haec febris nascitur, in qua nihil fere culpari potest, praeter solum motum vehementiorem, in corpore, antea sano, ab evidentibus talibus causis procatarcticis excitatum. Adeoque patet, vix ullam materiam in febre hac adesse; vel saltem illam, quae adest, brevi & facile per febrim hanc subigendam iri sic, ut non noceat amplius, vel expellendam de corpore. Uti enim dictum fuit ad §. 594. 1., omne illud, quod in fluidis solidisve corporis partibus a sanitatis legibus degeneravit, sive ante febrim natam praeexstiterit, sive per febrim factum fuerit, sub nomine causae materialis febris solet comprehendi. Cum ergo in Ephemera nihil ante praeexstiterit tale, omne illud, quod materia hujus febris posset vocari, a vitio sex rerum non naturalium pendebit: cumque hoc tale sit, ut intra breve spatium diei naturalis possit emendari,

(*a*) De Febribus Lib.I.cap.8.Charter.Tom.VII.pag.116.

dari, vel saltem expelli de corpore, apparet, quare dicatur, in hac febre vix ullam materiam adesse.

Cognoscitur a causa levi. Quamvis autem ab evidentibus causis incipere soleant hae febres, & satis facile curabiles sint, tamen in illarum diagnosi parum major videtur difficultas. Monuerat enim *Hippocrates* (*b*), uti & alia occasione ad §. 564. dictum fuit, difficulter distingui posse morbos, qui intra longissimum tempus judicari debeant, ab illis, qui brevi cessabunt, cum similia saepe eorum sint principia, levia nempe & absque malis symptomatibus. Hinc & *Galenus* (*c*) dixit, certam diagnosin Ephemerae quibusdam omnino impossibilem habitam fuisse: statuit tamen, illam nequaquam difficilem esse, modo ad omnia quis rite attenderit; additque, se vel millies jussisse hominibus, quos hac febre laborare noverat, ut prima accessione finita loti, ac modice cibati, ad solita redirent opera, utpote non amplius febricitaturi; atque eventum diagnosis veritatem probasse. Inter Ephemerae febris indicia autem merito recensetur causae levitas: quamvis enim, uti statim dictum fuit, a vitio evidenti sex rerum non naturalium haec febris soleat nasci, tamen, si gravior error in his commissus fuerit, longe periculosior & diuturnior febris inde sequi poterit; uti constat ex illis, quae ad §. 586. de febrium causis dicta fuerunt.

Corpore puro. Si enim corpus cacochymicum fuerit, a levi etiam vitio rerum non naturalium excitata febris, quae in corpore sano & puro brevi deferbuisset, diutius protrahetur; imo & quandoque periculosa evadet: dum, verbi gratia atrabilarii humores, scorbuti acris materies, lenta glutinosa in leucophlegmaticis collecta & fere stagnantia, per febrim natam agitantur, patet satis, ab his per febrim motis plura mala fieri posse. Unde & quando epidemici morbi grassantur, semper metus est, ne ab aliis causis excitatae febres in horum classem se recipiant. Testantur fere omnes, qui de peste scripserunt, Auctores, quod si, grassante peste, alio morbo corriperentur homines, brevi tamen in pestem degeneraret (*d*). Idem etiam in aliis morbis epidemicis observatur quandoque. Optime monuit *Galenus* (*e*) cursum, aliumve motum vehementiorem, intemperantiam, frigus &c. ex sua natura vehementem morbum vix facere; verum si ex similibus causis febris nascatur, illam de genere Ephemerarum febrium futuram esse: ubi autem corpus ad alium morbum praedispositum est, tunc ab his causis, quas προφάσεις hinc vocavit, in actum deducitur morbus hactenus latens.

Symptomatibus levibus. De symptomatum magnitudine ex laesis functionibus judicamus: cum ergo febris Ephemera levibus tantum causis originem debeat, non poterit ab his corpus sic mutatum esse, ut insignes functionum laesiones inde fiant. *Morbi enim cujusque magnitudo tanta est, quantum a naturali statu recedit* (*f*). Simul ac ergo in functionibus vitalibus, animalibus, aut naturalibus insignes laesiones occurrunt, vel in excretis de cor-

(*b*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 665. (*c*) De Febribus Lib. I. cap. 1. Charter. Tom. VII. pag. 116. (*d*) Diemerbroeck de Peste cap. 5. pag. 10. Thucydides Lib. II. & apud alios passim. (*e*) Commentar. 4. in librum Hippocrat. de victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 178. (*f*) Galen. Lib. I. method. med. ad Glaucon. cap. 1. pag. 345.

pore, urina, faecibus alvinis &c. magnae mutationes observantur, novimus febrim his comitatam non posse esse Ephemeram, cum a levi tali morbo nec numerosa, nec gravia, symptomata produci possint.

Crisi cita. In Commentariis §.587., ubi de crisi dictum fuit, patuit hoc vocabulum varia significatione usurpari, & quandoque pro morbi solutione sumi; quae, quamvis aliquam evacuationem sensibilem comitem habeat, absque tamen multis turbis & symptomatibus crisim praecedentibus fit. Tali sensu & Ephemera crisim citam habere dicitur: plerumque enim, dum in suo descensu est haec febris, blando sudore finitur; imprimis si a retento perspirabili, quod saepe fit, ortum duxerit. Lenis vomitus, vel alvi modica evacuatio, toties huic febri finem imponit, dum ab ingestis cibis difficilioris digestionis, vel sola copia gravantibus, ortum duxit. Illud autem signum optime distinguit Ephemeram ab aliis febribus continuis, quae, mites quidem, in majorem diuturnitatem extenduntur. Ephemera enim, diei naturalis spatio terminanda, ante duodecimam horam ad statum, sive ἀκμὴν, pervenit, & deinde sensim minuitur; atque paulo post omnia symptomata, quae febrim hanc comitabantur, cessant integre. Quod & *Galenus* (g) notavit, dicens: *Et si capitis aut alterius cujusdam partis dolor simul inciderit, neque ille amplius manet. Si vero & aeger facile morbum ferat, maximum illius (ephemerae) signum est, quod velut impressum sigillum prae aliis omnibus febris mansuetudinem demonstrat.*

Pulsu mox a febris exitu plane restituto. Hoc signo Ephemeram ab intermittentium febrium paroxysmis se distinguere potuisse affirmat *Galenus* (h): finita enim Ephemera, *arteriarum motus statim omnino illi, qui in sanis est, assimilatur*; *quum is in nulla alia febre ad naturalem statum redeat, etiamsi temporis spatium inter prioris accessionis finem & sequentis initium longum sit; velut in tertianis & quartanis: in illis enim semper supermanet febris signum.* Plerumque enim pulsus debilitas aliqua post finitos intermittentium febrium paroxysmos superest; imo saepe, licet sudore jam cessante aegri de lecto surrexerint, adhuc parum celerior pulsus deprehenditur. Raro etiam symptomata, quae febres intermittentes comitantur, ut lassitudo, capitis & lumborum dolor, &c. adeo integre abolentur, ut post finitam Ephemeram fit. Confirmatur haec diagnosis, si illo tempore febres intermittentes non grassentur: tunc enim minor redituri paroxysmi suspicio est. Interim tamen fatendum est, primum tertianae vernae & mitis paroxysmum sub Ephemerae specie fallere posse, cum saepe per paucas horas duret, & blando sudore solvatur, & ante elapsum viginti quatuor horarum spatium omnes functiones in integrum restituantur. Verum quidem est, peccatum quoddam in usu sex rerum non naturalium Ephemeram praecedere plerumque, ejusque causam esse, sed & febres intermittentes talis causa quandoque praecedit. Praeterea quandoque contingit, quamvis rarius, Ephemeram nasci, licet nullum observabile vitium in usu sex rerum non naturalium praecesserit. Novi homines, qui bis vel ter in anno vera Ephemera corripiuntur, absque ulla προφάσει, sed, uti videtur, tantum a bile accumulata; qua per vomitum excussa, cessat ilico febris, & omnia symptomata illam

(g) Ibidem cap.2.pag.347. (h) Ibidem.

illam comitantia abolentur. Si ergo vel minima suspicio adsit febris intermittentis, praestat non absolute praedicere, uno tantum paroxysmo terminandum morbum fore; sed potius indicandum est, intermittentis febris paroxysmum rediturum forte, taliaque adhibitum iri remedia, quae hoc cavere possent. Sic enim artis honori & medici famae, absque aegrorum detrimento, optime consulitur.

Curatio facilis &c. Sponte enim sua levis ille morbus, & brevi tempore, cessat, modo perversa medela non irritetur sic, ut in pejorem morbum abeat. Generalis enim cura febrium (vide §. 598.) quatuor requirebat, vitae nempe & virium conservationem, acris irritantis correctionem vel expulsionem, lentoris dissolutionem & expulsionem, denique & symptomatum mitigationem. Verum in Ephemera nec vitae periculum est, neque ullus metus, ne vires perdant aegri tam brevi temporis spatio: cumque vix ullam materiam habeat haec febris, acre, si quod adsit, brevi enervabitur vel expelletur de corpore: lentor levis, forte hanc febrim comitans, per febrim ipsam solvetur, & blando sudore expelletur de corpore. Cum autem symptomata, quae Ephemerae adsunt, semper levia sint, nulla mitigatio horum locum habebit, nam paulo post una cum febre evanescent. Sufficiet ergo abstinentia, quies corporis & mentis, una cum diluentibus. Abstinentiam vero duplicem statuit *Celsus (i)*, unam, ubi nil assumit aeger; alteram, ubi non nisi quod oportet. Quamvis autem in brevi adeo morbo corpus ante sanum facile inediam ferret, sufficiet tamen illa moderatio, *ut neque aliud quam expedit, neque ejus nimium sumatur*. Decoctum hordei, panis, avenae, lac aqua dilutum, lactis serum & similia hic sufficient pro nutrimento; dum simul eadem, diluendo omnes humores, optime prosunt. Cum autem in hac febre solus motus vehementior peccet, quies corporis & mentis optima hic remedia dabunt (vide §. 103. 104. 105.), uti dictum fuit, ubi de curandis morbis ab excessu motus circulatorii oriundis agebatur. Praeterea simplex haec methodus laudem meretur, quod omnibus morbis incipientibus prosit; adeoque, licet quis in diagnosi deceptus foret, & febris alterius speciei loco Ephemerae sequeretur, nunquam tamen nocebit haec adhibuisse: simul ac enim adversa valetudo metuitur, *omnium optima sunt quies & abstinentia, &, si quid bibendum, aqua &c. per haec enim saepe gravis morbus instans discutitur (k)*. Merito igitur damnatur a *Galeno (l)* celebris illa triduana inedia, quam in omnibus morbis commendabant quidam Medici, per quam febres reddebant acriores, imo dicit, multos importuno artis molimine adeo peccare, ut morbos potius faciant, quam curent; sive, uti loqui amat, morbos manu factos (χειροποίητα νοσήματα) inducant. Dum enim *Asclepiades* primis morbi diebus *convellendas aegri vires putabat luce, vigilia, siti ingenti, sic ut ne os quidem primis diebus elui sineret (m)*; patet satis, salutarem Ephemeram in periculosum morbum converti posse damnosa tali medendi methodo. Idem verum est, si purgantibus, vomitoriis, sudoriferis incipientes morbi tententur ilico. *Plurimique falluntur, dum se*

(i) Lib.II. cap.16. pag.92. (k) Ibid. Lib.III. cap.2. pag.114.
(l) Lib.I. Method.Med. ad Glaucon. cap.2. Charter.Tom.X. pag.346.
(m) Cels. Lib.III. cap.4. pag.118.

se primo die protinus sublaturos languorem, aut exercitatione, aut balneo, aut coacta dejectione, aut vomitu, aut sudationibus, aut vino sperant: non quod non interdum id incidat, aut non decipiat, sed quod saepius fallat, solaque abstinentia sine ullo periculo medeatur (n). Simplex ergo haec methodus in febre Ephemera, uti & in aliis febribus incipientibus, sola tuta erit. Legi merentur & illa, quae de febre Ephemera *Galenus* habet *in octavo methodi medendi libro*, quem totum hujus febris historiae & curationi impendit *(o)*.

§. 729. SI protrahitur dicta febris (728.) per plures dies, vocatur Continua non putris; causae, signa, medela eadem; maxime venae sectione larga, & refrigerantibus, eget.

Si causa talis febris parum pertinacior fuerit, neque intra diei naturalis spatium subigi potuerit vel expelli de corpore, protrahetur febris, adeoque non amplius Ephemera vocabitur, sed Continua: quia autem & causa levis fuit, neque maligna symptomata adsunt, neque ulla signa apparent in urina, alvi excrementis, sudoribus &c., quae magnam humorum a naturali statu degenerationem docent, vocatur continua, sive synochus non putris; ut nempe distinguatur a synocho putri, de qua statim agendum erit. Vocaverunt quidem auctores *(p)* hanc febrim Ephemeram plurium dierum, sed uti videtur minus apto nomine. *Febribus ergo talibus natura quidem eadem est, quae diariis, nomen autem non idem (q)*. Sic observamus post ebrietatem sequi febrim ephemeram in multis, alios vero ab eadem causa per biduum vel triduum febricitare. Tales ephemerae protractae, sive synochi non putres, fuerunt illae *mitissimae febres, quae in securissimis incedunt signis, & die quarto aut ante desinunt*, quae ab *Hippocrate (r)* memorantur.

Causae ergo & signa & medela eadem erunt ac in ephemera: quia autem diutius protrahitur in synocho non putri acceleratio motus circulatorii, &, qui hanc comitari solet, calor, justus metus est, ne difflatis partibus aquosis reliquae sanguinis moleculae cohaerere incipiant, & viscidïtatem inflammatoriam acquirant, simulque sales & olea sanguinis volatiliora reddantur (vide §. 100. & 689.): unde ex tali febre viscerum inflammatio, humorum acrimonia, & plurima alia mala hinc sequentia, exspectari possunt, & ita febris continua non putris in putrem transiret. Ob hanc causam larga venae sectio hic convenit, tanquam ad praesentem inflammationem efficacissimum remedium; simulque ad illam, quae futura metuitur, tutum praesidium; hac enim facta, saepe ilico febris sedatur, uti pulchro exemplo probat *Galenus (s)*. Juveni enim, qui triginta diebus consueta exercitia intermiserat, & deinde se validius exercuerat, febris aderat admodum calida; pulsus tamen erant aequales, maximi; celeres & vehementes, calor non erat mordax, urina a naturali statu non multum aliena (quae omnia synochi

(n) Ibid. cap.2. pag.114. (o) Charter.Tom.X. pag.178. &c.

(p) Forestus Tom.I.pag.11. (q) Galen. Method. Med. Lib. IX. cap.1. in fine. Charter. Tom.X. pag.203. (r) In Prognostic. Charter.Tom.VIII.pag.663.

(s) Method. Med. Lib.IX. cap.4. Charter. Tom.X. pag.205.

chi non putris signa sunt), interim tamen rubicundus & plenus homo apparebat. Venae sectio tamen, partim ut constaret prius de febris natura, partim etiam ob dissentientes Medicos in consilium vocatos circa tempus venae sectionis & alia quaedam, dilata fuit in tertium diem usque. Aestus jam erat aegro intolerabilis, corporis totius tensio, capitis pulsatio & molesta vigilia; unde *Galenus* ad animi deliquium usque sanguinem mitti curavit, atque sic febrim exstinxit ilico; sic ut quidam adstantium ridens dixerit, *Galenum* tali sanguinis missione febrim jugulasse: paulo post enim, levi nutrimento prius exhibito, in profundum somnum delapsus est juvenis & blandum sudorem, atque perfecte convaluit. Admodum autem verosimile videtur, quod & citius morbi levamen percepisset, si vel prima die morbi sanguinis missio fuisset instituta.

Refrigerantium autem remediorum usus merito commendatur, quae hic sunt diluentia, laxantia, densitatem humorum resolventia, obstructiones reserantia. Minuta enim mole movendorum per venae sectionem prius, per haec satisfiet reliquae indicationi curatoriae. Mellita, nitrosa, saponacea acida, aquâ copiosâ, vel decocto hordei, avenae, radicum scorzonerae & similium diluta, huic scopo satisfacient; cum simul humorum degenerationi in putredinem hic metuendae adversentur. Videantur & illa, quae §. 691. & sequentibus de cura caloris febrilis dicta fuerunt.

FEBRIS CONTINUA PUTRIDA.

§. 730. SYnochus putris dicta fuit, quae debetur causis inflammatione simplici majoribus, viscerum obstructioni, cutis oppilationi, & capillarium fere omnium, acrimoniae vero acutiori, saepe prorsus singulari.

Ubicunque humores corporis sic degeneraverunt, sive ante febrim, sive per febrim ipsam, ut inepti reddantur ad placidam per vasa corporis circulationem, vocatur febris continua putris, hac dote ab ephemera & synocho simplici, sive non putri, differens; in quibus vix ulla materia aderat, & boni omnes humores erant, solo tantum motu vehementiori molesti; unde & hoc sedato vel sponte, vel per artem larga venae sectione, aut aliis idoneis remediis, cessabat morbus saepe absque evacuatione ulla fere sensibili, vel si aliquid mutatum erat in corporis humoribus, illud plerumque blando sudore, vel aucta tantum perspiratione, difflabatur de corpore, sicque redibat brevi sanitas. Verum etiam, dum mala medendi methodo tentantur simplices hae febres, mutatis a naturali sua indole humoribus, in synochum putrem degenerare possunt, uti ex ante dictis patuit.

Ubi in omnibus vasis, ac potissimum maximis, aequabiliter succi putrescunt,

syno-

ſynochum putrem adeſſe ſtatuit *Galenus* (*t*). Multos autem putredinis illud vocabulum offendit, quia durum videbatur, vivente adhuc homine humores putreſcere: unde jam *Trallianus* (*u*) notavit, *non deeſſe, qui in univerſum febrim nunquam a putredine fieri pronunciarent, humores in venis exuri, non putrefieri, dictitantes*. Verum putredinis nomine in febribus non intellexerunt Veteres Medici talem corruptionem, quae in cadaveribus ſponte naſci obſervatur, ſed tantum degenerationem inſignem humorum a conditionibus ſuis naturalibus. Putredinis enim naturam definivit *Galenus* (*x*), *quod ſit mutatio totius putreſcentis corporis ſubſtantiae ab externo calore*. Per externum autem calorem, uti ex ſequentibus in eodem loco patet, non intellexit illum, qui externe corpori applicatur, ſed talem, qui a naturali calore, quo corpus ſanum fovetur, diverſus eſt. Unde & patet, quod hic per putredinem intellexerit mutationem putreſcentis corporis, non vero illam corruptelam, quam perfecta & proprie vocanda putredo jam habet. Illud adhuc evidentius apparet alio in loco (*y*), cujus mentionem alia occaſione feci ad §. 387. & §. 593. Ibi enim monet, quod putredo humorum, quae fit in vaſis, ſimilis ſit illi, quae in inflammationibus, abſceſſibus, & aliis tuberculis obſervatur; ſimulque addit, variam eſſe hanc putredinem, prout natura vel ſuperat, vel ſuperatur. Superante enim natura, ut in inflammationibus pus fit, ſic in humoribus venarum & arteriarum id, quod ſubſidet in urina, puri reſpondens: deinde addit ſequentia maxime notanda: *Atque haec putredo non ſimpliciter putredo eſt, ſed etiam aliquid concoctionis habet: manente enim adhuc concoquendi facultate vaſorum, putreſcens tunc humor ad talem alterationem deducitur*. Pro varia autem degeneratione humoris putreſcentis, & majori vel minori debilitate facultatis concoquentis, diverſos putredinis hujus gradus agnovit. Patet ergo evidenter, ut puto, quod per putredinem *Galenus* inſignem humorum a naturali ſtatu degenerationem intellexerit, atque febres, in quibus talis degeneratio adeſt, putridas dixerit, licet nondum proprie vocanda putredo adfuerit.

Illa tamen humorum mutatio, quae in febribus continuis fit, in putredinem proprie dicendam tendit. Demonſtratum enim fuit §. 80., humores ſanos ſibi relictos in quiete & calore, vel etiam motos valide, putredinis incipientis naturam adipiſci, illamque propenſionem naturalem in putredinem augeri incitato motu & calore, §. 84. probatum fuit; de qua re etiam videri poſſunt illa, quae ad §. 100. 587. 689. dicta fuerunt. Urina in his morbis acris, rubra, foetida quandoque, faeces alvinae olidiſſimae ſaepe, ſudor graveolens, putredinis ſaltem incipientis ſigna exhibent. Raro tamen in vaſis ipſis circumducti humores in morbis vere putridi fiunt, cum plerumque, deſtructis tenerrimis cerebri & cerebelli ſtaminibus per humores acriores & valide motos, mors fiat, antequam eo uſque corruptela perrexerit. Videantur de his illa, quae in Commentariis §. 89. habentur.

Febres ergo continuae putridae dicuntur, dum a naturali ſtatu humores multum degenerant, ſimulque in putredinem vergunt; unde & varius malignitatis

(*t*) Ibid. cap. 3. pag. 204. (*u*) Lib. XII. cap. 2. pag. 684. (*x*) Method. Med. Lib. XI. cap. 8. Charter. Tom. X. pag. 254. (*y*) Galen. de Febrium differ. Lib. I. cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 115.

lignitatis in his gradus observatur, pro majori minorive ejusdem degenerationis intensitate. Quamvis autem raro vera humorum putredo adsit in his febribus, & tantum putredo fere deprehendatur in alvi excrementis, quae in intestinis calidis & humidis collecta, aëre simul accedente, facillime corrumpuntur; tamen in his morbis magna in putredinem proclivitas semper adest.

Quae debetur causis inflammatione simplici majoribus &c. Per simplicem inflammationem hic intelligitur, quando quaedam pars corporis singularis, topico vitio, phlegmone corripitur, quam tamen, licet corpus caeteroquin sanum fuerit, febris saepe comitatur, ob rationes in Commentariis §. 382. 8. dictas. Uti etiam quando per febrim praegressam, deposita in quemdam corporis locum materia inflammatoria, pleuritis, angina, phrenitis aut alius quidam morbus inflammatorius cum febre fit, tunc enim, in loco affecto obstructis vasis a materia inflammatoria, impeditur libera humorum circumductio, & acceleratur plerumque per reliqua vasa libera & aperta humorum celeritas; neque tamen ideo semper febris hos morbos comitans putrida dici potest, cum saepe blanda resolutione solvantur, & quandoque, saltem in horum morborum initio, vel etiam, si non admodum validi fuerint, non observetur adeo notabilis fluidorum degeneratio a naturali conditione. Verum si totus sanguis, inflammatoria spissitudine nata, minus meabilis factus fuerit, adeoque difficulter per arteriarum angustias ultimas transire potuerit, incipiet haerere in viscerum vasculosa & intricata textura, cutanea vasa infarcientur, & distenta immeabili humore vicina ipsis minora vascula compriment, capillaria vasa omnia (sic dicta ob tenuitatem) obstruentur, vel saltem non nisi difficulter trasmittent minus meabiles humores; unde ingens attritus & calor magnus sequetur, qui inter febris continuae putridae signa sequenti paragrapho numeratur. Cum ergo insignis talis degeneratio humorum adsit, febris hanc comitans continua putris dicitur ob rationes modo dictas.

Acrimoniae vero acutiori, saepe prorsus singulari. Quandoque acris stimulus, sive corpori per ingesta applicatus, sive ex degenerantibus in corpore humoribus natus, febrim excitat, & natam continuat, uti patet ex illis, quae ad §. 586., ubi de febrium causis singularibus agitur, dicta fuerunt. Verum haec acrimonia quandoque prorsus singularis est, neque ad ullam cognitam acrimoniae speciem reduci potest, solo tantum effectu se manifestans, dum in corporibus sanissimis putridas febres, & saepe simul mirabiles humorum degenerationes, producit. Cum sanissimo homini contagium variolarum applicatur, quam putrida inde quandoque excitatur febris? idem in peste, aliisque febribus malignis epidemice grassantibus, patet. Quamvis autem haec miasmata morbosa, quae miro stimulo febres putridas producere valent, nullis detegantur sensibus, adeoque distincta horum idea dari nequeat, sed solis effectibus se manifestent, hoc tamen optimi de his notaverunt auctores, quod quandoque incitato per haec motu circulatorio, vel propria illorum efficacia sanguinem inspissante, nascatur inflammatoria densitas humorum, per quam viscerum obstructio, & capillarium arteriarum fere omnium oppilatio, producuntur. Aliquando tamen & constitit observatis fidelibus, a talibus stimulis productas febres putridas in-

signem quidem degenerationem humoribus induxisse, verum a priori penitus diversam; dum nempe sanguis, & forte reliqui inde secreti humores, potius attenuantur, & quidem adeo, ut variis viis de corpore elabantur, cum subita & valida virium jactura. Sic in commentariis §. 86. notatum fuit, in peste Bredana sanguinem infectorum apparuisse lividum, foetidum, non concrescentem; notatque idem auctor (z), aegros quandoque immani narium haemorrhagia periisse intra quadrihorium. In febribus malignis & petechialibus *VVepferus* (a) observavit, haemorrhagias narium, uteri, renum, periculosissimas & enormes saepe evenisse, ob sanguinem tenuissimum admodum fluxilem, & fervidissimum, extrema arteriarum oscula reserantem; viditque Ichthyocollae gluten, sanguinem incrassando, profuisse. Dumque Tribuno plebis in initio talis febris venam secandam curaverat, eductus sanguis longo tempore relictus, & quovis in loco repositus, concrevit minime; illudque se postea saepius observasse testatur. In pessimis variolis, uti postea in illarum historia dicetur, lethalis saepe haemoptoë, vel & aeque fere perniciosus in hoc morbo sanguinis mictus, observatur in primo etiam morbi stadio, forte ob eandem rationem. Unde optimo jure celebris auctor (b) haec miasmata febrilia bifariam distinxit ab hoc effectu, quatenus nempe liquida nostra vel incrassent, vel dissolvant; atque inde in curatione horum morborum magna diversitas obtinet, uti satis patet. Quamvis enim velocitas motus circulatorii (vide §.100.), uti & caloris febrilis (vide §.689.), effectus sit, difflata parte liquidissima sanguinem inspissare, imo & inter febris effectus §. 587. liquidissimi expressio & reliqui incrassatio numerentur; nihilominus verissimum est, uti ex modo dictis constitit, quandoque miros stimulos singulari prorsus efficacia, simul cum febre excitata, fundere venenata vi humores, & ad putredinem disponere; unde saepe in ipso talium morborum initio putridissimae faeces & magna saepe copia per alvum exeunt, & in urina, sudore, halitu oris &c. manifesta similis degenerationis indicia deprehenduntur.

Talis prosapiae videtur fuisse ille morbus, quem sub *Typhi* nomine *Hippocrates* (c) descripsit, quemque, bile per corpus mota, aestivo tempore, quum canis sidus oritur, invadere dixit. In hoc morbo enim monet, quod statim cum febre vehementi acutus ardor adsit, atque ilico projectis viribus una cum gravitate corporis imbecillitas, & crurum ac manuum impotentia talis, ut nullum usum aegro praestent. Notat etiam ventrem cum validis torminibus perturbari, & graveolentia alvo expelli. Putridam autem humorum dissolutionem in hoc morbo adfuisse, confirmatur ex illis, quae in cura hujus morbi commendat. Sorbitiones enim tenues & frigidas exhiberi, vinum nigrum austerum dari, vel si illud minus conferat, album aquosum austerum, jussit. Praeterea attrita lintea frigidae immersa applicari voluit illis locis corporis, quibus praecipue ardor maximus percipiebatur. Quae omnia tantum usum habent, dum nimia humorum solutio peccat: ubi enim inflammatoria sanguinis densitas adest, & austera, & actu frigida, nocerent; uti patet ex illis, quae in cura inflammationis dicta fuerunt. Hae videntur esse

(z) Van der Mye de morbis Bredanis pag.8. (a) Cicutae aquat. hist. & noxae, cap.5.pag.52. (b) Lobb of the small Pox. in the Preface pag. XV.
(c) De Internis affectionibus cap. 41. Charter. Tom. VII. pag. 667.

esse illae febres acutae, in quibus frigidae potio tanquam utilissima a veteribus Medicis laudatur. Maxima enim febrium continentium remedia duo esse dixit *Galenus (d)*, venae sectionem & potionem frigidae. Verum in eodem capite monuit, imprimis illis prodesse, qui frigidae potioni assueverant; simulque addit, nocere, ubi partem aliquam principem tumor phlegmonodes, oedematodes aut scirrhodes occupaverit. Tunc enim *ad praesens quidem non parvum affert levamen, propterea quod jam accensam febrim exstinguit; verum, manente adhuc ejus causa, aliam denique accendi necesse est, atque ut plurimum ea, quae praecesserit, difficiliorem, propterea quod densatum ex frigido potu corpus est.* Atque ibidem plures noxas a frigidae potione natas recenset. Videtur ergo tantum prodesse, ubi nulla spissitudo humorum inflammatoria adest, sed potius nimia humorum dissolutio in putredinem vergens. Videantur & illa, quae de potu frigidae in Commentariis §.640.1.dicta fuerunt. Patet simul ratio, quare quandoque in febribus acutis continuis & putridis acidi illi spiritus ex sale marino, nitro, sulphure, vitriolo, igne expressi adeo prosint, qui tamen omnes sanguini misti coagulum inducunt. Putrida enim humorum dissolutio per similia tollitur, & futura cavetur; unde *Sydenhamus* (uti ad §. 88. 2. dictum fuit) in pessimis variolis confluentibus nil plus profuisse vidit, quam si vitrioli spiritum potui ordinario decumbentium misceret.

§. 731. COgnoscitur calore digitum tangentem quasi pungente, pulsu febrili, sed & inaequali, & non ordinato, urina crassa, rubra, turbida, cruda sine sedimento, temperie, aetate, habitu, calidis, sanguinolentisque.

Operae pretium jam est videre illa signa, quibus febris continua putrida praesens cognosci, & ab aliis febrium speciebus distingui possit. Difficile autem est imprimis in ipso talis morbi initio continuam febrim, proprie dictam, distinguere a continua remittente, quae per vices impetum remittit & redintegrat denuo, cum similia satis inter se sint harum febrium principia, & in utrisque saepe magnae degenerationes humorum adsint, & gravibus stipentur symptomatibus. Unde *Galenus (e)*, dum casum describit juvenis synocho putri laborantis, non ausus fuit definire morbum, antequam tertia die vidisset, nullam novam accessionem supervenisse, licet tamen jam secunda die suspicaretur talem febrim esse. Quamvis autem in harum febrium Diagnosi haec difficultas sit, tamen cura febrium generalis utrique convenit; adeoque non latebunt peritum medicum illa, quae agenda sunt, & imprimis circa debitum talis febris moderamen, ne nempe furibundo impetu corpus destruat, vel torpeat nimis. Unde *Galenus* in casu modo dicto non dubitavit venae sectione, ad animi deliquium instituta, febrilem motum compescere secundo die, quo primum viderat aegrum, licet fateatur, se tertio die tantum certum fuisse, febrim illam synochum putrim esse.

Synochus autem putris distinguitur a non putri & Ephemera sequentibus signis.

(*d*) Method. Med. Lib.IX. cap.5.Charter. Tom.X. pag.209.
(*e*) Ibid. cap.4.pag.206.

Calore digitum tangentem quasi pungente. Maximum febrium putridarum indicium *Galenus* posuit (*f*) caloris qualitatem. *Nihil enim suave, nihil moderatum, neque Ephemeris simile habet, sed quemadmodum optimi ante nos Medici dixerunt, mordax potius quodammodo est, ut laedat mordeatque tactum, veluti fumus oculos ac nares.* In aliis febribus, licet statim primo attactu magnus satis calor videatur percipi, ille tamen a tangentis digiti calore vincitur, & paulo post minor apparet: in putridis vero illis febribus continuis saepe in initio levior videtur calor, dum tangitur aegri manus, sed augetur quasi omni momento, & tangentis Medici digitum quasi pungit & mordet, ac si de profundo corporis calor emergeret; quod pariter optime monuit *Galenus* (*g*), dicens: *Verum inter initia accessionum (dum adhuc suffocatur calor, & intus accenduntur excrementa) non statim admoventibus manum dignoscitur; sed diutius immorantibus praedictum caloris genus quasi de profundo emergit.* Qui semel talium aegrorum pulsum tetigit, melius hanc caloris percepti diversitatem cognoscet, (nam verbis forte minus distincte describi potest) simulque intelliget rationem, cur *Hippocrates* (*h*) dixerit: *Febres, hae quidem manui mordaces, illae vero mites; quaedam non mordaces, increscentes vero; nonnullae acutae, sed ab ipsa manu devictae &c.*

Cum autem synochus putris saepe debeatur causis inflammatione simplici majoribus, uti dictum fuit praecedenti paragrapho, dum nempe inflammatoria spissitudo totius sanguinis adest, atque per febrim aucto motu talis sanguis per vasa rapide movetur; patet satis ratio mordacis illius caloris, & omni momento quasi augendi: de qua re videantur illa, quae ad §. 675. & sequentes dicta fuerunt, ubi de causis caloris febrilis agebatur. Notandum tamen est, quod quandoque in pessimis febribus talibus extrema frigeant, dum tamen urentis caloris sensum circa praecordia habent aegri; verum hoc funestum signum (vide Commentaria §. 698.) raro in principio harum febrium apparet, cum tantum hoc contingat, dum, vel fractis acutissimo morbo viribus, cor ad extrema corporis sanguinem propellere nequit; vel sanguis sic condensatus fuit, ut per majora tantum & cordi proxima loca transire adhuc possit; interim tamen intolerabilis ardor circa vitalia viscera ab aegris perceptus synochi putris praesentiam satis tunc docet.

Pulsu febrili, sed & inaequali, & non ordinato. Hoc signo etiam optime synochus putris ab Ephemera & synocho simplici distinguitur: in illis enim pulsus fortis, aequalis, neque celeritate multum excedens pulsum sanum deprehenditur. In synocho putri major celeritas pulsus, sed & saepe inaequalitas adest, tam in robore quam in velocitate. Fit autem haec inaequalitas, vel quia sanguis inflammatoria spissitudine immeabilis circa extremas arteriarum angustias haerere incipiens, vel saltem non nisi difficulter transiens, circulationis aequabilitatem tollit; vel etiam quandoque dum singularis acrimonia, harum febrium causa, uti paragrapho praecedenti dictum fuit, miro modo turbat omnia; unde saepe statim summa debilitas, pulsus vacillatio, aliaque gravia symptomata oriuntur. Illam pulsus varietatem in his febribus vocavit *Galenus* (*i*) pulsuum compressionem, *ubi nempe incipiente*

(*f*) De Febr. differ. Lib. I. cap. 9. Charter. Tom. VII. pag. 118. (*g*) Ibidem.
(*h*) Ibidem cap. 1. pag. 107. (*i*) Ibidem cap. 9. pag. 117. 118.

te accessione parvi admodum & inaequales existunt. Non tamen ab his febribus inseparabile hoc signum statuit; ubi tamen adest, harum febrium proprium esse dixit, nisi cujusdam alterius symptomatis ratione talis pulsus factus fuerit: dum enim v. g. circa cardiam mordax humor collectus haeret, pulsus parvi & inaequales saepe deprehenduntur; quae pulsus mutatio cessat ilico, dum vomitu excutitur, quod circa ventriculum haeret. Sola autem illa pulsuum inaequalitas fallere posset in Diagnosi, nam in frigore febrium intermittentium quandoque & talis observatur. Praeterea in crisi, & circa crisim, mira saepe perturbatio pulsuum adest, uti in febrium historia generali notatum fuit.

Urina crassa, rubra, turbida, cruda sine sedimento. Urina est aquosum lixivium, quod abluit, sibi miscuit, atque extra corpus exhibet, quidquid in aqua potest solvi, & per renum fistulas in pelvim, hinc in ureteres & vesicam demitti (*k*); adeoque ex urina optimum indicium habetur, quo cognoscitur sanguinis & reliquorum humorum mutata conditio. Cum autem in synocho putri magna degeneratio humorum a sanitatis conditionibus adsit, debebit & in urina insignis mutatio apparere, per quam ab urinae sanae dotibus differt. Urina enim sana, uti optime monuit *Galenus* (*l*), regulam & normam dat, ad quam urinae morbosae comparari debeant, ut videatur, qualis & quanta in his diversitas sit: atque caeteris paribus semper eo pejores in morbis urinae sunt, quo magis ab urinae sanae conditionibus degeneraverint. Urina autem sana limpida est, tenuis, straminei sive subflavescentis coloris, in qua subsidet album laeve & aequale: in Ephemera & Synocho non putri ab his dotibus vix recedit urina, nisi quod parum coloratior esse soleat, & quandoque majorem copiam sedimenti det. Ubi ergo urina in febri continua talis est, qualis in textu describitur, patet, illam omnibus conditionibus ab urina sana deviare, colore nempe, crassitie, turbatione, cruditate & sedimenti absentia; adeoque & merito concluditur, sanguinis & reliquorum humorum, qui inde secernuntur, magnam adesse degenerationem, quod synochis putridis dictis proprium est. Ad §. 734. adhuc quaedam dicenda erunt de variis urinae conditionibus in synocho putri, quatenus inde prognosis deducitur.

Temperie, aetate, habitu, calidis, sanguinolentisque. In illis enim causa praedisponens talis adest, quae accedente causa occasionali, aëris calore, motu corporis valido, vini potu largiore &c. febrim continuam putridam excitare valet; cum in similibus ad diathesin inflammatoriam sanguis admodum pronus sit, & aucta circulationis velocitate maximum caloris augmentum ilico fiat; unde subita humorum degeneratio, & quidem in putredinem, jure metuenda est. Hinc patet ratio, quare *Hippocrates* (*m*) athletarum valetudinem, si ad summum processit, periculosam dixerit: & morbos variis aetatibus familiares recensens (*n*) adoloscentes febribus acutis, ultra vero adolescentiam progressos pleuritidi, peripneumoniae, phrenitidi, febribus ardentibus obnoxios vivere monuerit. Imo adeo necessarias has

(*k*) H.Boërh.Chem.Tom.II. pag.304. (*l*) De crisibus Lib.I.cap.12.Charter. Tom.VIII. pag.394. (*m*) Aphor.3.Sect.I.Charter.Tom.IX.pag.7.
(*n*) Aphor.29.30.Sect.III. ibid.pag.125.126.

has caufas praedifponentes ad fynochi putris productionem voluit *Galenus* (o), ut crediderit fieri non poffe, *ut in frigida aetate, nec in frigido corporis temperamento, five ab initio adfuerit, five nunc frigidum fuerit factum, continua excitetur febris. Uti nec in gracilibus, vel qui raro funt corporis habitu.*

§. 732. HAec Homotonos, Epacmaftica, feu Anabatica, vel Paracmaftica.

Triplicem hanc febrium continuarum divifionem dedit *Galenus* (p). Homotonos dicitur, quae ab initio ad finem ufque aequalis permanet, quam & Acmafticam vocavit. Epacmaftica vero vocatur & Anabatica, quando paulatim increfcit; & contra Paracmaftica, quae decrefcit. Notandum tamen, omnem febrem continuam initium habere, unde pergit fenfim aucta, donec ad ἀκμὴν fui incrementi pervenit; unde & hoc fenfu Homotonos dicta febris increfcit. Verum uti optime monuit *Galenus* (q), hoc nomine febris continua donatur, *fi maneat ea febris magnitudo, quam in prima acceffione fummam habuit.* Si vero febris pergat increfcere continuo, tunc Epacmaftica dicenda eft; & contra, ubi ex fummo fuo vigore decrefcit fenfim, tunc paracmaftica vocabitur. Simul etiam apparet, febrim talem, quae uno alterove die manet homotonos, poftea declinante morbo in paracmafticam mutari: raro enim accidit, ut puto, febrim talem, abfque declinatione manifefta impetus fui, fimul & femel definere, nifi larga venae fectione febris quafi juguletur; uti antea dictum fuit. Unde etiam *Galenus* (r), defcribens cafum juvenis fynocho putri laborantis, notat, febrim primis duobus diebus eandem manfiffe, licet fanguis ad animi deliquium ufque eductus fuiffet; tertia vero die invenit febris impetum remififfe paululum; atque tunc conclufit, morbum illum vocari debere fynochum putrem paracmafticam, quamvis primis diebus homotonos fuiffet; cumque quarta die iterum decreverat febris, & fimul eadem proportione urinae concoctio procefferat, feptimo die finiendam febrim conclufit, quod & factum eft. Febrim autem manere, crefcere, vel decrefcere novimus ex pulfus celeritate, calore, & fymptomatibus manentibus, auctis, vel minutis.

§. 733. EX quibus prior falutaris: peffima fecunda: melior tertia.

Facilis horum ratio patet; fi enim fuftinere potuit morbum illud, quod in aegro de fanitate adhuc fuperftes manet, dum in fummo incremento eft, fpes eft, ulterius morbum tolerari poffe, cum non amplius increfcat, fed vel perftet idem, vel declinet fenfim. Ubi autem continuo increfcit febris, tunc augetur morbus, decrefcit fanitas; adeoque juftus metus eft, ne victa morbo natura fuccumbat. Unde ex hac fynochi putris diftinctione etiam habetur cogni-

(o) Method.medend.Lib.IX.cap.3.Charter.Tom.X. pag.204. (p) De Febr. different.Lib.II.cap.2.Charter.Tom.VII.pag.128. (q) Meth.med. Lib.IX.cap.3. Charter.Tom.X.cap.203. (r) Ibid.cap.4.pag.206.

cognitio, quid de morbi eventu judicandum ſit; reliqua autem, quae ad Prognoſin ſpectant, ſequenti paragrapho enumerantur.

§. 734. PUlſus quo debilior, frequentior, inaequalior robore, inordinatior tempore, intermittentior ictu; reſpiratio quo difficilior, frequentior, anheloſior, cum narium pinnis magis motis, quo magis dolens circa vitalia, quo inordinatior; laſſitudo quo vehementior, debilitas major, jactatio corporis frequentior, decubitus in dorſum, extenſis membris, frequentior; rationis, affectuum, quo uſus perturbatior; appetitus magis proſtratus, digeſtio moleſtior, urina rubicundior, craſſior, turbidior, cum ſedimento minori, vel & tenuior, magiſque aquoſa, parcior, minus retinenda; motus quo magis tremuli, tactum refugientes, ludentes, carpentes; oculi, quo luctuoſiores, involuntariis lachrymis humidiores, eo morbus hic (730.) pejor, lethalior.

Periculoſas eſſe omnes ſynochos putres, nemo dubitat, verum tamen non in omnibus aeque magnum diſcrimen adeſt. Morbi autem varia magnitudo cognita determinabit periculi gradum; haec autem cognoſcitur ex majori minorive functionum laeſione. Uti enim ex *Galeno* in Commentariis §.3. dictum fuit, *cujuſque morbi tanta magnitudo eſt, quantum a naturali ſtatu recedit; quantum vero recedat, is ſolus novit, qui naturalem habitum ad amuſſim tenuerit.* Haec fuit ſapientia Veterum Medicorum, ut colligerent in morbis apparentia phaenomena, & compararent cum illis, quae in perfecta ſanitate inveniuntur, ſicque viderent, quantum haec inter ſe differrent: atque ex hac obſervata diverſitate concludebant de varia magnitudine morbi, ejuſque ſalutari vel funeſto eventu. Sic *in Prognoſticis* faciem, corporis habitum, decumbendi modum, mores, animi affectus &c. conſiderat *Hippocrates*, & comparat cum illis, quae in morbo mutata apparent; damnans illa, quae a conſuetis ſanitatis legibus abeunt, laudans illa, quae his reſpondent. Non enim ex intellectu cauſae morbi Prognoſin deduxerunt Veteres, ſed tantum ex effectibus fideli obſervatione cognitis. Unde *Hippocrates* generalem hanc regulam poſuit, ex qua morbi magnitudo varia & diverſus exitus praeſagiri poſſent. *Quantum in illis, quae per veſicam, alvum, & per carnes excernuntur, vel ſicubi alias a natura recedat corpus (conſiderandum eſt). Si parum, parvus morbus erit; ſi multum, magnus; ſi omnino multum, id hujuſmodi lethale* (ſ). Hanc normam ſecutus *Magnus Boërhaavius* ex Veterum monumentis collegit, & ordine digeſſit, quae in vitalibus, animalibus, & naturalibus functionibus laeſa apparent, atque eo pejorem & lethaliorem morbum ſtatuit, quo plures & graviores hae functionum laeſiones fuerint. Singula jam haec accuratius expendenda erunt.

Pulſus, quo debilior &c. Bini illi diſtincti arteriarum motus, dum a ſan-

(ſ) Aphor.79.Sect.VII.Charter.Tom.IX.pag.337.

ſanguine cordis vi impulſo arteria dilatatur, & paulo poſt elaſticitate & vi fibrarum muſcularium contrahitur, ſicque ſanguinem propellit, pulſus nomine comprehenduntur. Adeoque pulſus nunciat conditionem definitam cordis, indolem, copiam, motum ſanguinis, humoris noſtri univerſalis, unde reliqui omnes; tum & ſtatum varium arteriae, vaſis fere primarii omnium partium corporis (*t*). Patet ergo, pulſuum obſervationem in morbis ſummi uſus eſſe. Ut tamen certi quid ex pulſu praeſagiri poſſit, notandum eſt, plurimas pulſuum mutationes occurrere, quae non adeo a morbo, quam ab aegri aetate, ſexu, temperie, habitu corporis, animi affectibus, anni tempeſtate, arteriae ipſius ſingulari conditione pendent. Unde optime *Galenus* (*u*) pulſuum mutationes diſtinxit in naturales, non naturales, & illas, quae praeter naturam fiunt. Naturalem pulſus mutationem vocavit illam, quae a ſexu, aetate, temperie, corporis habitu, regione, anni tempeſtate & ſimilibus pendet: ſic enim viris v. g. rarior & vehementior pulſus, caeteris paribus, eſſe ſolet, quam foeminis; pueris longe celerior quam adultis, in ſenili aetate autem tardior; in obeſis longe debilior pulſus ſentitur, quam in gracilibus. Non naturalem pulſus mutationem dixit, quae poſt exercitationes corporis, balnea, cibum largum &c. obſervatur (*x*). Praeternaturalem autem pulſus mutationem appellavit, quae a cauſis morboſis fit (*y*). Optimum ergo foret, ut prius cognoſceretur, qualis pulſus aegro naturalis fuerit, antequam morbo corriperetur; unde optime *Celſus* dixit (vide Commentaria §. 602. 7.) cum par ſcientia ſit, utiliorem tamen Medicum eſſe amicum, quam extraneum. Verum hoc ſemper fieri non poteſt, *cum multi Medicos deſiderent, cum quibus ſani nullum habuerunt commercium* (*z*). Adeoque nihil ſupereſt in tali caſu, niſi ut Medicus ad generales pulſuum mutationes ratione aetatis, ſexus, temperiei &c. attendat. Praeſtat etiam in utraque manu pulſum explorare, cum ſaepe ob ſitum profundiorem, vel diverſam magnitudinem arteriae, in una manu longe debilior pulſus percipiatur, quam in altera. Simulque conducet *Celſi* monitum, (de quo ad §. 571. mentio facta fuit) ut nempe Medicus non protinus, ut venit, tangat aegri pulſum, ſed prius hilari vultu aſſideat, & aegri metum, ſi quis eſt, probabili ſermone leniat. Saepe enim aegri, de morbi periculo ſolliciti, ad primum Medici aſpectum turbantur, & mira tunc a ſola hac cauſa in pulſu mutatio percipitur, quae tamen paulo poſt ceſſare ſolet.

Si ergo pulſus mutatio a morbo, ut cauſa unica, facta fuerit, tunc ſequentes regulae locum habent.

Quo debilior. Deſignat enim vires moventes ſanguinem per vaſa imminutas eſſe, vel liquidi movendi copiam deficere, ſive hoc fiat poſt validas evacuationes praegreſſas, ſive, in plurimis vaſis obſtructis & dilatatis accumulato fere omni ſanguine, pauculum per vaſa adhuc libera fluat, quod non ſufficit arteriis valide dilatandis. Cum autem materiae febrilis concoctio, ſubactio, & per criticas evacuationes de corpore expulſio, vel per metaſtaſim ad quaedam loca corporis depoſitio, requirant circulatorii humorum motus ro-

(*t*) H. Boërhaave Inſtitut. §. 958. Tom. VIII. pag. 4.

(*u*) De Pulſ. ad Tyrones cap. 9. Charter.

(*x*) Ibid. cap. 10. pag. 6.

(*y*) Ibid. cap. 10. pag. 7.

(*z*) Ibid. cap. 9. pag. 4.

robur, patet ſatis pulſus debilitatem ſemper mali ominis eſſe. Contra vero pulſus fortis bonum ſemper ſignum dat; & ſi nimis validus fuerit in his febribus, ſanguinis miſſione aliiſque remediis, §. 610. enumeratis, poterit facile ad debitum moderamen reduci, cum alia ex parte difficillimum ſaepe ſit collapſas vires vitales in morbis reſtaurare.

Frequentior, inaequalior &c. Eo enim magis a pulſu ſano recedit, qui naturaliter tardus & aequalis eſſe ſolet. In moribundis autem tales pulſus apparent, debiles & celerrimi nempe, ut illorum rythmi diſtingui nequeant, ſubinde uno alterove validiori pulſu intercurrente, dum cor, collecta in ſinubus venoſis & auriculis copia parum majori ſanguinis, plus repletum validius adhuc contrahitur, atque hoc facto intermittit iterum pulſus; vel celerrimae & minimae tantum quaſi undulationes in arteria percipiuntur, donec iterum cor impletum validiorem pro momento pulſum facit. Cum ergo haec denotent vitam in ipſo ſui fonte vacillare, patet ſatis, quam funeſtum praeſagium tales pulſus dent in morbis.

Notandum tamen, dum materia morbi, per febrim ipſam ſubacta & cocta, movetur per vaſa, & ad criticas evacuationes vel metaſtaſes diſponitur, miras ſaepe in pulſu perturbationes obſervari, quae tamen nihil tunc mali praeſagiunt; de qua re in Commentariis §. 587., ubi de criſi agebatur, dictum fuit. Verum ex coctionis ſignis praegreſſis, morbi ſtadio, & criſis futurae indiciis diſtingui poſſunt tales pulſuum mutationes ab illis, quae a morbi vehementia & malignitate ortum ducunt. Idem vero in multis aliis ſymptomatibus hac paragrapho recenſitis obtinet, quod nempe quandoque ſalutarem criſim praecedant, vel & comitentur; adeoque hoc ſemel monuiſſe ſufficiet.

Reſpiratio quo difficilior, frequentior &c. Reſpirationis conſiderationem attentam in morbis magni fecit *Hippocrates*, atque inde longe plura praeſagia deduxit, quam a pulſu. Si autem bene intelligatur, qualis reſpiratio ſit in optima ſanitate, patebit evidenter, quantus ſit morboſae reſpirationis ab illa receſſus. Optima enim reſpiratio fit, quando aër ſine ullo ſonitu, abſque interruptione, libere & ſatis lente ducitur, retinetur, educitur: atque talis reſpiratio deſignat, organa omnia reſpirationi ſervientia rite valere, pulmones facile explicari; ſanguinem commode tranſmitti, adeoque aptum eſſe fluere per vaſa omnia corporis (*a*). Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*b*) dixerit: *Spirandi vero facilitatem exiſtimare oportet, quod valde magnam vim habeat ad ſalutem in omnibus morbis acutis, qui cum febre ſunt, & quadraginta diebus judicantur*. Ubi vero illa ſpirandi facilitas abeſt, ſuſpectum ſemper ſignum dat, cum neceſſariam pulmonis dilatationem, & liberum ſanguinis ex corde dextro per pulmonem tranſitum, impedita eſſe denotet. Notandum interim, ex mala conformatione thoracis in gibboſis v. g., tumore abdominis in gravidis, pluribuſque ſimilibus cauſis ante morbum praeexiſtentibus, liberam thoracis dilatationem impediri poſſe; quae ergo tunc nihil ad prognoſin faciunt, niſi quatenus a levioribus malis, ad perverſam talem conformationem accedentibus, reſpiratio magis impediatur.

(*a*) H. Boërhaave Inſtitut. §. 971. (*b*) In Prognoſticis Charter. Tom. VIII. pag. 608. Coac. Praenot. Num. 261. ibid. pag. 866.

Difficilis autem respiratio dicitur, quae longe majori cum molimine fit, quam in corpore sano quiescente & vigilante observatur; tunc enim adeo lenta & quieta est, ut vix advertatur. Notum enim est ex Physiologicis, respirationem vitalem & sanam fieri absque voluntatis imperio, nam & homine inscio & dormiente pergit; interim tamen ad hanc respirationem vitalem accedere posse alias causas, voluntatis imperio subditas, quae longe violentiori pectoris dilatationi in inspiratione, ejusdemque arctationi in exspiratione, serviunt. Plurimi enim musculi & satis validi, quamvis simul & aliis usibus inserviant, ex voluntatis imperio tamen & respirationi operantur (c), cumque illi & majores & fortiores sint his, qui respirationem vitalem faciunt, possumus pro lubitu respirationem augere, minuere, imo & integre sistere. Ubi ergo in febribus ob minus facile dilatabilem pulmonem, vel difficiliorem transitum sanguinis per pulmonalem arteriam molestissimus anxietatis sensus (vide §. 631.) oritur, omni molimine respirationis has resistentias superare nititur homo, atque omnium illorum musculorum actionem in auxilium adhibet; tuncque difficilis respiratio dicitur, quae semper supponit pulmonis minus facilem dilatabilitatem in parte aërea, vel sanguinis per arteriam pulmonalem transmittendi immeabilitatem, vel & majorem celeritatem motus sanguinis per vasa pulmonis, vel plura ex his aut omnia simul. Novimus enim, ut omnis sanguis, corde dextro contentus, per pulmonem rapido motu transire possit in cor sinistrum, requiri pulmonis in parte aërea dilatabilitatem, unde in foetu alias vias sanguini ex uno cordis cavo in alterum transeunti natura paravit, quae deinde in homine nato & respirante obliterantur: ubi ergo spasmodice contracto pulmone in asthmaticis ejus facilis dilatabilitas impeditur; vel in morbis inflammatoriis pulmonis sanguis per ultimas arteriae pulmonalis angustias transire nequit; vel in animalibus caeteroquin sanis, valido corporis motu accelerata circulatione, major copia sanguinis intra idem tempus per pulmonem transire debet; tunc majori molimine perficitur respiratio, omnibus illis musculis voluntariis agentibus, qui ad placidam & sanam respirationem non requiruntur.

Apparet hinc ratio, quare πνεῦμα πρόχειρον vocaverit *Hippocrates* (d) difficilem respirationem, ac si strangularetur homo; tunc enim validi pectoris motus observantur, sic ut singulis inspirationibus stragula, aegrorum talium corporibus incumbentia, attollantur; unde quasi manifestam respirationem vocavit, quia in sanis & quiescentibus vix ullus pectoris motus apparet, dum respirant. Alibi vocavit πνεῦμα μετέωρον (e), respirationem sublimem, quando costis superioribus valido nixu elevatis totum pectus attolli videtur. Ubique autem damnavit in morbis acutis difficilem respirationem, dicens: *Quibuscunque in febribus non intermittentibus spirandi difficultas fit, & delirium, lethale* (f). Semper ergo eo pejor & lethalior morbus erit, quo respiratio fuerit difficilior & frequentior; dum miseri, aeque ac sani homines post validos cursus, anhelant, & omni molimine pulmonem dilatare nituntur.

Ap-

(c) H. Boërhaave Instit. §.621. 622. (d) Prorrhet. Lib.I. Text.XXIV. Charter. Tom.VIII. pag. 715. Coac. Praenot. Num. 252. ibid. pag. 806.
(e) Epidem. 3. Charter. Tom.IX. pag.235. 236.
(f) Aphor.50. Sect.IV. Charter. Tom.IX. pag.167.

Apparet tunc ille motus pinnarum nasi, ut nempe naribus diductis major copia aëris adhuc hauriri possit, sicque pulmo magis dilatari. Funestum hoc signum adest tunc imprimis, quando, fractis jam viribus, nec erecto in lecto corpore sedere amplius possunt aegri, neque validis musculorum voluntariorum nixibus adjuvare valent suffocatam fere respirationem. Dum equi rapidissimo cursu exerciti anhelant, apparet evidentissime pinnarum nasi motus, & solito major narium diductio: unde & veterinarios equis nares discindere legitur (g), ut facilius aërem inspirare possint.

Verum, cum dolor circa vitalia viscera, & partes, quae illis adjacent, respirationem impedit, malum signum est; & in acuta pleuritide saepe se ipsos suffocant aegri, dum ob doloris acerbitatem pectus dilatare nequeunt: unde tunc, sanguine, a capite per venas redeunte, non potente se commode evacuare in cor dextrum plenum, ob impeditum defectu respirationis liberum per pulmones transitum, encephalon a distentis sanguine vasis comprimitur; hinc hebetes & semisopiti saepe aegri in pessima pleuritide jacent, vix amplius de dolore conquerentes, dum interim celerrima & difficilis respiratio summum discrimen notat. Hinc forte *Hippocrates* monuit (h) frequentem respirationem dolorem significare, vel inflammationem in locis supra septum transversum. Optime tamen notavit *Galenus* (i), respirationem laedi, si doleant aliae etiam partes, quae in respiratione debent moveri; unde & hepate, ventriculo, liene &c. inflammatis & dolentibus, idem contingere monuit. Unde generalius in Coacis (k) axioma habetur: *Respiratio, quae frequens & parva est, inflammationem & dolorem in locis principalibus significat.*

Verum & inordinata respiratio funesti ominis est. Talis autem vocatur, quando non eodem modo peragitur, sed nunc longe validior fit, mox iterum obscurior. Talis fuit *respiratio rara, magna per tempus, & rursus brevispira* (βραχύπνοος) (l) in muliere phrenitica, quae vigesima prima die morbi obiit, & cui ad finem usque respirationem magnam & raram fuisse *Hippocrates* dicit. Similem respirationem & in alio aegro (m), qui vigesima quarta die phreniticus obiit, notavit. Unde & talem respirationem delirium significare, aut & convulsionem, dixit (n). Ad respirationem inordinatam pertinet & illa, quando valida inspiratio est, exspiratio parva; & contra, si parvam inspirationem valida exspiratio sequatur (o), vel saltem quae ob magnum molimen, quod aegri adhibent, valida videtur, dum distentis buccis aërem efflant; quales aegros alibi (ἐκφυσῶντες) efflantes vocavit (p). Huc etiam pertinet illa, quae *duplicata introrevocatione, quasi superinspirantibus* aegris fit (q). Talis respirationis species in plorantibus pueris adest (*snikken*) & quan-

(g) Holler. Comment. in Coac. Hippocrat. pag. 467. (h) In Prognosticis textu 24. Charter. Tom.VIII. pag.607. (i) De Respirat. diffic. Lib. I. cap. 12. Charter. Tom.VII. pag.232. (k) Num.261. Charter.Tom.VIII. pag.866.
(l) Lib.III. Epidem. aegrot. 15. Charter. Tom. IX. pag. 309.
(m) Ibid. aegrot.16.pag.310. (n) In Prognost. textu 24.Charter.Tom.VIII. pag. 607. In Coacis Praenot. Num. 261. Ibid. pag.866.
(o) Ibid. in Coacis. (p) Ibid. Num.67. pag. 856.
(q) Ibid. Num. 261. pag. 866.

quandoque in aegris occurrit: sic in *Philisco (r)*, qui sexto die periit, ad finem usque respirationem fuisse magnam & raram, velut revocanti (ὥσπερ ἀνακαλεομένῳ) notatur. Videtur & similem respirationis anomaliam alibi πνεῦμα προσκόπτον vocasse (*f*); quem locum *Celsus (t)* hoc modo vertit: *Quorum faucibus in febre illiditur spiritus, instat his nervorum distentio*. Luctuosa autem & gemebunda spiratio, quam pariter in morbis acutis damnavit *Hippocrates (u)*, huc etiam referenda videtur.

Damnavit & frigidam respirationem, tanquam lethalem; fervidam autem, quae aërem exspiratum quasi incendit (vide §. 739.) & fuliginosam, etiam lethalem dixit, sed minus tamen, quam frigidam *(x)*. In textu quidem habetur πυρετῶδες: verum cum nullus hujus verbi sensus esset in hoc loco, & frigidae respirationi opponatur, videtur legendum esse πυρῶδες. Frigida autem respiratio gangraenam jam in pulmone esse docet, adeoque certissime lethalis: fervida vero, summum ardorem circa vitalia viscera designat, adeoque summum quidem periculum notat, non tamen adeo absolute mortem instantem, ac quidem frigida respiratio.

Lassitudo quo vehementior, debilitas major. Spontaneas lassitudines morbos denunciare, dixit *Hippocrates (y)*, quae saepe observatae, dum inflammatoria sanguinis spissitudo nata ad morbos acutos disponit. Ubi ergo ingens lassitudo adest, sanguinis immeabilitas jure metuitur, imprimis in morborum initiis: in fine enim exhausto per morbum corpore, & imprimis post validas evacuationes, a mero defectu lassitudo & debilitas nascuntur. Videantur illa, quae in Capitulo *de Debilitate Febrili* dicta fuerunt.

Jactatio corporis frequentior. Haec est illa δυσφορία in morbis, qua aegri situm corporis continuo mutant, ut molestissimae anxietatis levamen habeant; quae pessimum semper signum dat; cum contra facile morbum ferre inter optima signa habeatur. Videantur, quae circa hanc rem habentur in Capitulo *de Anxietate Febrili*.

Decubitus in dorsum, extensis membris, frequentior. Bonum signum est in morbis, si sic decumbant aegri, uti solent sani *(z)*. Qualis autem sanorum decubitus sit, ibi describit, uti alia occasione in Commentariis §.211. memoravi, ubi de naturali unione partibus vulneratis concilianda agebatur. Optimum enim est, ut aegri in alterutrum latus decumbant, manibus, collo, cruribusque parum reductis, sic enim plurimi sani cubant. Quo autem magis a naturali sanorum dormientium situ recedit aegri decubitus, eo pejus signum in morbis. Ubi ergo resupinus in dorsum decumbit aeger, talem situm habet, qualem cadaver propria gravitate sola acquirit, adeoque resolutionem virium ostendit. Uti enim optime notavit *Galenus (a)*, non omnes musculi otiosi sunt in dormientibus, sed quidam agere pergunt, dum sa-

(r) Epidem.1. aegrot.1. Charter.Tom.IX.pag.99. (f) Aphor.68. Sect. IV. Charter.Tom.IX.pag.173. (t) Lib.II.cap.7. pag.64. (u) Aphor.54. Sect. VI. Charter.Tom.IX.pag.286. (x) Coac. Praenot. Num. 261. Charter. Tom.VIII. pag.866. (y) Aphor. 4. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag.46.
(z) Hippocrat. in Prognost. textu 13. & seq.Charter. Tom.VIII.pag.600.
(a) Lib.II. de Motu muscul. cap.4. Charter.Tom.V. pag.386.387.

ſanus homo dormiens alterutri lateri incumbit: ſi enim cadaver humanum in tali ſitu poneretur, ilico vel in dorſum vel in ventrem prolaberetur, prout huc illucve ſua gravitate vergeret. Sic videmus moribundos reſupinos jacere, & in ultimo mortis agone omnes extendere artus, ac ſi directo hoc omnium vaſorum per artus diſtributorum ſitu humorum motus per illa adhuc juvare vellent: adeoque patet, talem aegrorum decubitum notare, quod morbus in mortem tendat. Patet ergo ratio, quare *Hippocrates* (*b*) talem decubitum damnaverit; & pejorem adhuc dixerit, ſi corporis trunco declives aegri verſus pedes delabantur, vel manus, collum, cruraque inaequaliter diſperſa & nuda habuerint, ore hiante aſſiduo dormiant, vel ſupinis jacentibus crura multum contracta & disjuncta fuerint, aut proni in ventrem cubaverint, niſi per ſanitatem ſic aſſueverint; vel denique, dum morbus viget, continuo erecti in lecto reſidere velint. Omnia enim haec quamplurimum a ſanorum decumbentium habitu & ſitu diſtant.

Rationis, affectuum, quo uſus perturbatior. Vel plebi notum eſt, peſſimum ſignum eſſe, ſi aegri conſuetis animi affectibus careant, vel omnino oppoſitis afficiantur. Si enim de uxore, liberis, amicis, nulla amplius aegris cura ſit, fato jam perditos (*veege menſchen*) dicunt omnes; & contra magnam ſpem ſanationis concipiunt, ſi de his ſolliciti fuerint, quae amaverant ſani. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* damnaverit ferox ab homine moderato reſponſum; uti etiam, ſi aegri praeter conſuetudinem aliquid facerent, vel aliquid in animum inducerent prius non conſuetum; vel contra a conſuetis non afficerentur: uti alia occaſione, dum de delirio febrili agebatur, in Commentariis §. 702. dictum fuit. Deſignat enim, per morbum mutari jam naturalem ſtatum ſenſorii communis, a quo ratiocinium animique affectus pendent.

Appetitus magis proſtratus, digeſtio moleſtior. Primum indicatum in cura generali febrium, §. 598. memorata, erat, ut vitae ejuſque viribus conſuleretur; conſtititque ex illis, quae ad §. 599. dicta fuerunt, ad hanc indicationem requiri cibos & potus fluidos, facile digerendos, & putredini omni adverſos &c. Verum optima etiam talia ingeſta nihil proderunt, ſi non ſuperſit tantum de viribus, ingeſta mutantibus in naturam noſtram, ut poſſint haec aſſumta retineri, ſubigi, & diſtribui per corpus. Ubi ergo appetitus adeo proſtratus eſt, ut quaevis etiam alimenta aegri abhorreant, vel aſſumta ilico evomant, vel ab iiſdem gravetur corpus, & anxietas magna oriatur; tunc nihil inde emolumenti haberi poterit, & quotidie magis magiſque deterentur vires per morbum, adeoque non poterit aeger ſufficere ad coctionem & criſim uſque. Simul etiam ex his ſymptomatibus novimus, viſcera, quae alimentis aſſumendis, retinendis, digerendis &c. ſerviunt, per morbum in ſuis functionibus magnopere laeſa eſſe; adeoque appetitus deletio & digeſtio moleſta nocebunt tanquam ſignum & cauſa.

Urina rubicundior. Caloris interni ſignum dare urinae rubedinem §. 673. dictum fuit: verum probatum fuit §. 675., caloris augmentum in febribus ortum debere violentiori partium fluidarum in ſe mutuo, in vaſa, horumque in

(*b*) In Prognoſticis Charter. Tom. VIII. pag. 601. & ſeq.

in illas attritui; adeoque, quo urina rubicundior fuerit, eo major attritus ille praegressus fuit, uti & calor. Omnia ergo illa mala, quae §. 100. & 689. enumerata fuerunt, praevidentur; & praecipue humorum degeneratio in acrimoniam putridam, & tenerrimorum vasorum destructio. Patet hinc ratio, quare inter signa futuri delirii *Hippocrates (c)* recensuerit urinas non subsidentes, praerubras, cum suspensis.

Crassior, turbidior, cum sedimento minori. Uti enim dictum fuit ad §. 731., talis urina quam maxime a conditionibus urinae sanae recedit, adeoque magnam humorum mutationem per febrim factam ostendit. Cum autem urina contineat aquam sanguinis, salem ejus jam acriorem & alcalino proximum, oleum sanguinis pariter jam acrius factum & putrefacto proximum, terramque tenuem, satis volatilem, valde attritam *(d)*; patet tunc crassiorem fieri urinam, dum his contentis saturatior est. Verum quo validior febris fuerit, eo major attritus & degeneratio salium & oleorum sanguinis in majorem acrimoniam adsunt, adeoque eo major copia talium, quae per urinam debent exire de corpore. Omnia autem haec, si urinae in febribus permista manent intime, rubicundam urinam faciunt, diversa coloris intensitate, pro varia imprimis olei sanguinis, acrioris jam redditi, admistione. Si vero tanta sit contentorum urinae copia, vel diluentis vehiculi in urina penuria, ut illa, quae in urina soluta haerent, aequabiliter sustineri nequeant, turbatur urina & opaca redditur, citius vel serius pro varia contentorum copia & indole, & majori minorive frigoris gradu, cui talis urina exponitur. Videmus enim hyemali sub frigore sanorum urinam turbari & crassam fieri, quae tamen, aucto tantum calore, iterum limpida & tenuis redditur. Idem etiam aestivis caloribus, per sudores difflata sanguinis aqua, contingit, dum sic rubra & acris urina redditur, quae quandoque satis cito turbida & opaca fit; affusa vero aqua calida, redit pelluciditas; vel etiam, si postea dilutior & calida urina addatur: unde saepe mirantur ignari, dum urinam, vesperi ante somnum emissam, turbidam mane redditam vident, atque paulo post iterum pellucidam, cum recens & calida urina illi admiscetur. Dum autem secedunt illa, quae soluta manere nequeunt in urina, si liquido, cui innatant, specifice graviora fuerint, fundum petent citius vel serius pro vario ponderis excessu; ubi vero idem cum liquido continente pondus habent, vel major cohaesio sit partium liquidi, quam ut ab his particulis excussis separari possint, tunc manebunt in eodem loco, neque subsidebunt particulae excussae, sed opaca & turbida manebit urina. An forte per validum attritum sic divisa fuerunt haec omnia in minimas moleculas, ut aucta superficie minuatur proportionalis gravitas? certe argentum vivum, fluidum ponderosissimum, per ignem divisum in minima, per aëra volitat. Designat ergo talis urina validum attritum particularum fluidarum ad se mutuo & ad vasa, solidarum partium corporis detritum, adeoque minimis & tenerrimis vasculis magnam vim inferri, humores corporis per morbum plurimum degenerare a sanitatis legibus, salesque & olea acriora reddi, & majori hinc copia per urinam expelli, simulque diluenti & tenuissima parte humores destitui. Unde

(c) In Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 719.
(d) H. Boërhaave Institut. §. 375.

de apparet magnum discrimen in febribus continuis putridis, quod talis urina indicat.

Patet hinc ratio, quare *Galenus* (*e*) dixerit: *Quod si turbida* (*urina*) *sit, qualis veterinorum* (ὑποζυγίων) *apparet, crudis vocatis humoribus refertas quidem venas esse indicabit, non vero quiescere circa illos naturam, sed valide concoquere*. Laudat deinde celerem separationem crassi a liquido; & ubi subsidentia alba laevis & aequalis est, tunc naturam crudos humores superaturam indicabit, sin minus, contrarium. Deinde addit universalem hanc regulam: *Verum omnium turbidarum urinarum generalis nota tibi sit separatio, vel cito, vel tarde facta, aut omnino nulla*. Prima optimum signum dat, secunda minus bona, tertia pessima.

Turbidae autem illae urinae vel eminguntur tales, vel redduntur pellucidae & paulo post turbantur, talesque permanent, quod saepius in his febribus contingit. Vocavit *Hippocrates* (*f*) has urinas subjugales, quia in equis, vaccis, & similibus animalibus talis urina naturaliter observatur; atque sequenti modo descripsit in *Philini uxore*, quam decimo quarto die a puerperio febris prehenderat: *Undecimo die morbi minxit urinam confertim copiosam, crassam, albam, quale quid ex urinis subsidentibus fit, quando returbantur; multo tempore relicta non subsidebat. Color & crassities similis erat subjugalium. Talia mejebat, qualia ego vidi*. Tales autem urinas ubique damnavit; non enim apparent nisi in febribus, quae periculosis symptomatibus stipantur. Capitis dolores praesentes, vel mox adfuturos, post similes urinas monuit alibi (*g*). Et in *Prognosticis* (*h*), postquam urinam fulvam & tenuem cruditatis signum esse dixerat, addit, magis lethales esse crassas urinas. Tunc autem imprimis pessima quaeque exspectanda sunt, si per plures dies tales maneant, absque subsidentia; si enim subsidere inceperint, meliora sperare licet. Sic in *Pericle* (*i*) primo die urinae copiosae albae turbidae aderant, quae sedimentum non deponebant; secunda die crassae quidem erant, sed magis subsidebant; tertia die jam concoctae multum sedimentum continebant; & quarta die sudore calido copioso perfecte judicatus aeger a periculoso morbo evasit.

Tales ergo crassae urinae cruditatem magnam morbi designant in febribus, & validum impetum, quo natura in morbi materiam agit; unde nisi cito mutentur in melius, in acutissimis morbis certam perniciem fere demonstrant; in mitiori morbo longitudinem, & difficilem crisim.

Vel & tenuior, magisque aquosa. Designat enim talis urina, retineri in corpore illa, quae per has vias naturaliter de corpore evacuantur; olea nempe & sales sanguinis acriora reddita, magis adhuc nocitura, quia in febre acuta continua putrida omnia citius in corruptelam vergunt, quam in sanitate. Observatur & talis urina quandoque, dum sanguis inflammatoria densitate immeabilis redditus aquae, quantumvis copiosae ingestae, miscelam respuit,

(*e*) De Sanitate tuenda Lib. IV. cap. 4. Charter. Tom. VI. pag. 121.
(*f*) Epidemicor. I. aegrot. 4. Charter. Tom. IX. pag. 104.
(*g*) Aphor. 70. Sect. IV. ibid. pag. 180. & Epid. VII. pag. 597.
(*h*) Charter. Tom. VIII. pag. 635. (*i*) Epidem. 3. aegrot. 6. Charter. Tom. IX. pag. 301.

respuit; unde tunc potus assumtus statim per urinae vias elabitur. Hinc patet ratio illius asserti, quod apud *Hippocratem* (*k*) habetur: *Mala est quoque (urina) quae post potum cito mingitur, maxime in pleuriticis & peripneumonicis*. Sic & alibi tenuem & fulvam urinam damnavit, dicens: Quoad autem urina fulva & tenuis fuerit, crudum esse morbum significat; si vero & morbus longus fuerit, urina vero talis, periculum est, ne sufficere homo non possit, quoad concocta sit urina (*l*). Videantur & illa, quae de tali urina in Commentariis §. 712. dicta fuerunt.

Parcior, minus retinenda. Ob eandem causam damnatur & urina parcior, quia designat diluente vehiculo orbum sanguinem non posse suppeditare sufficientem lymphae copiam, per quam ex sanguine eluuntur acriora. Unde & plerumque parcior talis urina acerrima est & stranguriosa, continuum & molestum mejendi conatum efficiens. Pessimum pariter signum est in his morbis, si absque voluntatis imperio insciis aegris elabatur urina; tunc enim semper insignis cerebri laesio per morbum adest: unde fere tantum in delirantibus, phreniticis, comatosis &c. apparet hoc symptoma. Monuit hoc *Hippocrates*, dicens: *Quae urinae non recordantibus effluunt, perniciosae* (*m*). Et deinde subjungit: *Num ab his mejuntur, ac si sedimentum conturbaveris*: nempe perturbatae & subjugalium urinis similes. Et alibi (*n*): *Quos latet urina procidens, & pudendum contrahitur, desperati*. Hujus textus aliam tamen lectionem, quae melior videtur, habent *Foësius* & *Duretus* (*o*); loco enim hujus οἷσι λανθάνει τὸ οὖρον προσπίπτον, καὶ τὸ αἰδοῖον ἕλκονται, ἀνέλπιστοι sic legunt: Οἷσι λανθάνει τὸ οὖρον προσπίπτον ἐς τὸ αἰδοῖον, ἐκλύονται ἀνέλπιστοι. Quos latet urina procidens ad pudendum, exsolvuntur desperati.

Motus quo magis tremuli, tactum refugientes, ludentes, carpentes: Designant enim haec omnia, sensorium commune affici; unde deliria, convulsiones &c. metuenda sunt. Videatur de his *Capitulum de Tremore Febrili*; uti & illa, quae in Commentariis §. 702. de his tanquam futuri delirii notis dicta fuerunt. Illud autem symptoma, quo aegri tactum quasi refugiunt, solus fere notavit *Hippocrates* (*p*), atque πρὸς χεῖρα ἀναΐσσοντες, ad manum exsilientes, vocavit, & male habere monuit. In talibus enim aegris, dum Medicus digitos carpo admovet pulsum exploraturus, manus subito resilit; si rogentur, quare manum retrahant, dicunt, se hoc nescire. Videtur tunc in sensorio communi tanta irritabilitas esse, ut a levissima etiam nervorum, in dissita quamvis parte corporis, mutatione turbetur totum; unde brevi convulsiones instare metuendum est. Ob eandem causam in his aegris oculi lumen refugiunt; quod pariter perniciosum in morbis signum esse *Hippocrates* monuit (*q*).

Oculi quo luctuosiores. Ad omnia haec attendendum est: unde optime *Cel-*

(*k*) Coac. Praenot. N. 579. Charter. Tom. VIII. pag. 886.
(*l*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 634. 635.
(*m*) Prorrhet. Lib. I. text. 28. Charter. Tom. VIII. pag. 718.
(*n*) Coac. Praenot. N. 474. Charter. Tom. VIII. pag. 879.
(*o*) In Coacas Hippocrat. pag. 363.
(*p*) In Coac. Praenot. N. 61. Charter. Tom. VIII. pag. 855.
(*q*) In Prognostic. Sentent. 10. Charter. Tom. VIII. pag. 597.

Celsus (r) jussit, ut *Medicus neque in tenebris, neque a capite aegri resideat, sed illustri loco adversus eum, ut omnes notas ex vultu quoque cubantis perspiciat.* Oculi autem plurima & certissima signa dare solent in morbis: nec mirum, cum & in sanis animi affectus varios in oculis observare liceat, & prima ingruentium morborum indicia saepe in oculis appareant. Dum quartanarium paroxysmus jamjam prehendet, pallor oculorum adest; dum in syncopen delabetur homo, solitus oculorum splendor minuitur prius. Ex oculis futurum delirium praesagire noverat *Hippocrates* (vide Commentaria §. 702.). In debilibus, post morbos praegressos, hominibus primum renascentium virium indicium major oculorum vigor dare solet. Unde non sine ratione dixit *Hippocrates* (*s*), *Oculi ut valent, ita totum corpus.* Pessimum ergo signum in morbis est, ubi depravatur naturalis ille oculorum nitor & splendor, qui ab aequabili vasorum impletione, & assidua tenuissimae lymphae irroratione, qua oculi detergentur, pendet. Unde in moribundis sicci, squalidi & pulverulenti apparent: obvolitantibus enim in aëre pulvisculis brevi deturparentur oculi, nisi frequenti palpebrarum nictatione, & tenuissimae lymphae ablutione, depurarentur continuo. Hinc circa mortem, & defectu illius liquidi, & dum insensiles jam & hebetes jacent aegri, non detergentur illae sordes, sed accumulantur, & luctuosissimam instantis jam mortis imaginem exhibent; vulgo etiam fatale hoc signum distinguente, dum dicunt (*het gesigt is gebrooken*) abolito jam visu, aegros conclamatos esse.

Unde *Hippocrates* (*t*) pro malis & perniciosis signis habuit, *si oculi pervertantur, aut alter altero minor sit, vel alba fuerint rubra, aut livida, vel venulae nigrae in illis sint, aut sordes circa oculos appareant, aut sublimiores vel prominentes* (*oculi*) *vel admodum cavi facti, vel supercilia curva, aut rigida maculosa, aut visus squalidus & sine splendore* &c. Similia & *in Coacis* (*u*) habentur; ubi & additur, *si circa oculos tenuem concretionem albam habeant* (αἰγίδα λεπτὴν), qualis pellicula, ab inspissatis & collectis humoribus nata, visum obscurans in moribundis saepe apparet. Hinc etiam dixit alibi (*x*): *Oculus hebescens* (ἀμαυρόμενον) *pravum, & fixus & caliginosus malum.* Contra vero pro optimo signo habuit oculorum nitorem in morbis; unde dixit (*y*): *Oculorum puritas, & alba illorum ex nigris vel lividis pura fieri, criticum. Si igitur cito depurentur* (*oculi*), *celerem crisim significat; si tarde, tardiorem.*

Quandoque etiam accidit, ut aegri vultus moerorem exprimat, interdum cum lacrymis, aliquando & sine eis, licet nondum tamen adeo squallidi oculi appareant: si rogetur tristitiae causa, negat se tristem esse. Pessimum semper hoc signum est, quod aliquoties in aegris vidi. Inter mala autem signa recensuit etiam *Hippocrates* (*z*), *si per somnos, palpebris non commissis, aliquid ex albo subappareat, neque ex diarrhoea aut purgantis potione hoc factum fuerit, neque aeger hoc modo dormire solitus sit.* Admodum enim lethale hoc signum esse monuit. Uti etiam *si in febre non intermittente, labium,*

(*r*) Lib. III. cap. 6. pag. 130. (*s*) Epidemicor. 6. Charter. Tom. IX. pag. 505. (*t*) In Prognost. Sentent. 10. Charter. Tom. VII. pag. 597. (*u*) N. 219. Ibid. pag. 864. (*x*) In Prorrheticis Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 73. (*y*) In Coacis N. 218. Ibid. 864. (*z*) In Prognosticis Sentent. 11. Charter. Tom. VIII. pag. 599. & Aphor. 52. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 285.

bium, palpebra, supercilium, aut oculus, aut nasus pervertatur; si non videat, si non audiat, imbecillo jam aegro. Si quid horum acciderit, mors proxima est (a).

Involuntariis lachrymis humidiores. Hae sunt illae lacrymae, quae in moribundis toties apparent; unde & Poëtae media in morte natantes oculos dixerunt. Damnavit has *Hippocrates* (*b*), quando absque causa lacrymis madent oculi: si enim audito mortis periculo, vel cara dum pignora vident, illacrymentur aegri, bonum potius signum est, cum solitis tunc moveantur animi affectibus. Unde alibi (*c*) *in acutis, male habentibus aegris, voluntarias lacrymas bonas dixit; involuntarias vero malas.* Imo non tantum in febribus, verum etiam in aliis morbis idem obtinere monuit (*d*). Unicum tamen excepit casum, in quo lacrymae involuntariae futurae criseos, per narium haemorrhagiam, signum dant; si nempe tales lacrymas alia pessima signa non comitentur. Ita enim habet (*e*): *Quibus in febribus acutis, maxime in ardentibus, invitae effluunt lacrymae, illis sanguinis e naribus profluvium exspectandum est, si & reliqua perniciosa non habuerint: male enim habentibus non haemorrhagiam, sed mortem portendunt.* Monuit autem *Galenus* (*f*) Medicos, ne perterreantur, licet talem aegrum delirare & subsilire viderint, si una cum lacrymis involuntariis alia signa futurae haemorrhagiae narium adsint; ut capitis dolor, qui antea non adfuerat, colli & cervicis tensio & dolor, faciei palpitatio, oculorum rubedo &c. Tunc enim omnia haec humorum sursum tendentium indicia esse dixit. Imo adeo indubitatum signum dare lacrymas illas involuntarias tunc credidit, ut afferat in tali casu, *Quod si inviti illacrymentur, aut splendores se cernere sibi videantur, aut manus admoveant naribus, velut scalpentes, tunc jam non adfore, sed adesse sanguinis fluxionem conspicies.*

Haec sunt illa praecipua signa, ex quibus concludimus, febrim acutam continuam putridam admodum periculosam esse, & in mortem tendere. Quo autem plura ex pessimis his signis simul adsunt, eo pejorem & lethaliorem morbum esse, satis patet. Simul etiam apparet, quod prognosis in his morbis non adeo pendeat ab intellectis causis, sed certa habeatur ex signis laesarum functionum, quae docent majorem vel minorem recessum morbi a sanitatis conditionibus.

§. 735. SEd ubi somnus difficilis & male cedens, pustulae purpureae, vel lividae corpus deturpant, hypochondria tensa & inflata, fere moritur.

Ubi somnus difficilis vel male cedens. Quanta mala vigiliae in febribus

(*a*) Aphor. 49. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 166. In Prognostic. Sentent. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 600. (*b*) Ibid. Sentent. 10. pag. 597.
(*c*) Epidem. 6. Textu 21. Charter. Tom. IX. pag. 380.
(*d*) Aphor. 52. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 168.
(*e*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 75. (*f*) Lib. II. Method. Medic. ad Glaucon. cap. ultimo. Charter. Tom. X. pag. 366.

bus faciant, ad §. 708. dictum fuit, unde & patet, quantum boni a placido & pacato somno in morbis exspectandum sit. Praecipua enim spes in eo consistit, ut blando somno refecti aegri molestias morbi facilius tolerare possint, sicque sufficere ad crisim vel solutionem morbi usque. Ubi autem somnus difficilis est, & turbulentus, cum terrore saepius excitantur aegri, vel, licet profundo somno demersi jacuerint, evigilantes tamen inde nullum levamen sentiunt, sed potius auctam corporis defatigationem, & majorem debilitatem percipiunt; hinc in angusto spes est, & fere semper lethalis eventus morbi erit, & pessima sequentur symptomata. Unde *Hippocrates* (g) turbulentas & ferocissimas ex somno excitationes damnavit tanquam convulsivas: & alibi (h) in febribus ex somnis pavores aut convulsiones malas pronunciavit: quin imo universale hoc axioma practicum posuit (i); *Quo in morbo somnus laborem facit, lethale, si vero juvet somnus, non lethale.*

Pustulae purpureae vel lividae corpus deturpant. Quam mali ominis in morbis sint tales pustulae, pluribus demonstratum fuit ad §. 723., ubi de exanthematibus febrilibus agebatur: sunt enim quasi necroses, & gangraenosam morbi indolem denotant. Notandum tamen, has pustulas rite distinguendas esse a maculis illis purpureis & lividis saepe, quae in scorbuticis corporibus in levibus etiam febribus quandoque apparent. Sed maculae illae scorbuticae magis irregularis figurae sunt, & latiores plerumque, & ex signis scorbuticae cacochymiae praegressae, & absentia malorum symptomatum, cognosci poterunt.

Hypochondria tensa & inflata. Quid proprie praecordiorum, sive hypochondriorum nomine, Veteres Medici intellexerint, in Commentariis §. 701. dictum fuit; patuitque tunc, cardiam vocatam, hypochondria stricte dicta, & epigastrium huc referri, ubi hepar, lien, ventriculus, pancreas &c. continentur. Videtur *Hippocrates* in morbis semper sollicite observasse, quomodo se haberent hypochondria, atque inde plurima praesagia tam ad salutem, quam interitum, deduxisse. Universalem autem hanc regulam practicam tradidit. *Optimum quidem hypochondrium est, si doloris expers, & molle ac aequabile, & in dextris & in sinistris. Inflammatum autem, vel dolorem adferens, aut tensum, aut dextrum a sinistro varium, aut contra sinistrum a dextro, haec omnia attendere oportet* (k). In Coacis autem Praenotionibus (l) addidit, *signum morbi mali moris esse, si hypochondrium inflammatum, inaequaliter se habens, aut dolens fuerit.* Prae reliquis autem damnavit, si inflammatorio tumore attollerentur haec loca; & merito, cum viscera hic locata pessime affecta esse hoc demonstret; & vel subita mors, vel periculosa admodum suppuratio, in his locis tunc metuenda sint: atque ideo dixit: *Tumor autem durus & dolens in hypochondrio pessimus quidem, si totum hypochondrium occupaverit: sin vero in altera tantum parte fuerit, minus periculosus, qui in sinistra. Verum significant tales tumores in initio quidem, periculum esse mortis brevi futurae; si vero febris vigesimum diem superet, nec tumor*

D 2 inte-

(g) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 779. (h) Aphor. 67. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 177. (i) Aphor. 1. Sect. II. ibid. pag. 43.
(k) Hippocrat. in Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 610.
(l) N. 280. ibid. pag. 867.

interea subsidat, in suppurationem vertitur (*m*). Monuit tamen, quandoque in primo talium morborum circuitu, narium haemorrhagiam accedere, & plurimum prodesse, unde jussit, ut attendat Medicus, an aegri capite doleant, aut visus hebetudinem percipiant; quae sanguinis per nares effluxuri signa sunt. Hypochondrii enim tensionem, tam in dextra quam sinistra parte, inter signa futurae narium haemorrhagiae numeravit (*n*): sed & simul diserte monuit, talem tensionem tunc sine dolore & inflammatione esse. Patet ergo, hypochondriorum tensionem semper malam esse, si dolor simul adsit; licet quandoque, imprimis in junioribus, salutaris narium haemorrhagia in morbi initio infaustum omen avertat.

Minus quidem periculosos agnovit *Hippocrates* (*o*) tumores hypochondriorum molles & expertes doloris, & qui digito pressi cedunt; flatulenti enim illi videntur esse: &, si hypochondria stricte dicta occupent illi tumores, in ventriculo aut intestino colo videntur haerere potissimum. Unde & alibi (*p*) dixit: *At in dextris sublati tumores, qui magna quidem ex parte molles sunt, maximeque prementi si quid submurmurarit, non admodum maligni existimandi sunt.* Unde videri posset, ac si hypochondria tensa & inflata non semper pro pessimis signis habenda forent. Verum hic concursus plurimorum lethalium signorum consideratur, cui si talis inflatio & tensio hypochondriorum jungatur, merito mortem instare concluditur. Fit enim tum vel a putrefactis humoribus elasticam materiam generantibus; uti etiam a resolutione ventriculi, & intestinorum, unde non amplius dilatantibus causis resistunt, sed miro modo expanduntur; quibus quandoque jungitur inflammatoria distensio hepatis & lienis. Unde etiam in moribundis saepe totum abdomen in aequabilem tumorem attollitur: quod & notatur in ultimis illis Aphorismis (*q*), qui tamen a multis non habentur pro genuinis. Postquam enim plurima alia lethalia in morbis signa enumerata fuerunt, subjungitur. *Interituris signa haec manifestiora fiunt, & ventres attolluntur & inflantur.* In Commentariis autem ad hunc locum *Charterius* casum narrat pueri, cui quartana febris in acutam & continuam versa fuerat: misero huic ante mortem abdomen inflabatur, & post mortem aperto abdomine flatus cum sono erupit: procul dubio elastica materia, per putredinem genita, abdominis cavum implente. Patet ergo ratio, quare hypochondria tensa & inflata in continuis putridis pro lethali signo habeantur.

§. 736. Curatio ante tradita pro indicantium varietate, symptomatum vehementia, aegri conditione, statuque morbi variata nihil singularis requirit.

Curatio febrium generalis descripta §. 598., atque postea sequentibus paragraphis fusius explicata, pariter hic locum habet, adeoque ibi dicta sufficient.

(*m*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 612.613. Coac. Praenot. Num. 281. ibid. pag. 867. (*n*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 60. & in Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 682. (*o*) Ibid. pag. 614. (*p*) Epidem. 4. Charter. Tom. IX. pag. 328. (*q*) Sect. VIII. Aphor. 19. Charter. Tom. IX. pag. 351.

cient. Ut autem generalis haec febrium curatio singularibus casibus applicari possit, debet simul cognosci, quaenam functionum laesiones adsint, & qualis degeneratio solidarum & fluidarum partium obtineat; inde enim indicantium varietas nascitur. In synocho putrida (videantur dicta ad §. 730.) novimus a naturali statu plurimum degenerare humores; quandoque in spissitudinem inflammatoriam tendere, aliquando etiam in nimiam dissolutionem vergere; adeoque & morbum, quamvis nomine eundem, saepe diversam omnino medelam requirere. Duplex enim genus talium febrium observatur, utraque continua, utraque humores corrumpens, & laedens fere omnes corporis functiones. Una, inflammationem validam comitem habens, in crassioribus humoribus & majoribus vasis haeret; calorem magnum, pulsum durum, & initio saltem morbi satis validum habet; & sanguinis missionem, clysmata refrigerantia, diluentia, attenuantia &c. in curatione requirit. Verum aliud talium febrium genus observatur, in quo non deprehenditur tanta mutatio in crassioribus corporis nostri liquidis, sed videtur in tenuioribus longe humoribus tunc vitium haerere: neque tales febres adeo insignis calor comitatur, neque inflammatoriae spissitudinis ulla signa adsunt; imo saepe solvuntur in morbosam tenuitatem liquida crassiora. Interim tamen subita virium prostratio has febres comitari solet, & anomala quandoque adsunt symptomata; unde has febres malignas solebant vocare Medici, quae latenter adeo, absque rapido impetu, turbabant omnia. Docuit observatio, talia remedia tunc profuisse, quae aromatica penetrabili virtute languentes vires erigerent, & per sudores, vel auctam saltem diaphoresin, expellerent de corpore latens illud malignum, epidemico contagio saepe susceptum; uti in peste & febribus pestilentialibus dictis observatur. Unde haec remedia Alexipharmaca vocaverunt: qualia imprimis ab omni aevo laudata fuerunt, ruta, scordium, angelica &c., in quibus penetrabile aroma adest; dum simul non adeo magnus metus est, ne per horum stimulos nimis augeatur febrilis motus; imprimis si aquae infusa potentur. In hoc febrium genere venae sectio, clysmata, & similia debilitantia nocerent potius. Verum dum talis medela adhibetur illis febribus, quae inflammatoriam sanguinis densitatem comitem habent, omnia in pejus ruunt; uti suo tempore toties doluit *Sydenhamus*. Maligna enim febris non omnium dierum morbus est, & longe frequentiores febres inflammatoriae observantur; sive inflammatoria sanguinis densitas ante febrim praeexstiterit, sive febrili impetu dissipata sanguinis parte tenuiori, & inspissata reliqua, nata fuerit. Summo enim aegrorum discrimine in omnibus morbis acutis fere malignitatem illam crepabant quondam Medici, & cardiacis & alexipharmacis calidissimis utebantur. Unde *Sydenhamus* (r), qui generoso ausu solus fere se huic torrenti opposuit, non dubitavit dicere, quod malignitatis illud vocabulum humano generi ipsa inventione pulveris pyrii lethalius fuerit, dum illas imprimis febres malignas vocarent Medici, in quibus intensior prae caeteris inflammationis gradus aderat. Attentus tamen ad omnia morbi phaenomena Medicus facile distinguet febres, inflammationis participes, ab aliis illis continuis putridis, quae ob anomala symptomata,

(r) In Schedula monitoria de novae febris ingressu pag. 681.

mata, subitam debilitatem, & simul remissiorem caloris gradum plerumque, malignae vocantur. Cum autem praecipuus curationis cardo in illo imprimis versetur, ut justo moderamine febrilis impetus regatur, ne nimis incitetur vel torpeat; videantur illa, quae de hac re in Commentariis §. 609. 610. 611. in cura generali febrium dicta fuerunt. Cum etiam & symptomatum vehementia, uti tunc notatum fuit, nimii impetus febrilis signum det, & imprimis caloris intensitas, patet, ad haec praecipue attendendum esse.

Pro varia autem aegri conditione quoad aetatem, sexum, temperiem &c. quandam in cura diversitatem requiri, nemo dubitat: verum & de his in Commentariis §. 602. & reliqua cura febrium generali, abunde dictum fuit; uti etiam de illis, quae varium morbi statum, in ascensu, summo vigore, descensu, spectant. Adeoque ex illis febrium continuarum putridarum curatio petenda erit.

§. 737. HAs dixit συνόχους Vetustas, Continentes Schola, quia nulla in his fervoris remissio: συνεχεῖς vero, sive continuas (727.), quae Continuae remittentes.

Continua febris proprie vocanda erat illa, cujus omne tempus tantum una accessio erat a principio ad solutionem usque, uti in Commentariis §. 727. dictum fuit. Illas hodie Continentes scholae Medicae vocant, sive συνόχους, uti usu obtinuit, de quibus jam actum fuit. Ubi vero notabilis remissio & exacerbatio observatur in febre, licet caeteroquin continua fuerit, tunc vocatur συνεχὴς, sive continua remittens. Apud Veteres tamen Medicos συνέχεες πυρετοὶ latiori significatione sumptae fuerunt; imo & videntur hoc nomine vocasse quandoque illas febres, quae hodie σύνοχοι dicuntur, uti ex *Galeno* (*f*) patet, qui sic habet: *Continuae & intermittentis nomine bifariam Veteres uti videntur. Continuas namque febres appellant interdum quidem omnes, quae ad integritatem* (ἀπυρεξίαν) *non desinunt. Interdum vero non omnes, quae ad integritatem febris non desinunt, sed illas solas praecipue, quae ad judicium usque nullam permutationem sortiuntur. Ita vero & intermittentes interdum quidem illas solas nominant, quae ad integritatem desinunt; interdum vero quae ad integritatem non desinunt, sed insignes faciunt particularium accessionum mutationes in principium, incrementum, vigorem & remissionem.* Addit deinde, quod juniores Medici nonnulli febres illas, quae nullam insignem mutationem sortiuntur, vocaverint non continuas (συνεχεῖς) sed continentes συνόχους; illas vero solas, quae ad integritatem non desinunt, sed remittunt tamen & denuo exacerbantur, continuas (συνεχεῖς) dixerint. Veteres vero Medici has febres continuas remittentes vocaverunt quandoque continuas, quandoque & intermittentes. Ubi enim cum continentibus hodie dictis febribus comparabant, vocaverunt intermittentes, & contra si conferebant cum illis febribus, quae ad

(*f*) Commentar. 3. in Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 86.

ad integritatem desinunt, dixerunt continuas: sunt enim inter continentes febres & intermittentes quasi mediae.

Haec monenda videbantur, ne confusio quandoque nasceretur illis, qui Medicinae addiscendae incumbentes Veterum Medicorum monumenta evolvunt.

FEBRIS ARDENS.

§. 738. **Quas inter Causos, sive Ardens dicta febris meretur singulatim discuti ob frequentiam, discrimen, sanandi laborem.**

Ab insigni ardore, quo affliguntur aegri hac febre decumbentes, febris ardens vocatur; unde & καυσος ἀπὸ τοῦ καίειν, ab urendo, dicitur. Ad continuarum remittentium speciem autem reducitur febris ardens proprie vocanda, quia manifestas exacerbationes habet, neque continuo tramite absque mutatione ad crisin usque decurrit, uti in synochis sive continentibus febribus observatur. Illud enim omnes, qui de ardente febre scripserunt, auctores agnoscunt. Sic *Celsus* (t) de curatione febris ardentis agens monet, *in ipsis accessionibus oleo & aqua aegrum refrigerandum esse* &c. *Si pituita in stomacho coiit, inclinata jam accessione, vomere cogendus est.* Et *Galenus* (u) dixit, quod *exquisita febris ardens, quum omnia alia servet accurate tertianae indicia, eo solo differt, quod neque cum rigore invadat, neque ad integritatem deveniat.* Pariter & *Hippocrates* plurimis in locis de febre ardente agens meminit exacerbationum, quae diebus paribus vel imparibus fiunt, uti postea dicetur. Quamvis enim ob caloris intensitatem & aliae febres ardentes dici possent (x), & quandoque revera ab auctoribus, recentioribus imprimis, sic vocentur febres continentes, cum in illis calor digitum tangentem quasi pungens (vide §. 731.) saepe percipiatur; imo & *Hippocrates* (vide Commentaria §. 558.) febrim, ubi vehementissima est, πῦρ, id est, ignem vocare consueverit; obtinuit tamen hodie usu febris ardentis nomen dare febri continuae remittenti, quam urens fere calor & reliqua symptomata, sequenti paragrapho enumeranda, comitantur.

Ubi ergo febres intermittentes, quotidiana & tertiana imprimis, prolongatis vel & duplicatis paroxysmis, nullum tempus a febre liberum relinquunt, possunt in febrem ardentem & periculosissimam mutari; unde dixit *Hippocrates* (y): *Quae febres non intermittentes tertio quoque die vehementiores fiunt, periculosiores; quocunque autem modo intermiserint, citra periculum esse significat.*

(t) Lib. III. cap. 7. pag. 134.

(u) De Crisib. Lib. II. cap. 6. Charter. Tom. VIII. pag. 415.

(x) Galen. ibidem.

(y) Aphor. 53. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 162. & in Coac. Praenot. Num. 118. Charter. Tom. VIII. pag. 858.

ficat. Tale videtur fuiſſe illud genus febrium, quod ἡμιτριταῖον a pleriſque Medicis appellari dixit *Celſus* (z), nempe alterum illud tertianae genus, *longe perniciofius, quod tertio quidem die revertitur, ex octo autem & quadraginta horis fere ſex & triginta per acceſſionem occupat (interdum etiam vel minus vel plus, neque ex toto in remiſſione deſiſtit, ſed tantum levius eſt.* Patet autem illam hemitritaeam *Celſi* eſſe tantum tertianam protractam adeo, ut vel nulla, vel exigua admodum, intermiſſio fiat; verum, uti ſtatim dicetur, hemitritaea *Galeni* a tali febre diſtinguitur. Si jam tertiana duplicata fuerit, ſic ut ſecundo die novus paroxyſmus accedat, reſpondens illi, qui quarto die ſequetur, talibus paroxyſmis protractis duplex tertiana in continuam remittentem facile vertetur; videturque *Celſus* (a) tertianam duplicatam ſub quotidianae nomine deſcripſiſſe, imo etiam quotidianam febrim cum continenti fere confudiſſe; ſic enim habet: *Quotidianae vero variae ſunt* &c. *Rurſus aliae ſic deſinunt, ut ex toto ſequatur integritas: aliae ſic, ut aliquantum quidem minuatur ex febre, nihilominus tamen quaedam reliquiae maneant, donec altera acceſſio accedat: ac ſaepe aliae vix quidquam aut nihil remittunt, ſed ita, ut coepere, continuant. Deinde aliae fervorem ingentem habent, aliae tolerabilem: aliae quotidie pares ſunt, aliae impares; atque invicem altero die leniores, altero vehementiores &c.*

Illas autem febres continuas remittentes, ex tertianarum paroxyſmis productis & duplicatis natas, quae tertio quoque die exacerbantur, maluit *Galenus* vocare τριταιοφυεῖς ſive tertianarias, quam hemitritaeas, quia ad tertianae naturam accedebant, & fere ad intermiſſionem perveniebant (b). Hemitritaeam autem febrim dixit illam, quae ex quotidiana febre continua, id eſt remittente quidem ſed non penitus intermittente, & tertiana intermittente fit (c), illamque febris ſpeciem ſolam ſic vocandam voluit, quia pro altera ſui medietate tantum tertiana eſt, cum febres continuae remittentes, ex tertianae paroxyſmis duplicatis & productis natae, totam tertianae naturam habeant. Videtur imprimis ideo haec adeo ſollicite diſtinxiſſe, quia quotidianarum febrium ortum ex pituita putri, tertianarum vero ex bile flava deducebat (d), ideoque in curatione ad diſtinctas harum febrium cauſas attendendum volebat, licet ex binis his miſtis unus exſurgeret morbus, hemitritaea nempe febris. Imo non improbabile videtur, quandoque & acutam continuam cum tertiana vel quotidiana intermittente miſceri poſſe, ſicque alia febris hemitritaeae ſpecies eſſet, & quidem peſſima, dum continua febris uno tramite pergeret, alternis interim diebus, vel ſingulis, novus paroxyſmus febris intermittentis accedens omnia mala augeret. Videtur & talem continuae febris cum intermittente complicationem notaſſe *Galenus* (e), ubi de febribus compoſitis & inter ſe mixtis agit; ſic enim habet: *Febres quidem complicantur maxime cum aliis ejuſdem generis, vel unius ſpeciei cum aliis ejuſdem ſpeciei; eſt vero, quod & differentes (complicentur). Nam quotidianae*

(z) Lib. III. cap. 3. pag. 116. (a) Ibidem. (b) Galen. Comment. 2. in Lib. VI. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 410. De Febribus Lib. II. cap. 2. Charter. Tom. VII. pag. 128. 129. (c) Galen. de febribus Lib. II. cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 135. (d) Ibid. cap. 3. & 4. pag. 129. 130. (e) De Criſibus Lib. II. cap. 7. Charter. Tom. VIII. pag. 416.

nae tertianis , & his quartanis ; & ejusdem speciei inter se plerumque complicantur . Sic ut quandoque tres quartanae periodos (id est quartanam triplicatam) idem homo habeat. Sed hos quidem cognoscere , non est omnino difficile. Quandoque vero aliqua ex intermittentium genere cum continua complicatur , difficillimam & vix explorabilem faciens mixtionem . Credo autem me aliquando , quamvis rarius tamen , talem febrim ardentem observasse , in qua tertia quaque die exacerbatio manifesta erat , dum interim continua febris intermedio die pergeret , & augeretur continuo . Mira forte videbitur multis & vix credibilis talis complicatio , qua distinctae adeo febrium species simul unitae decurrerent , neque se mutuo turbarent : sed vidi hominem quartana laborantem pleuritide valida correptum fuisse , quam febris acuta inflammatoria comitabatur ; interim tamen toto hujus pleuritidis decursu quartana febris typum suum servans stato tempore adoriebatur , nec novo morbo hoc adveniente , nec venae sectionibus aliisve remediis , ad pleuritidem sanandam adhibitis , turbata .

Triplex ergo videtur fuisse febris species , cui hemitritaeae nomen datum fuit . Tertiana nempe , quae paroxysmos adeo protractos habebat , ut vel nulla vel parva admodum intermissio observaretur ; haec erat *hemitritaea Celsi* : quo & referri poterit illa , quae ex tertianae duplicatae paroxysmis productis fiebat continua remittens febris. *Hemitritaea Galeni* , quae ex complicatione quotidianae continuae & tertianae intermittentis fiebat. Denique illa hemitritaea , quae ex unione febris acutae continuae & tertianae nascitur. Quamvis autem tres illae hemitritaeae omnes periculosae sint , prior tamen mala , pejor secunda , pessima tertia species haberi poterit .

Cum ergo frequentissima sit illa constitutio epidemica , quae intermittentibus febribus producendis favet ; & autumnales intermittentes , si maturius ingrediantur , duplicatis & productis paroxysmis febres continuas remittentes saepe faciant (vide Commentaria §. 727.) ; patet ratio frequentiae talium morborum ; simulque ex dictis colligitur , quare periculosae sint tales febres , & difficulter sanentur ; quod tamen in sequentibus adhuc magis patebit .

An ergo omnis febris continua remittens nomen febris ardentis meretur ? certe multae tales febres , quamvis semper difficiles sint , non adeo saevis symptomatibus stipantur , adeoque simpliciter febres continuae remittentes tunc vocabuntur . Febres tamen , a quibus pauci moriebantur , & plurimi evadebant , ardentes vocavit *Hippocrates* (*f*) ; notans interim autumno sequente , obortis imbribus , magis lethales fuisse . Ardentem calorem , una cum siti inexplebili , pro signis pathognomicis febris ardentis posuit *Galenus* (*g*) . Verum de his & reliquis symptomatibus primariis , quae febrim ardentem comitantur , sequenti paragrapho dicendum erit .

(*f*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 64.
(*g*) Commentar. 3. in Lib. III. Epidem. Charter, Tom. IX. pag. 272.

§.739. Hujus ſymptomata primaria, Calor ad tactum fere urens, inaequalis diverſis locis, ad vitalia ardentiſſimus, (in extremis ſaepe remiſſior, imo aliquando frigus), ipſum aërem exſpiratum incendens; ſiccitas in cute tota, naribus, ore, lingua; Reſpiratio denſa, anheloſa, cita; Lingua ſicca, flava, nigra, exuſta, aſpera; ſitis inexplebilis, ſaepe ſubito ſublata; faſtidia cibi, nauſea, vomitus; anxietas, inquietudo, laſſitudo ſumma; Tuſſicula, vox clangoſa; delirium, phrenitis, pervigilium, coma, convulſio, diebus imparibus exacerbationes.

Calor ad tactum fere urens &c. Ab inſigni ardore febris haec nomen habet: qualis autem appareat calor, tangenti tales aegros Medico, in Commentariis §. 731. dictum fuit; mordax nempe & moleſtus una cum ſiccitate, non vero humidus & vaporoſus, qualis in vigore febrium intermittentium, aliiſque febribus mitioris indolis, apparet. Unde dixit *Aretaeus* (*b*) in febre ardenti eſſe ignem aridiſſimum & acerrimum, atque aegros omnia frigida attrectare, parietem, veſtem, pavimentum &c., ut moleſtiſſimum calorem leniant. Raro autem aequabiliter tantus calor per totum corpus diffunditur, & non niſi in talium febrium initio; bonum enim ſignum eſt in morbis, uti ad §. 698. dictum fuit, corpus aequabiliter calidum & molle eſſe; in febre autem ardente omnia fere peſſima ſigna apparere ſolent, unde circa vitalia viſcera ſummus aeſtus, & circa extrema corporis calor remiſſior, vel & aliquando frigus, percipitur. Cum enim calor febrilis a magno motu partium ex corde, & magna reſiſtentia vaſorum contra cor oriatur, auctis illis reſiſtentiis, dum per calorem liquidiſſima diſſipantur & reliqua maſſa ſiccatur (vide §. 689.) non poterit ſanguis ad extrema corporis debita copia & impetu propelli, adeoque minuetur in his locis calor; & dum immeabilis jam fere redditus ſanguis per vaſa & viſcera cordi vicina tantum movetur, frigus in extremis aderit, peſſimo ſemper omine. Unde internarum partium ſummum ardorem, una cum externarum frigore, inter ſymptomata febris ardentis recenſuit *Hippocrates* (*i*).

Cum autem, impedito ſanguinis motu per plurima vaſa corporis, tanto celerior trajectio fiat per vaſa adhuc libera, &, quamdiu vita durat, ſanguis per pulmonem ex corde dextro in ſiniſtrum pelli debeat, rapidiſſimo motu ſanguis, liquidiſſima ſua parte orbatus jam & denſior, per pulmonaris arteriae anguſtias tranſibit; adeoque ingens erit attritus, & calor ſummus in pulmone naſcetur. Cum autem aër citiſſime caleſcat, hinc fervido pulmone receptus, dum inſpiratur, calidiſſimus apparebit, dum exſpiratur; uti optime percipitur, ſi dorſo manus ori & naribus aegrorum admoto excipiatur aër inter exſpirandum expulſus, qui tunc moleſto calore offendit, ac ſi calido de fornace egrederetur. Hoc ſenſu dicitur aër exſpiratus incendi: imo *Aretaeus*

(*b*) De cauſ. & ſign. morb. acut. Lib. II. cap. 4. pag. 16.

(*i*) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622. De morbis Lib. I. cap. 12. ibid. pag. 548.

taeus (*k*) non dubitavit dicere, quod febre ardente laborantes ignem exſpirent (πῦρ ἐκπνέουσι).

Siccitas in cute tota, naribus, ore, lingua. Inter caloris febrilis effectus (vide §. 689.) ſiccitas numerata fuit: cum ergo ſummus in febre ardente aeſtus ſit, patet & partes corporis, quae naturaliter humidae ſunt, exſiccari debere. Fit autem haec ſiccitas partim ob difflatam ſanguinis partem tenuiſſimam & aquoſam per calorem febrilem; partim etiam, quia reliquus ſanguis immeabilis dum haeret in vaſis majoribus, illa diſtenduntur, & vicina minora comprimunt: unde in talibus aegris cutis ſicca & aſpera apparet, quia vaſa ſanguinea ſubcutanea immeabili ſanguine repleta comprimunt tenerrima exhalantia, ſimulque deficit tenuis in ſanguine latex: idem jam in oculis, naribus, ore, lingua verum eſt. Hinc uti in Commentariis §. 100. dictum fuit, dixit *Hippocrates*, ſiccitate perire illos, qui ex febre ardente intereunt.

Reſpiratio denſa, anheloſa, cita. Tria in reſpiratione conſiderantur, inſpiratio, exſpiratio, & tempus medium inter inſpirationem & exſpirationem; quod tempus quietem vocavit *Galenus* (*l*), dum explicaret, quaenam proprie diceretur denſa reſpiratio. Uti enim denſas oleas aut vites plantari dicitur, quum minimum a ſe mutuo diſtant; & contra raras vocemus, ſi magnum inter illas ſpatium relictum ſit; ſic etiam tali ſenſu denſam reſpirationem intelligendam eſſe voluit. *Quum enim ipſa reſpiratio ex contrariis motibus per quietes diſtinctis compoſita ſit, denſam ipſam reddet brevitas quietum, raram vero longitudo.* Denſitas ergo, vel raritas reſpirationis tempus illud intermedium reſpicit; celeritas vero vel tarditas proprie ad inſpirationem & exſpirationem pertinet. *Quemadmodum enim motui propria ſunt celeritas & tarditas, ita & quantitati quietum raritas & denſitas* (*m*). Magna autem & parva reſpiratio variam dilatationem ſpirabilium organorum demonſtrat. Reſpiratio ergo, quae denſa & cita eſt, celeritatem inſpirationis & exſpirationis, & exiguum ſimul inter binos hos contrarios motus intervallum denotat. Anheloſa vero difficultatem & moleſtiam, qua hi motus peraguntur, ſignificat, de qua re videantur illa, quae ad §.734. dicta ſunt. Cum autem tantus circa vitalia ardor ſit, & ſanguis rapidiſſime per pulmonem moveatur, ſimulque ſummo aeſtu exaſſatus difficulter per pulmonaris arteriae anguſtias tranſeat; patet ratio, quare miſeri hi aegri tam cito & tanto cum molimine reſpirent, ut nempe gratum refrigerium attracti aëris percipiant; & ſanguini per pulmonem viam expediant.

Lingua ſicca, flava, nigra, exuſta, aſpera. In homine ſano lingua & omnes oris interni partes perpetuo madent; ubi autem febris ardentis immani aeſtu torretur corpus, omnia haec loca ſiccari incipiunt: unde *Hippocrates* inter illa phaenomena, quae in febre ardenti obſervantur, etiam linguae ſiccitatem & aſperitatem numeravit (*n*) pluribus in locis. Minimorum enim vaſculorum exhalantium extrema, in ſuperficie linguae poſita, ex-

 ſucca

(*k*) De Curatione morbor. acutor. Lib. II. cap. 3. pag. 100.

(*l*) De Reſpir. diffic. Lib.I. cap.2. Charter. Tom.VII. pag. 221. (*m*) Ibidem.

(*n*) Hippocr. de Morbis Lib.I. cap. 12. Charter. Tom. VII. pag. 548. & Lib. II. de Morbis cap. 25. ibid. pag. 576. & Lib. III. de Morbis cap. 6. ibid. pag. 584.

ſucca jam & arida emoriuntur; vel & immeabilibus liquidis infarcta, & impetu vitalis liquidi a tergo urgentis protruſa, extra linguae ſuperficiem eminent, & ſordes illas dictas in lingua conſtituunt, quae flaveſcunt, dein fuſcae fiunt, imo & nigreſcunt ſaepe penitus, exſuccis & gangraenoſis redditis horum vaſculorum extremitatibus. Ubi jam ſimul ingens ſiccitas adeſt, aſpera & ſcabra lingua redditur, peſſimo ſemper omine, quia inde novimus, oeſophagi, ventriculi, & inteſtinorum ſuperficiem ſimiliter ſe habere: adeoque difficillimum ingreſſum fore liquidis aſſumtis, cum & abſorbentium venularum oſcula exſiccata & corrugata aditum denegent, dum interim ſummus aeſtus & ſanguinis exaſſatio liquidi diluentis magnam copiam requirant. Videtur & notaſſe *Aretaeus* (o), quod lingua interiorum corporis conditionem deſignet, imprimis ſi obſcurus textus ſecundum ingenioſam *Celeberrimi Petiti* emendationem legatur (p): tunc enim *Aretaeus*, poſtquam dixerat, in ardenti febre linguam & aſperam & ſiccam & nigram eſſe, addit: ἥδε γὰρ τὰ ἔσω πάντα σημαίνει: *haec enim (lingua) omnia interna ſignificat*. Unde ſimul apparet, ſordes illas in lingua apparentes non debere originem ſuam fuliginoſis halitibus ex ventriculo ſurſum aſcendentibus & linguae accretis, uti olim docuerunt Medicorum ſcholae. Hunc errorem optime carpſit *Helmontius* (q), dicens: *Non eſt ergo linguae ariditas, cruſtataque ejus ſordes, in febribus effectus, ſive indicium exhalationis e ſtomacho (etiam potum non coquente) ſurſum delatae: ſed eſt defectus laticis deturpati, vel egeſtate penurioſi*. Primam autem ſanationis ſpem in peſſimis illis morbis inde colligimus, ſi incipiat aliquid humidi in lingua apparere, tunc enim cruſtae illae, ex emortuis vaſorum extremis natae, incipiunt humeſcere, tumere, elevari, & vi vitalium humorum appulſorum ſeparari a partibus vivis & ſecedere; perfecte ut in gangraenae ſeparatione fit. Accidit tunc ſaepe, ut lingua prius ſicca & aſpera quidem, neque tamen nigreſcens, cruſtam elevet, quae incipiens ſeparari a ſuppoſitis linguae partibus, atrum colorem induit; ſed ſub hac cruſta, & inter fiſſuras hinc inde apparentes, manifeſta tunc apparet humiditas laeto omine; tuncque talis linguae nigritudo, quae ſimul humida eſt, minime mala eſt, ſed optimam ſpem facit eodem modo, ac gangraena corruptae partes maxime nigreſcunt, dum a vivis partibus incipiunt ſeparari. Ex modo dictis videtur patere ratio, quare *Hippocrates* (r) de febre ardente agens dixerit: *color linguae primo quidem tempore, qualis eſſe conſuevit, verum valde ſicca eſt; procedente vero tempore induratur, & axaſperatur, & craſſeſcit, & nigreſcit. Si ſane per initia haec contingant, celeriores judicationes fiunt, ſi poſterius, tardiores*. Succeſſivas enim mutationes linguae ſic deſcribit; cumque ultimo craſſeſcere & nigreſcere linguam dixerit, atque inde judicationis futurae ſignum ſumſerit, neque ſiccam tunc eſſe addiderit, qualis primo tempore morbi erat; videtur admodum probabile, ſimul tunc humeſcere linguam, dum craſſeſcit & nigreſcit: ubi enim aridae illae cruſtae humeſcere incipiunt & attolli, craſſior lingua apparet non tantum, verum & aegri ſaepe tunc queruntur, linguam quaſi tectam incumbente lana & mole au-

(o) De Curatione Morbor. acut. Lib. II. cap. 3. pag. 100. C. (p) Ibidem in notis uti & pag. 255. (q) In Capitulo *Latex humor. neglectus* Num. 28. pag. 305. (r) De Morbis Lib. III. cap. 6. Charter. Tom. VII. pag. 584.

auctam apparere. Quamdiu enim magna illa ariditas in lingua manet, nulla judicationis spes esse poterit. Confirmatur ulterius haec opinio ex illis, quae leguntur *in Coacis* (*s*), ubi similia fere habentur ac in loco modo citato, & dein sequentia: *Progressu autem temporis lingua exasperatur, & livescit, & rumpitur: lethale. Si vero valde nigrescat, in decimo quarto die crisim futuram significat. Periculosissima est nigra &* (χλωρὴ) *cum virore pallida.* Valde enim nigram crisim significare dicit, dum nempe humida simul est, uti ex modo dictis patet; nigram vero periculosissimam, si sicca simul sit. Nisi enim sic explicetur haec praenotio, bina contraria asserentur.

Sitis inexplebilis, saepe subito sublata. Ubi de siti, tanquam symptomate febrili, actum fuit (vide §. 636.), constitit, siccitatem, liquorum immeabilitatem, acrimoniam salsam, oleosam, biliosam, alcalinam, & putrida excrementa viarum primarum, sitis causas esse. Verum in febre ardente magna siccitas adest, uti demonstratum fuit; & dissipata parte tenuissima sanguis immeabilis redditur. Praeterea per calorem adeo intensum (vide §. 689.) sales & olea sanguinis acriora redduntur, & in putredinem vergunt: corrumpitur bilis, quae tunc ventriculum & vicina loca alluit, & putrida excrementa in viis primis facit. Patet ergo, omnes sitis causas in febre ardente concurrere; unde etiam calorem urentem cum siti intolerabili pro signis pathognomicis febris ardentis habuit *Galenus*, uti paragrapho praecedenti dictum fuit. Raro ergo invenitur febris ardens, quin simul intensa adsit sitis; nisi simul cerebri affecti signa adfuerint. Unde dum *Hippocrates* (*t*) in febribus ardentibus, quas describit, dixit, non adfuisse vehementem sitim, simul addit, aegros ab initio comatosos fuisse; & in exacerbationibus, oblivionem, exsolutionem, & vocis defectum adfuisse: quae omnia docent, cerebri actiones turbatas ac oppressas fuisse adeo, ut, licet sitis causae adessent, mens tamen sitim non perciperet. Dixit alibi (*u*) *Hippocrates*, quod illi, *quos in febribus ardentibus plerumque leviter proritant tusses aridae, non admodum siticulosi sint*: monuit autem *Galenus* in Commentariis suis ad hunc Aphorismum, hujus tussiculae irritatione irrigari magis loca, adeoque hanc causam esse, quare minus siticulosi sint aegri; quod admodum probabile videtur. Ubi vero per febris intensitatem, aut encephali vasis sanguine immeabili infarctis, turbantur cerebri functiones, sitis saepe subito tollitur, quamvis omnes sitis causae in corpore maneant, imo & augeantur saepe. Pessimum autem signum talis sitis deletio merito habetur, uti constat ex illis, quae ad §. 637. dicta fuerunt.

Fastidia cibi, nausea, vomitus. Pessimarum febrium, inter quas ardens fere primum locum occupat, commune attributum est, simul & semel omnes fere corporis functiones laedere: non mirum ergo si & depraventur illae, quae cibis recipiendis, retinendis, digerendis &c. inserviunt. Imprimis autem haec symptomata febri ardenti junguntur, quia per calorem auctum adeo omnia in putredinem tendunt; & omnium maxime bilis, uti docent in his mor-

(*s*) Num. 230. Charter. Tom. VIII. pag. 865. Tom. IX. pag. 271. &c.

(*t*) Epidemic. Lib. III. Charter. Tom. IX. pag. 169.

(*u*) Aphor. 54. Sect. IV. Chart.

morbis halitus oris foetidus, sapor fastidiosus, sitis inexplebilis, linguae sordes, alvi fluxus olidissimus &c. Frequentissimam autem hanc in febribus nauseae & vomitus causam esse, patet ex illis, quae ad §. 642. 1. dicta fuerunt. Accedit, quod cum tantus ardor in hoc morbo circa praecordia saepe deprehendatur, hepar, ventriculus, vel alia vicina viscera inflammata saepe sint; unde iterum eadem mala fieri poterunt, uti *in Capitulis de nausea & vomitu* demonstratum fuit. Prae reliquis autem fastidiunt tales aegri carnes, ova, pisces & similia, quae sponte sua in putredinem vergunt; & solam fere aquam, & acida vel acescentia, expetunt. Aliquando tamen & accidit, quod quaevis oblata respuant, pessimo omine; uti *Hippocrates* (x) monuit accidisse in febribus illis continuis, quas nunquam intermittere dixit, sed tertianae typum referre exacerbationibus alterno die accidentibus; quae ergo ardentes merito vocari poterunt, cum easdem violentissimas & maximis comitatas laboribus dixerit: notat autem, quod has febres *maximum & perpetuum signum comitabatur, quod cibos omnes plerique aversarentur, iisque maxime, quibus caetera quoque perniciosa existerent.*

Anxietas, inquietudo. Respiratio densa, cita, & anhelosa, quam in febre ardente observari modo dictum fuit, notat difficilem transitum sanguinis per arteriae pulmonalis fines, adeoque & una aderit anxietas, uti patet ex illis, quae ad §. 631. dicta fuerunt. Verum & simile malum circa hepar saepe in febre ardente nascitur, dum sanguis summo illo calore exassatus per venae portarum angustias transire nequit; adeoque altera anxietatis causa habetur. Praeterea *in Capitulo de Anxietate Febrili* probatum fuit, bilem corruptam, circa praecordia collectam, pessimam quandoque anxietatem producere posse; quod cum pariter in febre ardente obtineat, patet, quare anxietas & irrequieta illa corporis jactatio, in hoc morbo fere semper adsint; uti *Hippocrates* in Epidemicorum libris notavit pluribus in locis. Malum autem signum in his morbis esse docuit, dicens: *Tertianariae* (τριταιοφύεες) *febres cum anxietate, malignae* (y).

Lassitudo summa. Quando homines post nimios motus, & imprimis non consuetos, toto corpore dolent, ac si contusi fuissent, & simul prae nimia defatigatione languent, summa lassitudo adesse dicitur. Ubi autem in febribus similis molestiae sensus adest, notat, rapidissimo motu humores agitari, vel etiam inflammatoria densitate immeabilem redditum sanguinem difficulter per ultimas arteriarum angustias transire, uti in Commentariis §. 734. dictum fuit. Verum ex ante dictis patet, talia in febre ardente obtinere; unde & *Hippocrates* (z) summam lassitudinem inter febris ardentis symptomata numeravit, quam οςεοκόπον vocavit, quando ad ossa usque corpus quasi conquassatum dolet. Ubi ergo talis molestae lassitudinis sensus in febre ardente est jam ab initio, & diu perstat, novimus, inflammatoriam sanguinis spissitudinem adesse; quae diu perseverans, & per morbum aucta quotidie, postea difficillime resolvi poterit: sed, si aegri ab his morbis evaserint, mutatio illius spissi in pus, ejusdemque metastasis ad varia corporis loca, exspe-

(x) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 46. 50.
(y) Coac. Praenot. Num. 33. Charter. Tom. VIII. pag. 854.
(z) De victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 118.

ſpectanda ſunt. Ob hanc cauſam forte dixit *Hippocrates (a)* : *Laſſitudine per febres laborantibus, ad articulos, ac maxime circa maxillas, abſceſſus oriuntur*. Patebit autem poſtea §. 741. in febribus ardentibus non raro parotides naſci.

Tuſſicula. Illam ardentem febrim comitari ſtatim vidimus, quando de ſiti in hoc morbo inexplebili agebatur. Poteſt autem fieri talis tuſſicula, dum vaſa ſanguinea pulmonis, immeabili ſanguine nimis diſtenta, turgent, & veſiculas aëreas pulmonis ſic comprimunt, ut illarum ſuperficies ad ſe mutuo atterantur, tunc enim irritans & ſicca talis tuſſicula aderit, qualis in peripneumonia obſervatur. Notavit autem *Hippocrates (b)*, quod febris ardens in peripneumoniam tranſire amet, & quod tunc pauci effugiant; adeoque tuſſicula ab hac cauſa orta peſsimum ſignum daret. Sola major ſiccitas pulmonum in parte aërea tali tuſsiculae cauſam dare poſſet. Praeterea obſervavit *Sydenhamus (c)* in febribus continuis quandoque aegros per totum morbi decurſum moleſta tuſsi vexari; credìditque illam fieri, dum, tumultuante in febribus ſanguinis motu, per vaſa exhalantia in aëreum cavum pulmonis, vel etiam per diapaedeſin, humores quidam tenues & diffluentes exprimerentur, quae exquiſito ſenſu praeditam tracheae membranam irritarent continuo: fatetur interim, quod non multum timuerit hoc ſymptoma. Tales videntur fuiſſe illae tuſſes, quas *Hippocrates (d)* in febribus ardentibus ſe obſervaſſe teſtatur, dicens: *Tuſſes quidem febrium erant comites, ſcribere autem non poſſum laeſionem, vel utilitatem, quae a tuſſe fiebat.*

Vox clangoſa. Haec eſt illa ὀξυφωνίη κλαγγώδες, quam *Hippocrates (e)* damnavit; atque adeo lethale hoc ſignum habuit *Hollerus*, uti in Commentariis §. 609. β. dictum fuit, ut neminem ſervatum ſe vidiſſe teſtetur, qui talem vocem edebat. Fit autem dum prae ſumma ſiccitate arefactis faucibus vox non tranſit per mollia & humida loca, ut in ſanis fit; ſed reſonat, ac ſi per tubam metallicam ſiccam & glabram expelleretur. Verbis non adeo bene deſcribi poteſt, qualis illa vox ſit, ſed qui ſemel illam in aegris audiverit, poſtea facillime diſtinguet.

Delirium, Phrenitis, pervigilium, coma, convulſio. Omnia enim haec cerebri affecti ſigna ſunt; & patuit ex illis, quae in horum ſymptomatum febrilium hiſtoria dicta fuerunt, & poſtea adhuc dicenda erunt, ubi de phrenitide agetur, in febre ardente tales cauſas exiſtere; vel, licet non adfuerint in initio, per febrim ipſam & intenſum calorem produci, unde omnia haec mala ortum ducere poterunt. Hinc etiam paſsim *Hippocrates in Epidemicis*, & aliis pluribus locis, inter febris ardentis ſymptomata haec recenſuit.

Diebus imparibus exacerbationes. Exquiſitam febrim ardentem omnia ſervare indicia exquiſitae tertianae ex *Galeno* dictum fuit ad §. 738.; & tantum differre, quod nec cum rigore invadat, neque ad intermiſsionem perfectam deveniat; atque haec fuit ratio, quare febris ardens non inter ſynochos ſive continentes febres, verum inter continuas remittentes, numeretur. Febres

(a) Aphor. 31. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 152.
(b) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622.
(c) Sect. I. cap. 4. pag. 83. (d) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 50.
(e) In Prorrhet. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 732.

bres etiam tertianariae τριταιοφύεες dictae, & hemitritaeae, quae pariter ad ardentem febrem referuntur, si malis illis symptomatibus, modo enumeratis, stipentur, omnes diebus imparibus exacerbationes habent. Unde videtur semper aliquid de genio intermittentium febrium adesse in febre ardenti, atque ideo saepe, dum diutius protrahuntur tales febres, postea in intermittentes mutantur; imo, uti antea dictum fuit, febres intermittentes, epidemice grassaturae, dum aestivis mensibus mature prodeunt, saepe sub hac specie decurrunt. Patebit autem §. 741., quandoque & in febre ardente paribus diebus exacerbationes contingere, & quidem pessimo signo; cum repetitis frequentius novis accessionibus magis debilitentur aegrorum vires: verum & tunc tamen plerumque imparibus diebus adsunt exacerbationes, uti v. g. dum quotidiana intermittens, vel tertiana duplicata continuae febri junguntur, vel tales febres productis paroxysmis nunquam ad integram remissionem perveniunt.

§. 740. Causa labor nimius, iter longum, aestus solis, sitis diu tolerata, usus calefacientium, fermentatorum, aromaticorum acrium, Veneris nimiae, delassatio immodica, maxime aestate &c.

Quum febris ardens, uti §. 742. dicetur, pro causa proxima agnoscat cruorem orbatum parte blandiore & liquidiore, hinc inflammationem per universum corpus, & vires validiores, patet inter causas ejus numerari posse omnia, quae difflata tenuissima parte sanguinem inspissant, humoribus majorem acrimoniam conciliant, & stimulo suo motum augent. A talibus enim ardens febris in sanissimo corpore excitari poterit; omnium maxime, si epidemica constitutio his febribus producendis faveat. Patet hinc, quare labor nimius, & imprimis in non consuetis, & longum iter confectum, ardentem febrim faciant, & imprimis valido sub solis aestu; uti etiam diu tolerata sitis: unde etiam febrim ardentem aestivo tempore plerumque ex longo itinere & diuturna siti fieri dixit *Hippocrates* (*f*), & inter morbos aestivos febres ardentes recensuit (*g*). Similes etiam, ac in textu memorantur, causas febris ardentis *Galenus* (*h*) posuit. Dum aestivis sub caloribus castra movere saepe coguntur belli duces, & imprimis si simul adsit aquae penuria, integri quandoque exercitus his febribus affliguntur; unde inter castrenses morbos febris ardens merito numeratur. Inter humores autem corporis inquilinos prae reliquis bilem, tanquam febrium ardentium causam, incusaverunt Veteres Medici. A bile commota febrim ardentem excitari dixit *Hippocrates* (*i*): & biliosos promptius hunc morbum prehendere monuit alibi (*k*). Lotium quam biliosissimum esse in febre ardenti dixit *Aretaeus* (*l*). Bilem autem

(*f*) De Victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 116. &c.
(*g*) Aphor. 21. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 116.
(*h*) Comment. 2. in Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 44.
(*i*) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622.
(*k*) De Morbis Lib. I. cap. 12. Charter. Tom. VII. pag. 547.
(*l*) De causis & signis morbor. acutor. Lib. II. cap. 4. pag. 16.

autem non acervatam in quibusvis corporis partibus, sed circa ventriculum & imprimis ejus orificium, simasque jecoris partes (ubi nempe ductus biliarii, pylorus, duodenum intestinum &c. ponuntur) collectam, ardentem febrim incendere testatur *Galenus* (m). Verum per labores nimios, calores aestivos, & reliqua in textu enumerata, bilem acriorem & semiputridam fieri novimus; adeoque patet ratio, quare febris ardens ab his causis nascatur. Sic observatur, post fervidissimas aestates praegressas autumnum hemitritaearum febrium feracissimum esse, omnibusque talibus aegris bilem corruptam ingenti copia sursum vel deorsum prodire, sive sponte, sive per artem hoc factum fuerit. Caeterum de causis hic enumeratis actum fuit in Commentariis §.586., ubi de omnibus his, tanquam febrium causis singularibus, dictum fuit.

§. 741. DEcursus talis, tertio & quarto die saepe lethalis, septimum raro transit si perfecta; solvitur saepe haemorrhagia, quae si tertio vel quarto die parca, lethalis; haec praenunciatur cervicis dolore, temporum gravitate, tenebricosa caligine, praecordiorum contentione sine doloris sensu, invitis lachrymis sine lethali signo alio, rubore faciei, pruritu narium, optima fit die decretorio; solvitur & die decretorio, vomitu, alvo, sudore, urina, sputo crasso; accessio die pari pessima, si id ante diem sextum; urina nigra, pauca, tenuis huic lethalis; lethale sanguinis sputum; lethalis sanguinis mictus; deglutitio laesa mala; extremorum refrigeratio pessima; facies rubra & sudans mala; parotis non suppurans exitialis; alvus nimis fluxa lethalis; cum tremore abit in delirium, inde in mortem, transit in peripneumoniam saepe cum delirio; post ingentia alvi tormina quae oritur pessima; solvitur critice cum rigore.

Cum omnis febris desinat in mortem, sanitatem, vel alium morbum (vide §. 591.), operae pretium erit videre, quid de vario exitu periculosissimae hujus febris observata Medica docuerint, & quaenam mutationes contigerint, dum in bonum vel malum exitum tenderet. Inde enim optima prognosis haberi poterit, & simul hauriri indicatio curatoria, quae indicat, qua methodo & quibus remediis funestus exitus hujus morbi caveri possit, & contra promoveri illa naturae molimina, quae in sanitatem tendunt.

Tertio & quarto die saepe lethalis, septimum raro transit, si perfecta. Cum tot & tam maligna symptomata febrim ardentem comitentur, uti §. 739. vidimus, nemini mirum videbitur, si brevi tempore victa natura succumbat, & moriatur aeger: *Malignae enim febres, & quae cum gravissimis fiunt signis, quarto die vel prius interficiunt* (n). Primum autem gravissimorum morbo-

(m) Comment. 1. in Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 18.
(n) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 663. 664.

rum insultum hoc termino limitavit *Hippocrates*, secundum vero ad septimum diem usque produci monuit, atque intra hoc spatium exquisitam febrim ardentem limitavit *Galenus*. Uti enim antea ad §. 738. dictum fuit, exquisitae tertianae comparavit febrim ardentem, atque hoc solo differre dixit, quod nec cum rigore invadat, neque ad integram remissionem perveniat. Unde, uti tertiana exquisita septem periodis finitur, ita exquisitam febrim ardentem intra primam septimanam necessario judicari dixit (o). Velocem autem acutissimi morbi decursum, & funestum exitum, ex symptomatum numero & vehementia colligimus. *Quum enim morbus peracutus est, statim extremos habet labores* (p); atque inde morbos, qui celeriter in salutem vel interitum tendunt, distinxit *Hippocrates* (q), dicens: *Qui vero brevissimo tempore judicabuntur, facilius praenoscuntur, maxime namque ab initio inter se dissident. Qui enim superfuturi sunt, facile spirant, dolore vacant, noctu dormiunt, & alia securissima habent signa. Qui vero pereunt, difficile spirant, delirant, vigilant, caeteraque habent signa pessima.* Ubi ergo ab initio febris ardentis omnia symptomata vehementia admodum sunt, & continuo augentur, mortem brevi futuram praevidemus. Verum cum exquisita febris ardens una cum continua febre, vel quotidiana continua remittente, junctam habeat tertianam, quae tertio quoque die exacerbationem novam excitat, & quidem in initio talis morbi semper praecedente vehementiorem, patet, tertia die, fractis jam morbi velocitate & symptomatum numero & vehementia viribus, metum esse, ne novo ingruente paroxysmo exstinguatur aeger. Imo *Galenus* (r) notat, saepe & ipsam mortis horam a Medico praedici posse, si sedulo attenderit ad exacerbationum tempus in his morbis, simulque distinxerit, an in talium exacerbationum initio, vigore, vel & decremento se pejus habuerit aeger. Quandoque enim in pessimis his morbis, uti optime monet, in exacerbationum initiis extrema sic frigescunt, ut vix ad calorem reduci possint; pulsus exiguus est, aut & nullus fere &c. aliis in vigore delirium, coma, anxietas summa, aestus intolerabilis &c. quibusdam vero in declinatione animi deliquia, sudores frigidi inaequales, pulsus obscuri exigui &c. adsunt. Prout jam maxime maligna symptomata in hoc illove exacerbationis stadio observantur, ita probabile est, aegrum sequenti exacerbatione moriturum esse eodem tempore.

Verum & quartus dies saepe lethalis est, imprimis si in vehementissima febre ardente exacerbationes diebus paribus factae fuerint; tunc enim talis exacerbatio non in diem tertium sed in quartum incidit. *Quae diebus paribus exacerbantur, ea paribus judicantur: quorum vero accessiones diebus imparibus fiunt, diebus imparibus judicantur. Circuituum autem diebus paribus judicantium primus est decretorius quartus, sextus, octavus, &c. circuituum vero imparibus diebus judicantium primus est tertius, quintus, septimus &c.* (s). Unde & notavit (t) in pessima febrium ardentium specie, quar-

(o) Galen. de Crisib. Lib. II. cap. 6. Charter. Tom. VIII. pag. 415.
(p) Aphor. 7. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 12.
(q) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 667.
(r) De Diebus decret. Lib. I. cap. 10. Charter. Tom. VIII. pag. 471.
(s) Hippocrat. Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 95. (t) Ibid. pag. 70.

quarto die labores maximos fuiſſe, ſudores ſubfrigidos, extrema non recaluiſſe, ſed livida & ſubfrigida manſiſſe, ſitimque deletam fuiſſe: patet ergo in ipſo jam mortis quaſi agone haeſiſſe miſeros, & ſi hunc paroxyſmum adhuc ſuperarent, ſequenti periiſſe monet, nempe ſexto die. Alterum diſcrimen quartae diei inde pendet, quod ſaepe exacerbationes, quae imparibus diebus fiunt, anticipent ſolitum tempus; hinc dum prima die cum exacerbatione morbus incipit, ſecunda die parum levari videtur aeger, ſed ipſo initio diei tertiae, vel & in fine ſecundae diei, nova exacerbatio ſequitur, atque tunc tertia exacerbatio citius ingruens in diem quartum incidit, & ſaepe aegri in initio talis exacerbationis pereunt. Unde alibi *(u)* *Hippocrates* dixit de febribus continuis tertio die exacerbatis: *ſi quartus dies tertio quidquam in his ipſis ſimile habuerit, in periculo verſatur aeger.*

Ubi ergo vera & exquiſita febris ardens eſt, intolerabili aeſtu, ſitique inexplebili, reliquiſque peſſimis ſymptomatibus ſtipata, raro ſeptimum diem tranſit: ubi vero leniora ſunt omnia, ſimilis tamen indolis febris eſt, continua nempe remittens, ſolet ſaepe adhuc ardens vocari; & quamvis periculoſa talis febris ſit, tamen non tam cito corpus deſtruit, ſed in majorem diuturnitatem excurrit, antequam in mortem, alium morbum, vel ſanitatem tranſeat. Sic febrim ardentem deſcripſit *Hippocrates (x)*, de qua dixit, quod judicaretur breviſſime nono vel decimo die, longiſſime vero decimoquarto. Mitioris longe indolis febrem, quam tamen & ardentem vocat, ſeptendecim dierum ſpatio judicari dixit alibi (*y*). In *Coacis Praenotionibus* (*z*) habetur: *Febres ardentes quatuordecim dies dijudicant, aut allevantes, aut perimentes.* Tamen in textu non καῦσοι ſimpliciter, verum καυσώδεες has febres dixit; quod etiam in pluribus locis occurrit, ubi mitiores tales febres deſcribuntur. In aliis tamen locis his vocabulis promiſcue uſus fuit *Hippocrates*. Sic enim, ubi rarum illum caſum narrat aegri, qui centeſimo die ex febre ardente judicatus eſt, dicit πυρετὸς ἔλαβεν καυσώδης, in fine vero hiſtoriae morbi habet ſequentia: ἐν ἑκατοςῆ τέλεως ἐκρίθη καῦσος: ex quo evidenter apparet, quod eundem morbum, quamvis adeo diuturnum, καῦσον & καυσώδεα πυρετὸν vocaverit *(a)*. In altero vero aegro *(b)*, qui ex ſimili febre centeſima & vigeſima die perierat, quamvis ex hiſtoria morbi pateat, in tam longo decurſu ſaepius per aliquot dies abſque febre fuiſſe aegrum, & denuo recidivam paſſum fuiſſe; tamen in fine hiſtoriae hujus, ubi maligna ſymptomata enumerantur, quae toto morbi decurſu adfuerant, addit συνεχέως καῦσος, quod continenter ardente laboraſſet febri. Videtur autem in ſimilibus caſibus illud nomen retinuiſſe, quod morbo in principio dederat, licet poſtea morbus degeneraſſet. Notandum enim quam maxime eſt, quod ſaepe primis peſſimarum talium febrium diebus ſic mutentur omnia, ut miris modis a ſanitatis conditionibus recedant; unde, licet morbi impetus poſtea remiſerit, nondum ſequitur ſanitas, ſed ſaepe alius morbus, & difficilimus quidem:

(*u*) De victu morbor. acut. Charter. Tom. XI. pag. 149.
(*x*) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622.
(*y*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 43. (*z*) N. 138. Charter. Tom. VIII. pag. 859. (*a*) Epidem. 3. aegrot. 9. Charter. Tom. IX. pag. 303. 304.
(*b*) Ibidem aegrot. 1. pag. 291.

dem: hinc saepe aegri, qui primum & violentissimum impetum evaserant, postea pereunt. Stricte tamen loquendo, tunc non ex febre ardenti, sed ex alio morbo, febris ardentis effectu & sequela, moriuntur.

Solvitur saepe haemorrhagia. *Galenus*, uti alia occasione in Commentariis §. 218. dictum fuit, notat, ubi haemorrhagiae nomen simpliciter occurrit apud *Hippocratem*, non addita parte corporis, ex qua erumpit, tunc intelligi illam, quae per nares fit, sanguinis eruptionem; propriumque dixit esse febribus ardentibus exquisitis, per narium haemorrhagiam judicari (*c*). Unde generale haemorrhagiae vocabulum hoc sensu etiam in textu adhibetur. Verosimile quidem videtur, & alias haemorrhagias prodesse posse, quae per haemorrhoides v. g. vel menstruorum eruptiones fiunt: imo & *Hippocrates* (*d*) diserte notavit, mulieribus plurimis, dum febre ardente laborabant, menstrua abunde profluxisse, notatque, nullam mortuam fuisse, cui vel per menstrua, vel per nares, sanguis copiose erupisset: imo videtur notasse, morbum illum epidemicum, quem tunc describit, adeo proclivem fuisse in hanc evacuationem, ut plurimis virginibus tum prima eruperint menstrua, dum hoc morbo decumberent; praegnantes vero mulieres omnes, quas viderat hoc morbo afflictas, abortum paterentur. Interim tamen illa, quae per nares fit, haemorrhagia prae reliquis maxime frequens est in febribus ardentibus, & maxime salutaris (*e*); unde summam spem in hac evacuatione posuit ubique *Hippocrates*, modo satis larga foret; & contra, ubi recenset illa, quae acciderant iis, qui ex febribus ardentibus moriebantur, notat, quod nulla sanguinis eruptio facta fuerit, sed quibusdam tantum pauculum quid stillaverit (*f*), plurimique perierint, quibus sanguis non eruperat (*g*). Sic in aegro illo (*h*), qui centesimo die a febre ardente judicatus fuit, quadragesima die copiosus sanguis e naribus erupit, & postea ad sexagesimum diem usque perrexit sanguis crebro & parca copia effluere; notatque deliria, surditatem, & febres imminutas fuisse, licet tamen difficilis hic morbus sola hac evacuatione integre debellari non potuerit. Contra vero in alio aegro (*i*), qui centesima & vigesima die periit, non adfuit salubris illa narium haemorrhagia, sed octavo die morbi tantum pauculum quid stillavit de naribus. Unde apparet, & in febribus ardentibus, quae velocissime decurrerent, & in raris illis casibus, ubi in longum adeo morbum degenerarent, magnum pondus ad sanationem habuisse sanguinis per nares largam eruptionem.

Quae si tertio vel quarto die parca, lethalis. Larga enim in periculosissimo hoc morbo requiritur, sic ut ad plures saepe libras aliquando profluat, optimo quidem cum successu; quamvis a tanta sanguinis jactura debiles saepe maneant aegri. Ubi vero paucae tantum stillae prodeunt tertio vel quarto die, lethale saepe signum est; tunc enim novimus, tantum quidem impetum esse, ut solvatur arteria in naribus, vel per anastomosin dilatato suo extremo sanguinem dimittat, interim tamen sic inspissatum esse sanguinem, atque adeo in concretionem pronum, ut ilico in aëre coëat, & factam sibi

(*c*) Galenus Comment. I. in Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 18.
(*d*) Epidem. Lib. I. ibid. pag. 67. (*e*) Ibid. pag. 65. (*f*) Ibid. pag. 70.
(*g*) Ibid. pag. 66. & Epidem. 3. ibid. pag. 275. (*h*) Epidem. 3. aegrot. 9. ibid. pag. 303. 304. (*i*) Ibidem. aegrot. 1. pag. 291.

ſibi viam obturet. Vidi in tali caſu guttulas illas ſanguinis de naribus ſtillantes, muccinio exceptas, non diffluxiſſe, ſed ilico in ſolidas maſſulas concreviſſe. Generale hoc axioma practicum ſtatuit *Hippocrates* (*k*): *Judicatoria non judicantia partim lethalia, partim difficilis judicii.* Unde patet, quare parca talis haemorrhagia adeo malum ſignum det, cum irritum naturae ad criticam evacuationem ſe diſponentis molimen ſit. *Hinc puſillas ſtillas* (*ſanguinis*) *malas* dixit (*l*), imprimis ſi illud, quod ſtillat, (ἄκρητον) ſincerum fuerit (*m*): forte ſic vocavit ſpiſſum admodum ſanguinem, abſque ulla liquidioris partis ſeparatione, ſtatim concreſcentem. Et alibi (*n*) poſtquam dixerat in febribus ardentibus epidemicis omnes ſervatos fuiſſe, quibus larga narium haemorrhagia contingerat, addit: *In Philiſco, & Epimanonte, & Sileno* (*quorum hiſtoriam pluribus poſtea deſcripſit*) *quarto & quinto die paucum e naribus ſtillavit, & perierunt.* Quod & pluribus exemplis confirmavit in aliis aegris. Sic in Dromeadae uxore (*o*) quarta die paucae e naribus ſtillae prodierunt, ſexto die convulſa periit. In altero aegro (*p*) ſecunda die ex ſiniſtra nare paucus ſincerus ſanguis effluxit, uti etiam & quarta die; qui quidem evaſit, ſed poſt multas moleſtias, & binas recidivas, quadrageſimo die tandem judicatus eſt. Notandum tamen eſt, quamvis parca illa ſtillicidia ſemper ſuſpecta ſint, tamen minus periculum eſſe, ſi paulo poſt, vel ſequenti die, v. g., larga haemorrhagia ſequatur, uti factum fuit in *Metone* (*q*), cui quarta die bis pauculum ſanguinis ex nare dextra ſtillaverat; verum quinta die ex nare ſiniſtra ſanguis copioſus effluxit, ſudavit & judicatus eſt: ſed & poſt judicium crebro adhuc ſanguinem erupiſſe monetur in hujus aegri hiſtoria.

Cum autem, uti paulo poſt dicetur, optima ſit haemorrhagia narium, quae die decretorio fit, & quartus dies non adeo inter dies decretorios numeretur, vel ſaltem non inter primarios, ſed potius inter dies indices, uti tunc pluribus demonſtrabitur; patet ratio, quare Veteribus Medicis utcunque ſuſpecta fuerit haemorrhagia, quamvis larga, quae quarto die fit. Uti enim paulo ante in eadem hac paragrapho monitum fuit ex *Hippocrate*, paribus diebus judicantur hi morbi, qui paribus exacerbantur; adeoque ſi quarto die critica talis haemorrhagia contingat, acceſſiones diebus paribus fieri demonſtrat; quod tamen pro peſſimo ſigno in his febribus habetur, uti paulo poſt demonſtrandum erit in eadem hac paragrapho. Ob hanc cauſam videtur *Hippocrates* monuiſſe (*r*), *Quae quarto die fiunt haemorrhagiae* (*narium*) *difficilem judicationem faciunt.* Et *in Coacis* (*ſ*): *In febre ardente fluxio* (*ſanguinis*) *ex naribus quarto die mala eſt, ſi non aliud quid boni coinciderit; verum quinto die minus periculoſa eſt.* Notandum autem, quod non agatur de levi ſtillicidio, quod ςάξιν vocare ſolet, ſed habetur in textu ῥύσις ἐκ μυκτήρων, quod largum ſatis fluxum ſignificat. Habetur tamen *in Epidemicis* (*t*) exemplum aegrae, cui quarta die ſanguis probe ex nare ſini-

(*k*) Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 120. (*l*) Coac. Praenot. N. 59. Charter. Tom. VIII. pag. 855. (*m*) Epidem. 1. aegrot. 1. Charter. Tom. IX. pag. 99. (*n*) Ibid. pag. 65. (*o*) Ibid. aegrot. 11. pag. 114.

(*p*) Epidem. 3. aegrot. 3. ibid. pag. 224. &c. (*q*) Epidem. Lib. I. aegrot. 7. ibid. pag. 109. (*r*) Epidem. Lib. II. ibid. pag. 168. (*ſ*) N. 124. Charter. Tom. VIII. pag. 859. (*t*) Epidem. 7. aegrot. 134. Charter. Tom. IX. pag. 600.

nistra effluxerat, quae septima die omnino judicata fuit: verum, uti *in Coacis* monuerat, aliud bonum signum coincidebat, nam eodem die quarto menstrua, pauca quidem, sed ordine comparuerunt.

Cum ergo tantum boni a larga haemorrhagia, si debito imprimis morbi tempore fiat, exspectaverint Veteres, non mirum est, si tanta cum cura inquisiverint illa signa, quae hanc evacuationem praecedere solent, & brevi adfuturam esse docent. Qui temerario ausu naturae imperare volunt in morbis curandis, &, caeco impetu quaevis tentantes, omnia turbare solent, attentam horum signorum in morbis observationem fastidiunt, credentes se pro lubitu larga venae sectione posse illud omne perficere, quod ab narium haemorrhagia speratur. Verum pessime decipiuntur, & plurimae observationes Medicae docuerunt spontanea narium haemorrhagia sanari morbos felicissime, qui frustra venae sectione tentati fuerant. Notavit *Benedictus (u)*, periodicam narium haemorrhagiam tabis accessum protrahere, & iterata quacunque phlebotomia longe efficaciorem esse, atque hanc sententiam exemplis practicis confirmavit. Juveni enim, a suppressa narium haemorrhagia, una cum haemoptysi phthisis imminentis signa jam aderant, & quidem tanto periculosioris, quia a parentibus impressum tabis characterem habebat. Parum profuit venae sectio, sed rediens narium haemorrhagia illum a tanto periculo liberavit. Viro, qui periculosissima angina laborabat, quae non tantum deglutitionem, sed & respirationem intercipere minitabatur, in brachiis & talis venae sectae fuerant, nuchae & scapulis scarificationes adhibitae, enemata, aliaque plura incassum applicata; sublingualium dein incisione facta, quaedam salutis spes affulgebat. Verum, copiosissima narium haemorrhagia facta, mox omnem malitiam morbus deposuit. Plura similia afferri possent observata, verum haec sufficient, ut demonstretur, quantum salutaria naturae in morbis sanandis molimina praeferenda sint illis, quae per artem tentantur. Praeterea in febre ardenti sanguis, tenuissima sua parte orbus, in concretionem tendit, atque in arteriis haerere incipit, unde ibi accumulatur illasque distendit; in venas transprimitur tantum adhuc maxime fluida sanguinis pars, unde per venae sectionem saepe in talibus morbis tollitur illud, quod transitui per vasa solum adhuc aptum erat: dum narium haemorrhagia ex ipsis arteriis sanguinem profundit, atque directa quam maxime via impetum & copiam sanguinis ab encephalo avertit, cujus functiones in his morbis adeo turbari solent. Arteriotome ergo, vel scarificationes cum cucurbitulis impositis potius profuturae viderentur: verum patuit ex modo allegatis ex *Benedicto* narium haemorrhagiam longe promtius auxilium attulisse.

Optime ergo & famae suae & aegris consulet Medicus, si memor moniti *Hippocratici (x)* incumbat cognoscendis illis, per quae in morbis futura praesagire poterit. Majorem enim non tantum aegrorum fiduciam (magni certe momenti rem) sibi conciliabit, verum etiam *Curationem optime instituet is, qui ex praesentibus affectibus futuros praeviderit. Sanos enim omnes aegrotos efficere, impossibile est: id enim foret praestantius, quam futura praenoscere* &c. *Namque & eos, qui servari possunt, multo etiam melius servare poterit*

(u) In Theatro tabidor. Exercit. 5. pag. 14. &c.
(x) In Prognostic. initio Charter. Tom. VIII. pag. 583. &c.

poterit, ex longo tempore singula praemeditatus; & morituros & evasuros praecognoscens & praedicens omni prorsus culpa vacabit.

Oportet ergo serio expendere omnia illa signa, quae salutarem in febribus narium haemorrhagiam praenunciant, ne horum ignari importunis remediis quandoque turbemus vel impediamus futuram.

Haec praenunciatur cervicis dolore. Non adeo acutus ille dolor cervicis est, sed obtusior cum tensionis quodam sensu; unde in *Coacis* (*y*) sic habetur: *Capite gravati juxta sinciput dolentes, pervigiles, sanguinem effundunt, tum alias, tum si quid in cervicem contendat* (συντείνῃ); alio in loco (*z*) eadem habentur fere, sed legitur καὶ ἤν τι ἐν τραχήλῳ ἐντείνῃ. Si quid in cervice intendatur. Unde videtur potius molestae tensionis quidam sensus esse cum obtuso dolore; atque ideo paulo post (*a*) sequens praesagium legitur: *Cervicis dolores, valde rubri oculi sanguinis eruptiones significant.* Ubi notandum, quod ponatur in textu τραχήλου ὀδυνώδεα, quod non simpliciter dolorem, sed potius levioris doloris speciem significare videtur. Haec autem ideo distingui merentur, quia acutus cervicis dolor pejora saepe praesagit, tetanum nempe & convulsiones: ac de tali dolore videtur dixisse *Hippocrates* (*b*); *Cervicis dolor malum in omni febre, sed pessimum, quibus insania speratur.* Sic & cervicis dolores convulsivos monuit (*c*); atque alio in loco (*d*) dolorem cervicis inflammatorium, maxillarum constrictarum spasmum, & nervorum distentionem simul junxit. Molesta talis in cervice tensio in pluribus mulieribus menstruorum eruptionem praecedere solet, uti & notavit *Hippocrates* (*e*); verum & menstruorum fluxum in his febribus utilem esse vidimus. Cervicis autem illa tensio certius haemorrhagiae narium praesagium dabit, si reliqua simul signa sequentia, vel quaedam ex illis, adfuerint.

Temporum gravitate, tenebricosa caligine; praecordiorum contentione sine doloris sensu &c. Omnibus enim illis signis fere cognoscimus, sanguinis impetum & copiam versus caput derivari, adeoque spem esse, ut soluta in naribus arteria, usitato naturae in his morbis sanandis modo, sanguis exeat. Verum quidem est, simul tunc metuendum esse, ne, copia & impetu sanguinis oppresso cerebro, deliria, convulsiones, aliaque pessima mala sequantur, nisi subita haemorrhagia veniat; sed docuit ab omni aevo fidelis morborum observatio, si haec signa omnia, vel plura ex illis, concurrant, non adeo metuenda esse haec mala, sed certo adfuturam narium haemorrhagiam, quae haec omnia tollet. Prudentes enim Veteres Medici tunc omnia haec symptomata habuerunt pro signis criticae haemorrhagiae instantis, si debito morbi tempore fierent, neque nascerentur ex aucta morbi malignitate, sed ex irritatione naturae se ad crisim disponentis. Unde suspecta semper habuerunt haec signa, si in morborum velocissimorum initiis adessent, antequam coctionis ulla indicia apparuerint. Unde, uti ad §. 594. dictum fuit ex *Hippocrate*, judicantia in melius non statim, id est, in morborum

(*y*) N.169. Charter. Tom.VIII. pag.861. (*z*) Prorrhet. Lib.I. ibid.pag.794.
(*a*) Ibidem. (*b*) Ibidem pag. 749. & Coac. N. 274. ibid. pag. 867.
(*c*) Ibid. pag. 780. (*d*) Coac. N. 262.
(*e*) Prorrhet. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 796.

borum initiis, apparere debent: & *Galenus* (*f*) monuit, decretoria signa nec in principiis, nec in augmentis, sed in statu morborum debere apparere. Neque confidebant his signis, si jam ab initio morbi adfuissent, licet ad crisis tempus perseverarent. Unde *Galenus*, in loco citato in Commentariis §. 734., ubi de involuntariis lacrymis agebatur, dum signa recenset futurae haemorrhagiae, hoc tam sollicite monet. Si enim caput doluerit a perturbatione crisim praecedente, neque ab initio morbi talis dolor adfuerit, si collum condoleat &c., si spirandi quaedam repentina difficultas, velut presso thorace suboriatur &c. tunc dicit haemorrhagiam narium brevi adfuturam; monetque Medicos, ne terreantur, licet hominem delirare vel subsilire videant. Et *Hippocrates* in loco ibidem citato lacrymas involuntarias tunc tantum pro signo haemorrhagiae habuit, si nullum aliud lethale signum adesset; aliter enim mortem praesagire dixit: hinc etiam, dum recenset omnia haec signa, quorum quaedam & vomitus critici indicia sunt, sic habet: *Quibus vero in hujusmodi febre (non lethali) caput dolentibus, pro tenebris ante oculos apparentibus visus hebetudo contingit, vel splendores obversantur, & pro oris ventriculi morsu in hypochondrio sive ad dextra, sive ad sinistra, aliquid contenditur, neque cum dolore, neque cum inflammatione, illis pro vomitu sanguinem de naribus fluxurum exspectandum est: magis autem juvenibus: trigesimum vero annum agentibus, vel & senioribus, minus, sed his vomitiones exspectandae* (*g*). Similia signa in febribus tam ardentibus, quam aliis, haemorrhagiam narium praenunciare dixit & alibi (*h*). Rubores autem faciei pariter inter haec signa numeravit, dicens: *Febricitantibus, quibus quidem rubores in facie, & capitis dolor fortis, & venarum pulsus, his sanguinis fluxio plerumque contingit* (*i*). Pruritus vero narium, tensionem majorem vasorum sanguineorum denotans, non futuram tantum, sed jam jam praesentem haemorrhagiam significare monuit *Galenus*, uti dictum fuit in Commentariis §. 734. dum enim aegri nares tunc fricant, ilico sanguis prosilit; quandoque & sternutatione oborta idem fit. Adeo autem confidebat his signis *Galenus*, ut aliis Medicis coram aegro praedicere ausus fuerit, illam mox futuram, & quidem ex dextra nare; adeoque non admittendam esse venae sectionem, quam suadebant omnes. Juvenis enim aeger, decumbens quinto die morbi, de lecto exsilire tentabat, ut vitaret rubrum serpentem, quem adrepentem se videre credebat. Obscura quaedam rubedo, quae in dextra nasi parte ad genam usque extendebatur, multo magis conspicua apparebat, unde ex dextra nare sanguinem erupturum concludebat *Galenus*. Jussit autem famulo, ut clanculum vas adferret excipiendo sanguini idoneum, atque sub veste occultaret. Paulo post aeger indicem digitum prurienti naso immittebat, moxque cruentum eduxit, sequente sanguinis rivo, quem adstans famulus supposito vase, quod occultaverat, excipiebat. Praesentes Medici, qui audacem hanc *Galeni* prognosin riserant, hoc viso pudibundi aufugerunt omnes (*k*).

Praeter

(*f*) De Crisibus Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VIII. pag. 387.
(*g*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 682.
(*h*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 60.
(*i*) Coac. Praenot. Num. 143. Charter. Tom. VIII. pag. 859.
(*k*) Galen. de Praenot. ad Posthumum cap. 13. Charter. Tom. VIII. pag. 851.

Praeter modo memorata signa futurae haemorrhagiae in febribus adhuc alia apud *Hippocratem* inveniuntur, sed semper talia, quae impetum & copiam sanguinis versus caput augeri demonstrant. Sic subitam anxietatem cum vigiliis huc refert *(l)*, oculorum rubedinem *(m)*, capitis concussiones & aurium bombos *(n)*, subitam mentis perculsionem cum anxietate *(o)*, surditatem *(p)*. Verum illa signa, quae in textu memorata habentur, omnium certissima sunt; reliqua autem quandoque, sed non semper, adsunt.

Plerorumque symptomatum, quae haemorrhagiam praecedunt, ratio utcunque intelligitur, quia videntur fieri a majori impletione & tensione vasorum sanguineorum per externas aeque ac internas capitis partes dispersorum. Verum illa praecordiorum tensio, absque dolore & inflammatione, uti monuit *Hippocrates*, quid huc faciat, non adeo patet. Interim tamen observationes practicae docent, magnum commercium inter hypochondria & nares intercedere. Sic notavit *Hippocrates (q)*, illos, quibus caeteroquin sanis sanguis ex naribus fluit, splenem habere tumidum. Plures novi, quibus verno tempore familiare erat sanguinem de naribus fundere, qui sibi ipsis instantem haemorrhagiam praesagire noverant ex dolore circa lienis regionem, quandoque etiam ex cujusdam palpitationis in eodem loco sensu. Nimis profusam haemorrhagiam frustra tentata ligatura artuum, aliisque remediis, ilico compescuit *Galenus (r)*, dum magnam cucurbitam dextro hypochondrio applicaret; sanguis enim fluebat ex nare dextra. Ubi vero ex nare sinistra sanguis flueret, jussit illam applicari lienis regioni; si ex utraque nare prodiret, utrique hypochondrio simul affigendam cucurbitulam voluit *(ſ)*. Sic damnavit *Hippocrates (t)* sanguinis eruptiones, quae ex contrario fierent, ut dum in liene magno ex dextra nare flueret &c. Ex quibus omnibus patet, quantum illa in hypochondriis tensio ad hanc Prognosin faciat, licet ex cognita hactenus corporis fabrica non adeo pateat omnium horum ratio. Sufficiet Practico talia per meram observationem cognoscere, atque inde praesagire illa, quae in morbis futura sunt. Videantur ista, quae de regiminis actione, qua una pars corporis alteri paret, in Commentariis §. 701. dicta fuerunt.

His signis meretur addi & illud futurae per nares haemorrhagiae indicium, quod ex solo pulsu desumsit Hispanus ille Medicus, cujus observationes collegit *James Nihell*, de quo dictum fuit in Commentariis §. 587., ubi de crisi agebatur. Ex pulsu enim resiliente *Rebounding Pulse*, qui videtur esse talis, qualem Veteres Medici vocaverunt dicrotum, quando in diastole arteria bis ferit digitum tangentem, antequam systole sequatur, futuram haemorrhagiam praesagire noverat; ex intervallo autem, quod inter pulsus illos resilientes intercurrebat, tempus secuturae haemorrhagiae determinabat; sic ut, si trigesimo quoque pulsu circiter talis resiliens pulsus animadverteretur, post qua-

(*l*) In Coac. Praenot. Num. 113. ibid. pag. 858. (*m*) Ibid. Num. 167. pag. 861.
(*n*) Ibid. Num. 168. (*o*) Ibid. Num. 185. pag. 862.
(*p*) Ibid. Num. 196. pag. 863. (*q*) Prorrhet. Lib. II. cap. 16. Charter. Tom. VIII. pag. 826. (*r*) De Praenotione ad Posthumum cap. 13. ibid. pag. 851. (*ſ*) Method. med. Lib. V. cap. 3. Charter. Tom. X. pag. 107 Et Lib. de Curandi ratione per venae sect. cap. 11. ibid. pag. 440.
(*t*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 789.

triduum narium haemorrhagiam exſpectaret; poſt triduum, ſi decimo ſexto quoque pulſu recurreret; ſi octavo, poſt biduum; ſi citius, intra nucthemeri ſpatium: quandoque regulariter minuebatur hoc intervallum, tuncque tempus futurae haemorrhagiae exacte determinare poterat; aliquando perturbato magis ordine, tuncque etiam non exacte illud poterat definire. Copiam vero hujus evacuationis magnam fore praedicebat, ſi ſecundus reſilientis pulſus ictus primum ſuperaret robore; parvam vero, ſi contrarium obtineret; ſi aequale utriuſque robur appareret, moderatam exſpectabat haemorrhagiam. Dum flueret ſanguis, minuebatur illa reſilitio, & poſt finitam haemorrhagiam ceſſabat omnino; niſi forte repetita talis in morbis, uti ſaepe fit, criſis contingeret; tunc enim manebat ille pulſus, vel redibat denuo. Si autem pulſus ille reſiliens in una manu evidentius, quam in altera, perciperetur, plerumque ex nare ejuſdem lateris ſanguis majori copia prorumpebat (*u*).

Videtur rei dignitas, & teſtimoniorum pondus, quibus confirmatur, poſtulare, ut data occaſione quivis Medicus hanc pulſus mutationem in morbis obſervet.

Optima fit die decretorio. Quando in Commentariis §. 587. de criſi egi, quae in febribus obſervatur, pluribus probatum fuit, revera criſes fieri in morbis; atque tunc ex Veterum Medicorum monumentis determinatum fuit, quid criſis proprie vocanda ſit. Cum autem in longum excurreret de criſi ſermo, diſtuli de diebus decretoriis ſive criticis agere, donec horum mentio in textu fieret. Hoc ergo loco non incongruum erit quaedam de his addere.

Sollicita morborum obſervatio docuerat Medicos antiquos, criſes in morbis contingere; cumque notarent ſedulo, quid ſingulis fere diebus mutatum occurreret in morbis, viderunt inſignes illas mutationes & evacuationes, quae criſim praecedunt, comitantur, vel ſequuntur, ut plurimum hoc vel illo die morbi fieri; cumque in pluribus aegris viderant haec contingere iiſdem numero diebus, vocaverunt hos dies decretorios ſive criticos; illoſque poſtea prae reliquis ſollicite obſervabant, ut detegerent, an ſimile quid moliretur hoc tempore Natura. Inde videtur dierum in morbis haec diſtinctio orta fuiſſe, ut quoſdam criticos vocaverint, quoſdam non. Demonſtravit autem *Galenus* (*x*) ex hiſtoriis morborum, quas in Epidemicorum libris *Hippocrates* deſcripſerat, illum non ratione quadam perſuaſum fuiſſe, ſed uſu & experientia doctum differentiam conſtituiſſe inter illos dies, in quibus criticae mutationes contingerent, vel non. Credidit enim *Galenus* (*y*), libros Epidemicorum prius conſcriptos fuiſſe, ac deinde ex illis deducta fuiſſe generalia illa axiomata practica, quae in prognoſticis & alibi inveniuntur. Quamvis enim *omnibus diebus morborum criſes quandoque accidant* (*z*), *tamen non in omnibus diebus aequales numero obſervantur, neque pares fide*: unde illos dies proprie criticos vocaverunt, in quibus & plurimas, & perfectiſſimas abſque recidiva ſubſequente, criſes obſervaverant. Hinc ſeptimus dies inter criticos inſignem maxime locum obtinebat, quia omnium numeroſiſſimae criſes hoc die

(*u*) Nihell of the pulſe pag. 1. &c. Charter. Tom. VIII. pag. 480. ibid. pag. 454.

(*x*) Lib. II. de diebus decretor. cap. 5.

(*y*) Lib. I. de diebus decretoriis cap. 3.

(*z*) Ibid. cap. 2. pag. 452.

die fiunt, ſic ut nequidem omnes numerare ſe poſſe teſtetur *Galenus* (*a*), quos hoc die judicatos viderat; contra vero duodecimo & decimo ſexto die nullum ſe unquam judicatum vidiſſe monet; adeoque ob hanc cauſam e criticorum ordine hi dies merito expunguntur. Neque tantum critici illi dies notari merebantur, quia in his toties ſubita morbi in ſanitatem mutatio, vel inſignis ſaltem in melius converſio, fiebat, verum etiam quia in peſſimis morbis iiſdem diebus mors ſequebatur, vel inſignis ſaepe in longe pejorem conditionem mutatio; unde dixit *Hippocrates* (*b*): *Febres diebus numero iiſdem judicantur, ex quibus homines tum ſervantur, tum etiam intereunt*. Praeterea in morbis longioribus obſervavit *Galenus*, & in Epidemicorum libris pluribus exemplis confirmatur, imperfectas quaſdam criſes fieri, quas dein, ſilente per aliquot dies morbo, recidivae ſequuntur: tuncque notat ſaepe contingere, ut recidivae illae diebus quibuſdam decretoriis incipiant, & quum numerum aliquem decretoriorum dierum exceſſerint, iterum in alio quodam decretorio die judicantur (*c*). Pulcherrimum, quod modo dicta confirmat, exemplum habetur in aegro illo, qui in Dealcis horto decumbebat (*d*): huic enim undecima die judicium quidem contigit, ſic ut mente conſtaret, febre liber eſſet, ſudaret; verum imperfectam hanc criſem fore docebant ſatis urinae, quas circa judicationem tenues fuiſſe (in morbis talibus ſemper tanquam malas ab *Hippocrate* damnatas) notat. Unde per biduum quidem a febre liber manſit, verum decimo quarto die rediit febris cum delirio & vigiliis. Decimo ſeptimo die autem per univerſum corpus ſudavit quidem cum levamine, & magis intellexit; verum febris manebat & ſitis, & urinae tenues erant, nec bene coloratae; adeoque neque novo hoc naturae molimine perfecta criſis facta fuerat. Vigeſimo die ſequente iterum ſudavit, & febre liber fuit; verum adhuc urinae tenues, adeoque nondum ſuperatus morbus videbatur, a quo tandem quadrageſimo die, dejiciens pituitoſa alba copioſa, & valide ſudans per univerſum corpus, perfecte judicatus eſt. Uti autem ſtatim patebit ex enumeratione dierum, quos criticos vocavit *Hippocrates*, inſignes illae mutationes in hoc morbo, uti & recidivae, tandemque & integra ſanatio, ſemper inciderunt in aliquem ex diebus, qui decretorii vocantur. Idem ex pluribus aliis aegris, quorum hiſtoriam conſcripſit *Hippocrates*, demonſtrari poſſet; ſed hoc ſufficiet, ut probetur, in morbis mutationes tam in melius quam pejus certum quemdam dierum ordinem obſervare.

Neque obſtat his, quod quandoque in peſſimis morbis ſic turbentur omnia, ut nihil fere ordinati in horum decurſu detegere liceat, & victa vi morbi natura vel cito, vel etiam quandoque diutius conflictata, ſuccumbat. Nam in Commentariis §.587., ubi de criſi agebatur, monitum fuit, & Veterum Medicorum teſtimoniis confirmatum, non in omnibus morbis criſes contingere. Sic in febribus ardentibus epidemice graſſantibus, quas deſcripſit *Hippocrates* (*e*), notat, quod *Urinae multae tenues, nihil judicatorii, nihil boni, habebant, neque quidquam aliud decretorium ſic affectis apparebat, neque ſan-*

(*a*) Ibidem. (*b*) In Prognoſticis Charter. Tom.VIII. pag.661.
(*c*) Galen. de diebus decretor. Lib.II. cap.4. Charter.Tom.VIII. pag.483.
(*d*) Epidem.3. aegrot.3. Charter. Tom.IX.pag.222. (*e*) Ibidem pag.271. &c.

sanguis ex naribus probe effluebat, neque abscessus alius ex consuetis fiebat judicatorius; moriebaturque unusquisque, uti sors ferebat, errabunde, plerumque circa judicationes. Cum enim in his morbis nullae crises fierent, ergo nec dies critici observari poterant: verum in aliis morbis, qui crisi bona vel mala, perfecta vel imperfecta, in mortem vel sanitatem, in meliorem vel pejorem conditionem tendunt, observatio dierum criticorum magnum pondus habet.

Criticorum autem dierum sequens enumeratio habetur apud *Hippocratem* (*f*): postquam enim dixerat, mitissimas febres, & quae cum securissimis incedunt signis, quarto die, vel ante, finiri, malignas vero febres, & quae cum gravissimis incedunt signis, eodem tempore vel ante occidere, sic habet: *Primus itaque earum insultus sic desinit, secundus ad septimum perducitur, tertius autem ad undecimum, quartus ad decimum quartum, quintus ad decimum septimum, sextus ad vigesimum* &c. *Postea vero juxta eandem additionem eadem ratione primus circuitus est triginta quatuor dierum, secundus quadraginta dierum, tertius sexaginta dierum.* In aphorismis vero dixit (*g*): *Septenariorum index quartus. Secundae septimanae octavus principium. Undecimus quoque spectandus dies est, is enim secundae septimanae quartus est. Rursus vero spectandus decimus septimus, is enim a decimo quarto quartus est, & ab undecimo septimus.* Quinam dies indices vocentur, postea dicetur: sufficit autem hic notasse, quod ex binis his *Hippocratis* locis allegatis pateat, quod magnam vim adscripserit quartae & septimae diei singularum septimanarum, nam ideo illos notandos voluit.

Verum in Epidemicis (*h*) alium dierum criticorum ordinem habet: Notavit enim morbos, qui diebus paribus accessiones habent, judicari diebus paribus; & similiter illos, qui diebus imparibus accessiones habent, imparibus diebus judicari. Unde duplici serie distinxit dies criticos, dicens: *Circuituum autem diebus paribus judicantium primus decretorius est quartus, sextus, octavus, decimus, decimus quartus, vigesimus octavus, trigesimus, quadragesimus octavus, sexagesimus, octogesimus, & centesimus. Circuituum vero diebus imparibus judicantium primus est tertius, quintus, septimus, nonus, undecimus, decimus septimus, primus & vigesimus, vigesimus septimus & trigesimus primus.* Verum *Galenus* (*i*) in Commentariis suis in hunc locum notat, quod hic dies criticos tali ordine, ut se mutuo sequuntur, descripserit; in prognosticis vero, periodos, quae quaternario numero fiunt, accurate percurrerit: Alio autem in loco (*k*) monet *Galenus*, postquam binos modo memoratos textus recensuerat, in Epidemicis recenseri omnes illos dies, in quibus crises quandoque observatae fuerunt; tantum ut memoriae succurreretur; atque hic iterum notat, Epidemicorum libros ante Prognostica & Aphorismos scriptos fuisse, ut nempe memoriam rerum prius observatarum suggererent. Atque hinc conclusit, quod in Prognosticis & Aphorismis tan-

(*f*) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 664. &c.
(*g*) Aphor. 24. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 67.
(*h*) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 95.
(*i*) Ibidem pag. 96. (*k*) Lib. II. de diebus decretoriis cap. 6. Charter. Tom. VIII. pag. 484.

tantum notaverit illos dies, *qui maximam poteſtatem habent, & naturae ſuae ratione perfecti ſunt, & inſuper non mediocrem uſum ad futuri ſtatus & judicii praenotionem exhibent*. Hinc patet ratio, quare *Hippocrates* ex numeroſis diebus in *Epidemicorum primo libro* enumeratis plurimos reſcindere videtur in *Prognoſticis* & *Aphoriſmis* (*l*).

Illi ergo dies, qui quaternario vel ſeptenario circuitu continentur, prae reliquis critici dicendi erunt, & omnes alios dignitate, efficacia, & ſecuritate antecellunt, adeoque proprie hoc nomen merentur. Reliquos autem dies, in quibus aliquando criſes contingunt, a prioribus diverſos, *coincidentes* vocavit *Galenus* (*m*) παρεμπιπτούσας ἡμέρας, & pro criticis inferioris ordinis habuit, in quibus quidem aliquando criſes contingunt, ſed rarius, & minus tuto. Videtur autem in illa opinione fuiſſe *Galenus*, dies criticos proprie dictos tales eſſe; in quibus regulari morborum decurſu, & naturae (id eſt omnium illorum, quae in aegro de ſanitate adhuc ſuperſunt) actione in morbum, & morbi materiam, inſignes illae, & adeo ſubitae ſaepe mutationes fiunt, definito quodam tempore. Coincidentes vero dies vocavit in quibus per novam acceſſionem morbi irritata natura, vel errore medici, aegri, aut adſtantium perturbato ordine, nunc citius, nunc ſerius tales turbae excitantur; adeoque illi dies non ex ſua natura judicabant, ſed requirebatur aliud quid, quod cum illis coincideret, ut v. g. acceſſio valida, error in diaeta &c. Unde ratio hujus nominis, & diſtinctionis inter dies criticos, proprie vocandos, & coincidentes patet. Sic dum imparibus diebus exacerbationes contingunt, tertius & quintus dies aeque judicant quam quartus (*n*), nullam aliam ob cauſam quam quod valida acceſſione irritata natura ſaepe, ante tempus debitum, & coctionem requiſitam, materiam morbi critica quadam evacuatione expellere conetur de corpore. Ob eandem cauſam & ſextus dies, dum paribus diebus exacerbationes fiunt, quandoque & judicium habet. Sic virgini, quae Lariſſae decumbebat febre ardenti, ſexta die profuſa narium haemorrhagia & ſudore copioſo calido per univerſum corpus judicari contigit (*o*). Verum monuit *Hippocrates*, labores diebus paribus adfuiſſe, atque ſubjicit, huic febrim non reverſam fuiſſe, ſed perfecte judicatam, quaſi inſtar alicujus inſoliti notans, integram & bonam criſin illo die contigiſſe. Illa enim judicia, quae ſexto die fiunt, ſemper ſuſpecta habuit *Galenus* (*p*), atque ideo ſeptimum diem decretorium bonum vocavit; ſextum vero decretorium malum, quia raro bonum & perfectum judicium, ſemper fere multas turbas & periculum adfert: videantur & illa, quae de hac re in Commentariis §. 587. dicta fuerunt.

Haec eſt ratio, quare in primo ſeptenario, intra quod ſpatium morbi peracuti dicti terminari ſolent, plures tales coincidentes critici ſint, tertius nempe, quintus & ſextus, quia nempe in his morbis adeo velocibus tanta acceſſionum vehementia plerumque obſervatur; unde acceleratur ſaepe criſis, ſed cum periculo, quae legitima & bona quarto vel ſeptimo die, vere criticis,

(*l*) Lib. I. de diebus decretor. cap. 3. ibid. pag. 454.
(*m*) Lib. III. de diebus decretoriis cap. 8. ibid. pag. 500. (*n*) Ibidem.
(*o*) Epidemicor. 3. aegrot. 12. Charter. Tom. IX. pag. 306.
(*p*) Lib. I. de Criſibus cap. 7. Charter. Tom. VIII. pag. 457. & cap. 4. ibid. 456.

ticis, contingere debuisset *(q)*. In secundo autem septenario solus fere dies nonus pro coincidente critico habetur, *qui inter dies criticos septimum & undecimum medius, vel non factum in septimo die judicium, vel undecimo futurum sibi vindicat, rarius quidem septimi, saepius vero undecimi crisin assumit (r)*. Morbi enim, qui ultra primam septimanam excurrunt, minus impetuosum decursum habent, adeoque non tam facile irritatur natura, ut ante legitimum tempus crisin tentet. Inde etiam patet ratio, quare post decimum quartum diem coincidentium criticorum efficacia evanescat, solisque criticis diebus judicationes contingant.

Patet ergo, quod optima haemorrhagia, quae die decretorio fit, sit illa, quae quarto, septimo, undecimo, decimo quarto, decimo septimo, vigesimo, &c. accidit, legitimis nempe criticis diebus: minus vero bona illa, quae in die quodam critico coincidente contingit, tertio, quinto, sexto, vel nono: suspecta vero habenda erit, quae aliis diebus observatur. Idem autem & de aliis criticis evacuationibus verum erit.

Objici forte posset, evacuationem materiae morbosae bonam semper esse, quocunque demum morbi die contingeret, adeoque sollicitam illam temporis, in quo haec fiunt, observationem plus taedii, quam utilitatis habere. Nemo dubitat prodesse semper, si illa, quae relicta nocerent, expellantur de corpore, modo integra talium evacuatio fiat, neque una cum illis boni humores exeant, vel, dum haec peragitur, tales & tantae turbae fiant in corpore, unde alia mala metuenda sunt. Verum in generali febrium historia patuit, causam materialem febris per febrim ipsam (modo tali moderamine regatur, ut nec nimio impetu, nec nimis torpido motu peccet §. 609.) subigi, & mobilem reddi, sicque ad exitum disponi. Ad hanc autem mutationem materiae morbosae, quae coctio dicitur, requiritur determinatum temporis spatium, varium quidem pro majori vel minori febris intensitate, & magis minusve rebelli indole materiae subigendae. Attenta jam morborum observatione Veteres Medici invenerunt haec tempora in morbis, quibus per febrim ipsam subacta & mobilis reddita morbi materia expellitur de corpore: haec tempora vocaverunt dies criticos. Illas vero mutationes morborum, quae alio tempore fiunt, merito suspectas habuerunt, quia saepe morbi ingravescentis impetu, errore commisso ab aegris, adstantibus, vel Medicis, fiunt, non vero naturae morbo praevalentis effectus sunt. Illud enim, quod morbosum est, a sanis exacte secernere, solius naturae opus est. Dum phlegmone valida nec resolubilis locum corporis occupat, ne peritissimus quidem Anatomicus obstructa vasorum extrema sic separare posset a reliquis, ut nihil laederet in sanis partibus: interim natura per blandam suppurationem, determinato tempore, illam separationem morbosi a sanis perficit. Notaverunt jam Veteres Medici, uti alia occasione ad §. 387. 593. 730. dictum fuit, in febribus putredinem humorum, quae fit in vasis, similem esse putredini humorum, quae fit in inflammationibus & abscessibus, in quibus vincente natura pus fit; in humoribus autem venarum & arteriarum id, quod in urina puri proportione respondet. Ne autem putredinis vocabulum offenderet,

(q) Galen. Lib. III. de crisib. cap. 8. Charter. Tom. VIII. pag. 502.
(r) Ibid. pag. 501.

ret, monuerunt, hanc non esse simpliciter putredinem, sed aliquid habere coctionis. Cum ergo in phlegmone in abscessum convertenda determinatum tempus observetur, antequam pus factum sit; idem & in febribus verum esse patet. Sicuti jam male pertunditur locus inflammatus, antequam pus factum est, sic etiam in morbis evacuationes factae, antequam morbosi subactio & separatio a sanis facta fuit, vix prodesse poterunt, quia vel partem tantum morbosae materiae subducunt, adeoque recidiva exspectanda est a residuo; vel saepe impetu summo una cum noxiis bonorum humorum copiam de corpore expellunt, dum simul illud, quod in corpore relinquitur, iisdem inquinamentis gravatum manet, quia nondum integra horum separatio facta fuit.

Quam parum prosit in morbis ante tempus debitum moliri separationem materiae morbosae, docent evidentissimae variolae; quem morbum ideo pro exemplo seligo, quia, quantum videre potui, Veteres Medici illum morbum non descripserunt, cum tamen dies critici Veterum adeo efficaces in hoc morbo observentur. Susceptum contagium variolosum in homine sanissimo febrim accendit, per quam febrim materia morbi versus corporis ambitum critica metastasi deponitur. Si hoc fiat quarto morbi die, sedatur febris, minuuntur non tantum, sed & evanescunt saepe omnia symptomata, uti quotidiana observata docent. Ubi vero nimio febris impetu, vel calido regimine, sudoriferis calidis datis, stragulorum pondere &c. ante hoc tempus prodeunt variolae, solent esse longe numerosiores, pejoris indolis, neque symptomata multum mitigantur; imo eo pejora metuebat *Sydenhamus* in hoc morbo, quo citius ante quartum diem erupissent variolae. Si autem tardius erumpant, sive hoc ob fractas aegri vires fiat, sive impetuosissima febris sic turbaverit omnia, ut critica illa separatio morbosi fieri nequeat, pessima & anomala penitus symptomata observantur, & fere semper certa pernicies imminet.

Ex omnibus his, credo, apparet, observari in morbis quaedam temporum intervalla, in quibus materia morbi mutata, subacta, & mobilis reddita vel expellitur de corpore, vel ad alia loca deponitur. Simulque patet, sedulam horum observationem summi usus esse in morbis curandis, ne intempestivo saepe artis molimine noceamus, dum expellere nitimur, quae nondum ad exitum parata sunt; vel impedimus evacuationem illorum, quae jam subacta & cocta locis convenientibus exitum moliebantur. Simul inde discimus, non confidere illis evacuationibus vel insignibus mutationibus, quae alio tempore fiunt, quia raro tutae sunt, sed plerumque vel morbus in pejus mutatur, vel saltem recidiva postea fit.

Ut autem dies illi critici distingui possint in morbis, requiritur, ut cognoscatur, a quo tempore morbi initium computari debeat; de hac re autem dictum fuit in Commentariis §. 590. Simul etiam notandum est, per diem intelligi *totum ex die & nocte tempus in viginti ac quatuor horas divisum* (*f*).

Cum autem morborum insultus sic diviserit *Hippocrates*, ut acutissimi morbi ad quartum diem pertingerent, secundus insultus ad septimum perduceretur,

(*f*) Galen. de Crisibus Lib. I. cap. 16. Charter. Tom. VIII. pag. 400.

tur, tertius ad undecimum & sic porro: videtur medium cujusque septimanae diem, quartum nempe, & ultimum sive septimum pro maxime notandis habuisse, uti diserte ex *Aphorismo* (*t*) & Prognostico ante allegatis patet; interim tamen sextum febrium insultum non ad vigesimum primum diem, sed ad vigesimum tantum perduxit, atque tertiam septimanam secundae copulavit, sic ut ultimus secundae septimanae dies simul haberetur pro primo die tertiae septimanae; primam tamen & secundam septimanam ab invicem separavit, dicens. *Secundae septimanae octavus dies principium est*; atque hinc undecimum diem vocavit secundae septimanae quartum; decimum septimum vero diem a decimo quarto quartum dixit, & tanquam septimum ab undecimo consideravit; unde patet evidenter, quod tertiam septimanam secundae copulaverit, & trium septimanarum spatium in febribus, secundum *Hippocratis* computationem, viginti tantum dies complectatur: hoc & confirmatur ex illis, quae citatum locum mox sequuntur: *Post haec vero eadem ratione, juxta eandem additionem primus circuitus est quatuor & triginta dierum, secundus quadraginta dierum, tertius sexaginta dierum* (*u*). Ubi manifeste apparet, quod morbis in longum excurrentibus, vigesimum quemque diem (trium nempe septimanarum spatium) criticum tantum habuerit: unde etiam, uti ante dictum fuit, octogesimo, centesimo, centesimo & vigesimo die morbos judicatos fuisse in Epidemicis legitur. Quamvis autem sola observatione hanc septimanarum inter se copulationem cognovisse *Hippocratem* certum sit, atque in Praxi Medica fidelis observatio sufficiat, licet ratio observati non distincte intelligatur; tamen videtur hanc difficultatem agnovisse, dum enumeratis morbi insultibus ad vigesimum diem usque mox subjungit sequentia: *Neque vero horum quidquam integris diebus exacte numerari potest, neque enim annus, neque menses integris diebus numerari solent* (*x*). Hanc autem rem latius deduxit *Galenus* (*y*), & ex Lunae circuitu demonstrare tentavit, tres septimanas non complecti integros viginti & unum dies, sed dimidiam fere diei partem deësse; atque inde concludere voluit, crises potius in diem vigesimum, quam in vigesimum primum, incidere. Verum, uti jam saepius dictum fuit, ex illis, quae in Epidemicis collegerat *Hippocrates*, generalia axiomata in Prognosticis imprimis, uti & in Aphorismis, posuit; cumque in aegrorum historiis, quae in primo & tertio Epidemicorum libris (qui maxime pro genuinis haberi solent) recensentur, ne unicum quidem exemplum prostet crisis, quae vigesimo primo die contigisset; imo, si recte memini, ne quidem ullam facit mentionem illorum, quae hoc die in aegris contingerint; cum contra ubique fere notet, quid criticis diebus observatum fuerit in his aegris, patet ratio, quare e numero criticorum dierum *Hippocrates* exemerit vigesimum primum diem, atque vigesimum criticum statuerit, quia nempe plures hoc die judicatos viderat sive bona sive mala, sive imperfecta crisi. Sic *Philini uxor* periit die vigesima (*z*). *Chaerio*

(*t*) Aphor. 24. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 67. In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 664. (*u*) Ibidem. Charter. Tom. VIII. pag. 665.

(*x*) Ibid. pag. 664. (*y*) In Lib. III. de diebus decretoriis pluribus in locis, imprimis Capite IX. Charter. Tom. VIII. pag. 503.

(*z*) Epidem. I. aegrot. 4. Charter. Tom. IX. pag. 104.

rio die ſeptima criſis imperfecta, nono die recidiva, decimo quarto febris acuta, decimo ſeptimo novus conatus ad criſim, vigeſimo tandem die perfecte judicatus eſt (*a*). *Hermocrates* vigeſimo die imperfectam criſim habuit, dein vigeſima quarta recidivam, vigeſima ſeptima die periit (*b*). Sic & in aegro, qui in Dealcis horto decumbebat, imperfecta criſis vigeſima die facta fuit, qui die quadrageſimo perfecte judicabatur (*c*). Cum autem quarto die primae & ſecundae ſeptimanae, quarto nempe & undecimo morborum die, criſes factas ſaepius obſervaverat, hincque illis diebus magnam vim tribuerat in morbis, ſimiliaque frequenter contingere viderat decimo ſeptimo die, illum pariter pro quarto die tertiae ſeptimanae poſuit; tuncque vigeſimus ultimus erat tertiae ſeptimanae, qui pariter toties criticus erat; adeoque patet ratio, quare tertiam ſeptimanam ſecundae copulaverit, ſic ut dies decimus quartus eſſet ſimul & ſecundae ſeptimanae finis, & tertiae initium. Decimum autem ſeptimum diem ſaepius judicatorium fuiſſe probant iterum hiſtoriae aegrotorum. Sic *Herophon*, qui nona die imperfecte judicatus fuerat, decimo quarto die recidivam habuit, dein decimo ſeptimo die judicatus fuit (*d*), & praeter ſpem evaſit. Mulier vero, quae gemellas difficili partu enixa erat, decimo ſeptimo die periit phrenitica (*e*). Alibi etiam pluribus febrium ardentium judicationes imperfectas eodem die contigiſſe notat (*f*), quin imo in Epidemica conſtitutione, quam deſcribit, nullos decimo ſeptimo die judicatos recidivam habuiſſe monet *Hippocrates*; unde dignitas hujus diei in ordine decretoriorum ſatis apparet.

Pulchre autem confirmabatur ille dierum criticorum ordo, quod poſt vigeſimum diem iterum obſervaret vigeſimum quartum & vigeſimum ſeptimum & trigeſimum quartum & quadrageſimum criticos fuiſſe, dein ſexageſimum, octogeſimum, centeſimum, centeſimum vigeſimum, ſicque manifeſte ſimilis ſeptimanarum ordo recurreret; quod pariter in hiſtoriis aegrorum in primo & tertio epidemicorum patet, quas & hic recenſere potuiſſem, niſi brevitatis cauſa tantum judicare mallem: unicuique enim hos libros legenti aſſertorum veritas apparebit.

Neque tamen diſſimulandum eſt,quod in *Aphoriſmis* vigeſimum primum diem criticum poſuerit *Hippocrates* (*g*), ſic enim habet: ***Sudores, ſi febricitantibus ceperint, boni tertio die, & quinto, & ſeptimo, & nono, & undecimo, & decimo quarto, & decimo ſeptimo, & vigeſimo primo, & vigeſimo ſeptimo, & trigeſimo primo, & trigeſimo quarto. Illi enim ſudores morbos judicant. Qui vero non ita fiunt, laborem ſignificant, morbi longitudinem & reverſionem.*** Ubi etiam notandum, quod non meminerit quartae diei. Verum *Galenus* (*h*) in Commentariis in hunc aphoriſmum credidit hoc fieri, quia morbi, qui imparibus diebus exacerbantur, celerius judicantur; teſtaturque ſe per experientiam noviſſe, quod raro morbi quarto die per ſudores judicentur. De vigeſimo primo die non ſine ratione ſuſpicio incidit, corruptum locum hunc eſſe, & vigeſimum potius legendum eſſe, quia nulla hu-

(*a*) Epidem. 3. aegrot. 5. ibid. pag. 233. 234. (*b*) Ibidem. aegrot. 2. pag. 210. -- 219. (*c*) Ibid. aegrot. 3. pag. 222. -- 228. (*d*) Epidem. 1. aegrot. 3. pag. 103. ibid. (*e*) Epidem. 3. aegrot. 14. ibid. pag. 308.

(*f*) Epidem. 1. pag. 43. & pag. 76. ibidem. (*g*) Aphor. 36. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 158. (*h*) Ibid. pag. 159.

jus diei mentio in aegrorum historiis in libris Epidemicorum habetur; tum etiam quod *Galenus* in Commentariis suis nullam mentionem hujus difficultatis faciat, cum tamen in libris suis de diebus criticis vigesimum diem pro critico, non vero vigesimum primum habuerit, & rationem dederit, quare quartus dies hic non recenseatur. Nisi forte quis maluerit, hunc Aphorismum respondere illi textui *(i)* Epidemicorum ante memorato, ubi series circuituum imparibus diebus judicantium recensetur, ibi enim iidem dies enumerantur. Patuit autem tunc, praeferendam esse illam enumerationem dierum criticorum, quae in *Prognosticis* habetur, & ex modo dictis satis patet, quid de vigesimo die sentiendum sit.

Apparet etiam hinc, quid sentiendum sit de Aphorismo sequenti (*k*); ***Febricitantem nisi diebus imparibus febris dimiserit, reverti consuevit***: Nam in primo septenario illarum febrium, quae imparibus diebus exacerbationes habent, hoc locum habere potest; sed pro regula universali haberi nequit, cum & quarta die & decima quarta, vigesima, vigesima quarta, trigesima quarta, quadragesima &c. crises fieri absque recidiva ex Epidemicis & Prognosticis *Hippocratis* constet. Unde & *Galenus* dubitat, an quidem genuinus ille locus fuerit, & pro *imparibus* legendum voluit *criticis*, prout in *Coacis Praenotionibus* (*l*) habetur. Dum haec *Hippocratis* loca, ubi solis diebus imparibus criticam potestatem tribuit, legeret *Celsus* (*m*), simulque notaret ab eodem Auctore pares dies tanquam criticos alibi habitos fuisse, credidit, *quacunque ratione ad numerum respexerimus*, ***nihil rationis***, *sub illo* ***quidem Authore***, *reperiri*; atque in illa opinione fuit, Pythagoricis numeris deceptos fuisse Veteres Medicos; atque hinc, licet imparibus diebus tantam vim tribuerent, absque ulla probabili ratione ab undecimo non ad decimum tertium sed ad decimum quartum transiisse. Verum videtur *Celsus* minus feliciter *Hippocratis* mentem hic assecutus fuisse, quae non nisi collatis pluribus inter se locis distincte intelligi potest: quod vel inde patet evidenter, quia dicit quartum quemque diem efficacissimum habitum fuisse *Hippocrati*, illum tamen ne quidem in hoc propositum conservasse, cum a septimo die undecimus non quartus sit sed quintus. Verum diserte monuerat *Hippocrates* (*n*), uti ante dictum fuit, quod secundae septimanae octavus principium sit, adeoque undecimus dies quartus erat secundae septimanae. Non ergo ex numerorum proprietate, verum ex fidelibus morborum observationibus, haec dierum criticorum distinctio ortum duxit, uti unicuique Veterum Medicorum scripta attente legenti, patebit. Cum autem sedulam curam, & attentum ad omnia animum, requirat crisium & dierum criticorum in morbis observatio, nemini mirum videbitur, quare plurimi Medici haec neglexerint; imo & alii proterve contemserint & Veteres Medicos, & qui horum vestigia sequuntur in his; uti ad §. 587., ubi de crisi agebatur, dictum fuit. Quibus certe applicari merito possent illa, quae *Celsus* dicit, dum

(*i*) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 96.
(*k*) 61. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 173.
(*l*) N. 82. Charter. Tom. VIII. pag. 856. & N. 147. ibid. 860.
(*m*) Lib. III. cap. 4. pag. 121. 122.
(*n*) Aphor. 24. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 67.

dum de tempore opportuno cibandi aegros in morbis agit, ad quod determinandum magna diligentia opus esse judicavit; sic autem habet: *Ex his autem intelligi potest, ab uno Medico multos non posse curari: eumque, si artifex est, idoneum esse, qui non multum ab aegro recedit. Sed, qui quaestui serviunt, quoniam is major ex populo est, libenter amplectuntur ea praecepta, quae sedulitatem non exigunt* (o).

Inter dies autem criticos, qui vel dimidium septimanae comprehendunt, vel illam finiunt, uti antea dictum fuit, haec differentia observatur, quod non in omnibus aequales numero crises contingant, sed in quibusdam frequentiores, pauciores in aliis. Sic septimum diem, licet ordine secundus inter criticos fuerit (quartus enim illum praecedit) primarium tamen potentia & dignitate statuit *Galenus* (p), quia plurimi hoc die judicantur; & quidem absolute, cum manifesta excretione vel abscessu, & quidem plerumque salutari eventu. Quandoque tamen, sed rarius, quidam hoc die moriuntur, vel, manifeste in deterius verso morbo, sequente quodam critico die, undecimo v.g., intereunt. Adeo autem frequentes hoc die crises vidisse se testatur *Galenus* (q) ut ne quidem numerare posset. Quartus vero dies tantum in acutissimis morbis decretorius est; in reliquis saepius diei indicis (de quo statim) munere fungitur. Proximus huic judiciorum frequentia est dies decimus quartus: hunc sequitur undecimus & vigesimus; dein decimus septimus (r). Dierum autem criticorum coincidentium, de quibus antea dictum fuit, non adeo certa hoc respectu distinctio est; tertii nempe, quinti, sexti & noni, cum non ex sua natura judicent, sed potius ob coincidens quoddam, exacerbationem, diaetae errorem &c. Sextus autem dies, uti antea jam monitum fuit, imprimis judicii molestia, discrimine, & recidivae metu, prae reliquis infamis est.

Notandum autem praeterea est, epidemicos morbos saepius constanti ordine quodam die critico judicari. Sic *Galenus* (s) ex Epidemicis *Hippocratis* notat, in quadam constitutione epidemica omnes fere aegros decimo septimo die integre judicatos fuisse, praegressa prius imperfecta crisi alio quodam die, & dein recidiva. Unde etiam conclusit *Galenus*, diem decimum septimum in morbis *non esse ex decretoriis coincidentibus, sed ex validis & primis*. Ita & *Sydenhamus* notavit, febres continuas epidemicas, quas describit (t), circa decimum quartum critice solutas fuisse. Adeoque semper & in his ad genium morbi epidemici attendendum est, ut distinguamus, quo tempore, & per quas vias, morbus exitum quaerat.

Prout jam morbi celerior impetus est vel remissior, ita etiam citius seriusve crises accidunt, & dies critici minori intervallo a se mutuo distant. Sic in illis febribus, quae trium septimanarum spatium non excedunt, quaternarii & septenarii dies judicant: & praeter illos adhuc in binis prioribus septimanis plures dies critici coincidentes sunt, tertius, quintus, sextus &c. uti antea dictum fuit. Si vero morbi acuti ultra trium septimanarum spatium extendan-

(o) Cels. Lib. III. cap. 4. pag. 120. Charter. Tom. VIII. pag. 455.
(p) De diebus decret. Lib. I. cap. 4.
(q) Ibid. cap. 2. pag. 452.
(r) Ibid. cap. 5. pag. 458.
(s) Ibid. Lib. II. cap. 3. pag 477.
(t) Sect. I. cap. 4. pag. 70.

dantur, tunc quaternarii dies vix amplius critici numerantur, & ſoli tantum ſeptenarii judicant; quorum tamen efficacia poſt quadrageſimum diem deletur; tunc enim vigeſimum quemque diem tantum pro critico habuit *Hippocrates*, ſexageſimum nempe, octogeſimum, centeſimum, & centeſimum vigeſimum; uti ex Prognoſticis *(u)* & aegrorum hiſtoriis in Epidemicis enarratis patet. Si enim primo illo morborum acutorum circuitu, qui viginti diebus terminatur, non potuit ſubigi, ſolvi, mobilis reddi, & ad excretionem diſponi morbi materies, longius temporis ſpatium ad hoc perficiendum natura impendit; & plerumque, ſilente per plures ſaepe dies morbo, & pluribus ſaepe factis recidivis, tandem remoto quodam die decretorio de rebelli hac morbi materia triumphat perfecta criſi; vel & ſaepe ſenſim & lente ſubigitur pertinax haec materia, & abſque tantis turbis, uti primo circuitu, qui viginti diebus terminatur, fiunt, ſenſim expellitur variis viis de corpore, vel collecta in quibuſdam corporis locis abſceſſus facit. *Uſque ad quartum decimum quidem magnae fiunt perturbationes in morbis. Proximo loco ſuccedunt, quae uſque ad vigeſimum habentur. Omnes vero, quae poſt hunc ad quadrageſimum ſuccedunt, paulatim remittunt vehementiam* (τὸ ἀγωνιςικὸν). *Adeo ut, qui poſt quadrageſimum ſunt, omnes prorſus langueant, concoctionibus potius, & abſceſſibus, quam excretionibus morborum ſolutiones facientes. Accidunt in his quoque per excretiones interdum judicia, ſed raro, neque magnum certamen habent, & frequenter pluribus diebus judicia complentur, maxime cum in abſceſſum vertuntur* (x). Notandum enim & hoc eſt (cujus jam memini ad §. 587., ubi de criſi agebatur), quod in morbis longioribus judicia perturbationis vehementiam remittant non tantum, verum etiam pluribus diebus perficiantur. Unde & *Hippocrates*, qui in illa periodo, quae quatuordecim diebus finitur, abſolute diem indicat, in quo aegri judicati ſunt, in diuturnioribus morbis notat judicia facta fuiſſe, non in quodam die definito, ſed circa illum; unde & patet, quam caſte & ſedulo obſervationes morborum tradiderit. Sic in prima conſtitutione, quam deſcribit *(y)*, dicit: *Judicabantur autem inter hos, quibus breviſſimi erant morbi, circa vigeſimum diem; plurimis vero circa quadrageſimum; multis circa octogeſimum.* Sic etiam *Clazomenius* (z) non in quadrageſimo die, ſed circa quadrageſimum diem convaluiſſe legitur. Et *Heropytus* (a), poſt varia mala tolerata in longo morbi decurſu, circa centeſimum diem alvum birioſis multis perturbatam habuit, neque pauco tempore; tandemque dyſenteria cum dolore vexavit, & centeſimo die plane judicatus fuit.

Quamvis autem morbi acuti, poſt imperfectas criſes in tantam longitudinem quandoque excurrant, ſimulque retuſus videatur tunc horum morborum impetus; non tamen cogitandum eſt, in talibus caſibus ſolam morbi longitudinem moleſtam eſſe, periculum vero abeſſe, adeoque vix operae pretium eſſe, ut ad remotos illos dies criticos attendatur, cum ſenſim illi morbi fatiſcant: obſervavit enim *Hippocrates*, & tales morbos quandoque lethales fuiſ-

(u) Charter. Tom. VIII. pag. 665. 10. ibid. pag. 466.

(x) Galen. de diebus decret. Lib. I. cap.

(y) Epid. 1. Charter. Tom. IX. pag. 30.

(z) Ibid. aegrot. 10. pag. 112.

(a) Lib. III. Epidem. aegrot. 9. ibid. pag. 303. 304.

fuisse, mortemque die critico remoto contigisse. Sic mulier illa, quae post partum febre acuta correpta fuit, octogesimo die periit *(b)*. Alter vero aegrotus *(c)*, quamvis quadragesimo die a febre liber esset, tamen urinae malae erant, insomnia aderant, & cibi fastidia, & postea centesimo & vigesimo die periit: notat autem *Hippocrates*, quod ferculis multis & vitiosis usus fuerit, ut nempe moneret Medicos, ne imperfectis talibus judiciis confiderent, &, quamvis morbi in longum excurrerent, tamen sedulam curam in diaetae regimine adhiberent.

Dies autem illos criticos, in quibus nempe in morbis frequentissime judicia contingunt, Veteres Medici vocaverunt etiam *dies indices*; quatenus nempe, dum in illis judicium non contingit, indicent, quid sequenti proxime die critico exspectandum sit. Antea enim vidimus, determinato quodam temporis spatio in febribus indigere naturam, ut materiam febrilem subigat, solvat, & mobilem reddat, sicque ad excretionem disponat. Dum autem in hoc opere occupata natura est, mutationes quaedam occurrunt imprimis in urina, ex quibus detegimus sic disponi materiam febrilem, ut minus noceat. Illae mutationes observatae vocantur signa coctionis, tam laeti semper ominis in morbis, ut haec sola pro bonis signis semper & absolute habuerit *Galenus*, quocunque demum morbi tempore occurrerent; cum signa ipsius crisis quandoque suspecta sint, uti paulo ante vidimus *Hippocratem* voluisse, ut vel in melius judicantia non statim appareant, antequam nempe probabilis spes sit, materiam febrilem subactam & mobilem redditam esse. Unde dixit *Galenus (d)*: *Coctionis signa (saepe enim, quae utilissima sunt, repetere convenit) nunquam male apparent, decretoria vero est ubi male (appareant); neque enim in augmentis, neque in principiis, sed in statibus illa apparere convenit*. Atque inde conclusit, coctionis signa semper certa esse, crisis vero signa incerta, prout vel sola, vel cum aliis, vel in diversis morbi temporibus apparent *(e)*. Quid autem coctio sit, & quaenam ejus signa, dictum fuit in Commentariis §.587., ubi de hac re agebatur.

Haec autem videtur fuisse Veterum Medicorum opinio, quod ad dies criticos sollicite semper attendendum sit, non tantum quod judicia morborum in illis fieri soleant, verum etiam quia ex mutationibus morborum, his diebus observatis, praevidere possumus, quid sequentibus diebus criticis futurum sit. Ob hanc rem *Hippocrates* loco antea in eadem hac paragrapho citato *(f)* dixit: *Septenariorum quartus est index. Secundae septimanae octavus principium. Undecimus quoque spectandus dies est. Is enim secundae septimanae quartus est* &c. Ex quo loco manifeste apparet, indices vocari respectu futurorum illos dies, qui ex sua natura critici sunt. Unde etiam, postquam monuerat, in morborum initiis difficilius praenosci posse morbos, qui intra longissimum tempus judicari debent, quia similia cum aliis habent principia, addit *Hippocrates (g)* sequentia: *Verum a primo die animadvertendum est, & ad quemque quaternarium additum considerandum, nec latebit, quo se versurus sit mor-*

(*b*) Epidem.3. aegrot. 2. ibid. pag.294. (*c*) Ibid. aegrot.1.pag.291.
(*d*) De crisibus Lib. I. cap.8. Charter. Tom. VIII. pag.387. & alibi pluribus locis.
(*e*) Ibid.cap.14.pag.398. (*f*) Aphor.24.Sect.II.Charter.Tom.IX. pag.67.
(*g*) In Prognosticis Charter. Tom.VIII. pag.665.

morbus &c.*His igitur ſic contingentibus, conjectare oportet tum ex tempore, tum ex unaquaque additione, morbis ad criſim prodeuntibus*. Ex quibus omnibus apparet, unumquemque ex criticis diebus habere rationem diei indicis reſpectu critici proxime ſequentis diei: ſic quartus dies ſeptimi, ſeptimus undecimi &c. index eſſe poterit. Cumque poſt vigeſimum diem, partim ob minorem morbi impetum, partim ob magis rebellem morbi materiam, quaternariis non tanta judicandi poteſtas ſit, ſed ſeptenariis illa tantum plerumque competat; idem de his diebus, tanquam indicibus, verum erit. Unde patet ratio quare *Hippocrates* (*h*) dixerit: *Quibus die ſeptimo contingit criſis, iis urina rubram habet die quarto nubeculam, ac alia ſecundum rationem*. Coctionis enim, ſaltem inchoatae, ſignum eſt, ſi urina ſimiles dotes urinae ſanae incipiat habere; adeoque proxime ſequenti die critico judicium exſpectandum erit. Ubi vero nulla coctionis ſigna, ſed cruditatis potius, quarto die obſervantur, & maligna ſimul ſymptomata adſunt, tunc mala criſis, ſive mors, die ſeptimo futura metuitur; niſi morbus admodum acutus ſit, & exacerbationes diebus paribus fiant, tunc enim quandoque ſexto die mors venit, quam dies quartus indicaverât; uti monuit *Galenus* (*i*). Caeteroquin quartum diem ex ſua natura ſeptimi indicem eſſe affirmat, ſeque illud certo noviſſe ex accurata morborum acutorum obſervatione teſtatur. Prout jam tardius vel celerius movetur morbus, ita & index dies in proxime ſequenti critico, vel & remotiori, judicium futurum demonſtrat; uti etiam quo plura vel pauciora coctionis ſigna in tali die indice adfuerint, aliaque ſymptomata mitiora fuerint vel maligniora: ad haec enim omnia attendendum eſſe *Galenus* in loco citato monuit.

Si jam aegrorum in Epidemicis deſcriptae hiſtoriae cum modo dictis conferantur, patebit, datas de diebus indicibus regulas obſervatis practicis pulcherrime confirmari. Sic *Sileno* (*k*) die quarto peſſima quaevis ſigna aderant, unde malae criſis in ſeptimo die metus. Mors tamen non contigit die ſeptimo, ſed voce defectus extrema frigida habuit, quae non amplius recaluerunt, nihilque minxit; adeoque dum ſeptimus dies index eſt reſpectu undecimi, atque omnia mala aucta adhuc fuerant, undecimo die mors exſpectanda erat, uti & contigit. In alio aegro (*l*) notat, ſeptimo die omnia fuiſſe exacerbata, urinas malas fuiſſe, & alia plura maligna ſymptomata; verum & ille proxime ſequente die critico, undecimo nempe, periit. Sic etiam aeger octavus, decimus, undecimus (*m*) quarto die peſſima ſigna habuerunt, & ſeptimo mortui ſunt. Quamvis autem quandoque contingat, aetate florentes & validae naturae aegros intentatas in die indice mortis minas ſequenti die critico effugere, tamen hoc rarius accidit; & tunc, niſi in melius vertatur morbus, alio die critico pereunt, interimque omnes indices dies, qui fatalem hunc diem praecedunt, peſſimis ſymptomatibus inſignes ſunt. Sic mu-

(*h*) Aphor.71.Sect. IV. Charter. Tom.IX.pag.181.& in Coacis Praenot.Num.575. Charter. Tom. VIII. pag.885.
(*i*) De diebus decretoriis Lib.I. cap.11. Charter. Tom.VIII. pag.467.
(*k*) Epidem.1. aegrot. 2. Charter. Tom. IX. pag. 101.
(*l*) Aegrot.12. ibid. pag.114.
(*m*) Epidem. 3. ibid. pag.242. &c.

mulieri in mendacium foro decumbenti (*n*) ab initio jam mala ſigna aderant, quarto autem die exacerbata ſunt omnia, ſeptimo die jactatio toto corpore, ſudor frigidus, extremorum frigus diu manens &c. indicare videbantur, undecimo die mortem inſtare; verum tamen & hunc diem ſupervixit, quamvis vomitu aeruginoſo, bilioſo, extremorum frigore &c. inſignem; ſequentibus autem diebus omnia adhuc in pejus ruebant, & decima quarta die periit, licet adhuc irrito naturae conamine narium haemorrhagia eodem die contingeret. Quod autem quandoque quartus dies index ſit ſexti diei: docet *Philiſci* (*o*) hiſtoria, cui quarto die omnia exacerbabantur, & urinae erant nigrae; tamen ille non ſeptimo, ſed ſexto, die periit. In fine tamen hujus hiſtoriae monet *Hippocrates*, exacerbationes in hoc morbo accidiſſe diebus paribus: atque hinc patet ratio, quare ſexto die potius mors exſpectanda fuerit, quam ſeptimo. Plura alia ex *Hippocrate* adferri poſſent, quae huc faciunt; verum puto haec ſufficere, ut dierum indicum dignitas probetur.

Ex omnibus his apparet, prognoſin Medicam in morborum eventu & tempore definiendis plurimum ſic promoveri poſſe; neque tamen in his eſſe abſolutam & mathematicam certitudinem; unde in praeſagiis ſuis veterani Medici cauti ſolent eſſe, & quamvis ex peſſimis ſignis mortem praevideant, ſummum periculum adeſſe monent quidem, raro tamen omnino conclamatos aegros pronunciant, ſed aliquam adhuc in ſinu ſpem fovent. Et contra, quamvis omnia in morbis acutis ſatis mitia videantur ſymptomata, nihil negligunt, nihil temere tentant, moniti ab ipſo *Hippocrate* (*p*), quod in initio difficile ſit diſtinguere morbos, qui intra longiſſimum tempus judicari debent, ab illis, qui cito finientur, cum ſimilia ſaepe ſint eorum principia. Famae enim damnum incurrit Medicus, ſi brevem & facilem pronunciaverit morbum, qui dein & longitudine taedioſus, & non ſine diſcrimine decurrit; omnia enim tunc mala ſolent curantis Medici commiſſis erroribus tribui. Minus quidem malum eſt, ſi evaſerit aeger, quem moriturum pronunciaverat; nam tunc Medici peritiae adhuc ſaepe ſolet tribui, quod ex ipſis orci faucibus evaſerit aeger. Interim tamen praeſtat in his cautum eſſe Medicum, ſemperque memorem moniti *Hippocratici* (cujus & in Commentariis §. 587. memini), quod nempe *Acutorum morborum non omnino certae ſunt praedictiones, neque mortis neque ſanitatis* (*q*). Nec aequi harum rerum judices facile imperitiae damnabunt Medicum, licet aeger, quem ex peſſimis ſignis obſervatis moriturum praedixerat, evaſerit; cum & *Herophon* (*r*), praeter *Hippocratis* exſpectationem, ex periculoſiſſimo morbo ſoſpes emerſerit.

Errarent tamen ſummopere, qui inde concluderent dierum indicum & criticorum obſervationem inutilem eſſe, cum raris quibuſdam caſibus eventus non reſpondeat penitus illis, quae ex horum doctrina praeſagiverat Medicus. De qua re videantur illa, quae ad §. 587., ubi de criſi agitur, dicta fuerunt.

Cer-

(*n*) Ibid. aegrot. 12. pag. 252. 253. (*o*) Epidem. 1. aegrot. 1. ibid. pag. 99.
(*p*) In Prognoſticis Charter. Tom. VIII. pag. 665. (*q*) Aphor. 19. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 59. (*r*) Epidem. 1. aegrot. 3. Charter. Tom. IX. pag. 103.

Certe *Galenus* (*f*), qui millies se interfuisse, dum crises fierent, testatur, *primum quidem & maximum signum instantis bonae crisis coctiones esse dixit; secundum autem, quod ab aliquo die indicatorio antea indicetur, cui annexa est diei judicantis potentia.* Patet ergo ex omnibus huc usque dictis, summum usum habere in Medicina doctrinam Veterum de diebus criticis & illorum indicibus, quorum dignitatem optime notavit *Actuarius* (*t*), dicens: *Atque & haec in perfectis judiciis accidunt, quae & in indicibus antea significantur. Nam si quid ipsa* (natura) *in praedictis judiciis magni momenti est factura, id ante judicii diem in indice quasi praeludens nunciat. Quare aut exigui sudores, aut sanguinis e nare stillae, aut parum cocti sputi educitur, atque aut pusillum, aut majus quippiam ante apparet: & nisi forte quod materia turgeat, aut aegri vires validae sint, praeëuntes significationes judicium antevertat, non aliter quam in aliis per contraria pedetentim id, quod noxium est, crebris judiciorum circuitibus coquitur expelliturque.*

Minime autem credendum est, sufficere, ut in morbis curandis Medicus dies numeret, praesagia inde faciat, reliquum vero naturae committat, ubique & semper spectatorem agere contentus. Patuit enim ex illis, quae de cura generali febrium dicta fuerunt, ut materies febrilis subigi, coqui, mobilis reddi, & ad excretionem disponi possit, requiri tale febris moderamen, ut nec torpeat nimis, neque furibundo impetu corpus destruat; simul etiam idoneo victu viribus & vitae consulendum est, symptomata mitiganda, idoneis remediis promoveri debent illa naturae molimina, quibus vel ad subigendam vel expellendam morbi materiam utitur; viae lubricandae sunt, per quas materiae expellendae exitus praevidetur; impedimenta tollenda &c. Neque hoc tantum, verum ubi praevidetur ex signis malam futuram esse crisim omni artis molimine haec praecavenda erit. Sic *Sydenhamus* (*u*), dum observaverat in febribus continuis nauseam & vomendi conatum perpetuum adesse, deinde febris progressu malignum humorem subigi quidem utcunque, & versus intestina depelli, tuncque in fine morbi diarrhoeam sequi, sed tanto saepe cum impetu, ut mala crisi, fractis jam morbi decursu aegrorum viribus, mortem faceret; dato vomitorio in ipso morbi initio funestam hanc crisem praecavebat: hoc vero facto, totus in eo versabatur, ut febrilem motum debito in moderamine servaret, reprimendo nimis impetuosum, excitando vero nimis languidum (*x*); imprimis circa morbi finem, tunc enim cardiacis datis criticam secretionem & excretionem materiae febrilis, quae in hoc morbo circa decimum quartum diem blando sudore fieri solebat, tuto promovebat. Unde apparet, quod magnus ille Medicus non fuerit otiosus tantum spectator, sed sedulus naturae minister, qui accurata morborum observatione noverat impedimenta tollere, adhibere illa, quae incepta naturae molimina juvarent, vitare illa, quae hoc impedirent; quamvis non adeo operoso remediorum apparatu ad haec omnia uteretur, sed in tenuioris sortis hominibus, ut sumptibus parceret, simplicissimis tantum & pretio vilibus omnia

(*f*) De Crisibus Lib. III. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 429. 430.
(*t*) Meth. Med. Lib. II. cap. 3. pag. 60.
(*u*) Sect. I. cap. 4. pag. 63.
(*x*) Ibid. pag. 68.

omnia haec perficeret. Ubi vero debitum illud febris moderamen aderat (de quo vide §. 609.) ingenue fatetur se nulla omnino adhibuisse remedia, nisi aegrorum vel adstantium importunitas aliquid extorqueret (*y*): tuncque tantum talia dedit, quae aegris placerent, neque interim nocere possent. Longe ergo aberat ab illorum Medicorum opinione, qui venam secando, purgando &c. omnia turbant in morbis: de quibus jure dixit *Galenus* (*z*), quod toties peccent, quoties ad aegrum accedunt; tales enim piaculum crederent, nisi quotidie validis, & variis remediis morbum aggrederentur. Quam infausto autem successu hoc factum fuerit in morbis curandis sive stimulantibus remediis febrilem impetum nimis augerent, sive contraria methodo venae sectione, purgantibus, clysmatibus &c. nimis repetitis una cum morbo vires aegrorum profligarent, passim in suis operibus docuit *Sydenhamus*. Priori enim methodo lethales inflammatorii morbi brevi nascebantur; posteriori vero febris, quae profligata saepe videbatur, post fallaces inducias recrudescebat denuo, & integrum suum stadium de novo decurrebat; imo & quandoque ad quadraginta & ultra dies manebat pertinax, quae rite tractata binarum septimanarum spatio totum suum decursum absolvisset.

Neque credendum est, prudenti usu illorum, quae moderando febris impetui serviunt, turbari tam facile crisim & dierum criticorum ordinem, adeoque nullum horum usum esse, nisi dum totum curationis opus soli naturae relinquitur. Licet enim *Sydenhamus* (*a*) venam secaret, imo & saepius, si nimius febris impetus id posceret, vomitorium daret in morbi initio, ac clysmata injiceret; tamen legitimum suum decursum absolvebat morbus, quia sollicite cavebat semper, ne ultra modum deprimeret febris impetum. Vidi sic, quamvis bis venam secuissem in morbo acuto, largam tamen haemorrhagiam narium septimo morbi die contigisse: & credo, quod unicuique ad haec attento apparebit in morbis curandis hujus rei veritas.

Solvitur & die decretorio vomitu, alvo. Quantum pondus habeant evacuationes in morbis, dum diebus decretoriis contingunt, modo demonstratum fuit; neque enim hoc tantum in narium haemorrhagia locum habet, verum etiam in reliquis evacuationibus hic enumeratis. Cum autem tot viscera se per has vias evacuare queant, imo & totum corpus huc suos humores derivare possit, uti demonstratum est, quando de ***Vomitu** & **Diarrhoea*** inter symptomata febrilia agebatur; patet ratio, quare toties morbi materia critice evacuetur per haec loca. Notandum tamen, non quemvis alvi fluxum vel vomitum hic conducere; nam inter maligna febris ardentis symptomata §. 739. etiam vomitus numeratur; & statim in eadem hac paragrapho patebit, alvum nimis fluxam in febre ardenti lethalem esse. Agitur enim tantum hic de vomitu & alvi fluxu, quae post coctionem in febre ardenti & die critico fiunt, atque perceptum mox levamen ab aegris salutarem illorum effectum demonstrat: hoc enim criterio imprimis distinguit *Hippocrates* (*b*) salutares tales evacuationes a symptomaticis & nocentibus, si nempe conferant, & aegri facile ferant; uti latius dictum fuit in Commenta-

(*y*) Ibid. pag. 75. (*z*) De diebus decretor. Lib. I. cap. 9. Charter. Tom. VIII. pag. 468. (*a*) Sect. I. cap. 4. pag. 63. &c.
(*b*) Aphor. 2. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 5.

tariis §. 594. 2. : ubi etiam de ſignis, quae vomitum vel diarrhoeam criticam praecedere ſolent, actum fuit, & ſimul notatum, raro per ſolum vomitum criſin abſolvi, ſed fere ſemper diarrhoeam illum comitari.

Sudore. Calido nempe & copioſo, per univerſum corpus aequabiliter diffuſo. Videantur illa, quae de ſudore critico in Commentariis §. 594. 2. dicta fuerunt. Ubi ſimul habentur ſigna, quibus ſudorem criticum ſalutarem diſtinguere poſſumus, & illum futurum praenoſcere.

Urina. Quamvis per urinae vias naturaliter expurgentur illa, quae per circulationis vim acriora reddita nocerent, ſi diutius manerent in corpore; tamen raro per hanc ſolam viam morbi materia exit, ſed plerumque aliae evacuationes hanc comitantur. Unde etiam urinae ſedimentum copioſum & laudabile potius pro coctionis ſigno habetur, quam quod ab hac ſola evacuatione integra ſanatio exſpectetur. Sic *Hippocrates* (*c*) notavit quidem, urinas copioſas multum ac laudabile ſedimentum continentes, narium haemorrhagiam, bilioſa alvo excreta, dyſenteriam, fuiſſe quatuor modos, quibus ſervabantur aegri febre ardente illius conſtitutionis laborantes: ſed ſimul monet, plurimos non una, ſed pluribus evacuationibus enumeratis ſimul contingentibus, ſanatos fuiſſe. Iterum de critica materiae febrilis per urinam evacuatione videri debent illa, quae ad §. 594. 2. habentur.

Unde etiam *Galenus* (*d*) haemorrhagiam narium, ſudorem multum, poſt rigorem validum, toto corpore manantem & copioſum, & bilioſorum per vomitum aut alvum excretionem habuit pro illis modis, quibus febris ardens critice ſolvi ſolet.

Sputo craſſo. Cum febris ardens, uti ſequenti paragrapho dicetur, pro ſua cauſa proxima habeat cruorem orbatum parte liquidiore, adeoque ille aptiſſimus ſic fiat, ut circa ultimas arteriarum anguſtias haerere incipiat immeabilis redditus, incipient pulmonis arteriae brevi hoc ſanguine infarciri: quod docent reſpiratio denſa, anheloſa, cita, calor ad vitalia ardentiſſimus, ipſum aërem exſpiratum incendens, uti §. 739. dictum fuit. Unde etiam *Hippocrates* (*e*) monuit, quod febris ardens ſoleat in pulmonis inflammationem tranſire; notatque ſputa bilioſa in hoc morbo excerni: & alibi (*f*) multa ſpuere tales aegros, & purulentos ἐμπύυς reddi monet: Ob eandem rationem & tuſſicula inter ſymptomata febris ardentis §. 739. recenſebatur. Dum ergo in ſanitatem tendit hic morbus, ſolvi incipiunt illa, quae vaſis pulmonaribus impacta haerebant, & per dilatata extrema arteriarum exhalantium, in aërea ſuperficie pulmonum diſpoſitarum, exprimi; ſicque ſputa craſſa exibunt, uti poſtea dicetur, ubi de peripneumonia agetur. Praeterea in hoc morbo ſaepe tota aërea pulmonum ſuperficies ſicca fit, ſimili modo, ut in ore, faucibus, & lingua apparet; atque uti poſtea integrae ſaepe pelles una cum tenaci & viſcoſo muco ab omnibus partibus oris interni ſecedunt, ita etiam & in pulmone fieri videtur; unde ſputa tunc craſſa, & fuſca primo, poſtea viſcoſa & tenacia excernuntur. Notavit inter criticas ſolutiones ſe-

(*c*) Epidem. I. Charter. Tom. IX. pag. 74.
(*d*) De Criſibus Lib. III. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 430.
(*e*) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 622.
(*f*) De Morbis Lib. II. cap. 25. ibid. 556.

febris ardentis ſputa craſſa *Hippocrates* (*g*), dicens: *Et ſi ſanguis e naribus effluxerit ſolvitur affectus, atque ſi ſudores ſupervenerint judicatorii legitimi cum urinis albis craſſiſque, & laevibus ſedimentis, ac ſi abſceſſus aliquis ortus fuerit. Si vero abſque his ſoluta fuerit (febris ardens) recidiva morbi rurſum erit, aut coxae aut crurum dolor aderit, exſpuetque craſſa, ſi ſanus futurus ſit.*

Paulo poſt autem (*h*) denuo ſputa craſſa, tanquam judicatoria, in febre ardente memorat. Notat autem *Galenus* (*i*) in Commentariis ſuis ad haec loca, ſputa craſſa in tali caſu tantum locum habere, ubi pulmo in febre ardente affectus fuit. Cum autem raro in ſolo pulmone labes haereat, ſed omnes fere functiones corporis turbentur in periculoſiſſimo hoc morbo, patet, ſputa craſſa cum reliquis criticis evacuationibus ſaepe quidem concurrere, raro tamen vel nunquam judicium his ſolis abſolvi.

Acceſſio die pari peſſima, ſi id ante diem ſextum. Exquiſita febris ardens, uti ad §. 738. dictum fuit, omnia ſervat tertianae indicia, ſolummodo ab illa differens in eo, quod nec cum rigore invadat, neque in totum deſinat; adeoque patet, exquiſitae febri ardenti proprium eſſe, ut habeat imparibus diebus exacerbationes. Si jam ſimul & die pari, quo remiſſior ſolebat eſſe morbi vis, nova acceſſio fiat, tanto pejus ſe habebunt aegri, atque eo citius illorum vires proſternentur. Si vero ex unione febris continuae & tertianae intermittentis (vide §. 738.) facta fuerit febris ardens hac lege, ut primus tertianae paroxyſmus in ſecundum morbi diem incidat, exacerbationes contingent diebus paribus, quarto nempe &c. ideoque pro peſſimo ſigno hoc habetur, quia tunc exacerbatio in ſextum diem morbi incidit. Verum qui morbi diebus paribus exacerbantur, etiam diebus paribus judicantur, uti in eadem hac paragrapho, dum de diebus criticis agebatur, dictum fuit; adeoque periculum eſt, ne judicium ſexto die contingat. Verum conſtitit ex ante dictis, quam infamis ſextus morbi dies habitus fuerit a Veteribus Medicis, dum plerumque malae, vel ſaltem imperfectae, criſes hoc die contingunt; & ſi quid boni acciderit quandoque hoc die, ſemper tamen ingentes turbas & ſummum diſcrimen ſimul habuit.

Patet hinc ratio, quare adeo periculoſae ſint acceſſiones diebus paribus ante ſextum diem. Poſt hunc autem minus diſcriminis in illis eſt, quia elapſo die ſexto, cum ſequens exacerbatio in diem octavum incidat, non eſt tam magnum periculum, ne die ſeptimo, qui levior eſt, pereat aeger; adeoque cum ſeptimum diem ſuperet morbus, non erit exquiſita febris ardens, quam intra primam ſeptimanam certo terminari ex *Galeno* in eadem hac paragrapho dictum fuit. Ad acutos ergo ſimpliciter dictos morbos pertinebit, qui ut plurimum quatuordecim diebus terminari ſolent: cumque in decimumquartum, parum nempe & ſimul inſignem criticum diem, tunc exacerbatio incidat, ſpes eſt & eodem die perfectam criſim contingere poſſe. Confirmantur jam modo dicta pulcherrime *Hippocratis* (*k*) obſervatis. In febre ardente laborantibus enim, quibus pernicies imminebat, notat inter alia ma-

(*g*) De victu in morbis acutis. Charter. Tom. XI. pag. 122, 123.
(*h*) Ibid. pag. 126. (*i*) Ibidem.
(*k*) Epidemic. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 70.

la ſigna, quod acceſſiones fierent diebus paribus, quarto die labores haberent maximos & ſexto die cum ſudore morerentur. Sic & in alia conſtitutione epidemica (*l*) febres ardentes admodum lethales aderant; notatque, plurimis aegris exacerbationes diebus paribus contigiſſe.

Urina nigra, pauca, tenuis huic lethalis. Nigras urinas tanquam peſſimas & lethales *in Prognoſticis* (*m*) damnavit *Hippocrates*. Quin imo *Galenus* (*n*) teſtatur, quod nullum ſervatum viderit, qui talem urinam minxerat; & pro ſigno internae mortificationis (νεκρώσιος) habuit, ac ſi corrupti jam & gangraenoſi humores per urinam exirent. Minus tamen periculoſam urinam voluit, in qua ſolum id, quod ſubſidet, nigrum erat; multo minus adhuc illam, in qua ſolum enaeorema vel nubecula nigreſceret. Atque ob hanc cauſam videtur *in Coacis* (*o*) haberi: *Perniciosa eſt urina nigrum ſedimentum habens, & nigra*: Paulo enim poſt (*p*) in febribus erraticis nigras nubeculas in urinis quartanam febrem notare dicitur. Lethalis ergo habebitur imprimis talis urina, quae tota nigra eſt; & omnium maxime, ſi ſimul foetor adſit. Augetur periculum, ſi ſimul pauca & tenuis ſit; quia & gangraenoſam humorum diſpoſitionem notat, dum interim haec corrupta non evacuantur ſatis per urinam, ſed pro maxima parte manent. Unde & *Hippocrates* (*q*) notat, urinas nigras, paucas, tenues, fuiſſe illis, qui ex febribus ardentibus moriebantur.

Urinis autem nigris copioſe prodeuntibus, levamen percepiſſe puerperam, quae lochiorum ſuppreſſione laborabat, notat *Galenus* (*r*), dum commentatur morbum puerperae, quae lochiis ſuppreſſis tertio a partu die febre acuta corripiebatur, & cui undecimo die urinae multae tenues & nigrae, profluebant; poſtmodum in aquoſas mutatae, quae mulier octogeſimo morbi die periit.

In Epidemicis tamen habentur caſus, ubi aegri evaſerint, licet urinae nigrae & tenues fuerint. Sic *Nicodemus* (*ſ*) jam prima morbi die urinas tenues & nigras minxit, uti etiam ſecundo die, qui tamen vigeſimo quarto die, urina alba copioſum ſedimentum habente, & ſudore calido copioſo per totum corpus, judicatus fuit, licet etiam perpetuo exacerbationes diebus paribus habuiſſet. Verum in hoc aegro quarto die morbi urinae tenues quidem fuerunt, nigras autem fuiſſe non legitur. Et moroſa mulier, quae in Thaſo decumbebat (*t*), licet circa tertiam diem urinas tenues & nigras habuerit, tamen nocte, quae tertiam diem ſequabatur, ſudore critico judicata fuit, dum ſimul & menſtrua ſub criſim prodirent. In *Heropyto* ab initio morbi uſque ad decimum quartum diem urinae tenues & nigrae fuerunt, qui tamen centeſima die judicatus fuit (*u*). Notandum tamen, quod in his aegris urinae quidem fuerint nigrae & tenues, ſed non addatur, ſimul paucas fuiſſe; adeoque ex his non poteſt concludi, urinam nigram, paucam, tenuem

(*l*) Epidemic. Lib. III. ibid. pag. 274. (*m*) Charter. Tom. VIII. pag. 635.
(*n*) De Criſibus Lib. I. cap. 12. ibid. pag. 395. (*o*) N. 580. ibid. pag. 886.
(*p*) N. 582. ibid. (*q*) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 70.
(*r*) In Commentario 3. in Lib. III. Epidem. ibid. pag. 295.
(*ſ*) Aegrot. 10. Epidem. 3. Charter. Tom. IX. pag. 304.
(*t*) Aegrot. 11. ibid. pag. 305. (*u*) Aegrot. 9. ibid. pag. 303.

nuem, non ſemper lethalem eſſe. In *Metone (vv)* vero, qui etiam evaſit, urinae erant tenues & ſubnigrae, atque ſubnigrum & divulſum enaeorema habebant, adeoque minus malae, quam urinae nigrae.

Lethale ſanguinis ſputum; lethalis ſanguinis mictus. Deſignant enim, tantum eſſe impetum ſanguinis per vaſa moti, ut illa rumpantur, & contentum ſanguinem eructent: quantum autem periculum immineat, dum in pulmonis vaſis hoc fit, facile patet, ſi conſideretur, in febre ardenti celerrimam eſſe trajectionem ſanguinis per vaſa pulmonum, adeoque omni momento vaſa haec rupta urgeri ſanguinis impetu & copia; hinc nullam conſolidationis ſpem eſſe, quae in cura haemoptoës unice pendet ab illis, quae pacatiſſimum ſanguinis motum per vaſa efficere valent, ſimulque hoc praeſtant, ut blandiſſima ſit omnium humorum indoles, quibus omnino contraria in hoc morbo obtinent.

Illa autem, quae per urinam fit, ſanguinis excretio forte imprimis ideo fit, quod per acutiſſimam febrim olea & ſalia ſanguinis acriora reddita (vide §. 100.), naturaliter per has vias eliminanda, vaſa eroſerint; adeoque peſſimam humorum degenerationem indicat. Illae ergo, quae per has vias fiunt, haemorrhagiae nunquam criticae ſunt, nec naturae morbum ſuperantis robore fiunt, ſed a morbi impetu validiſſimo, & aucta humorum acrimonia, pendent: cum e contra narium haemorrhagia toties ſalutaris in febre ardenti obſervetur, uti antea demonſtratum fuit. Unde etiam & mictum ſanguineum, & violentam ſanguinis e pulmonibus eruptionem pro certiſſimis mortis ſignis habuit in variolis *Sydenhamus*; fateturque ſe nulla methodo has haemorrhagias compeſcere potuiſſe (x).

Deglutitio laeſa mala. Quanta ſiccitas in faucibus, lingua, & toto ore interno, quandoque in febre ardenti fiat, dictum fuit §. 739.: verum a tanta ſiccitate harum partium deglutitio laeditur; adeoque nocet hoc ſymptoma ut cauſa, & ut ſignum. Ut cauſa, quia ad curationem hujus morbi requiritur magna copia liquidi aquoſi tenuis, quod urinae materiam ſuppeditabit, & ſudori praebebit vehiculum, uti §. 743. in cura febris ardentis dicetur: verum deglutitione laeſa ſufficiens liquidi copia ingeri nequit. Ut ſignum vero nocet deglutitio laeſa, quia denotat peſſimam organorum deglutitioni ſervientium exſiccationem, vel & quandoque eorundem inflammationem, quamvis vel ſola ſiccitas deglutitionem laedere poſſit, & frequenter in febribus ardentibus illam impediat. Hinc dixit *Hippocrates (y)*: *In febribus derepente ſuffocari, & deglutire non poſſe, citra tumorem, malum.*

Extremorum refrigeratio peſſima. Quando nempe non amplius recaleſcunt corporis extrema, vel ſaltem diutiſſime illud frigus manet. Cum enim febris ardens de genere ſit continuarum remittentium, uti §. 738. dictum fuit, & remiſſiones ſaepe manifeſtae, atque exacerbationes pariter in hac febre deprehendantur; acerbationis ingruentis tempore extrema ſaepe refrigeſcunt, uti in omni fere febre incipiente fit (vide §. 563.): verum frigus extremorum ab hac cauſa natum brevi ceſſat, & ingens calor ſequitur, neque adeo ma-

(vv) Aegrot. 7. Lib. I. Epidem. ibid. pag. 109.
(x) Sydenham. Sect. III. cap. 2. pag. 197.
(y) Coac. Praenot. Num. 278. Charter. Tom. VIII. pag. 867.

malum signum dat tale frigus. Sed ubi per aestum febris ardentis sic inspissatus fuerit sanguis, ut per minores arterias vix transire possit, tunc ad extrema corporis usque propelli nequit, & tantum fere per vasa majora & cordi vicina movetur & quidem rapidissime; unde frigus tunc extremorum intolerabilis aestus circa vitalia comitatur (vide §. 739.): illud autem frigus extremorum tunc diu manet, imo saepe non amplius recalescunt; uti contigit *Philisco* (z) *Sileno* (a) aliisque pluribus, quorum historiae in Epidemicis habentur, qui perierunt.

Facies rubra & sudans mala. Quando per universum corpus calidus sudor aequabiliter diffunditur, optimum signum est; & febris ardens saepius, uti antea vidimus, tali sudore judicatur. Verum hic agitur de sudore, qui in sola facie & capite observatur, uti in moribundis hominibus toties contingit. Videmus enim in morbis acutis paulo ante mortem, quamvis omni morbi decursu tota cutis siccissima fuerit, sudoris guttulas erumpere, neque diffluere, sed figurae suae tenaces cuti adhaerere, & plerumque simul frigidus tunc talis sudor est; de quo mira phrasi dixit *Helmontius*, (vide Commentaria §. 432.) *Quod non sit tam latex in sua natura, quantum ros alimentarius resolutus, cui mors imperat*. Quandoque tamen & calidus talis sudor, in guttas collectus, in facie apparet, malo etiam omine: tunc enim, sanguine per febris vehementiam in minora vasa pulso, facies rubet; simulque impetu a tergo urgentis liquidi tenuissima adhuc pars exprimitur, quae in cutis superficiem emergens in guttas colligitur. Ubi enim soluta morbi materies, per vasa libera & pervia mota, sudore expellitur de corpore, nunquam talis sudor in guttas colligitur, sed humidi vaporis specie per totum corpus exit aequabiliter; vel collectus in liquorem depluit. Unde bonos sudores dixit *Hippocrates* (b), qui guttatim stillant, & vaporem attollunt. Contra vero monuit (c): *Pessimos esse, qui sunt frigidi, & qui circa caput tantum & faciem & cervicem oriuntur. Isti enim cum febre acuta quidem mortem, cum mitiori vero morbi longitudinem praenunciant*. Damnavit pariter, qui milii instar (in guttulas collecti) prodeunt, uti & illos, qui in solo collo emergunt. Unde etiam alibi (d) monet, quod illi, quibus ex febre ardenti pernicies immineret, paululum in fronte & claviculis exsudarent, nemo vero per universum corpus. Patet ergo, quam malum signum det rubra facies, sudoris guttulis obsita, in febre ardente: designat enim inflammatoria spissitudine immeabilem sanguinem vasa aliena ingressum esse; vel circa arteriarum sanguinearum ultimas angustias haerere, & pauculum liquidissimae partis adhuc exprimi, simulque instante jam morte, resolvi sic exhalantia in cute vascula, ut crassum & viscidum sudorem transmittant. Quod & optime notavit *Hippocrates* (e), dicens: *Caeterum universalem sudorum rationem novisse oportet. Alii enim fiunt ob corporum resolutionem, alii vero ob phlegmones vehementiam*. Quinam autem sudores boni aut mali sint in febribus, pluribus dictum fuit ad §. 594. 2.

Paro-

(z) Epidem. I. aegrot. 1. Charter. Tom. IX. pag. 99. (a) Ibid. aegrot. 2. pag. 101.
(b) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 609. (c) Ibidem.
(d) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 70.
(e) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 609.

Parotis non suppurans exitialis. Quid parotis sit, in Commentariis §. 416. dictum fuit; atque ibi ex *Celso (f)* notatum, quandoque in secunda valetudine parotides nasci, atque tunc reprimentibus tentari posse; ubi autem ex adversa valetudine fiunt, tunc reprimentium usum damnat, & illas maturari & quam primum aperiri, commodius esse monet. Verum §. 593., ubi agebatur de illo febris exitu, quo in alium morbum tendit, dum materia critica non expellitur de corpore, sed ad quaedam loca deponitur, etiam parotides numeratae fuerunt. Adeoque, ubi parotides in febre ardenti fiunt, signum est, materiam febrilem critice versus illas glandulas deponi; cumque sanguis in hoc morbo liquidiori parte orbatus sit, & simul majorem acrimoniam acquisiverit, benigna resolutio parotidum exspectari nequit; cum ad illam humores blandi, motus sedatus, & causa obstruens non nimis solidata requirantur (vide §. 386.): adeoque sola suppuratio hic locum habet, quae ergo nisi fiat, pejores inflammationis exitus tantum exspectandi sunt. Vel & quandoque parotides jam tumentes subito evanescunt, redeunte iterum materia morbosa in sanguinem; unde recidivae pessimae, & in febre ardente saepe mors sequitur: uti enim antea in hac paragrapho dictum fuit ex *Hippocrate*: judicatoria non judicantia partim lethalia sunt, partim difficilis judicii, designant enim irritos naturae conatus fuisse, quod semper pessimum signum habetur, nisi statim in alio corporis loco insignes abscessus appareant; vel criticis aliis evacuationibus materia morbi eliminetur: uti pulcherrime monetur *in Coacis Praenotionibus (g)*, ubi sequentia habentur. *Parotides* (τὰ παρ' ὦς) *ex acutis morbis, maxime in febribus ardentibus, fiunt; & si non judicationem fecerint & maturescant, aut ex naribus sanguis fluxerit, aut urinae sedimentum crassum habuerint, pereunt. Plerique vero talium tumorum antea subsidunt. Verum considerare oportet insuper etiam ipsas febres, sive intendantur, sive remittant, atque sic pronunciare.* Sic enim limitatur illud praesagium, quod alibi *(h)* magis absolute ponitur: *Ex febre ardente, abscessu circa aures non suppurato, raro servantur.* Si enim alia via exeat morbi materies, spes est. Inde etiam optime monuit *Hippocrates*, considerandum esse, an febris intendatur, vel remittat; si enim, evanescente parotide, febris subito augeatur, novimus materiam febrilem, de novo sanguini mistam illas turbas facere; adeoque malum morbi exitum metuendum esse. Ubi vero hoc non fit, brevi per alias vias exituram; vel ad alia loca deponendam esse, sperare licet. Hinc optime dixit *Hippocrates* alio in loco *(i)*, damnosas esse parotides, si absque judicatione sensim dissipentur. Quandoque etiam contingit, ut parotides dispareant, & mox morbi augmentum vel recidiva fiat, & deinde de novo iterum assurgant & permaneant *(k)*. Saepius autem, dum evanescunt parotides, ad alia loca deponitur materies morbi, vel exit de corpore, si superfuturi sint aegri. Sic notavit *Hippocrates (l)*, evanescentibus parotidibus, ad ilium sinistrum, & summam coxendicem gravita-

(f) Lib.VI. cap.16. pag.391. 392. (g) Num.208. Charter.Tom.VIII.pag.863. (h) Num. 139. ibid. pag.859. (i) Prorrhet. Lib. I. in fine.Charter. Tom. VIII. pag. 808. (k) Hippocrat. de Humoribus in fine libri.Charter. Tom.VIII. pag. 581. & Epidem. Lib. VI. Charter. Tom.IX. pag.474.
(l) Epidem.1. Charter. Tom.IX. pag. 67.

vitatem decubuisse; & tarde, quadragesimo nempe die, convaluisse aegrum. Et paulo post (*m*) habet sequentia: *Quibus tumores circa aures in febribus cum dolore attolluntur, quibusdam critice cessante febre, neque subsidebant, neque suppurabantur; illis orta diarrhoea biliosa, aut dysenteria, aut crassarum urinarum sedimentum solvit, velut Hermippo Clazomenio*; cujus historiam eodem hoc libro (*n*) dedit. Huic aegro decimo septimo die morbi ortae parotides manebant quidem, sed non suppurabantur; trigesimo vero primo die, post alvi fluxum & urinas crassas, subsederunt. Ex quibus omnibus apparet, parotides in febre ardenti, si non suppurentur, exitiales esse; nisi illis subsidentibus, vel absque suppuratione permanentibus, alia via crisis fiat, sive per effluxum, sive per abscessum; atque tunc in tali casu non nisi longo tempore aegri judicantur.

Quandoque etiam febribus quibusdam ardentibus epidemice grassantibus familiare fuit, ut parotides absque suppuratione evanescerent: notatque *Foësius* (*o*) absque periculo hoc factum fuisse, procuratis per sudores, aut alvi fluxum, vacuationibus.

Neque cogitandum est, licet parotides in febribus ardentibus ortae suppurentur, semper certam salutem sequi: minus enim tutae semper sunt illae crises, quae per abscessum fiunt. Sic notavit *Hippocrates* (*p*), binis aegris suppuratas fuisse parotides, illosque tamen periisse. Quam rem postea summi nominis Medici suis observationibus confirmaverunt (*q*).

Ubi autem hominibus absque febre praegressa, & caeterum sanis, parotides oriuntur, quod saepius vidi, nullum in his periculum est, licet ad suppurationem non perveniant, sed dissipentur: quod & *Hippocrates* (*r*) in quadam constitutione epidemica pluribus contigisse notat. Sed tunc, uti optime monet, tumores illi laxi sunt, magni, & late diffusi, absque inflammatione, & doloris expertes: in quibus curandis tutum reprimentium usum *Celsus* dixerat. Cum contra parotides, in febre ardente natae, minores, durae, & dolentes esse soleant.

Alvus nimis fluxa lethalis. Critico alvi fluxu febrim ardentem sanari quandoque, antea vidimus; verum hic agitur de illo alvi fluxu, qui symptomaticus potius habendus est, & affatim prorumpit. Strictam alvum in his morbis esse, minime conducit: cum enim acrior vel corrupta bilis toties has febres incendat, uti dictum fuit, & per insignem aestum cito corrumpitur bilis etiam sana, patet, magis profore, si haec saburra primis viis exeat, cum aëris libero accessu, calore, & mora, in pessimam abeat brevi putrilaginem. Unde etiam in cura ardentis febris tantum usum habent clysmata; non tantum quia diluunt, laxant, refrigerant, verum etiam, quia omne putridum in intestinis haerens eluunt. Non ergo malum est, si in febre ardente laxior alvus sit: quin imo *Hippocrates* (*ſ*) notavit, raro contingere febres ardentes illis, qui laxiorem alvum habent; & observavit, alvum

(*m*) Ibid. pag. 75. (*n*) Ibid. pag. 112. (*o*) In Commentariis in Coacas. Hippocrat. oper. Tom. I. pag. 137. (*p*) Epidemic. 1. Charter. Tom. IX. pag. 78. (*q*) Holler. & Jacetii Commentaria in Coac. Hippoc. pag. 209.
(*r*) Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 19.
(*ſ*) De Aëre locis & aquis. Charter. Tom. VI. pag. 190.

vum adstrictam fuisse illis, quibus ex febre ardenti pernicies imminebat (*t*). Ubi autem ingenti copia per alvum exeunt liquida, & imprimis antequam ulla coctionis indicia apparuerint, lethale esse pronunciavit *Hippocrates*, uti jam saepius dictum fuit (vide §. 386. 590. 720.). Solent tunc autem illa, quae alvo exeunt, olidissima esse; unde humorum dissolutionem putridam, adeo hic metuendam, denotant; simulque magna copia liquidi de corpore sic subducitur, & vires aegrorum prosternuntur; adeoque talis alvi fluxus nocet tanquam causa & signum.

Cum tremore abit in delirium, inde in mortem. Quando §. 627. & sequentibus de tremore febrili agebatur, constitit immeabilitatem liquidi, per arterias encephali movendi, in morbis saepe tremoris causam esse. Cum autem in febre ardenti dissipentur liquidissimae sanguinis partes, & residuum ingenti aestu torreatur, patet, quare tremores in febre ardenti fiant. Si autem tremorem sequatur delirium, novimus ab eadem causa turbari totum sensorium commune, adeoque summum mortis periculum adesse.

Habetur quidem apud *Hippocratem* (*u*), quod tremores in febre ardente natos delirium solvat; verum notavit *Galenus* (*x*) in Commentariis suis, solutionis vocabulum improprie hic usurpari, cum plerumque morbi sanationem significet, in hoc autem casu ex malo in pejus transitus fiat. Verum quidem est, sequente delirio tremores saepe tolli, imprimis si illud ferox fuerit; tunc enim immani musculorum robore valent saepe tales aegri, sed semper infausto omine, uti facile patet.

Transit in peripneumoniam saepe cum delirio. Quod in peripneumoniam transire soleat febris ardens, in Commentariis §. 739. dictum fuit. Ratio ex ante dictis facile patet; uti etiam quare delirium saepe adsit. Ubi autem bina haec adsunt in febre ardenti, aegros in maximo discrimine versari nemo dubitat: imo *Hippocrates* (*y*) binorum horum concursum lethalem pronunciavit, dicens: *Quibuscunque in febre non intermittente spirandi difficultas fit, & delirium, lethale.*

Post ingentia alvi tormina, quae oritur, pessima. Designat enim, intestina & mesenterium inflammatione correpta esse: verum febris ardens dum haec comitatur, summum periculum est, ne brevi lethalis hic gangraena sequatur. Quam cito autem nata in his locis inflammatio in gangraenam abeat, dictum fuit in vulnerum abdominis historia; & postea adhuc de hac re agendum erit, quando intestinorum inflammatio pertractabitur. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*z*) vehementes circa viscera dolores in febribus acutis malos esse damnaverit; & alibi (*a*) dixerit: *Ex alvi dolore laborioso febris ardens perniciosa.*

Solvitur critice cum rigore. Quando simul cum frigoris sensu totum corpus concutitur, rigor vocatur; qui si levior & momentaneus fuerit, hor-

(*t*) Epidem. Lib. I. Charter. Tom. IX. pag. 70.

(*u*) Coac. Praenot. N. 133. Charter. Tom. VIII. pag. 859. & Aphor. 26. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 262. (*x*) Ibidem.

(*y*) Aphor. 50. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 167.

(*z*) Aphor. 66. Sect. IV. ibid. pag. 177. (*a*) In Coac. Praenot. N. 131. Charter. Tom. VIII. pag. 859.

ripilatio etiam dicitur (vide §. 563.). Appellatur & horror, quia a re horrida conſpecta, vel per memoriam repraeſentata, ſimilis concuſſus corporis fit. Unde dixit *Galenus (b)*, quod non procul ab hujus affectionis notione abiiſſe videantur illi, qui rigorem refrigerationis ſenſum eſſe voluerunt: non enim ſemper cum frigore adeſt frigoris ſenſus. *Quae enim reſoluta ſunt, torpida, difficili aut nullo prorſus ſenſu praedita, omnia perfrixerunt* &c. *Sed nullum ex his frigiditatem, quae in ipſo eſt, ſentit, unde neque riget; ſin autem ſentiat, protinus & rigebit.*

Obſervaverat jam *Hippocrates (c)* ardentem febrem ſuperveniente rigore ſolvi. In febre enim ardenti, uti mox ſequenti paragrapho dicetur, ſanguis liquidiſſima ſui parte orbus circa arteriarum extrema haerere incipit, atque inflammationem per univerſum fere corpus facit. Impedito ſic libero tranſitu ſanguinis in venas, illae deplentur, & omnis fere ſanguis in ſyſtemate arterioſo colligitur, unde ſummae reſiſtentiae naſcuntur ſanguini ex corde in arterias pulſo, adeoque & validus attritus, & hunc ſequens ſummus aeſtus. Ubi autem uſu diluentium & attenuantium remediorum incipit ſolvi inflammatoria illa ſanguinis tenacitas, atque ſanguis ſic diſponi, ut per ultimas arteriarum anguſtias in venas ſanguineas tranſire poſſit; ſolvuntur haec obſtacula, & in vacuas venas ſanguis quam liberrime tranſit. Uno ergo momento tollitur ingens illa reſiſtentia, quae prius in arteriis aderat, adeoque attritus, qui antea validiſſimus erat, jam fere nullus eſt: ergo ſtatim minuitur calor & ſubito quidem, dum in vacuas venas pulſus ſanguis abſque ullo attritu partium ad ſe mutuo verſus cor movetur. Verum & poſtea cor acceptum a venis ſanguinem per arterias pervias jam libere propellit, unde longe minor attritus. Si jam ſimul conſideretur, toto morbi decurſu liquidorum movendorum molem plurimum imminutam eſſe (obeſus enim homo dimidium ſaepe ſui ponderis perdit, & pallidus & gracilis ex periculoſo hoc morbo emergit), patet iterum, quare, libero tranſitu per arterias reſtituto, tam ſubitum refrigerium fiat. Verum ſubitum frigoris, poſt validum aeſtum, ſenſum, concuſſus totius corporis ſequitur, id eſt rigor; uti experiuntur illi, qui calido ex hypocauſto prodeuntes frigido aëri ſe exponunt.

Ex his apparet, qualis ille rigor ſit, quo critice quandoque ſolvitur febris ardens: non enim omnis rigor in hac febre contingens bonus eſt, ſed tantum ille, qui a ſubita reſtitutione aequabilis humorum motus per vaſa fit. Dum enim nova acceſſio fit, ſive paribus ſive imparibus diebus, rigor adeſt, ſed levior longe, quam ille, qui criticus eſt. Praeterea diſtinguimus ſalutarem illum rigorem ab aliis, ſi poſt coctionis ſigna, & in die critico contingat, & evacuationes quaſdam criticas praecedat, vel & mox ſequatur. Sic dum narium haemorrhagia larga in febre ardenti contingit, illam ſaepe rigor talis criticus ſequitur, qui aegrum & adſtantes inani percellit metu, ac ſi mors inſtaret; cum contra in limine ſanitas adſit. Magna enim tali evacuatione ſanguinis arterioſi ſic minuitur preſſio in fines arteriarum obſtructarum, ut retropulſu molecularum obſtruentium inflammatio-
nis

(*b*) De Tremore cap. 6. Charter. Tom. VII. pag. 208.
(*c*) In Coac. Praenot. N. 136. Charter. Tom. VIII. pag. 859. & Aphor. 58. Sect. V. ibid. Tom. IX. pag. 171.

nis resolutio fiat (vide §. 400. 1.). Quod autem sedulo observari debeat, quo tempore rigor in febre ardenti contingat, ut firma inde Prognosis haberi possit, patet ex *Hippocrate* (*d*); dum monet; rigores, qui in febribus sexto die contingunt, difficilis judicii esse. Verum hoc commune habet rigor cum omnibus aliis crisibus, uti patuit ex illis, quae eadem hac paragrapho de diebus criticis dicta fuerunt. Constitit enim tunc, diem sextum Veteribus Medicis semper suspectum fuisse, quod in illo plerumque malae tantum, vel saltem infidae, crises fierent. Posse autem rigorem a malis causis fieri satis patet: dum enim immeabilis redditus sanguis ad extrema usque corporis propelli nequit, rigor oritur, quem dein extremorum frigus, pessimum in febre ardente signum, sequitur. Tales rigores damnavit *Hippocrates* (*e*), dicens: *Ex rigore perfrigerationes, non recalescentes, malae*. Post criticum autem rigorem, restituto libero humorum per vasa motu, brevi sequitur aequabilis per universum corpus calor. Sic in muliere, quae in mendacium foro decumbebat (*f*) frequentes contigerunt rigores, sed vel cum exacerbatione omnium symptomatum, vel cum frigore extremorum, quae non amplius recalescebant; unde & periit.

Quamvis autem criticus talis rigor solutam & mobilem jam morbi materiam denotet in febre ardenti, tamen haec raro vel nunquam habet tales dotes, ut sanis assimilata humoribus cum illis fluere posset per vasa, absque ulla notabili functionum perturbatione. Valido enim tali morbo nimis mutantur humores: unde fere semper soluta haec materia morbi aliquam retinet dotem, qua aequabili circulationi repugnet, adeoque critica evacuatio fere semper talem rigorem sequi solet: itaque febris ardens solvitur quidem cum rigore, raro tamen vel nunquam solo hoc rigore sanatur. Sic *Cleonactidi* (*g*) octogesimo die rigor obortus est; verum eodem die sudore copioso, & urinis sedimentum rubrum & aequale habentibus, perfecte judicatus est.

§. 742. QUibus explanatis haud difficulter morbus praesens cognoscitur: neque de ejus causa propiori, & proxima ambigetur; est enim a cruore orbato parte blandiore, liquidiore, inflammatione per universum corpus, viribus validioribus: Quin praesagia haud infirma hinc deducentur.

Ex illis, quae ad §. 738. & 739. dicta fuerunt, constitit, quaenam febris ardens vocanda sit, & quomodo ab aliis febribus distinguatur. A synocho putri enim differt, quod non uno & continuo decursu absolvatur, sed remissiones, atque exacerbationes notabiles habeat. Ab intermittentibus vero febribus distinguitur, quod non desinat ad perfectam integritatem febrilis impetus. A continuis remittentibus levioribus, aestu summo, imprimis circa

 vi-

(*d*) Coac. Praenot. N. 15. Charter. Tom. VIII. pag. 854. & Aphor. 29. Sect. IV. ibid. Tom. IX. pag. 150. (*e*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 744.
(*f*) Epidem. 3. aegrot. 12. Charter. Tom. IX. pag. 252.
(*g*) Epidem. Lib. I. aegrot. 6. Charter. Tom. IX. pag. 108.

vitalia, & remissiore calore versus extrema, siti inexplebili, ariditate totius corporis, imprimis differt: eodem tamen cum illis genere continetur, & tantum symptomatum malignorum numero & vehementia illas superat.

Causam autem proximam talem esse, qualis in textu describitur, patet, si considerentur causae remotae praegressae, & symptomata praecipua, quae in febre ardenti observantur. Labore enim nimio, solis aestu, & reliquis, quae §.740. enumerantur, liquidissimam & blandissimam partem sanguinis, aquam nempe, difflari, nemo dubitat; simulque residuum, hoc aquoso diluente orbatum, ad inflammatoriam tenacitatem disponi, & majorem acrimoniam acquirere; per quam, sive solam, sive per calefacientia aromatica acria usurpata auctam, quandoque & concurrente stimulo epidemico, incitatur circulatorii motus velocitas, sicque validissima febris accenditur. Symptomata autem primaria §. 739. recensita idem docent, imprimis urens calor, respiratio anhelosa, siccitas totius corporis, sitis inexplebilis, & perturbatio omnium fere functionum.

Cum autem febris ardens adeo periculosus morbus sit, imprimis incumbendum est, ut firma habeantur praesagia, ex quibus constare possit, quid in hoc morbo metuendum sit, quid sperare liceat. Omni enim culpa vacabit Medicus (*h*), si praeviderit & praedixerit, quinam perituri sint, vel evasuri; atque ideo monuit medicos *Hippocrates*, ut praesagiendi studio incumberent. Agnoscit quidem, praestantius esse morbos sanare, quam futura praenoscere; verum sanos efficere omnes aegros nemo potest; sed melius servabit illos, qui servari poterunt, Medicus, qui futura in morbis praeviderit.

Ex omnibus autem illis, quae de causis, symptomatibus, & decursu febris ardentis dicta fuerunt, firma satis prognosis haberi poterit. Periculum adesse in hoc morbo, agnoscunt omnes, varium autem discriminis gradum ex symptomatum numero & vehementia discimus. Cerebri functionum laesiones praevidemus facile, dum novimus, sanguinem minus meabilem, rapidissime tamen pulsum, dilatatis vasorum minorum orificiis illa ingredi, obstruere, inflammare, simulque tenuissimam & mobilissimam partem sanguinis deficere; adeoque spirituum secretionem, illorumque liberum transitum per encephali substantiam & nervos, impediri; hinc delirium, coma, convulsio &c. toties febrim ardentem comitantur. Summus aestus circa vitalia, rapidissimus sanguinis spissioris motus, & siccitas ingens, pulmoni periculum imminere docent, ne vel ruptis vasis lethale sanguinis sputum fiat; vel immeabili sanguine pulmonis vasis infarcto, in peripneumoniam funestam transeat febris ardens. Quibus autem modis natura sanationem tentet in hoc morbo; quibus viis morbi materiam eliminat; quo tempore morbi hoc tuto & certo faciat; quibusnam signis haec naturae molimina praevideri possint; quomodo cognosci possit, an salutaris, an funestus, an vero dubius horum futurus sit exitus; omnia haec tradita fuerunt. Patet ergo, quod ex hactenus dictis omnia, quae ad Prognosin pertinent, hauriri possint.

Offendit quosdam, quod in febre ardenti inflammatio, per universum corpus

(*h*) Hippocrat. Prognostic. in initio. Charter. Tom. VIII. pag. 584. 585.

pus adesse dicitur, dum credebant, tunc illico circulationem debere deficere, cum nulla pervia forent vasa. Verum, uti constitit ex illis, quae *in Capitulis de obstructione & inflammatione* dicta fuerunt, inflammatio nascitur, dum dilatata minorum vasorum initia majores moleculas recipiunt, quae per illorum extrema transire nequeunt, (vocabatur tunc error loci, quem ex solo excessu motus circulatorii fieri posse ad §. 100. demonstratum fuit). Unde potest inflammatio per universum corpus fieri, licet per arterias sanguiferas, si non omnes, saltem plurimas sanguis adhuc transeat. Talem autem adesse in febre ardenti inflammationem, docet rubor faciei, & saepe reliquae cutis corporis, quandoque & post mortem manens. Cadaverum hoc morbo defunctorum inspectio demonstravit, cerebri corticem, in quo naturaliter nihil rubri invenitur, totum rubuisse, ac si arte anatomica repletus fuisset. Simul etiam hinc apparet, quare tantus calor adesse possit, licet ingens adeo vasorum numerus impervius fuerit; per arterias enim maximas sanguis ruber, ob fluidissimae partis jacturam densior, magna velocitate movetur, & ab his causis summum calorem nasci debere demonstratum fuit, ubi de *Calore febrili* agebatur.

§. 743. CUratio exigit aërem purum, frigidum, renovatum saepius; integumenta minime suffocantia, vel aggravantia corpus; situm corporis erectum saepe; potus copiosos, blandos, demulcentes, subacidos, aqueos, calidos; cibos leves, farinaceos, hordeatos, avenaceos, ex fructibus subacidis confectos; Venae sectionem, si morbi initium, plethorae indicia, inflammationis singularis signa, calor intolerabilis, rarefactio nimia, revulsio necessaria, symptomata urgentia, neque alio remedio facile superanda, hanc exigunt; Clysmatum blandorum, diluentium, laxantium, antiphlogisticorum, refrigerantium applicationem repetendam, prout vis ardoris, siccitas alvi, revulsio, requisita imperat: Humectationem totius corporis, hauriendo aërem fumo calidae blandum per nares, colluendo os, & guttur, lavando pedes, manusque tepida, fovendo spongiis calidis loca, ubi plurima vasa contactui magis exposita; Medicamenta aquosa, blanda, nitrosa, grato acore sapida, alvum lenissimè laxantia, urinae materiem suppeditantia, supplentia, sudori vehiculum copia praebentia, non acrimonia, omnem contractionem fibrarum, crassitiem liquorum, acrimoniam eorumdem solventia, diluentia, temperantia.

Cum ex illis, quae hactenus tradita fuerunt, constet in febre ardenti esse summum aestum, liquidissimae partis dissipationem, & residui inspissationem, siccitatem corporis totius, & degenerationem humorum in putredinem; patet, in curatione requiri, ut temperetur nimius calor; restituantur liquida, quae

quae perierant; solvatur & attenuetur illud, quod in concretionem tendit; humectetur totum corpus; atque talia adhibeantur, quae omni putredini maxime resistunt. Unde curatio exigit

Aërem purum, frigidum, renovatum saepius. Tantus quandoque circa vitalia viscera in febre ardente decumbentibus aestus observatur, ut aërem inspiratum accendat, uti §. 739. dictum fuit. Atque a tanto calore metus est, ne sanguis coaguletur, & in pulmonalis arteriae angustiis haereat; sicque febris ardens, uti saepe fit, in subito lethalem peripneumoniam terminetur; unde patet, opus esse, ut grato frigidi aëris refrigerio calor ille temperetur. Cum autem in his aegris subputridae exhalationes continuo de corpore exeant, etiam molestae sanis hominibus, qui illorum curam gerunt; aër loci, in quo decumbunt, brevi his repletur & inquinatur, adeoque frequentem renovationem postulat: nisi enim hoc fiat, coguntur miseri non sine magno damno infectum talem aërem haurire continuo. Videantur & illa, quae in Commentariis §.698. dicta sunt de noxis, quae a calore lecti & aëris clausi in morbis acutis contingunt.

Integumenta minime suffocantia vel aggravantia corpus. Dum ab hyemali frigore corpus defendere volumus, stragulis corpus obruimus, sicque in proprii vaporis balneo haerentes calescimus: Si ergo in febre ardenti idem fiat, calor adeo intensus adhuc augebitur, & simul omnia illa mala fient, quae ab aëre clauso non renovato sequuntur in hoc morbo. Hinc *Celsus* (*i*), uti ad §. 698. dictum fuit, in cura febris ardentis jussit, ut *amplo conclavi teneretur aeger, quo multum & purum aërem trahere possit; neque multis vestimentis strangulandus, sed admodum levibus tantum velandus est*. Similia & *Aëtius* (*k*) posuit tanquam primaria in febribus ardentibus auxilia, dicens: *Decubitus sit in locis frigidis patentibus & aëre puro perflatis. Stratum molle & saepe renovatum. Amicula assidue permutata, & satis gracilia, non sordida. Lectus sit abunde amplus, quo possint membra calefacta subinde ad alias atque alias partes transferri. Et per flabellum aër ignavior concitetur.* A Veterum disciplina recesserunt postea Medici, qui in hac opinione erant, per sudores, etiam in initio, calidis remediis & stragulorum pondere extortos, febres sanari debere. Quam periculosum autem sit hoc tentare, nisi morbi materies & causa adeo tenues & mobiles fuerint, ut sic difflari de corpore possint, antea dictum fuit (vide §.594.2. & 715. 716. &c.). Neque novus hic in febribus ardentibus curandis error est, nam & *Celsus* jam de hoc conquestus fuit, dicens, ubi de sudore promovendo post febrim finitam, vel saltem decrescentem, agit: *Hujus autem rei causa continere aeger sub veste satis multa manus debet, eademque crura, pedesque contegere: qua mole plerique aegros in ipso impetu febris, potissimeque ubi ardens ea est, male habent* (*l*). Conducit etiam, quo minus calescant, ut tales aegri potius supra culcitram, quam lectum plumis refertum, decumbant. Quomodo autem gratum aëri refrigerium conciliari optime possit, §. 605. 2. dictum fuit.

Si-

(*i*) Lib. III. cap. 7. pag. 134. (*k*) Tetrabibl. 2. Serm. 1. cap. 78. pag. 253.
(*l*) Cels. Lib. III. cap. 6. pag. 130.

Situm corporis erectum saepe. Quantum usum habeat ad compescendum nimium febris impetum, si aegri quotidie per aliquod tempus a lecto abstineant, & in sedili erecto corpore sedeant, in Commentariis §. 610. dictum fuit. Simul etiam deliria, hic imprimis metuenda, vitantur, vel compescuntur, si jam adfuerint; quia in horizontali corporis situ, caeteris paribus, majori copia & impetu sanguis versus caput tendit. Adeo autem confidebat huic auxilio *Sydenhamus (m)*, ut in Variolis, dum ob nimium febris impetum jam in ipso mortis agone constituerentur aegri, ab hoc solo fere quid boni speraret, seque plures sic a morte liberasse testetur. Neque multum mali metuendum esse, licet frigidiusculo aëri, non multum etiam tecto corpore, exponantur tales aegri, miro casu probat. Juvenis enim quidam in ipso aetatis flore, & media aestate, Variolis laborabat, quibus paulo post Phrenitis accessit. Dumque nutrix, quae ejus curam gerebat, in urbem profecta aberat, mori videbatur adstantibus, atque cadaver, ut putabant, de lecto sublatum, nudum mensae imponunt, linteo tantum superinstrato. Rediens nutrix, amoto linteo, subobscura quaedam vitae indicia detexit, & projectum corpus denuo in lectum reposuit, atque post aliquot dies interpositos incolumis evasit, qui pro mortuo habitus, nudus fere, libero aëri tamdiu expositus fuerat.

Potus copiosos, blandos, demulcentes, subacidos, aqueos, calidos. Ut nempe restituatur aquosae sanguinis partis jactura. Sitis inexplebilis, febris ardentis semper comes, quamdiu mens constat, satis indicat copiosum potum, uti & ingens totius corporis siccitas. Cum autem per febrim ipsam humores in majorem acrimoniam tendant, requiritur simul, ut potus blandi & demulcentes sint, simulque acidi, vel saltem sponte sua in acidum vergentes; ut nempe occurratur putridae degenerationi humorum, in febre ardenti semper metuendae. Decocta avenae, hordei, oryzae &c. emulsa ex his & seminibus farinosis parata, acidi vegetabilium succi, vel & fermentati, acetum nempe & vinum tanta aquae copia diluta, ut stimulo suo nocere nequeant, rob & syrupi officinales his decoctis diluti, gratissimos simul & saluberrimos potus exhibent: simulque magna in his varietas haberi poterit, dum non omnibus eadem placent; imo & eidem homini contingat in hoc morbo saepius, ut nunc hos, nunc illos, potus sumat avidius. Hoc & notavit *Hippocrates (n)*, atque ideo varias potuum in febre ardente species recensuit, quae tamen omnes habent illas dotes, quae descriptae fuerunt. Sic seminis lini decoctum, mulsam, aquam ipsam puram, decoctum hordei vel crudi, vel torrefacti prius (quod tunc similem Coffe Asiaticorum potum dat) vinum aqua dilutum &c. laudat.

Disputatum tamen fuit, an frigidos potus, an vero calidos, in febre ardente dare conduceret, imprimis cum multa Veterum Medicorum loca doceant, quod frigidos potus in febre ardente laudaverint, & igneum in hoc morbo ardorem frigida quasi exstinguere tentaverint. Sic *Hippocrates (o)* dicit, de his potibus agens: *Multos autem edunt effectus: alii si quidem mictionem provocant, alii alvi dejectionem, alii utrumque, alii neutrum, sed tan-*

(m) Sect. III. cap. 2. pag. 595. Charter. Tom. VII. pag. 594. 595.

(n) De Morbis Lib. III. cap. ultimo

(o) Ibidem.

tantum refrigerant, ut si quis in vas aquae ferventis frigidam aquam infundat, aut vento frigido vas ipsum exponat: & plures ex descriptis postea potibus frigidos dari jussit. Quin imo *Galenus* (*p*) duo tantum capita curationis in *Causo* agnovit; biliosos nempe humores debere exstingui, vel perfecte evacuari. Ad exstinctionem autem frigidae potum laudavit, quo causos se curasse perpetuo dicit, & quidem tam crebras fuisse has curationes, ut nequidem numeri meminerit. Sic & *Celsus* (*q*) monuit, quod quidam aqua frigida tantum ad satietatem data pro medicamento uterentur in febre ardenti. Ubi tamen inflammationis praesentis signa adsunt, vel futurae metus est, patet facile, quanta mala metuenda sint, si aestuanti a febre corpori gelidus potus affatim ingereretur. Videantur illa, quae circa hanc rem in Commentariis §.640. 1. habentur. Ibi enim constitit, nec absolute semper *Galenum* adhibuisse gelidum potum in hoc morbo, sed cum jam mediocriter concocti essent humores; & *Celsum* plurimas cautelas dedisse, ne temere hoc in omni casu tentaretur. Imo videntur Medici Veteres, dum frigidum potum darent, semper aliquid mali timuisse, imprimis si largis haustibus ingereretur: sic dum *Hippocrates* (*r*) aquam mulsam aquosam ad dimidias decoctam commendat, illam frigidam quidem, sed paulatim, exhiberi jussit: Et *Aëtius* (*ſ*) integro capitulo de frigidae aquae exhibitione egit, noxas recensens, quae inde quandoque contingunt, & cautelas monens, quae in hujus exhibitione observandae sunt. Noluitque in principio vel augmento morborum propinari, sed tunc imprimis prodesse, quando *praeattenuatos humores* (προλελεπτυσμένους χυμοὺς) roborata per frigidae potionem solidarum partium natura aggreditur, sicque aptissima phrasi explicat, tantum tunc prodesse, ubi humorum tenuitas adest. Praeterea de cura febris ardentis agens idem auctor (*t*) monuit, assiduum usum Epithematum frigidorum, quae pectori & ventriculo applicabantur, vitandum esse; & calida eadem applicata videtur praeferre. Aliquando post cibum aquam frigidam ad cochlearis unius aut duorum mensuram sorberi jussit, maluitque, ut in totum ipsorum potus lactei teporis esset (sic enim γαλακτώδεις vocabulum vertendum esse probat *Foësius* (*u*)). Praeterea, ubi jam adesse frigidae exhibendae tempus in febre ardente credebat, monet iterum, minimum cujusdam mali imminentis metum impedimento esse, ne exhibeatur; maluitque tunc ab *aquae fractae* usu incipere: sic autem vocavit, quando aquae frigidae partes quinque ad partem unam aquae temperatae calidae miscerentur. Quin imo monet in fine ejusdem capituli, quosdam Medicos methodi ignaros, & imitatos illa, quae ab ipso facta viderant, nihil profecisse, sed & lethales habuisse successus.

Ex quibus omnibus, ut puto, apparet, Veteres Medicos non adeo absolute, ac voluerunt quidam, commendasse gelidum potum in febre ardenti; simul-

(*p*) Commentar. 4. in Hippocrat. de Victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 124.

(*q*) Lib. III. cap. 7. pag. 135.

(*r*) De Morbis Lib. III. cap. ultimo Charter. Tom. VII. pag. 594.

(*ſ*) Tetrabibl. 2. Serm. 1. cap. 72. pag. 249. & in Editione Graeca pag. 84. versa.

(*t*) Ibid. cap. 78. pag. 253. In Edit. Graeca. pag. 86.

(*u*) In Oeconomia pag. 82.

ſimulque patet, quando & quibus ſub cautelis prodeſſe poſſet. Interim tamen nunquam nocebit calidos potus propinare, cum ſic magis laxentur vaſa, & melius diluantur liquida; neque ullus metus ſit a conſtrictione ſolidarum partium, vel liquidorum coagulo, quae utraque ab imprudenti frigidi potus exhibitione metuenda ſunt. Neque repugnat, quod aëris frigus laudetur in hoc morbo; nam aër, longe rarior aqua, caleſcit ilico, dum inſpiratur; & nemo prudens gelidiſſimum hyemali bruma aërem aeſtuanti a febre ardenti corpori applicabit, ſed tantum nimis aeſtuantem aërem grato refrigerio temperabit.

Cibos leves, farinaceos, hordeatos, avenaceos, ex fructibus ſubacidis confectos. Eadem nempe, quae pro potu laudata fuerunt: tantumque fere in eo differunt, quod paulo meraciora ciborum nomen habeant. Solam ptiſanam ſuam, vel ptiſanae ſuccum, aut cremorem, in his morbis dedit *Hippocrates*; tenuiora, vel meraciora, pro vario morbi tempore & impetu, uti *in Libro de Victu in morbis acutis* & paſſim in ejus operibus invenitur. Videantur illa, quae de his in Commentariis §.599. 600. 601. 602. dicta fuerunt, ubi omnia, quae de qualitate ciborum & quantitate, & de tempore illos exhibendi notanda ſunt, habentur.

Venae ſectionem, ſi morbi initium &c. Quantum uſum habeat venae ſectio ad minuendum nimium in febribus impetum, in Commentariis §. 610. demonſtratum fuit; adeoque videretur & haec in febre ardenti ſemper conducere, cum urens calor adſit, & vehementiſſima ſymptomata illam comitari ſoleant. Interim tamen magna hic cautela opus eſt, cum aliquando venae ſectio nocere poſſit. Dum enim circa vitalia viſcera immeabilis jam redditus ſanguis incipit colligi, & ingentem quidem aeſtum circa praecordia facit, verum in extremis corporis ſimul frigus adeſt, novimus, paululum ſanguinis tantum adhuc verſus extrema propelli, omnemque fere ſanguinem in ſyſtemate arterioſo colligi. Si ergo in tali caſu vena ſecabitur, tolletur pauculus ille ſanguis, qui ex arteriis in venas tranſire potuit, & quo ſolo adhuc vita ſuſtentabatur; adeoque ſummus metus eſt, ne pro remedio mortem venae ſectio adferat. Unde patet, quare in initio morbi, quando, nondum difflata parte tenuiſſima, ſanguis adhuc ſatis meabilis eſt, venae ſectio imprimis locum habeat, per quam & craſſiſſima ſanguinis pars evacuatur, diluentibus & attenuantibus remediis locus & facilior miſcela paratur, & futura inflammatio optime praecavetur. Ubi jam ante morbum plethora adfuit, quod ex ſignis §. 106. ε. recenſitis cognoſci poterit, major adhuc venae ſectionis urget neceſſitas; uti etiam, ſi per ingentem morbi aeſtum rarefactio nimia plethorae effectus faciat (vide §. 106. δ.). Cum autem ad inflammationem curandam, uti in ejus hiſtoria dictum eſt, venae ſectio efficaciſſimum remedium ſit, patet ſatis illam requiri, ſi inflammationis ſingularis ſigna adfuerint, imprimis circa pectus vel caput, unde lethalis phrenitis vel peripneumonia brevi ſequerentur: niſi enim ſubito ſuccurratur, talis inflammatio cito in gangraenam terminabitur. Quia autem per venae ſectionem nimia velocitas circulationis minui poteſt (vide §. 691.), uti etiam ſanguinis denſitas (vide §. 692.), ſimulque per eandem moles movendorum (vide §. 693.) minuatur, quae omnia efficaciſſimae caloris febrilis cauſae ſunt; patet ſatis, intolerabilem calorem venae ſectionis neceſſitatem in febre ardente in-

dicare. Cum vero saepe necessarium sit, impetum morbi a capite, quantum fieri potest, avertere, hoc respectu venae sectio in pede instituta locum habere poterit. Aperta enim vena, arteriae in illam se evacuantes facilius deplebuntur, adeoque minor fiet resistentia sanguini in has arterias pulso; & sic revulsio a superioribus partibus corporis obtinebitur. Videantur illa, quae ad §. 396. 4. de revellentibus sanguinis impetum in alias partes dicta fuerunt.

Ex quibus omnibus patet, venae sectionem in initio febris ardentis utilissimam esse, in reliquo ejus decursu non semper prodesse, sed tantum tunc, quando modo memorata adessent, requiri; habita semper ratione virium, aetatis, & tempestatis anni. Periculosam autem venae sectionem esse, si projectae jam vires fuerint, non vero a plenitudine nimia aut rarefactione suffocatae; uti & si extrema frigida manserint diu, pariter ex dictis apparet. Hinc monuit *Hippocrates*: *In acutis morbis venam secabis, si morbus vehemens appareat, & qui aegrotant in aetatis vigore fuerint, & robur ipsis adfuerit* (x). Similia & *Celsus* habet dicens: *Ergo vehemens febris, ubi rubet corpus, plenaeque venae tument, sanguinis detractionem requirit* (y).

Neque adeo universalem in febre ardenti curanda fuisse venae sectionis usum apud Veteres Medicos, colligere liceret inde, quod *Celsus* (z) de cura febris ardentis agens nullam illius mentionem fecerit. Neque etiam illius meminit *Aëtius* (a), cum tamen eandem in cura synochorum febrium, tam simplicium quam putridarum, laudaverit. Pariter nec apud *Aeginetam* (b) venae sectio in curatione febris ardentis memoratur. *Aretaeus* vero (c) de syncopae curatione agens, cujus principium dixerat febrim ardentem, tunc imprimis commendat venae sectionem, *ubi prae multitudine syncopa fit, & inflammatio aliqua insignis in praecordiis aut jecinore apparet*. Et paulo post subjungit, multo minus sanguinis, quam in aliis occasionibus, evacuandum esse, quia vel minimus hic commissus error ad interitum ducit.

Si autem adsint quidem signa, quae venae sectionem vel nocituram, vel saltem periculosam fore suadent; interimque urgentia symptomata, nullo alio remedio facile superanda, illam postulent; uti v. g. dolor pleuriticus, ingens capitis dolor & aestus, angina suffocans &c.; tamen & haec tentanda erit, sed praesente Medico, ut, simul ac tale symptoma levari incipiat, vena claudatur: praemonitis simul aegri amicis, quantum discrimen adsit, dum hoc tentatur remedium; inevitabilem vero mortem instare, nisi hoc fiat. Pulcherrima circa hanc rem habet *Celsus*, ubi de venae sectione agit (d): *Fieri tamen potest, ut morbus quidem id desideret, corpus autem vix pati posse videatur: sed, si nullum tamen appareat aliud auxilium, periturusque sit, qui laborat, nisi temeraria quoque via fuerit adjutus, in hoc statu boni Medici est ostendere, quam nulla spes sine sanguinis detractione sit: faterique, quantus in hac ipsa re metus sit: & tum demum, si exigatur, sanguinem mittere. De quo dubitare in ejusmodi re non oportet: satius enim est anceps auxilium experiri quam nullum.* Clysma-

(x) De Victu Acutor. Charter. Tom. XI. pag. 127. (y) Lib. II. cap. 10. pag. 78. (z) Lib. III. cap. 7. pag. 134. &c. (a) Tetrabibl. 2. Serm. 1. cap. 78. pag. 253. &c. (b) Lib. II. cap. 30. (c) De curat. morb. acut. Lib. II. cap. 3. pag. 100. (d) Lib. II. cap. 10. pag. 79.

Clyſmatum blandorum &c. Summum enim haec habent uſum: eluuntur per haec putridae faeces in inteſtinis collectae, foventur omnes hae partes, ſicque a ſuperioribus revulſio fit. Praeterea diluentia & antiphlogiſtica, inteſtinis recepta, deterſis & laxatis venarum meſeraicarum oſculis abſorbentur, ſicque ſanguini permiſcentur; atque ita optima dilutio & attenuatio ejuſdem obtinetur. Cum autem clyſmata injecta venis recepta ſtatim (ſaltem pro parte) in venae portarum ſinum deferantur, atque inde per totam hepatis ſubſtantiam propellantur, magnam efficaciam habere poſſunt in hujus viſceris obſtructionibus aut inflammationibus reſolvendis; cum remedia ſic ilico, & vix permutata viribus corporis, ad locum affectum pervenire poſſint. Ob inſignem autem ardorem, qui in febre ardenti circa praecordia invenitur, juſtus metus eſt, ne talia in hepate mala oriantur. Cum autem totus ſcopus ſit, hac via diluentia & laxantia corpori ingerere, ex molliſſimis parantur tantum haec clyſmata; acriora enim ſi fuerint, brevi teneſmus alvum deponendi ſequetur, ſicque exibunt de corpore. Sola aqua cum oxymelle & nitro hic ſufficit; vel & eadem in decoctis althaeae, malvae, hordei, avenae &c. dilui poſſunt. Ter quaterve in die, vel & ſaepius, haec applicari debent, & retineri in corpore, quantum commode fieri poteſt: in illorum uſu autem pergitur, quamdiu manent ingens aeſtus & ſiccitas in toto corpore. Ubi vero lingua, fauces, oculi, cutis humeſcere incipiunt, & febris impetus remittit, & minuitur aeſtus, tunc ab his abſtinendum eſt, ne nimis debilitetur corpus; vel ſic torpeat febrilis motus, ut cauſae ſuae ſubigendae, movendae, & excernendae impar redderetur. Videantur illa, quae de horum uſu in Commentariis §. 610. dicta fuerunt, ubi de minuendo febris impetu nimio agebatur. Magni feciſſe in morbis acutis horum uſum *Hippocratem* novimus: poſtquam enim dixerat, in acutis venam ſecandam eſſe, ſi morbus vehemens appareat &c. addit (*e*): *At ſi imbecilliores appareant, ac ſi plus ſanguinis detraxeris, clyſmo alvino tertio quoque die utendum, donec in tuto aeger fuerit.* Ex quibus patet, quod vicariam ſanguinis miſſioni operam a clyſmatibus exſpectaverit, & imbecillioribus, vel copioſa ſanguinis miſſione debilitatis, nonniſi longiori intervallo eadem applicuerit. Quantum autem uſum praeſtent in revellendo impetu a ſuperioribus partibus, adeoque quam optima ſint in delirio & phrenitide, dum adſunt, vel & ad illa praecavenda, dum futura metuuntur, docuit *Celſus*, ubi de alvo lotionibus ducenda agit (*f*), dicens: *Fereque eo modo dempta materia, ſuperioribus partibus levatis, morbum ipſum mollit.*

Humectationem totius corporis hauriendo &c. Uti ante jam ſaepius dictum fuit, ex ſiccitate pereunt, qui febre ardente moriuntur: hinc omni artis molimine opus eſt, ut ſiccitas tollatur, vel caveatur futura. Unde interna corporis potu copioſo, & clyſmatibus humectantibus, pulmonem aëre humido inſpirato, os internum & fauces collutionibus, nares internas vapore aquae tepidae attracto, a ſiccitate praeſervandae ſunt. Verum & externae corporis ſuperficiei, adeo ſaepe ſqualidae in febribus ardentibus, pariter proſpiciendum eſt: hinc balnea pedum, imprimis ſi ſimul nudatum corpus infe-

(*e*) De Victu acut. Charter. Tom. XI. pag. 129.
(*f*) Lib. II. cap. 12. pag. 86.

inferius vapore aquae alluatur, tantum usum habent: manus immergantur saepius de die aquae calidae; axillis, parotidibus, inguinibus, spongiae aqua calida turgidae frequenter applicentur, ut omnibus his locis applicata aqua venas ingrediatur, & sanguini, ob jacturam tenuissimae partis immeabili, restituatur diluens vehiculum. Simul autem eadem opera tota corporis superficies optime perspirabilis redditur, sicque hac via expelli possunt de corpore, quae retenta nocerent. Operosi fuerunt in his Veteres Medici: vitis enim, myrti, rosarum &c. folia pavimento inspergebant, aqua crebro haec irrorantes; tepida fovendum & colluendum os jubebant frequenter; epithemata pectori & stomacho applicabant, pannos lineos oleo & aqua calidis madidos imponebant, vel ex alto in pectus illa delabi curabant &c. *(g)*. Omnibus enim his factis pessima symptomata, quae febrim ardentem comitari solent, leniuntur, uti sunt linguae siccitas, sitis inexplebilis, anxietas intolerabilis, tussicula, vox clangosa &c. Neque hoc tantum, sed per eadem corporis partes internae & externae sic disponuntur, ut criticae evacuationes, per quas febris ardens solvi solet, optime per illas fieri possint. Narium haemorrhagia enim, adeo hic salutaris, emollitis naribus internis vapore aquae tepidae optime procuratur; laxata tota cutis pulcherrime ad sudores criticos disponitur; mollis & humidus pulmo facilius per sputa crassa morbi materiam eliminat; emunctoria illa corporis, pone aures, sub axillis & in inguinibus, tepidis fomentis continuo laxata, deponendam hic critica metastasi materiam admittunt facilius &c. Unde patet, quantum usum humectatio totius corporis in cura febris ardentis habeat.

Medicamenta aquosa, blanda, nitrosa &c. De medicamentis non adeo solliciti videntur fuisse Veteres Medici; nec mirum, cum illa, quae potus titulo offerebantur, uti etiam & cibi, remediorum vices gererent. Unde *Hippocrates* praeter mulsam, poscam, oxymel, vix quid dedisse videtur; imo & haec pro potu communi aegris propinabat. Sic & apud *Celsum*, *Aëtium*, aliosque nulla fere medicamentorum mentio fit. Si autem conferantur illa, quae de cibis & potibus febre ardenti laborantium dicta fuerunt, patebit evidenter, eadem omnes habere dotes, quae in medicamentis requiruntur. Nam aquosa, blanda, demulcentia, subacida, sunt haec omnia. Res enim eodem redit, sive decoctum hordei, avenae &c. cum gratissimis acidis succis vel syrupis pro potu communi, sive medicamenti titulo quis dederit. Negligentiae tamen accusarent Medicum & aeger & adstantes, si in tam gravi morbo nullis officinalibus uteretur Pharmacis; praestat ergo & hoc titulo exhibere talia, quae eidem scopo serviunt, & magna varietate haberi possunt. Omnes enim syrupi, & sapae ex fructuum subacidorum succis parata, aquis stillatitiis, in quibus fervidum non adest aroma, diluta, quales v. g. sunt melissae, florum sambuci, tiliae & similium aquae destillatae; vel in decoctis scorzonerae, graminis, tragopogonis, bardanae, hordei, avenae &c. soluta; saluberrima & gratissima simul medicamenta exhibent. Ex cerasis, fragis, moris, rubi idaei baccis, ribesiis &c. aestivo tempore, dum recentia haec adsunt, similia parantur, dum leviter trita fervido hordei vel

(g) Aëtii Tetrabibl. Lib. II. Serm. 1. cap. 78. pag. 253. 254.

vel similium decocto infunduntur, deinde colatum liquidum saccharo vel melle edulcoratur. Additur his nitrum, quia & levissimum inter salia, & facile mutabile per vires nostri corporis, optimum inflammatoriae densitatis est resolvens, neque interim rigido nimis stimulo motum auget (vide §. 135. 2.). Si hujus drachma dimidia vel integra singulis talium decoctorum libris diluatur, sufficiet; majori enim copia datum salino stimulo motum augeret, qui jam nimius adest.

Omnibus jam his proprium est, ut alvum lenissime laxent; quod semper conducit, ne putridae faeces in intestinis diutius maneant: ratione aquae, quam copiosam habent, urinae materiam suppeditant; sicque faciunt, ut per urinae vias una cum aqua sales & olea sanguinis, per auctam motus circulatorii velocitatem acriora reddita, expellantur. Simul per eadem praebetur sudori blandum vehiculum, quo toties, uti vidimus, febris ardens solvitur; quando nempe, solutis humoribus & laxatis vasis, debito tempore morbi prodit. Periculosa enim esse illa remedia, quocunque demum titulo superbiant, quae acri stimulo praedita ad sudores movendos adhibentur, jam saepius dictum & demonstratum fuit. Simul etiam aquae calidae copia, praecipue si molli glutine hordei, avenae, & similium dives fuerit, laxantur fibrae prae siccitate contractae & rigidae, saponaceis illis succis & nitro liquorum crassities attenuatur, simulque omnis acrimonia enervatur, partim dilutione, partim opposita horum indole, cum haec omnia vel acida sint vel acescentia, & in febre ardenti in acrimoniam alcalinam putridam, vel oleosam rancidam, vergant humores. Ingens jam remediorum, quae hic conveniunt, numerus efficit, ut vel modice etiam Materiae Medicae peritus, non tantum medicamentorum jucunditate, sed etiam grata varietate, aegris placere possit.

Cum autem febris ardens saepe haemorrhagia narium solvatur, uti §. 741. patuit; & quandoque illa tam impetuosa observata fuerit, ut inde in discrimen aegri venire possent, non incongruum duxi hic addere illa, quibus immodicus sanguinis per nares fluxus compesci possit. Reliquae autem evacuationes criticae, quae in febre ardente fiunt, per vomitum, alvum, sudorem, urinam, sputa crassa, raro adeo impetuosae sunt, ut ab his aliquod periculum metuendum foret; & de vomitu, alvo, & sudore cohibendis, si nimii fuerint, dictum fuit, quando de his inter symptomata febrilia agebatur; adeoque sufficiet de narium haemorrhagia compescenda dicere.

Tam furibundo quandoque impetu ex soluta in naribus arteria sanguinem erumpere, ut pauco tempore ad plures libras exeat, & metus sit, ne ex subita & valida illa inanitione syncope aut convulsio fiant, observata practica testantur. *Galenus* in miro illo casu, cujus memini ad §. 741., cum haemorrhagia, quam praedixerat, jam quatuor cum dimidia librae evacuatae fuerant, illam compescere debuit. Inter illa autem remedia, quae huic scopo serviunt, laudaverunt multi venae sectionem; ut nempe impetum sanguinis revellerent. Verum quam parum inde sperandum sit, in Commentariis §. 219. dictum fuit. Simul etiam periculum est, ne per venae sectionem illa mala, quae ob nimiam inanitionem metuuntur, augeantur, dum nempe illa adhibetur, postquam jam multum sanguinis effluxerit. Ubi vero in juvenibus verno vel aestivo tempore de naribus erumpit sanguis, at-

que

que antea illos nimias tales haemorrhagias passos fuisse constat, venae sectio locum habere potest, ut copia & impetus sanguinis minuantur. Tales videntur fuisse illi casus, in quibus *Galenus* (*h*) testatur, se saepe numero per venae sectionem sedasse ex tempore narium haemorrhagiam. Nam in modo memorato casu illam non adhibuit, sed aliis usus fuit remediis. Legitur quidem apud *Hippocratem* (*i*): *Quae ex naribus copiosa violenta multa fluxerint, ad convulsiones interdum deducunt: venae sectio solvit*: Verum *Galenus* maluit in Commentariis suis ad hunc locum (*k*) hoc sic debere intelligi, quod venae sectio solvat, si ante narium haemorrhagiam adhiberetur. Praeterea in Coacis Praenotionibus (*l*) aliter haec sententia exprimitur: loco enim *βίαια πολλὰ ῥύεντα* habetur *βίῃ ἀποληφθέντα*; sicque sequens, longe diversus a praecedenti sensus habetur: *Quae ex naribus larga (fluunt) vi suppressa, quandoque convulsionem provocant; venae sectio solvit.* Sic enim per venae sectionem tollitur illud, quod importuna suppressione retentum fuerat; dum in priori casu convulsio, ob nimiam inanitionem facta, per venae sectionem potius augeretur. Unde & *Sydenhamus*, qui in sanis haemorrhagiae narium praecavendae, vel & compescendae, venae sectionem utilem laudaverat (*m*), non multum tamen inde exspectavit boni, ubi in febribus critica talis haemorrhagia compesci debebat (*n*).

Artuum ligaturae tales, quae venas comprimunt, arterias vero non, huc spectant; cum sic impediatur, quo minus sanguis venosus tanta copia versus cor redeat, & multum sanguinis sic in venis facile dilatandis retineri poterit: sicque tempus conceditur arteriae apertae, ut propria vi se contrahere possit. Cucurbitas magnas hypochondriis applicatas, dextro quidem, si ex dextra nare, sinistro autem, si ex sinistra nare flueret sanguis, prae reliquis auxiliis laudat *Galenus* (*o*): & cum frustra situ erecto, frigida posca nare attracta, spongia frigida mulsa imbuta fronti applicata, artubus deligatis, compescere tentabat nimiam haemorrhagiam, illam statim sedavit cucurbita dextro hypochondrio affixa.

Anodynis cum fructu nimium sanguinis orgasmum se minuisse testatur *Sydenhamus* (*p*); & dein purgante dato praecavisse, ne post rediret sedata jam haemorrhagia: ideoque dum hoc symptoma aderat, citius dedit purgans in febribus acutis, quam quidem aliter solebat.

Ubi tam valida aderat haemorrhagia, ut periculum in mora adesse videretur exhausto jam fere corpore, nunquam fefellit me vitrioli albi meracissima solutio; si nempe turunda, hac madida, naribus immitteretur, curando ut quam profundissime ingrediatur nares. Hoc fit, si calamus linteo carpto obvolvatur solutione vitrioli imbuto, dein nari immittatur hac lege, ut primo perpendiculariter intrudatur ad pollicis dimidii circiter, plus minusve, longitudinem; ac si quis per narium foramina versus fauces protrudere vellet, dein elevetur prudenter calamus, & recta sursum adigatur, quo usque absque laesione fieri poterit; tunc compressis naribus lente

(*h*) De Curandi ratione per venae sectionem cap. 11. Charter. Tom. X. pag. 440.
(*i*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 798. (*k*) Ibidem.
(*l*) N. 336. ibid. pag. 870. (*m*) Sect. VI. cap. 7. pag. 360.
(*n*) Ibid. Sect. I. cap. 4. pag. 86. (*o*) De Praenotione ad Posthumum cap. 13. Charter. Tom. VIII. pag. 851.
(*p*) In locis modo citatis.

lente educatur calamus, relicto linteo carpto. Nisi tali cum cautela hoc fiat, raro ad locum affectum vitrioli solutio pervenit. Relinquitur autem haec turunda ibi, donec post unum alterumve diem sponte elabatur. Similem methodum commendavit *Hippocrates* (q), dicens: *Chalcitidem digito prius efformatam apprime, & cartilagines utrimque foris comprime: alvumque lacte asinino cocto solve; & caput radens refrigerantia admove, si anni tempestas fuerit calida.*

Cavendum interim, ne nimis meticulosi natam in morbis his haemorrhagiam supprimamus intempestive. Quamdiu pulsus adhuc plenus satis est, calor ad extrema usque, color ruber in labiis & facie, nullum periculum est: ubi vero pulsus vacillare incipit, pallor conspicitur, venae concidunt, novimus sistendum esse sanguinis fluxum. Saepe accidit, ut subitam & validam haemorrhagiam animi deliquium sequatur, simulque tunc cesset haemorrhagia; natura tunc illud faciente, quod ars saepe imitatur in morbis acutissimis curandis, dum venae sectionem ad animi deliquium usque instituta illos quasi jugulat.

§. 744. QUibus qui adjunxerit dicta in regulis universalibus de cura acutarum, harumque symptomatum, & secutura de acutis in perniciem viscerum singularium tendentibus, liquido perspecta habebit Ardentis Febris cujuslibet remedia.

Recensita jam fuerunt praecedenti paragrapho illa, quae in cura febris ardentis maxime notanda erant: Reliqua enim in generali febrium cura habentur. Quo enim tempore morbi cibos dare oporteat, quaenam illorum debeat esse copia & vis, pluribus ibidem dictum fuit: uti etiam quomodo acris irritans stimulus corrigi vel expelli debeat, & quibus remediis lentor humorum solvi possit; quomodo materies morbi ad coctionem & crisim optime praeparetur; viae lubricentur, per quas morbi materia subacta, & mobilis reddita, exitum sibi parat: de omnibus illis abunde dictum fuit. Symptomatum autem praecipuorum, quae febres comitari, & quibus a se mutuo distingui solent, & variis quandoque nominibus vocari, historia & cura pariter pertractata sunt; adeoque nihil addendum dictis videtur. Cum autem per febrim ardentem inflammatorii viscerum morbi toties fiunt, qui saepe singularia quaedam in curatione notanda requirunt, & imprimis phrenitis vel peripneumonia; debent & addi illa, quae postea de acutis morbis, singularem inflammationem hujus illiusve visceris facientibus, dicentur.

(q) De Victu acutor. Charter. Tom. XI. pag. 182.

§. 745. Quin & reliquae febres acutae singulares ex dictis intelliguntur, vel ad symptomata singularia pertinent; vel sunt alius morbi acuti effectus.

Actum enim fuit primo de febribus illis, quae absque ulla intermissione uno decursu totum suum stadium absolvunt, quae Synochi vocantur; quae in putres, & non putres, distinguebantur: ubi vero intra viginti quatuor horarum stadium talis febris finiebatur, tunc dicebatur Ephemera. Adeoque patet, omnes febres continuas ad has tres species posse reduci. Si vero inflammationem visceris cujusdam comitentur, tunc ad morbos inflammatorios pertinent; de quibus postea agetur. Cum autem febris ardens sit pessima species illarum febrium, quae nullam quidem intermissionem, sed tamen notabiles remissiones & exacerbationes, habent; patet, ex hujus curatione facile intelligi, quid in aliis similibus febribus, quae nec tot, nec tam saevis symptomatibus stipantur, agendum sit. Praeterea hae febres continuae remittentes saepe ex intermittentium protractis & duplicatis paroxysmis fiunt, &, retuso harum impetu, solent in veras intermittentes transire, adeoque caetera, quae huc pertinent, ex febrium intermittentium historia & curatione petenda sunt.

Reliqua autem febrium diversitas, quae apud Auctores occurrit, a molesto quodam symptomate illas comitante, desumi solet; verum de his in symptomatum febrilium historia dictum fuit. Sic febres singultuosae, sudatoriae, Asodes a fastidio & anxietate, Epialae a continuo rigore, Exanthematicae &c. vocantur. Tota autem diversitas curationis in his a symptomate pendet, unde nomen habet. Ubi autem febris acuta singularis morbum quemdam inflammatorium comitatur, vel ex illo ut causa sequitur, uti v. g. dum in pleuritide suppurata a retento pure febris accenditur, facile patet, curationem ab illius morbi cognitione pendere.

Adeoque pro febrium historia & curatione nihil superest, nisi ut adhuc quaedam de febribus intermittentibus dicantur.

FEBRIS INTERMITTENS.

§. 746. FEbris Intermittentis definitio jam data (727.), hujus diagnosis sponte patet, distinctio in varias classes facilis, utpote soli temporis differentiae innixa. septenaria exquisita quandoque accidit, ut vidi.

Febres illae, quae per vices impetum remittunt, ut plena ἀπυρεξία inter duos quosque paroxysmos intercedat, vocantur intermittentes, uti §. 727. dictum fuit; adeoque hoc respectu facilis illarum Diagnosis est, qua ab omni alio febrium genere distinguuntur. Sed, uti facile patet, requiritur ad hanc diagnosin, ut Medicus binos paroxysmos & tempus intermedium observaverit, antequam de hac re certus esse possit. In primo autem ingruente paroxysmo statim definire, an febris intermittens futura sit, & qualis, an quotidiana, tertiana, quartana, longe difficilius est: de qua re statim, postquam intermittentium variae classes enumeratae fuerint, adhuc quaedam dicenda erunt.

Diversitas temporis, quod inter singulos paroxysmos intercurrit, varias harum febrium classes efficit. Si enim quotidie renascatur febris, plena tamen ἀπυρεξία inter singulos paroxysmos intercedente, vocatur *Quotidiana*. Si primo die accesserit febris, secundo die vero aeger a febre liber fuerit, & tertio die iterum similis febris redeat, vocatur *Tertiana*; calculo facto ab unius paroxysmi initio ad principium subsequentis (r). Si vero secundus paroxysmus in quartum diem ab initio morbi incidat, vocatur *Quartana*; si in quintum, *Quintana*; & sic de reliquis, inter quarum paroxysmos adhuc longiora intervalla observata fuerunt. Hoc autem notari meretur imprimis ideo, quia apud nos saltem vulgus haec febrium nomina saepe turbat, dum *Quartanam* vocant tertia die redeuntem febrim (*Derdendaegsche koorts*), quia vident binos dies transigere aegros absque febre; & deinde die sequenti, quem tertium vocant, febrim redire. Ob eandem rationem tertianam appellant febrim, quae alternis diebus corripit (*Anderendeagsche koorts*). Medicis tamen, & hic, & in aliis morbis in usu est a primo morborum initio calculum instituere: unde ratio nominum, quae his febribus dari solent, patet.

Quotidianas, Tertianas, Quartanas febres frequenter occurrere, notum est omnibus: illae vero intermittentes, quae inter singulos paroxysmos longius adhuc intervallum habent, rarae admodum sunt. Febrium tamen, quae quinto, septimo, & nono die redeunt, meminit *Hippocrates* (s), & septenariam exquisitam se vidisse testatur celeberrimus horum Aphorismorum *Auctor*. Quintanam febrim, ex quartana factam, semel mihi vidisse contigit; sed post quatuor paroxysmos cessabat haec febris sponte sua. Octavo quoque die eadem hora & cum iisdem symptomatibus febrim rediisse per quinque vices, observavit *Simon Schultzius* (t): sextus vero paroxysmus, qui & ultimus

(r) Sydenham. Sect. I. cap. 4. pag. 96.

(s) Epidem. Lib. I. Charter Tom. IX. pag. 86.

(t) Miscell. Curios. ann. 4. & 5. pag. 58.

timus fuit, in quintum a paroxyſmo proximo diem incidebat, tribus horis ſolitum exacerbationis tempus anticipans. Verum & notatur ibi, quod abſque remediorum fere uſu partim per ſudorem, partim per urinam copioſam redierit ſanitas. Longe diuturniorem talem febrim vidit *Amatus Luſitanus* (*u*) in adoleſcente Judaeo, quae ab inchoante hyeme ad medium veris uſque perduravit, & quidem evidentibus maxime paroxyſmis, per quindecim fere horas. Finito vero paroxyſmo, rectiſſime valebat. Plures tales caſus apud Obſervationum Medicarum conſcriptores, vel & collectores, habentur, quibus conſtat, febrium intermittentium longiores periodos quandoque obſervatas fuiſſe. Longiſſimum tamen, de quo legitur, intervallum inter binos paroxyſmos annuum ſpatium complectitur. *Antipater Sidonius Poëta omnibus annis uno die tantum natali corripiebatur febri, & ea conſumptus eſt, ſatis longa ſenecta* (*x*). Plures tales obſervationes collegit *Schenckius* (*y*). Non admodum frequenter tamen contingere longiora illa in febribus intermittentibus inter ſingulos paroxyſmos intervalla, vel inde colligere liceret, quod *Galenus* (*z*) teſtetur, ſe nunquam vidiſſe longiores illos circuitus; quintanos vero ſolos obſervaſſe, ſed obſcuros, & ambiguos. Quintanam tamen febrim diſtinctiſſimam vidit *Tulpius* (*a*), quae reciprocantium circuituum ordine ultra menſem decimum octavum durabat, ſine evidenti corporis macie, aut manifeſta virium jactura.

Cum autem febres intermittentes inter ſe ratione intervalli inter paroxyſmos differant, patet ſatis, illam diſtinctionem omnibus obviam & facilem eſſe. Verum harum febrium diagnoſin magis limitavit *Galenus* (*b*), voluitque, ut vel in primo ingruentis febris paroxyſmo quis diſtinguere poſſet, ad quam intermittentium febrium claſſem pertineret; imo auſus fuit dicere, quod *Tertianam quidem a quartana, qui primo ſtatim die neſcit diſtinguere, neque omnino medicus eſt*.

Quotidianae febris ſigna haec poſuit *Galenus* (*c*): Quod in illa calor humidior eſſet cum quadam acrimonia, quam non protinus admota manus, ſed permanens, ſentit; ſitis eſſet minor; vomitus pituitoſi; & ſimilis pituita alvo excerneretur; univerſum corpus crudis humoribus ſcateret; aetas, natura, anni tempus, temperies eſſent humidiora. Praeterea in febre quotidiana nunquam tantus aeſtus, quantus in vigore paroxyſmi tertianae, percipitur. *Tertiana* febris diſtinguitur (*d*), quod majori cum rigore incipiat, quam quotidiana, una cum punctionis cujuſdam moleſto ſenſu; pulſus naturali ſimilior ſit; brevi magnitudine & vehementia increſcat; ſitis adſit magna; calor magnus, ſed aequabilis ad extrema uſque; tangentis manum valide primo afficiens, ſed qui paulo poſt a manus calore ſuperetur; ſudor ſequatur; bilis vomitus ſuperveniat; vel bilioſa per alvum dejiciantur; urina exeat bilioſa. Diagnoſin firmat, ſi anni tempus calidum fuerit, temperies calida & bilioſa, labo-

(*u*) Centur. ſeptim. curat. 75. pag. 767. (*x*) C. Plin. Secund. Lib. VII. cap. 51.
(*y*) Obſervat. Medic. Lib. VI. pag. 745. 746. (*z*) Comment. 3. in Lib. I. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 87. (*a*) Obſervat. Medic. Lib. III. cap. 52. pag. 269. 270. (*b*) De Criſibus Lib. II. cap. 4. Charter. Tom. VIII. pag. 413. 414.
(*c*) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 7. Charter. Tom. X. pag. 351. Et de Criſibus Lib. II. cap. 5. Charter. Tom. VIII. pag. 414. (*d*) Ibid. pag. 411.

labores, vigiliae, curae, inediae praecesserint. *Quartanis* autem proprium erat (*e*), quod in illarum invasionibus arteria quasi alligata videretur, atque ad interiora retracta, uti alia occasione ad §. 576. dictum fuit; neque in frigore quartanae ille punctionis sensus adest, ut in tertianis; sed percipiunt aegri, ac si omnes partes molles ad ossa usque contusae forent. Imprimis si regio talium febrium ferax fuerit, epidemice grassentur, & tempus autumnale fuerit, firmior adhuc erit diagnosis.

Quamvis autem memorata haec signa magnum pondus habeant in his febribus distinguendis & peritus medicus, imprimis longo artis usu in his firmior, ex illis praesagire possit, quonam temporis intervallo rediturus sit paroxysmus; interim tamen dictat prudentia, ut cauti simus in his, ne aliquando nimis temerario praesagio una cum arte & artifex ludibrio exponatur. Nihil enim nocebit, diagnosin eo usque differre, donec sequens paroxysmus illam indubitatam fecerit. Qui autem luculenta in praxi versantur, ex cognita epidemica constitutione facile praenoscere poterunt, ad quam intermittentium classem pertinebit febris, cujus primum paroxysmum vident.

Praeterea in intermittentibus febribus notatur distinctio, quae sumitur a majori vel minori duratione ipsius paroxysmi. Ubi enim tertianae paroxysmus intra duodecim horarum spatium terminatur, tunc exquisitam tertianam vocavit *Galenus* (*f*), ubi vero duodecim horas excederet paroxysmus, intermissionis vero tempus tamen longius esset illo, quod paroxysmus occupat, vocavit simpliciter tertianam absque ullo epitheto addito. Si vero paroxysmus in talem diuturnitatem excurreret, ut liberum a febre intervallum excederet, tunc extensam sive productam tertianam appellavit. Neque inutilis haec distinctio est, cum quaedam praesagia, uti postea patebit exquisitae tertianae tantum conveniant.

Ubi vero die intercalari inter binos paroxysmos nova accessio fit, tunc vocantur febres intermittentes duplicatae, triplicatae &c., quia tunc revera tot numero febres sunt, quarum singulae sequentibus ordine paroxysmis hora accessionis, symptomatum numero & vehementia, respondent; atque sic a quotidiana febre distinguitur tertiana duplicata, vel quartana triplicata. In tertiana enim duplicata paroxysmus primae diei respondet illi, qui tertio die aderit; secundae diei vero accessio similis est huic, quae quarto die continget: atque simili ordine idem in quartana triplicata observatur. Quotidianae vero febris paroxysmi sibi invicem similes sunt. Hanc tamen duplicatae tertianae a quotidiana distinctionem neglexisse videtur *Celsus* (*g*), dum inter quotidianae febris varietates illam numerat.

Accidit quandoque, quamvis rarius, quod illa febris reduplicatio non in diem intercalarem incidat: uti v. g. dum tertio die, loco simplicis tertianae paroxysmi, binae distinctae exacerbationes fiunt, se mutuo proxime sequentes; interimque secundo & quarto die perfecta est ἀπυρεξία. Si jam in tali casu postea & intercalari die novus insultus febrilis accesserit, triplicata poterit esse tertiana; quam *Galenus* se distincte observasse testatur (*h*). Quam

 per-

(*e*) Ibidem. (*f*) Comment. 3. in Lib. I. Epidemicor. Charter. Tom. IX. pag. 90. 91. & Comment. 2. in Lib. VI. Epidem. *ibid.* pag. 409. 410.

(*g*) Lib. III. cap. 3. pag. 116. (*h*) De Crisibus Lib. II. cap. 9. Chart. Tom. VIII. pag. 411.

perturbata autem omnia apparere debeant, dum multiplicati tales paroxyſmi febrium intermittentium ſolitam invaſionis horam anticipant, uti ſaepe fit, ſatis apparet; tuncque continuarum febrium indolem imitantur, uti poſtea 748. dicetur.

§. 747. TAmen ſcire eſt, hanc in genere eſſe Vernalem, quae a Februario in Auguſtum, & Autumnalem, quae ab Auguſto in Februarium dominatur. Diſtinctione neceſſaria ob varios mores, ſymptomata, exitus, durationem, curationemque febris; quin una aliam fugat.

Praeter memoratam diſtinctionem, qua febres intermittentes in varias claſſes diſtribuuntur, generalis adhuc illarum diviſio obtinet, quae a tempore anni deſumitur, quo graſſari incipiunt. Uti enim poſtea patebit, quando de morbis epidemicis agetur, bina praecipue anni tempora obſervantur, in quibus inſignis morborum mutatio occurrit, ver nempe & autumnus; vel ſaltem tempus utrique huic anni tempeſtati proximum. *Sydenhamus* (*i*) attenta morborum obſervatione didicit, febres intermittentes, aeque ac alios morbos epidemice graſſaturos, Februario menſe incipere, vel Auguſto; priores vernas vocavit, poſteriores vero autumnales. Obſervavit autem illas febres, quae Februario menſe inceperant, pergere eo uſque, donec autumnalibus locum facerent; & viciſſim has, verno tempore appropinquante, prioribus locum cedere: ſic ut Junio menſe jam adulto, vel menſe Julio, vernalium febrium numerus diminueretur, tandemque illae evaneſcerent; atque pariter menſe Januario autumnalium febrium obſervaretur diminutio: hinc, ut hoc obiter hic moneam, patet ratio, quare Junio & Julio menſibus, caeteris paribus, minor aegrorum numerus ſit; quia nempe morbi vernales tunc fatiſcunt, atque autumnales morbi nondum inceperunt. Quamvis autem intermediis inter ver & autumnum tempeſtatibus nonnullae quoque febres oboriantur, tamen illae minus frequentes eſſe ſolent, & ad vernas vel autumnales commode reduci poterunt, prout huic illive tempeſtati magis appropinquant. Notavit enim *Sydenhamus* (*k*), febres illas, quando epidemice graſſaturae ſunt, citius quandoque incipere, imprimis autumnales, quae tunc Junio menſe adulto prodeunt; ſi vero minor illarum numerus futurus ſit, ſerius invadunt, Auguſto nempe menſe, vel & circa Septembris initium: imo vidi quandoque ſerius adhuc, circa menſis Septembris finem febres autumnales emicuiſſe. Obſervavit autem *Sydenhamus*, eo numeroſiores fuiſſe has febres, quo citius inceperint: unde notat, quod anno 1661. circa finem Junii jam viderit aegros quartanis febribus correptos, quae deinde quam maxime graſſabantur.

Neceſſaria autem haec diſtinctio eſt, quia, licet ejuſdem nominis febris fuerit, & eundem typum ſervet, ingens tamen diverſitas occurret ſemper tam in ſymptomatibus, quam in curatione, prout vernum vel autumnale tempus fue-

(*i*) Sect. I. cap. 5. pag. 97.
(*k*) Ibidem pag. 98. 103.

fuerit. Unde non dubitavit *Sydenhamus* (*l*), *quin febres illae tota sua natura, sive essentialiter, distinguantur*; nihilque certi, tam in prognosi, quam in curatione posse haberi monuit, nisi ad hanc febrium diversitatem attendatur. Neque hoc mirum videbitur, si consideretur, verno tempore solvi illa, quae hyemali otio accumulata fuerant in corpore lenta & viscida; adeoque cum ipsa febre anni constitutionem conspirare, ut cito solvatur febrilis materia; quo simul faciunt salubrium vegetabilium tunc germinantium succi, qui tam ciborum quam remediorum titulo adhiberi solent. Languida jam in stabulis armenta, dum ad prata ducuntur, gramineis succis pulcherrime repurgantur ab illis, quae hyemali tempore congesserant, & brevi opima nitent pinguedine, & gramineo lacte ejusve sero salutarem adeo humano generi medelam praebent. Postquam vero aestivis caloribus exusta corpora fuerunt; liquidissimis dissipatis, major humoribus nascitur tenacitas; bilis acrior fit & spissior; & aëris adest inaequalis temperies, unde, dum incautos toties matutina & vespertina frigora laedunt, qui diurni caloris impatientes corpus non satis vestibus tegunt, morbis plurimis occasio nascitur. Simulque auctum quotidie frigus a morbo resurgentibus toties recidivam generat. Patet hinc, quare longe aliam indolem febres autumnales quam vernae habeant, & difficilius curentur.

Diversitas autem insignis in his febribus observatur, ob varios mores, symptomata, exitus &c. Vernales enim intermittentes salutares semper sunt, & rarissime diuturnae: imo, quamvis minus apta methodo tractentur etiam in debilibus & senibus, nunquam tamen fere quis ex illis mori observatur (*m*). Autumnales contra, dum protractis & duplicatis paroxysmis continuarum indolem imitantur, uti sequenti dicetur paragrapho, periculo saepe non vacant, & aetate provectioribus & cacochymicis corporibus saepe lethales sunt. Atque illae febres saepe ad plures protrahuntur menses, imo & ad vernum tempus usque aegros quandoque tenent, uti in quartanis autumnalibus toties observatur. Pessima autem illa symptomata, ventris induratio, tumores hydropici, cachexia &c. quae a febribus autumnalibus fiunt, post vernas febres nunquam, vel saltem rarissime, observantur. Curatio autem pariter longe differt: nam in vernis febribus quandoque vix ulla medela requiritur, cum sibi relictae sponte cessare soleant; in autumnalibus vero febribus longe operosiori arte opus saepe est, uti in curatione harum febrium postea dicetur: sic & autumnales febres longe magis proclives sunt, ut intercalari die novum paroxysmum excitent, quam vernae; atque nausea, vomitus, anxietas, aliaque febres intermittentes comitantia symptomata, longe saeviora in autumnalibus observantur. Praeterea quartanae autumni soboles sunt imprimis, & reliquarum intermittentium maxime diuturnae: & tertianae autumnales quandoque in quartanas mutantur, quod in vernis tertianis nunquam contingit (*n*). Unde & *Hippocrates* (*o*) dixit, aestivas quartanas plerumque breves existere, autumnales vero longas. Et in genere de omnibus morbis pronunciavit, quod *Autumno in universum morbi acutissimi sint, & maxime lethales; ver autem saluberrimum & minime exitiale* (*p*).

Pa-

(*l*) Ibidem. (*m*) Ibidem pag. 100. (*n*) Sydenham. ibidem pag. 104.
(*o*) Aphor.25.Sect.II.Charter.Tom.IX.pag.68. (*p*) Aphor.9.Sect.III.ibid.pag.98.

Patet ergo ex dictis, quanta diversitas inter vernas intermittentes & autumnales sit; imo adeo opposita harum indoles est, ut una aliam fuget. Observaverat jam *Galenus (q)*, tertianam non exquisitam autumno incepisse, atque in ver usque perdurasse. Quartanas autumnales circa sequens proxime vernum tempus solvi, quotidianis observatis constat. Neque videtur hoc tantum pendere a solo verno tepore, quo languentia diuturnis morbis corpora tam pulchre refocillantur: sed potius a mutata epidemica diathesi, quae non amplius autumnalium morborum genio favet. Observavit enim *Sydenhamus (r), tertianas vernales, ob phlebotomiam & catharsin indebite celebratas, & regimen insuper cum morbo male quadrans, moras traxisse etiam usque ad tempus illud, quo autumnales solent invadere, quae tempestas, cum hujus morbi genio sit admodum contraria, eundem continenter exstinguit*. Autumnalis enim tempestatis varietas, & major aëris inclementia ex sua natura potius morbis favent, adeoque ab hac causa tertianarum vernalium productarum curatio exspectari nequit.

§. 748. QUin & saepe initio autumni aemulantur exacte indolem continuarum, ob longiores & duplicatos paroxysmos, dum tamen indoles & curatio plane diversae sunt.

Notaverat jam *Celsus (s)*, quod *in febribus intermittentibus accessiones interdum quoque confunduntur, sic ut notari neque tempora earum, neque spatia possint*. Unde cum nunquam febre liber inveniatur aeger, saepe morbus a minus peritis pro febre continua habetur, atque similis medela adhibetur, ac in febribus continuis inflammatoriis fieri solet. Quando autem prius febris legitimum intermittentis cujusdam typum habuit, & deinde duplicatis & productis paroxysmis in continuam febrim transit, uti in quadam epidemica constitutione post tertium vel quartum intermittentium paroxysmum factum saepe fuisse notat *Sydenhamus (t)*; facile cognoscitur, cujus prosapiae morbus sit. Longe autem difficilius est, hoc distinguere, ubi ab initio morbi febris nullam observabilem intermissionem habet. Illis annis, quando febres intermittentes admodum in hac urbe grassabantur, plures tales casus vidi, ubi sub larva febris continuae intermittens decurrebat. Diserte autem hoc monuit *Sydenhamus (u)*, dicens: *Observandum est etiam, quod in principio febrium intermittentium (epidemicarum praecipue, quae autumno contingunt) haud ita in proclivi est, typum sub primis invasionis diebus rite distinguere, quandoquidem febre continua adscita primum adoriuntur, neque facile est aliquamdiu, nisi diligenter adverteris animum, quidquam aliud praeter aliqualem morbi remissionem deprehendere, quae tamen paulatim in perfectam desinit intermissionem, & typum anni tempestati apte respondentem*. Novimus autem talem febrim, quamvis longioribus & multiplicatis paroxysmis continuam mentiatur, ad classem intermittentium pertinere ex epidemica constitutione; nam eodem tempore

(q) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 9. Charter. Tom. X. pag. 352.
(r) Sect. I. cap. 5. pag. 100. (s) Lib. III. cap. 4. pag. 117.
(t) In Epistol. I. responsor. pag. 375. (u) Sect. I. cap. 5. pag. 104.

pore plures ſemper obſervantur laborare tertianis duplicatis, vel & quartanis triplicatis quandoque, cum manifeſta tamen intermiſſione. Praeterea ſi in tali febre ſenſibilis remiſſio & exacerbatio contingant, tunc ſcimus, neque ad ſynochos, neque ad febres acutas continuas pertinere, ſed ex genere continuarum remittentium eſſe, quae ſaepe ex intermittentibus fiunt, uti ad §. 738. dictum fuit. Videtur autem illa intermittentium in continuas degeneratio ab aëris calore pendere imprimis. Novimus enim, uti poſtea dicetur in curatione intermittentium, per calida nimis remedia data febrim intermittentem mutari poſſe in continuam; atque videtur idem hic fieri. Nam haec febrium ſpecies non obſervatur fere niſi tali conſtitutione, qua intermittentes epidemice graſſantur: verum praecedenti paragrapho dictum fuit, tunc illas eo citius incipere, & menſe Julio jam prodire, quando magnus adhuc in aëre calor eſt. Quo plus vero ad hyemem vergit annus, eo plures intermittentes genuinae apparent, & continuarum illarum febrium numerus decreſcit: unde *Sydenhamus* diſerte monuit, *in principio febrium intermittentium* illas continuas febres obſervari.

Magni autem momenti eſt in praxi medica haec diſtinguere poſſe, quia nec venae ſectio, nec alia debilitantia remedia adeo locum habent in his febribus, quae, ex intermittentium genere cum ſint, continuas mentiuntur tamen. Similem enim curam requirunt ac intermittentes, quibus talia nocere poſtea patebit, quando de illarum curatione agetur. Imo non dubitavit *Sydenhamus* (x) corticem Peruvianum in talibus febribus adhibere, optimo quidem cum ſucceſſu; qui in vere continuis febribus nihil proficit.

§. 749. INcipiunt cum oſcitatione, pandiculatione, laſſitudine, debilitate, frigore, horrore, rigore, tremore, pallore extremorum, reſpiratione difficillima, anxietate, nauſea, vomitu, pulſu citato, debili, parvo, ſiti maxima. Haec prout majora, pluraque ſimul, eo febris pejor, atque in ſubſequente tempore calor, & caetera ſymptomata pejora: & hic gradus febris primus, Incremento reſpondens continuarum, & reliquorum maxime periculoſus; Urina tum ut plurimum eſt cruda, & tenuis. Incidens cadavera mortuorum in primo hoc ſtadio febris intermittentis, poſt anhelitus, ſuſpiria, ignaviam, inveni ſanguinem craſſum, impactum pulmonibus, ſemper tum fuerunt pulſus parvi, frequentes, inordinati. Harv. exercit. anat. Cap. 16.

Conſiderandum jam eſt, quibuſnam cum phaenomenis febris intermittens incipiat, quomodo dein increſcat, & ſummum vigorem adepta decreſcat iterum, donec in perfectam ἀπυρεξίαν deſinat. Omnia autem modo dicenda phaenomena obſervantur etiam in homine antea ſano, dum primus paroxyſmus ingruit, vel ubi á praecedentibus paroxyſmis emerſit, & optime ſe habere videtur. Pri-

(x) Epiſt. I. Reſponſor. pag. 383.

Primum fere signum est oscitatio, & pandiculatio, qua omnia membra extendunt & leviter movent, cum oblectamenti cujusdam saepe sensu; mox succedit lassitudo & totius corporis gravitas, & major debilitas, sic ut corpus vix sustinere amplius possint. Eodem tempore ungues pallere incipiunt; atque ex hoc pallore ingruentem sibi paroxysmum quartanarii satis distinguere noverunt: paulo post apex nasi, digiti manuum & pedum pallent, uti & labia, & oculorum canthi; simulque tunc frigus sentiri incipiunt, & totum corpus concutitur, ac si aqua frigida perfunderetur. Unde primum illud febris intermittentis principium *tempus exhorrescientiae* vocavit *Sydenhamus* (*y*); atque inde hoc symptoma ortum credidit, *quod materia febrilis, quae nondum turgescens a massa sanguinea utcunque assimilata fuerat, jam tandem non solum inutilis, verum & inimica naturae facta, illam exagitet quodammodo, atque lacessat; ex quo fit, ut naturali quodam sensu irritata, ac quasi fugam molita, rigorem in corpore excitet atque horrorem aversationis suae testem & indicem. Eodem plane modo, quo potiones purgantes a delicatulis assumtae, aut etiam toxica, incaute deglutita, horrores statim inferre solent.* Simul tunc adest, vel paulo post sequitur, tremor totius plerumque corporis, in multis a maxillis incipiens, quae celerrime saepe & alternis vicibus diducuntur & adducuntur; unde dentes ad se mutuo alliduntur, & saepe tanta vi, ut in quartanario sene dentes cecidisse viderim, quamvis ante morbum adhuc satis firmi viderentur. Quandoque adeo molestus & diuturnus ille tremor in toto corpore est, ut ab invitis illis musculorum concussibus summa defatigatio fieret, & finito paroxysmo tanta maneret debilitas, & dolor in omnibus membris, ut vix artus movere posset virgo, mobilissima in genere nervoso, quae tertiana autumnali, post aliquot paroxysmos in quartanam degenerante, laborabat. Dedi, cum sufficere his malis non posse videretur, corticem Peruvianum; &, quod mirabar, cessaverunt enormes illi tremores: febris vero quartana, sed placida, per totam hyemem mansit; verno dein tepore sensim & sponte sua soluta. Quandoque tantum frigus nascitur, imprimis in senibus quartana laborantibus, ut membra rigeant, penitus immobilia, & nulli fere articuli flecti possint.

Pleraque autem haec symptomata docent, liberum & aequabilem spirituum motum per nervos tunc turbari & impediri; uti patet ex illis, quae §. 627. & 660. de Tremore, & Debilitate febrili, dicta fuerunt. Simul autem vitales functiones turbantur: frigus enim extremorum, uti dictum fuit ad §.621., attritum liquidorum in vasa & se mutuo minorem ponit, adeoque liquidum ad extrema stagnare; cor ergo minus contrahi, minus evacuari, adeoque & minorem influxum spirituum cerebelli esse. Cum autem frigore contractae venae, & subsultibus trementium musculorum pressae, sanguinem suis cavis contentum versus cor dextrum derivent; interimque cor, minus valide contractum, se tam facile evacuare nequeat, dum & in arteriis major resistentia adest; patet, maximam sanguinis copiam in venis magis circa cor dextrum, & in finibus, & in pulmone, debere colligi; unde anxietas nascitur (vide §. 631.), & omni respirationis molimine nituntur viam sanguinis ex corde dextro per pulmonem in cor sinistrum expedire. Cum autem pulmo, in vasis

(*y*) Sect. I. cap. 5. pag. 93.

vasis sanguineis repletissimus, tunc ab aëre inspirato difficilius expandi possit, hinc respiratio difficillima fit. Cor vero irritatum continuo sanguinis per pulmonem transpressi influxu, & copia circa cor dextrum collecti, palpitat celerrime; unde pulsus citati quidem, sed debiles simul & parvi, quia parca tantum copia sanguinis in arterias exprimitur, quae illis dilatandis non sufficit: de qua re antea in Commentariis §. 576. dictum fuit. Solent fere semper nausea & vomitus adesse hoc tempore, adeoque & naturales functiones turbantur. Cum autem probatum fuerit in Commentariis §. 636., liquorum immeabilitatem merito inter sitis febrilis causas numerari, patet satis ratio, quare sitis maxima hoc febris tempore adsit, cum & ad extrema stagnent humores, & circa cor & pulmones immeabilis sanguis accumuletur.

Omnia autem modo enumerata symptomata febri intermittenti potius adesse inveniuntur, quam febribus continuis: nam in illis raro vel nunquam tam validum, nec tam diuturnum, frigus adest: cumque febris continuae, nisi omnium acutissima fuerit, incrementum non tam velox sit, quam febris intermittentis, raro in febris continuae initio omnia haec symptomata adsunt, vel nunquam saltem tam valida. Unde & ex his incipientem febrim intermittentem a continuis utcunque distinguere possumus. Atque ideo *Galenus* (z) dixit: *Quae igitur cum rigore invadunt, non abs re ex earum numero esse, quae circuitu quodam repetunt, duxeris*. Quandoque tamen contingit, ut primus febrium intermittentium paroxysmus levior sit, adeoque non adeo molesta haec symptomata habeat.

Cum autem, uti ad §. 3. dictum fuit, cujusque morbi tanta sit magnitudo, quantum a naturali statu recedit; patet satis, eo pejorem esse febrim intermittentem, quo symptomata enumerata majora & plura fuerint. Praeterea observatur semper, quo frigus, tremor, pallor &c. pejora fuerint, eo majorem postea calorem sequi, & validiora esse illa symptomata, quae sequentem febris statum comitari solent, nisi frigoris febrilis tempore suffocetur aeger. Illa enim causa, qualiscunque demum fuerit, quae intermittentis febris paroxysmum excitat, dum incipit agere, vitales actiones, pulsum & respirationem, & calorem, qui inde pendet, turbat & laedit; unde, quo validior haec fuerit, eo majori molimine vita adhuc superstes indiget, ut illam superet & expellat de corpore, vel saltem reddat non actuosam. Verum illud vitae, in causam morbosam agentis, molimen, circulationis impetu & velocitate auctis, efficaciam suam praestat; unde patet ratio, quare tantus calor post validum frigus febrile sequatur. Praeterea dum in valido frigore febrili in venis majoribus circa cor dextrum & sinu venoso, uti & in pulmone, sanguis fere stagnat, disponetur ad concretionem, &, expresso solo tenuissimo, residuae moleculae plus cohaerebunt; hinc dum incipiunt minui illa obstacula circa extremitates arteriarum, sanguis corde pulsus majori cum attritu per ultimas arterias in venas transibit; adeoque augebitur calor (vide §. 675.), donec resoluta illa sanguinis immeabilitate, & subacta vel expulsa causa paroxysmi, redeat pristina circulationis aequabilitas.

Cum autem febres intermittentes duplici ratione considerari possint, quatenus nempe attenditur ad illa, quae in singulis paroxysmis contingunt, vel

(z) Method. Med. ad Glaucon. Lib.I. cap.5. Charter. Tom.X. pag.349.

quando omnes paroxyſmi talis febris ſimul conſiderantur; patet, ſingulos paroxyſmos habere ſuum initium, incrementum, & ſtatum, uti de febribus continuis dictum fuit §. 590.; tuncque comparando inter ſe, primus hic febris intermittentis gradus reſpondebit illi ſtadio continuarum febrium, quod incrementum vocatur, in quo nempe magis magiſque minuuntur ea, quae de ſanitate ſupererant, & contra augentur illa, quae a morbo pendent. Si vero de omnibus paroxyſmis febris intermittentis ſimul agitur, tunc ejus febris incrementum adeſſe dicitur, quamdiu paroxyſmus duratione, & numero & vehementia ſymptomatum proxime praecedentem excedit.

Maxime autem periculoſum eſſe illum primum febris gradum patet, ſi conſiderentur ſymptomata tunc praeſentia, quae vitalium functionum inſignem laeſionem demonſtrant. Sanguis enim, uti dictum fuit, circa cor dextrum & in pulmone accumulatur, pauculum tantum in cor ſiniſtrum tranſit, quod tremulo motu palpitans per arterias, frigore contractas, illum tranſprimere nequit ad extrema corporis uſque, adeoque patet, vitalem motum humorum ex corde in arterias, & ex arteriis in venas, & dein in cor iterum, turbari & impediri; cumque ab his vita pendeat, uti ad §. 1. dictum fuit, apparet hoc febris tempore ipſam vitam in diſcrimen venire. Verum quidem eſt, ſequenti febris ſtadio haec obſtacula ſolvi, liberamque denuo redire humorum circulationem; atque ideo pauciſſimos exſtingui homines in febrium intermittentium paroxyſmis, ſi ſimul conſideretur ingens numerus illorum, qui his febribus corripiuntur; interim tamen verum eſt, maximum periculum adeſſe primo illo febris ſtadio, illoſque, qui febribus his pereunt, illo tempore mori. Summorum Medicorum obſervata ſuffragantur modo dictis. Sic *Sydenhamus* (*a*) notat, *quod qui ex febribus intermittentibus moriuntur, ſi quidem in paroxyſmo pereant, in primo illo tempore* (*exhorreſcentiae ſcilicet*) *fato fungantur; nam ſi ad tempus efferveſcentiae pertigerint, ſaltem pro illa vice non moriuntur*. Senibus autem quandoque hoc contigiſſe, ut in ipſo vel primorum paroxyſmorum rigore deficerent, alibi (*b*) monet. Sic *Hollerius* (*c*) vidit, *in eo rigore, qui initium erat quartanae acceſſionis, aegram mulierem extingui*. Idemque *Hofmannus* ſuis obſervationibus confirmat (*d*). Magnum pondus his addunt illa, quae *Harvaeus* (*e*) in cadaveribus illorum, qui in primo harum febrium ſtadio defuncti fuerant, invenit; ſic enim habet: *In tertianae febris principio morbifica cauſa cor petens, circa cor & pulmones quando immoratur, anheloſos, ſuſpirioſos & ignavos facit, quia principium aggravatur vitale, & ſanguis in pulmones impingitur, incraſſatur, non tranſit* (*hoc ego ex diſſectione illorum, qui in principio acceſſionis mortui ſunt, expertus loquor*), *tunc ſemper pulſus frequentes, parvi, & quandoque inordinati ſunt; ab adaucto vero calore, attenuata materia, apertis viis & tranſitu facto, incaleſcit univerſum corpus, pulſus majores fiunt & vehementiores, ingraveſcente paroxyſmo febrili*. Ubi enim calor febrilis poſt frigus ſequitur, novimus expeditas iterum eſſe vias ſanguini pulſo ad extrema corporis uſque, adeoque omnia obſtacula ſoluta eſſe, tam illa, quae a vaſorum contractione, quam quae

(*a*) Sect.I.cap.5.pag.94. (*b*) Ibid.pag.115. (*c*) In Coac.Hippocr.pag.302.
(*d*) Medicin. ration. ſyſtem. Tom. IV. part. 1. pag. 81.
(*e*) De motu cordis cap. 16.

quae a liquidorum immeabilitate facta fuerant; adeoque solam tantum circulationis velocitatem auctam superesse, quae brevi in his febribus sopietur: unde nullus metus est, ut hoc paroxysmo pereat aeger. Verum quidem est, quod in homine plethorico, per calorem febrilem rarefacto sanguine, vasa quandoque rumpi possent in cerebro, pulmone &c. lethali cum eventu; sed tunc satis patet, in tali casu mortem non pendere a febre ut unica causa, neque adscribi posse illis, quae in omni febre intermittente obtinent, de quibus hic tantum agitur.

Urina vero plerumque hoc febris intermittentis tempore cruda & tenuis esse solet, ob constricta vasa, debiles vires cordis, & potum saepe copiosum ingestum; unde per renes tantum tenuissima & mere aquosa fere sanguinis pars transit.

Videantur & illa, quae de symptomatibus frigoris febrilis dicta fuerunt §. 576. 577. 578.

§. 750. Hunc statum (749.) excipit alter, incipiens cum calore, rubore, respiratione forti, magna, liberiore, anxietate minori, pulsu majori, robustiorique, siti magna, dolore artuum & capitis magno, Urina plerumque rubra, respondet ἀκμῇ febrium continuarum.

Postquam per aliquod tempus, longitudine varium pro diversa febris indole, anni tempestate, aegri temperie & aetate (vide §. 575.), duravit primum illud febris intermittentis stadium, incipit frigus minui & tremor, calorque gradatim redit in extremis corporis partibus; simulque pallor evanescit, & redit rubor; respiratio, quae ante difficillima erat, liberior redditur, tandemque aucto calore fortis & magna fit; sanguis enim, qui antea fere stagnabat circa cor & pulmones, jam libere transit, sed rapido simul motu, unde & auctam respirationem requirit, ut eodem temporis spatio major sanguinis copia per pulmonem trajici possit. Anxietas autem, quae tempore frigoris febrilis ob sanguinis egressum ex corde impeditum (vide §. 631.) aderat, minuitur, dum decrescunt obstacula; simulque pulsus major & robustior fit, quia cor contentum suis cavis sanguinem jam in arterias circa extrema sua pervias propellit. Sitis tamen saepe adhuc magna adest, partim ob humores nondum penitus solutos, partim etiam ob siccitatem linguae & oris, quae calorem febrilem comitari solet: saepe etiam, uti postea videbimus, putrida biliosa colluvies in primis viis adest, quae calore febrili mota & pejor reddita sitim validam producere valet (vide §. 636.). Dum autem per tremores illos praegressos tot & tam validis saepe concussibus agitatae fuerunt partes musculosae, non mirum est, artus dolere, dum sanguis jam magno satis impetu & velocitate per has partes movetur. Quia autem calore febrili, & aucta circulationis velocitate, vasa magis distenduntur, dolor capitis magnus saepe adest hoc febris tempore. Urina autem coloratior solet esse, quam in frigore febrili, ob majorem attritum fluidorum ad vasa, & plerumque rubet, magis minusve colorata pro varia febris intensitate, & potus assumti copia.

Hoc febris intermittentis ſtadium *Sydenhamus* (*f*) vocavit tempus ebullitionis, ſive fermentationis (quo autem ſenſu haec vocabula intelligenda velit, alibi (*g*) dixerat), qua nempe natura uti conſuevit, ut in febribus morboſam materiam ſubigat, & expellat de corpore. Reſpondet autem hic ſtatus febris intermittentis vigori febrium acutarum, quia poſtea ſenſim remittunt omnia ſymptomata, & febris decreſcit. Differt tamen in eo, quod in vigore febrium acutarum aequo quaſi Marte dimicet natura cum maxima morbi vehementia, & incerto quidem eventu, cum aliquando morbum ſuperet, quandoque & victa ſuccumbat, uti in Commentariis §. 590. dictum fuit; in febribus vero intermittentibus certi ſumus, quod in hoc paroxyſmo natura morbo praevalebit, cum illi, qui perituri ſunt, primo febris ſtadio exſtinguantur, uti praecedenti paragrapho dictum fuit.

§. 751. TUm ultimo ingens plerumque ſudor, remiſſio omnium ſymptomatum, Urina craſſa, ſedimentum lateri contuſo ſimile, ſomnus, ἀπυρεξία, laſſitudo, debilitas.

Sequitur tunc ultimum ſtadium febris intermittentis, quod tempus deſpumationis dixit *Sydenhamus* (*h*), monens, ſe illo nomine nihil aliud intelligere, quam materiae febrilis jam ſubactae, & quaſi devictae, expulſionem, ſive ſeparationem. Videtur autem haec expulſio per ſudores & urinas imprimis fieri: fere ſemper enim ſummum paroxyſmi vigorem ſudor ſequi ſolet, & plerumque ſatis profuſus, calidus, toto corpore manans. Dum enim & in frigore, & calore febrili, magna ſitis adfuit, copioſo potu ingeſto, ſanguis tenuis liquidi copia abundat; dumque ſimul aucta circulationis velocitas adeſt, & libera humorum circumductio per omnia vaſa corporis rediit tempore caloris febrilis, per cutis calidae jam, & lecti tepore fotae, vaſcula exhalantia facilem viam invenit aquoſa ſanguinis pars, & ſudoris ſpecie exit. Magnum autem ab hoc ſudore levamen percipere ſolent aegri, & eodem tempore omnia ſymptomata, quae calorem febrilem comitabantur, minuuntur, & aeger ad perfectam ἀπυρεξίαν venit. Accidit quandoque eodem hoc tempore, quandoque & in prioribus febris ſtadiis, vomitum accedere, vel & alvum ſolvi, ſicque etiam per has vias materiam febrilem expelli; fere ſemper tamen ſudor paroxyſmum febris intermittentis claudit. Pulchre haec notavit *Galenus* (*i*), ubi tertianae exquiſitae decurſum deſcribit, dicens: *Et jam bibendi tempus adeſt aegrotanti, & ſtatim poſt potum plurimus vapor calidus per cutim exhalat, ſudoris nuncius, biliſque ſupervenit vomitus, vel alvus deorſum prorumpit, & bilioſum mejit &c. ſupervenit enim ſudor vaporoſus & calidus, quemadmodum in balneo. Totum vero corpus ipſis aequaliter ſudat, taliſque eſt pulſus, qualis ſanorum in exercitationibus & balneis, velox ſcilicet, ac magnus ac vehemens & frequens.*

Urina autem emiſſa hoc ſudoris tempore, vel & poſt paroxyſmum finitum, ſaepe

(*f*) Sect.I. cap.5. pag.94. (*g*) Sect.I. cap.4. pag.58. 59.
(*h*) Sect.I. cap.5. pag.94. (*i*) De Criſibus Lib.II.cap.4. Charter. Tom.VIII. pag. 412.

saepe sequenti modo se habet: dum emittitur, rubicunda est, tota quasi saponacea & spumescens, deinde, postquam stetit per aliquod tempus, pellicula in summitate urinae apparet, vasis continentis lateribus accreta: in fundo autem vasis magna copia sedimenti haeret, quod colore suo laterum coctorum, vel boli Armenae, pollinem imitatur; unde & haec urina lateritia solet vocari. Adeo autem frequenter talis urina post febrium intermittentium paroxysmos apparet, ut latentes sub aliena larva quandoque has febres hoc imprimis signo cognoverit *Sydenhamus* (*k*). Notat enim, quandoque in constitutione quadam epidemica contigisse, *ut earum paroxysmi non cum rigore & horrore, quos postea febris excipit, invaderent, sed aeger iisdem plane symptomatibus tentaretur, ac si apoplexia vera laborasset, quae tamen nihil aliud esset, utcunque hunc affectum aemularetur, quam ipsa febris caput impetens, ut ex aliis signis, ita ex colore urinae satis liquebat: quae in intermittentibus ut primum rubore saturato exstat, qualis cernitur in urina eorum, qui ictero laborant, etsi non adeo intense rubet; & pariter sedimentum deponit pulverem laterum fere referens.* Unde etiam, tali urina conspecta, nullas evacuationes per sanguinis missionem, purgantia &c. adhibebat, quas intermittentibus adversari noverat; sed exspectabat, donec paroxysmus sponte sua cessaret, & tunc dato cortice Peruviano febrim hanc profligabat.

Notandum tamen, non semper talem urinam hoc tempore adesse, nam post febres intermittentes vernas, & imprimis post tertianas exquisitas, quarum paroxysmi non ultra horas duodecim extenduntur, urina subruffa, vel subflavescens, saepe mingitur, cum nubecula vel enaeoremate; quandoque & sedimentum laeve, aequale, & album habent, & laeto omine, cum & faciles, & breves tales febres tunc esse soleant; uti jam notavit *Galenus* (*l*). Imo & in primis intermittentium autumnalium paroxysmis quandoque talis urina non invenitur, sed plerumque tunc tantum, quando validiores paroxysmi adsunt. Praeterea & in scorbuticis talis urina apparet, licet febre intermittente non laboraverint (*m*).

Sudorem autem illum sequi solet plerumque blandus somnus, & post hunc totalis febris remissio invenitur; sed superest lassitudo & debilitas, quibus febris intermittentis paroxysmum ab ephemera distingui posse, dictum fuit §. 728., quando de ephemera agebatur.

§. 752. SAepe abeunt in acutas, periculosas; quod calori nimio, & motui excitato nimis, ut plurimum debetur.

Quamdiu febres hae perfectam intermissionem habent, raro, vel nunquam, periculosae sunt, nisi in senibus vel debilissimis hominibus: ubi vero in continuas acutas degenerant, saepe admodum periculosae sunt. Satis autem in hanc mutationem proclives esse febres intermittentes, patuit ex illis, quae §. 748. dicta fuerunt: tunc enim constitit, febres autumnales, quamvis proprie

(*k*) Epist. 1. Respons. pag. 387.
(*l*) Vide locum modo citatum.
(*m*) Vide H. Boërh. Instit. §. 1002.

prie intermittentes ex ſuo genio fuerint, tamen ſaepe indolem continuarum aemulari; dum ob duplicatos & protractos earundem paroxyſmos nulla intermiſſio obſervatur, ſed remiſſio tantum. Notatum autem fuit ibidem, illud tunc imprimis contingere, quando maxime epidemicae futurae citius ingruunt ſub aeſtivis caloribus. Verum febres intermittentes perfectae, quae aliquot jam paroxyſmis typum ſuum ſervaverant, quandoque in acutas continuas abeunt, ſi aegri lecto incarcerentur, vel calidis nimis remediis cura harum febrium tentetur; ſicque plures, cerebro affecto, ex his febribus in continuas vergentibus, periiſſe monuit *Sydenhamus* (*n*); ſimulque cavere juſſit, ne per ſudorifera facile cura tentetur in tertianis & quotidianis febribus; imprimis ſi hae febres nondum certum typum induerint, in continuitatis vicinia adhuc haerentes. Alia autem occaſione (*o*) notavit, ſi ſudor ille, qui intermittentium paroxyſmum claudere ſolet, ultra modum promoveatur, dum aeger lectulo jugiter affigitur, continuam febrim accendi. Ex dictis autem ſatis apparet, calori nimio, & motui nimis excitato, illam mutationem intermittentium in continuas tribuendam eſſe. Sic virgini tertiana laboranti conſilium dabatur, ut magnam ſatis copiam ſpiritus vini, & piper contritum cum calida cereviſia ſumeret; unde tertiana febris in continuam violentiſſimam mutabatur, in qua per plures dies delirabat, redeunte denuo tertiana, dum acuta continua ceſſaverat, ſed admodum inordinata, cum peſſimis ſymptomatibus, & pertinaciſſima (*p*). Quartanam, verno tempore calidiſſimis remediis tractatam, in pleuritidem ſaevam tranſiiſſe vidi: non autem quartana manebat, dum pleuritis ſimul aderat, uti in illo caſu in Commentariis § 738. memorato fiebat, ſed quartanae paroxyſmus, poſt aſſumpta calidiſſima remedia, non deſinebat in ἀπυρεξίαν, ſed in pleuritidem mutabatur.

§. 753. FEbris intermittens ſua tria tempora (749. 750. 751.) percurrens, fibris minimis vaſculorum & viſcerum magnam infert vim, ſtagnando, obſtruendo, coagulando, pellendo, reſolvendo, attenuando; hinc debilitantur vaſa, morboſa fiunt liquida, eo inprimis genere mali, quo partes minus aſſimilatas, nec aequaliter miſtas habent; ex quibus ſimul acrimonia exoritur; unde ab omnibus ſimul facillima in ſudorem proclivitas multum debilitans, ipſo viſcido ſanguinis tranſſudante; tum urina mire craſſa, turbida, jumentoſa, pinguis; ſimilis ſaliva; inde debilis, ſolutus, vix cohaerens cruor optima parte ſpoliatus, reſidua acer & craſſus ſimul; adeoque ex laxis vaſis, & craſſis acribuſque liquidis hae febres diuturnae dein terminantur aliquando in Chronicos, ſcorbutum, hydropem, icterum, leucophlegmatiam, tumores ſcirrhoſos abdominis, & quae hinc ſequuntur mala.

Si

(*n*) Epiſtol. 1. Reſponſor. pag. 375. (*o*) De Podragra pag. 565.
(*p*) Medical Eſſays Tom. I. cap. 31. pag. 296.

Si nunc attente perpendantur illa omnia, quae in triplici illo ſtadio febrium intermittentium, paragraphis hic citatis recenſita, contingunt, poterunt intelligi multi effectus, qui ab his febribus in corpore fiunt, & de quibus hac paragrapho agitur.

Tenerum & molle juvenis corpus poſt mortem aëris ambientis frigus habet, atque tunc ſic rigeſcere ſolet, ut nulla fere vi artus flecti poſſint. In ſummo & diuturno frigore febrili ſimilis fere rigiditas obſervatur, adeoque patet, cohaeſionem ſolidarum partium tunc plurimum augeri. Verum ſuccedente calore laxantur illa, quae antea obriguerant, &, aucta velocitate motus circulatorii, liquida majori impetu agunt in vaſorum latera, atque illa diſtendunt; unde totum corpus, antea contractum & pallidum, nunc tumet & rubet. Dum autem validis & frequentibus febrium intermittentium paroxyſmis haec bina contingunt ſaepius, debebit inſigniter minui ſolidarum partium corporis debita firmitas. Durum enim lignum ſaepius flectendo & remittendo frangitur, & elateres fortiſſimi hoc modo omnem vim ſuam amittunt. Sic animalium carnes, hyemali ſi obriguerint frigore, ſubito calore ſuccedente tenerrimae fiunt; unde apparet, quantum frigoris & caloris reciprocae illae viciſſitudines minuere poſſint ſolidarum partium robur.

Si jam conſideretur, tempore frigoris febrilis ſtagnare humores, ſanguinem mora & quiete in majoribus venis & ſinubus circa cor in concretionem tendere, ſicque immeabilem redditum vaſa obſtruere; paulo poſt tamen in calore febrili eundem illum ſanguinem, auctis jam cordis viribus, pelli per vaſa; patet ſatis, illum difficilius tunc tranſire poſſe per arteriarum anguſtias, adeoque, dum major reſiſtentia eſt circa arteriarum fines, debebunt plus dilatari vaſa; ergo & fibrae ſolidae illorum tunicas conſtituentes plus diſtrahi, ergo & debilitari (vide §. 25. 3.), donec repetito transfluxu per arteriarum anguſtias in venas reſolvantur & attenuentur nimis cohaerentes ſanguinis moleculae, & redeat priſtina, finito paroxyſmo, circulationis aequabilitas.

Debilitantur ergo vaſa, ſed & morboſa fiunt liquida. Dum nempe a conditionibus ſanorum humorum recedunt. Demonſtratum enim fuit in Commentariis §. 25. & 44., requiri in ſolidis partibus debitum robur, ut ingeſta aſſimilentur naturae noſtrae, & fluida habeant illas dotes, quae in ſanitate adſunt. Cum ergo oſtenſum modo fuerit, ſolidarum partium robur per febres intermittentes minui: patet, & liquidorum morboſam degenerationem neceſſario ſequi debere; imprimis vero talem, quae a minus perfecta partium aſſimilatione, & inaequali earundem inter ſe miſcela, fit. Dum enim in frigore febrili ſanguis ruber verſus interiora recurrit, uti docet pallor corporis; & circa cor & majora vaſa accumulatus ſtagnat fere, ſolum tenuiſſimum per pulmones in cor ſiniſtrum tranſpreſſum debilem vitam continuat; adeoque turbatur intima illa miſcela omnium partium ſanguinis inter ſe, quae in ſanitate aderat; ſimulque ſic diſponi videntur craſſiores ſanguinis moleculae, ut facilius etiam poſtea a tenuoribus recedant, dum interrumpitur ſaepe, & notabili tempore, intima & perfectiſſima illa unio omnium inter ſe. Cum autem omnes humores noſtri in ſanitate perfecta, ſi bilem & urinam exceperis, blandiſſimi ſint, non mirum erit, acrimoniam in his naſci, dum a ſanitatis conditionibus recedunt; praecipue, cum auctus ſangui-

guinis per vasa motus, qualis tempore caloris febrilis adest, sanguinem resolvat in sales, & olea volatilia & acria, uti §. 100. demonstratum est; & per febrim ipsam impediatur blandi chyli confectio, quo acrior jam sanguis demulceri posset; & praeterea, tempore inter paroxysmos medio, ob debilitata solida & humorum degenerationem, debita ingestorum coctio & assimilatio deficiant.

Unde ab omnibus simul facillima in sudorem proclivitas multum debilitans, ipso viscido sanguinis transsudante. Perfecta enim miscela & unio partium sanguinis inter se minuta sunt, uti vidimus, &, ob debiliorem solidarum partium in fluida actionem, minus firmus sanguis est; hinc facilius tenuior sanguinis pars a crassiori recedit, & per laxiora vascula cutanea exprimitur. Sed & ipsa crassissima rubra pars sanguinis dissolvitur saepe per has febres, uti docet pallidus color illorum, qui diu his afflicti fuerunt; atque sic non tantum aquosa & tenuior humorum nostrorum pars, sed & ipsum viscidum sanguinis solutum quandoque per sudores exit. Videmus enim, ingesta alimenta, dum assimilantur in naturam nostram, prius fieri sanguinis plasticam indolem assumere, quod tam facile ab aucto calore concrescit, atque naturaliter nunquam tale quid de corpore expellitur, nam nec in urina, nec in saliva, bile aliisve a sanguine secretis humoribus, serum sanguinis naturaliter invenitur: multo minus adhuc rubra sanguinis pars. Debilitatis vero vasis in toto corpore, & per sudores validos & diuturnos valde laxatis illis emissariis, quae in cutis superficiem hiant; videntur & crassiora per has vias exire posse de corpore, ipsumque sanguinis viscidum quandoque exprimi. Sic in hominibus sanis, aestuante sub coelo valido labore exercitatis, viscidus, indusia flavo calore tingens, sudor exit; imo quandoque, imprimis sub axillis, rubicundi coloris sudor expellitur. In moribundis viscidus & tenax sudor apparet. Dum autem sic subducitur per sudores de corpore illud, in quod chylus ex ingestis paratus mutatur, dum nostris assimilatur humoribus; & ex quo postea debent restitui illa, quae tam in solidis quam in fluidis de corpore pereunt; patet satis, magnam debilitatem sequi debere. Falluntur ergo illi, qui dum vident, paroxysmum febris intermittentis sudore orto solvi, putant omni molimine hunc sudorem promovendum esse, sperantes, sic omnem materiam febrilem evacuari posse. Quotidiana enim observatio docet, omnium difficillime a febribus intermittentibus liberari illos, qui copiosissimis sudoribus diffluunt; neque sanari, nisi sudores illi, prius cohibeantur. Unde etiam, uti postea ad §. 764. dicetur, sudor ille, qui in fine paroxysmi adest, jusculis carnium, ptisana vinosa & similibus, quae liquidi copiam subministrant, blande promoveri debet; minime autem vi remediorum, aut stragulis, exprimi; ne per sudores elabantur illa, quae retineri debebant. Debilitas autem & languor, qui nimios illos sudores sequuntur, satis evincunt, illos damnosos fuisse. Nam & hic locum habet axioma generale practicum, quod *Hippocrates* non tantum de perturbationibus alvi & vomitionibus, sed & de alia quacunque vasorum evacuatione stabilivit; quod nempe fiant *hae tales, quales oportet, si conferant, & facile ferant; sin minus, contra (q).*

Tum

(q) Aphor. 2. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 5.

Tum urina mire craſſa, turbida, jumentoſa, pinguis. Urina enim eſt aquoſum lixivium, quod abluit, ſibi miſcet, & de corpore expellit, quidquid in aqua poteſt ſolvi, & per renum vaſa tranſire; naturali uſu ſerviens, ut olea & ſales acriora jam reddita, & nocitura, ſi diutius manerent, eluantur. Cum autem per febrim incitato motu circulatorio major acrimonia ſalibus & oleis ſanguinis concilietur (vide §. 100.) pluraque deterantur de ſolidis partibus corporis, ſanguis ipſe partes minus aſſimilatas nec aequaliter miſtas habeat, & vaſa omnia debilitentur; patet ratio, quare urina craſſior contentis ſaturatior, hinc ilico fere turbida, ſaponacea & pinguis reddatur. Per febres enim intermittentes pingue corporis ſolvi & expelli de corpore novimus, dum obeſi homines, diutius has febres paſſi, penitus emacientur. Illud autem pingue ſolutum, circulantibus humoribus miſtum, motu per vaſa & calore acrius redditum, ſalibus ſanguinis pariter acrioribus miſcetur, & ſaponaceum fit; ſicque in aqua ſolutum per urinam exit. Ob eaſdem cauſas quandoque & ſimilis ſaliva obſervatur, ſpiſſior nempe & copioſior; dum vaſa, huic ſecernendae & excernendae inſervientia, debilitata, per febrim majori impetu agitatis humoribus, urgentur nimis.

Inde debilis, ſolutus, vix cohaerens cruor &c. Sanorum & robuſtorum hominum ſanguis firmus & compactus eſt, ſic ut de vena eductus concreſcat fere totus in ſolidam maſſam; contra vero in laxis & debilibus puellis ſanguis dilutus eſt, & pauculum tantum rubri concreti, copioſo tenui liquido innatantis, exhibet. Tam inſignis autem diverſitas in ſanguine a majori minorive firmitate vaſorum & viſcerum pendet, qua in fluida noſtra agunt; uti in *Capitulis de fibra debili & rigida* antea demonſtratum fuit. Cum autem per febres intermittentes diuturnas debilitentur vaſa, uti demonſtratum fuit; minuetur & cohaeſio partium ſanguinis, adeoque ſolutus & vix cohaerens fiet cruor, ſimulque ſingulis paroxyſmis per ſudores fluidiſſima & mobiliſſima pars expelletur; & quamvis potu copioſo ingeſto reſtituatur liquidum, illud crudum manebit, dum vires aſſimilantes debilitatae ſunt, adeoque optima parte ſpoliabitur ſanguis, &, per ſudores expulſo liquidiſſimo, reſiduum lenteſcet; ſimulque, a blanda & naturali humorum noſtrorum indole recedens, fiet acrius, uti demonſtratum fuit. Si jam bina haec ſimul componantur, vaſorum nempe laxa debilitas, & in humoribus, per haec vaſa motis, ſpiſſitudo major cum acrimonia comite, patebit ratio plurium malorum, quae febres intermittentes validas & diuturnas ſequi ſolent: de quibus videri poterunt illa, quae ad §. 44. dicta fuerunt. Imprimis autem metuenda eſt facilis vaſorum diſſolutio, dum craſſi & acres humores per vaſa debilitata citato motu tempore paroxyſmi pelluntur. Sic vidi in virgine, quartanam diuturnam & validam paſſa, ſanguinem magna copia ex gingivis erupiſſe; & in palpebris abſque ulla vi externa natas fuiſſe ecchymoſes: unde & intelligitur, quare apud *Hippocratem* (r) legatur: *Quibus in febribus quartanis ſanguis e naribus fluxerit, malum eſt.* Novi equidem, quod a multis ultimi illi Aphoriſmi non habeantur pro genuinis, & hinc dubia videatur loci allegati fides; quia creditur repugnare alteri apud *Hippocratem* loco (ſ), ubi

(r) Aphor. 5. Sect. VIII. Charter. Tom. IX. pag. 342. (ſ) Epidem. 6. Charter. Tom. IX. pag. 475.

ubi sequentia habentur: *Urina crassa, alba, qualis Archigenis, in laboriosis quartanis interdum exit, & liberat abscessu. Si vero ultra hoc & sanguis de naribus profluat & satis & copiose.* Ex quibus videretur concludi posse, haemorrhagiam in quartanis febribus tanquam utilem & salutarem laudari. Verum si conferatur cum hoc loco Aphorismus 74. Sect. IV. (*t*), cujus alia occasione in Commentariis §. 594. memini, patebit evidenter, vocabulum τεταρταίοις non debere referri ad febres, sed ad diem morbi, adeoque non significare febrim quartanam, sed quartum febris diem; qua ratione etiam *Foësius* & *Cornarius* hunc textum verterunt, uti optime *Charterius* in suis Commentariis in ultimos illos *Hippocrati* adscriptos Aphorismos monuit (*u*). Merito ergo damnatur tanquam mala in quartanis febribus haemorrhagia narium auctoritate loci allegati: uti etiam, quia sanguinis evacuationes per se nocent in cura febrium intermittentium, uti §. 762. dicetur: videturque talis haemorrhagia notare nimis facilem solutionem vasorum a sanguine acriori.

Ab hac spissitudine sanguinis & acrimonia videtur producta fuisse tonsillarum inflammatio, quam post febres intermittentes diuturnas observavit *Sydenhamus* (*x*), imprimis si evacuationes justo copiosiores simul adhibitae fuissent. Notat autem huic malo brevi deinceps supervenisse raucedinem, oculos cavos, & faciem Hippocraticam, mortis certo imminentis signa praenuncia. Facile autem patet & in aliis corporis partibus similia mala ab iisdem causis contingere posse. Sic notavit *Jacotius* (*y*), se ter in eodem anno observasse *in febre tertiana, cum rigore non ita ordinato, exortam suppurationem in imo ventre, cujus nullum signum memoratu dignum praecesserat; unde subito effuso pure supra intestina, aut intestinis ipsis ad sphacelismum perductis, improvisa mors secuta est cum rigore, sudore frigido, animi deliquio, dolore ventris & inflatione.* Talem enim sanguinem, qui & acer & spissus simul est, inflammationibus producendis aptissimum esse patuit ex illis, quae ad §. 376. 377. in historia inflammationis dicta fuerunt.

Simul etiam apparet, talem sanguinis cacochymiam, ex diuturnis febribus intermittentibus natam, varios morbos chronicos, & quidem difficillimos, producere posse, prout in his illisve visceribus impacta haeserit; vel etiam quatenus morbi chronici a vitiis liquidorum sensim natis, universali labe massam sanguinis inficientibus, ortum ducunt (vide §. 1050.). Sic Scorbutum sequi post febres intermittentes, nemo mirabitur, qui considerat, hujus morbi causam proximam esse talem sanguinis indolem, qua & crassitie simul & acrimonia peccat, uti postea §. 1153. ex praemissis omnibus hujus morbi phaenomenis demonstrabitur. Hydropem vero a nimia debilitate solidarum partium nasci posse, §. 44. 2. demonstratum fuit, quae in hoc casu obtinet, uti paulo ante dictum fuit. Crura tunc primo intumescere solent, atque his tandem penitus distentis in abdominis cavo lympha colligitur. Crurum vero tumor non adeo mali ominis est; imo *Sydenhamus* (*z*) nunquam hoc moleste tulit, quin potius de morbi exitu omnia bona animo concipiebat, edo-

(*t*) Charter. Tom. IX. pag. 184.

(*u*) Ibid. pag. 342.

(*x*) Sect. I. cap. 5. pag. 122.

(*y*) Holler. in Coac. Hippocr. pag. 511.

(*z*) Sect. I. cap. 5. pag. 120. 122.

edoctus observatione, febrim saepe fugam meditari iisdem gradibus, quibus hoc symptoma supervenit: tuncque non videtur talis crurum tumor a mera laxitate fieri, verum etiam aliquid materiae morbosae versus has partes deponi. Cum autem catharticis nimis repetitis per febris decursum saepe hoc symptoma originem debeat, & raro, in juvenili saltem aetate, nisi ab hac causa contingat (*a*), minus tutum videtur, evacuantibus curam hujus mali tentare, imprimis si adhuc perseveret febris: observavit enim *Sydenhamus* (*b*), febrem tunc profundius radices agere, neque tolli hydropem. Frictio partium tumentium, & vini medicati ex amaris roborantibus & aromaticis usus, tuto & facile hoc malum superare solent; dum simul languenti corpori optime succurrunt. Idem obtinet, si iners haec materies non deponatur versus inferiora corporis loca, sed per habitum corporis diffusa Leucophlegmatiam faciat; quae tamen, uti ad §. 72. dictum fuit, ab hydrope distinguitur, quod in hydrope in aquosam tenuitatem degenerent fluida, in Leucophlegmatia vero frigida & pituitosa humorum indoles sit, quae laxitatem & pastaceam quasi mollitiem totius corporis efficit: cum hydrope a nimia sanguinis dissolutione nata pedes primum tumere incipiant. Jam notaverat *Hippocrates* (*c*) post febres diuturnas λευκὸν φλέγμα sequi, dicens: *Quum pituita alba detinuerit, totum corpus tumore albo intumescit* &c. *morbus hic a pituita oritur, quum quis ex diuturnis febribus, pituitosus existens, impurgatus est, vertitur pituita ad ejus carnes*. Pejor longe hydrops post febres diuturnas sequitur, si scirrhosae obstructiones viscerum illam fecerint; a quibus hydropem fieri postea in Commentariis §. 1229. demonstrabitur.

Cum autem in Physiologicis demonstretur, sanguinem venosum a pancreate, ventriculo, omento, liene, mesenterio reducem in trunco venae portarum colligi, atque inde per convergentes venae portarum ramos per totam hepatis substantiam distribui; facillime a crassiori sanguine, per diuturnas febres liquidissima parte orbato, in hoc viscere nascentur obstructiones, quia sanguis venosus, absque cordis actione renovata, per arteriosas angustias transire hic debet. Hepatis autem obstructionem Icterum saepissime sequi, patebit ex illis, quae in Capitulo de *Hepatitide* postea dicentur. Unde etiam vigesimo septimo hujus saeculi anno, quando intermittentes autumnales pertinaces admodum epidemice grassabantur, plurimis aegris Icterum supervenisse memini.

Verum ab eadem causa in aliis etiam visceribus abdominis pertinaces obstructiones nasci observatio docet, quae quandoque in scirrhosos tumores, vix resolvendos postea, mutantur. Sic in tertiana pertinaci, quae, autumno incipiens, vere sequenti tantum cessabat, observavit *Galenus* (*d*), quod lien maxime intumuerit, & praecordia flatu distenta fuerint. Idem jam in pancreate, omento, mesenterii glandulis &c. contingere posse facile patet. Interim tamen notandum est, non semper adeo infausti ominis esse tumores abdominis post febres intermittentes: notavit enim *Sydenhamus* (*e*), *quod cum*

(*a*) Ibid. pag. 120. (*b*) Ibidem. (*c*) De affectionibus cap. 5. Charter. Tom. VII. pag. 625. & de internis affect. cap. 52. ibid. pag. 675.
(*d*) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 9. Charter. Tom. X. pag. 352.
(*e*) Sect. I. cap. 5. pag. 121.

febres autumnales teneram aetatem diu cruciarint, nulla spes sit easdem abigendi, donec abdominis regio, circa lienem praecipue, indurari atque tumefieri inceperit; iisdem enim gradibus, quibus hoc symptoma supervenerit, febris etiam fugam meditatur. Neque forte ex meliori aliquo prognostico morbum hunc brevi abiturum dixeris, quam si sedula observatione suboriri hoc symptoma perspexeris. Postquam enim febris cessavit, purgantibus aliquoties repetitis, una cum abdominis perfrictione, & inunctione unguenti arthanitae, martiati &c. solet solvi feliciter collecta saburra, & expelli de corpore. Videtur enim saepe contingere, quod colon intestinum infarctum & tumens circa lienis regionem, ubi inflectitur illud intestinum, scirrhosum lienem mentiatur: longe enim citius solvi & curari tales tumores observavi saepius, quam fieri posse videtur, si in liene haesisset malum. Notandum praeterea, quod illis annis, quando epidemice grassantur febres intermittentes, tunc ventris ille tumor, qui infantibus post has febres accidit, scirrhosa duritie tangentis digitum ferit, aliis vero annis flatulenta potius tensio apparet (*f*).

Facile autem patet, plurima alia mala adhuc sequi posse, pro diversitate viscerum obstructorum, & functionum laesionibus inde pendentibus. Sufficit enim hic generalem omnium horum originem indicasse.

§. 754. CAeterum, nisi malignae (753.), corpus ad longaevitatem disponunt, & depurant ab inveteratis malis.

Quamvis autem omnia mala, praecedenti paragrapho enumerata, quandoque febres intermittentes sequantur, non tamen semper corpori nocent, sed tunc tantum, quando nimis validi paroxysmi vires subito debilitant, profusis nimis sudoribus liquidissima difflantur, vel nimia diuturnitate molestae hae febres corporis robur solvunt. Plerumque enim, si debito victus regimine utantur aegri, neque perversa medela adhibeatur, facile tolerantur, & plus boni, quam mali, facere solent. *Celeberrimus Boërhaavius* testabatur, quod longaevi homines plurimi, quos de hac re interrogaverat, in flore aetatis quartana febre, quae omnium intermittentium maxime diuturna esse solet, laboraverint. Neque, credo, negabunt attenti ad haec Medici, quod post quartanas febres, nullis validis remediis turbatas, sed bona diaeta & verno tepore sensim solutas, firmiora fuerint inventa hominum corpora, & morbis longe minus, quam ante, obnoxia. Compendium enim talis vitae generis, quod *Celsus* (*g*) sanis hominibus commendat, hae febres habent. Validum enim frigus magnus aestus excipit; tempore paroxysmi plerumque omnes cibos fastidiunt, quos intercalaribus diebus maxime expetunt saepe &c. Sed & quartana diuturna saepe totum corpus emaciatur, dum omne pingue solvitur & per urinam aliasve vias educitur de corpore, aeque ac per argentum vivum, vel per decocta sudorifera fit; unde mutatio fere radicalis humorum per resolutionem & expulsionem succedentem obtinetur; sicque optime disponitur corpus ad expulsum veterascentis, & instaurationem novae, vita-

(*f*) Ibidem. (*g*) Lib. I. cap. I. pag. 20.

vitalis materiae; adeoque corpus prudenti talium febrium regimine ad longaevitatem ducitur (*h*).

Si jam consideretur, quod in frigore febrium intermittentium totum corpus tremat & concutiatur valide saepe per horas, aeque fere in internis quam externis partibus & contractae arteriae extremae contentos humores in latiores truncos retroagant, uti docet pallor, sicque obstructionibus circa fines arteriarum haerentibus resolvendis optima nascatur opportunitas; non mirum videbitur, posse solvi & expediri saepe talia, quae nullis aliis remediis obediunt; praecipue cum paulo post sequatur rapidus adeo per omnia vasa motus, qui illa, quae visceribus infarcta haeserant, per concussus illos jam mobilia reddita, ulterius expediat. Hinc apparet, quare febres illae toties ab inveteratis etiam malis corpus liberent, quae frustra aliis remediis tentata fuerant. Historia Medica plurimas observationes habet, quae hoc confirmant; paucas adduxisse sufficiet. Vidi sic saepius in aegris, qui tertianis autumnalibus, epidemice grassantibus & pertinacissimis, aegrotabant, & imprudenti consilio cortice Peruviano febrim suppresserant, antequam per febrim materia febrilis, plerumque in his casibus circa praecordia haerens, expedita fuerat; omnia in cassum tentata fuisse, miserosque levi ictero defoedatos languisse tota hyeme, donec mense Februario tertiana verna corriperentur, quae paucis paroxysmis solvebat haerentem in visceribus saburram, & per alvum specie liquaminis nigri tenacis & olidissimi expellebat, felici plerumque cum eventu. In quibusdam tamen, quamvis rarius, hepar diu hac saburra obsessum & tabefactum jam, post deturbatam hanc colluviem, purum sanguinem demittebat; unde summa debilitas, animi deliquium, & mors quandoque sequabantur, sanguine per vomitum vel alvum ingenti copia rejecto. Quartanam non tantum securissimam esse, verum etiam ab aliis magnis morbis vindicare monuerat *Hippocrates* (*i*); uti alia occasione ad §. 558. dictum fuit: a convulsionibus liberari illos, qui quartana corripiuntur, pariter dixit (*k*). Cephalaeam, quae per annos afflixerat, per periodos recurrens, cessasse toto illo tempore, quo quartana tenebatur aeger, observavi. Dolorem inveteratum humeri dextri in homine vidi evanuisse, dum quartana febris illum corripiebat; cujus, per sex menses jam durantis, pertaesus corticem Peruvianum sumsit, tali cum effectu, ut quartana abesset quidem, sed rediret humeri dolor. Post mensem rediit quartana, quam ferens patienter, donec sensim sponte decederet, a molesto illo dolore postea immunis vixit. Palpitationes cordis violentissimas, incognitum toties quoad suas causas malum, nec minus ad quaevis saepe remedia rebelle, sanavit quartana in Celeberrimo Mathematico *De la Hire* (*l*); qui postea sanus ad septuagesimum octavum annum vixit, confirmans suo exemplo, quartanam & ab inveteratis malis liberare, & ad longaevitatem disponere.

Salubres ergo saepius sunt intermittentes febres, & nisi duplicatis & protractis paroxysmis in continuitatem vergant, raro funestae, nisi decrepitis senibus

(*h*) Vide H. Boërh. Institut. §. 1062. (*i*) Epidem. 1. Charter. Tom. IX. pag. 88.
(*k*) Aphor. 70. Sect. V. ibid. pag. 242. (*l*) Academ. des Sciences l'An 1718. Hist. pag. 110.

nibus, vel alia de causa debilissimis hominibus. Sic testatur *Forestus* (m), quod per quadraginta annos praxim exercens neminem viderit ex tertiana febre obiisse, nisi in continuam mutaretur. Quin imo adeo opposita pesti observata fuit tertianarum indoles, ut, dum reliqui morbi sporadici in pestem transirent omnes, tertiana nunquam in hanc degeneraret (n).

§. 755. UNde post accuratum examen totius historiae intermittentium (746. ad 755.), causa proxima constituitur, viscositas liquidi arteriosi, forte & nervosi tam cerebri, quam cerebelli, cordi destinati, inertia, superveniente dein causa quacunque velocioris & fortioris contractionis cordis, atque resolutionis ejus quod stagnaverat.

Ut indagetur causa proxima febris intermittentis, debet sedulo considerari, quid in corpore mutatum appareat, dum incipit paroxysmus. Si autem perpendantur illa, quae §. 749. dicta fuerunt, patebit, prima paroxysmi ingruentis indicia esse talia, quae demonstrant, turbari solitum & aequabilem influxum spirituum nervosorum in musculos, docent lassitudo, debilitas, tremor; simulque sanguinem debita copia & impetu per vasa non propelli ad extrema corporis usque; uti patet ex frigore, horrore, rigore, pallore &c. Adeoque non sine ratione causa proxima constituitur viscositas liquidi arteriosi, forte & nervosi tam cerebri, quam cerebelli, cordi destinati, inertia. Per illam autem viscositatem, sive lentorem, liquidi arteriosi non intelligitur adeo crassities aucta & major cohaesio moleculatum sanguinis inter se, sed qualiscunque demum ad expeditum per vasa motum ineptitudo; sive fluidi movendi, sive vasorum continentium, vel virium moventium vitio hoc contingat. Cum autem musculorum voluntariorum actio debilitetur in initio paroxysmi, & ex subita & insolita lassitudine & debilitate febrim imminere ipsi aegri certo praesagiant; simulque cordis ipsius motus sic langueat, ut illud irritatum quidem a sanguine venoso frequentius contrahatur, sed debiliori vi, sic ut debito impetu sanguinem in arterias projicere nequeat; uti docet pulsus hoc febris tempore citatus, debilis, parvus; admodum probabile videtur, liquidi nervosi tam cerebri, quam cerebelli cordi destinati, inertiam adesse talem, ut minori efficacia illud agere possit in musculos, voluntariis aeque ac vitalibus motibus exercendis destinatos. Si enim haec inertia nata supponatur, a quacunque demum causa haec producta fuerit, sequentur omnia illa, quae in primo febris intermittentis stadio, frigore nempe febrili, contingunt. Cor enim, minori vi contractum, sanguinem debiliori impetu propellet in arterias; hae minus distentae minus etiam reagent in contentum fluidum, illo tempore, dum cor est in diastole: forte etiam ab inertia illa spirituum cerebelli minuitur vitalis fibrarum muscularium, arterias constituentium, motus, adeoque

(m) Tom. I. Lib. III. observ. 8. pag. 84.

(n) Van der Mye de Morbis Bredanis pag. 5.

que binae caufae fanguinem moventes languent; hinc ad extrema corporis vix pelletur fanguis; vel faltem non tali impetu, qualis ad calorem fanum producendum requiritur. Nato autem frigore, conftrictis arteriis, augetur obftaculum fanguini per illas movendo, fimulque per venas rediens fanguis cor irritat quidem, fed ob dictas rationes ex corde per arterias libere pelli nequit. Patet ergo, fatis probabilem effe illam opinionem, quae primum paroxyfmi febris intermittentis initium, atque ejus caufam proximam, ftatuit inertiam liquidi nervofi, quam brevi fequetur vel & comitabitur illa liquidi arteriofi vifcofitas, id eft, impedimentum liberi ejus motus per vafa, uti modo dictum fuit.

Plura jam huic opinioni favent: dum enim in initio paroxyfmi videmus impedimentum nafci, quo minus fanguis arteriofus debita copia & impetu ad extrema corporis ufque pellatur, debebit hoc fieri vel ob immeabilitatem liquidi movendi, vel majorem refiftentiam canalium, vel defectum potentiarum moventium. Verum quartana laborans homo paucis minutis ante paroxyfmum incipientem faniffimus fibi videtur, & vana fpe lactatur faepiffime, quafi jam omnino a febre liber foret: adeoque vix concipi poterit tam fubita in fanguine mutatio, qua uno quafi momento immeabilis redderetur: multo minus credi poterit, tam fubito nafci in partibus folidis majorem rigiditatem, qua liquidis impulfis nimis refifterent. Supereft ergo tantum, ut in potentiis, moventibus humores per vafa, tam fubitae mutationis caufa haereat, five in illo impetum faciente (τῷ ἐνορμῶντι) *Hippocrati* dicto, quod tam facile & a leviffimis caufis mutabile effe novimus. Sic vidi faniffimam virginem, dum glire confpecto terrebatur, ilico primum paroxyfmum habuiffe quartanae, quae dein tota hyeme manfit, verno tepore foluta feliciter: cumque jam per binos menfes a febre libera fuiffet, mala fortuna iterum, a petulanti puero mortuo glire in veftes projecto, territa quartanae plures paroxyfmos paffa fuit. In junioribus toties convulfiones obfervantur illo tempore, dum vel falubris vernae tertianae paroxyfmus incipit, non obfcuro indicio, a mutata conditione fubtiliffimi liquidi totum fyftema nervofum, adeo mobile in hac aetate, turbatum fuiffe. Vidi in media falivatione, folutis per argenti vivi efficaciam omnibus humoribus, adeoque nullo lentore praeditis, tertianam verno tempore ortam fuiffe, quae poft quartum paroxyfmum evanuit. Sed & cortex Peruvianus, efficax illud ad omnes febres intermittentes remedium, adeo pulchrum ufum habet in morbis hyftericis & hypochondriacis, qui a nimia mobilitate fyftematis nervofi, & fpirituum ἀταξίᾳ pendent; imprimis autem profuiffe teftatur *Sydenhamus* (o) in illis cafibus, ubi validiffimi fpafmi aderant. An forte hinc patet ratio, quare in mobiliffimis illis corporibus pertinaciores obferventur febres intermittentes, vix curandae nifi cortice Peruviano, qui fimul tunc roborante vi tam pulchre prodeft. Sed & infignes animi motus, & imprimis tales, qui totam mentem occupant, & diu tenent, quandoque febres intermittentes fanaverunt, dum fic tollebatur, vel mutabatur illa inertia fubtiliffimi illius liquidi, a qua primum paroxyfmi initium pendere videtur. Sic Q. Fabius Maximus Conful, commiffo praelio adverfus Allobrogum Avernorumque gentes

(o) Differtat. Epiftol. pag. 519.

tes, febri quartana in acie liberatus est (p).

Acutissimus *Borellus* (q) febrilis excandescentiae causam productivam primam & immediatam in succo nerveo posuit; verum aliquatenus videtur speculationi indulsisse, dum limitare voluit, qualis illa succi nervei mutatio sit, atque causas explicare, unde paroxysmi redintegratio in febribus intermittentibus pendeat; uti credo patebit unicuique, qui illud capitulum attento perleget animo. Symptomata quidem observata docere videntur, illo tempore, dum paroxysmus incipit, mutari subtilissimi illius fluidi per nervos moti effectus in musculos; quomodo autem hoc contingat, & a quibus causis fiat, explicatu difficillimum videtur. Praestat certe in morborum causis indagandis progredi, quo usque per fidelia observata & cognitam hactenus corporis humani fabricam licet, & in reliquis ignorantiam fateri, quam fictis hypothesibus, quantumlibet etiam ingeniosis, ludere.

Verum illa, quae hactenus dicta fuerunt, tantum spectant primum febrium intermittentium statum (§.749.); quem mox excipit alter (§. 750.), in quo calor, rubor, pulsus major & robustior adsunt; adeoque novimus, tunc cor quidem velociter, sed & fortiter simul, contrahi, sanguinemque corde contentum valida vi per arterias pelli ad extrema corporis usque: unde scimus illud, quod stagnaverat, resolutum fuisse. In frigore febrili sanguis venosus, circa cor accumulatus, illud quidem irritabat in celeres, sed debiles, contractiones; adeoque debuit altera causa accessisse, quae robur cordis augeat, vel sublata fuisse illa, quae in frigore febrili praesens cordis robur minuerat, qualiscunque demum haec fuerit. Sanguinis autem major lentor, qui a stagnatione circa cor ortum duxerat, facile superabitur, dum cordis auctae vires illum per vasa pellunt convergentia, unde attritus cohaerentium molecularum ad vasorum latera, & ad se mutuo, adeoque & resolutio concreti fiet: eadem enim causa, quae in sanitate sanguinem a concretione impedit, aptissima videtur, ut inceptam concretionem tollat. Si vero tempore frigoris febrilis adeo firma cohaesio molecularum sanguinis nata fuerit, ut sic solvi nequeat, tunc suffocatio & mors sequentur, uti ad §. 749. dictum fuit; quod tamen raro, & vix nisi in senibus & debilissimis hominibus, contingere observatur.

§. 756. ADeoque, quum ordo hic (749.750.751.) semper in febre intermittente obtineat, videtur is, qui primum tempus (749.), & primam causam (755.), superare possit, etiam totum illum paroxysmum posse tollere.

Cum ergo ex decursu paroxysmi febris intermittentis pateat, frigus febrile cum reliquis symptomatibus illud comitantibus agmen ducere, & deinde calorem sequi, atque ultimo sudorem cum omnium symptomatum remissione; videtur curatio febris talis hoc imprimis requirere, ut primum illud tempus, frigus nempe, & prima illa causa, viscositas nempe liquidi arteriosi; & in-

(p) C. Plin. Secund. Natur. hist. Lib. VII. cap. 50.
(q) De Motu Animalium part. 2. cap. 22. prop. 125. pag. 289. &c.

& inertia fluidi nervosi, superentur: tunc enim reliqua febris symptomata cavebuntur, cum nunquam sequantur illa, nisi priora praecesserint. Huic fundamento innititur pulcherrima illa methodus febres intermittentes curandi, de qua statim §. 761. dicendum erit; dum nempe aperiente, tenui, diluente liquido repletur corpus, & una alterave hora, antequam novus exspectatur paroxysmus, excitatur sudor; sic nempe attenuatis humoribus & dilutis cavetur liquidi arteriosi viscositas, vasa fiunt optime pervia, humores omnes meabiles, simulque blando calore, sudorem comitante, cavetur febrile frigus. Quibus autem in casibus haec methodus tentari possit, & quas cautelas requirat, postea dicetur. Pessime enim agitur, dum calidissimis aromatibus frigus illud febrium intermittentium superare vel praecavere tentant Medici; magnum enim discrimen est, ne insanabiles inflammationes sic nascantur, dum frigus febrile secuturus calor fervidissimis illis remediis nimis incenditur; de qua re videantur illa, quae ad §. 624. dicta fuerunt. Videntur autem & Veteres Medici in illa opinione fuisse, quod primum illud tempus febrium intermittentium praeoccupari deberet, excitato per balnea, frictiones &c. majore calore, & blando sudore. Sic *Celsus* (r) ad curationem horroris febrilis laudat, ut sub exspectatione proximae accessionis in balneum deducatur aeger, *dandaque opera est, ut per tempus horroris in solio sit*: hoc autem & sequentibus paroxysmis repetendum voluit, & frictiones adhiberi. *Neque desistendum est, etiamsi horror redit. Saepe etiam pertinacia juvantis malum corporis vincit* (ſ). Ubi vero post aliquot accessiones balneum non profuit, jubet, ut *ante accessionem allium edat, aut bibat calidam aquam cum pipere: siquidem ea quoque assumpta calorem movent, qui horrorem non admittit* (t). Quantum autem prudens usus calidorum aromatum, si multa aqua diluantur, prodesse possit, in cura harum febrium patebit. Sufficiet hic notasse, quod magnam spem curae in hoc posuerit *Celsus*, ut frigus febrile calore excitato, praeoccuparet. Unde & in curatione quartanae (u) jussit, aegrum, *qua die febrem exspectabit, surgere, & exerceri; dareque operam oportet, ut in ipsam exercitationem febris tempus incurrat: sic enim saepe illa discutitur.*

§. 757. DEin quum infinitae causae, eaeque satis exiguae, possint primum statum (749.) febris perfecte intermittentis (727.), ejusque causam (755.), producere; atque tales plurimae in ipso corpore nasci, crescere, & dato tempore adolescere queant, ut in omnibus, in corpore natis, atque secretis, liquoribus fit, difficilius est ex infinitis possibilibus natam jam distinguere, quam unam possibilem excogitare, qua posita ratio periodorum dari ex legibus oeconomiae nostrae possit: id autem examinanti patescit.

Sequitur jam illud, quod omnium Medicorum animos fere torsit, utpote explicatu difficillimum; quare nempe certis periodis redeant febrium inter-

(r) Lib. III. cap. 12. pag. 142. (ſ) Ibidem. (t) Ibidem.
(u) Idem cap. 15. Lib. III. pag. 146.

mittentium paroxyſmi, cum in continuis febribus uno impetu ab initio ad finem morbus pergat.

Fuit in illa opinione *Sydenhamus* (*x*), continuarum & intermittentium febrium diſcrimen in eo praecipue verſari, quod intermittentes particis viribus ac diverſis temporibus illud efficerent, quod continuae non interrupto motu febrili praeſtant: Atque inde voluit, in febribus intermittentibus circiter idem tempus impendi, ad mutandam, ſubigendam & expellendam febrilem materiam, ac in continuis fit. Dum enim febris continua, omnium frequentiſſima, quatuordecim dierum ſpatio ſuum decurſum abſolvit, trecentae & triginta ſex horae numerantur; totidemque circiter horas impendere quartanam febrim, credidit, quae ſex menſium ſpatio *ſuam deſpumationem* molitur. Utcunque tamen indulſiſſe huic opinioni videtur magnus ille vir, dum quinque horas cum dimidia ſingulis quartanae paroxyſmis tribuit, qui ſaepiſſime tamen longiori tempore aegros tenent. Interim tamen & huic difficultati, uti & alteri, quae a majore quartanarum diuturnitate habetur, utcunque reſpondet, dum notat, & in continuis febribus, ſive ob minus facile ſubigendam morbi materiam, ſive ob perverſam curationis methodum, quandoque longiorem obſervari moram, antequam illa deſpumatio obtineri poſſit. Omnia autem haec monuit intelligenda tantum eſſe, de illis febribus, *quae ſtatam quandam naturam atque habitum nactae ſunt* (*y*): Plurimae enim febres tam continuae, quam intermittentes, ſunt, quae ad deſtinatam illam periodum non pertingunt, dum in puris juvenilibus corporibus a levi quadam offenſa, ex abuſu ſex rerum non naturalium, ortum habent, & cito ſanantur. Agit autem hic loci *Sydenhamus* de febribus intermittentibus autumnalibus, quae & diuturniores, & curatu difficiliores, eſſe ſolent, atque ſaepe eodem tempore cum febribus continuis epidemice graſſantur.

Videntur autem & Veteres Medici quandam pariter affinitatem conſtituiſſe inter febres continuas & intermittentes. Poſtquam enim *Hippocrates* (*z*) primum acutorum morborum inſultum quarto die terminari dixerat; ſecundum ad ſeptimum diem; tertium ad undecimum &c. donec per quaternarium vel ſeptenarium numerum aſcendendo ad ſexageſimum pervenit (vide de his illa, quae §.741. de diebus criticis habentur); tandem ſubjungit ſequentia: *Fit autem & quartanarum conſtitutio ex hujuſmodi concinnitate.* In Commentariis ſuis in hunc locum *Galenus* (*a*) notat, quod, uti in febribus continuis dies numeramus ſe mutuo ſequentes abſque interruptione, ſic in intermittentibus numerandae ſint acceſſiones; adeoque quod in continuis febribus ſeptimus dies poteſt, idem in intermittentibus ſeptima acceſſio valet: atque etiam quam quartus dies ad ſeptimum in continuis habet rationem, eandem intermittentium quarta acceſſio ad ſeptimam. Cum autem ſeptimus dies toties criticus ſit in febribus continuis, ita etiam & exquiſita tertiana ſeptima acceſſione ſolet terminari. Ex his autem concluſit *Galenus*, quod *Hippocrates concinnitatis* (κοσμου) vocabulo intellexerit dierum criticorum ordinem; ſic tamen ut febrium quartanarum judicia non dierum, ſed acceſſionum, numero limitarentur. Cum autem *Hippocrates* hoc in loco ſexageſimum diem tanquam

(*x*) Sect. I. cap. 5. pag. 106. (*y*) Ibid. pag. 107.
(*z*) In Prognoſtico Charter. Tom. VIII. pag. 666. (*a*) Ibidem.

quam limitem acutarum febrium ſtatuat, ſi ſexaginta acceſſiones quartanae numerentur, habebitur ſemeſtre ſpatium, quod plerumque quartanae, ab autumni initio in ver uſque decurrentes, complere ſolent. Uti autem antea notatum fuit, morbos acutos, ex decidentia nempe dictos (vide §.564.) quandoque in longius ſpatium adhuc excurrere, & idem in quartanis obſervatur.

Magna tamen hic difficultas manet, dum non patet ratio, quare febris intermittens partitis vicibus hoc faciat, quod continua uno decurſu abſolvit. An febris intermittens ſingulis paroxyſmis partem materiae febrilis ſubigit, & expellit de corpore? An vero expulſa omni illa materia, vel ſubacta, quae in ſingulis paroxyſmis adeſt, certo temporis ſpatio nova renaſcitur, quae paroxyſmum redintegrat? Subtiliſſima certe haec ſpeculatio videtur, & quae meretur, ut omni cura expendatur, quantum nempe fidelibus obſervatis & caſto ratiocinio in obſcura hac re fieri poterit.

Obſervavit *Sydenhamus* (*b*), quod in febre acuta continua, quae bene tractata circa decimum quartum diem blando ſudore ſolebat finiri, ſi cathartica vel clyſmata intempeſtivo uſu adhibita forent, fallax quidem levamen perciperent aegri, imo & quandoque integra apurexia frui viderentur; interim tamen non evacuata rite per criticum illum ſudorem materia febrili, poſt unum alterumve diem nova febris accendebatur, quae idem quatuordecim dierum ſtadium percurrebat denuo, & ſimilem curam requirebat, ut prius. Familiare eſt in morbis acutis, ut imperfectae criſes accidant, quibus pars tantum materiae morboſae evacuatur, unde, poſt aliquot dierum apurexiam de novo febris inſurgit, donec alia ſequente critica evacuatione integre, vel & pro parte, corpus liberetur: plures enim criſes quandoque contingere in morbis patuit ex illis, quae dicta fuerunt, quando de criſi §. 587., & de diebus criticis §. 741., agebatur. Patet ergo, materia febrili pro parte tantum ſubacta, vel expulſa, redire febrim, quae jam ceſſaverat; adeoque non repugnaret illis, quae in morbis contingere novimus, ſi & a ſimili cauſa febrium intermittentium paroxyſmi redirent. Notandum tamen eſt, quod illae recidivae in morbis acutis, imperfecta criſi terminatis, nunquam definitum tempus obſervent, uti fit in febrium intermittentium paroxyſmis, licet ſaepe quodam die ex decretoriorum numero contingere ſoleant, uti dictum fuit ad §. 727.

Praeterea, licet ſingulis paroxyſmis pars cauſae materialis febris ſubigeretur, nulla patet ratio, quare reſidui illius copia vel actuoſitas augeretur alio temporis intervallo in ſingulis intermittentium ſpeciebus; ſic ut in quotidiana febre poſt duodecim v. g. horas; in tertiana poſt triginta ſex &c. paroxyſmus rediret. Verum etiam abſque ulla evacuatione ſenſibili impeditur futurus paroxyſmus, dato cortice Peruviano, uti omnibus notum eſt. Quamvis enim (uti poſtea dicetur ad §.767.) quidam voluerint, corticem Peruvianum tunc tantum tuto & abſque recidivae metu febres intermittentes ſanare, dum poſt ejus uſum ſenſibiles evacuationes ſequantur per alvum, ſudorem &c.; tamen negari nequit, jam ceſſaſſe febrim corticis hujus efficacia, antequam illae evacuationes contingunt, adeoque non poſſe adſcribi febris intermittentis ſanationem in tali caſu expulſioni materiae morboſae.

(*b*) Sect. I. cap. 4. pag. 73.

Similes difficultates adesse videntur, si statueretur singulis paroxysmis evacuari vel subigi materiam tunc praesentem, intermedio vero inter paroxysmos tempore accumulari novam, sequentis paroxysmi unicam causam & fomitem. Certe quartana laborantes, quadrante horae ante paroxysmum, omnium optime se habent; quo tempore tamen praesto deberet jam esse materia illa morbosa, quae mox tantas excitabit turbas.

Quamvis autem negari nequeat, corruptos humores, indigestiles cibos, & plura alia, §. 586. enumerata, febrim excitare; adeoque a similibus, certo temporis intervallo corpori applicatis, videantur produci posse febrium intermittentium paroxysmi varii; tamen haec sola sufficere non possunt, sed praeter haec aliud quid requiritur; uti patebit, si considerentur sequentia. Dum tertianam autumnalem passus aeger, atque jam ab illa liber per aliquot dies, lardi, fumo vel sale durati, magnam copiam comedit, vel incautus se aëris injuriis exponit; redit saepissime febris pristinum typum servans. Verum & quartanarius, verno tepore a sua febre jam liber, ab iisdem diaetae erroribus quartanae recidivam patitur. Fuit ergo in his aegris latens dispositio, & diversa quidem, quae ab iisdem causis excitata in uno tertianam, in altero quartanam, febrim fecit; adeoque febris intermittentis in binis talibus hominibus diversitas non a nova illa causa accedente, quae in utrisque eadem ponitur, sed a dispositione praeexistente, in singulis diversa, pendet. Patet ideo, accumulatam tempore intermedio inter paroxysmos febrium intermittentium materiam quandam posse quidem fungi vice causae excitantis, sive occasionalis; praedisponentem tamen causam ab hac omnino diversam esse. Videantur illa, quae de causis praedisponentibus & occasionalibus, sive excitantibus, in Commentariis §. 11. & 586. dicta fuerunt.

Causam autem illam praedisponentem, qualiscunque demum haec fuerit, limitare febrium intermittentium varias species, confirmatur ex illis, quae observantur in paroxysmorum reduplicationibus. Sive enim materiae febrilis, causae nempe occasionalis & excitantis, excessus & nimia activitas reduplicationem paroxysmi fecerit, quo in casu paroxysmum adventitium praecedere primarium notavit *Sydenhamus* (c); sive prostratis nimis aegri viribus non potuerit expelli de corpore vel iners reddi illud, quod paroxysmum excitaverat, ideoque novus paroxysmus substituatur, ut illae reliquiae superentur, in quo casu paroxysmus adventitius primarium sequitur, & mitior esse solet, uti monuit idem Auctor; in utroque tamen hoc casu novus paroxysmus primarii indolem sequitur, & in tertiana duplicata, v. g., singuli paroxysmi verae tertianae febres sunt, qui alternis diebus accessionis hora, anticipatione, vel retardatione, & symptomatibus variis, sibi invicem respondere observantur. Idem in quartanis febribus, etiam triplicatis, verum est. Patet ergo iterum, causam excitantem sive occasionalem, licet saepius eodem temporis intervallo renatam vel actuosam redditam, tamen facere talem febrim intermittentem, qualem praedisponens causa determinat.

Dum ergo tertiana autumnalis (in vernalibus enim hoc rarissime vel nunquam observatur) in quartanam degenerat, admodum probabile videtur, illud non fieri ideo, quia causae excitantes longiori temporis spatio accumulantur

(c) Sect. I. cap. 5. pag. 96. 97.

tur vel actuosae fiunt, sed quia causa illa praedisponens mutata fuit. Unde etiam patet, causas illas praedisponentes diversas quidem esse in singulis febrium intermittentium speciebus, attamen magnam affinitatem habere, cum inter se toties permutari observentur.

Quaenam autem illa praedisponens causa sit in febribus intermittentibus, an in solidis, an in fluidis partibus, vel utrisque haereat, & in quibus, & quaenam ejus in singulis febrium intermittentium speciebus diversitas sit, explicatu difficillimum videtur. Adeo enim haec causa latere potest in corpore, ut nullo indicio se manifestet, donec ab alia causa occasionali, sive excitante, in actum deducatur. Dum enim diu quartana laboravit homo, postea ab illa sanatus, & in omnibus functionibus optime se habens, tamen a cibis copiosioribus vel difficilioris digestionis assumtis, potu copioso, aëris frigore, animi affectibus &c. morbi sui recidivam pati solet. Observavit hoc *Celsus* (*d*), ubi de quartanae curatione agit, atque ideo monuit sequentia: *si febris quievit, diu meminisse ejus diei convenit, eoque vitare frigus, calorem, cruditatem, lassitudinem. Facile enim revertitur, nisi a sano quoque aliquamdiu timetur.*

Variae fuerunt circa hanc rem auctorum opiniones. Bilem tertianae febris causam accusavit *Galenus*; in quotidiana febre pituitam; in quartana febre autem, adeo saepe diuturna, atrabiliarium humorem, ejusque cloacam, uti putabat, lienem, pro fomite posuit; uti passim ex ejus scriptis apparet. Circa stomachum, duodenum & pancreas, nidum intermittentium febrium post *Fernelium* posuit *Helmontius* (*e*). In glandulis abdominalibus illum quaesiverunt alii &c. Verum patebit credo ex hactenus dictis, quod causas occasionales a praedisponente non distinxerint; imo & quandoque mutationes humorum per febrim factas, pro ejus causa habuerint.

Si autem considerentur illa, quae ad §. 755. & 756. dicta fuerunt, satis probabile videtur, causam illam praedisponentem haerere potius in subtilissimo fluido, vel in vasis minimis, per quae illud movetur; aut communi omnium horum origine, encephalo. Prima enim ingruentis paroxysmi phaenomena docent, aliquid in his mutatum esse: mobilissimis in genere nervoso infantibus convulsiones toties adsunt; soli animi motus validi & subiti febrim intermittentem excitaverunt; atque iterum febrim sustulerunt quandoque. Quantam autem animi affectus spiritibus, nervis, encephalo mutationem inducere valeant, neminem latet. Cortex Peruvianus, qui tantum usum habet in systemate nervoso roborando & inordinatis spirituum motibus compescendis, quasvis febrium intermittentium species debellat, licet etiam nullas sensibiles evacuationes fecerit; adeoque videtur tantum in causam illam praedispanentem agere. Paralyses & Epilepsiae, nervosi systematis morbi, per febres intermittentes sanantur felicissime. Inunctiones spinae dorsi, aromaticis penetrabilissimis unguentis factae, toties ad curandam febrim intermittentem profuerunt; uti postea §.768. dicetur, quorum efficacia in aliis nervorum morbis adeo nota est.

Videtur, & haec opinio confirmari ex illa observatione *Sydenhami* (*f*), cujus

(*d*) Lib. III. cap. 16. pag. 147. (*e*) De Febribus cap. 3. N. 18. pag. 748.
(*f*) Epistola Resp. 1. pag. 387.

jus ad §.751. mentionem feci; quod nempe in quadam constitutione epidemica febrium intermittentium paroxysmi non invaderent cum rigore & horrore; verum aegri iisdem plane symptomatibus tentarentur, ac si vera apoplexia laborassent. Videtur tunc causa illa febris validior non turbasse functiones encephali, sed oppressisse penitus pro tempore. Latentem sub hac larva febrim ex urina, intense rubra, cum sedimento lateritio, detexit *Sydenhamus*, & corticis Peruviani usu debellavit feliciter. Monet autem, evacuationes, quae ad apoplexiam curandam commendantur, hic nocuisse.

Uti jam in nervis musculorum motui inservientibus, sive in horum origine, aut tenuissimo fluido per illos moto, talis mutatio certo tempore contingit, ut tremor, lassitudo, debilitas, &c. initium paroxysmi febrilis comitentur; sic idem videtur quandoque fieri in nervis sentientibus, tuncque dolores molestissimi certis periodis affligunt. Consultus fui nuper adhuc a nobilissimo viro de hemicrania, quae quotidie eadem hora redibat, per octo horas affligens satis acriter, dein sensim decrescens, tandemque evanescens penitus. Epithemata capiti applicata, vesicatoria, epispastica pedibus adhibita, purgantia &c. profuerunt nihil omnino: cortice autem Peruviano exhibito cessavit ilico molestissimum illud malum. Dum autem inciperet ille dolor, indicabat illum locum primo affici, ubi ex foramine supraorbitali ramus quinti paris emergit, deinde sensim per totum dimidium capitis latus dolor dispergebatur. Interim tamen nulla in pulsu mutatio observabatur illo tempore, dum dolor aderat, & in reliquis omnibus functionibus optime se habebat. Similes tales casus plures mihi occurrerunt, sed imprimis sequens maxime memorabilis. Viro sano, robusto, mediae aetatis, quotidie eadem hora oriebatur molesti doloris sensus in eodem illo loco supra orbitam oculi sinistri, ubi nervus per foramen ossis frontis egreditur; post aliquod tempus incipiebat oculus sinister rubere, & lacrymis diffluere; deinde sentiebat ac si oculus sensim extra orbitam protruderetur cum tanto dolore, ut fere fureret. Post aliquot horas omnia haec mala cessabant, & nihil in oculo mutatum omnino apparebat. Venam secari curavi, purgantia antiphlogistica dedi, cucurbitas nuchae applicui saepius, vesicatoria adhibui &c. sed in cassum omnia. Ut autem mirum hunc morbum cognoscerem, adfui illo tempore aegro, dum noverat rediturum dolorem, atque omnia memorata symptomata vidi; in pulsu tamen ad carpum explorato nihil mutatum inveni. Monebat aeger, dum ipsi assidebam, quod in cantho oculi majore pulsationem sentiret validam: applicui apicem minimi digiti arteriae, quae circa canthum majorem oculi satis insignis decurrit, dum altera manu pulsum in carpo explorabam; sicque manifeste percepi, arteriam illam in cantho oculi celerius pulsare, & simul longe fortius, quam naturaliter solet. Febrim ergo adesse, sed topicam, credidi; atque cortice Peruviano exhibito curavi feliciter: & ex illo casu didici, postea in aliis similibus eadem medela uti.

An ergo febris intermittens vera quandoque non totum corpus, sed tantum quandam ejus partem occupat? Probatum fuit in Commentariis §.371., ubi de inflammationis definitione agebatur, topicam talem, & partis affectae tantum, febrim revera obtinere, quae universum corpus non afficiat, sed in parte inflammata arteriarum pulsum tantum mutet. Et videntur modo dicta de-

demonstrare, idem quandoque & in febribus intermittentibus verum esse. Sed & Historia Medica plures tales observationes habet, quae hoc confirmare videntur. Sic homini per sex septimanas quotidie circa horam septimam matutinam brachium dextrum valido frigore corripiebatur, reliquo corpore naturalem calorem servante: circa octavam horam rigor & tremor digitorum & manus aderant; trihorio elapso sequebatur ingens calor; hora duodecima cessabant haec omnia, sequenti die eodem ordine reditura (*g*). Post tertianam, per calidissima remedia in febrim acutissimam mutatam, sequebatur anomala febris intermittens, quae pluribus paroxysmis uno & eodem die affligebat virginem viginti & duos annos natam. Dabantur tunc aliquot corticis Peruviani doses, & postea inter alia plurima anomala symptomata observabatur, alterutrum crus quotidie eadem hora tremere, dein calescere & sudare, dum in reliquo corpore nihil simile deprehendebatur (*h*). Huic affinis casus etiam legitur alibi (*i*).

Illa autem febrium intermittentium causa praedisponens, quam haerere in tenuissimo fluido, vasis minimis illud continentibus, aut horum origine, admodum probabile est, uti ex ante dictis patuit, variis causis accedentibus videtur in actum deduci posse. Frigus enim subito admissum, indigestiles cibi assumti, animi affectus validi, purgantibus excitatae in corpore turbae, & plurima alia huc facere possunt; uti quotidiana observatio omnes Medicos docet. Sic notavit *Sydenhamus* (*k*), post febres autumnales intermittentes sanatas requiri catharsin; illaque neglecta, vel recidivam febris, vel alios saepe periculosos morbos metuendos esse: simul autem monet, dato cathartico, post finitam ejus operationem paregoricum remedium hora somni dandum esse, quo cavetur, ne occasione tumultus, quem vel mitissima excitant cathartica, redeat febrilis paroxysmus.

An autem causa haec praedisponens semper alia causa occasionali indiget, per quam in actum deducatur? Certe & hoc dubium videtur; quamvis negari nequeat, a causis accedentibus posse excitari praedisponentem illam causam, cum jam sopita & iners videbatur. Dum enim quartana febre homo sanus corripitur, & paucis adhuc paroxysmis defuncta haec febris, illisque non admodum validis, nondum mutavit multum solidas fluidasque corporis partes, ne acutissimus quidem Medicus, instante jam paroxysmo, aliquid detegere poterit mali. Praeterea causae illae occasionales sopitam illam causam praedisponentem non videntur adeo excitare quovis tempore, sed praecipue tantum illo, quo redire solet paroxysmus: unde *Celsus*, uti modo dictum fuit, jussit, ut a quartanis curati caverent illum diem, quo paroxysmus corripere solebat; sic indicans, aliis diebus recidivae discrimen non adeo metuendum esse. Memorabilem casum accidisse novi, qui hoc confirmat. Homo laboraverat quartana tota hyeme, & absque corticis Peruviani usu verno calore sensim minuta febris discesserat, corpus perfecte sanum relinquens. Per quinque jam menses ab hac febre liber, dum cum amicis piscabatur, ab illis, joci causa, in retis fundum, dum illud in terram attrahebatur, projicitur. Mox incepit frigere, tremere, & paroxysmum febrilem habuit; qui dein-

(*g*) Miscell. curios. dec.1. ann.3. pag.381. (*h*) Medical Essays Tom. I. pag. 295. 296. (*i*) Tom.II. pag. 302. (*k*) Sect.I. cap.5. pag.118.

deinde, quarta quavis die rediens, per aliquot ſeptimanas detinuit hunc hominem. Cum autem monitus fuiſſet, die paroxyſmi cavendum ſibi adhuc eſſe, licet a febre ſanus eſſet, per trimeſtre ſpatium, poſtquam a febre liber fuiſſet, ſollicite hoc obſervaverat; in ephemeridibus ſuis aſteriſco tertium quemque diem notans; ſicque invenit, illud infortunium ſibi contigiſſe illo die, quo quartana, ſi eo uſque perſeveraſſet, accedere debuiſſet.

Videtur inde concludi poſſe, cauſam illam praediſponentem, vario temporis intervallo in variis intermittentibus, ſaepe ad horae punctum aptam fieri, ut in actum deducatur: ſimulque illam ſaepe in actum deduci, licet attentiſſima obſervatione nihil detegi poſſit in corpore, quod cauſae occaſionalis vice fungatur. An ergo illa cauſa praediſponens ſe ipſam excitare valet? An ibi, ubi haec cauſa praediſponens latet, adeſt & cauſa illam excitare potens, ſed determinato tantum tempore? Certe, ſi ultimum ſtatuatur, nemo excitantem cauſam a praediſponente diſtinguere poterit, cum ambae in ſubtiliſſimo fluido, minimis vaſis, vel communi horum origine haereant, ſoliſque effectibus ſuis ſe manifeſtent.

Verum quidem eſt, plurima in corpore humano determinato temporis ſpatio fieri in ſanitate ipſa: ſic conſueta hora in plurimis hominibus fames, ſomnus, vigilia &c. obſervantur: humores a ſanguine ſecretos, bilem v. g., ſuccum pancreaticum, ſalivam, mucum &c. determinata quadam copia intra datum temporis ſpatium colligi poſſe, admodum credibile videtur; pluraque ſimilia ſupponi poſſent, ut explicaretur, quomodo renata quaedam cauſa occaſionalis definito quodam temporis ſpatio praediſponentem febris cauſam in actum deduceret. Si tamen ſevero examine ponderentur tales hypotheſes, quae his principiis nituntur, patebit ſatis, non reſpondere illis, quae in febribus intermittentibus obſervantur. Licet enim purgantibus vel emeticis quidquid in ventriculo vel inteſtinis haeret, vel ex viſceribus vicinis in illa defertur, expellatur, non tamen ideo curatur febris intermittens; ſed contra ſaepe tali methodo tractata pertinacior adhuc redditur, & altiores radices figit; uti notavit *Sydenhamus* (*l*). Quin imo a febribus intermittentibus dum emergunt homines, ſi illis purgans detur, antequam jam ſatis diu ceſſaverit febris, redit contumacior (*m*). Et dum cortice Peruviano dato ceſſat febris, aliquis credere poſſet, accumulari tunc illam materiam, quae ſingulis paroxyſmis eliminari ſolebat per ſudores, aliaſve evacuationes, adeoque profuturum purgans remedium. Verum monuit *Sydenhamus* (*n*), a leviſſima etiam catharſi, imo & ab enemate molliſſimo ex lacte ſaccharato, recidivae periculum imminere. Dum quartana per mediam ſalivationem pergebat, exacte typum ſuum ſervans, & tertiana verno tempore in media ſalivatione adoriebatur hominem, uti me obſervaſſe alia occaſione monui; fateor me non potuiſſe concipere, quomodo tantis turbis in corpore excitatis, & ſolutis argenti vivi efficacia humoribus, certo tamen temporis ſpatio colligeretur aliquis fomes in corpore, qui paroxyſmum excitaret.

Videtur ergo, ex omnibus his concludi poſſe, probabilem eſſe hanc opinio-

(*l*) Sect. I. cap. 5. pag. 114. (*m*) Ibid. pag. 118.
(*n*) Epiſt. 1. Reſponſ. pag. 386.

nionem, quae statuit, febrium intermittentium causam in subtilissimo fluido, vasis illud continentibus, vel communi horum origine encephalo, haerere; illamque causam determinato quodam tempore in actum deduci; interimque non constare, quod haec latens febrium causa semper indigeat quodam fomite, intra paroxysmorum intervallum collecto, per quem actuosa fieret; cum observata doceant, paulo ante paroxysmum saepe nihil inveniri omnino, quod in solidis vel fluidis corporis partibus culpari posset; nullumque occurrere signum laesarum functionum, cum paulo post turbentur fere omnes.

Quaenam autem mutatio facta in subtilissimo fluido, vasis minimis, vel encephalo, hanc intermittentium febrium causam constituat; quare determinato tantum spatio temporis haec nascatur, vel actuosa fiat; cum *Sydenhamo* (o), aliisque summis in arte viris, me omnino ignorare fateor. Tantum illa posui, quae observata docere videntur; sique erraverim, saltem hoc nomine veniam mereor, quod & in his, & aliis omnibus, plura vel meliora doceri me paratissimum profitear.

Quamvis autem latens haec febrium intermittentium causa non videatur indigere collecto quodam fomite, ut determinato temporis intervallo paroxysmum renovet, interim tamen negari nequit, collectos humores morbosos efficere posse, ut his irritata haec latens causa validius & fortius aegros affligat. Sic in tertianis autumnalibus, dum corrupta bilis in primis viis haeret, illa sponte vel arte evacuata, sequens paroxysmus longe mitior esse solet; adeoque haec quidem concurrere possunt cum hac latente causa, dum interim haec absque illis actuosa fieri potest. Si enim indigestiles cibi, frigus subito admissum, lassitudo &c. diu sopitam hanc & inertem causam excitare valent, cur non ab iisdem posset augeri ejusdem efficacia illo tempore, dum adhuc ex se ipsa actuosa est? An ab illis concurrentibus causis paroxysmorum retardatio vel anticipatio pendet semper? Vix videtur. Verum quidem est circa illud tempus, quo paroxysmus accedere solet, illam latentem causam magis quasi irritabilem (sit venia huic vocabulo) esse, uti patuit ex antedictis; adeoque a collectis sordibus excitari posse paroxysmum ante solitum tempus, non omnino improbabile videtur; interim tamen etiam in talibus febribus, in quibus nulla cacochymiae signa deteguntur, paroxysmus citius vel serius venit quandoque, & quidem sic, ut singulis vicibus eodem temporis spatio anticipet vel retardetur; unde potius latenti illi febrium intermittentium causae regularis illa anticipatio vel retardatio paroxysmi tribuenda videtur. Hoc etiam confirmatur ex illis, quae observavit *Sydenhamus* (p). Vidit enim, *dum ingens agmen febrium intermittentium autumnalium simul invaderet, illarum paroxysmos plerumque una eademque diei hora contingere, accessionibus nunc praevertentibus, nunc postponentibus, simili plane modo, atque eodem tenore, nisi quod accidere queat, ut ordo ille, medicamentis adhibitis, quae retardandi vel praecipitandi vi pollent, in quibusdam corporibus immutetur vel pervertatur*. Vix certe credibile videtur in tot aegris, aetate, sexu, vitae genere, temperie, diversis, humores morbosos eodem praecise temporis intervallo accumulari potuisse sic, ut huic causae tribui posset paroxys-

(o) Sect.I. cap.5. pag.95. (p) Ibid. pag.104.

morum renovatio. Unde etiam *Galenus* (q) monuit, solam anticipationem non esse habendam pro incremento morbi; quod tamen deberet fieri, si ab accumulatione humoris morbosi breviori temporis spatio citius renovaretur paroxysmus. Sic autem habet: *Nam anticipatio sola per se ipsam non est sufficiens signum incrementi, quod saepe morbi proprietatem consequitur potius, quam quod per ejus incrementum fit: quum & quartani, & tertiani, & quotidiani circuitus quidam usque ad integram solutionem ita anticipare visi fuerint.*

Videtur ergo potius ab epidemico miasmate excitari febris intermittens, simulque imprimi spiritibus, nervis, vel horum origini communi talis character, per quem stato tempore paroxysmus renovatur. Quamvis autem per febrim excitatam noxii humores, ante febrim natam praeexistentes, vel & febris tempore nati vel collecti, expellantur de corpore, obstructiones plurimae in visceribus haerentes solvantur; adeoque febres illae saepe medicamenti virtutem exerceant ratione aliorum morborum; tamen & absque his omnibus perennare posse videntur, quamdiu ille impressus character manet. An ergo tales febres intermittentes, absque ullo vitio observabili solidarum vel fluidarum partium corporis, *spirituosae* dicendae forent? Certe jam *Galenus* (r) monuerat sequentia: *Distinguere autem oportet in singulis aegrotantibus, primum quidem si sine loco affecto febris sit, ex humorum putredine, vel* (μόνῳ τῷ πνεύματι τραπέντι) *solo spiritu alterato.*

Vidimus autem antea, illum characterem sic sopitum manere posse, ut nullo signo se manifestet; & tamen a causa quadam occasionali excitari denuo, & postea (quod maxime notandum) sua vi novos paroxysmos febriles facere; quamvis non renovetur causa occasionalis, quae sopitum & inertem illum characterem excitaverat. Unde etiam videtur impressus ille febris intermittentis character sensim sic minui, ut in nervum amplius erumpere nequeat; atque tamen diu superesse talem irritabilitatem, ut ab aliis multis & diversis causis iterum actuosus fieri possit.

In hunc characterem agere videtur cortex Peruvianus, toties febres intermittentes absque ullis evacuationibus, vel alia mutatione sensibili, tollens; sic tamen plerumque, ut potius inducias impetret; nisi repetito ejus usu tandem integre deleatur; de qua re §. 767. dicendum erit.

Inter illas vero causas, quae sopitum illum characterem, nondum tamen omnino deletum, excitare solent, prae reliquis frigus valere videtur. Certe subito & valido frigore corpori applicato homo pallet, horret, riget, tremit, adeoque plurima excitantur symptomata; quae febris intermittentis initium (§. 749.) comitantur. Imo a frigore videtur sperasse *Celsus* (uti alia occasione in Commentariis §.589. dictum fuit) mutationem lentae continuae febris in intermittentem. Dum enim in tali febre nec cibo nec remedio locus esset, unicum hoc superesse voluit, ut Medicus morbum mutet. *Saepe igitur ex aqua frigida, cui oleum sit adjectum, corpus ejus pertractandum est, quoniam interdum sic evenit, ut horror oriatur, & fiat initium novi motus, exque eo, cum magis corpus incaluit, sequatur etiam remissio.* An ideo intermittentes vernae citius finiuntur, quod aestivus calor illas excipiat; autumnales

(q) De Crisibus Lib.I. cap.3. Charter. Tom.VIII. pag. 378.
(r) De Crisibus Lib.II. cap.7. Charter.Tom.VIII. pag.416.

les vero, aucto quotidie frigore, pertinaciores; & quartanae fere tantum calore verno solvuntur.

Ille autem character febrium intermittentium adeo saepe fixus inhaeret, ut nullis fere remediis se tolli patiatur. Suspendi quidem potest, dato cortice, ejus actuositas pro tempore, sic tamen, ut postea semper recidiva fiat. Observaverat hoc *Sydenhamus* (*f*); monuitque tunc prudentis Medici esse, non nimium pertinaciter corticis usui insistere; verum alia potius methodo febrim aggredi. Novi per septem integros annos quartanam durasse, silentem sponte sua quandoque, vel cortice sumto, per aliquot septimanas, redeuntem tamen postea. *Massarias* Romae vidit matronam, quae viginti duobus annis quartana laboravit (*t*). Pertinaces autem tales febres, quae anni spatium excederent, nunquam me observasse memini, nisi in cacochymicis corporibus, quibus viscera, imprimis abdominalia, obstructa erant; unde fere semper abdominis tumor, color ictericus &c. simul aderant. Cum autem antea dictum fuit, silentem jam febrim excitari posse, dum lardum v. g. aut similes indigestiles cibi assumti fuissent, non videtur improbabile, simile quid protractarum talium febrium causam facere. Si enim ante febrim intermittentem natam cacochymicum corpus fuerit, & obstructa viscera habuerit, vel per febrim ipsam talia mala producta fuerint (vide §. 753.), ingestorum debita praeparatio in primis viis deficiet; adeoque similia mala hic poterunt fieri ob defectum virium concoquentium, quae in sanis, sed debilioribus, hominibus ab ingestis difficilioris digestionis cibis contingunt. Unde patet ratio, quare in tali casu febris intermittens, ex sua indole jam minuenda, increscat denuo, vel sopita jam excitetur iterum, sicque in longum temporis spatium excurrat. Forte etiam eo difficilius deletur impressus ille character, quo diutius inhaeserit.

Cur ergo paroxysmi geminantur quandoque, si latens v. g. febris tertianae character alternis tantum diebus ex sua natura actuosus fiat? Certe eadem illa causa, incognitum nempe illud epidemicum, quae unam tertianam fecit, & intercalari die alteram excitare poterit. Praeterea videtur admodum verosimile, etiam liberis a paroxysmo diebus adesse talem dispositionem, quae forte ex se sola in actum non veniret, aliis tamen causis accedentibus excitari posset, & dein propria sua vi paroxysmos renovare, licet absint causae illae, quae illam primo excitaverant; eodem modo, ut intermittens febris, sponte sua cessans, a similibus renovatur, ut antea dictum fuit. Plurima autem favent huic opinioni: sic graviores in diaeta commissi errores non tantum validiores efficiunt quartanae paroxysmos, verum etiam ex simplici quartana duplicatam, vel & triplicatam, facere docent quotidiana in praxi observata. Autumnales febres, in quibus copiosior & pertinacior adesse solet materia, quam natura per febrim excitatam corrigere vel expellere satagit, longe frequentius paroxysmos suos geminant, quam vernae febres, in quibus hoc raro contingit: imo etiam ob hanc causam saepe initio autumni tales febres, ob longiores & duplicatos paroxysmos, continuarum febrium indolem exacte aemulantur; uti §. 748. dictum fuit. Interim tamen, ut ante monui, geminatae tales febres indolem & genium paroxysmi primarii servant;

 sic

(*f*) Epist. 1. Responsoria pag. 385. (*t*) Etmuller. Tom. II. pag. 309.

ſic ut triplicata quartana tribus diſtinctis quartanis conſtet; duplicata tertiana ex duabus tertianis componatur &c.

Ex hactenus dictis ergo concludere liceret, febrium intermittentium diſtinctum & determinatum characterem in ſpiritibus nervoſis, nervis, vel communi horum origine latere; illumque irritari quidem poſſe a morboſis collectis humoribus, ut fortiores & diuturniores faciat paroxyſmos, & ſopitum jam a ſimilibus cauſis excitari poſſe; non tamen indigere ſemper collecto quodam fomite intermedio inter binos paroxyſmos tempore, ut in actum deducatur, ſed propria ſua vi paroxyſmos renovare poſſe. Simulque probabile videtur, diebus intercalaribus adeſſe ſimilem diſpoſitionem, quae ab aliis cauſis in actum deduci poſſet; & deinde, illis cauſis quamvis abolitis, pariter pergere.

§. 758. Curatio ergo exigit, ut aperientibus ſalinis, alcalicis, aromaticis, mineralibus, diluentibus, oleoſis blandis, calore, motu, fotu, frictione utamur tempore ἀπυρεξίας, vel & in ſtatu deſcripto (749.).

In curatione febrium intermittentium primo debet determinari, qualis victus conveniat; ſub quo nomine intelligitur rerum non naturalium, aëris, cibi potus, motus quietis, animi affectuum, retentorum excretorum, ſomni vigiliae (*u*) debita moderatio. Cum autem ex praecedentibus conſtet, frigus aëris nocere talibus aegris, & ſopitam jam febrim inde renovari ſaepius; conducet aëris talis tepor, qualis verno tempore eſſe ſolet, quem hyemali etiam tempore accenſo foco imitari poſſumus. Cibi autem & potus tales debent eſſe, quales §. 599. deſcripti fuerunt; hoc tamen cum diſcrimine, quod in febribus intermittentibus, cum plena ἀπυρεξία adſit inter binos paroxyſmos, adeoque omnes fere functiones in integrum reſtituantur, validiores cibi & potus meraciores concedi poſſint: & quidem eo magis, quo longius intercurrit inter paroxyſmos intervallum; & praecipue ſi hyemale tempus ſit (vide §. 602. 5.). Praeterea, cum diuturnae quandoque hae febres ſint, imprimis quartanae, ſummopere requiritur, ut vires integrae maneant; *ut, quod diu ſuſtinendum eſt, corpus facile ſuſtineat.*(*x*). Unde patet ratio, quare validiores cibi & potus hic conducant. Interim tamen opima pinguia, ſale vel fumo indurata & ſimilia, vitari debent, eo quod crudior ex his chylus gravaret corpus; imo & a talibus majori copia ingeſtis in ſano etiam corpore febrim excitari obſervatum ſit (vide §. 586. *a.*). Simul etiam cavendum eſt, ne cibus detur in his febribus circa illud tempus, quo novus paroxyſmus exſpectatur: tunc enim, pluribus functionibus corporis febris tempore turbatis vel laeſis, non poteſt ſperari debita ingeſtorum aſſimilatio. Quam rem *Hippocrates* (*y*) optime monuit, dicens: *Quoſcunque aegrotantes non continenter febres detinent, ſed intermittentes prehendunt, his poſt acceſſionem cibi ex bibendi; conjectura facta, ne quando a recenti alimento,*

(*u*) Vide H. Boërh. Inſtitut. §. 745. (*x*) Celſus Lib. III. cap. 15. pag. 145.
(*y*) De Affectionibus cap. 16. Charter. Tom. VII. pag. 637.

to, sed jam concoctis cibis, febris ingruat. Moderata corporis exercitia, tempore intercalari optime prosunt, quia per haec & assimilatio ingestorum & excretiones naturales per alvum, urinam, transpirationem, optime promoventur. Unde jussit *Celsus* (z) in quartanae curatione, ut aegri postero die, cum satis quieverint, ambularent, exercerentur, ungerentur, perfricarentur fortiter; imo etiam profuturum credidit, si *daretur opera, ut in ipsam exercitationem tempus febris incurrat, sic enim saepe illa discutitur.* Ubi autem aegri imbecillitas vetaret exercitationem, gestationem adhibendam voluit; si nequidem hanc ferre posset, tunc frictionem laudavit. Somnus autem longior convenit, ut quassum paroxysmo febrili corpus blanda quiete refocilletur: animi autem affectus moderatos esse debere facile patet.

Solo debito sex rerum non naturalium regimini febres intermittentes vernae facile cedere solent, licet nulla alia adhibeantur remedia; uti quotidiana observata docent. Unde etiam *Sydenhamus* (a) suo arbitrio has febres committendas voluit, nisi importuna aegri impatientia Medici opem efflagitet. Nullum enim unquam verna febre intermittente periisse vidit; adeoque maluit nihil prorsus movere; & imprimis evacuantium remediorum usum damnat, cum per haec pertinaciores longe reddi has febres observaverat.

In autumnalibus vero febribus imprimis medela requiritur, verum alia paroxysmi tempore, quam ubi febris abest. Praeterea cum singuli febrium intermittentium paroxysmi in tria tempora dividantur (vide §. 749. 750. 751.), & horum ratione medelae diversitas requiritur. Hac autem paragragho agitur de illis remediis, quae conveniunt tempore ἀπυρεξίας; vel etiam in ipso febrium intermittentium frigore, sive primo stadio.

Ex illis, quae in Commentariis §. 558. dicta fuerunt, patuit, febrim esse illud naturae instrumentum, quo partes impuras a puris secernat; illamque saepius excitari, ut heterogenea materia, sanitati adversa, expellatur de corpore, vel etiam ut sanguis in novam quandam diathesin immutetur; atque ideo summos in arte viros non semper adeo sollicitos fuisse, ut febrim tollerent, sed tantum ut debito moderamine illam coërcerent, ne vel langueret, vel nimio impetu nocere posset. Omnia autem haec & in febre intermittente vera sunt: patuitque tunc, difficillimos & pertanicissimos morbos per febres intermittentes quandoque sanatos fuisse. Dum post aestivos squalores liquidissima sanguinis pars difflata fuit, & bilis acrior & copiosior, simulque saepe tenacior, circa praecordia collecta haeret; febres intermittentes autumnales epidemice grassari solent, per quas rite tractatas solvitur & expellitur illud biliosum corruptum, reserantur obstructiones viscerum felicissime, quae a spissiori & minus meabili sanguine ortum duxerunt, atque postea integerrima redit sanitas. Contra vero toties funestis exemplis constitit, mala arte per corticem Peruvianum suppressis talibus febribus, antequam causa materialis, cui subigendae & expellendae destinabantur, sublata foret, languisse aegros, cachecticos, & cacochymicos ex pessimis abdominalium viscerum obstructionibus, imo & saepe inde periisse. Observavit *Sydenhamus* (b), una cum continua febre tertianam autumnalem epidemice grassa-

(z) Lib. III. cap. 15. pag. 146. (a) Sect. I. cap. 5. pag. 103.
(b) Sect. I. cap. 3. pag. 56.

grassatam fuisse, similibus stipatam symptomatibus, & eadem fere methodo curabilem; atque inde conclusit, *Febrim illam continuam intermittentium quasi compendium quoddam esse, & e contra singulos earum paroxysmos compendium hujusce videri; atque adeo discrimen in hoc maxime versari, quod continuae conceptam semel effervescentiam* συνεχῶς *eodemque semper tenore perficerent; intermittentes autem partitis vicibus ac diversis temporibus eadem defungerentur.* Sedula autem morborum observatione didicerat magnus ille vir, febrim continuam ipsam caussam suam materialem optime subigere; adeoque & idem a febribus illis intermittentibus, continuae illi ita similibus, exspectare merito licebat. Quae omnia confirmantur ex illis, quae de febris effectibus §.587. dicta fuerunt: constitit enim tunc, stagnantium agitationem, omnium permistionem, resistentis subactionem &c. per febrim ipsam fieri; atque etiam ad §.753. probatum fuit, resolvendo & attenuando agere febrim intermittentem, dum tria sua tempora percurrit; atque ideo ab inveteratis saepe malis corpus depurare §.754. dictum fuit.

Omnium ergo optima methodus curandi has febres illa videtur, quae conspirat cum febre, ut solvat concreta, reseret obstructa, sicque aequabilem humorem per omnia vasa motum restituat. Conducit ergo, tempore ἀπυρεξίας ingerere talia, quae ob hos effectus aperientia a medicis vocantur, & pro diversitate obstaculi, per febrim his remediis adjutam resolvendi, varia seligi solent. Horum autem remediorum efficacia tanto majori cum fructu aegrotanti corpori applicatur, quod sequente paroxysmo febrili per omnia vasa haec rapidius movebuntur; unde etiam & tempore a febre libero, motu, calore, frictione uti solent Medici, ut aucto humorum per vasa motu ingestorum remediorum efficaciam augeant: solutis enim humoribus per salina, alcalica, mineralia (vide §. 135.), una cum diluentibus (vide §. 134.), laxatis per fomenta, & oleosa blanda emissariis omnibus, corpus sic disponitur; ut per febrilem paroxysmum secuturum facile secerni & expelli possit illud, quod in corpore noxium haeret, & cui removendo febris ipsa a natura destinabatur. Pro varia autem anni tempestate, aegrorum diversa temperie & aetate, epidemica constitutione &c. diversa remedia conveniunt. Verno enim tempore, & in juvenili aetate a calidioribus abstinendum: autumnales contra febres, imprimis in hyemem usque protractae, calidiora postulant; praecipue si vel fractis morbo viribus, vel vergente jam in senium aetate, corpus langueat: tunc enim contrajerva, serpentaria virginiana, crocus, & similia penetrabilissima aromata, summi usus sunt. In frigida mucosa temperie sales alcalini optima aperientia sunt; in calidis & biliosis hominibus haec nocerent saepe; unde salina ut nitrum, sal polychrestus, tartarus vitriolatus &c. praeferuntur. Si vero putredinis metuendae signa adsint (vide §. 85. 86.) acida oleosa, ut spiritus nitri dulcis, rob sambuci, ribesiorum, & similia, sola prodesse possunt. Sic etiam in epidemicis talibus febribus intermittentibus, quae post fervidissimas aestates autumnali tempore grassari solent, color subflavescens cutis & oculorum, urinae color flavo-ruber, ponderis & anxietatis circa praecordia sensus, haepatis obstructionem & biliosam cacochymiam indicabant. Taraxaci, cichorei, scorzonerae, graminis &c. decocta, cum sale polychresto & melle, larga copia potata tempore ἀπυρεξίας, dein per febrilem paroxysmum valide mota per omnia vasa, reserabant felicissime-

fime vifcerum obftructiones, folvebant & mobilem reddebant biliofam faburram; quae dein vel fponte fua, vel dato leni emetico vel cathartico, expellebatur de corpore.

Quamvis autem generalis videatur fere aperientium & attenuantium remediorum ufus in febribus intermittentibus curandis, quandoque tamen & tales cafus occurrunt, ubi adftringentibus & incraffantibus, fimulque folidas corporis partes roborantibus, potius opus eft. Teneris enim puellis, & debilis temperiei hominibus, quandoque per febres intermittentes fic folvuntur omnes humores, ut profufis fudoribus diffluant, non tantum in paroxyfmi febrilis fine, fed & quovis alio tempore, & praecipue dum dormiunt (Britannos maxime in tales fudores, dum febribus intermittentibus laborant, proclives inveni). Facile autem patet, attenuantia & diluentia hic nocitura fore, dum nimia diffolutio humorum & folidarum partium debilitas jam adfunt. Cortex tamarifci, capparidis, Peruvianus, una cum aromatibus vino auftero rubro infufa pulcherrimum tunc remedium dant: raro enim folent curari in talibus corporibus febres intermittentes, nifi per corticem Peruvianum tollantur, vel faltem impetrentur induciae, ut roborari interea corpus poffit.

In Materia Medica ad hujus paragraphi numerum recenfentur varia remedia, quae aperiendo & attenuando agunt; & ex quibus talia eligi poterunt, quae morbi genio, aegri temperiei &c. maxime conveniunt.

Omnia autem haec, quamvis praecipue adhibeantur illo tempore, quando aeger a paroxyfmo liber eft, tamen & ufum habere poffunt in ipfo paroxyfmi ingruentis initio, cujus fymptomata §. 749. enumerata fuerunt. Patuit enim tunc, periculofiffimum effe illud febrium intermittentium ftadium, quia impeditur liber fanguinis per extremas arterias motus & circa cor dextrum & pulmonem immeabilis accumulatur. Illa ergo, quae fanguinem attenuant, diluunt, vafa laxant, & expediunt, tunc optime conducunt, uti ad §. 625. dictum fuit. A calidioribus autem & valide ftimulantibus remediis abftinemus in hoc febris ftadio ob rationes §. 624. explicatas; quorum tutior ufus eft tempore ἀπυρεξίας. Simul etiam apparet, per aperientia, attenuantia, diluentia &c. ufurpata, dum febris abeft, fic difponi humores & vafa, ut tempore frigoris febrilis minus a ftagnatione periculum immineat; & poftea facilius caloris febrilis tempore folvi poffit illud, quod ftagnando jam concrefcere inceperat.

Generalis ergo haec videtur effe curandi febres intermittentes methodus, ut tempore ἀπυρεξίας major folutio fiat humorum; blandis ftimulis aromaticis, motu, frictionibus, augeatur motus humorum per vafa; fimulque per eadem omnia expediantur corporis emiffaria, ut libere exire poffint illa, quae per febrim ipfam fubacta variis viis expelli folent de corpore.

§. 759. Quin abundanti colluviei in primis viis, purgans, vomitoriumve saepe prodest tollendae; dando ante paroxysmum eo spatio, quo ante hunc effectum praestat. Id faciendum cognoscitur ex victu, morbis, symptomatibusque praegressis; nausea, vomitu, ructu, tumore, halitu, sordibus linguae, gutturis, palati, ἀνορεξία, amarore oris, vertigine tenebricosa; & absolutâ operatione dato opiato sedatus ante febrim tumultus sit.

Accidit saepissime in febribus intermittentibus, ut in primiis viis adsit colluvies, sive haec praeëxstiterit ante febrim natam, sive febris tempore ab ingestis cibis, non bene digestis, vel mutatis per febrim humoribus, imprimis bile, haec aggesta fuerit. Talem colluviem tollendam esse, nemo dubitat, cum ibi haerens omnem appetitum tollere soleat, & mora pejor reddita plurima mala, & imprimis putridam diarrhoeam, aut & dysenteriam, producere posset. Cum autem vomitoria & purgantia, nisi talis colluvies adsit, febribus intermittentibus potius noceant, uti §. 761. dicetur, attendendum est ad illa signa, quae docent, talem saburram in primis viis haerere.

Si victui lautiori, & imprimis ex pinguibus opimis, glutinosis, aliisve difficilioris digestionis cibis, indulserit aeger, suspicio est, talem adesse colluviem. Morbi autem praegressi saepius, qui sordibus similibus gravatas primas vias habuerant, in tali aegro hoc confirmant. Quandoque in epidemicis febribus intermittentibus communis talis indoles observatur, ut in omnibus aegris bilis corrupta circa praecordia fluctuet, quales febres & *Sydenhamus (c)* observavit; adeoque tunc nullum dubium manet. Verum dum talis colluvies in primis viis haeret, quaedam parit symptomata, quibus hoc cognosci possit, nausea nempe, vomitu, ructu, halitu &c. uti latius dictum fuit, quando §. 85. de putredinis in primis viis effectibus agebatur; atque etiam §. 642., ubi de nausea febrili sermo erat. Imprimis autem tunc adesse solet anxietatis & molestae tensionis circa praecordia sensus; imo quandoque & hypochondria elevata tument, quod inter signa futuri alvi fluxus in febribus recensuit *Hippocrates (d)*. Quibus autem viis commodissime educi possit haec colluvies, eadem symptomata plerumque monstrare solent: nausea enim, vomitus, oris amaror, tenebricosa vertigo &c. vomitum potius indicant: lumborum obtusus dolor, borborygmi, flatus, abdominis tumor, versus alvum potius tendere hanc saburram demonstrant. Unde *Hippocrates* monuit, (uti alia occasione in Commentariis §. 594. 2. dictum fuit) *Quibus febricitantibus autem anxietates sunt, & oris ventriculi morsus, & sputationes, vomitus fit: quibus vero ructus adsunt, flatus, strepitus ventris, & elevationes, his fit alvi exturbatio.* Saepe tamen & sursum & deorsum expellitur haec colluvies: vomitoria enim exhibita plerumque & alvum ducere solent; & purgantia frequenter vomitum excitant, imprimis si in ventriculo aeque ac inte-

(c) Sect. I. cap. 3. pag. 55.

(d) Aphor. 73. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 183.

testinis collectae tales sordes haereant. Si autem in ipso febrili paroxysmo incipiente, quando plerumque nausea & vomitus adesse solent (vide §.749.), pars illius colluviei expellitur, tunc eo certiores sumus, profuturas esse tales per artem factas evacuationes. Nam *in iis, quae medicamento fiunt, purgationibus, talia e corpore educenda sunt, qualia etiam sponte prodeuntia juvant* (e).

Ubi ergo constitit, per signa recensita, abundantem colluviem adesse in primis viis, illa quantocyus tollenda erit; quamdiu enim manet, appetitus deletus & nausa impedient, ne tempore ἀπυρεξίας nutrimenta assumere, sicque vires reficere, possint aegri. Quo vero tempore purgans vel vomitorium sumendum sit, non adeo convenit inter Medicos. *Sydenhamus* (f) videtur dedisse illo tempore, quo febris aberat; & quidem sic, ut ante invasionem sequentis paroxysmi absoluta esset pharmaci operatio. Verum quidem est, quod quandoque dederit purgans tali tempore, ut alvum duceret, dum febris aderat; sed tunc non adeo adhibuit illud, ut abundantem de primis viis expelleret colluviem, verum potius ut ordinatum paroxysmi febrilis motum turbaret; de qua re sequenti dicetur paragrapho.

Cum autem, tempore frigoris febrilis (vide §. 749.), saepe nausea & vomitus adsint, multis visum fuit, tunc maxime mobilem esse materiam illam morbosam, adeoque facilius excuti posse, si emeticum datum hoc tempore inceptum sponte vomitum promoveret. Neque absona adeo haec videtur sententia, & celebris Medicus *Alexander Thomson* (g) viginti annorum spatio in cura febrium intermittentium se hac methodo usum fuisse testatur cum successu. Dabat autem emeticum illo tempore, quando prima signa ingruentis paroxysmi aderant; ubi vero frigus febrile validus tremor comitabatur absque nausea, tunc dabat vomitorium tempore caloris febrilis, simulac nauseare incipiebant aegri. Facile autem apparet, remedia tunc assumta ilico excuti debuisse; adeoque emeticum datum non excitavit tantas turbas, quam si diutius retentum fuisset. *Asclepiades* videtur & hac methodo usus fuisse: nam in tertiana febre (h) *tertio die post accessionem* (illo nempe die quando secundus paroxysmus aderat) *dicit alvum duci oportere: quinto, post horrorem vomitum elicere*. Laudavit autem hanc methodum *Celsus*; & alibi curam horroris in febribus tradens (i) dicit: *Igitur cum primum aliquis inhorruit, & ex horrore incaluit, dare ei oportet potui tepidam aquam subsalsam, & vomere eum cogere: nam fere talis horror ab his oritur, quae biliosa in stomacho resederunt. Idem faciendum est, si proximo quoque circuitu aeque accessit: saepe enim sic discutitur*. Imprimis autem placuit multis haec methodus, quia collecta febrilis materia medio inter binos paroxysmos tempore, a qua paroxysmi instantis renovatio unice pendere credebatur, sic optime expelli poterat, dum tota praesto erat. Verum ex illis, quae ad §. 757. dicta fuerunt, admodum probabile videtur, febriles paroxysmos non semper a collecto tali fomite pendere, adeoque emetica hoc respectu in ipso paroxysmo non semper requiri; quamvis forte prodesse possent quandoque, turbando

(e) Hippocrat. Aphor. 2. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 132.
(f) Epist. Respons. 1. pag. 391. (g) Medic. Essays Tom. IV. pag. 407.
(h) Cels. Lib. III. cap. 14. pag. 143. (i) Ibid. cap. 12. pag. 141.

per novos tumultus excitatos illam diathesin, quae paroxysmum renovat; de qua re statim dicetur.

Vomitum autem, qui sponte oritur paroxysmi tempore, promovere aqua tepida potata, nunquam nocebit; cum sic minori cum molestia vomant aegri, quam si vacuus ventriculus foret; & commode elui possit omne, quod in ventriculo haeret.

Cum vero hic agatur de tali casu, ubi abundans colluvies in primis viis adest, & suis signis se manifestat; tutius videtur illam purgante vel emetico expellere, antequam paroxysmus adest, quam ut aeger molestia operantis pharmaci & febre simul affligatur.

Solet autem plerumque emeticum vel purgans dari illo tempore, ut quam paroxisme ante futurum paroxysmum efficaciam suam praestet; sic tamen, ut illam jam absolverit, antequam paroxysmus ingruat. Omnium enim optime se solent habere febre intermittente laborantes, quando longius a praecedenti paroxysmo absunt; adeoque tunc facillime pharmaci vim ferre poterunt. Et si materia quaedam sensim accumulata paroxysmum renovaret, illo tempore, quod futurum paroxysmum proxime antecedit, notabilis ejus copia jam aderit; quam expelli per pharmaca posse tunc optima spes erit.

Cum autem attenta morborum observatione didicerit *Sydenhamus* (cujus viri auctoritas apud omnes Medicos tanti ponderis est), febrilem motum irritari per purgantia & emetica; imo excitari illum jam sopitum ab iisdem, uti ad §. 757. dictum fuit; conducet, ut absoluta operatione, dato opiato sedatus ante febrim tumultus sit. Adeo autem scrupulose hanc methodum secutus fuit *Sydenhamus*, ut etiam in morbis, ubi suspectum habebat opiatorum usum, ab illis tamen non abstinuerit, si purgans remedium exhibitum fuisset (*k*). Prout jam purgantia vel emetica celerius vel tardius effectum suum praestant, ita majori minorive temporis intervallo ante futurum paroxysmum sumuntur. Sic v.g. ypecacuanha post dimidium horae jam vomitum excitare solet, & bihorii spatio effectum suum absolvere; antimonialia emetica saepe per duas horas in corpore haerent, antequam operentur. Purgantia sex vel octo horis agere solent; & si pilularum forma sumantur, saepe satis diu manent, antequam solvi incipiant & agere.

Cum autem ad expellendam hanc saburram per vomitum sufficiat ypecacuanha, a validioribus emeticis antimonialibus, quae longe magis corpus turbant, abstinere possumus in hoc casu. Plures autem tam purgantium quam emeticorum formulae in Materia Medica ad hunc numerum habentur.

Tam felix quandoque horum remediorum eventus est, ut non tantum haec colluvies expellatur, sed simul etiam futurus paroxysmus caveatur: praecipue autem in vernalibus intermittentibus, in quibus hac methodo se usum fuisse testatur *Sydenhamus* (*l*), dum propinabat emeticum ita, ut *ante paroxysmum negotio suo defungi possit. Praesertim si quantitatem mediocrem syrupi de meconio vel cujusvis narcotici, post finitam emetici operationem, exhiberet immediate ante paroxysmi insultum.*

Ubi autem signa docuerint, unico emetico vel cathartico nondum expul-

sam

(*k*) In Schedula monitor. de novae febris ingressu pag. 654. 655.

(*l*) Sect. I. cap. 5. pag. 102.

ſam eſſe omnem hanc colluviem, poſſunt & debent haec repeti iiſdem cum cautelis; uti quandoque requiritur in febribus intermittentibus autumnalibus, dum corruptae bilis & tenacioris magna copia adeſt. Prodeſt tunc ſaepe emeticis & purgantibus praemittere diluentia & attenuantia, ut per haec ſoluta & mobilis reddita haec ſaburra facilius excuti poſſit.

§. 760. UT & prodeſt idem (759.), dum ſtimuli inſtar movet utrumque (759.).

Purgantia autem & vomitoria non tantum proſunt, quatenus evacuant, verum etiam, quod miro ſaepe ſtimulo movent & turbent totum corpus, ſicque mutent illam conditionem, quae nunc adeſt. Ex illis enim, quae ad §. 757. dicta fuerunt, probabile videtur, latentem illam diſpoſitionem, quae intermittentium febrium paroxyſmos ſtato tempore renovat, in nervis, ſpiritibus, aut encephalo haerere; Purgantium autem plurimorum, uti & emeticorum, actio videtur conſiſtere in eo, quod in nervos per abdominalia viſcera diſperſos agant, illoſque irritent miris ſuis & latentiſſimis ſaepe ſtimulis, qui in volatili & ſpirituoſa ſimilium remediorum parte videntur praecipue haerere. Sic ſcammoneum, ſi negligentius ſervatum cadaveroſum foetorem, quem habet, amiſerit, abſque ponderis jactura iners redditur: idem in rhabarbaro, & plurimis aliis, obſervatur. Nunquid antimonii regulus, vino immerſus, illud emetica virtute replet, licet odor, color, ſapor vini immutati maneant, & regulus antimonii nihil de pondere ſuo amiſerit? Videtur ergo horum remediorum actuoſitas in ſubtiliſſimo, & omnes fere ſenſus fugiente, principio conſiſtere, illamque in humani corporis ſubtiliſſimum fluidum agere. Confirmatur haec opinio ex eo, quod mobiliſſimae in genere nervoſo foeminae, & a leviſſimis cauſis ſpirituum ἀταξία laborantes hypochondriaci viri, a purgantibus & emeticis peſſime affici ſoleant, etiam illo tempore, dum haec aſſumta remedia nondum fecerunt ullas evacuationes; quibus aliter, imprimis ſi copioſae fuerint, hi tumultus excitati adſcribi potuiſſent. Praeterea opium, tam efficaciter & tam certo ſpirituum turbas & inordinatos motus compeſcens, aeque ſedat purgantium & emeticorum actionem, uti *Sydenhamus* (m) obſervavit; imo etiam opio aſſumto prius, ſi dentur purgantia, antequam illius efficacia evanuerit, nihil omnino, vel ſaltem parum admodum agere obſervantur.

Videntur ergo purgantia & emetica ſuo ſtimulo quandoque mutare, imminuere, vel delere poſſe illam diſpoſitionem, a qua febrium intermittentium paroxyſmi renovantur; adeoque merito ad hunc uſum adhiberi, quamvis non liquido conſtet, quaenam fuerit illa diſpoſitio, vel quaenam ſit illa mutatio, quae per haec remedia in corpore contingit. Poſtea videbimus, quando de Mania & Epilepſia agetur, a Medicis violentiſſima emetica quandoque dari, non adeo ut evacuatio noxiorum humorum fiat, verum potius ut tantis turbis excitatis mutetur illud latens in corpore, quod hos morbos producit, vel ſopitos & latentes excitat. Praeterea, per emetica imprimis, validis il-

(m) Sect. IV. cap. 3. pag. 227. & alibi ſaepius.

lis concussibus, dum viscera abdominalia inter vomendum a diaphragmate & abdominalibus musculis premuntur, saepe solvuntur & expelluntur plurima, quae aliis remediis expediri nequeunt. Unde *Galenus* (*n*) de tertiana febre agens dixit: *vomitus autem post cibum adeo utilis est sane illis, quibus haec febris inveteraverit, ut multos norim statim post vomitiones a febre esse prorsus liberatos.* Apparet autem, vomitum hic non adeo profuisse noxiam ex primis viis saburram expellendo, cum dixerit *Galenus*, post cibum vomitum fieri debere: quamdiu enim talis colluvies adest, appetitus deletus esse solet, uti ad praecedentem paragraphum dictum fuit.

Dum autem hac intentione dantur emetica vel purgantia, possunt etiam in ipso paroxysmo exhiberi, vel & ante illum tali tempore, ut agant, dum paroxysmus adest: atque hic fuisse videtur ille casus, quando hac lege data haec remedia profuerunt. Sic *Sydenhamus* (*o*) in tertianis autumnalibus quatuor horis ante paroxysmum, aegro in lecto collocato & stragulis undequaque cooperto, dabat serum lactis cerevisiatum, cui salviae folia incocta fuerant, ut provocaret sudores: quibus obortis dabat pilularum Cochiarum majorum scrupulos duos, sed solutos in uncia mixturae spirituosae, vim binarum drachmarum theriacae Andromachi continentis, quae theriaca opium habet, adeoque evacuationem per purgantia faciendam enervare solet. Unde satis patet, tunc ejus scopum non fuisse, ut purgaret hoc remedium, quod etiam diserte monet, sed tantum, *ut, binis illis contrariis sudandi & dejiciendi motibus eodem tempore excitatis, paroxysmi processum confunderet atque interturbaret.* Affirmat autem, se multas febres intermittentes autumnales hac methodo pepulisse, neque praestantiorem aliam in illa constitutione epidemica novisse.

§. 761. ALiter nocet (759.), dum debilitat, liquidissima elicit, digestiones, hic imprimis necessarias, turbat; sicque diuturnitatem morbi, vel & mortem producit. Frigus & Febris sudorifero hic tollitur saepe, dum aliquot ante tempus cognitum futuri paroxysmi horis liquido aperiente, diluente, leviter narcotico, repletur corpus aegri, dein unâ horâ ante malum excitatur sudor, & continuatur, donec binae ultra tempus initii paroxysmi elapsae sint horae.

Cum ergo purgantia & emetica, partim expellendo collectam in primis viis colluviem, partim stimulo suo, tanti usus inveniantur in cura febrium intermittentium, multi Medici fuerunt in illa opinione, acriter in horum usu pergendum esse, si febris nondum cessaverit: verum pessimum semper successum nimis frequens horum remediorum usus habuit. Uti enim optime dixit *Galenus* (*p*): *Purgantium omnium medicamentorum natura corporum, quae*

(*n*) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 11. Charter. Tom. X. pag. 356.
(*o*) Sect. I. cap. 5. pag. 110. 111.
(*p*) In Commentariis in Hippocrat. de victu acutor. Charter. Tom. XI. pag. 46.

quae purgantur, naturis contraria est, atque, ut quisquam dixerit, lethalis & deleteria. Pariterque summo jure monuit *Celsus* (q): *Purgationes quoque, ut interdum necessariae sunt, sic, ubi frequentes sunt, periculum afferunt. Assuescit enim non ali corpus, & ob hoc infirmum erit*. Ubi ergo signa illa, quae docent abundantem colluviem esse in primis viis (vide §. 759.), post unum alterumve purgans vel vomitorium datum omnino sublata sunt, aut saltem plurimum imminuta; uti etiam si una alterave vice tentatum fuerit frustra, quid eadem remedia stimulo suo (vide §. 760.) efficere possint, ab illis abstinendum erit. Pergit enim saepe febris, licet nullae amplius adsint in primis viis sordes, & quandoque his stimulis character ille febrilis (vide §. 757.) deleri nequit. Frustra ergo in tali casu debilitantur aegri per haec remedia, dum liquidissima sic eliciuntur, & turbantur digestiones ingestorum, adeo hic necessariae, ut diuturnae febres sustineri possint. Falli autem quandoque quis posset, dum lustrat illa, quae vomitoriis aut purgantibus datis expelluntur de corpore, cum saepe olida & corrupta penitus appareant. Patuit enim ex illis, quae in Commentariis §. 201. & 334. dicta fuerunt, non semper talia praeëxstitisse, qualia excernuntur; verum antiquos Medicos jam docuisse, a purgante medicamento bonos humores corrumpi; dein corruptos excerni. Didicerat hoc suo damno *Helmontius* (r), dum curabatur a Medicis a scabie, quam, chirothecam scabiosae puellae induendo, sibi contraxerat imprudens. Post venae sectionem enim praemissam triduano apozematis usu ad exitum praeparabantur noxii, qui in corpore latere putabantur, humores; dein pilulis de fumaria purgatio illorum instituebatur. Fatetur autem, se gavisum fuisse, dum magnam copiam foetidi liquoris sic excrevisset: verum ter repetito ejusdem purgantis usu, semper idem erat successus. Tantis tamen evacuationibus *Helmontius* antea sanus, alacer, integris viribus, quamvis vix ex ephebis excessisset, sic tamen se mutatum invenit, ut ad maciem redacto tremerent genua, vox rauca fieret, & omnes labascerent vires. Manebat tamen eadem, ac ante, scabies. Dicit autem, se tunc intellexisse, *quod pharmaca purgantia non purgarent, aut mundarent, sed putrefacerent. Quodque vividam corporis substantiam liquassent, & in putrilaginem resolvissent*. Infausta haec morbi cutanei, per solum chirothecae scabiosae contactum nati, curatio fecit, ut suspenderit Medicinae studium, donec meliora se novisse crederet *Helmontius*; atque inde Medicis infensus postea, acerrime illorum errores perstrinxerit, & purgantium usum damnaverit; concludens, quod non sit peccans humor, qui catharticis ducitur, *sed cruor, per virus pharmaci mactatus, ejusque foetens cadaver, quod per anum ejicitur* (s).

Patet certe ex hac historia, quid a purgantium imprudenti usu in febribus intermittentibus exspectandum sit.

Damnosam autem evacuantium omnium remediorum exhibitionem, si nimis crebra foret, in febribus intermittentibus, suis observatis confirmavit *Sydenhamus* (t). Ipsas enim vernales tertianas, ex sua indole adeo salutares & sa-

(q) Lib. I. cap. 3. pag. 31. (r) De Febribus cap. 5. Num. 10. pag. 756.
(s) In Capitulo *Respondet Author*. Num. 4. pag. 420.
(t) Sect. I. cap. 5. pag. 100.

& faciles curatu, moras traxiſſe vidit uſque ad illud tempus, quo autumnales febres invadere ſolent, & longioribus & duplicatis paroxyſmis aegros penitus debilitaſſe, ex hac cauſa obſervavit: imo & in maniam incidiſſe aegros, quae pari paſſu receſſit, quo aegrorum vires reſtituebantur. In provectioris aetatis hominibus lethalem tonſillarum inflammationem (*u*), hydropem (*x*), quandoque & diabetem (*y*) ortam fuiſſe, monet. Imprimis hoc ſemper obſervavit, febrim, poſt nimium evacuantium uſum, altiores radices egiſſe.

Frigus & febris ſudorifero hic tollitur ſaepe &c. Haec eſt tertia methodus curandi febres intermittentes, quae ſaepiſſime prodeſt, & tuto etiam repeti poteſt, ſi prima vice nondum ſucceſſerit curatio. Uti autem dictum fuit §. 756., omne illud, quod primum febris tempus, frigus nempe febrile, & primam illam cauſam, viſcoſitatem nempe liquidi arterioſi, & forte etiam nervoſi (vide §. 755.), tollere poterit, videtur etiam poſſe ſuperare totum paroxyſmum febrilem, cum calor febrilis, cum ſymptomatibus illum comitantibus, nunquam ſequatur in febribus intermittentibus, niſi frigus febrile praeceſſerit. Omnis ergo curae ſcopus in eo verſatur, ut tempore ἀπυρεξίας talia remedia ingerantur, quae ſolvant & attenuent humores, vaſa expediant, ſimulque circa tempus futuri paroxyſmi aegri corpus moderato calore ſic foveatur, & leniter aromaticis & calefacientibus remediis incitetur parum plus humorum per vaſa motus, ut blando ſudore nato, & aucto aequabiliter calore per totum corpus, praeoccupetur frigus febrile. Decocto ergo quinque radicum aperientium, infuſo lignorum ſantalorum, ſaſſaphras, meliſſae, corticum citri, ſeminum quatuor calidorum majorum, minorum &c, omni hora ad unciam unam alteramve potato tempore ἀπυρεξία, liquido tenui aromatico repletur corpus: quandoque & his adduntur mixturae ex ſale cardui benedicti, abſinthii &c., elixire proprietatis, aquis ſtillatitiis aromaticis &c.; quarum dimidia uncia omni hora vel bihorio ſumitur, ſuperbibendo infuſum vel decoctum aromaticum. Addi ſolet & talibus mixturis aliquid opii, non tanta copia ut narcoſin faciat, ſed ſic potius, ut parca doſi, repetitis vicibus, ſumtum pacare poſſit ſpirituum nervoſorum turbas, & impedire illam horum mutationem, quae frigoris febrilis tempore aderit, qualiſcunque demum haec fuerit. Pro varia jam aegri aetate & temperie, anni tempeſtate, regione &c. potus illi aromatici meraciores, vel magis diluti, propinantur, atque in Materia Medica ad hunc numerum talium formularum ſpecimina habentur. Duabus autem tribuſve horis ante paroxyſmi futuri tempus cognitum, ante largiorem focum ſedeat aeger, veſtibus optime tectus; proderit etiam, ſi pedes aquae calidae hoc tempore immergat. Aliis magis placet ut in lecto decumbant aegri ſtragulis bene tecti. Omni tunc quadrante laudata modo remedia exhibentur, unde caleſcere magis tunc incipiunt, & ſaepe ſudore diffluere: ſic autem pergitur, donec binae ultra tempus initii paroxyſmi elapſae ſint horae; atque ita ſaepiſſime febrilis paroxyſmus tollitur: ſin minus, eadem repetuntur ſequentibus diebus, donec tollatur febris. In tertianis febribus raro fallit haec methodus; imo etiam quandoque & quartanae ſic cura-

(*u*) Ibid. pag. 122. (*x*) Ibid. pag. 120.
(*y*) Idem Epiſt. Reſponſ. 1. pag. 387.

curatae fuerunt. Neque obſtat, quod §. 624., ubi de frigore febrili agebatur, dictum fuerit, valida ſtimulantia peſſime nocere, dum inſanabilem poſtea inflammationem producant quandoque: nam aromata larga copia aquae diluta hic potantur, & tempore ἀπυρεξίας per haec remedia ſic diluuntur & attenuantur humores, & expediuntur vaſa, ut nullus inde metus ſit. Praeterea omnia haec non ſumuntur tempore frigoris febrilis, ſed illud per haec remedia praecaveri ſolet. Ubi vero ſubrepere incipit frigus febrile, dum pertinacior febris non ſtatim huic methodo cedit, a ſtimulantibus & calefacientibus abſtinemus, ſoloque infuſo aromatico dilutiori utimur.

Patuit autem ex illis, quae ad §. 756. dicta fuerunt, *Celſum* ſimilem methodum adhibuiſſe, dum in balneum circa tempus horroris deducebat aegros; neque deſiſtendum ab hac methodo voluit, etiamſi horror redierit, ſed contra pertinaciter pergendum: & ſi poſt aliquot acceſſiones balneum non profuerit, allium dedit, vel calidam aquam cum pipere, ut haec aſſumta calorem moverent, qui horrorem non admittit. Monuit pariter (z), ut operiatur aeger, antequam perhorreſcere poſſit, fomentis calidioribus totum corpus circumdetur, perfricetur &c.

Adeo autem utilis viſa fuit haec methodus *Sydenhamo* (a), ut illa praeſtantiorem ſe non expertum fuiſſe in tertianis autumnalibus fugandis (ſaltem illius conſtitutionis epidemicae, quam deſcribit) teſtetur. Licet enim, uti praecedenti paragrapho dictum fuit, pilulas Cochiae daret ſudantibus jam aegris, ut turbaret ordinatum paroxyſmi proceſſum; tamen praecipuam ſpem videtur poſuiſſe in eo, ut ſudores elicerentur & continuarentur, donec aliquot horae ultra ſolitum paroxyſmi tempus elapſae forent. Imo in tertiana duplici omittendas pilulas Cochiae juſſit, & ſolis ſudoriferis curam tentari voluit (b). Et alibi (c) pauperibus, quorum facultas prolixo apparatui Medico ferendo non eſt, ſolam *ſerpentariae Virginianae* penetrabili aromate divitem radiculam ex vino dedit duabus ante paroxyſmum horis, ſtraguliſque bene coopertos ſudare juſſit per tres vel quatuor horas; idemque adhuc duabus aliis vicibus faciendum voluit ingruente paroxyſmo vernalis tertianae.

Ubi vero febres tertianae, & quotidianae, recentes adhuc & in continuitatis vicinia haerentes, nullum certum typum induerant, tunc monuit (d), periculoſum eſſe curam per ſudorifera moliri; cum juſto copioſiore ſudore febres hae facillime in continuas non ſine diſcrimine mutentur; uti alia occaſione ad §. 752. dictum fuit.

Quando autem aegri ex propria temperie diſſolutum admodum habent ſanguinem, vel per diuturnas & validas febres intermittentes facillima & multum debilitans in ſudorem proclivitas jam adeſt (vide §. 753.); tunc certe hac methodo abſtinendum eſt; quae, exceptis his binis caſibus, optima caeteroquin invenitur.

§. 762.

(z) Celſus Lib. III. cap. 13. pag. 142.
(a) Sect. I. cap. 5. pag. 111.
(b) Ibidem.
(c) Epiſtola Reſponſ. 1. pag. 391.
(d) Ibid. pag. 374.

§. 762. **Hinc & venae sectio nocet per se semper, prodest alias casu, ut & tenuis exactaque diaeta.**

Cum sanguinis missio adeo efficax remedium sit in compescendo nimio febris impetu, uti ad §. 610. dictum fuit, multi Medici in hac opinione fuerunt, illam etiam magnum usum habere in cura febrium intermittentium: imo etiam quidam crediderunt, has febres solis repetitis sanguinis missionibus tolli posse. Cum autem in praecedenti paragrapho demonstratum fuit, omnes evacuationes nocere, si validae fuerint & repetitae, quia debilitant; idem etiam de venae sectione verum erit. Purgantia autem in febribus intermittentibus autumnalibus non adeo perniciosa esse, nisi crebro repetita, observavit *Sydenhamus* (e): venae sectionem vero, *nisi eodem ictu chirurgi gladiolus, quo venam pertundit, ipsam etiam febrim confodiat*, semper nocuisse, frequenti observatione se didicisse testatur. Nam in vegetis, & athletice caeterum valentibus, post venae sectionem longe diuturnius & pertinacius febres has afflixisse invenit; in senioribus saepe & mortem inde secutam fuisse monet. Omnium autem maxime quartana febre laborantibus obfuisse venae sectionem, observavit. Potest quidem casu prodesse, dum v. g. in juvenili plethorico corpore, & imprimis verna tempestate, metus est, ne tempore caloris febrilis rarefactus sanguis plena nimis vasa rumpat, vel dum ingens capitis dolor ab eadem causa urget: sed tunc sanguinis missio non prodest proprie ad febris intermittentis curam, sed tantum praecavet illa mala, quae a nimia sanguinis copia & rarefactione metuuntur. Sic etiam, si emetico opus sit, quandoque venae sectio praemittitur, ne inter vomendum sanguine distenta vasa, imprimis in capite, violentis illis nixibus rumpantur. Unde & ipse *Sydenhamus*, qui alibi venae sectionem damnaverat, in tertianis vernalibus, si aeger aetate floreret, & sanguineo temperamento praeditus esset, sanguinem mitti jussit die libero; &, hoc facto, post aliquot horas emeticum exhiberi. Patet ergo, quid a sanguinis missione boni in febribus intermittentibus curandis possit exspectari.

Tenuis autem & exacta diaeta, quae nimiam a cibis abstinentiam, vel tantum levissimos & pauci nutrimenti praescribit, pariter in his febribus nocet. Cum enim saepe diuturnae sint hae febres, & imprimis quartanae, *id agendum, ut, quod diu sustinendum est, corpus facile sustineat* (f). Sufficit enim hic cavere, ne cibos sale, aëre, fumo, admodum induratos, vel & alia duriora & difficilis digestionis edulia sumant; simulque curare, ne circa illud tempus, quo paroxysmus exspectatur, comedant; uti enim ex *Hippocrate* ad §. 758. dictum fuit, *post accessionem cibi exhibendi, conjectura facta, ne quando a recenti alimento, sed jam concoctis cibis, febris ingruat.* Antiquis jam Medicis tentata videtur fuisse haec methodus febres intermittentes tenui & exacta diaeta curandi. Sic enim *Celsus* (g) in quartana, quam tarde finiendam noverat, nisi primis diebus discuteretur, voluit, ut aquam tantum calidam sume-

(e) Sect. I. cap. 5. pag. 110. (f) Cels. Lib. III. cap. 15. pag. 145.
(g) Ibidem.

ſumerent primo die poſt febrim; & proximo biduo, ſi fieri poſſet, ne hanc quidem: poſt ſecundum paroxyſmum modicum tantum cibum conceſſit, & vini pauculum; & deinde diebus liberis inter ſecundum & tertium paroxyſmum aquam tantum calidam dedit, & caeterum abſtinere juſſit: atque in hac methodo pergendum voluit ad decimum quartum diem uſque, dicens: *Ac ſic proximum eſt, ut quies tot dierum, & abſtinentia cum caeteris, quae praecipiuntur, febrim tollant.* Si tamen febris maneret, aliud curationis genus inſtituendum voluit, juſſitque, *cibum & validum & fortiter aſſumere, vino uti, quanto libebit.*

Vidi aliquoties, tentatam fuiſſe quartanam ſevera abſtinentia, ſed ſemper malo ſucceſſu: & ſapiens *Hippocrates* (*h*) monuerat (uti alia occaſione ad §. 602. 1. dictum fuit) tenuem & exquiſitum victum in morbis longis ſemper periculoſum eſſe: errores ſic commiſſos longe pejores eſſe, quam qui a paulo pleniore victu contingunt; imo etiam in ſanis hominibus talem diaetam diſcrimine non vacare. In ipſis tantum paroxyſmis ſubtrahendum cibum juſſit (*i*) &c. Unde certe videtur concludi poſſe, ne quidem in ipſo quartanae initio tutam eſſe tenuem & exactam nimis diaetam. Multo minus probari poterat curatio *Heraclidis Tarentini*, *qui in quartana ducendam alvum, deinde abſtinendum in ſeptimum diem dixit* (*k*): uti enim optime monuit *Celſus*: *Quod ut ſuſtinere aliquis poſſit, tamen etiam febre liberatus vix refectioni valebit; adeo, ſi febris ſaepius acceſſerit, concidet.* Siniſtrum autem hujus methodi eventum pluribus exemplis hiſtoria medica probat. Sic juvenem naturae billioſae, longiori inedia, in vehementiori acceſſione tertianae intermittentis, ſyncope periiſſe obſervavit *Hollerius* (*l*); idemque & aliis accidiſſe teſtatur. Plurimis quartanariis talem abſtinentiam fuiſſe exitialem, ſuis obſervationibus confirmat *Tulpius* (*m*).

§. 763. DUm febris in ſtatu (750.), indicantur aquoſa, calida actu, ſubacidis aperientibus nitroſiſque permiſtis, vel & cichoraceis, ſimilibuſque blandis aperientibus. Quiete, calore moderato tunc aeger eget.

Hactenus dictum fuit de illis, quae tempore ἀπυρεξίας vel & in frigore febris incipientis conducunt: ſequitur jam, ut videamus, quaenam agenda ſint reliquis febris intermittentis ſtadiis. Hac autem paragrapho agitur de illis, quae conducunt tempore caloris febrilis.

Patuit ex illis, quae §. 750. habentur, motum humorum per vaſa tunc auctum eſſe; uti docet pulſus major & robuſtior ſimulque ſatis celer; una cum calore aucto, ob majorem attritum partium fluidarum ad ſe mutuo, ad vaſa, & va-

(*h*) Aphor. 4. & 5. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 9. 11.
(*i*) Aphor. 11. Sect. I. ibid. pag. 15.
(*k*) Celſ. Lib. III. cap. 15. pag. 145.
(*l*) In Coac. Hippocr. pag. 179. (*m*) Obſerv. Medic. Lib. III. cap. 53. pag. 271. 272.

& vaſorum ad illas (vide §. 675.). Omnes ergo effectus, qui ab aucta circulationis velocitate pendent (vide §. 100.) illiſque ſimiles, qui calori aucto ortum debent (vide §. 689.), hic etiam metuendi ſunt. Interim tamen, cum febres intermittentes ad integritatem deſinant, non tanta hic metuenda mala ſunt a calore & circulationis aucta velocitate: nam poſt aliquot horas haec ceſſabunt; imo etiam ſaepe, finito paroxyſmo, languet circulatio & majus frigus invenitur, quam in ſano corpore naturaliter eſſe ſolet. Ob hanc rationem, licet hoc tempore febris intermittentis talis gradus caloris obſervetur, qui periculoſus foret in febribus continuis, & venae ſectionem, clyſmata aliaque debilitantia remedia poſceret, quae febris nimium impetum (vide §. 610.) refrenare valent; tamen his raro indigemus, niſi in valde plethoricis: unde etiam illis abſtinemus, quia in praecedentibus paragraphis probatum fuit, ſimilia ſaepius nocere in febrium intermittentium cura.

Sufficit ergo talia ingerere, quae aquoſa & calida, diluendo & attenuando, humorum auctam per calorem & circulationis velocitatem cohaeſionem tollere vel cavere poſſunt: adduntur his ſubacida, quae putredini, ab iiſdem cauſis metuendae, reſiſtunt; ſimulque pulcherrime moleſtam hic ſitim levant. Laudantur & cichoracea & ſimilia aromatica amara lacteſcentia frigida, de quorum efficacia in ſolvendo viſcido febrili ad §.614. dictum fuit. Decocta hinc hordei, avenae, ſcorzonerae, radicum graminis & ſimilium demulcentium & blande aperientium, addito nitro, ſucco citri, rob ſambuci, ribeſiorum, optima hinc ſunt; qualia ad ſitim febrilem in Materia Medica ad numerum 640. plura enumerantur. Quietem vero hic conducere patet ex illis, quae ad §. 105. dicta fuerunt; dum ſimul dolor artuum & capitis §. 750., qui calorem febrilem comitari ſolent, idem ſuadent. Cum autem moleſtus aegris talibus jam calor ſit, illum ſtragulis impoſitis, vel calefacientibus remediis exhibitis, augere imprudens foret; ſed oportet ſenſim removere illa, quibus tempore frigoris febrilis onerati fuerunt; curando ſemper, ut in moderato calore maneant, neque frigidus aër aeſtuans corpus ſubito alluat; vel frigidos potus affatim hauriant, quod quandoque aegri, febrilem hunc aeſtum impatienter ferentes, facere volunt.

§. 764. UBi criſi paroxyſmus ſolvitur (751.), prodeſt, ptiſanâ vinoſâ, juſculis carnium, decoctis temperatis, ſudoris urinaeque reddere materiem; ſicque haec non vi caloris, medelae, ſtragulorum, exprimere, ſed copia aucta promovere quam blandiſſime, & diu.

Ultimum paroxyſmi febris intermittentis ſtadium illud eſt, quando criſi paroxyſmus ſolvitur, ingenti plerumque cum ſudore, & remiſſione omnium ſymptomatum, uti ad §. 751. dictum fuit: ſimul tunc adeſſe ſolet urina illa craſſa cum ſedimento lateritio. Cum autem, ſimulac ille ſudor prodit, inſigne levamen percipiunt aegri, & brevi tunc paroxyſmo febrili finis imponatur; huic evacuationi indulgendum eſſe non tantum, ſed etiam promovendam eſſe voluerunt omnes Medici. Fuerunt enim in illa opinione, febri-

brilem materiam eliminari hac via de corpore commodissime; quin imo & multi crediderunt, auctis his sudoribus posse expelli etiam illud, quod manens in corpore sequentes paroxysmos renovaret. Admodum verosimile videtur, per sudores illos exire de corpore etiam talia, quae tempore febris & per febrim ipsam a sanitatis legibus deviaverant, adeoque sudorem illum semper utilem esse; neque tamen semper conducere, ut augeatur per artem ejus copia. Licet enim quis crederet, per hos sudores expelli partem illius causae, unde paroxysmorum renovatio pendet, tamen non ideo certus foret, reliquum ejusdem causae illo tempore jam aptum esse, ut simul exiret; adeoque auctis sudoribus illis nocere posset, liquidissimam humorum partem tollendo. Patuit enim ex ante dictis, omnium difficillime curari saepe febres intermittentes in illis hominibus, qui sudoribus quam maxime diffluunt. Observavit quidem *Sydenhamus (n)* vernas febres intermittentes, praecipue quotidianas, sanatas fuisse per diaphoretica, quae sudorem in fine paroxysmi promoveant, aegro interim optime stragulis cooperto; quin imo tamdiu in his sudoribus pergendum jussit, quamdiu vires aegri patiuntur. Monuit tamen eodem in loco, in febribus autumnalibus non succedere; & paulo ante dixerat, febres illas vernas non tantum sponte sua, sed & variis methodis tentatas feliciter tolli. Unde patet, ex hac observatione non posse concludi, utilem esse sudoris per artem expressionem in fine paroxysmi febrilis: imprimis si conferantur illa, quae aliis in locis habet idem Auctor. De febribus enim epidemicis autumnalibus agens *(o)* dicit, sudori huic, cum illo prodeunte inquietudo atque alia symptomata statim evanescant, paululum quidem indulgendum esse; compertissimum tamen esse, si justo copiosius eliciatur idem sudor in fine paroxysmi, intermittentem febrim in continuam periculosam mutari. Similia etiam alibi habet *(p)*.

Ex omnibus his videtur ergo concludi posse, per sudorem constanti quidem lege paroxysmum febris intermittentis finiri, adeoque huic indulgendum esse quidem, imo & promovendum esse talibus, quae reddunt sanguini illud, quod per sudores difflatur; ut dum ptisana vinosa, vel carnium jusculis, addito succo citri vel aurantiorum, subministratur sudori materies; simulque debilitatis per febrim aegri viribus optime succurritur; cum per somnum, qui plerumque sequi solet, leve & dilutum tale nutrimentum aequabilissime per omnia distribuatur. Anceps autem & saepe perniciosum est, caloris vi, vel remediis sudoriferis calefacientibus, aut stragulorum pondere, sudores illos exprimere. Omnium autem optimum est, si & diu & blande talis sudor exeat; imo potius aucta sit insensibilis perspiratio, quam profusus sudor.

§. 765. POrro symptomati urgenti occurratur juxta regulas in acutis datas (617. ad 726.).

De symptomatibus, quae febres comitari solent, antea dictum fuit paragraphis hic citatis, adeoque illorum curatio inde peti poterit. Verum, uti

 ad

(*n*) Sect.I. cap. 5. pag. 103. (*o*) Idem in Epistola 1. Responsor. pag. 375.
(*p*) De Podagra pag. 565.

ad §.620. dictum fuit, in symptomatum febrilium curatione semper habenda ratio est causae & status morbi ipsius, quem illa symptomata comitantur; quod etiam in curandis symptomatibus febrium intermittentium sedulo animadvertendum est. Patuit sic v. g. ex ante dictis, venae sectionem, & catharticorum & emeticorum nimis frequentem usum nocere febribus intermittentibus, adeoque si quaedam symptomata tales evacuationes poscere viderentur, tamen illas tam audacter adhibere non licet, quam in aliis quidem casibus fieri solet. Sic (uti ad §. 751. & 757. dictum fuit) in quadam constitutione epidemica in paroxysmo febris intermittentis aegri iisdem plane symptomatibus tentabantur, ac si apoplexia vera laborassent. Licet autem ad hoc symptoma tollendum validae evacuationes requiri viderentur, tamen illis abstinuit *Sydenhamus* (*q*), cum novisset originariae hujus symptomatis causae, febri nempe intermittenti, prorsus adversari. Sic etiam, dum diuturnis febribus intermittentibus accedebat hydrops, non aggrediebatur ejus curam purgantibus, quamdiu febres hae aderant, sed exspectabat, donec febris penitus exularet; vel, si hujus symptomatis curatio eo usque differenda non videbatur, amaris & aromaticis, cum salibus lixiviosis vino simul infusis, medebatur (*r*): sic & in mania, quae febres intermittentes diuturniores, quartanas imprimis, quandoque sequitur, ab omnibus evacuantibus abstinebat; quae in aliis maniae speciebus tantum usum habent; & solo victu analeptico, potu generosiori, & cardiacis remediis utebatur (*ſ*).

§. 766. SUblata febri, victu analeptico, medicamentis corroborantibus aeger reficiundus, dein aucto robore purgandus per alvum aliquoties.

Dictum fuit in Commentariis §. 757. sublatis febribus intermittentibus manere tamen diu adhuc latentem illam dispositionem, quae, alia causa accedente, frigore v. g., cibo indigestili assumpto, animi affectibus &c. iterum actuosa redditur & paroxysmos renovat: adeoque curata jam febre adhuc alia supersunt agenda, ut recidiva praecaveatur; atque etiam ut restituantur, vel emendentur illa, quae, per febrim praegressam mutata, recesserant a sanitatis legibus. In febribus autem vernalibus, cum breves esse soleant, & sponte sua fere semper desinant, aërisque calor augeatur quotidie, non opus est magna attentione, ut recidivae praecaveantur; verum in autumnalibus intermittentibus, imprimis si epidemice grassatae fuerint, majori cautela opus. Longe enim pertinaciores sunt, magis debilitant, & frigus sensim auctum, atque tempestatis inclementia, magnum recidivae metum faciunt.

Victus ergo instituatur talis, ut exhibeantur tantum illa, quae facilioris digestionis sunt, interimque magnam copiam materiae nutritiae continent. Juscula carnium, ova recentia, carnes juniorum animalium assatae, pisces teneriores fluviatiles assi, succo citri, vel aurantiorum respersi, panis bene fer-

(*q*) Epist. Respons. 1. pag. 387. (*r*) Idem Sect. I. cap. 5. pag. 120.
(*ſ*) Idem ibidem pag. 123. 124.

fermentatus, vel & biscoctus, lac, praecipua sunt. Potus parcior, sed meracior simul, proderit. Simul etiam cavendum, ne talia alimenta, quamvis eupepta, nimia copia simul ingurgitent aegri, post sanatas has febres saepe famelici. Per sudores enim post singulos paroxysmos aliasque evacuationes, sive sponte sive per artem factas, plurimum periit de humoribus sanis, simulque solidae partes plurimum debilitatae fuerunt, uti ad §.753. demonstratum fuit: adeoque languent vel deficiunt binae illae causae, copia nempe humoris boni, & vis solidorum in liquida, a quibus assimilatio ingestorum in naturam liquidi vitalis sani pendet, uti §. 25. 1. demonstratum fuit. Patet ergo, nisi illae cautelae in victu observentur, a cibis difficilioris digestionis, vel ab optimis etiam cibis nimia copia simul ingestis, cruditates, spontaneas ingestorum degenerationes in acidum, putridum, glutinosum &c. exspectandas esse; unde non tantum febris recidiva metuitur, verum & ab eisdem vitiis chronicorum morborum origo pendet, uti postea ad §. 1050. demonstrabitur.

Somnus sit longior, motus corporis si vires ferre possint, optime conducit; si major debilitas vetat, vectio in rheda, gestatio, frictio illius defectum supplere possunt. Sollicite vitetur frigus, cujus efficacia in excitanda febre, quae jam sopita est, in Commentariis §.757. demonstrata fuit.

Medicamenta autem praecipue laudantur talia, quae debilitatas partes solidas corroborant, grato aromate languentem saepe ventriculum excitant, & contra frigus aëris muniunt. Cum autem in febribus intermittentibus autumnalibus saepe corrupta bilis adsit, quae tunc sponte quandoque, saepius per artem, sursum vel deorsum evacuatur; post febres illas sanatas plerumque debita copia bilis bonae deficit, cujus tamen adeo insignem usum esse pro chylopoiesi in Physiologicis demonstratur. Ob hanc causam ergo roborantibus & aromaticis remediis adduntur talia, quae bilis defectum supplere valent, amara nempe illa ab omni aevo adeo laudata pharmaca, absinthium, centaurium minus, helenii radices, gentiana, myrrha &c.: ex quibus cum cinamomo, cortice Winterano, citri vel aurantiorum corticibus &c., vina medicata parantur, quorum unciae duae vel tres ter de die vacuo ventriculo sumtae quam optime huic indicationi satisfaciunt. Theriaca illa, diatessaron dicta a numero ingredientium, cum aequali copia Zingiberis conditi mista, & in electuarii formam redacta, idem facit, si ter de die drachma una vel altera talis confectionis deglutiatur: tunc enim tota die in primis viis fragrans tale aroma haeret, quod languentes has partes grato stimulo excitat, calorem auget, & amarore radicum gentianae, myrrhae &c. bilis defectum pulchre supplet.

Postquam autem victu tali analeptico & corroborante medela aegri vires increverint, tunc purgatio per alvum aliquoties repetita conducit. *Sydenhamus* (cujus observationes in curatione morborum prae caeteris omnibus fidem merentur, cum & perspicacissimus fuerit in morborum genio detegendo, & ingenuum candorem in suis scriptis ubique demonstret, etiam proprios errores minime celans vel excusans) adeo necessarium hoc credidit (*t*), ut po-

(*t*) Sect. I. cap.5. pag. 117. 118.

Potuerit certo praedicere, periculosum aliquem morbum postea secuturum, si purgatio omissa fuisset post febres autumnales, imprimis si provectioris paulo aetatis essent aegri, qui ab his febribus emerserant. Monuit tamen, cavendum esse, ne purgantia dentur, antequam febris penitus depulsa sit. Abstinebat enim ab his, quamdiu adhuc vel levissima quaedam alteratio percipiebatur illis diebus, in quos paroxysmus incidere solebat; quin imo etiam maluit, ut adhuc mensis spatium elaberetur, antequam haec sumerent aegri; &, finita operatione cathartici, paregoricum dabat remedium, ut tumultus, quos vel mitissima cathartica excitare solent, compesceret, ne inde latens illa forte adhuc dispositio in nervum erumperet, & paroxysmos renovaret. Si autem prius darentur cathartica, observavit semper redire febrim, & quidem longe adhuc quam antea pertinaciorem. Ob eandem causam longiora inter singulas purgationes intervalla relinquere maluit, semelque tantum in septimana jussit dari per duos tresve menses.

Non tamen in omnibus aegris toties repetitus purgantium medicamentorum usus requiritur, neque semper hoc fecisse videtur *Sydenhamus*; nam paulo post apozema purgans describit, tribus diebus successivis sumendum, dum omne periculum recidivae abesset; addiditque, illud repetendum esse, *quoties opus fuerit*. Dum febres epidemicae intermittentes autumnales hic grassarentur ante aliquot annos, aegris per duas tresve septimanas ab omni febre liberis, dedi scrupulum vel drachmam dimidiam pilularum Ruffi, illudque tribus vicibus, interpositis aliquot diebus, repetii, raroque pluribus purgantibus opus fuit. Omnes enim functiones integerrimae manebant, nullae in lingua sordes, nulla circa praecordia oppressio, vel ponderis gravantis quasi sensus, aderant amplius; ex quibus signis imprimis concludimus, purgantibus remediis opus esse. Vidi tamen tunc simul si haec purgantia negligerentur, urinam fieri rubicundam magis, adnatam oculorum tunicam subflavescere, linguam fieri sordidam, appetitum deleri &c. Quae omnia symptomata tollebantur, vel minuebantur saltem, cathartico quantocyus propinato, per quod ingens copia biliosae saburrae expellebatur.

§. 767. SI autem febris autumnalis vehemens; corpus ex aegritudine debile; morbus jam aliquo tempore duravit; neque signa adsint internae inflammationis; neque collecti alicubi puris, neque obstructi admodum hujus illiusve visceris, Cortice Peruviano abigetur, pulveris, infusi, extracti, decocti, syrupi forma, cum propriis additis requisitis, tempore ἀπυρεξίας debito ordine, dosi, regimine, adhibito.

Sequitur jam, ut agamus de illa cura febrium intermittentium, quae per corticem Peruvianum fit.

Corticis hujus usus circa medium elapsi saeculi primo in Europa innotuit, & deinde quam maximè increbruit; constititque tunc innumeris & quotidianis observationibus, omnes febres intermittentes per corticem Peruvianum tolli posse. Interim tamen patuit simul, non semper aequali cum

ſucceſſu hoc fieri, ſed quandoque peſſima mala ſecuta fuiſſe, quae attribuebantur huic remedio ut cauſae; atque ideo a multis medicis condemnabatur corticis uſus tanquam noxius, cum tamen mali eventus, febrim ſic ſanatam ſequentes, jure aliis longe cauſis tribui poterant.

Vidimus enim ad §. 753., per febrim intermittentem quandoque inſignes admodum & morboſas mutationes, tam in ſolidis quam in fluidis noſtri corporis partibus, produci, illaſque aliquando terminari in difficiles chronicos morbos, hydropem, ſcorbutum, icterum, tumores ſcirrhoſos abdominis &c. Quae omnia mala, ex febribus intermittentibus diuturnis nata, vel poſt illas ſequi ſolita, nullo jure tribuebantur cortici Peruviano, qui ad rebelles illas febres ſanandas adhibitus fuerat; cum Medicorum obſervationes numeroſiſſimae confirment, omnia haec mala a febribus intermittentibus, producta fuiſſe, antequam corticis Peruviani uſus Europaeis innotuerat. Praeterea per corticem Peruvianum tollitur quidem febris intermittens, verum non ſimul emendantur omnes illae degenerationes fluidarum,& ſolidarum partium corporis, quae per febrim factae fuerant, & poſt febrim, aliis etiam methodis ſanatam, ſuperſtites inveniuntur.

Verum etiam conſtitit ex illis, quae ad §. 754. dicta fuerunt, inveterata mala, & latentiſſimos, nulliſque fere remediis ſanandos, morbos, cordis palpitationem, epilepſiam, podagram &c. per intermittentes tolli, vel ſaltem ſuſpendi illorum actuoſitatem. Simul etiam patuit, per eaſdem febres ad longaevitatem corpus diſponi, atque poſtea homines, has febres paſſos, ſi nempe nec malignis ſymptomatibus ſtipatae, nec vehementes nimis vel diuturnae fuerint, optima ſanitate frui. Ubi ergo cortice Peruviano fugantur tales febres, a quibus tot & tanta beneficia exſpectari poterant, male conſulitur aegris quidem, verum haec damna medentis incuriae, non vero optimo huic remedio, tribui debent.

Suſpectus autem maxime fuit multis corticis Peruviani uſus, quod ſaepe abſque ulla ſenſibili evacuatione febres intermittentes tolleret: ideoque crediderunt, poſt febres ſic ſanatas manere ſuperſtitem in corpore ſemper morboſum fomitem, cujus pars ſingulis paroxiſmis debuiſſet expelli de corpore, donec totus ſublatus foret. Quamvis enim negari nequeat, quandoque in corpore adeſſe materiam morboſam, quae per febrim ſubacta & mota ſic diſponitur optime, ut expelli poſſit variis viis, tamen patuit ex illis, quae in Commentariis §. 757. dicta fuerunt, febrium intermittentium paroxyſmos non excitari ſemper a ſordibus in corpore haerentibus, vel a fomite quodam tempore ἀπυρεξίας accumulato, ſed pendere potius a latente quodam charactere in ſpiritibus nervoſis, nervis, vel horum communi origine, qui a morboſis collectis humoribus quidem irritari poteſt, ut longiores vel validiores faciat paroxyſmos, & jam ſopitus a ſimilibus cauſis excitari, ſic tamen ut illis non indigeat ſemper, ut in actum deducatur, ſed propria ſua vi paroxyſmos renovare poſſit. Simul ibidem notatum fuit, admodum probabile videri, corticem Peruvianum in hunc characterem ſolum agere, dum febres intermittentes abſque ullis evacuationibus, vel alia mutatione ſenſibili corporis, tollit.

Corticem autem Peruvianum ex ſua indole innoxium eſſe remedium, extra omne dubium eſt; tuto enim ad alios etiam morbos roborante ſua vi curan-

randos, debilissimis etiam hominibus datur. Sic viris hypochondriacis, foeminisque hystericis mane & vesperi scrupulum corticis Peruviani dedit *Sydenhamus* (u) per aliquot septimanas; & quidem talibus, *in quibus, diu multumque aegrotantibus, dejecta jam quasi corporis oeconomia foret*; integramque taediosi hujus mali curam solo hoc remedio se perfecisse testatur, additque, se ipsum libenter hunc corticem usurpasse, tum uxori liberisque dedisse, quoties res postularet. Cum quondam, simplicium medicamentorum historiae colligendae intentus, plurium vires vel in proprio corpore tentarem, sumsi mane jejunus bihorii spatio integram corticis Peruviani, in pollinem contriti, unciam, neque aliquid inde detrimenti percipere potui. Infamiae notam salutari huic remedio inussisse novi quosdam, qui palam illud damnabant tanquam nocentissimum; clam vero eodem, aliis additis fucato, utebantur, dum curam febrium arcanis remediis se perficere turpissime gloriabantur, miserosque aegros, largissimo pretio extorto, emungebant, Medicorum nomine indigni.

Verum uti optima quaevis, sic & cortex Peruvianus imprudenti usu nocere poterit; adeoque requiritur, ut prius severo examine inquiratur, an aliquid lateat in corpore, quod febrim requirit, ut cito & tuto tolli possit; uti etiam an a febre, si relinquatur, exspectari possit insignis quaedam utilitas, sive in tollendis inveteratis malis, sive in mutando corpore sic, ut ad firmam valetudinem vel & longaevitatem disponatur (vide §. 754.). In tali enim casu cortice abstinendum foret. Contra vero si metuendum videatur, ne per febrim diutius relictam tales mutationes in corpore fierent, a quibus chronici morbi (vide §. 753.) aliave mala exspectanda forent, corticis usus quantocyus etiam conveniet. Sic v. g. si juvenis robustus quartana pura, nullis malis symptomatibus stipata, corripiatur; suique juris sit aeger, & debito vitae regimine uti possit, praestabit semper, ut haec febris relinquatur; cum constans observatio docuerit Medicos, corpus per talem febrim in melius mutari. Contra vero, si debilis, senex, vel profusissimis sudoribus diffluens a levissima causa homo, simili febre laboret, cortice Peruviano opus erit. Praecipue autem rationes, quae hujus remedii usum postulant, variaeque cautelae in ejus usu observandae, hac paragrapho enumerantur; quae omnia jam singulatim expendenda erunt.

Si febris autumnalis vehemens. Vernae enim febres faciles esse, & sponte sua brevi abire solent, uti ad §. 747. dictum fuit; unde rarus in his corticis usus, nisi intempestivis evacuationibus tentatae tales febres in majorem diuturnitatem excurrant, vel in profusos valde sudores aegri resolvantur; tunc enim saepius vidi, etiam vernas febres ad omnes alias methodos rebelles fuisse, soloque cortice Peruviano tolli potuisse. Si vero febris intermittens autumnalis non adeo vehemens fuerit, ut inde subita debilitas, vel alia mala §. 753. enumerata metuenda videantur, praestat cortice abstinere, illamque sponte sua, vel methodo §. 758. ad §. 767. descripta, sensim evanescere. Cortex enim Peruvianus, uti optime monuit *Sydenhamus* (x), inducias saepius impetrat, quam febrim debellat, quae per duas tresve septimanas

(u) Dissertat. Epistolar. pag. 519.
(x) Sect. I. cap. 5. pag. 112.

manas delitescens recrudescere solet. Dum vero alia methodo sanata fuit febris, minus recidivae periculum est.

Corpus ex aegritudine debile. Si enim aeger vel ob propriam temperiem, aetatem provectam, vel morbi intensitatem, adeo debilitatus fuerit, ut metus sit, ne pluribus & validioribus paroxysmis deficeret; cortex Peruvianus exhiberi debet, licet etiam alia signa adfuerint, quae ejus usum prohibere videntur. Sic enim inducias impetramus, summo aegrorum emolumento, qui interim idoneo victu refici possunt, ut rediturae postea febris impetum & molestiam absque periculo sustinere possint.

Non enim in tali casu repetito corticis usu impediendum semper est, ne febris redeat; raro enim hoc discrimine vacat; sed libero a febre tempore illis remediis utimur, quae §. 758. laudata fuerunt, ut per illa solvantur viscerum obstructiones, aliaque mala emendentur, cui scopo ipsa febris a natura toties destinatur, uti in febrium historia generali dictum fuit. Magna enim tunc spes est, ut post duas tresve septimanas, refocillatis jam aegri viribus, reditura febris brevi spatio reliquum perficiat, sicque integerrima redeat sanitas.

Morbus jam aliquo tempore duravit. Maximi momenti haec regula est; qua neglecta, mors quandoque, saepius autem dira & anomala penitus symptomata secuta fuerunt, ipsa certe febre longe pejora. Illi enim, quibus adeo odiosum febris nomen est, ut illico tollendam ubique & semper velint, etiam in vernis tertianis, uno alterove tantum paroxysmo defunctis, corticem dederunt statim, ut in ipsis quasi incunabulis febrim supprimerent: ignari febrim saepe praesidio esse, ut *Celsus* (y) optime monuit, & in Commentariis §. 558. pluribus demonstratum fuit. Juveni in tertiana verna post secundum jam paroxysmum datus cortex fuerat a Medico, ne febris altas (ut dicebat) radices figeret; & cum rediret post aliquot dies febris, cortice denuo suppressa fuit ilico: vidi autem misero huic postea alternis diebus circa illam horam, qua paroxysmus ingruere solebat, accidisse oscitationem, pandiculationem, miros borborygmos, abdominis tumorem, aphoniam, absque ulla mutatione pulsus, sed cum intolerabili anxietate, duraveruntque omnia haec molesta mala per binos menses, licet variis methodis tentaretur curatio. Tot & tantis malis redemit miser aegrotus vernae tertianae paucos paroxysmos. Icterum, hydropem, asthma, nervosi systematis totius miram ἀταξίαν, quandoque imprudentem talem corticis Peruviani usum secuta fuisse, observationibus Medicis constat (z). Unum adhuc mirabilem casum addam, qui confirmat modo dicta. Juvenis quotidiana intermittente laborans sumserat singulis intervallis inter tres primos paroxysmos drachmas quinque corticis Peruviani: Levis horror tempore quarti paroxysmi adfuit, sed sequenti die, post aliquot minutorum horripilationem, circa pedum talos vehementissimum dolorem patiebatur, ac si distorquerentur, & discinderentur omnia. Durabant haec tormenta per quinque circiter horae minuta, subitoque cessante dolore in hoc loco, eodem modo & simili temporis spatio afficiebantur genua, post haec femorum articuli. Postea aderat durities, tumor & dolor abdominis; quibus cessantibus, thoracem impetebat atrox malum cum immi-

(y) Lib. II. cap. 8. pag. 70. (z) Medical. Essays Tom. IV. cap. 24. pag. 410.

minentis ſtrangulationis metu; poſtea apoplectico ſimilis decubuit; tandemque penitus delirabat. Poſt quinque vel ſex minuta ceſſante delirio, ſatis bene ſe habebat; atque in hoc ſtatu permanebat tanto circiter tempore, quantum omnia memorata ſymptomata occupaverant; tuncque denuo omnia eadem mala ſimili ordine & duratióne redibant (*a*). Similes alii caſus in eodem loco recenſentur; ex quibus conſtat, ſumma ratione *Sydenhamum* (*b*) monuiſſe ſequentia: *Curandum eſt ante omnia, ne praemature nimis hic cortex ingeratur, ante ſcilicet quam morbus ſuo ſe Marte aliquantiſper protriverit (niſi collabeſcentes & jam fractae aegri vires eundem temporius ſumendum eſſe dictaverint) neque enim illud ſolum eſt metuendum, ne a praepropero ejus uſu inefficax iſte reddatur, & ſpem aegri fallat; ſed etiam ne de aegri vita agatur, ſi ſanguini, omni fermentationis niſu ſe deſpumanti, eam derepente injiciamus remoram.*

Quamvis haec regula practica univerſalem uſum habere videatur, ubi tamen ſinguli febris paroxyſmi periculoſo quodam ſymptomate ſtipantur, quod non niſi cum febre tolli poteſt, tunc cogimur aliquando corticem adhibere citius. Curabam ante aliquot annos, dum febres intermittentes autumnales epidemice graſſabantur, mobilem in genere nervoſo foeminam, quae ante quinque ſeptimanas ſanum infantem pepererat, tertiana laborantem. Secundo paroxyſmo incipiente, convellebatur & aphona manebat per aliquot horas. Cum autem de gravitatis ſenſu circa praecordia conquereretur, & purgantia vel emetica ante paroxyſmum data plurimis aliis aegris ſimili morbo decumbentibus profuiſſe noviſſem, dedi lene purgans, octo horis ſumendum ante paroxyſmum ſequentem; ſtatueramque cardiaco & opiato remedio compeſcere excitatos tumultus poſt finitam cathartici operationem, antequam paroxyſmus ingrueret. Verum bihorio poſt aſſumtum purgans jam convellebatur, & diutius aphona manſit, quam praecedenti paroxyſmo. Dedi tunc finito paroxyſmo corticis Peruviani decoctum, tam pulchro ſucceſſu, ut & ſequens paroxyſmus, qui ultimus fuit, vix ullius momenti eſſet, abſque ullo malo ſymptomate, & miro modo ſe roboratam ſentiret aegra, & longe minus ab animi affectibus, etiam validioribus, mobilem. Sed & ipſe *Sydenhamus* (*c*) in ſimili caſu, dum apoplecticis ſimiles aegri in paroxyſmis decumberent, ilico corticem Peruvianum exhibendum juſſit, ſimulac paroxyſmus ſponte ſua deſineret; quin imo & citius adhuc ingerendum voluit, modo fieri poſſet.

Neque ſigna adſint internae inflammationis. Patuit ex illis, quae in Commentariis §. 753. de effectibus febrium intermittentium dicta fuerunt, per has febres, ſi diuturnae fuerint & validae, cruorem optima ſua parte ſpoliari, & reſidua acrem & craſſum ſimul fieri, adeoque inflammationibus & obſtructionibus producendis aptiſſimum. Celeberrimorum autem Medicorum teſtimoniis ibidem confirmatum fuit, inflammationem & ejus ſequelas quandoque, licet rarius forte, a febribus intermittentibus fieri, & quidem plerumque lethali eventu. Levior hepatitidis ſpecies aliquando intermittentes autumnales epidemicas comitatur, in quibus ſemper peſſime ceſſit cor-

(*a*) Ibidem. (*b*) Sect. I. cap. 5. pag. 112.
(*c*) Epiſt. Reſponſ. 1. pag. 387.

corticis usus; dum, sublata sic febre, manebat illud, quod per febrim ipsam maturandum & resolvendum erat. Ubi ergo dolor fixus continuus, sensus ardoris interni, aliaque inflammationis internae signa adsunt, cortice abstinendum erit.

Neque collecti alicubi puris. In tabidis saepe observatur febris quotidiana, quandoque omnino intermittens, aliquando remittens tantum, quae a pure quotidie facto, & deinde per sputa educendo, nasci videtur. Per talem febrim fit hujus puris concoctio; quae si cortice Peruviano dato tollatur, pessime semper se habent tales aegri, & summam patiuntur anxietatem; adeoque si vel minima suspicio collecti alicubi puris adsit, a corticis usu abstinendum omnino est.

Neque obstructi admodum hujus illiusve visceris. Post fervidissimas aestates praegressas observatum fuit, sequenti autumno febres intermittentes epidemice grassatas fuisse, non tantum in his regionibus, sed & per totam fere Europam, imprimis decimo nono hujus saeculi anno, quando omnium numerosissimae in hac urbe tales febres observatae fuerunt. Videbatur autem tunc, per summos aestus praegressos liquidissima sanguinis parte dissipata, residuum spissum & tenacius difficilius per hepatis angustias transire potuisse, cum ibi omnis sanguis, a visceribus abdominalibus rediens & venosus, per venae portarum convergentes ramos transire debeat, absque renovata cordis impellentis actione. Unde obstructio hic nata bilis debitam confectionem non tantum, sed & reliquorum viscerum chylopoieticorum functiones, turbabat. Vidi tunc & in me ipso, & in aliis plurimis his febribus laborantibus, colorem oculorum subflavescentem & urinam subictericiam. Aderat anxietas & ponderis gravantis sensus circa praecordia, nausea, fastidium, & in quibusdam obtusus in hypochondrio dextro dolor. Cum autem ingenti aegrorum numero obruti Medici, & imprimis in populosissimis urbibus, corticem Peruvianum exhibebant in his febribus, plerumque pessime cessit, imprimis, si non contenti inducias impetrasse, ut refocillarentur aegri, redeuntem febrim ilico dato iterum cortice comprimerent, vel continuato corticis usu ejus reditum caverent. Multis enim abdomen intumescebat, facies cerea erat, & pessime languebant tota hyeme sequente; plures perierunt, dum sensim putrefacta, quae visceribus infarcta haerebat, saburra, & verno tepore mota, dysenteria vel diarrhoea putridissima sequebatur: quibusdam etiam ingenti copia sanguinis, tabefacto ut videbatur hepate, sursum vel deorsum expulsa, cita & inexspectata mors veniebat. Ubi autem leni emetico expulsa biliosa saburra, quae in his febribus incipientibus primas vias gravare solebat, dabantur decocta graminis, cichorei, taraxaci, quinque radicum aperientium & similium, addito melle, rob sambuci, sale polychresto & similibus, febris ipsa, haec ingesta remedia movens per omnia vasa, solvebat felicissime viscerum obstructiones, & optime curabantur aegri, paucique admodum ex ingenti aegrorum numero perierunt. Salutarem hujus methodi eventum postea aliis annis, dum similes febres grassabantur, expertus fui; neque unquam dedi corticem Peruvianum, nisi quandoque magna aegrorum debilitas aliquas inducias posceret; tuncque tamen perrexi in usu similium solventium & aperientium remediorum, donec febris rediens nunc citius, nunc serius, curationem absolveret. Religio tamen fuit,

post tales inducias impetratas, renatam febrim repetito corticis usu tollere, cum semper hoc periculosum sit, si vel minima suspicio obstructorum viscerum adfuerit. Unde etiam *Sydenhamus* (*d*), qui satis audacter cortice Peruviano usus fuisse videtur, monet sequentia: *Animadvertendum autem, quod si aeger, non obstante abundanti cautela superius tradita, nihilominus recidivam patiatur (quae in quartana ipsa rarius accidit, quam in tertianis vel quotidianis), tamen prudentis medici erit, non nimium pertinaciter insistere methodo corticis per dicta intervalla exhibendi, sed pro suo judicio aliis modis curationem aggredi.*

Patet ergo ex hactenus dictis, corticem Peruvianum ex sua indole esse innocuum remedium, quod satis tuto corpori humano applicari potest; unicum tantum incommodum ejus usum longum & repetitum sequens notavit *Sydenhamus* (*e*), quod nempe in rheumatismum scorbuticum inciderent aegri, qui tamen antiscorbuticis remediis facile curabilis erat. Praeter illud autem nihil mali aegris accidisse unquam ab ejus usu testatur.

Simul etiam affirmare licet, corticem Peruvianum tollere febrim solam, & sublata febre manere illas mutationes fluidarum & solidarum partium corporis, quae vel ante febrim praeexstiterant, nondum sublatae per febrim; vel febris tempore aut per febrim ipsam productae fuerant. Ubi ergo febris inservire poterat, quod toties fit, ut felicius & citius tollerentur vel emendarentur illa, quae in solidis aut fluidis degeneraverant a sanitatis legibus, corticis Peruviani usus nocet: uti etiam si a febre intermittente merito sperari possit inveterati cujusdam mali cura, epilepsiae v. g., vel corporis ad longaevitatem & firmiorem sanitatem dispositio.

Sic etiam facile conciliari poterunt diversae Medicorum de cortice Peruviano opiniones, dum quidam illius usum damnant ubique, alii contra laudant; & omnes ad experientiam provocant. Certe nullum absolute & semper utile remedium est, sed tempestivo usu tale fit tantum.

Cortex autem Peruvianus roborante virtute insignis quidem est, & hoc respectu pulcherrime in quibusdam morbis prodest, uti dictum fuit; illa tamen ejus efficacia, qua febres intermittentes fugat, inde pendere non videtur, cum ab alio nullo roborante remedio idem effectus tam certo sequatur. Unde merito specificum remedium dicitur, cujus efficacia, solo hoc effectu cognita, latens illud (vide 757.), unde febris intermittentis paroxysmus excitatur, & stato tempore renovatur, tollitur, vel pro tempore iners redditur, licet caeteroquin ab ejus usu nulla insignis mutatio in corpore appareat.

Neque repugnat modo dictis, quod nonnullos cortex Peruvianus quandoque purget, ac si catharticum remedium sumpsissent (*f*); nam illud rarum est, & plurimi absque ulla omnino evacuatione sensibili febre liberantur per corticem.

Testatur quidem celebris Medicus *Hippolytus Franciscus Albertinus* (*g*), post febres intermittentes, cortice Peruviano fugatas, secutas fuisse insignes eva-

(*d*) Epist. Respons. 1. pag. 385. (*e*) Ibidem pag. 376. & Sect. VI. cap. 5. pag. 351. (*f*) Sydenham. ibidem pag. 377. 378.
(*g*) Instit. Bonon. pag. 163. & 405.

evacuationes per alvum, sudores, sputa, urinam &c. Praesertim autem post corticem assumtum aegros effudisse quandoque halitum quemdam odore gravem, & foetidum adeo quandoque, ut adstantes molestissime afficeret, talemque halitum perdurasse, donec alia quaedam excretio per alvum, urinam &c. prodiret. Fuit autem *Albertinus* in illa opinione, tunc bonum esse exspectandum successum, neque fere recidivam metuendam esse, si post corticem Peruvianum exhibitum criticae tales, ut vocat, evacuationes sequantur. Ubi vero contrarium occurrit, recidivam metuendam esse; tuncque suasit, repetendum esse corticis usum, donec talibus evacuationibus obortis perfecta rediret sanitas.

Interim tamen, uti ad §. 757. monitum fuit, negari non potest, cortice Peruviano exhibito febrim cessare, antequam illae evacuationes fiant; adeoque corticis illa vis, qua febrim fugat, non pendet ab evacuatione cujusdam materiae morbosae.

Cum modo dicta legeram, incepi sedulo attendere, quid in aegris fieret, postquam illis corticem Peruvianum dederam. Gravem illum halitum, de corpore aegrorum exspirantem, observare hactenus mihi non contigit; verum aliquoties vidi in tertianis autumnalibus pertinacioribus dato cortice, postquam febris per tres, quatuor, quinque dies siluerat, alvum aliquoties fluxisse, quandoque & vomuisse aegros cum levamine. Quibusdam tamen, non obstantibus illis evacuationibus, recidiva contigit, aliis non. Notavi praeterea & quibusdam febrim per corticem sanatam fuisse, licet nullae sensibiles evacuationes observatae fuerint, absque recidiva tamen. Illi autem, quibus alvi fluxus vel vomitus contigit, de sensu gravitatis circa praecordia conquesti fuerunt, simulac febris cortice dato cessaverat.

Cum autem, teste ipso *Albertino*, variae evacuationes per urinam, alvum, sputa, sudores &c. sequantur in tali casu, & quandoque tardissime, admodum verosimile videtur, corpus, depulsa febre, vires suas recolligens, & roborante corticis Peruviani virtute instauratum, expellere variis viis illa, quae tempore febris a sanitatis legibus degeneraverant; vel, sanata febre, ex ingestis alimentis (voraces enim plures post corticis usum fiunt) non bene digestis accumulata fuerunt in primis viis; illasque evacuationes non pendere, proprie loquendo, ab efficacia corticis Peruviani, cum saepe diutissime postea observantur tantum. Interim tamen satis probabile videtur, quandoque per tales evacuationes tolli causas occasionales, quae sopitum illum characterem, a quo paroxysmi renovatio proprie dependet (vide §. 757.), excitare potuissent sic, ut postea ablatis illis causis, unde excitatus fuerat, propria vi paroxysmos renovare pergeret. Ex illis autem, quae hactenus dicta fuerunt, patere puto, non carere periculo illam methodum, qua, non apparentibus talibus evacuationibus, repetitur corticis usus hac spe, ut sic tandem prodeant; cum illae evacuationes, corticem exhibitum diu postea saepe sequentes, huic remedio adscribi posse non videantur; & saepe tales causae in corpore lateant, quibus ipsa febris optimum remedium est non tantum, sed & quandoque unicum.

Sequitur jam ut videamus, quaenam in usu corticis Peruviani notanda sint, postquam constitit, febrim per hoc remedium tollendam esse, vel saltem pro aliquo tempore sopiendam, ut, induciis sic impetratis, fractae aegrorum vires restaurari possint. Pa-

Patet ex illis Auctoribus, qui de cortice Peruviano scripserunt illo tempore, quando ejus usus in Europa primo increbruit, quod tunc datus fuerit (*in substantia, ut dici solet*) forma pulveris vino infusi & diluti. Postea, cum imprudenti hujus remedii administratione mali quandoque effectus sequebantur, aliquid maligni in cortice latere putantes quidam Medici varias ejus praeparationes commendaverunt; & imprimis solliciti fuerunt multi, ne ipsa corticis substantia ingereretur, nescio quid mali inde praevidentes; sed limpidissima tantum infusa, etiam filtro depurata saepius, tantum exhibenda voluerunt. Ex illis autem, quae dicta fuerunt, satis constitit, nullum a cortice periculum imminere. Poterit ergo dari forma pulveris, vel addito syrupo quodam officinali, aut melle, parari inde electuarium. Infusa ex cortice parantur optime vino, & spiritu vini inde facta tinctura pariter in officinis prostare solet. Coctionem autem fert absque virium jactura cortex Peruvianus, & quidem longiorem requirit, ut saturatissimum inde fiat decoctum, turbidum tunc, flavescens, spumescens, & cum adstrictione amaricans. Si jam tale decoctum leni igne inspissatur ad mellis spissitudinem, habebitur extractum corticis Peruviani, quod tali sub forma, instar electuarii, exhiberi poterit, vel syrupo cuidam officinali misceri, vel addito pulvere glycyrrhizae v. g. in massam solidiorem redigi, unde catapotia formari queunt: in Materia Medica ad hunc numerum variae tales formulae habentur. Ubi autem amarum corticis saporem fastidiunt nimis aegri, vel a junioribus impetrari nequit, ut corticem aut varia ejus praeparata assumant; tuto & aequali cum successu clysmate injectum corticis decoctum, vel ejus pulvis aqua dilutus, idem omnino efficit; nisi quod majori corticis copia, tripla nempe plerumque opus sit, quam si per os assumatur. Uno autem alterove clysmate ex melle cum sale gemmae, vel simili, prius tunc eluenda alvus est, ne faeces in crassis intestinis haerentes obstent; atque postea diutius clysmata ex cortice Peruviano parata vacuis intestinis retineri possint. Simul etiam notandum, haec clysmata, cum scopus sit illa retinere in corpore, uncias quinque vel sex non debere excedere in adultis, vel unciam unam aut alteram in junioribus, ne mole sua intestina ad excretionem irritent. Vidi in junioribus saepius hanc methodum successisse: & *Helvetius Parisiensis Medicus* (*h*), qui se hujus methodi primum inventorem jactat, magnum sic curatorum aegrorum numerum recenset: corticis autem pulverem, aliquot aquae unciis dilutum, adhibuit prae caeteris, nulla alia re addita.

Cum propriis additis requisitis. Certe cortex solus ad hanc curam sufficit, adeoque hoc respectu nihil omnino ipsi addendum videtur. Miscuerunt quidam cortici varia alia, & quidem oppositae indolis, remedia, acida nempe fossilia, sales alcalinos volatiles & fixos, sales neutros, ut ammoniacum &c.; purgantia, opiata (*i*), aromata alii, ut nempe noxii quid, quod in cortice haerere immaginabantur, emendarent. Interim tamen ex omnibus his additis patuit, corticis Peruviani illam vim, qua febres curat, non facile

(*h*) Method. omnes febres ita curandi, ut nihil ore assumatur pag. 4. &c.
(*i*) Institut. Bononiens. pag. 412.

le mutari posse, cum similis fere effectus sequatur, sive solus, sive cum variis additis exhibeatur; nisi quod purgantia simul exhibita, deturbando corticem citissime per alvum, ejus efficaciam enervare videantur: unde *Sydenhamus* talibus aegris, quibus ex peculiari idiosyncrasia a cortice Peruviano alvus movebatur, uti a cathartico fortiori solet, simul laudanum dedit, ut hanc evacuationem, & morbo & corticis operationi contrariam, tolleret (*k*); vomitum autem molestum, si aderat, prius succo citri cum sale absinthii misto, dein laudano liquido dato, sedabat: caeterum nihil aliud cortici addebat, nisi quod vehiculi instar servire poterat, aut amarum saporem emendare, si juniores aut delicatuli forent aegri. Quandoque adduntur quaedam remedia cortici, ut ejus color & sapor mutentur, & insciis aegris ingeri possit, ne vano metu perculsi cortici sumto adscribant postea omnes illos morbos, qui reliquo vitae decursu illis contingent, uti quandoque non sine detrimento famae Medicorum factum fuisse novi. Ita v. g. sales alcalini fixi additi cortici, dum in aqua decoquitur, efficiunt, ut decoctum limpidum coccineo colore saturato praeditum sit, dum sine his additis turbidum & flavescens appareat. Ob similem rationem cortices citri, arantiorum, cinamomum aliave remedia adduntur, ut sapor mutetur.

Tempore ἀπυρεξίας. Dum primo in Europam deferebatur cortex, binae ejus drachmae, in pollinem tenuissimum tritae, tribus circiter horis ante paroxysmum infundebantur in phiala vini albi generosissimi, & ingruente febrili horrore, primoque paroxismi indicio vel levissimo, universa haec dosis assumebatur, & dein aeger lecto committebatur; uti patet ex *Schedula Romana* dicta, quae corticis usum & praeparandi modum continebat, & apud *Bartholinum* (*l*) aliosque multos Auctores, qui de cortice scripserunt, videri potest. Constitit tamen, quibusdam, licet rarius, pessime cessisse corticis, hoc tempore dati, usum; & *Sydenhamus* (*m*) observavit, quosdam sic periisse, unde magna huic remedio infamia accessit. Credidit autem non sine ratione, funestum talem effectum inde factum fuisse, quod incipiens sic paroxysmus sufflaminaretur, adeoque impediretur, quo minus frigoris febrilis periculosum illud stadium (vide §. 749.) superare possent aegri, sed in illo suffocarentur. Tutissimum ergo erit finito paroxysmo incipere corticis usum, & divisis dosibus illum sic exhibere, ut debita ejus quantitas assumi possit, antequam sequens exspectetur paroxysmus.

Ubi vero febres intermittentes geminatis & productis paroxysmis indolem continuarum febrium aemulantur, uti in autumno saepe contingit (vide §. 748.), sic ut tantum remissio, non vero intermissio perfecta, observetur; in tali casu *Sydenhamus* (*n*) tempore remissionis, quam proxime a paroxysmo desinente, quantum conjectura poterat assequi, incepit dare hoc remedium, & deinde quarta quaque hora sic pergebat, ne quidem ipsum paroxysmum morans: quia non dabatur aliud tempus, ut debita corticis copia ingeri posset. Monetque, feliciter succesisse semper hanc methodum, nisi asiduo lecti calore, vel cardiacorum calefacientium usu, febres intermittentes in vere con-

(*k*) Sydenh. Epist. Respons. 1. pag. 382. (*l*) Thom. Barthol. histor. anatom. & medic. cent. 5. pag. 108. (*m*) Epist. Respons. 1. pag. 379.
(*n*) Ibidem pag. 383.

continuas, quae nempe abſque remiſsione uno impetu decurſum ſuum abſolvunt, mutatae fuiſſent: in tali enim caſu corticem Peruvianum nihil quidquam profeciſſe plus ſemel ſe obſervaſſe teſtatur. Imo alio in loco (o) diſerte monet, in epidemicis continuis febribus, & in morbis inflammatoriis, pleuritide, peripneumonia, angina &c. non tantum non profuiſſe, ſed & plane obfuiſſe corticis uſum.

Debito ordine. Talem imprimis laudavit *Sydenhamus* (p) ut debita quantitas diviſis doſibus ſic exhiberetur ut, aequali temporis intervallo ſingulis doſibus exhibitis, omnis ejus copia aſſumta ſit, antequam ſequens paroxyſmus exſpectatur. Sic v. g. ad quartanam curandam binis diebus intercalaribus dabat omni quadrihorio doſim corticis Peruviani, adeoque unciam ejus in duodecim partes aequales dividebat. Ubi vero febrium intermittentium paroxyſmi minus diſtant a ſe mutuo, ſaepe non adeo tutum videtur, breviori tempore tantam copiam ingerere, ut omnis haec quantitas ante futurum paroxyſmum aſſumi poſſet. Sic quidem non penitus tollitur proxime ſecuturus febris inſultus, minui tamen plerumque ſolet, & deinde, pergendo tempore ἀπυρεξίας in corticis uſu, cura perficitur. Imo etiam conſuluit alibi *Sydenhamus* (q) in quartanae per corticem Peruvianum curatione, *ut ſanguinem dicto medicamine ſenſim, longioreque a paroxyſmis intervallo leviter inficiamus, quam ut uno omnino ictu paroxyſmum confodere tentemus; hoc enim pacto & plus temporis remedio conceditur, quo ſuum opus plenius abſolvat; & evitatur quidquid id eſt periculi, quod aegro poterit oriri ex ſubito iſto & intempeſtivo nimis ſufflamine, quo paroxyſmum jam invaleſcentem, atque omni ſe ope exſerentem, conamur opprimere.* Unde tunc voluit, ut mane & ſero, diebus a paroxyſmo liberis, ſumerent aegri magnitudinem nucis moſcatae de electuario, ex uncia una corticis Peruviani, & binis unciis ſyrupi roſarum rubrarum, confecto.

Doſi. Unciam unam corticis ad quartanam debellandam in adultis requiri obſervavit *Sydenhamus* (r); reliquas vero febres ſex drachmis (tribus nempe quartis unciae partibus) poſſe ſic expugnari, ut inducias ſaltem concedant. Cum autem ex ante dictis ſatis conſtet, corticem ex ſua indole nihil periculi habere, non opus eſt doſin adeo ſcrupuloſe limitari. Ut autem recidiva, poſt quartanam curatam uncia una corticis Peruviani, caveatur, jubet ut octava die poſt ultimam doſin aſſumtam iterum uncia corticis aſſumatur eodem ordine, ut dictum fuit; imo & tertia vel quarta vice hoc repetendum voluit poſt idem temporis intervallum; maxime ſi praegreſſis validis evacuationibus debilitatus fuerit aeger, vel aurae frigidiori ſe expoſuerit incautius. Alibi (ſ) ad tertiam vicem uſque, interjectis ſemper quatuordecim diebus, corticis uſum repetendum voluit.

Notandum tamen quam maxime, ſi poſt unciam corticis aſſumtam ceſſet febris quidem, verum aegri langueant, de ponderis gravantis ſenſu circa praecordia conquerantur, urina colorem icteritium habeat, aut adnata oculorum flaveſcere incipiat; minime tutum eſt, febris recidivam praecavere ſimili cor-

(o) Ibid. pag. 401. (p) Ibid. pag. 381. (q) Sect. I. cap. 5. pag. 113.
(r) Epiſt. Reſponſ. 1. pag. 382. (ſ) Sect. I. cap. 5. pag 114.

corticis quantitate ſumta: verum ilico ſolventiſſimis remediis exhibitis oportet exſpectare febris reditum, per quam optime poterunt tolli illa mala, quorum ſigna poſt corticem exhibitum apparuerunt. Peſſime enim ſemper ceſſiſſe vidi, ſi in tali caſu in corticis uſu pergeretur: ratio autem ex antedictis facile patet.

Uncia una corticis in ſubſtantia ſufficere ſolet; ſi vero decocti forma ſumatur, dupla quantitas requiritur: ubi autem per clyſma injicitur, tripla plerumque copia adhiberi debebit; & quandoque adhuc major, imprimis ſi haec clyſmata non ſatis diu ab aegris retineri potuerint. Obſervavit etiam *Sydenhamus* (*t*), quo magis febris, ſive ſponte ſua, ſive regimine calidiori, ad continuitatem accedat, eo majori corticis quantitate opus fuiſſe, adeo ut aliquando ſeſquiuncia, vel & duabus unciis, ſe ad febres tales fugandas indiguiſſe teſtetur.

Regimine. Illud non adeo exactum requiri obſervavit *Sydenhamus* (*u*); eupeptos tamen & euchymos cibos merito commendavit, quia per febrim praegreſſam debiliores aegri difficilioris digeſtionis edulia non ferunt abſque noxa, & recidivae periculo, cum ſopitus ille character (vide §. 757.) tam facile excitetur denuo. Cum autem ſaepe admodum famelici ſint aegri, poſt febrim cortice fugatam, cavendum eſt, ne ſimul & ſemel nimiam ciborum copiam ingurgitent, ſed parca copia ſimul, & repetitis vicibus ſumant. Fructibus tamen horaeis & liquoribus frigidis ſemper interdixit *Sydenhamus* (*x*). Vini uſum modicum non tantum conceſſit, verum etiam quam maxime laudavit. Imprimis autem cavendum eſt, ne frigidiori aurae ſe temere exponant aegri; a nulla enim re majus recidivae periculum eſt, uti ad §. 757. dictum fuit.

Notavit praeterea *Sydenhamus* (*y*), difficilius per corticem ſanari febres intermittentes, ſi inter ejus uſum aegri jugiter lecto incarcerentur.

Cum autem §. 766. monitum fuit, ſublata febre intermittente & reſtauratis aegri viribus, conducere purgantia aliquoties etiam repetita, notandum eſt, poſtquam febris corticis Peruviani uſu fugata eſt, nulla purgantia exhibenda eſſe, cum vel leviſſimum enema ex lacte ſaccharato in recidivae diſcrimen certiſſime aegrum conjiciat (*z*). Quod imprimis ideo animadvertendum eſt, quoniam plurimi, videntes febres has abſque ullis evacuationibus ſenſibilibus ſaepe tolli, conabantur poſtea purgantibus deturbare morboſam, quam in corpore adhuc latere credebant, ſaburram.

§. 768. QUin & Epithemata ſaepe juvant; & Inunctiones ſpinae dorſi; & adſtringentia epota.

Praeter illa, quae hactenus recenſita fuerunt, laudantur & alia quaedam adverſus febres intermittentes remedia, quorum aliquando felices ſucceſſus obſervati fuerunt.

(*t*) Epiſt. 1. Reſponſ. pag. 384. (*u*) Ibid. pag. 386.
(*x*) Ibidem. (*y*) Diſſert. Epiſt. pag. 467.
(*z*) Idem. Epiſt. 1. Reſp. pag. 386.

Epithemata. Quae variis quidem corporis locis applicantur quandoque, plerumque tamen cardiae, carpis, sub poplitibus, vel axillis, imponi solent aliquot horis ante paroxysmi futuri tempus. Si autem in memoriam revocentur illa, quae in Commentariis §. 757. dicta fuerint, non adeo absonum videbitur, a talibus applicatis aliquid exspectari posse, cum latens ille character, unde paroxysmi renovatio pendet, in subtilissimo fluido, nervis, vel horum communi origine haerere videatur; adeoque saepe mutari, vel deleri possit per talia, quae subtili fragrantia in nervos & spiritus nervosos agere possunt. Historia Medica plura habet exempla febrium intermittentium per epithemata curatarum. Sic de se ipso narrat *Boyleus* (*a*), quod a quotidiana violenta, frustra per usitatam Medicinae methodum tentata, mirum in modum sanatus fuerit, dum carpis applicaretur puls, ex salis nigri & lupuli Anglici recentissimi duobus manipulis, cum quarta parte librae uvarum Corinthiacarum, simul contusis parata. Plura alia similia, ut fuliginem cum terebinthina, millefolium sacculo inclusum stomacho applicatum &c. (*b*) laudat. Erigerum, sive senecionem vulgarem dictum, in pultem contusum, frigide applicatum cardiae, die intercalari, febres intermittentes curasse legitur (*c*). Tuto satis similia remedia tentari possunt; & imprimis in junioribus, qui saepe pharmaca omnia respuunt, usum habent; forte quod in hac aetate facillime mobile genus nervosum a talibus externe applicatis magis afficiatur. Fatendum tamen est, non semper per haec febres intermittentes tolli: nam & *Boyleus* (*d*) ipse fatetur, pultem illam ex lupulo, sale, & uvis Corinthiacis, aliquando successu caruisse.

Alia similia laudantur, quae partes, quibus applicantur, stimulant, irritant, inflammant, imo & erodunt saepe; & in toto corpore majori calore excitato frigus incipientis paroxysmi praeoccupant. Sic in vicino pago rusticus fuit, qui plures a febribus intermittentibus curavit, dum ranunculum pratensem in pultem contritum intra manuum digitos alligabat, unde dolor molestus, calor, & erosio sequabantur tenerae in his locis cutis, & simul saepe subita febris curatio.

Talium autem epithematum formulae in Materia Medica ad hunc numerum habentur.

Inunctiones spinae dorsi. Haec fuit Veterum Medicorum methodus, ut frigus febrile praeverterent balneo, frictione valida, & calefacientium linimentorum inunctione; uti patet ex illis, quae ad §. 756. 758. 761. dicta fuerunt. Cum autem ex dorsi spina nervosi trunci numerosi exeant, &, uti saepius dictum fuit, liquidi nervosi quaedam inertia (vide §. 755.) paroxysmi febrilis initium comitari videatur; ideo tota dorsi spina pannis laneis calidis valide perfricatur una vel altera hora ante futurum paroxysmum, & deinde penetrabili aromatico linimento inungitur ante focum: cujus linimenti formula pariter in Materia Medica ad hunc numerum habetur. Pulchrum saepe successum talis inunctio spinae dorsi in his febribus curandis habet,

(*a*) De utilitate philosophiae experimentalis Exercitat. V. cap. 10. §. 7. pag. 275.
(*b*) Ibid. §. 9. pag. 276. & in additionibus ad priorem sectionem partis secundae pag. 435. (*c*) Medical Essays Tom. II. pag. 47. (*d*) De utilit. philos. Experiment. Exercit. V. cap. 10. pag. 275.

habet, & aliquoties plerumque repeti debet ante ſequentes paroxyſmos: raro enim ſtatim ſanat, licet plerumque levamen afferat. Unde *Celſus (e)* ſimilem methodum laudans addit ſequentia: *Neque deſiſtendum eſt, etiamſi horror redit, ſaepe enim pertinacia juvantis malum corporis vincit.*

Adſtringentia epota. Plebejis hominibus uſitatum quandoque fuit ex alumine & nuce myriſtica paratum pharmacum, cuius formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur, & aliquando ſucceſſum habuit. Alii plantaginem, tormentillam & ſimilia adſtringentia laudaverunt. Jam apud *Hippocratem (f)* videtur commendari ſimilium uſus. In tertiana febre enim, ſi quarta vice prehendat, purgans remedium dari jubet; ubi vero aeger non videbatur indigere purgante remedio, *pentaphylli* radices acetabuli quantitate ex aqua tritas dabat. Satis conveniunt adſtringentia, ubi vel ex propria temperie, vel per morbum ipſum, nimis diſſolutos humores habent aegri, & profuſis ſudoribus diffluunt: ubi vero, liquidiſſimis partibus difflatis, ſanguinis craſſities jam adeſt nimia, vel dum viſceribus obſtructis potius reſolventibus & attenuantibus opus eſt, facile patet, damnoſum eſſe adſtringentium remediorum uſum.

§. 769. UT ſingularis fiat curatio ſingularum, notetur 1. intermittentes veras quo minori ſpatio quieſcunt, eo finiri citius, & contra. 2. eo itidem plus accedere ad acutarum genium, & in has mutari. 3. cauſam eo mobiliorem forte, & copioſiorem habere. 4. hinc vernales, ſuperveniente calore, ſponte ſolvi. 5. autumnales, accedente frigore, increſcere. 6. inde liquere, quibus febribus medicina faciunda, & qualis.

Hactenus dictum fuit de generali cura febrium intermittentium: ſequuntur jam quaedam adhuc corollaria, quae ex praecedentibus deducuntur, & ad prognoſin & curationem in variis intermittentium ſpeciebus pertinent.

1. Fuit *Sydenhamus* in illa opinione, uti ad §. 757. dictum eſt, illud imprimis diſcrimen eſſe inter febres continuas & intermittentes, quod continuae febres conceptam ſemel efferveſcentiam uno decurſu & continuo abſolvant, intermittentes vero febres partitis vicibus illud facerent. Credebat autem, ſimile fere temporis ſpatium impendi & in continuis & in intermittentibus febribus, ut per febrim ſanguinis maſſa repurgaretur. Adeoque ex hac doctrina pateret ratio, quare febres intermittentes, inter quarum paroxyſmos minus temporis intervallum eſt, citius finirentur. Quouſque hoc verum ſit, antea dictum fuit. Inde autem ſequeretur, quotidianam febrim citius finiendam eſſe tertiana, hanc quartana & ſic porro. Videtur autem haec regula non adeo univerſaliter vera eſſe. Quartanam ex ſua indole tertiana febre longiorem eſſe, communis omnium Medicorum conſenſus docet; unde etiam

(e) Lib. III. cap. 12. pag. 142.

(f) De Morbis Lib. II. cap. 13. Charter. Tom. VII. pag. 565.

Hippocrates (vide Commentaria §.558.) quartanam febrim, & longissimam, & securissimam dixit.

Contingit quidem aliquando, tertianam febrim ad plures menses excurrere, sed rarius, & plerumque tunc perversa curandi methodus adhibita fuit per validas & repetitas evacuationes, uti antea monitum fuit; & quartanae febres simili methodo tractatae per annos quandoque manent. An autem in quintanis, sextanis &c. febribus obtineat, eo pertinaciores esse, quo majus inter paroxysmos intervallum sit, non facile dixerim, cum raro admodum in his regionibus occurrant tales febres. Saltem ex illis, quae ad §. 746. recensitae fuerunt, Medicorum observationibus videtur constare, illud non semper contingere, cum quintana febris v. g. post paucos paroxysmos desierit aliquando, quandoque & decimum octavum mensem superaverit.

Quotidiana autem febris videtur frequentissimam hujus regulae exceptionem facere, cum saepe longe pertinacior sit febre tertiana; uti frequenter observavi ipse, & apud alios Auctores notatum inveni. Sic *Hofmannus* (*g*) testatur, longiorem esse febrim quotidianam, & ad plures saepe menses trahi. *Galenus* (*h*) quotidianae fomitem pituitam statuebat, frigidum nempe lentum & glutinosum humorem, qui longe difficilius subigi poterat & expelli, quam bilis, cui tertianarum originem tribuebat. Ex quibus videtur deduci posse, quod & majorem quotidianae febris diuturnitatem agnoverit, sed & alibi (*i*) diserte dixit, longam esse quotidianam febrim, & periculo non vacare. Forte & huc spectat sequens *Hippocratis* Aphorismus (*k*): *Quibus accessiones fiunt, quacunque hora febris dimiserit, si postera die eadem hora prehenderit, difficilis sunt judicationis.* In Commentariis suis in hunc locum *Galenus* (*l*) hujus aphorismi talem esse sensum voluit: si v. g. quis coeperit febricitare hora tertia, & alia quavis hora febris dimiserit, sequenti die eadem hora tertia redierit febris, uti & eadem hora die proxime sequenti; & sic porro; tunc diuturniori tempore tales aegros laboraturos esse. Verum talis febris tunc vera quotidiana intermittens est, atque liceret inde concludere, quod *Hippocrates* illas febres longas esse, & solutu difficiles testatus fuerit. Videtur autem, si hoc sensu intelligatur ille aphorismus, optime notatum fuisse, *si postero die eadem hora febris prehenderit*, ut nempe quotidiana febris distinguatur a tertiana duplicata, cum qua *Celsus* (*m*) illam confudisse videtur. In tertiana enim duplicata raro vel nunquam eadem hora sequenti die paroxysmus incipit, sed paroxysmi alternis diebus sibi mutuo tam quoad accessionis tempus, quam quoad symptomata comitantia, respondent. Monet quidem *Galenus* in loco modo citato, quosdam alium sensum huic aphorismo dedisse, dum volebat sic intelligendum esse: si quis v. g. febre correptus sit, & hora duodecima desierit febris, si tunc sequenti die hora duodecima nova accessio contingat, tunc judicatu difficilem talem morbum fore. Verum monet illos, qui sic sentiebant, nec ratione nec experimentis opinionem

(*g*) Medicin. Rational. & systemat. Tom. IV. part. 1. pag. 88.
(*h*) De Febribus Lib. I. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 130.
(*i*) Meth.med.ad Glaucon. Lib.I. cap.9. Charter. Tom.X. pag.352.
(*k*) Sect.IV.aphor.30. Charter. Tom.IX. pag.151.
(*l*) Ibidem. (*m*) Lib.III. cap.3.pag.116.

nem ſuam ſtabilire poſſe, cum alia opinio experientia probetur.

2. Si enim quotidianae febris paroxyſmus diutius excurrat, vix ullum eſt verae intermiſſionis tempus, ſed remiſſio tantum; imo quandoque in veras continuas abeunt; uti optime *Celſus* (n) de quotidianis febribus agens monuit, dicens: *Rurſus aliae ſic deſinunt, ut ex toto ſequatur integritas: aliae ſic, ut aliquantum quidem minuatur ex febre, nihilominus tamen quaedam reliquiae remaneant, donec altera acceſſio accedat: ac ſaepe aliae vix quidquam aut nihil remittunt, ſed ita, ut coepere, continuant.* In tertianis etiam, imprimis autumnalibus, ſaepe contingit, ut productis & geminatis paroxyſmis continuas febres aemulentur, in quartanis rariſſime, quia tantum inter ſingulos paroxyſmos intervallum eſt. Unde & *Celſus* (o) dixit: *Quartana neminem jugulat: ſed, ſi ex ea facta eſt quotidiana, in malis aeger eſt: quod tamen, niſi culpa vel aegri vel curantis, nunquam fit.* Triplicari quandoque quartanas conſtat; adeoque poſſent productis paroxyſmis in continuas etiam mutari, quamvis rarius hoc contingere videatur: interim tamen obſervatur quandoque, febres autumnales, dum primo aggrediuntur, continuas, fracto poſtea morbi impetu in quartanas verti, uti antea ex *Sydenhamo* monitum fuit. Quintanas autem & reliquas intermittentium ſpecies, quarum paroxyſmi adhuc longius diſtant, in continuas mutatas fuiſſe, quantum novi, nullis obſervationibus conſtat.

3. Videantur de hac illa, quae in Commentariis §. 757. habentur.

4. 5. Videantur illa, quae ad §.747. de hac re dicta fuerunt. Simul etiam in Commentariis §. 757. notatum fuit, frigus inter illas cauſas, quae ſopitum illum febrilem characterem, nondum tamen omnino deletum, excitare valent & in actum deducere, praecipuum locum habere. Minime ergo mirum videbitur, ſi frigus accedens autumnalem febrim augeat, cum ſilentem excitare valeat. Praeterea in cura febrium intermittentium notatum fuit, prodeſſe ſaepe, ſi paulo magis caleſcant aegri tempore ἀπυρεξίας, & imprimis circa tempus ingruentis paroxyſmi: blandus autem verni aëris tepor illud praeſtat, quod per artem tentamus.

6. Vernae febres intermittentes, uti in praecedentibus dictum fuit, adeo benignae ſunt indolis, ut nullam medelam requirant, ſed ſponte ſua cedere ſoleant plerumque. In illis tantum hominibus, quibus debilior ſanguinis craſis facillime ſic ſolvitur, ut profuſo & multum debilitante ſudore diffluant, pertinaces quandoque inveniuntur, roborantibus, & imprimis cortice Peruviano, tunc curabiles. Autumnales longe difficiliores ſunt, & magnam ſaepe medici attentionem & multa artis molimina requirunt, ut curari poſſint. Pro vario autem genio conſtitutionis epidemicae, per obſervata fidelia cognitae, aetate temperie &c. aegrorum diverſis, colluvie in primis viis haerente, viſcerum obſtructionibus febrim comitantibus &c. diverſa medela requiritur; de quibus omnibus actum fuit.

Licet autem adeo varia requiri videantur, tamen ad duas claſſes diſtinctas haec redigi poſſunt, uti optime notavit *Sydenhamus* (p): *Vel enim methodum qua ſe natura liberare ſolet ab hoc morbo, caute ſolliciteque obſervando indicium ſume-*

(n) Ibidem. (o) Ibidem cap. 15. pag. 146.
(p) Sect. I. cap. 5. pag. 108.

sumere oportet, quo fermentationem obortam acceleremus, atque ita ad sanitatem aegros perducamus; vel in ipsam causam specificam penetrando, danda erit opera, ut remediis efficacibus ac specificis obviam eatur. Sic v. g. in tertianis autumnalibus saepe observatur, tempore paroxysmi aegros sursum vel deorsum copiam biliosae saburrae evacuare, & quidem magno cum levamine; unde & in tali casu per artem hoc imitantur medici. Ita videmus, in fine paroxysmi, sudore orto, levari omnia symptomata; unde & optimo cum successu ille sudor promovetur datis talibus, quae copia aucta hunc sudorem movent quam blandissime & diu (vide §. 764.). Sic observatum fuit, quartanam autumnalem, hyemali frigore auctam, verno tepore sequenti sensim solvi & evanescere: unde & medici pulchro successu diaeta roborante ex eupeptis cibis, & potu meraciori, vires firmant, ut sustinere possint illud, quod ferendum est diu, vinisque medicatis, ex aromatibus & amaris factis, corpus contra frigus muniunt, & languentes viscerum chylopoieticorum actiones excitant. Ubi autem mense Februario vernus tepor adspirare incipit, imprimis tunc cavent, ne indigestili quodam cibo assumto, vel alio quocunque diaetae vitio, turbetur corpus; quod & optime *Celsus* (q) monuit, dicens: *Cum vero vetus quartana raro, nisi vere solvatur, utique eo tempore attendendum est, ne quid fiat, quod valetudinem impediat.* Quia autem circa illud tempus insignis mutatio in animalium corporibus fieri observatur, & morborum epidemicorum constitutio immutatur, uti in praecedentibus saepius monitum fuit; prudenti usu remediorum calefacientium effectus verni teporis augere tentant medici, optimo plerumque cum successu; cum contra, si antea talia remedia adhiberentur, saepe periculo non vacaret haec methodus. Consuluit hinc *Sydenhamus* (r), ut circa illud tempus aegri insignem aliquam aëris mutationem subeant, sive in calidiorem aliquam regionem commigrando, sive mutando saltem locum, in quo primum hoc morbo correpti sunt. Non citius autem hoc faciendum voluit, quam circa Februarii initium. Ubi vero talis loci mutatio commode fieri nequit, ipso hoc tempore calida remedia dabat, *ut uno quasi ictu languescentem illam depurationem potenter promoveat, & si fieri poterit, perficiat.* Sic & *Celsus* (s) monuit prodesse, si in vetere quartana subinde mutetur victus genus, & ante accessionem sorberent aegri acetum, sinapi, vinum Graecum salsum, piper, castoreum, laser, myrrham. *Per haec enim similiaque corpus agitandum est, ut moveatur ex eo statu, quo detinetur* (t). Citius autem si propinarentur calida haec remedia, quartanam duplicarent, vel in continuam mutarent quandoque; uti *Sydenhamus* prudenter monuit, & jam notaverat *Galenus* (u). Ex quibus omnibus patet, methodum generalem febres intermittentes curandi, ab antiquis medicis jam adhibitam, & recentiorum testimoniis confirmatam, tantum fere esse imitationem illorum, quibus natura se ab his morbis liberare solet.

Altera autem methodus, quae in ipsam causam specificam febrium penetrat, uti *Sydenhamus* dixerat, a priori diversa, vel talis est, ut turbando corpus mutet, vel tollat illam latentem dispositionem, unde paroxysmi renovantur, uti dum

(q) Lib. III. cap. 16. pag. 147. (r) Sect. I. cap. 5. pag. 115. 116.
(s) Lib. III. cap. 16. pag. 147. (t) Ibidem.
(u) Method. med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 12. Charter. Tom. X. pag. 356. 357.

dum purgantibus vel emeticis utimur non adeo ad evacuandum corpus, quam ad mutandum potius (vide §. 760.); vel dum liquido tenui aromatico epoto, calore foci vel lecti, frictionibus, inunctionibus spinae dorsi, epithematibus &c. conamur primum febrilis paroxysmi tempus, & primam ejus causam superare (vide §. 756.). Illa tamen curatio febrium intermittentium, quae per corticem Peruvianum fit, imprimis specifica dici meretur, cum absque ullis turbis vel evacuationibus perficiatur. Quando autem haec cura conveniat, & qua lege tuto administrari possit, §. 767. dictum fuit.

Febrium generalis historia & curatio jam tradita fuit, deinde symptomata maxime communia, quae febres comitari solent, expensa fuere tam in sua indole, quam curatione. Ultimo denique actum fuit de febrium classibus generalibus, continuis nempe, remittentibus, intermittentibus, & notata fuerunt illa, quae singulis his classibus tam in diagnosi & prognosi, quam in curatione propria inveniebantur, & diversa erant ab illis, quae in generali febrium historia & curatione tradita erant. Sequitur nunc ut agatur de morbis acutis, quos febris comitatur quidem, sed qui tamen non a febre, sed a functione laesa organi per singularem inflammationem, nomen habent.

MORBI ACUTI FEBRILES.

§. 770. NUnc morbi Acuti considerandi, qui febre stipati acuta, tamen singularem inflammationem inducunt huic illive organo, unde ab ejus functione laesa toti morbo imponitur nomen. Tales sunt Phrenitis, Coma, Carus, Angina, Peripneumonia, Haemoptoë, Pleuritis, Inflammatio Mammarum, Diaphragmatis, Ventriculi, Hepatis, Lienis, Mesenterii, Intestinorum, (Dysenteria, Ileus, Volvulus, Tenesmus, Haemorrhoides, Colica biliosa), Renum, Vesicae, Ureterum, Uteri, Juncturarum, Exteriorum in Morbillis, Variolisque.

Quinam dicantur morbi acuti, in Commentariis §.564. dictum fuit; tales nempe, qui cito vel tollunt hominem, vel cito ipsi finiuntur, & in quibus sine intermissionibus accessiones & dolores graves urgent. Simul ibidem monitum fuit, febrim acutam vocari, quando & velociter & cum periculo decurrit.

Quamvis autem omnes morbi statim enumerandi febre acuta stipentur, adeoque ex illis, quae hactenus de febribus tradita sunt, multum lucis horum morborum curationi affundatur; uti etiam ex illis, quae *in Capitulo de Inflammatione* habentur; tamen operae pretium erit de praecipuis seorsim dicere, cum ratione variarum partium affectarum plura singularia in Diagnosi, Prognosi, & Curatione habeant, quae notari merentur.

Cum

Cum autem his morbis singularis inflammatio hujus illiusve organi adsit; non simpliciter vocantur febres acutae, sed a functione laesa nomen habent; uti optime notavit *Galenus* (x). Postquam enim de ephemeris febribus egerat, dicit: *Aliarum vero febrium quaedam ex inflammatione, quaedam ex humoribus accenduntur. Et quae ex inflammatione, velut inflammatarum partium quaedam symptomata sunt, morbusque ab affecto organo denominationem fere accipit, ut phrenitis, peripneumonia, & alii similes.*

Tota ergo diversitas horum morborum pendet a parte affecta, quam occupat inflammatio; & possunt illi morbi in alios, similiter inflammatorios, mutari, dum manente febre acuta, & inflammatione, mutatur tantum locus corporis, versus quem materia inflammatoria deponitur. Sic inflammationes pleurae, pulmonis, diaphragmatis in phrenitidem mutantur toties, uti postea dicetur.

Ita angina inflammatoria levatur, dum externa colli & pectoris tegumenta phlegmone vel erysipelate occupantur; materia inflammatoria, quae prius fauces internas angebat, nunc exteriores partes obsidente.

In his ergo morbis majus vel minus discrimen pro maxima parte pendet a loco, versus quem per febrim deponitur materia inflammatoria; de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 593. de exitu febris in alium morbum dicta fuerunt.

Tria ergo in morbis acutis inflammatoriis consideranda sunt. Febris acuta continua, Inflammatio, & Organum, cujus functiones, per inflammationem illud occupantem, laesae sunt; seduloque attendendum, quo usque generalis febrium & inflammationis curatio ante tradita his morbis conveniat, & quid praeterea in singulis requiratur.

Recensentur autem morbi illi acuti inflammatorii, a capite incipiendo, deinde versus alias partes descendendo; unde phrenitis primum locum obtinet, ultimum uteri inflammatio: quibus deinde inflammationes juncturarum & exteriorum partium corporis in morbillis & variolis junguntur. Interim tamen in sequentibus idem ille ordo non semper servatur. De comate enim antea inter symptomata febrilia dictum fuit: de Caro autem, cum levis apoplexia sit, melius post traditam apoplexiae historiam dicetur. Cum autem haemoptoën praegressam toties phthisis sequatur, de illa in capitulo de Phthisi agetur. Mammarum autem inflammatio cum raro contingat nisi puerperis vel lactantibus, de illa inter puerperii morbos dicetur. Lienis inflammatio ex hepatitidis historia facile intelligi poterit, uti ad §. 958. monetur. Sic etiam mesenterii inflammatio eadem requirit, quae in intestinorum inflammatione habentur: unde etiam hauriri possunt illa, quae ad dysenteriam, ileum, volvulum, tenesmum, haemorrhoides, spectant, quatenus nempe omnes hi morbi inflammationi ortum debent. Colica autem biliosa ex hepatitidis historia imprimis cognosci poterit. Illa vero, quae ad ureterum & vesicae inflammationem pertinent, partim ex nephritidis historia, partim ex illis, quae de calculo postea dicentur, hauriri poterunt. De uteri inflammatione pariter peculiari capitulo non agitur in his Aphorismis, verum inter morbos puerperii de hac quaedam dici poterunt, cum puerperis frequen-

(x) Method. Med. ad Glaucon. Lib. I. cap. 3. Charter. Tom. X. pag. 349.

quentissimus sit hic morbus. Juncturarum inflammatio ex illis, quae de rheumatismo & podagra dicentur, pariter intelligi poterit. Cum autem junioribus frequens sit variolarum morbus, de illis post morbos infantum dicetur. De morbillis non habetur singulare capitulum, forte quia ex illis, quae de exanthematibus febrilibus dicta fuerunt, haberi possunt illa, quae ad horum curationem pertinent.

PHRENITIS.

§. 771. SI ferox & perpetuum delirium a Cerebro primario affecto cum febre acuta continua oritur, vocatur Phrenitis Vera.

Si a malo aliunde in Cerebrum delato in febre, inflammatione, &c. Phrenitis Symptomatica, παραφροσύνη, desipientia, dicitur.

Mens Graecis φρὴν dicebatur, & φρένας pro sapientia Graeci passim usurpant: unde φρενῖτις dicitur quasi τῶν φρενῶν νόσος, uti ἀρθρῖτις τῶν ἄρθρων, ac πλευρῖτις των πλευρῶν (y). Videtur enim usu apud Medicos Veteres obtinuisse, ut partis affectae nomini adderent terminationem *itis*, quando inflammatorium imprimis ejusdem partis morbum designare volebant, uti patet in hepatitide, nephritide &c. Illius ergo partis corporeae, unde humana sapientia pendet, morbum phrenitidem dixerunt; quam & ideo *Plinius* (z), recensens signa lethalia in hoc morbo ab *Hippocrate* memorata, vocavit *sapientiae aegritudinem*. Cum autem & maniaci & melancholici insaniant, optime phrenitidem ab his morbis distinxit *Celsus* (a), dicens: *Incipiam ab insania, primamque hujus ipsius partem aggrediar, quae & acuta, & in febre est. Graeci* φρενῖτιν *appellant.* Ut autem distingueret phrenitidem a delirio, de quo §.700. inter symptomata febrilia actum fuit, notavit, interdum quidem in accessione aegros desipere, & loqui aliena, sed levato accessionis impetu mentem redire. *Phrenitis vero tum demum est, cum continua dementia esse incipit; aut cum aeger, quamvis adhuc sapiat, tamen quasdam vanas imagines accipit: perfecta est, ubi mens illis imaginibus addicta est.*

Notatum autem fuit in Commentariis §. 700., ubi illa interna cerebri dispositio, delirii causa, tam valida est, ut aequipolleat, vel & superet illas mutationes sensorii communis, quae ab objectis externis in sensuum organa agentibus fiunt, sequi judicium & animi affectus saepe validissimos, atque tunc adesse ferox delirium, dum sibi aliisve nocere tentant aegri.

(y) Salmas. Epist.36. pag.79. (z) Hist. Nat. Lib.VII. cap.51. pag.166.
(a) Lib.III. cap.17. pag.148.

Perpetuum ergo delirium cum febre acuta continua adest in phrenitide vera: illudque delirium plerumque ferox esse solet, ob validam mutationem sensorii communis. Non semper tamen illa ferocia adest, uti in Commentariis §.700. probatum pariter fuit; dum nempe ideae a tali morbosa mutatione sensorii communis natae non habent sibi junctum illud placens vel displicens, unde animi affectus excitantur, sed adiaphorae sunt. Dari enim tales phrenitides, & pessimas quidem, in quibus aegri obscure delirant, absque ulla ferocia, ex *Hippocrate* & *Galeno* ibidem demonstratum fuit.

Alterum, quod in phrenitide vera notandum, est, cerebrum in hoc morbo primario affectum esse; id est, morbi causam non alio corporis loco natam, & inde in cerebrum delatam fuisse, sed in ipso cerebro, vel membranis illud involventibus, a primo initio morbi adfuisse, licet per febris impetum augeri possit praesens jam in cerebro vitium. Veram enim & exquisitam phrenitidem tunc tantum dixerunt Veteres Medici, quum cerebrum ipsum primario affectum est. Sic *Galenus* (*b*) dixit: *Phrenitis siquidem exquisita, & non permista alteri morbo, fit bile flava locum, in quo princeps animae pars residet, prehendente*. Et alibi (*c*): *Flava bilis, si in cerebrum ipsiusque membranas se firmaverit, phrenitides efficit. Priusquam autem se firmaverit, per ipsarum venas diffluens, non phrenitides, sed in febrium vigoribus deliria invehit*. Quamvis autem hodie novimus, ab aliis etiam causis phrenitidem produci, & non semper a flava bile; demonstrant tamen loca allegata, *Galenum* in illa opinione fuisse, quod in phrenitide vera cerebrum ejusve membranae primario affecta sint, uti etiam alibi (*d*) diserte monuit, dicens: *neque enim per consensum in eo morbo cerebrum afficitur; sed propria & primaria affectione* (κατ' ἰδιοπάθειαν τε καὶ πρωτοπάθειαν) *laborat*. Idem & habet *Caelius Aurelianus* (*e*), qui Graecorum Medicorum, prout in varias sectas abierant, sententias diligenter collegit, sequentia ex Asclepiade notans: *Phrenitis est corpusculorum statio, sive obtrusio in cerebri membranis frequenter sine consensu, cum alienatione & febribus*.

Ubi vero illud, quod jam in cerebro ejusve membranis haerens phrenitidem facit, prius in alio loco corporis natum vel collectum fuit, & morbum fecit turbando functiones illarum partium, quibus inhaeret; deinde per μετάστασιν, liberata parte prius affecta, ad cerebrum ejusve membranas delatum facit ferox & perpetuum delirium cum febre acuta continua, vocabitur talis morbus quidem phrenitis; verum quia cerebrum non primario affectum fuit, sed secundario tantum, non dicenda erit phrenitis vera, sed symptomatica. In utroque tamen casu eadem pars affecta est, similis materia morbi, inflammatoria nempe: tota diversitas inter phrenitidem veram & symptomaticam tantum in eo consistit, quod in symptomatica illud, quod cerebrum turbat, prius in alia parte haeserit, postea ad cerebrum delatum. Cum enim hic de morbis inflammatoriis, acuta febre stipatis, sermo tantum sit, non agitur de talibus causis, quae in aliis locis corporis haerentes cerebrum turbare valent, & mira deliria, & ferocissima quidem, producere, licet

(*b*) Comment.1. in Lib.I. Prorrheticor.Hippocrat.Charter.Tom.VIII.pag.694.
(*c*) Comment.2. in Lib.I. Epidem. Charter. Tom.IX. pag.69.
(*d*) De locis affect. Lib.V. cap.4. Charter.Tom.VII. pag.489.
(*e*) Acutor. Morbor. Lib.I. in Praefat. pag.2.

cet maneant in pristina sede hae causae, neque ad cerebrum ipsum vel ejus membranas per metastasin deferantur; de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 701. dicta fuerunt. Probatum enim ibi fuit, sordes circa praecordia collectas omnes cerebri functiones turbare posse; sic tamen ut excussis his sordibus redeat ilico functionum cerebri integritas: unde merito concludebatur, nullam topicam causam in cerebro adfuisse illo tempore, dum ejus functiones turbatae erant, sed omnium illorum malorum causam & fomitem in aliis & longe dissitis locis haesisse.

Necessaria autem est haec distinctio inter phrenitidem veram & symptomaticam, quia in curatione utriusque hujus mali magna saepe diversitas requiritur, uti postea ad §. 782. dicetur. Solet autem quandoque & παραφροσύνη, vel & desipientia, vocari phrenitis talis symptomatica; verum minus proprie, cum hoc nomine & delirium, quod non perpetuum est, sed in vigore tantum febrium adest, dixerint veteres; uti ex pluribus locis *Galeni (f)* patet, atque etiam in Commentariis §. 700. monitum fuit. Uti jam varia deliriorum genera sunt, pro vario gradu morbosae cerebri dispositionis, sic & idem in phrenitide verum esse facile patet, uti etiam *Galenus (g)* monuit, dicens: *Quippe phrenitici quidam in rebus sub aspectum cadentibus dignoscendis nihil errantes a naturali intellectus judicio aberrant: alii contra cogitatione quidem falluntur minime, sensibus tamen difformiter moventur: sunt praeterea qui sensus simul & cogitationis vitio laborant.* Exemplis autem tam in aliis hominibus, quam in se ipso, modo dicta confirmat.

§. 772. ANtecedunt Veram, calor, dolorque internus capitis ingens, & inflammatorius; sanguinis copia nimia; dispositio inflammatoria; rubor oculorum, faciei; somni turbulenti; desipientia levis; adolescentia; calidorum usus; insolatio; vigiliae; ira; moeror; protervia seu ferocitas; oblivio subitanea; siccitas totius, maxime cerebri; collectio floccorum.

Agendum jam erit de illis, quae utramque phrenitidem, tam veram, quam symptomaticam, antecedunt. Cum enim adeo periculosum sit hoc malum, & tam difficulter curabile, ubi invaluerit, omni ope attendendum est, ut cognoscatur, an illud jure metuendum sit, sicque hoc cognito ilico applicari possint efficacissima remedia, quibus phrenitis futura caveri, vel nasci jam incipiens tolli ilico possit. Novimus autem, phrenitidem instare, si praegressae fuerint tales causae, quae inflammationi producendae aptae sunt, imprimis in capite, vel eandem aliis in locis natam versus caput determinant: uti etiam, si in febribus acutis appareant signa laesionis functionum cerebri. Omnia autem haec jam seorsim expendenda erunt.

Calor, dolorque internus capitis ingens, & inflammatorius. Ubi de signis inflammationis agebatur §. 382., demonstratum fuit, dolorem punctorium

(f) Vide Foësii Oeconomiam & Gorraei Definitiones ad vocabulum παράφροσύνη.
(g) De Locis affectis Lib. IV. cap. 2. Charter. Tom. VII. pag. 454.

rium, ob fibras minimas vasculorum distentorum rupturae proximas, & calorem majorem adesse in omni inflammatione, una cum febri, & pulsationis sensu. Et ex his imprimis signis de praesentia inflammationis internae judicamus, cum reliqua signa, ut tumor, rubedo, durities &c. tantum in partibus externis corporis inflammatis videri possint. Ubi ergo in febre acuta dolor ingens & continuus capitis adest, cum sensu magni caloris, & pulsationis, novimus inflammationem metuendam esse in cerebri meningibus, quam inflammationem proximam causam esse phrenitidis verae postea ad §. 776. demonstrabitur. Cerebri enim corticem, licet inflammatum, non dolere, admodum verosimile videtur ex illis, quae in vulnerum capitis historia dicta fuerunt. Constitit enim tunc, fungos cerebri ligari, abscindi, erodi potuisse absque dolore. Adeoque dolor ille internus capitis a vasis per cerebri membranas dispersis sanguine inflammatoria densitate immeabili distentis, nasci videtur. Unde etiam *Galenus* (h) pertinacis capitis doloris causam in cerebri meningibus posuit. Verum quidem est, non omnem capitis dolorem in febribus acutis inflammationem meningum cerebri designare, nam & per consensum, aliis partibus corporis affectis, capitis dolor nascitur; uti v. g. dum corrupta bilis circa praecordia haeret, quod antea jam saepius dictum fuit, & a *Galeno* (i) pariter monitum. Verum calor, & reliqua inflammationis internae capitis signa, facile demonstrant, cui causae dolor ille capitis debeatur. Unde & optime *Trallianus* (k) phreniticos distinxit ab illis, qui ob sympathiam partium delirant (de qua re videantur dicta ad §.701.), quod in phrenitide *caput sit calidius*.

Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* capitis dolores intensos & continuos cum febre damnaverit tanquam exitiosos (l), atque eosdem in morbis acutis, nisi salutaris narium haemorrhagia superveniret, phrenitidem praenunciare monuerit (m).

Sanguinis copia nimia. Demonstratum fuit in Commentariis §. 106., a sola nimia sanguinis copia arteriarum, tam sanguiferarum quam lymphaticarum, dilatationem fieri, inflammationem produci, & plura alia, quae inde pendent, mala. Simul autem ibidem probatum fuit, encephali functiones imprimis a plethora turbari. Quae omnia plurimum augentur, dum per febrilem calorem rarefactus sanguis vasa, quibus continetur, magis adhuc distendit: adeoque patet, quare plethora inter antecedentes phrenitidem causas merito numeretur.

Dispositio inflammatoria. Haec dicitur adesse, quando homines ex propria temperie in morbos inflammatorios vergunt. In illis autem hoc obtinet imprimis, quibus vasa robusta & contracta, humores densi sunt & acriores, & celerius moti. Pulsus his hominibus majores & crebriores esse solent, corpus gracile, agile, robustum, calidum. Duris laboribus quotidie exercitata corpora hanc dispositionem acquirunt. Confirmatur haec diagnosis, si antea morbis acutis inflammatoriis laboraverint.

Ru-

(h) De Locis affectis Lib.III. cap.13.Charter.Tom.VII. pag.448.
(i) Method. Med. ad Glaucon. Lib.I. cap.16.Charter.Tom.X.pag.364.
(k) Lib.I.cap.13.pag.45. (l) In Prognostic.Charter.Tom.VIII. pag.606.& 671.
(m) Coac.Praenot.Num.120. ibid. pag.858.

Rubor oculorum, faciei. Designat enim, sanguinem majori copia & impetu ad caput deferri, adeoque & vasa magis distendi. Per faciem quidem externae carotidis rami pro maxima parte sanguinem distribuunt, sed ad oculos & per internae carotidis ramulos sanguis fertur. Unde ex hoc signo novimus internas capitis partes similiter affici. Ob hanc causam rubor faciei & oculorum inter signa futurae haemorrhagiae §. 741. numerata fuerunt.

Somni turbulenti. Si una cum signis praecedentibus, quae inflammatoriam sanguinis dispositionem, ejusque majorem determinationem versus caput, designant, oriatur molestissimus ille affectus, quem coma vigil (vide §. 703.) vocare solent medici (quando nempe ipso in somni limine cum terrore mox evigilant aegri; vel si obdormiverint, horrendis insomniis turbantur) novimus, jam affici cerebrum ob impeditum liberum transitum sanguinis per vasa, adeoque brevi phrenitidem & alia pessima mala exspectanda esse; uti alia occasione ad §. 735. dictum fuit. Unde etiam *Hippocrates* (*n*) somnos profundos, non turbulentos, pro firmae judicationis signis habuit; contra vero turbulentos somnos damnavit.

Desipientia levis. Quando in aegris idearum ortus non respondet externis causis, sed internae cerebri dispositioni, tunc delirium adesse dicitur, uti §. 700. patuit: atque ibidem dictum fuit, varios delirii talis gradus esse posse. Levis autem desipientia dicitur, cum illas ideas ab interna & morbosa cerebri dispositione natas non comitatur judicium, neque sequuntur validi animi affectus, tunc enim ratiocinio & adstantium persuasione adhuc deleri possunt natae hae ideae. Interim tamen, si pergant eaedem causae agere, facile patet, ferocis & perpetui delirii justum metum esse. Praeterea in Commentariis §. 700. monitum fuit, quandoque levem tantum desipientiam apparere, licet causae sensorium commune mutantes satis validae fuerint. Quales erant illae tremulae & obscurae desipientiae, quas *Hippocrates* valde phreniticas jure vocavit, uti ibidem dictum fuit.

Adolescentia. Aetatis florem morbis acutis inflammatoriis maxime obnoxium esse, omnia medicorum observata testantur: ubi vero jam in senium vergunt homines, minus his morbis conflictantur, sed chronicis, & pertinacissimis quidem, potius affliguntur. Non autem adolescentibus tantum, sed & adultis in summo vigore aetatis, similes morbi frequenter contingere solent. Unde dixit *Hippocrates* (*o*): *Ab anno decimo quarto usque ad quadragesimum secundum natura corporis morborum omnis generis ferax fit.* Et alibi (*p*), aetatum varios morbos recensens, juvenibus sanguinis sputum, tabem, febrim acutam, aliosque morbos contingere monuit; juvenilem vero aetatem praetergressis, una cum aliis morbis acutis inflammatoriis, phrenitides fieri dixit.

Calidorum usus. Toties hoc tristibus exemplis constitit, dum optimae spei juvenes, vinis generosis vel & spiritibus fermentatis liberalius haustis, in morbos acutissimos inflammatorios inciderunt, & phrenitici perierunt. Exemplis quibusdam ex *Hippocrate* & *Galeno* allegatis illud constitit in Commen-

(*n*) Coac. Praenot. N. 152. Charter. Tom. VIII. pag. 860. (*o*) Ibid. N. 512. pag. 882. (*p*) Aphor. 29. & 30. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 125. 126.

mentariis §. 586. *α*, ubi de ſingularibus febrium cauſis agebatur. Innumeros fere caſus Hiſtoria Medica habet, quibus idem confirmatur.

Inſolatio. Imprimis ſi non bene tecto capite aeſtivi Solis radiis homines diu exponuntur: tunc enim ſic calefcere poſſunt capitis integumenta & ipſa calvaria, ut ſanguis a nimio calore coagulari jam incipiat, unde peſſima & ſaepe ſubito lethalis phrenitis naſcitur. Verum quidem eſt, moleſtum talem caloris gradum cavere homines quantum poſſunt ſemper, ingrato ſenſu moniti; tamen per aperta loca iter facientes aeſtivis ſub ardoribus quandoque haec pati coguntur: unde ſaepe integri exercitus ingentem ſtragem patiuntur. Nihil magis periculoſum, quam ſi Solis radiis expoſito capite quis dormiat. Memini binos meſſores, ſaniſſimos certe & robuſtiſſimos, intra bihorium ſic periiſſe; dum foeni acervo incumbentes, nudo capite meridiano Soli expoſito, obdormiviſſent. A ſociis enim expergefacti titubabant, incondita quaedam obmurmurabant, & paulo poſt moriebantur ambo. Neque hoc mirum videbitur, ſi attendatur, lignum, lapides, metalla &c. Solis aeſtivi radiis expoſita, ſic calefcere poſſe, ut tangentis manum laedant. *Ita Manaſſes* maritus *Judith*, dum in diebus meſſis hordeaceae inſtaret ſuper alligantes manipulos, mortuus legitur (*q*), *venit* enim *aeſtus ſuper caput ejus*.

Vigiliae. Nimiis vigiliis atteri ſolida minima imprimis cerebri, dum nulla interpoſita quiete pergunt omnes cerebri functiones; diſſlari tenuiſſimam ſanguinis partem, adeoque reliquum incraſſari, antea vidimus ad numerum 12. §. 605.; uti etiam humoribus ab eadem cauſa majorem acrimoniam conciliari. Verum aucta ſanguinis ſpiſſitudo cum acrimonia comite peſſimis inflammationibus producendis aptiſſima eſt, uti conſtat ex illis, quae in hiſtoria inflammationis dicta ſunt. Simul etiam conſtitit ex dictis ad §. 708., pervigilium in febribus pro cauſa ſua plerumque habere leviſſimae inflammationis cerebri prima initia. Adeoque vigiliae nocebunt ut ſignum futurae phrenitidis, & ut cauſa hunc morbum producere valens. Unde & *Hippocrates* (*r*) dixit: *A vigilia convulſio aut delirium malum*.

Ira. Quae non ſine ratione brevis furor dicta fuit; ſumma enim ira excandeſcens homo nihil differt a furibundo phrenitico: ingens enim aeſtus accenditur, pulſus plenus celer validus fit, truces & ſcintillantes prominent oculi, ſanguine ſaepe ſuffuſi; facies torva & vultuoſa apparet, quaevis periculoſa ſpernit iratus, ſibi aliiſque nocens quam ſaepiſſime:

Nunc face ſuppoſita ferveſcit ſanguis, & ira
Scintillant oculi: diciſque, faciſque, quod ipſe
Non ſani hominis non ſanus juret Oreſtes (*ſ*).

Cum ergo adeo per iram turbentur cerebri functiones, motus humorum longe reddatur citatior, omniaque ſigna doceant, ſanguinem majori copia & impetu verſus caput ferri, facile patet, ſi febris acutâ ſequatur ex valido hoc

(*q*) Judith. cap. 8. verſ. 2. & 3.
(*r*) Aphor. 18. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 300.
(*ſ*) A. Perſii Sat. 3. in fine.

hoc animi affectu, phrenitidis periculum imminere. Tale exemplum phrenitidis ex ira natae habet *Hildanus (t)*.

Moeror. Imprimis si generosi & insignibus animi dotibus praediti homines cum adversa fortuna conflictentur, & taciti suas calamitates premant. Melancholiam & maniam a moerore fieri, postea in Melancholiae historia patebit: verum mania a phrenitide tantum differt, quod absque febre sit. Si ergo in tali casu ab alia quacunque causa febris acuta accendatur, fere semper phrenitis sequi solet. Imo & quandoque subito in nervum erumpit diu suppressus moeror, licet nulla alia causa accesserit. Vidit hoc in vidua nobili *Celeberrimus Boërhaavius*, quae una cum marito omnem spem educandae numerosae prolis perdiderat, sola tamen suae calamitatis conscia presserat hunc moerorem: cum levi febre decumbere videretur, ferox responsum dedit Medico placidissimorum morum matrona, dum sana esset, & bihorio post furibunda, laceratis vestibus nuda, per cubiculum decurrebat. A moerore natam phrenitidem notavit & *Hippocrates (u)* in *Dealcis uxore*, *quam febris horrida & acuta ex moerore prehendit*, quaeque ab initio morbi ad vigesimum primum diem morbi usque, quo periit, perpetuo phrenitica fuit.

Protervia seu ferocitas, oblivio subitanea, collectio floccorum. Omnia enim haec designant, incipere turbari sensorium commune, atque imprimis summa ad haec attentio requiritur, quia citam medelam poscit hoc malum, antequam jam confirmatum fuerit. Unde simulac meticulosus antea homo audaciam spirat & minas, placidus antea ferox responsum dat amicis vel Medico, vel si potum aliudve quid petens paulo post immemor jam se hoc rogasse neget; ilico summa remedia adhibenda sunt; ut imminens jam phrenitis caveatur. Videantur illa, quae de his & aliis pluribus, similibus signis habentur in Commentariis §. 702., ubi de omnibus his actum fuit.

Siccitas totius, maxime cerebri. Totum corpus humidum & molle in sanis est, etiam in externa superficie, multo magis in interioribus; uti docent vulnera in cava corporis penetrantia, & vivorum animalium sectiones. Aequabilis autem haec corporis humiditas pro optimo signo in morbis merito habetur, cum denotet, omnia vasa pervia, omnesque humores meabiles esse. Contra vero, ubi exsiccatur corpus, novimus tenuissimi laticis penuriam esse, sanguinemque immeabilem majora vasa distendere, unde vicina minora comprimuntur; uti pluribus in Commentariis §. 739. dictum fuit. Cerebri autem talem siccitatem, adeoque humorum immeabilitatem in cerebri vasis, adesse novimus ex siccitate vicinarum partium, quae ab iisdem arteriis, ac encephalon, humores suos accipiunt. Hinc oris interni & linguae siccitas, & vox clangosa inde nata, illud demonstrant. Unde aridam linguam pro phrenitidis signo habuit *Hippocrates*, uti ad §. 702. dictum fuit. Verum imprimis oculorum siccitas & squalor interiora capitis similiter affecta esse indicant, cum & carotidis internae rami per illos distribuantur. Patet hinc ratio, quare contractas, strigosas, faucium partes in acutis, uti etiam dum

aegri

(t) Cent. 1. observ. 17. pag. 24.
(u) Epidem. 3. aegrot. 15. Charter. Tom. IX. pag. pag. 30.

aegri, postquam hiaverint, difficulter os claudere possunt, deliria portendere, atque inde phreniticos factos perniciose habere dixerit *Hippocrates* (x): omnia enim haec ariditatem harum partium demonstrant. Uti etiam, quare vocem clangosam, & oculos sordidos & pulverulentos insaniam portendere monuerit alibi (y).

Omnia autem illa signa, quae phrenitidem veram praecedunt, pulcherrime collegit *Galenus* (z), fassus se illa ex antiquioribus Medicis hausisse. Sic autem habet: *Nam interdum vigilias praecedere; sive etiam somnos manifestis phantasmatibus turbatos, ut & clament nonnulli & exiliant, videre est; interdum vero irrationalis accedit oblivio, ut laborantes aliqui, quum matellam petierint, mejere tamen negligant, aut quum lotium emittunt, matellam ipsam prodere haud quaquam meminerint; vel majori cum tumultu, aut temeritate respondeant, praesertim ubi aliquis antea fuit moderatus. At & hi omnes exiguo utuntur potu, & respiratio magna & rara est, & pulsus minores magisque nervosos habent: nonnunquam occiput dolor infestat. Quum vero jam proxime ad phrenitidem accedunt, oculos habent vehementer squalidos, & ex altero ipsorum acris lacryma effunditur, ac deinde lemas habent, & venas ipsorum sanguine plenas, & sanguis stillat e naribus. Quo tempore neque jam plane ut mentis compotes respondent, floccos avellunt, & festucas carpunt.* &c. *Quid dicam de lingua aspera, auditu quandoque hebetiori, tum quod interdum moesti jaceant vix respondentes, vel quum pars quaedam dolorificum patiatur affectum, etiamsi vehementius aliquis eam tangat, ipsi haud quaquam sentiant.*

Alteram vero omnis fere morbus acutus cum febri; dolor lateris non pleuriticus cum levi perturbatione animi; Inflammatio pleurae, pulmonis, diaphragmatis, quae pessima; hanc praesagit lingua nigra, alvus suppressa, urina retenta, foeces albae (hae lethales ubique), urina pallida, decolor, tenuis, ἀδιψία, ferocitas, rubor, urina cum suspenso nigro, vigiliae, signa instantis inflammationis in capite.

Symptomatica autem phrenitis, quae a malo aliunde in cerebrum delato pendet, quemvis fere morbum acutum cum febre sequi poterit. Demonstratum enim fuit §. 587. per febrim liquidissima exprimi, reliqua incrassari, adeoque humores immeabiles fieri; unde facillime in minimis encephali vasis obstructio & inflammatio fieri poterunt. Praeterea dum nimis impetuoso motu febris in mortem tendit, (vide §. 592.) pessimas inflammationes in visceribus, & subito quidem lethales, metuendas esse constitit. Uti etiam, dum deponendo materiam febrilem in varia corporis loca febris in alium morbum desinit (vide §. 593.).

Verum praeter haec observata practica testantur, natos in variis locis cor-

(x) Prorrhetic. Lib. I. text. 11. Charter. Tom. VIII. pag. 707.
(y) Ibid. text. 17. pag. 712.
(z) De Locis affectis Lib. V. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 489.

corporis dolores inflammatorios, cum febre acuta, quandoque absque bonis signis evanescere, & dein periculosissima metastasi materiam morbosam versus cerebrum derivari, sicque phrenitidem symptomaticam facere. Notabile exemplum apud *Hippocratem* (*a*) habetur. *Calvo* enim *in Larissa* derepente femur dextrum doluit, primo jam die febris acuta ardens aderat. Secundo die femoris dolor quidem remisit, verum absque bonis signis: febris enim intendebatur, non dormiebat aeger, extrema corporis frigebant &c. Tertio die femoris dolor cessavit, sed mentis alienatio, & multa jactatio accesserunt: quarto autem die circa meridiem celerrime periit. Similem casum vidi in muliere, cui oborta febre continua acutissimus dolor sinistram suram occupabat: applicuerant autem lintea spiritu vini madida parti dolenti, & post bihorium, dolore surae evanido, delirabat pessime; paulo post convulsa periit secundo morbi die. Dictum fuit in Commentariis § 593., in hominibus etiam sanissimis, absque ulla causa praegressa, nasci quandoque febrim, per quam in hac illave parte corporis excitatur subito phlegmone validissima, & deposita materia illa inflammatoria desinere febrim; eventum autem similium morborum pendere imprimis a parte affecta, quam per febrim deposita materia occupat. Verum semel sic in locum quemdam deposita materia potest inde exire iterum, & ad alias partes corporis transferri: Sic erysipelas ab intro foras verti, & contra, in Commentariis §. 724. dictum fuit. In Anginae historia patebit, levari morbum, dum pectus & collum rubescunt; perniciem certam instare, dum versus interiora denuo recurrit ille rubor, uti etiam si angina in pulmonem vertitur, sicut *Hippocrates* observavit. Idem jam in pleuritide, peripneumonia, similibusque fieri poterit, ut morbi illi absque bonis signis levari videantur, dum interim mala metastasis cerebrum afficit. Memini me quandoque talem pleuritidis epidemicae speciem vidisse, cui morbo, nisi ab initio jam balneis pedum, epispasticis, situ corporis erecto &c. prospiceretur, familiaris erat in phrenitidem primis etiam diebus mutatio. Imprimis autem illa proclivitas in phrenitidem observatur in illis morbis, in quibus inflammatoria quidem dispositio manifesta est, tamen non adeo pertinaciter parti cuidam corpori inhaeret inflammatio, sed magis quasi vaga & mobilis materies morbi videtur. Huc forte pertinet dolor lateris non pleuriticus cum levi perturbatione animi, cujus *Hippocrates* (*b*) meminit, dicens: *cum lateris dolore, non tamen pleuritico, & turbulentis tenuibus lenibus* (ταραχώδεων λέπτων ἐπιείκων) *hi phrenitici fiunt.* Turbulenta autem illa tenuia lenia satis apte videntur de leni perturbatione animi intelligi posse. Affinis huic sententiae locus etiam alibi apud *Hippocratem* (*c*) habetur: *Lateris dolor, ex sputis biliosis, si absque ratione evanuerit, in furorem aguntur.* Laterum enim dolores, ut pleuritici vocari possint, satis acuti & punctorii esse debent, inspirationem prohibentes, una cum tussi fere perpetua (vide §. 875.); adeoque non repugnat, laterum dolorem, cum febre etiam, absque pleuritide esse posse. Hinc etiam videtur *Hippo-*

(*a*) Epidem. 3. aegrot. 5. Charter. Tom. IX. pag. 299.
(*b*) Coacar. Praenot. N. 411. Charter. Tom. VIII. pag. 876.
(*c*) Prorrheticorum Libro I. Charter. Tom. VIII. pag. 767. & Coac. Praenot. N. 418. *ibid.* pag. 876.

crates (*d*), dum hybernos morbos recenset, in eodem aphorismo & pleuritides, & laterum dolores, enumerasse. Neque tantum in lateribus, sed & in aliis corporis locis leviores tales dolores inflammatorii observantur, cum maxima propensione in phrenitidem symptomaticam. Sic testatur *Sydenhamus* (*e*), se febrim quandam epidemicam observasse, in qua sanguis venis eductus pleuriticorum sanguinem haud raro aemulabatur, atque sub primum morbi insultum dolor collum & fauces, *sed levior quam in angina*, occupabat: tanta autem proclivitas in phrenesin erat in hac febre, ut quandoque sponte sua in hac tenderet, vel saltem a regimine paulo calidiori, jugi in lecto decubitu, & similibus certissime phrenitis accederet. Ubi notandum est, quod uti in priori casu dolor lateris sed non pleuriticus aderat, sic & hic dolor colli & faucium, sed levior quam in angina, observabatur.

Considerandum autem, quod in pleuritide & similibus morbis inflammatoriis, qui liberam respirationem impediunt, sanguis per pulmonem difficulter transire possit, unde cor dextrum se commode evacuare nequit, adeoque nec venosus sanguis a capite rediens in sinum dextrum & auriculam poterit propelli; unde arteriis pergentibus sanguinem versus encephalon deferre, dum tamen venae eundem sanguinem reducere nequeunt, omnia vasa sanguinea distinta manent, comprimuntur reliqua, adeoque omnes cerebri functiones turbantur. Haec est altera phrenitidis symptomaticae, pessimae quidem & plerumque cito lethalis, species, quae a morbis inflammatoriis aliarum partium producitur: verum in tali casu phrenitis absque metastasi materiae morbosae nascitur; priores enim morbi manent, uti facile patet. Diaphragmatis autem inflammatio omnium similium morborum acutorum, qui phrenitidem symptomaticam producere solent, pessima est, uti postea patebit, quando de Paraphrenitide peculiari capitulo dicetur.

Sequitur jam ut consideremus illa signa, quae docent, alios morbos in phrenitidem symptomaticam vergere.

Lingua nigra. Designat enim vel defectum tenuis lymphae sanguinis; vel majora vasa, immeabili sanguine distenta, vicina minora comprimere, unde fistulae arteriosae exhalantes, in linguae superficie positae, exarescunt & gangraenosae fiunt. Hinc ex lingua nigra, imprimis si sicca simul fuerit, pessima humorum conditio praesagitur: de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 739. dicta sunt. Atque ideo linguam asperam & aridam inter phrenitidis signa recensuit *Hippocrates*, uti ad §. 702. monitum fuit.

Alvus suppressa, faeces albae. Notum est, per alvum & urinam expelli de corpore illa, quae diutius relicta nocerent, dum ex humoribus sanis, per ipsam circulationem mutatis & acrioribus redditis, separantur talia faeculenta, sive & ex ingestis nutrimentis actionem ventriculi & intestinorum passis residuae faeces accumulantur, pariter eliminandae. In morbis autem acutis, ob auctam circulationis velocitatem, dum olea & sales sanguinis acriora fiunt, (vide §. 100. & 689.) & bilis imprimis acrior reddita in corruptelam tendit; major adhuc necessitas est, ut illae excretiones maneant. Ubi

(*d*) Aphor. 23. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 118.
(*e*) In Schedula monitor. de novae febris ingressu pag. 651.

bi ergo alvus ſupprimitur, vel urina retinetur, manent illa in corpore, quae excerni debebant. Idem autem obtinet, ſi per urinam aut alvum excretio quidem fiat, verum in excretis non adſint illa, quae debebant expelli de corpore; uti fit, dum faeces alvinae albicant, urina pallida, decolor & tenuis eſt. Novimus enim, tunc retineri in corpore acria illa, quae per has vias exire debebant; atque eadem vel ſanguini permiſta manere, vel inde ſecreta jam & in inteſtinis vel veſica collecta haerere, & a venis bibulis harum partium reſorberi denuo eadem, pro parte ſaltem, & ſanguini permiſceri. Verum acriora talia, dum cum ſanguine moventur, tenerrimis imprimis vaſis nocebunt, unde fere ſemper tunc cerebri functionum laeſio ſequitur, uti patet in illis, qui perfecta iſchuria moriuntur. Vix enim obſervatur inſignis quaedam humorum degeneratio, quin ſimul functionum encephali turbatio appareat. Dum in pallidis virginibus loco boni ſanguinis crudus humor per vaſa fluit, vertigines, aurium tinnitus, motuum muſcularium tarditas, cordis palpitationes, ſyncopae &c. toties obſervantur. In ſcorbuto, podagra retropulſa, & plurimis aliis morbis, ſimilia apparent. Imo adeo facile irritabilis eſt encephali fabrica, ut alterius ſani animalis ſanguis, venis humanis receptus, per vaſa encephali impune fluere nequeat. Memoriae enim prodidit *Dionyſius (f)*, dum ſanguinis tranfuſionem ex vitulo in venas humanas tentaſſent temerario auſu quidam, miſeros homines, in quibus haec experimenta inſtituta fuerant, inſaniviſſe paulo poſt, & furibundos expiraſſe. Patet ergo, ubi retinentur excernenda, vel excreta non continent illa, quae expelli de corpore debebant, juſtum in morbis acutis eſſe phrenitidis metum.

Hinc alvus intercepta damnabatur in febricitantibus ab *Hippocrate (g)*: & alibi *(h)* inter opiſthotoni futuri ſigna ſuppreſſam alvum numerat. *Galenus (i)* quidem in Commentariis hujus loci notat, alvum interceptam non eſſe proprium affectionis cerebri ſignum; interim tamen fatetur, illam intercepta alvo augeri & deteriorem reddi. Quod & confirmatur in *Coacis Praenotionibus (k)*, ubi ſic habetur: *Qui in febribus exſudant, capite dolentes, alvo ſuppreſſa, convulſi fiunt.*

Albae autem faeces ſi per alvum exeant, novimus bilem, quibus faeces alvinae tingi ſolent, retineri; adeoque per febrim ipſam acriorem fieri, ſolvi, putreſcere, ſanguini miſceri; unde iterum eadem mala exſpectanda ſunt. Hinc alba alvi excrementa damnavit *Hippocrates (l)*, & quidem ſpeciatim in phreniticis *(m)*; quibus ſimilia pluribus aliis in locis inveniuntur *(n)*.

Ubi autem, obſtructo ductu communi vel cyſtico, bilis exitus in inteſtina impeditur, difficilis quidem morbus eſt, & faeces alvinae albeſcunt ſaepius, interim tamen non ſemper lethale ſignum eſt, cum reſoluto hoc obſtaculo curabilis talis morbus ſit; uti poſtea in *Capitulo de Hepatitide & Ictero multi-*

 plici

(*f*) Operat. de Chirurg. 8. demonſtrat. pag. 498.
(*g*) De Morbis Lib. I. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 535.
(*h*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 756.
(*i*) Ibidem.
(*k*) N. 155. Ibidem pag. 860.
(*l*) In Prognoſtic. Charter. Tom. VIII. pag. 629.
(*m*) Prorrheticor. Lib. I. text. 13. ibid. pag. 708.
(*n*) Ibid. pag. 736. & in Coacis Praenot. N. 602. 606. 615. ibid. pag. 888. 889.

plici dicetur. Longe pejus inde praesagium habetur, si absque icteri signis faeces albae fuerint.

Urina retenta, urina pallida, decolor, tenuis. Cum naturaliter frequentior sit urinae excretio, quam alvi, hinc etiam longe periculosior urinae retentio diuturna. Omnium autem maxime in morbis acutis, quia sales & olea sanguinis, aucta circulationis velocitate acriora reddita, per hanc viam elui debent; quod nisi fiat, pessima quaevis metuenda esse satis patet. Hinc urinarum in morbis acutis interceptiones pessimas esse dixit *Hippocrates* (*o*): & alio in loco (*p*), vesicam interceptam tum alias, tum cum capitis dolore, convulsivum quid habere, monuit. Cum autem, bile in sanguinem regressa, urina coloratior esse soleat, sicque per urinam illud biliosum sanguini mistum eluatur, uti in ictericis, & aliis morbis biliosis, observatur; si in tali casu urina intercepta fuerit, summum aderit periculum, cum per ipsam circulationem in majorem acrimoniam tendat omni momento bilis sanguini permista. Unde patet ratio, quare *Hippocrates* (*q*) dixerit: *In biliosis urinae interceptio brevi occidit*.

Ubi vero urina quidem non intercipitur, verum pallida, decolor, & tenuis, prodit, eadem mala exspectanda sunt, quia pariter retinetur illud in corpore, quod excerni debebat. Majorem enim attritum fluidorum ad se mutuo & ad vasa intensiorem urinae colorem sequi, atque inde calorem internum cognosci, in Commentariis §. 673. probatum fuit: & vel in sanis hominibus, post valida corporis exercitia, intensior urinae color apparet. Patet ergo ratio, quare in morbis acutis tam infausti ominis sit urina pallida & decolor. Unde inter phrenitidis instantis signa ab *Hippocrate* recensetur (*r*). Videantur & illa, quae in Commentariis §. 712. de tali urina dicta fuerunt.

Urina cum suspenso nigro. Et haec urina in locis modo citatis pro phrenitidis futurae signo ab *Hippocrate* habita fuit, & generaliter nubeculae nigrae urinis innatantes ab eodem damnatae fuerunt (*f*). Incipientem enim humorum negrosin designant, uti alia occasione in Commentariis §. 741. dictum fuit; ubi plura de hac re habentur.

Ἀδιψία. Quando nempe non sitiunt aegri, licet validae sitis causae adsint in corpore; designat ergo hoc symptoma turbari jam sensorium commune, neque amplius affici ab illis, quae antea sitim faciebant. Videantur, quae ad §. 637. dicta fuerunt; uti etiam illa, quae in Commentariis §. 739. de siti inexplebili, subito sublata in febre ardente, habentur. Ubi enim sitis minuitur, dum simul linguae major humiditas & alia bona signa docent, morbum decrescere, optimum signum est.

Ferocitas, rubor, vigiliae, signa instantis inflammationis in capite. Omnia enim haec denotant, phrenitidis causam jam adesse in capite, vel brevi adfuturam: & de singulis dictum fuit in priore hujus paragraphi sectione.

§. 773. Ultra-

(*o*) Prorrhet. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 734. (*p*) Ibid. pag. 786. (*q*) Coac. Praenot. N. 592. ibid. pag. 887. (*r*) Prorrhetic. Lib. I. text. 4. ibid. pag. 699. & Coac. Praenot. N. 582. ibid. pag. 886. (*f*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 634.

§. 773. UTraque (772.) ubi praesens est, haec habet symptomata. 1. Idearum sensilium depravationem, ut & sensuum internorum, & rationis, & affectuum. 2. ferocitatem auctam & efferam, inquietem, vel saepe somnos turbulentos. 3. pulsum durum, respirationem raram, & magnam. 4. faciem plerumque rubram valde, vultuosam, adspectu horrendam, oculos protuberantes, trucesque, stillicidium narium.

Sive jam cerebrum primario affectum phrenitidem produxerit, sive malum aliunde in cerebrum delatum idem fecerit, illo tempore, dum morbosa talis causa cerebrum afficit, observantur quaedam mutationes, & praecipue in illis functionibus, quas a cerebro pendere novimus (vocantur Symptomata), ex quibus diagnosis praesentis hujus morbi habetur. Talia autem sunt sequentia

1. Patuit ex illis, quae alia occasione in Commentariis §. 700., quando de delirio febrili agebatur, dicta fuerunt, ab interna cerebri dispositione excitari posse ideas in nobis, quae non respondent causis externis in sensuum organa agentibus; atque ideas illas sic natas, pro magis minusve valida mutatione sensorii communis, diversas esse, ita ut vel facile delebiles sint, & ratiocinio corrigi possint; vel contra tam fortiter afficiant delirantes, ut firmissime sibi persuasum habeant aegri, extra se tales causas existere, quae in sensuum organa agentes olim similes ideas produxerant; unde & tunc judicium, animi affectus, & corporis violentissimi saepe motus, ideas tales, ab interna cerebri dispositione excitatas, comitantur; atque hinc varii gradus delirii febrilis deducti & explicati fuerunt. Cum autem probatum fuerit ad §. 701., cerebri medullosi morbosam affectionem in delirio adesse, illamque ab obstructione quacunque, impedito influxu, transfluxu, effluxu per cerebrum, violentiori humorum motu &c. fieri posse; satis patet, illa, quae ibidem dicta fuerunt, etiam in phrenitide obtinere, cum in utraque specie, vera nempe & symptomatica, humorum per vasa cerebri motus adeo turbetur, ob inflammationem meningum & quandoque corticis ipsius cerebri, & febrim acutam continuam. Omnia ergo, quae de idearum depravatione, judicio inde sequenti, imaginatione laesa &c. in delirio febrili dicta fuerunt, huc etiam pertinent.

Cum autem levissima mutatio illius organi corporei, unde humanitas nostra pendet, sufficere possit, ut absque ulla causa externa nascantur ideae, sive novae omnino, sive similes illis, quae antea a causis externis in sensuum organa agentibus excitatae fuerant, facile apparet, quantopere haec omnia turbari debeant, dum inflammatio interna capitis obsidet. Adeo mirabilis ignaris hominibus apparuit quandoque ideo ille morbus, ut daemonum praestigiis potius, quam naturalibus causis, adscriptus fuerit. Sic memorat *Tournefortius (t)* in Graecia, simulac delirant aegri, nullum amplius a Medicis auxilium peti, sed exorcismis aegros noctes diesque fatigari: si vero aegri hoc morbo pereant, prohibent, ne sepultura cadaveris patriis ceremoniis peragatur

(*t*) Voyage du Levant. Lettre IV. pag. 66.

tur, quia scilicet aegri non satis animose diabolo restiterant. Quamvis autem in phrenitide, turbato sensorio communi, innumerae & diversissimae inter se possint fieri cogitationum mutationes, frequentissime tamen contingit, ut consuetas artes vel opificia peragere tentent aegri absque ulla intermissione; vel si paulo ante morbum ingruentem aliquid ipsis contigerit, quod valide mentem affecerit, illius memoria renovatur continuo. Quotidianae in praxi observationes hoc docent, & Abderitarum integram civitatem affligens morbus insigne hujus rei testimonium exhibet. Narrat enim *Lucianus* (*u*), celebrem tragoedum Archelaum media aestate, magno sub aestu, coram Abderitis Andromedae fabulam egisse, multosque rediisse ex theatro febricitantes, imo postea omnes in tota civitate febre correptos fuisse & continua, & a primo statim die valida. Circa septimum autem diem quibusdam largam narium haemorrhagiam, aliis copiosum sudorem, febrim solvisse. Ridicula autem perturbatio horum aegrotantium mentes obsidebat; omnes quippe tragoediam agebant, jambos recitabant, & imprimis Euripidis Andromedam flebiliter canebant. Patet autem ex causis hunc morbum praegressis, & ipsa morbi historia, vera phrenitide laborasse Abderitas, & tragoediae memoriam, quam tanto cum oblectamento audiverant, per morbum renovatam toto morbi tempore mansisse, atque una cum morbo recessisse. Septimo enim die morbum solutum fuisse notat *Lucianus*, totamque civitatem *septimanis tragoedis* plenam fuisse.

2. Perpetuum delirium Phrenitidem comitari, §. 771. dictum fuit: simul autem monitum fuit tunc, illud saepe, non semper tamen, ferox esse. Ferocitas enim tunc adesse dicitur, quando aegri delirantes sibi aliisve nocere tentant. Pro variis autem animi affectibus ideas, ex interna & morbosa sensorii communis mutatione natas, comitantibus, haec ferocitas adest, vel non. Sic enim ridiculum potius quam ferox erat Abderitarum delirium: & in lethali Phrenitide quandoque aegri floccos carpunt, festucas de pariete avellunt taciti saepe, vel admodum tranquille delirantes; uti antea in Delirii Febrilis historia dictum fuit. Interim tamen semper magna cautela adhibenda est, quia & tacita illa & tranquilla phreniticorum deliria subito quandoque in immanem furorem mutantur. Sic memini, hortulanum tertia die phrenitidis verae, in qua tacite tantum delirabat & floccos carpebat, uno momento lecto exiliisse, & celerrimo cursu adscendisse in superiorem domus partem; deque fenestra praecipitem se dedisset miser, nisi uxor advolans retinuisset; dumque illa cum marito luctatur, & vicinos in auxilium vocat, convellitur aeger, & moritur subito.

Cum autem pervigilium (vide §. 708.) levissimae inflammationis cerebri prima initia pro sua causa plerumque habeat, atque aucta hac causa in coma saepe mutetur; patet facile ratio, quare inquies, vel & somni turbulenti, phrenitidem toties comitentur.

3. Enumerantur illa, quae in vitalibus functionibus mutata in hoc morbo apparent. Pulsus autem durus fere in omnibus morbis inflammatoriis febrem acutam continuam comitem habentibus, observatur. Denotat autem, cruorem densum valde & compactum esse, & arteriarum fines capillares

(*u*) Tom.I. in Capitulo: *Quomodo historia sit conscribenda.* pag. 657.

res inflammatoria tenacitate obstructas (x). Unde & *durum & nervosum* phreniticorum pulsum esse monuit *Galenus* (y). Simul etiam ibidem notat, plurimas varietates in phreniticorum pulsibus observari; quandoque enim tremuli, undosi, inaequales apparent. Hoc autem imprimis obtinere videtur, morbo jam adulto, & praecipue si & cerebellum ipsum incipiat affici; tunc enim vitales functiones turbari debere novimus.

Cum autem cerebellum ab iisdem vasis ac cerebrum suos accipiat humores, & iisdem tegatur membranis, vix fieri poterit, validam inflammationem interna capitis diu occupare, quin & illud simul afficiatur: Unde *Galenus* in loco statim citato notavit, phreniticorum pulsum raro magnum esse, sed saepius parvum. Sed & ob hanc causam videtur & in respiratione observari mutatio in phreniticis: diu enim manent, antequam aërem hauriant, sed tunc valide inspirant, & exspirant, atque iterum longo tempore morantur, antequam de novo respirent. Haec est illa respiratio, quam magnam & longo temporis intervallo factam (μέγα ἀναπνεόμενον καὶ διὰ πολλοῦ χρόνου) vocat *Hippocrates* (z), & delirium portendere monet; qualem etiam notat adfuisse in *Philisco* (a), qui deliravit cum febre acuta continua, & sexta die periit; uti & in *Dealcis uxore*, quae phrenitica mortua est (b).

4. Omnia enim haec signa notant, sanguinem majori copia & impetu versus caput tendere. Praeterea, dum inflammatio capitis interiora occupat; liber sanguinis transitus per vasa impeditur, adeoque sanguis, per carotides pulsus, majori copia per externos illarum ramos distribuetur; unde facies vasis sanguineis distentis turgebit magis & rubebit; & quidem tanto magis, quo difficilior fuerit per vasa encephali humorum transitus. Patet hoc evidentissime in apoplecticis, qui turgidam & rubram faciem habent ad mortem usque; etiam in tali casu, quando a lenta & frigida causa morbus originem duxit. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (c) probum faciei colorem, & torvum illum vultum (προσώπον λίην στυγνωπόν) in aegris damnaverit, imprimis in acutis morbis (d). Fervidissima percitus ira homo talem vultum habet (vide Commentaria §. 104.); & aegri sic affecti paulo post summa saepe cum ferocia insaniunt. Stillicidium autem narium denotat pariter, sic urgeri impetu & copia sanguinis vasa, ut solvi incipiant & sanguinem dimittere; sed irrito tamen conatu, quod plerumque ob sanguinem immeabilem vasis infarctum fit, qui ilico concrescens viam obturat. Larga autem haemorrhagia phrenitis praesens optime solvitur, & in morbis acutis futura saepe praecavetur; uti postea ad §. 779. dicetur. Videantur & illa, quae in Commentariis §. 741. de hac re habentur.

§. 774.

(x) H. Boërh. Instit. Medic. §. 962. (y) In libello de Pulsibus ad Tyrones cap. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 11. (z) In Prognosticis text. 24. Charter. Tom. VIII. pag. 607. (a) Epidem. 1. aegrot. 1. Charter. Tom. IX. pag. 99.
(b) Epidem. 3. aegrot. 15. Charter. Tom. IX. pag. 309.
(c) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 732.
(d) Coac. Praenot. Num. 214. ibid. pag. 864.

§. 774. PRognosis hisce fere describitur.
Phrenitis vera 3°, 4°, 7°que die necat, raro hunc transgreditur.

Periculosissimum hunc morbum esse, nemo dubitat; sed & saepe cito lethalem, nisi subito efficacissimis remediis succurratur. Pro vario autem impetu, & diversa partis affectae indole, citius vel serius in mortem tendunt morbi. Cum autem phrenitis vera, quae cerebrum primario affectum cum febre acuta continua ponit (vide §.771.), tenerrimam & facillime destruendam corporis partem occupet, satis patet, quare raro septimum diem transgrediatur. In phrenitide vero symptomatica diutius saepe morbus trahitur, quia prius malum in alio loco corporis haeret, antequam ad cerebrum deferatur. Confirmant hanc prognosin *Hippocratis* observata. *Philiscus* (e), quem tertia morbi die delirium cum febre acuta corripuit, narium stillicidium postea habuit, & respirationem magnam & raram (phrenitidis signa), sexta morbi die periit. *Philistes* (f), cui diuturno tempore caput doluerat, ex potibus febre continua correptus, &, post doloris augmentum in capite, secundo die circa meridiem vehementer insanivit, quarto die jam convulsus, quinto die periit mane. Sic & aliam mulierem phreniticam septima die periisse memorat (g): & aegrotum, qui primo morbi die jam phreniticus fuerat, quarto die obiisse notat (h). *Galenus* (i) autem in Commentariis suis in hunc textum modo dictam prognosin confirmat, omnes nempe ab initio morbi phreniticos aegros intra septimum diem mortuos esse, perpaucos hunc terminum superasse. Mirabatur autem maxime, optima sanitate hactenus fruentes homines adeo subito invadere hunc morbum, tam cito lethalem: fuit autem in illa opinione, quod in tali casu *vitiosus in corpore humor coacervatus fuerit, veneno lethali assimilis, in corporibus vicinis paulatim aliquid agens; quae quando vitio jam aliquo modo opportuna erant, humorque ipse evaserat malignissimus, lethale subito apparuit symptoma*. Tenerrimam encephali fabricam vasculosam cum hodie cognoscamus, facilis ratio patet, quare tam cito in perniciem vergat hic morbus, licet nullus malignus & deleterius humor in corpore adsit.

In Phrenitide vero symptomatica diutius quandoque morbus protrahitur. Sic enim *Apollonius* (k), febre decumbens cum hypochondrii dextri tumore dolente, postea phreniticus, periit trigesima quarta die. Ita etiam mulier gemellas laborioso partu enixa, nec bene purgata, decimo septimo die phrenitide mortua est (l). Uti etiam adolescens ex potu & Venere multa decumbens die vigesimo quarto obiit phreniticus (m). Verum ex horum aegrotorum morbis descriptis apparet, alias corporis partes prius affectas fuisse, atque inde ad cerebrum delatum fuisse malum; vel saltem per febrim, aliquot

(e) Epidemic.1.aegrot.1.Charter.Tom.IX. pag.99. (f) Epidemic.3.aegrot.4. Ibid. pag.232. (g) Ibidem aegrot.11.pag.250. (h) Ibidem aegrot. 4. post tempestatem pag.298. (i) Ibidem. (k) Ibid. aegrot.13. pag.307. (l) Ibid.aegrot.14. pag.308. (m) Ibid.aegrot.16. pag.310.

quot dierum spatio praegressam, liquidissimis dissipatis, residuum sanguinem sic inspissatum fuisse (vide §. 587.), ut in minimis encephali vasis immeabilis haerere potuerit.

Ipsam tamen symptomaticam phrenitidem satis cito lethalem quandoque esse, docet *Calvi in Larissa* historia (*n*); cui femur dextrum derepente doluit, cum febre acuta ardente; tertio autem die femoris dolor cessavit, sed mentis alienatio accessit, cum multa jactatione, & quarto die circa meridiem celerrime periit.

Tumque, si saeva fuerit, saepe in Maniam abit.

Continuum absque febre delirium maniam vocari ab omnibus hominibus *Galenus* (*o*) asserit, & per solam febrim comitantem phrenitidem a mania distingui (*p*) monet. Si ergo in phreniticis febris cesset, maniaci vocabuntur. Dictum fuit alia occasione in Commentariis §. 593., febres in alios morbos desinere, dum materia febrilis in loca quaedam corporis deponitur, & pro varietate partis, quam haec materia occupat, diversissimos morbos nasci posse: simul ibidem notatum fuit, in sanissimis quandoque hominibus febrim nasci, & paulo post in partem quandam corporis deposita materia excitari phlegmonem vel & erysipelas, desinente ilico febre, postquam haec depositio facta fuit. In anginis frequentissime hoc observatur, quod post levem febriculam, uno alterove die affligentem, tumeant & doleant fauces inflammatae, sublata omni febre. Monitum autem tunc fuit, totam curae felicitatem in similibus morbis pendere praecipue a loco affecto. Si ergo in cerebri meningibus similis inflammatio nasceretur, cessante febre, dum in has partes depositio facta fuit, delirarent tales aegri pessime, sed absque febri, adeoque forent maniaci. Tales casus vidisse me probe memini, ubi in febre non adeo valida inciperent leviter desipere aegri, & paulo post, febre cessante penitus, immaniter furebant per plures saepe dies, imo & septimanas, sic ut vinculis coërceri debuerint, ne sibi vel aliis nocerent. Illa autem, quae accuratissimus in morbis observandis *Sydenhamus* notavit, hanc rem pulchre confirmant. Dum enim novam febris speciem describit (*q*), inter alia monet, sanguinem venae sectione eductum pleuriticorum sanguini in his aegris similem fuisse; quandoque collum & fauces dolorem, sed leviorem quam in angina, occupasse, aliquando vero successisse eruptiones cutaneas, morbillis non multum dissimiles, nisi quod ruberent magis, neque desquammaretur epidermis, dum recederent. Imprimis autem notat, maxime in phrenitidem proclivem fuisse hunc morbum, & caput petiisse; atque *ubi jam caput occupavit febris, & phrenesis semel invaluit, nulla restare febris indicia, nisi quod pulsus nunc citatior est, nunc tardior*. Idem autem fiebat, dum coma huic febri superveniebat; praeter enim linguae albedinem nulla aderant febris signa, atque aegri perfectissima apurexia frui videbantur (*r*). Patet ergo ex his omnibus, phrenitidem in maniam abire quandoque,

(*n*) Ibid. aegrot. 5. pag. 298. Charter. Tom. VIII. pag. 693.

(*o*) Commentar. in I. Lib. Prorrhetic. Charter. Tom. IX. pag. 276.

(*p*) Commentar. 3. in Lib. III. Epidem.

(*q*) In Schedula monitoria de novae febris ingressu pag. 651. 652.

(*r*) Ibid. pag. 660.

doque, sed tamen in similibus morbis, cum cesset impetus febrilis, atque levior tantum inflammatio vel lene erysipelas capitis interiora obsideat, saepissime evadunt aegri, & postea integre restituuntur, modo post evacuationes generales per venae sectionem & purgationem factas tota res naturae & tempori committatur, uti *Sydenhamus* (*f*) optime monuit. Levis inflammatio cutanea in eadem febre observata, similis probabiliter illi, quae in eodem morbo caput obsidebat, sponte sua absque ulla desquammatione cedebat.

Verum longe pejor mania, tota saepe vita incurabilis, saevam phrenitidem quandoque sequitur: Ex hactenus dictis patuit, & postea §. 776. ulterius demonstrabitur, phrenitidis causam proximam esse inflammationem meningum cerebri; imo & in ipsa corticali substantia hujus visceris manifesta inflammationis signa quandoque deprehensa fuerunt: ab infarctis autem vasis, & distentis humore immeabili, vicina vasa minora comprimuntur, per libera adhuc vasa celerius moventur humores, sicque turbatur aequabilis & placidus liquidorum per vasa encephali motus, a quo sensuum internorum & externorum functiones, & motuum arbitrariorum exercitatio, pendent. Ubi autem valida febris pergit urgere humores in loca haec obstructa, tenerrima hujus visceris fabrica destruitur brevi, & paucis diebus moriuntur tales aegri; uti paulo ante vidimus. Si vero per artem, vel & sponte sua, minuatur febris, vel & cesset integre, saepe tamen nondum redit ideo integritas parti huic inflammatae, nisi sensim solvatur illud, quod vasis impactum haeret immeabile. Verum tenerrima vasa encephali si per horrorem loci (vide §. 118.) crassiores humores receperint, difficulter talis obstructio resolvetur, cum tunicis elasticis arteriae encephali careant, adeoque non poterunt hac vi, licet impetus a tergo urgentis liquidi fere nullus sit, retroprimere obstruentes moleculas in majores truncos. Metus ergo est, ne immeabile hoc fluidum, liquidioribus partibus dissipatis, cum vasis continentibus concrescat, sicque tota vita tollantur vel depraventur illae functiones, quae a fluidi per haec vasa motu pendebant. Accedit praeterea, quod a tumentibus vasis obstructis minora vicina comprimantur, & expresso liquido illorum latera contigua concrescant, unde iterum horum malorum augmentum. Immedicabiles surditates & amauroses, post morbos acutos inflammatorios capitis, a talibus causis factas doluerunt toties Practici; & in aliorum viscerum morbis inflammatoriis infeliciter curatis pessimas similes sequelas observaverunt saepius. Numquid sic post pulmonis inflammationem saevam immedicabile asthma tota vita manet? post validam hepatitidem pertinax & per vices tota saepe vita recrudescens icterus &c.? Patet ergo ratio, quare post saevam phrenitidem mania saepe sequatur nullis remediis curabilis; vel & quandoque in immedicabilem stultitiam, desinente immani furore, abeat morbus. In gurgatis publicis tristissima talia exempla occurrunt: & omnium frequentissime phrenitidem, a lochiis retentis natam in puerperis, in maniam & fatuitatem perpetuam abiisse observavi.

Paulisper adscendens immanis fit.

Hippocraticum monitum est, & summi quidem momenti, ut hoc cautus medi-

(*f*) Ibidem.

medicus efficacissimam statim medelam adhibeat, simulque caveat, ne sibi aliisve nocere possint tales aegri. Sic autem habet. *Quae sensim feroces fiunt desipientiae, ferinae sunt: sed & convulsiones praenunciant* (*t*). Optime enim *Foësius* videtur vertisse ἐπ' ὀλίγον *sensim*; alii autem *pauco tempore* reddiderunt hunc textum, imprimis quia *Galenus* similem textum *Hippocratis* in alio loco (*u*) commentatus huic opinioni favere videtur, dicens: *Talis igitur vis hujus sermonis erit; quum videris quempiam cum ferocitate desipientem, & si paulo post sedetur, cognosce, mentem ejus non febris ratione laesam esse, sed quia phrenitica subalitur affectio, quae postea adaucta tibi ferina videbitur.* Si tamen considerentur illa, quae in morbis talibus observantur, probabilior longe *Foësii* versio videbitur: saepe enim sensim & per gradus augetur delirium, donec in summum furorem desinat. Primo enim solito morosiores apparent aegri; dein ferox & protervum responsum dant; postea oblata respuunt, quae antea avide expetebant: sic sensim gliscente morbo, tandem in adstantes irruunt, calcitrant, mordent &c. Tales enim desipientias ferinas (θηριώδεις παραφροσύνας) vocandas esse voluit *Galenus* (*x*). Nullum enim dubium est, ferociter delirare aegrum, licet paulo post quieverit; & vel ignari tunc cavent & sibi & aegro, dum jure metuunt, ne paulo post in similem furorem rapiatur. Videtur autem *Hippocrates* monuisse medicos, ne crederent levem morbi causam esse, dum sensim in ferociam ascenderet delirium, neque simul & semel in furorem agerentur aegri, cum interim brevi immanis furor metuendus sit. Ipse autem textus *Hippocratis* videtur satis evidenter huic sensui favere, sic enim habet: αἱ ἐπ' ὀλίγον θρασεῖαι παραχρούσιες θηριώδεες εἰσιν, οὐ μόνον ἐαν ἐπ' ὀλίγον χρόνον γίνωνται. Si enim illud ἐπ' ὀλίγον pro pauco tempore sumatur, nihil distincti significabit hic textus, cum in ejus fine ἐπ' ὀλίγον χρόνον legatur: evidens autem ille textus apparet, si sequens versio retineatur: *Quae sensim fiunt feroces desipientiae, ferinae sunt, non tantum si pauco tempore fiant (feroces scilicet.).*

Plurima autem signa, quibus delirium futurum praecognoscere, vel ejus jam praesentis augmentum distinguere possumus, in Commentariis §. 702. ex *Hippocrate* collecta habentur.

Saepe desinit in Lethargum, Coma, Catochen.

Dum nempe aucto tumore inflammatorio vasorum comprimuntur tenerrima encephali stamina, omnisque influxus spirituum in nervos, sensibus & motibus arbitrariis servientes, tollitur, vel saltem impeditur pro maxima parte. Ipsam enim apoplexiam inde fieri posse, postea in ejus historia §. 1010. N. 2. β. patebit. Lethargus autem, λήθη ἄεργος, quasi otiosam oblivionem dixeris, motum & sensum omnem fere tollit cum inexpugnabili necessitate dormiendi, & plerumque a Medicis sub hoc nomine describi solet morbus cerebri a pituitosa humida & frigida sanguinis cacochymia ortum ducens; un-

(*t*) Coac. Praenot. N. 87. Charter. Tom. VIII. pag. 857. & N. 156. ibid. pag. 860. & N. 247. pag. 865.
(*u*) Prorrheticor. Lib. I. text. 25. Charter. Tom. VIII. pag. 715. 716.
(*x*) Ibidem.

cle & *Hippocrates* (y) *illum morbum* sic descripsit: *Lethargici, manibus tremuli, somnolenti, decolores, tumidi, pulsibus tardi sunt, & partes sub oculis elavatas habent* &c. Adeoque patet, diversam omnino indolem esse lethargi ab inflammatoria phrenitide; interim tamen, si similis somnolentia phrenitidem sequatur, imprimis cum notabili febrilis impetus diminutione, absque resolutionis signis, solet & tale symptoma hoc nomine vocari. *Galenus* (z) de pulsuum diversitate in morbis agens talem affectum descripsit, quem proprio nomine carere dixit, & de quo dubitat, an medius inter phrenitidem & lethargum vocandus foret, an vero ex phrenitide & lethargo mistus dicendus esset: in quo affectu aegri *connivent ut plurimum oculis, somnolenti sunt, atque stertunt. Rursus oculis fixis ac inconniventibus diutissime, ut catoche laborantes intuentur. Et si quid roges, atque ad colloquium compellas, difficiles sunt ad respondendum & tardi. Plerumque etiam stulte loquuntur, nec recte respondent, ac temere nugantur.* Apparet satis, aptissime haec phaenomena convenire illis, quae modo dicta fuerunt, praecipue cum subjungat *Galenus*, quod in his *pulsus celeres sunt & crebri, perinde ut phreniticorum, minus tamen: & roboris item minus ac illi obtinent.*

Coma autem inflammatorios capitis morbos comitari, vel & sequi frequenter, patuit ex illis, quae ad §.704. dicta fuerunt. Mirabilem autem illum affectum, qui catoche vel catalepsis dicitur, quo laborans repente, immotus, nec sentiens, illum corporis statum retinet, quem primo momento accedentis morbi habebat, (vide §. 1036.) pariter phrenitidem sequi quandoque, nemo mirabitur, si consideret, dissecta hoc morbo defunctorum cadavera demonstrasse arterias & venas cerebri valde turgentes fortiter impacto & denso cruore (vide §. 1041.). In textu *Galeni* modo citato catoches mentio facta fuit; & delirio catochen quandoque jungi apud *Hippocratem* (a) legitur: *Capite dolentes, cum catoche delirantes, intercepta alvo, oculo ferocientes, facie florida opisthotono corripiuntur.*

Pessimi autem ominis esse hos affectus in phrenitide vel aegrorum custodes norunt, certam praevidentes mortem, dum antea furibundi subito quiescunt & somnolenti fiunt.

Vomitus aeruginosus ratione inflammati cerebri; sputatio frequens & indecora in adstantes; tremor; foex alvi & urina interceptae, vel albae; urina cruda; convulsio; venatus floccorum volitantium; oculi pulverulenti; dentium stridor; αδιψία plerumque convulsionis praenuncia; permutatio symptomatum perpetua, ulceris tumentis subsidentia, frequentia sunt praesagia periculi summi & mortis.

Recensentur jam illa signa, quae in phrenitide summum periculum & mortem

(y) Coac. Praenot. N. 140. Charter. Tom. VIII. pag. 859.
(z) De Pulsibus ad Tyrones cap. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 11.
(a) Prorrheticor. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 756.

tem designant. Inter illa autem merito numeratur vomitus ille aeruginosus. In Commentariis §. 267., ubi agebatur de illis signis, ex quibus cognoscitur, per vulnera capitis cerebrum ipsum laesum vel compressum esse, dictum fuit, suspectum maxime fuisse, si sic affecti bilem vomerent; atque ibidem notatum fuit, cerebro per insolitum navigationis motum turbato, etiam in sanissimis antea hominibus, aeruginosam bilem evomi; & vicissim, dum ab alia causa circa praecordia talis saburra collecta haeret, cerebri omnes functiones miris modis turbari. De quo miro inter cerebrum & praecordia commercio videri possunt illa, quae ad §. 701. dicta fuerunt. Ubi ergo in phreniticis ille vomitus adest, novimus, inflammatoriam causam cerebrum ipsum penitus turbare, adeoque pessima quaevis exspectanda esse. Distinguimus autem facile, quod ille vomitus ratione inflammati cerebri fiat, non vero ab acri bilioso in primis viis fluctuante, per absentiam illorum signorum, quae primo numero §. 642. recensentur, ubi de nausea a sordibus talibus biliosis nata agebatur. Unde simul patet ratio, quare *Hippocrates* (vide Commentaria §. 267.) dixerit: *In capitis doloribus aeruginosi vomitus cum surditate & pervigilio, cito vehementer insanire faciunt.* Historiae autem aegrorum ab *Hippocrate* in Epidemicorum libris conscriptae funestos eventus vomitus talis probant. Sic enim *Philistes* (*b*) primo die morbi aeruginosa multa vomuit; secundo die vehementer insanivit; quarto die convulsus fuit; quinto die periit. Alter autem phreniticus (*c*) prima die aeruginosa multa tenuia vomuit, & multum deliravit; secundo die palpitationes per totum corpus, & nocte sequente convulsiones adfuerunt. Quarto die obiit.

Sputatio frequens & indecora in adstantes. An sputatio frequens per se phrenitidis signum sit in morbis, dubium videri posset. Cum autem impedito libero humorum circuitu per capitis interiora, tanto major copia sanguinis urgeat illas partes, quae a carotidibus externis ramos accipiunt, unde facies illa rubra & vultuosa, truces oculi &c. de quibus quarto numero praecedentis paragraphi dictum fuit; non adeo absonum videtur, & salivales glandulas ob eandem causam quandoque salivam copiosiorem secernere, quam continuo aegri exscreant. Hinc forte *Hippocrates* dixit: *Screatus frequens, si sane & aliud quoddam signum adfuerit, phreniticum* (*d*). Et paulo post (*e*) sputationem (πτυελισμὸν) damnavit in phreniticis. Ubi vero in adstantes aegri sputa projiciunt, summae proterviae signum est, & in bene moratis certissimum delirii indicium: si enim vel ferox ab homine moderato responsum mali ominis sit in morbis, quanto magis indecora talis sputatio. Merito enim pro axiomate Medico *Jacotius* (*f*) posuit, dum textum modo allegatum commentatur: *Omnes actiones voluntarias, quae praeter modum ac decorum vel deficiunt, vel exsuperant, phrenitidis esse signa.*

Tremor. Quando §. 627. de tremore febrili agebatur, constitit, liquidi arteriosi, per encephali arterias movendi, immeabilitatem inter tremoris causas recenseri. Ubi ergo in phrenitide talis tremor observatur, novimus,

tur-

(*b*) Epidem. 3. aegrot. 4. Charter. Tom. IX. pag. 232.
(*c*) Ibid. aegrot. 4. post tempestatem pag. 298.
(*d*) Prorrhet. Lib. I. text. 6. Charter. Tom. VIII. pag. 704.
(*e*) Ibid. text. 12. pag. 708.
(*f*) Jacot. & Holler. Comment. in Coac. Hippocr. pag. 519.

turbari liberum influxum spirituum in nervos musculis movendis destinatos; sic ut uno momento tollatur ille influxus, momento post praeter voluntatis imperium redeat; adeoque constat, ad ipsam cerebri fere medullam morbi effectum pertingere. Patet hinc ratio, quare tremorem tanquam funestum in phrenitide damnaverint medici. Dixit *Hippocrates (g)* : *Phreniticae vehementer affectiones tremulae desinunt.* Quod autem hic non intelligatur, vehementem phrenitidem cessare tremoribus obortis, satis patet ex alio loco *Hippocratis (h)*, ubi in vehementi phrenitide tremores damnantur tanquam lethales. Unde etiam, uti in Commentariis §. 700. dictum fuit, tremulae & obscurae desipientiae valde phreniticae habitae fuerunt *Hippocrati* : & in lethali phrenitide, de qua dictum fuit modo, dum de vomitu aeruginoso sermo erat, palpitationes illae per totum corpus secundo die aderant.

Foex alvi & urina interceptae vel albae; urina cruda, venatus floccorum volitantium. Videantur de his omnibus illa, quae in Commentariis §. 734. & 772. habentur.

Convulsio. In Commentariis §. 712. probatum fuit, quod convulsio, inflammationis cerebri signa praegressa sequens, fere lethalis sit semper, quia tunc novimus, ipsam cerebri medullam jam affici. In aegris illis modo memoratis ex Epidemicis *Hippocratis* convulsiones aderant, qui etiam phrenitici mortui sunt.

Oculi pulverulenti. Tenuissimo rore ex minimis arteriosis fistulis exhalante oculos detergeri novimus, & humidos servari; dum simul frequenti palpebrarum nictitatione averritur quidquid pulverulenti in aëre circumvolitantis oculis adhaeresceret: simulac autem exhalans ille ros deficit, oculi sicci & squalidi apparent. Docuerunt autem injectiones anatomicae, arteriosa vasa plurima ex encephalo a ramis carotidum internarum per oculos dispergi; adeoque merito tunc concludimus, similem siccitatem in capitis partibus internis adesse, distentis immeabili sanguine vasis majoribus, minoribus vero compressis & liquido tenuissimo orbis. Simul accedit, quod tales aegri hebetes jaceant fixis & apertis oculis, palpebris vix amplius vel rarissime connniventibus; unde patet ratio, quare tunc oculi pulverulenti appareant, pessimo semper omine. Videantur & illa, quae de luctuosis febre continua putrida decumbentium oculis in Commentariis §. 734. dicta fuerunt.

Stridor dentium. Quibusdam hominibus familiaris est ille dentium stridor, dum dormiunt. Caeteroquin involuntarium & convulsivum motum musculorum maxillas moventium significat, adeoque merito mali ominis in morbis habetur. Sollicite hic monuit *Hippocrates (i)*, *dentium stridorem portendere insaniam & mortem, nisi quis a puero consueverit. Si vero etiam delirans hoc agat, jam valde perniciosum est.*

Ἀδιψία plerumque convulsionis praenuncia. Cum enim in hoc morbo causae sitis adsint, si non sitiant tamen aegri, novimus sensorium commune penitus turbatum esse, adeoque pessima quaevis jure metuuntur. Videantur illa, quae in Commentariis secundae sectionis §. 772. de ἀδιψία dicta sunt.

Per-

(g) Prorrhet. Lib. I. text. 9. Charter. Tom. VIII. pag. 706.
(h) Coacar. Praenot. N. 99. ibid. pag. 857.
(i) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 604.

Permutatio ſymptomatum perpetua. Cerebrum eſſe illud organum corporeum novimus, unde motus voluntarii exercitatio & ſenſuum externorum & internorum actiones pendent: cumque a ſingulis nervis, per objecta externa mutatis, diſtinctae cogitationis mutationes producantur; & viciſſim in ſingulis muſculis motus arbitrarii ex nutu voluntatis excitari poſſint; patet omnium & ſingulorum nervorum diſtinctam in cerebro originem eſſe. Nata ergo inflammatione in capitis interioribus, adeoque impedito vel turbato liquidorum per vaſa cerebri motu in hac illave parte, diverſiſſima poſſunt excitari ſymptomata, prout variae nervorum origines ſic afficiuntur. Sic mira phantaſmata delirantium oculis occurrunt, ſonorum ingens varietas auribus percipitur, odorum, ſaporum &c. mirae mutationes obſervantur, dum ab interna illa & morboſa ſenſorii communis diſpoſitione origines nervorum mutantur. Ubi ergo perpetua horum ſymptomatum permutatio eſt, novimus magis magiſque turbari ſenſorium commune, & ad alias partes cerebri propagari malum. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*k*) dixerit: *In Phreniticis per initia moderatum eſſe, ſed crebro permutari, malum id eſt.* Et paulo poſt (*l*): *Crebrae in phreniticis permutationes, convulſivae.* Atque ideo *Galenus* (*m*) in Commentariis ſuis in hunc textum dixit: *Vere igitur in cerebro ipſo transfluxio eſt, alias in alia quapiam ipſius parte orta, ſpeciem quidem affectionis ſervans, ſed pro parte affecta ſymptomata ipſa permutans.* Teſtatur autem *Galenus*, ſe vidiſſe ſaepe numero tales phreniticos, ſemper quidem delirantes, ſed variatis ſecundum omnium functionum animalium genera modis. Nunc enim excandeſcebant ira, paulo poſt laetabantur; tunc audaciſſimi adſtantes invadebant, mox perterriti &c. Patet autem ſatis ex dictis, quare mali ominis haec ſymptomatum perturbatio habeatur.

Ulceris tumentis ſubſidentia. Peſſimum hoc ſignum non tantum in phrenitide, verum & in aliis morbis, notat vitam deficere. Unde *Hippocrates* (vide Commentaria §. 158. N. 7. §. 403. N. 1. & §. 432.) *in Prognoſticis* enumerans illa, ad quae Medicum attendere oportet, ut futura in morbis praevideat, monet, conſiderandum eſſe, an forte aeger ulcus habeat ante morbum, vel in morbo ipſo natum. Si enim illud ulcus ſiccum fiat cum livido vel pallido colore, moriturum hominem praeſagiebat.

A peripneumonia lethalis. A variolis mala admodum; ab ileo lethalis.

A Peripneumonia lethalis. Tunc enim ſolet fieri phrenitis ideo, quod per inflammatum pulmonem non poſſit tranſire ſanguis cordis dextri, adeoque nec venoſus ſanguis poterit in cordis cavum dextrum libere evacuari; ergo & impedietur ſanguinis a capite per venas jugulares reditus; dum interim arteriae pergunt ſanguinem ad caput pellere: infarcientur ergo vaſa cere-

(*k*) Prorrhetic. Lib. I. text. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 708. Coac. Praenot. N. 94. Ibid. pag. 857. (*l*) Ibidem text. 27. pag. 716. Coac. Praenot. N. 103. (*m*) Ibidem pag. 716.

cerebri, ejusque functiones turbabuntur; & nisi cito resolvi possit pulmonis haec inflammatio, brevi pereunt aegri. Cum autem non nisi in pessima peripneumonia phrenitis sequi soleat, patet, quare lethalis tunc sit. Unde *Hippocrates* (*n*) dixit: *A peripneumonia phrenitis, malum.* Atque alibi (*o*), manus ante faciem attollere, muscas inani opera captare, festucas carpere, floccos avellere (quae omnia instantis phrenitidis signa esse antea vidimus) tanquam mala & mortifera damnavit in peripneumonia. Alio tamen in loco (*p*) utcunque mitiorem prognosin videtur habere, dicens: *Quicunque vero peripneumonici non purgati sunt judicatoriis diebus, sed mente moti quatuordecim dies effugerunt, periculum est, illos suppuratos fieri.* Ubi tamen notandum, quod παραποφαντες dixerint, quo vocabulo ad significandum lene delirium saepius utitur.

A variolis mala admodum. Dum antequam variolae erumpunt, in statu nempe contagii, febris valida delirium aut phrenitidem fecerit, nunquam quidem periculo caret; tamen magna spes est, erumpentibus variolis, una cum reliquis symptomatibus & hoc cessaturum. Ubi vero post variolarum eruptionem manet ferox & perpetuum delirium, vel nascitur, si in statu contagii non adfuerit, major metus est; quia tunc suspicio est, pustulas variolosas capitis interiora obsidere. Quando autem in confluentibus variolis a resorpto gangraenoso fere tabo putridissima & acutissima febris accenditur, & phrenitidem facit, facile patet, tenerrima cerebri vasa liquidis acribus putridis, rapido motu agitatis, brevi destruenda esse, adeoque nullam spem superesse. De his omnibus autem postea in variolarum historia dicetur.

Ab ileo lethalis. In morbo hoc a summo dolore vigiliam, febres, convulsiones ipsas excitari, postea *in Capitulo de Intestinorum inflammatione* patebit. Verum nunquam in tantam saevitiem morbus ille evehitur, quin brevi post lethalis gangraena sequatur, omni dolore subito cessante, & delirantibus plerumque aegris. Unde & *Hippocrates* dixit (*q*): *Ab ileo vomitus, vel singultus, vel convulsio, vel desipientia, malum.*

Inflammatio paulisper fixa, & asperitas faucium ad superiora vergens creat phrenitidem mortiferam, hi palpant, & laboriosi sunt.

Observaverat aliquoties tales casus *Celeberrimus Boerhaavius*, in quibus post leviorem anginam, absque bonis signis evanescentem, lethalis phrenitis nascebatur, dum mala metastasi inflammatio faucium caput peteret, atque inde hanc prognosin fecit; cujus tamen & apud *Hippocratem* non obscura vestigia inveniuntur. Sic enim habet (*r*), uti jam in Commentariis §. 772. dictum

(*n*) Aphor. 12. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 297.
(*o*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 606.
(*p*) Coac. Praenot. N. 396. ibid. pag. 875.
(*q*) Aphor. 10. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 296.
(*r*) Prorrhet. Lib. I. textu 11. Charter. Tom. VIII. pag. 707.

dictum fuit: *In acutis circa fauces dolentia, contracta, parva, suffocantia: Quum hiaverit, non facile os cogere & concludere posse, delirium portendit. Ex his phrenitici, & perniciose laborant.* Et in *Coacis Praenotionibus* (*q*) sequentia leguntur: *Fauces modice exasperatae, & alvus vanis conatibus nitens frontis dolores, aegri palpantes, cum dolore. Quae ex his augescunt, difficilia.* Et alibi (*s*): *In angina, absque signis* (ἀσήμως) *dolores ad caput cum febre, perniciosi.* Talibus autem aegris delirium continuum *cum studio* nascebatur, quod *Hippocrates* longe periculosius dixit illo; quod *cum risu* fit, uti in Commentariis §. 700. dictum fuit, quia inde summopere defatigantur aegri. Sic vidit *Boërhaavius* nobilem virginem, quae dies noctesque filum per acus foramen transmittere conabatur, donec deficeret. Alia aegra absque ulla intermissione nodos nectebat. Similes plures casus vidi, ubi ad mortem usque laboriosi semper aegri summa animi attentione exercitata in sanitate opificia tentabant.

Quae versatur circa necessaria, pessima.

Haec prognosis in *Coacis Praenotionibus* (*t*) habetur, ejusque jam mentio in Commentariis §. 700. facta fuit. Necessaria autem vocantur illa, quae ad sustinendam vitam, & curandum periculosum hunc morbum, absolute requiruntur. Sic si insidiarum metu tales aegri somno abstineant, tenebricoso in loco degere nolint, omnem cibum potumque respuant, venenum ipsis propinandum suspicati &c., satis patet, omnia necessario in pejus ruere debere. Hanc phrenitidis speciem videtur indigitasse *Hippocrates* (*u*), dum dicit: *Ex phrenitide ita perit. In hoc morbo perpetuo delirant, quum nimirum sanguis corruptus & extra consuetam agitationem motus sit. Quumque desipiant, nihil quidquam effatu dignum eorum, quae offeruntur, accipiunt. Procedente vero tempore marcescunt, tum a febre, tum quod nihil alantur*

§. 775. CAdavera defunctorum a phrenitide exhibuere meninges inflammatas, gangraenam, abscessum, sphacelum cerebri, aut acres rodentes ichores.

Nihil magis promovet artem, quam si in morbo quodam, toto decursu sollicite observato, post mortem in defunctorum cadaveribus indagetur, quae partes affectae fuerint, & quaenam in illis mutationes contigerit. Sic enim optime detegitur, an in diagnosi, prognosi, & curatione morbi erratum fuerit, nec ne. Constitit autem ex observationibus plurimis optimorum medicorum, in cadaveribus phrenitide defunctorum apparuisse talia indicia, quae inflammationem praegressam docerent manifeste. Virgo acuta febre decumbens cum perpetuo delirio, & satis feroci quidem, in Nosocomium defe-

(*s*) N. 168. ibid. pag. 867. (*t*) N. 372. ibid. pag. 872.
(*u*) N. 100. Charter. Tom. VIII. pag. 857.
(*x*) De Morbis Lib. I. cap. ultimo Charter. Tom. VII. 5. pag. 549.

rebatur, atque post biduum moriebatur. Defunctae cranio aperto, ostendit *Celeberrimus Boërhavius* auditoribus suis, tenuem meningem cerebri totam rubentem & inflammatam, imo & ipse cortex cerebri, qui naturaliter griseum colorem refert, adeo rubescebat, ac si arte anatomica repleta fuissent rubra materie ejus vasa. Si jam conferantur illa, quae apud *Bonetum in Sepulchreto anatomico*, aliosque observatores habentur, pluribus exemplis constabit, suppurationem, grangraenam, sphacelum, inflammationis validae non resolutae consuetos exitus, in phrenitide mortuorum cadaveribus deprehensa fuisse. Imo & quandoque contingit, cerebri membranas, imprimis in hominibus saepius hunc morbum passis, crassas, duras, & quasi subscirrhosas fuisse. Sic in homine, qui biennii spatio validissimam phrenitidem aliquoties passus fuerat, & deinde vomica hepatis perierat, inventa fuit dura mater cranio fortissime adhaerens, longe crassior & firmior solito, ejusque processus falciformis fere in tota sui longitudine osseus apparebat. Pia mater, robore & firmitate similis erat fere durae matri in sanis hominibus, facillime secedebat ubique a cerebro supposito, numerosissimis vasis sanguine repletissimis conspicua. Cerebrum ipsum longe siccius & firmius erat solito; in cerebri ventriculis tamen seri copia reperiebatur (*y*). Acres autem & rodentes ichores hic quandoque reperti originem debent vel puri, stagnatione & mora corrupto & degeneranti, vel & tabo gangraenoso. Praeterea dum tenerrima haec vascula immeabili liquido infarcta, vel a vicinis vasculis tumentibus compressa, urgentur per febrim velocius motis humoribus, periculum est, ne rumpantur & contentum effundant liquidum; quod collectum & stagnans in acrem ichorem facile converti poterit.

§. 776. EX quibus cunctis elicitur causa proxima Phrenitidis Verae, inflammatio vera piae matris, duraeque primario orta. Symptomaticae vero, inflammatio similis orta a raptu materiae phlogisticae in cerebri meninges.

Phrenitis definiebatur §. 771. non ex intellectu causae proximae hunc morbum constituentis, sed ex talibus phaenomenis, quae omnes Medici communi consensu in hoc morbo semper adesse statuunt; *feroci nempe, & perpetuo delirio a cerebro primario affecto cum febre acuta continua*. Postquam autem omnia, quae ad diagnosin & prognosin faciunt, sedulo considerata fuerunt, tuto videtur concludi posse, uti hac paragrapho fit, inflammationem meningum cerebri primario ortam constituere causam proximam phrenitidis verae. Patet hoc autem evidenter, si conferantur illa, quae de signis inflammationis praesentis ad §. 382. dicta fuerunt. Tumor enim ruber, dolor a distentis vasculis, durities & renixus partis affectae, calor ingens, pulsatio, febris & ejus sequelae docebant, inflammationem adesse. Verum quidem est, quaedam ex his signis tantum manifeste apparere, ubi inflammatio externam partem corporis obsidet; si tamen expenduntur illa, quae §. 772. phrenitidem veram antecedere probatum fuit, constabit eadem omnia in phrenitide

(*y*) Acad. des Sciences l'An 1706. Mem. pag. 662. 663.

de adesse. Rubor enim faciei & oculorum, facies vultuosa & turgens, truces oculi, narium stillicidium (vide 773. 4.) evincunt satis, sanguinem rubrum distendere vasa majora non tantum, verum etiam errore loci minorum vasorum dilatata orificia ingressum, in illorum angustiis haerere: unde concluditur, uti tunc demonstratum fuit, & interiora capitis similiter affici. Calor ingens & internus capitis, cum pulsatione saepe tam valida, ut cranium miseris dissilire videatur, alterum inflammationis signum dat. Febris acuta continua, atque praecedens dispositio inflammatoria, ulterius modo dicta confirmant. Unde nullum dubium videtur de hac re superesse posse.

Dolor autem capitis ingens videtur docere, cerebri membranas affectas esse, & imprimis duram matrem, quae, periostei interni cranium investientis munus gerens illi vasis immissis & receptis ubique adhaeret, adeoque inflammatorio tumore distendi nequit, absque magna distractione horum vasculorum; accedit, quod durae matris arteriae, elasticis tunicis donatae, validius resistant distendentibus liquidis. Forte & in pia matre ab eadem causa dolor excitatur. Cerebri autem corticem erodi, secari &c. absque dolore posse, patuit ex illis, quae de cerebri fungis in vulnerum capitis historia dicta fuerunt. Medullaris autem cerebri substantia, tutius recondita, tardius afficitur, atque videtur ilico convulsiones facere, uti pariter tunc probatum fuit. Cum autem ingens capitis dolor phrenitidem veram antecedat, apparet, cerebri meninges affici, priusquam cerebri functiones adhuc multum turbentur. Cum autem pia mater cerebrum involvat, & omnes ejus anfractus ingrediatur, patet, inflammationem ejus contiguum non tantum illi, sed & vasis emissis continuum, corticem cerebri brevi afficere debere simili malo; atque constitit ex illis, quae praecedenti paragrapho dicta fuerunt, observationes in cadaveribus defunctorum hoc demonstrasse. Interim tamen satis apparet, sufficere posse solam piae matris inflammationem, ut cerebri functiones turbentur, cum nulla vasa accipiat cerebri cortex, nisi ex hac membrana; & in Commentariis §. 701. probatum fuerit, obstructionem quamcunque, impeditum influxum, transfluxum, effluxum per cerebrum, majorem velocitatem, stagnationem, pessima deliria producere posse.

Ubi ergo primo & primario affectis inflammatione cerebri meningibus ferox & perpetuum delirium adest, dicitur phrenitis vera. Si vero manifesta inflammationis signa in aliis corporis partibus prius adfuerint, & dein materia phlogistica ex his partibus per malam metastasin in cerebri meninges rapiatur, symptomatica vocabitur, uti pluribus antea dictum fuit.

§. 777. QUidquid has producere potest, fungi poterit causae propioris munere (772.).

Omnes enim causae inflammationis, in ejus historia enumeratae, huc pertinent; de quibus tunc actum fuit; praecipue si simul concurrant talia, quae generales inflammationis causas versus caput determinant, ut insolatio, vigiliae, ira &c.; de quibus omnibus in Commentariis §. 772. dictum fuit.

§. 778. QUin hinc vera diagnosis utriusque mali.

Si enim post ingentem dolorem internum capitis, cum aestu valido & febre acuta continua oriatur ferox & perpetuum delirium, est phrenitis vera; ubi vero in alia quadam parte corporis inflammationis natae signa apparuerunt prius, & postea caput afficitur, est phrenitis symptomatica.

§. 779. CUratio requirit attentionem ad sequentia.
Phreniticis varices, vel haemorrhoides fluentes prosunt.
Alvi fluor bonus.
Dolor ad pectus, pedesque, vel & vehemens tussis superveniens saepe solvit malum.
Ut & haemorrhagia.

Hoc fuit Veterum Medicorum institutum, ut sollicite notarent illa, quae in morbis contingebant; sicque discerent fideli observatione, quibus modis morbi in salutem vel interitum tenderent, ut postea priora promovere, posteriora impedire vel mutare, idonea medela possent. Unde *Hippocrates* adeo operosus fuit in Semeiotica parte medicinae, atque salutarem artem tot regulis practicis, plurium saeculorum communi suffragio probatis, nobilitavit & auxit; quas tamen ex morborum observatione collegisse videtur, uti apparebit unicuique, qui Aphorismos cum illis contulerit, quae in Epidemicorum libris habentur. Imo hanc fuisse Medicae artis originem optime notavit *Celsus* (z); ubi de variis Medicorum sectis agit: *Non enim post rationem medicina inventa est*, *sed post inventam medicinam ratio quaesita est*. Inter recentiores medicos *Sydenhamus*, eandem methodum secutus, plus promovit medicinam solus, quam ante illum numerosissimi alii, subtilissimis speculationibus indulgentes, & causas morborum latentissimas a priori explicare conati. Fatetur autem summus ille in arte medica vir, quod, dum morborum genio cognoscendo incumberet, quidam perierint aegri, quibus succurri potuisset, si genuinam curandi hos morbos methodum novisset prius: verum hoc inevitabile est, & neminem latet, *sic medicinam ortam fuisse*, *subinde aliorum salute*, *aliorum interitu*, *perniciosa discernentem a salutaribus* (a). Neque has calamitates evitant illi, qui vanis, licet speciosis hypothesibus freti, medendi methodum in morbis fingunt, dum interim, neglecta morborum attenta observatione, in eodem semper luto haerent, neque post plurimos funestos eventus magis prosunt aegris suis, quam antea.

Antequam ergo de curatione phrenitidis dicatur, operae pretium erit videre,

(z) In Praefatione pag. 9. (a) Celsus ibidem.

dere, quaenam profuisse in hoc morbo fidelia observata docuerint.

Varices. Ex illis, quae hactenus de phrenitide dicta fuerunt, satis patuit, in hoc morbo vasa encephali urgeri sanguinis majori copia & impetu; adeoque in cura proderunt omnia, quae nimiam copiam minuunt, & impetum sanguinis a capite versus alias partes derivant, qualia jam ad §. 702. in cura delirii febrilis commendata fuerunt. Varix autem vocatur praeternaturalis venae distensio, & omnium frequentissime in partibus corporis inferioribus apparet, ubi sanguis difficilius ascendere potest, ob maximam a corde distantiam, & acclivem viam. Ubi ergo venae crurum in phreniticis varicosae fiunt, novimus copiam sanguinis in his retineri, adeoque minus sanguinis ad cor redire, tantoque minus impleri vasa superiora. Praeterea ad auctam sanguinis velocitatem compescendam per artem varicosas venas reddimus leni earundem compressione in artubus, uti in Commentariis §. 691. dictum fuit: atque eadem methodo ad haemorrhagias nimias compescendas medici uti solent cum successu, uti in Commentariis §. 743. monitum fuit. Patet ergo ratio, quare varices phreniticis prosint. Quin imo tantam spem in varicibus posuit *Hippocrates* (*b*), ut maniae ipsius solutionem ab illis speraverit. An autem praeter modo dictos varicum effectus, ex cognita corporis fabrica intelligendos, tumentes venae crurum regiminis quadam actione (de qua vide Commentaria §. 701.) caput afficere possunt? Sequens *Hippocratis* Aphorismus tale quid indicare videtur: *Qui calvi sunt, illis varices non fiunt. Quibus vero calvis existentibus varices succedunt, illi rursus capillati fiunt* (*c*). Qui hunc textum proterve riserunt, tanquam penitus absurdum, & nullam communionem inter capillatam capitis cutim & tumentes crurum venas esse statuerunt, videant, an melius intelligant, quare circa pubertatis tempus, tumentibus & varicosis saepe factis venis spermaticis, in pudendis crines prodeant, in masculis barba enascatur, vox mutetur &c., atque in castratis saepe omnia haec immutentur denuo. Sufficiet practico, novisse, quid ex varicibus natis morborum tempore boni vel mali exspectandum sit, licet connexionem inter causam hanc praegressam, & comitantem vel sequentem effectum, non distincte intelligat. Ante pubertatem varices in tibiis non exspectandas esse, alibi (*d*) *Hippocrates* monuit.

Haemorrhoides fluentes. Vasa enim haemorrhoidalia & carotides arteriae opposita directione sanguinem ducunt, unde revulsio a capite merito exspectatur, dum fluunt haemorrhoides. Notum est, pluribus hominibus consuetum esse, ut bis in anno, quibusdam longe saepius, hac via sanguis evacuetur. Si autem circa illud tempus, qua haemorrhoides ipsis fluere solent, non fiat haec evacuatio, plerumque vertigine, aurium tinnitu, similibusque symptomatibus affliguntur, quae leviorem cerebri affectionem docent: quin imo Historia Medica docet, epilepsiam, maniam, & lethalem apoplexiam successisse, dum consuetus sanguinis per haemorrhoides fluxus sponte vel imprudenti medela intercipiebatur. Sic *Alcippus haemorrhoides habens* cu-

(*b*) Aphor. 21. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 260.
(*c*) Ibidem Aphor. 34. pag. 270.
(*d*) Coac. Praenot. N. 512. Charter. Tom. VIII. pag. 882.

curari prohibebatur: curatus vero mania correptus fuit (e). Contra vero apoplexiae aut maniae haemorrhoides succedere, bonum esse dixit *Hippocrates* (vide Commentaria §. 702.); morbosque illos hac via solvi monuit. Ex quibus omnibus patet, quantum boni in capitis morbis ab haemorrhoidibus fluentibus exspectari possit.

Alvi fluor bonus. Materialem febris causam, vi febris ipsius subactam, solutam & mobilem redditam per alvum quandoque expelli de corpore, antea ad §. 594. vidimus; adeoque & hoc respectu prodesse posset alvi fluxus in phrenitide. Verum, uti tunc ibidem monitum fuit, post coctionis signa praegressa talis alvi fluor tunc apparere debet, cum idem illud symptoma in morborum initio mali ominis sit, imo & quandoque lethale; uti ad §. 741. dictum fuit. Verum in hoc morbo non tantum prodesse potest alvi fluor, quatenus morbosam materiam evacuat, sed etiam, dum humoribus huc ruentibus viscerum abdominalium vasa deplentur, & sanguini impulso minus resistunt, impetus & copia humorum pulcherrime a capite avertitur, quod magni momenti est in curatione phrenitidis. Docuerunt autem Veterum Medicorum observata, alvi fluorem prodesse illis morbis, in quibus nimis urgebantur vasa capitis. Sic ophthalmicis utilem esse diarrhoeam in Commentariis §. 720. vidimus. *Quae caput concutiunt, aurium sonitus facientia, haemorrhagiam faciunt, vel mulieri menses deducunt, tum alias, tum si secundum spinam ardor consequatur. Aeque autem & (haec) dysenterica* (f). Ex quo textu videtur patere, quod solutionem talium morborum, in quibus vasa capitis nimis distenta erant, aeque exspectaverit ab alvi fluxu *Hippocrates*, quam ab haemorrhagiis. Huc etiam videtur spectare alter textus: (g) *In febribus pulsus & dolor secundum venam, quae est in collo, in dysenteriam finitur*. Verum alibi mirum recursum a capite versus alvum, & vicissim ab alvo versus caput notat (h), cujus rei antea in Commentariis §. 722. mentio facta fuit. Sic autem habet: *Quibus biliosae sunt dejectiones, surditate orta cessant; & quibus surditas, biliosis obortis dejectionibus cessat*: Monet autem *Galenus* (i) in Commentariis suis in hunc textum, hic non intelligi confirmatam, & saepe sanatu difficillimam, surditatem, sed talem, quae repente in febribus oritur. Ex quibus omnibus apparet, in capitis morbis multum boni ab alvi fluore posse exspectari, atque ideo etiam utile judicavit *Hippocrates* (k), si maniae dysenteria succederet.

Dolor ad pectus pedesque &c. Quando §. 772. de phrenitide symptomatica agebatur, notatum fuit, certissimis constare observationibus, inflammationem in quadam corporis parte, etiam remotissima a capite, natam, posse periculosa metastasi caput petere, priori loco relicto, atque tunc recensita fuerunt illa signa, quae docebant, tale malum metuendum esse. Nemini ergo mirum videbitur, quandoque & a capite metastasin fieri versus alias partes, cum insigni saepe levamine periculosi hujus morbi; praecipue si non

(e) Epidem. 4. text. 51. Charter. Tom. IX. pag. 331.
(f) Coac. Praenot. N. 168. Charter. Tom. VIII. pag. 861.
(g) Ibid. N. 125. pag. 858.
(h) Aphor. 28. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 150. (i) Ibidem.
(k) Aphor. 5. Sect. VII. ibid. pag. 294.

si non ad viscera alia, sed ad femora aut crura, remotissimas a capite partes, derivatio fiat. Unde *dolores, qui ad inferas delabuntur partes, toleratu faciles* dixit *Hippocrates* (*l*). Capitis autem morbos ad pectus quandoque transferri indicare videtur alter apud *Hippocratem* locus (*m*), ubi sic habetur: *Quodcunque superiorum partium doluerit, dolor ad coxendices, vel ad genua, vel asthma haec omnia solvit.* Imo in ipsa mania aliquid boni inde exspectasse videtur, dum dicit (*n*): *Ex mania ad raucedinem cum tussi* (*fit*) *abscessus.*

Confirmantur autem modo dicta illis, quae in aegrorum historiis ab *Hippocrate* descriptis habentur. Ita in *Herophonte* (*o*), quem praeter exspectationem a periculosissimo morbo evasisse testatur, aderant vigiliae, quinta die morbi surditas, sexta die delirium. Verum octava die doluit inguen, dein ad utramque tibiam dolores accesserunt, sed & prorsus resipuit aeger, nox toleratu facilis fuit, & urinae, quae antea tenues & nigrae fuerant, melius coloratae erant, & aliquid sedimenti habebant. Postquam autem nona die imperfecta crisi judicatus fuerat, post quinque dies rediit febris acuta cum surditate, verum tertia post recidivam die crura dolor invasit cum surditatis imminutione. Ita etiam in virgine, quae *Abderae* in templi vestibulo decumbebat, surditate & delirio in febre acuta laborante, notatur, quod vigesima die morbi pedum dolor ortus fuerit, sed & simul surditas & delirium cessabant; monetque, quod, postquam in omnibus perfecte judicata esset aegra, pedum ille dolor adhuc remanserit (*p*).

Ut & haemorrhagia. Antea jam aliquoties monitum fuit, narium haemorrhagiam intelligi, quando simpliciter absque ullo addito haemorrhagiae vocabulum usurpatur, quia omnium frequentissime in morbis acutis per hanc viam facta sanguinis evacuatio occurrit. Cum autem in phrenitide arteriae capitis impetu & copia sanguinis valide urgeantur, patet ratio, quare toties in hoc morbo narium haemorrhagia fiat. Plurima enim ex illis signis, quae narium haemorrhagiam praesagiunt (vide §. 741.), in phrenitide jam adsunt. Illo autem tempore, dum adest narium haemorrhagia, sanguis per carotidum arteriarum truncos pulsus majori copia derivabitur versus externae carotidis ramos, ubi jam minor resistentia est; adeoque dabitur occasio, ut inflammatoria densitate immeabilis sanguis in encephali vasis haerens, minuto impetu liquidi a tergo urgentis, in majores truncos retropellatur (vide §. 400. 1.), sicque obtineatur inflammationis resolutio. Cum autem injectiones Anatomicae docuerint, ab interna carotide ramos arteriosos per nares internas dispergi, si talis arteria aperta sanguinem funderet, quam proxime a locis obstructis & inflammatis revulsio fieret. De illis autem signis, quae salutarem talem narium haemorrhagiam praecedere solent, in Commentariis §.741. dictum fuit, ubi omnia, quae circa hanc rem praecipue notanda sunt, habentur.

Plu-

(*l*) Prorrheticor. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 781.
(*m*) Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 191. (*n*) Coac. Praenot. N. 484. Charter. Tom. VIII. pag. 880. (*o*) Epidem. 1. agrot. 3. Charter. Tom. IX. pag. 103. (*p*) Epidem. 3. aegrot. 7. ibid. pag. 301. 302.

Plurima jam ſpontanea narium haemorrhagia ſanatae phrenitidis exempla in Hiſtoria Medica habentur. Verum *Zacutus Luſitanus* auſus fuit artificioſam talem evacuationem inſtituere, dum belli ducem juvenem & quadratum ac ſanguine turgentem curabat, valida laborantem phrenitide. Juſſit enim cuidam ex adſtantibus, qui ſuavi cantu ferocientem mulcebat aegrum, ut pennam ad radicem multum fiſſam, & in ſtellae efficiem formatam, nari intruderet ac fortiter circumduceret: quo facto copioſiſſima facta fuit ex nare dextra haemorrhagia tam fauſto cum effectu, ut a periculoſo morbo convaleſceret aeger, ſuccedente poſtea ſudore & alvi fluxu (*q*).

Notandum autem, quod & ſudores critici quandoque in phrenitide ſalutares obſervati fuerint, ſive ſoli, ſive una cum narium haemorrhagia. Unde dixit *Galenus* (*r*): *Judicat & phrenitidem ſudor bonus, & praecipue ſi ex capite multus & calidus fluxerit, ſudante ſimul reliquo corpore. Fit etiam aliter, quod per narium haemorrhagiam phrenitis firmiter* (βεβαίως) *judicetur*. Sic & apud *Lucianum* (*ſ*) habetur, quod Abderitanis phreniticis (vide §. 773.) circa ſeptimum diem larga narium haemorrhagia febris ſoluta fuerit, quibuſdam etiam copioſus ſudor circa idem tempus ortus ſimilem effectum praeſtiterit.

§. 780. PHrenitis vera requirit citiſſime validiſſima remedia, quibus tolli poſſit inflammatio ad cerebri arterias orta.

Vidimus §. 776., veram phrenitidem eſſe inflammationem veram meningum cerebri; imo & quandoque idem malum ad corticis cerebri ſubſtantiam pertingere. Ex illis autem, quae in hiſtoria inflammationis dicta fuerunt, conſtitit, triplicem eſſe inflammationis exitum, in reſolutionem nempe, gangraenam vel ſphacelum, & ſuppurationem. Facile autem patet, ſolam reſolutionem hic locum habere poſſe, cum ſuppurationis hic natae lethalis fere ſemper eventus ſit; multo magis adhuc gangraenae. Verum quidem eſt, in capitis vulnerum hiſtoria plurimis obſervationibus conſtitiſſe, cerebri ſubſtantiam per vulnera laedi, ſuppuratione, putredine, erodentibus &c. conſumi poſſe notabilem ejuſdem partem, ſuperſtite vita non tantum, verum etiam in integrum quandoque reſtitutis omnibus cerebri functionibus: ſed ſimul tunc via patebat, qua poſſent exire illa, quae corrupta erant. Ubi autem phrenitidem veram ſuppuratio ſequitur, pus retentum, mora acrius factum, pulpoſam encephali ſubſtantiam brevi deſtruet. Ad inflammationis autem reſolutionem, uti §. 386. dictum fuit, requiritur, ut humor fluens blandus ſit, motus ejus ſedatus, atque cauſa obſtruens non nimis ſolidata, ſimulque obſtructio parva ſit. Cum autem febris acuta continua phrenitidem veram comitetur (vide §. 771.), impetuoſus adeſt humorum motus, & ſubita humorum degeneratio metuenda eſt; ſimulque immeabilis

(*q*) Zacut. Luſit. Obſerv. 12. pag. 22.
(*r*) De Criſibus Lib. III. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 430.
(*ſ*) In Capite, cui titulus. *Quomodo conſcribenda ſit hiſtoria*. Tom. I. pag. 657.

bilis ſanguis magis magiſque anguſtiis vaſorum impingitur; unde omni fere momento augetur reſolutionis difficultas. Accedit, quod obſtructa vaſa tumentia & dilatata comprimant vicina minora, & expreſſo liquido contigua latera concreſcere faciant, unde poſtea immedicabiles cerebri functionum laeſiones manent. Hinc patet, morbum hunc citiſſimam validiſſimorum remediorum applicationem requirere, cum ex ſua natura adeo periculoſus & cito lethalis ſit.

§. 781. Quae petenda maxime ex curatione inflammationis in genere, obſervatis hiſce. Venae ſectio inſtituenda larga, per amplum vulnus, aut plures venas ſimul, in pede, jugulo, fronte. Diluentia ex decoctis antiphlogiſticis, nitroſis, affatim exhibenda. Dein purgantia antiphlogiſtica, cum multo motu diluente nitroſo danda. Clyſmata ſimilia, additis laxantibus. Anus fovendus, haemorrhoides fricandae foliis ficus &c. vel evacuandae hirudinibus. Collutoria, gargariſmata lenia revocanda in crebrum uſum. Nares, oculi, aures, fovenda. Caput radendum. His praemiſſis, neque cedente malo, opiatis utendum, pediluvia, epiſpaſtica levia, cucurbitae, ad inferiora applicanda. Corpus moderato frigore reficiundum, & erectum tenendum.

Quando de curatione inflammationis, quae per reſolutionem fit, agebatur (vide §. 395.), memorabantur indicationes curatoriae ſequentes. Impedire ulteriorem laeſionem vaſculorum, & tollere illam, quae jam facta eſt; deinde materiae obſtruenti fluiditatem conciliare una cum lenitate (blanda enim humorum indoles ad inflammationis reſolutionem requiritur). Vel denique, ſi in fluorem redigi non poſſent maſſulae obſtruentes, haec ſpes adhuc ſupererat, ut, impetu minuto urgentis a tergo liquidi, vaſa obſtructa propria contractilitate retroprimerent maſſulas obſtruentes in vaſa majora. Patuit autem tunc ex illis, quae ad §. 396. 397. 398. 400. dicta fuerunt, ad omnes illas indicationes requiri ſanguinis miſſionem. Ergo

Venae ſectio inſtituenda larga &c. Probatum enim fuit §. 141., ut impactum obſtruens retropellatur, nihil efficacius eſſe magna & ſubita ſanguinis miſſione. Sed & ſimul ingens calor internus capitis, phrenitidem veram antecedere ſolitus (vide §. 772.) minuitur, uti in cura caloris febrilis §. 691. & ſequentibus demonſtratum fuit, nimiaque vaſorum plenitudo tollitur. Damnaverat quidem *Aſclepiades* in hoc morbo venae ſectionem, dicens: *perinde eſſe his ſanguinem mitti, ac ſi trucidentur* (*t*). Verum uti optime monuit *Celſus* (*u*), phrenitis nunquam eſt niſi cum valida febre, atque *Aſclepiades* erat in illa opinione, nunquam ſanguinem recte mitti, niſi in febris remiſſione, atque ideo damnabat in hoc morbo ſanguinis miſſionem; de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 610. de minuendo

(*t*) A. Corn. Celſ. Lib. III. cap. 18. pag. 150.

(*u*) Ibidem.

do per venae sectionem febris impetu habentur. Interim tamen & *Aretaeus* (x) videtur largam sanguinis missionem in hoc morbo formidasse, quia nempe metuebat syncopen, in quam prae reliquis hunc morbum pronum esse credebat. Forte etiam & haec suberat ratio, quod cerebrum pro exangui & frigida parte haberet, atque ideo illius morbis validam sanguinis missionem minus utilem putaret. Suadent fere hoc sequentia, quae apud illum (y) habentur: *Verum tamen audacius vena solvenda est, si a praecordiis, non a capite morbus oriatur: ibi enim vitae principium est. Caput vero sensus nervorumque originis locus est, sanguinemque potius a corde trahit, quam aliis distribuit* &c. Chemici postea suis arcanis mira se in hoc morbo facere posse jactitarunt, sulphure nempe vitrioli narcotico, quo furoris saltem inducias, si non integram sanationem, impetrare valerent. Verum donec docuerint, se inflammationem in manu natam his aut similibus curare posse, nemo prudens in ancipiti hoc & cito lethali morbo fidem dabit.

Cum autem, uti §. 779. dictum fuit, observatis constiterit, per haemorrhoides, opposita quam maxime a capite directione, fluentem sanguinem profuisse phreniticis, atque etiam per nares factam haemorrhagiam frequentissime solvisse hunc morbum, utramque naturae methodum imitati sunt Medici, dum & in pede, & in jugulo aut fronte venas solverent; imo & quandoque in vehementissima phrenitide plures simul venas aperirent, ut & subita inanitio & efficacissima simul revulsio fieret, ad animi deliquium usque instituta tali evacuatione, quam tanquam summum remedium in maximis inflammationibus, ardentissimis febribus & doloribus vehementissimis habuit *Galenus*, uti ad §. 141. dictum fuit. Verum, uti ibidem monitum fuit, audax talis sanguinis missio nunquam, nisi praesente Medico, fiat, qui pulsum tangens, dum sanguis apertis venis fluit, facile videbit, quo usque cum prudentia hoc tentari possit.

Merito ergo sanguinis missio in phrenitidis verae curatione *primum omnium & maximum futurum praesidium* habetur a *Tralliano* (z); qui & satis largam copiam educi curabat ideo, quia molestum erat furentibus saepe his aegris sanguinem detrahere; unde *tantum initio evacuabat, quantum & satis erat futurum, etiamsi secunda vice iterum mitteretur*; & quidem felicissimo eventu se hoc praestitisse testatur, aperta frontis vena.

Cum autem soluta in naribus arteria omnium felicissime solvi phrenitidem constet, si larga copia sanguis effluxerit, ausi fuerunt & medici arteriam lanceola pertundere, ut sic & subita inanitio, & potentissima revulsio impetus & copiae sanguinis ab encephalo fieret. Temporalis arteria solet tunc eligi, quia & pulsu satis conspicua est, & commode post sanguinis eductionem ad suppositam calvariam comprimi potest, & sic tuto factum vulnus consolidari. Quaenam autem in arteriotome observanda sint, apud *Dionis* (a) aliosque videri potest.

Diluentia &c. Dein purgantia antiphlogistica &c. Videantur de his illa, quae

(x) Lib. I. de Curat. Morb. acutor. cap. 1. pag. 73.
(y) Ibidem.
(z) Lib. I. cap. 13. pag. 48.
(a) Cours d' Operations de Chirurgie demonstrat. 7. pag. 407. 408.

quae in cura inflammationis §. 396. & sequentibus dicta fuerunt.

Clysmata similia &c. Illa enim purgantium antiphlogisticorum, quae ore assumta fuerunt, operationem accelerant, & laxando vasa intestinorum impetum & copiam humorum a capite revellunt. Simul etiam pulchrum usum habent in minuendo febris impetu, uti in Commentariis §. 610. dictum fuit, adeoque omni respectu prosunt.

Anus fovendus, haemorrhoides fricandae &c. Fluentes enim haemorrhoides phreniticis utiles esse §. 779. vidimus: hinc laxando fomentis & clysmatibus has partes tentamus haemorrhoides provocare; ubi autem jam protuberare incipiunt, tunc asperis foliis ficus fricantur, donec sanguinem stillare incipiant; vel & hirudinibus applicatis aperiuntur. Videantur illa, quae in Commentariis §: 702. habentur.

Collutoria, gargarismata &c. Nares, oculi, aures, fovenda. Omnibus enim illis carotidis externae rami per has partes dispersi laxantur, adeoque impetus & copia sanguinis a partibus capitis internis avertitur. Simul etiam nares, humectando vasa ibi posita, optime disponuntur ad salubrem in hoc morbo haemorrhagiam. Videantur illa, quae de applicatione medicamentorum emollientium ad caput in cura delirii febrilis §. 702. dicta fuerunt; uti etiam, quae in curatione febris ardentis §. 743. circa hanc rem habentur.

Caput radendum. Abrasis enim capillis tota capitis cutis maxime perspirabilis redditur: quem effectum a capitis rasione in phrenitide exspectasse videtur *Caelius Aurelianus* (b). Gratum certe refrigerium capiti sic conciliatur, & insignem quandam mutationem percipere solent aegri; & quidem tantam, ut ab illa aliquid metuisse videtur *Aretaeus* (c) dum monuit, si longissimi crines fuerint, dimidios primo rescindendos esse, si vero breviores, tunc ad cutim tonderi posse. *Sydenhami* tamen observatis (d) constat, nullum in hac re discrimen esse; & testatur, se semper hoc praecepisse, & quidem pulcherrimo cum successu. Abrasis autem capillis, pileolo imposito, caput a frigore externo munivit, monetque, se nullum emplastrum raso capiti applicuisse: quidam enim hoc commendant, sed oleosa omnia & pinguia cuti adhaerentia perspirationem minuunt, quae hoc in casu liberrima requiritur. Capitis rasionem *Celsus* (e) pariter in phrenitidis curatione commendavit. Patet autem satis, difficillimum hoc factu saepe esse, dum aegri pessime furunt; adeoque praestaret hoc jam facere, dum signa docent, phrenitidem metuendam esse.

His praemissis, neque cedente malo, opiatis utendum. Postquam omnibus modo memoratis remediis, sic minutus fuerit impetus humorum, atque adeo diluta & soluta liquida, ut optima spes sit, blanda resolutione tolli posse inflammationem caput internum obsidentem, atque jam signa docuerint, morbum mitescere, dum interim tamen adhuc delirium, vel noxiae adeo vigiliae in hoc morbo, manent, tunc opiata usum habent, non prius, uti optime

(b) Acutor. Morb. Lib. I. cap. 10. pag. 30.
(c) De Curatione Morbor. acutor. Lib. I. cap. 1. pag. 30.
(d) In Schedula Monitor. de novae febris ingressu pag. 660.
(e) Lib. III. cap. 18. pag. 150.

me *Sydenhamus* monuit (*f*). A lenioribus autem anodynis incipere solent Medici, sensim ad fortiora pergendo, si priora non suffecerint. Videantur illa, quae in Commentariis §. 702. de usu similium in curando delirio febrili dicta fuerunt.

Pediluvia, epispastica levia, cucurbitae &c. Omnibus enim his laxantur vasa partium inferiorum, vel, leni irritatione, versus haec loca major copia humorum ducitur, adeoque a superioribus revulsio fit. Videantur illa, quae de revellentibus impetum sanguinis ad alias partes in Commentariis §. 396. 4. habentur; uti etiam, quae in Commentariis §.702. de eorundem usu dicta fuerunt. Interim tamen cavendum est, ne inferioribus corporis partibus applicentur talia, quae motum humorum per totum corpus acriori stimulo incitare possent.

Corpus moderato frigore reficiundum, & erectum tenendum. Quantum hoc prosit in moderando nimio febris impetu, ad §. 610. dictum fuit; atque etiam in Commentariis §. 698. probatum fuit, lecti & aëris clausi calorem summopere nocere in omnibus morbis, in quibus nimius aestus adest. Erectus autem situs corporis facit, ut non adeo impetuose sanguis caput urgeat: videmus enim sanis hominibus, dum per aliquot horas, horizontali corporis situ, in lecto decubuerunt, caput tumere; qui tumor brevi evanescere solet, dum per aliquod tempus erectus situs corporis fuit. Saepe contingit, phreniticos pessime furentes, dum lecto incarcerantur, placidos penitus reddi, dum erecto corpore, modice tantum vestibus tecto, in sedili sedent. Tanti autem fecit hoc aegrorum regimen *Sydenhamus*, ut passim in suis operibus ubique inculcaverit, in morbis acutis inflammatoriis curationis totam felicitatem inde fere pendere: & in ultimis suis scriptis, quae ingravescente jam aetate edidit, ulterius confirmavit, & imprimis quidem in phrenitide hoc necessarium dixit. *Hoc enim in statu, quantumlibet sanguinis detrahatur, quantumvis leviter tegatur corpus, quicunque demum liquores refrigerantes ingerantur, non prius sedabitur febris, quam aeger se lectulo interdiu abstinuerit. Cum calor circumambientis aëris, inter stragula conclusi, sanguinem plus satis exagitet, & procumbentis corporis situs vehementiori impetu eundem in caput impingat* (*g*).

Haec sunt remedia, quae cognita morbi indoles & salutaris usus docuerunt prodesse in hoc morbo, & a quibus cito applicatis curatio exspectari poterit inflammationis, in cerebri meningibus natae, per resolutionem.

Hoc tamen monendum videtur, quod, sedato jam febris impetu, saepe adhuc supersit delirium, coma, debilitas ingens, aliaque symptomata, quae cerebri functiones adhuc perturbatas esse docent. Non tamen ideo venae sectionibus, purgantibus, aliisque vires debilitantibus remediis utendum est, ut tales saevi hujus morbi reliquiae tollantur; sed blando victu, quiete, situ corporis erecto &c. sensim haec cedere solent. Resoluta enim inflammatione nondum vasa, per impetum vitalis liquidi loca obstructa urgentis nimis distracta, pristinam dimensionem statim recuperaverunt,

(*f*) Sect. I. cap.4. pag. 81.
(*g*) In Schedula monitor. de novae febris ingressu pag. 659. 660.

runt, adeoque saepe per notabile tempus adhuc turbatus manet aequabilis humorum per vasa encephali motus, donec sensim acquisito robore distractae fibrae vasorum priorem firmitatem acquirant. Cum autem tenerrima sint encephali vasa, utpote in pia matre & cortice cerebri elasticis tunicis destituta, patet ratio, quare saepe talia symptomata post veram phrenitidem diu adhuc maneant. Videantur illa, quae de hac re dicta sunt in Commentariis §. 397.; ubi probatum fuit, propriam vim fibrarum, dum causae distrahentes cessant vel minuuntur, priscam formam restituere, dum interim nutritio vires reddit.

§. 782. SI vero Phrenitis ab alio morbo inflammatorio jam facto oritur, ante omnia attendendum, an genius ejus mali patiatur adhiberi modo dicta (781.), si non, tum curanda ex methodo illi morbo debita, semper additis derivantibus, & topicis remediis.

Maximi momenti in praxi hoc monitum est, ut nempe in cura phrenitidis symptomaticae attendatur ad genium morbi primarii, ex quo phrenitis orta fuit. Uti enim statim vidimus, phrenitidis verae curatio largam venae sectionem, & repetendam quandoque audacter postulat, una cum valida alvi evacuatione per purgantia antiphlogistica. Verum non omnibus morbis acutis haec curatio prodest; & quandoque observantur febres epidemicae, inflammatoriae quamvis, quae repetitam venae sectionem non ferunt absque noxa: quin etiam constitit in talibus febribus, nequidem phrenitidi symptomaticae per validas & repetitas evacuationes succurri posse, sed sensim postea una cum morbo principe evanescere hoc symptoma. Tales erant febres epidemicae continuae a *Sydenhamo* (*h*) descriptae, quae annis 1673. 1674. 1675. Londini grassabantur. Quamvis enim atrox capitis dolor, & laterum dolores frequentes in his febribus, sanguisque eductus Pleuriticorum similis cruori, docerent satis, non mediocrem inflammationem his febribus subesse, observavit tamen *Sydenhamus*, quod repetita venae sectione non levarentur aegri. Cum autem in his febribus promptissima metastasis ad caput fieri soleret, enematum usum substituebat repetitae sanguinis missioni, quam morbi natura non ferebat; sicque felicissime curabat phrenitidem symptomaticam in his febribus natam; dum post venae sectionem, atque unius vel alterius enematis injectionem, vitrioli spiritum cerevisiae tenui instillabat, & pro potu ordinario aegris exhibebat. Nullam autem aliam methodum profuisse in hoc casu testatur (*i*). Similia notavit & in alia febrium continuarum epidemicarum specie *Sydenhamus* (*k*), in quo morbo summa proclivitas erat, ut materia febrilis mala metastasi caput peteret; & hoc etiam peculiare notabatur, quod simulac tali metastasi facta phrenitis invalesceret, tunc nulla amplius superessent febris indicia. Observavit autem, neque hanc febrium speciem iteratas sangui-

(*h*) Sect. V. cap. 2. pag. 772. &c.

(*i*) Ibid. pag. 289.

(*k*) In Schedula monitor. de novae febris ingressu pag. 651. &c.

guinis missiones ferre, unde post unicam venae sectionem purgans antiphlogisticum dabat, alternis diebus ad tertiam vicem repetendo, simul exhibito hora somni levi diacodiato post singulas purgantis remedii doses. Spiritus autem vitrioli usum in harum febrium curatione non adhibuit, utpote minus convenientem morbis illis, quorum curatio purgantibus indiget. Monuit autem, quod phrenitis si in hoc morbo semel invaluisset, non potuerit subito deleri, neque tutum fuerit repetita ultra limites praescriptos venae sectione, vel catharsi, ejus curationem aggredi (*l*), sed tempore & sponte sua cedere solebat hoc malum, modo debitum regimen adhiberetur. Ita etiam ad phrenitidem symptomaticam compescendam in variolis talem methodum adhibuit *Sydenhamus* (*m*), quae in aliis casibus minime conveniret. Decenni enim puero, cui stragulorum pondere, & calidis remediis adhibitis, in primo stadio variolarum debita illarum eruptio non tantum impediebatur, verum & talis aderat furor, ut totis adstantium viribus vix lecto coërceri posset, dedit statim unciam mediam syrupi de meconio; cumque nihil proficeret, post horae spatium similem dosin dari jussit; atque nondum minutis symptomatibus, debuit eandem dosin repetere, donec uncias duas cum dimidia assumsisset puer; tuncque felici eventu sedatae sunt illae turbae, & postea convaluit aeger.

Haec sufficient, ut demonstretur, quantum variet phrenitidis symptomaticae curatio pro diversa indole morbi primarii, unde ortum duxit. Cum autem periculosa semper sit in morbis talis in cerebrum metastasis, nunquam nocebit derivantibus versus alias partes uti, & topicis remediis calorem nimium in capite minuere. Ubi ergo novimus ex genio cognito morbi Epidemici, vel ex signis §. 772. enumeratis, talem metastasin metuendam esse, clysmata injicere convenit, balneis, fomentis, inferiores corporis partes laxare, epispasticis easdem irritare, situ erecto omnem impetum a capite avertere, caput radere, fronti oxycratum applicare, cucurbitas cruribus & femoribus affigere &c. ut omnibus his artis moliminibus caveatur symptomatica phrenitis, vel saltem impediatur ejus augmentum, si jam adsit. Omnia enim haec, vel praecipua saltem, adhibuit *Sydenhamus* in hoc casu, licet pro diversitate morbi primarii varia medela usus fuerit.

AN-

(*l*) Ibidem pag. 660. (*m*) In Dissertatione Epistolari pag. 466.

A N G I N A.

§. 783. IMpedita valde, dolens admodum, vel & impedita & dolens simul Deglutitio, atque Respiratio, quae contingit a causa morbosa agente in partes binis his functionibus inservientes, supra pulmones, & supra stomachum positas, Angina vocatur.

Angina, ab *angendo* dicta, recepto jam apud Medicos usu, designat generali nomine omnes illos morbos, qui impedimento vel dolore partium, deglutitioni vel respirationi inservientium, illas binas functiones simul, vel & singulas, turbant; sic tamen ut causae horum morborum supra ventriculum vel pulmones haereant; aliter enim talia mala inter morbos pulmonum aut ventriculi recenseri solent. Simplici hoc nomine omnes illos morbos vocaverunt Latini; verum apud Graecos, recentiores imprimis, major nominum diversitas occurrit, imo & quaedam confusio, cum non omnes eodem vocabulo eundem affectum designaverint. Hinc *Celsus* (*n*) dixit: *Nostri anginam vocant: apud Graecos nomen, prout species est*.

Apud *Hippocratem* κυνάγχης vocabulum tantum fere occurrit; & quando levior affectus erat, παρακυνάγχη ipsi dicebatur (*o*): caeterum, quantum novi, nec συνάγχης, nec παρασυνάγχης meminit. Notum autem est, praepositionem παρὰ, morborum nominibus praefixam, eorundem minorem intensitatem frequenter significare. Sic enim parapoplexia pro leviori apoplexia sumitur &c. Cum autem canes, post validum cursum anheli, lingua exserta, oculis rubentibus & prominentibus, celerrime respirent; & miseri aegri pessima angina laborantes simili fere modo affecti conspiciantur; inde videtur κυνάγχης nomen huic morbo datum fuisse. *Nam ab angina vocata suffocatur homo & in faucibus magis urgeri videtur, neque salivam, neque aliud quidquam attrahit, & oculi dolent, & velut strangulatis prominent, & illis fixe intuetur, neque eos convertere potest* &c. (*p*).

Verum συνάγχης vocabulum apud Medicos Graecos post *Hippocratem* occurrit, & quidem vario sensu. *Aretaeus* enim (*q*) binas anginae species distinguens, de quibus sequenti paragrapho dicetur, illam anginam, *quam organorum collapsio, gracilitas major quam pro cujusque natura, & strangulatio vehemens comitantur*, vocavit synanchen, *tanquam interius vergentem & angentem*: contra vero illam speciem, quae tonsillarum, epiglottidis, faucium, uvulae &c. phlegmone distinguitur, cynanchen dixit. Unde etiam monet, synanchen in cynanchen verti, dum synanche in melius mutata inflammat omnia, versus quae extrorsum vergens phlegmone processerit. Vitiosam enim hic in textu esse transpositionem vocabulorum, optime notavit.

(*n*) Lib. IV. cap. 4. pag. 196.
(*o*) De Morbis Lib. III. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 586.
(*p*) Ibidem.
(*q*) De causis & signis morbor. acut. Lib. I. cap. 7. pag. 5. & 6.

vit *Celeberrimus Petitus* in animadversionibus suis (*r*), adeoque loco ὡς συνάγχην ἀπὸ κυνάγχης γίγνεσθαι legendum est, ὡς κυνάγχην ἀπὸ συνάγχης γίγνεσθαι. Patet simul, *Hippocratem* gravissimam anginam cynanches nomine vocasse (*s*), *Aretaeum* vero mitiorem sic dixisse.

Celsus autem (*t*) nomina recensens, quae variis anginae speciebus a Graecis tribuebantur, nullam κυνάγχης mentionem fecit, sed illam speciem, quae absque rubore aut tumore ullo est, συνάγχην vocavit: ubi vero lingua faucesque cum rubore intumescerent &c.; monet, quod talis angina ὡς συναγχη vocaretur, quae eadem est cum cynanche *Aretaei*. Dixit autem: *Illis communia sunt, aeger non cibum devorare, non potionem potest; spiritus ejus intercluditur. Levius est, ubi tumor tantummodo & rubor est, caetera non sequuntur, id παρασυνάγχην appellant.*

Trallianus (*u*) vero antiquissimos Medicos omnem inflammationis circa gulam speciem generali synanches nomine indigitasse asserit (apud *Hippocratem* tamen, uti dictum fuit, hoc vocabulum non occurrit); posteriores vero monet quadrifariam divisisse inflammationem circa gulam (uti etiam *Aegineta* (*x*) habet) & diversis nominibus insignivisse. Internorum enim laryngis musculorum inflammationem vocabant cynanchen; externorum vero paracynanchen. Ubi vero interiores pharyngis musculi inflammati erant, dixerunt synanchen; si exteriores pharyngis musculi eodem modo affecti essent, tunc vocaverunt parasynanchen.

Aëtius autem (*y*) illam anginae speciem, quae a luxata vertebra fit, (de qua §. 818. dicetur) cynanchen vocari a veteribus dixit.

Ex quibus omnibus patet, quam diverso sensu haec vocabula apud Auctores usurpata fuerint: atque haec notanda videbantur, ut intelligi melius possent illa, quae de hoc morbo apud Medicos antiquos habentur. Interim tamen commodissimum videtur, generali anginae nomine omnes hos morbos comprehendere, qui vel deglutitionem vel respirationem laedunt, vel utramque; sive impedimento tantum, vel dolore, vel utrisque simul concurrentibus, haec laesio contingat, modo causa morbosa, binas has functiones laedens, supra pulmones & stomachum haeserit. Bifariam autem deinde dividuntur anginae, in illam, quae cum tumore apparente fit, & quae absque ullo tumore deprehenditur. Pro varia autem tumoris anginam comitantis natura, & diversitate loci a tali tumore occupati, idem morbus varia deinde nomina accipit, uti postea videbimus, sicque optime diversae & satis numerosae hujus morbi species distingui poterunt, & curari.

§. 784. Cu-

(*r*) Ibid. pag. 147.
(*s*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 673.
(*t*) Lib. IV. cap. 4. pag. 196.
(*u*) Lib. IV. cap. 1. pag. 219.
(*x*) Lib. III. cap. 37. pag. 39.
(*y*) Tetrabibl. 2. serm. 4. pag. 483.

§. 784. Cujus duplex obſervatur ſpecies; prima ſine ullo ſigno tumoris externi, internive apparet; altera vero cum aliquo tumore in aliqua parte organorum deſcriptorum (783.) deprehenditur ſemper.

Cum ergo anginae ſedes occupet omnes illas partes, quae ab ore ad ventriculum & pulmonem usque inveniuntur, quarum plurimae oculis & attactui patent, ipſi aegri vel adſtantes, dum indagant reſpirationis aut deglutitionis impedimentum praeſens, vel tumorem quemdam detegunt, vel non, cui adſcribi poſſit morbus. Hinc maxime naturalis anginae diviſio oritur in illam, quae abſque ullo ſigno tumoris externe apparentis, vel interne in faucibus conſpicui, invenitur; & alteram, quam tumor quidam ſenſibus detegendus comitatur. Hanc anginae diviſionem & *Hippocrates* (z), & *Celſus* (a), & *Aretaeus* (b) notaverunt. Illam autem, quae abſque ullo tumore conſpicuo fit, tanquam maxime exitialem damnaverunt omnes; atque, uti praecedenti paragrapho dictum fuit, hanc vocavit ſynanchen *Aretaeus*: alteram autem, quae cum tumore organorum fit, cynanchen. Quin imo adeo exitioſam credidit *Aretaeus* (c) priorem illam anginae ſpeciem, ut mortiferis halitibus, qui ex chaeroniis ſpecubus exhalantes, uno momento homines ſtrangulant, comparaverit; atque in ſolo ſpiritu (aëre nempe inſpirato) vitium tunc haerere judicaverit, cum nullum ſignum inflammationis in ulla parte occurreret. Videtur autem in illa opinione fuiſſe, quod non praeexſtiterit in aëre, antequam inſpiraretur, talis malignitas (tunc enim omnes aegro adſtantes ſimiliter affici debuiſſent); ſed quod aër inſpiratus in corpore aegri deleteriam talem vim acquireret a latente in ipſo aegro malignitate. Exemplum enim ſimilis effectus a cane rabido deſumit, qui inſpiratum aërem, quamvis ſaluberrimum, ſic latente in ſuo corpore veneno inficit, ut exſpiratus dein in faciem hominis, dum ſpiritus adducitur, illum rabie inficere valeat. Atque hinc concludit: *Talem igitur reſpirationis mutationem interius fieri, haud impoſſibile; cum & millena alia, quae in homine ſunt, eandem ſpeciem cum cauſis exterioribus obtinent. Succi corrumpentes intus & extus (ſunt); morbi quoque medicamentis deleteriis aſſimiles, & a medicamentis talia vomunt, qualia ob febres vomere ſolent* (d). Patebit autem ex ſequentibus, peſſimam talem, abſque ullo tumore conſpicuo, ſubito lethalem anginam, ab inflammatione organorum quorundam, uti & ab aliis pluribus cauſis contingere poſſe, licet inſpiratus aër nullum vitium contraxerit.

(z) In Prognoſticis Charter. Tom. VIII. pag. 673. (a) Lib. IV. cap. 4. pag. 196. (b) De Cauſ. & ſign. Morbor. acutor. Lib. I. cap. 7. pag. 5. (c) Ibidem. (d) Ibidem.

§. 785. ILla prior in fine morborum diuturnorum, maxime post ingentes & saepe repetitas evacuationes, contingit; pallorem faucium, siccitatem harum, tenuitatem, simul comites habet; quare nervos & musculos resolutos plerumque habet; fere semper est signum imminentis mortis; raro curatur, & tum tantum remediis replentibus vasa vacua bono succo vitali, calefacientibus, corroborantibus.

Primo jam agendum erit de illa anginae specie, quae sine ullo signo tumoris externi vel interni apparet. Patebit autem §. 801. & 802., ubi de angina inflammatoria dicetur, ab inflammatione interiora laryngis circa ejus summitatem, vel & interiorem membranam asperae arteriae, occupante, anginam fieri, quae nullo se manifestet tumore; verum dolor ingens & reliqua inflammationis signa peritum Medicum docent, latere talem malum. Alia autem ejus species observata fuit, pariter admodum periculosa, & fere lethalis; in qua pallor faucium, siccitas, & tenuitas earundem apparent, absque ullo signo latentis in interioribus partibus inflammationis. Quandoque quidem aliquis dolor & rubor in faucibus apparent, sed leviora tantum, neque inde tument partes affectae, sed potius insignem suae torositatis diminutionem demonstrant. Rarius quidem occurrit haec anginae species, & fere tantum post morbos diuturnos exhausto corpore, imprimis post validas & frequenter repetitas evacuationes, per venae sectionem, purgantia, vomitoria &c. A talibus causis ortam hujusmodi anginam observavit *Sydenhamus* (e), post febres sive continuas sive intermittentes, cum deglutiendi primum difficultate & molestia, supervenientibus deinde raucedine, oculis cavis, & facie Hippocratica dicta, (quam in prognosticis *Hippocrates* descripsit) mortis certo imminentis signis. Monet autem, funesto huic symptomati producendo longiorem febris moram, cum evacuationibus justo copiosioribus sociam ut plurimum operam commodasse. Notavit & illam anginam *Aretaeus* (f), quae organorum collapsionem, & majorem gracilitatem, quam pro cujusque natura habebat, uti ad §. 783. dictum fuit. Verum quidem est, quod ab his causis, quae modo memoratae fuerunt, non deduxerit ejus originem, sed potius crediderit in ipso pectore, circa cor & pulmones, latere tunc inflammationem, atque ab extraversione illius inflammationis aliquid boni exspectaverit (g): interim tamen si conferantur illa quae de hujus anginae signis habet, manifeste patet esse eandem, quam *Sydenhamus* descripsit. Dicit enim: *Synanchen collapsio, gracilitas, pallor comitantur: oculi cavi, intus demersi, fauces & uvulae refractae, tonsillae multo magis subsidentes, vocisque privatio.* In illa enim anginae absque tumore externo specie, quae latentem circa laryngem vel in aspera arteria inflammationem pro causa habet, licet non tumeant fauces vel tonsillae, tamen naturalem torositatem suam retinent. Praeces pariter periculum in hoc morbo

(e) Sect. I. cap. 5. 122. (f) De Causis & signis morbor. acutor. Lib. I. cap. 7. pag. 5. (g) Ibid. pag. 6.

morbo agnovit *Aretaeus* (*h*), dum monet, quod celerrime intereant sic affecti, etiam antequam Medicum accersiverint; vel saltem antequam Medicus vocatus arte sua uti possit. Illa autem, quae *Celsus* (*i*) de *Synanche* habet, perfecte huic speciei anginae conveniunt. Dicit enim: *Interdum enim neque rubor neque tumor ullus apparet; sed corpus aridum est, vix spiritus trahitur, membra solvuntur.* Similia his apud *Caelium Aurelianum* (*k*) habentur.

Dum ergo considerantur causae praegressae, & symptomata hanc anginae speciem comitantia, apparet, defectu vitalis liquidi collapsa esse omnia vasa, adeoque non adesse debitam copiam sanguinis arteriosi & spirituum nervosorum ad actiones musculares requisitam. Cum autem ad deglutitionem perficiendam tam varii & tam numerosi concurrant musculi (*l*), illis jam prae nimia inanitione resolutis, lethalis haec anginae species nascitur, quae rarissime curatur. Neque tantum in morbis diuturnis, verum etiam in acutis perniciosis, ante mortem similis anginae species quandoque observatur. Unde *Hippocrates* (*m*) perniciose laborare dicit aegros, quibus in acutis morbis partes circa fauces dolentes, graciles, parvae apparerent, cum suffocatione. Ubi notandum, quod dixerit τὰ κατὰ φαρύγγα ὀδυνώδεα, leviorem sic tantum adesse dolorem indicans; uti manifestius apparet ex *Coacis* (*n*), ubi sic legitur haec prognosis: τὰ ἐν ὀξέσι κατὰ φαρύγγα ἰσχνὴν μικρὰ ὀδυνώδεα &c. In hoc autem casu & musculos resolutos fuisse patet, quia addidit, hos aegros, dum hiaverint, non facile os claudere posse. Sed & pluribus aliis in locis *Hippocrates* damnavit faucium illam gracilitatem tanquam funestissimam. Sic dixit (*o*): *Fauces leviter dolentes* (φάρυγξ ἐπώδυνος) *graciles, cum jactatione, strangulantes, acute perniciosae.* Modo dictis similia pluribus in locis habentur, quae singula recensere nimis longum foret.

Patet satis, quare haec anginae species raro curabilis sit, cum omnis spes in eo posita sit, ut restituantur subito perditi humores, sicque bono succo vitali repleantur vacua vasa. Verum ipsa deglutitio laesa impedit, quo minus talia commode ingeri possint; & simul deficiunt illa, a quibus ingestorum assimilatio exspectatur, debita nempe copia humoris boni, & vasorum in contenta fluida actio requisita (vide §. 25.). Tota ergo curatio in eo consistit, ut ingerantur talia, quae, sanis humoribus quam simillima, debilibus viribus assimilantibus adhuc subigi poterunt, simulque calefacientibus & corroborantibus remediis prudenter exhibitis vasorum in contenta fluida actio augeatur; de quibus omnibus videantur illa, quae in Commentariis §. 28. dicta fuerunt.

Simul etiam apparet, quanta cum cura haec anginae species ab aliis distingui debeat, cum methodus curandi adeo diversa sit. Inflammatoria enim angina subitas evacuationes per missionem sanguinis, purgantia antiphlogistica &c. poscit, uti videbimus postea; quae mortem in hoc casu accelerarent quam certissime.

(*h*) Ibidem. (*i*) Lib. IV. cap. 4. pag. 196. (*k*) Acutor. Morb. Lib. III. cap. 2. pag. 182. (*l*) Vide H. Boërh. Institut. §. 70. 71. 72. 73. 74. 75.
(*m*) Prorrhetic. Lib. I. text. 11. Charter. Tom. VIII. pag. 707.
(*n*) N. 276. ibid. pag. 867. (*o*) Prorrhet. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 754. & Coac. Praenot. N. 266. ibid. pag. 866.

§. 786. Eadem prior species aliquando oritur subito sine signis manifestis praegressis ullius morbi; vix capit medelam; & fere semper, post mortem, suppuratum pulmonem demonstrat.

Quae modo descripta fuit anginae species, morbos praegressos sequitur, adeoque praevideri poterit saltem, licet saepissime incurabilis. Verum docuerunt observationes, in sanis etiam hominibus quandoque, absque ullis signis morbi antecedentis, subito impediri deglutitionem vel respirationem, vel & utramque, atque mox mortem sequi, licet nullus tumor in faucibus, vel externis partibus, neque insolita earundem gracilitas & siccitas apparuerint antea. Catarrhum suffocativum vocaverunt plurimi auctores simile malum, quia a materiae eliquatae in fauces & pulmones subita destillatione natum putabant fere semper. Dum enim videbant in coryza dicta tam subitum saepe fieri per nares copiosi & acris seri profluvium, & membranam Schneiderianam subito adeo tumere, ut omnem aëris transitum per patula naturaliter adeo narium foramina impediret, crediderunt non sine ratione, & simile quid in membrana, laryngem & asperam arteriam investiente, contingere posse, unde citissima suffocatio & mors sequi debent. Subitaneos enim tales tumores in variis corporis partibus nasci in sanis caeteroquin hominibus, observationes Medicae docent. Sic quibusdam satis familiare est, dum humida & calida tempestate per apertum aërem incedunt, ilico fere faciem tumore erysipelatoso inflatam habere, imo novi tales homines, qui matutino tempore de fenestra tantum prospicientes statim sic affecti fuerunt. Adeoque non videtur impossibile, lethalem subito anginam a talibus causis nasci posse, licet nulla signa alicujus morbi praegressa fuerint. Interim tamen rarissime hoc contingere certum est, cum hic non agatur de inflammatione subito nata circa laryngis superiora, quae quidem citissime strangulando necat, sed dolore acuto aliisque signis (vide §. 801. 802.) praegressis vel comitantibus cognosci potest. Post hyemem australem pluviosam & tepentem si ver siccum & aquilonium sequatur, notavit *Hippocrates* (*p*) catarrhos subito necantes senioribus contingere. Similem casum, qui modo dicta confirmat, refert *Schenckius* (*q*). Homini enim fere sexagenario plenioris habitus, cui praeter lassitudinem nihil mali aderat, media nocte adeo vehemens catarrhus accidit, ut velocem defluxionis impetum sentiret quidem, & auxilium imploraret, sed mox suffocaretur, priusquam aliquis adesse posset. A morte autem ilico copiosa pituita lenta & viscida ex ore profluebat. Monet tamen *Schenckius*, per quam raro tales casus contingere. Si autem considerentur illa, quae apud observationum medicarum collectores habentur de catarrhis illis suffocativis, patet, saepissime in cadaveribus pulmones suppuratos inventos fuisse: ita *Carolus nonus Galliarum Rex*, rupta pulmonis vomica, subito periit, dum purulenta colluvies asperam arteriam inundabat tanta copia, ut suffocaretur ilico (*r*). Sic & alibi legitur de

(*p*) Aphor. 12. Sect. III. Charter. Tom. IX. Pag. 102.
(*q*) Lib. I. De Catarrho observ. 5. pag. 149.
(*r*) Bonet. sepulchr. anatom. Lib. II. Sect. II. Tom. I. pag. 579.

(*s*) de lanione, qui meridie circa laryngem & fauces dolorem senserat, & quandam in deglutiendo cibo & potu difficultatem; sub vesperam ipse pharmacopoeum adiit, gargarisma petens, sequenti nocte subito strangulatus interiit. In cadavere pulmo purulentus inventus fuit. Quod autem maxime notandum, nulla tussis antea molesta adfuerat huic homini, nulla haemoptoë praegressa, sed sano & valido corpore, & obeso quidem, hactenus vixerat. Unde discimus, a latentibus causis, absque signis praegressis, in visceribus vomicas purulentas nasci posse, licet integra sanitate frui homines videantur.

Observatum quidem fuit in cadaveribus illorum, qui catarrho suffocativo dicto perierant, polypos circa cor & majora vasa haesisse, cerebri ventriculos lympha, vel & pituita repletos fuisse &c. (*t*). Verum haec omnia non pertinent ad hunc locum, cum hic tantum agatur de talibus causis morbosis, quae supra pulmonem & stomachum positae laedunt deglutitionem aut respirationem.

Simul etiam patet ex modo dictis, talem anginae speciem nullam medelam capere, cum simul & semel nihil mali metuentes homines suffocet; & plerumque a talibus causis ortum ducat, quae nec cognoscuntur, neque, cognitae quamvis forent, tolli facile possent.

§. 787. Quae cum tumore accidit varia nomina accipit, vel a natura tumoris, vel a loco per tumorem occupato. Hinc est oedematosa, catarrhosa, inflammatoria, purulenta, scirrhosa, cancrosa, convulsiva, Angina.

Anginae in duas species dividebantur, uti §. 784. dictum fuit, in illam nempe, quae absque signo tumoris externi vel interni apparebat, de qua jam dictum fuit; & in alteram, quae tumore quodam partium affectarum se manifestabat; de qua jam agendum est.

Patet autem, hanc anginae speciem diversam esse posse ratione loci, quem tumor illam comitans occupat; vel pro varia indole tumoris ipsius, qui sua mole partes deglutitioni vel respirationi servientes impedit. Hac autem paragrapho de varia natura tumorum, qui anginam faciunt, dicetur; sequenti vero de locis, per hos tumores occupatis, agendum erit.

Ratione autem variae indolis tumoris angina vocatur oedematosa. Alia occasione in Commentariis §. 112. 1. monitum fuit, antiquissimos medicos quemcumque tumorem οἴδημα vocasse; postea vero usu obtinuisse, ut molles, & sine dolore tumores, oedemata vocarentur tantum: simul ibidem dictum fuit, membranam cellulosam talium tumorum sedem esse; atque illorum materiam constituentem esse vel aquam, vel aliquando lentescens magis & pituitosum liquidum. Ubi ergo pallidus talis, vix dolens, neque multum calens tumor partes, sequenti parapropho enumerandas, occupat, & respirationem vel deglutitionem laedit, vocabitur *angina oedematosa*.

Ca-

(*s*) Ibid Lib. I. Sect. XXIII. obser. 1. pag. 476.
(*t*) Ibid. Lib. I. Sect. XVII. Tom. I. pag. 412. &c.

Catarrhosa. In Commentariis §. 719. dictum fuit, Veteres Medicos, circulationis sanguinis ignaros, dum videbant subitas aggestiones materiae humidae ad quaedam loca corporis, neque intelligebant, qua vi & per quas vias derivaretur, fuisse in illa opinione, quod in cerebro, frigido & minime sanguinolento ipsis habito viscere, talis materia colligeretur, & deinde versus alias partes corporis deflueret; unde ἀπὸ τοῦ καταῤῥέειν catarrhum vocaverunt; praecipue cum in hoc morbo subitum & copiosum per nares humorum profluvium saepe appareat. Praecipua catarrhi sedes est membrana illa mucosa, *Schneideriana* dicta, quae nares internas, fauces, oesophagum, asperam arteriam &c. investit: atque uti videmus membranam narium, catarrho affectam, tumere, leviter inflammari, & insignem liquidi copiam fundere, ita etiam idem in aliis locis, quae hac membrana investiuntur, contingit: unde in pharynge & oesophago sic affecta haec membrana deglutitionem laedit, in aspera arteria difficilem respirationem cum tussi satis molesta facit: adeoque patet ab hac causa anginam excitari posse, quae tunc catarrhosa merito vocatur.

Inflammatoria. Demonstratum fuit in historia inflammationis §. 374., totum fere corpus inflammationi obnoxium esse; adeoque patet, & illam hic obtinere posse: atque postea videbimus, satis frequentem in his locis contingere. Communibus autem inflammationis signis §. 382. enumeratis, haec anginae species cognosci poterit.

Purulenta, scirrhosa, cancrosa. Nata inflammatio, nisi resolutione curari possit, in abscessum, aut gangraenam terminatur, vel in locis glandulosis in scirrhum abit, qui deinde in cancrum degenerare potest; adeoque iterum angina, respectu varii exitus inflammationis in his locis natae, diversa accipit nomina, uti facile patet.

Convulsiva. In musculis proprie dicenda convulsio obtinet, uti §.230. dictum fuit: ubi ergo musculos, deglutitioni vel respirationi inservientes, supra pulmonem vel stomachum positos, convulsionis causa quaecunque occupaverit convulsiva angina vocabitur. Talem in tetano anginam notasse videtur *Hippocrates* (*u*). Non tantum enim, dum invadebat tetanus, maxillae velut ligna rigebant, neque os aperire poterant, verum etiam monet, tales aegros, dum morituri erant, potionem, sorbitionem & pituitam per nares rejicere, convulsis nempe pharyngis vel oesophagi musculis. Postea enim videbimus, inflammata pharynge materiem deglutitam per nares redire (§.804.). Ita etiam in opisthotono pro lethali signo habuit *Hippocrates* (*x*), si *per nares revomerent* aegri. In hystericis mulieribus satis familiare malum, dum fauces, convulsis musculis harum partium, ipsis praefocantur, a sola perturbatione generis nervosi per validos animi affectus subitas evacuationes &c.

§. 788. Oc-

(*t*) De Morbis Lib. III. cap. 12. Charter. Tom. VII. pag. 587.
(*u*) Coac. Praenot. N. 361. Charter. Tom. VIII. pag. 872.

§. 788. OCcupant hi tumores (787.) linguam, ejus musculos; palatum, tonsillas; uvulam, hujus musculos; cava ossium frontis, maxillae superioris, ossis sphenoidis, enato & ibi radicato polypo increscente, nares obturante, palatum deprimente pendulum, fauces angustante, pharyngem, laryngemque occludente; musculos ossis hyoidis omnes, vel aliquos; musculos laryngis externos, internos, communes, proprios; asperae arteriae membranam interiorem muscularem; pharyngis musculos superiores, & oesophagaeum; ipsum oesophagi musculum; glandulas asperae arteriae & oesophago ita vicinas, ut hae fistulae ab iis tumentibus comprimi queant, ut sunt salivales omnes, tum vagae circa haec loca, ac tandem ipsae Thyroideae.

Videndum jam, quasnam partes tumores illi oedematosi, inflammatorii &c. obsideant, dum anginam faciunt.

Linguam, ejus musculos. Quantum usum lingua, dum per musculosas fibras, ejus substantiam constituentes, & per musculos varios ipsi affixos, movetur, in deglutitione habeat, ex Physiologicis patet; adeoque apparet, tumoribus modo memoratis linguam ejusve musculos obsidentibus, impediri debere deglutitionem. Verum & linguae tumor, imprimis circa ejus radicem, laryngem vicinam sic impedire poterit, ut suffocationis periculum immineat. Vidi talem casum in muliere sexagenaria jam majore, quae ulceribus scorbuticis in utroque crure diu laboraverit; caeterum satis firmae valetudinis. Post meridiem senserat levem quasi asperitatem in lingua; vesperi deinde dolorem circa linguae radicem, qui cito locum mutans linguae apicem occupabat. Adeo autem subito ingravescebat malum, ut, circa medium noctis sequentis vocatus, invenerim aegram fere suffocatam, nihil omnino deglutire valentem. Lingua autem tumidissima totum oris cavum replens deformem penitus molem carneam referebat. Valida venae sectione ilico instituta, & acri clysmate purgante injecto, applicatis simul mollissimis fomentis & cataplasmatibus stetit quidem malum, non increscens amplius, verum post octo horas, cum tumor linguae nihil adhuc minueretur, venae sectio larga denuo instituta fuit, & simile clysma applicatum; tuncque incepit subsidere linguae tumor, & mollior fieri; febris minuebatur, quae antea intensa aderat, & hora quinta pomeridiana jam incipiebat redire utcunque loquela, atque aliquid deglutire poterat; respiratione simul jam satis libera reddita, sicque satis cito ex tanto discrimine evasit.

Videtur & inflammatorius talis linguae tumor ab *Hippocrate* (y) descriptus fuisse: vocatur autem apud ipsum Ὑπογλωσσὶς, quod vocabulum *ranulam* verterunt. Dicit autem: *Si ranula fiat, lingua tumet, parsque sub ipsa & externa dura est ad contactum, & salivam deglutire non potest.* Inflammatorium autem illum tumorem fuisse, patet ex iis, quae deinde sequuntur. Sic

(y) De Morbis Lib. II. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 562.

Sic enim habet: *Ubi vero purulentum fuerit, secato. Interdum vero sua sponte rumpitur, & absque sectione subsidet* &c. Apud *Aretaeum* (z), ubi de angina agit, pariter memoratur, quod lingua extra dentes quandoque promineat, oris cavo ob auctam magnitudinem contineri non potens. Verum talis linguae tumor in pessimis anginis contingit, dum, impedito de tumentibus partibus per jugulares externas cruoris reditu, lingua sanguine accumulato turget, uti postea §. 807. dicetur: hic autem agitur de tali tumore, qui in lingua primo ortus anginam facit; non vero anginam a tumoribus aliarum partium natam sequitur.

Scirrhosos & cancrosos tumores linguam occupare quandoque, atque deglutitionem laedere, ex Historia Medica nimis notum est.

Simul etiam patet, eadem mala fieri posse, si musculi linguae affixi inflammentur, uti quandoque a tumore inflammatorio sub mento, genioglossos musculos impediente, manifeste factum vidi.

Palatum. Ex Physiologicis constat, cibos & potus dorso linguae impositos, inter hanc & palatum fornicatum, sulcis ad fauces determinantibus instructum, pressos, versus pharyngem deduci. Si ergo inflammatorius vel suppuratorius tumor palatum obsideat, vel exostosis hic nata fuerit, patet, deglutitionem laedi debere. Frequentissime tales tumores palati occurrunt, dum dentes superioris maxillae cariosi, vel radicibus suis alveolos pertundentes, membranam palatum osseum investientem irritaverint.

Tonsillas. Et quidem omnium frequentissime tumores anginosi has partes occupant. Notum est, intra binas columnas musculosas, quae utrimque ab uvula descendunt, locari tonsillas, quae membrana mucosa in spiras convoluta constant, ut sic augeatur superficies pro locandis cryptis mucilaginosis, ex quibus exprimitur mucus, dum deglutienda hic transeunt, ut hoc muco lubricata facilius per pharyngem & oesophagum descendere possint. Quamvis autem in sano homine depressa lingua adeo patulae fauces appareant, tonsillae tamen inflammatae & tumentes ita arctant saepe hoc spatium, ut omnis transitus etiam liquidis deglutiendis impediatur. Tonsillas & tonsillarum inflammationem eodem nomine Veteres Medici vocaverunt, παρίσθμια nempe, quia illi parti adjacent, quae inter os & gulam interponitur, & quem isthmum vocaverunt (a). *Glandulas* simpliciter has partes, & harum partium tumentium morbos, videtur vocasse *Celsus* (b), aetatum morbos enumerans. Frequenter autem has partes affici vel ex eo patet, quod *Hippocrates* (c) juniorum morbos recensens, quibus post dentitionem corripi solent, etiam *tonsillarum* meminerit.

Uvulam, hujus musculos. Conicum e medio veli penduli palatini dependens corpus vocatur hodie uvula; *Hippocrates* (d) autem (γαργαρεῶνα) vocavit, atque illud proprium ejus partis nomen quondam videtur fuisse; uva vero vocata fuit eadem pars, dum morbosa mutaverat solitam figuram. Sic enim

(z) De Causis & Signis Morbor. acut. Lib. I. cap. 7. pag. 5.
(a) Galen. Comment. in Aphor. 26. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 121.
(b) Lib. II. cap. 1. pag. 46.
(c) Aphor. 26. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 121.
(d) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 675. & alibi pluribus in locis.

enim σταφυλὴ uva dicitur *Hippocrati* (*e*), *quando ad curgulionem* (γαργαρέωνα) *pituita a capite descendit, isque pendulus & rubicundus evadit, & successu temporis nigrescit.* Unde *Aretaeus* (*f*) etiam monuit, varia huic parti nomina dari, dum per morbos ejus figura mutatur. Si enim ob phlegmonen crassesceret aequaliter per totam suam longitudinem ad extremum usque, tunc dicebatur *Columna* (κίων). Ubi vero extrema ejus pars incresceret tantum & rotunda fieret, simulque liveret, aut subnigricaret, tunc uva (σταφυλὴ) dicebatur, quia tunc figura & color & magnitudo uvam referunt. Sic & uvam vocavit *Hippocrates* (*g*), *quando summus curgulio aqua impletur, ejusque pars extrema rotunda & pellucida fit.* Uvam tamen hanc partem vocavit *Celsus* (*h*), neque nomen mutavit, licet pro variis morbis figuram mutasset haec pars, *& a pituita diducta tenuis, acuta, alba esset; vel si ima livida & crassa, summa tenuis foret.*

Inflammatione, suppuratione, gangraena hanc partem quandoque affici, vel solam, vel una cum vicinis, & periculosam anginam facere, ex *Hippocrate*, *Aretaeo*, aliisque veteribus Medicis patet, qui tales morbos descripserunt: atque idem quotidianis observatis confirmatur. Uvulam scirrhosam redditam eo usque increvisse, ut totum oris cavum impleret, & dentes anteriores fere tangeret, alia occasione ex *Hildano* in Commentariis §. 484. notatum fuit. Musculos autem huic parti affixos, variis ejus motibus in deglutitione perficiendis inservientes, similiter affici posse, satis patet. Uti enim optime monuit *Galenus* (*i*): *haec mala nonnunquam sunt solius tunicae ventriculo & gulae, & faucibus, totique ori communis inflammationes; nonnunquam vero & subjectorum ipsi musculorum.*

Cava ossium frontis, maxillae superioris, ossis sphenoidis &c. Notum est ex Anatomicis & Physiologicis, narium capacitatem augeri sinubus frontalibus, inter ossis frontis laminas a se invicem remotas positis, antris Higmorianis in maxilla superiori formatis; deinde & cellulis ossis cuneiformis, pariter in cava narium patentibus. Simul etiam constat, membranam mucosam narium omnia haec cava investire. Mirae jam observantur excrescentiae hujus membranae per omnia haec cava distributae, quae sensim mole auctae liberam aëri per narium cava vim minuunt, tandemque magis productae per narium foramina prominent, vel & a posteriori parte pone velum pendulum palatinum in fauces protuberant, summa cum molestia. Cum autem illae excrescentiae saepe pluribus in locis narium internarum radicentur, hinc evulsae pluribus quasi radicibus donatae apparent plerumque molles & fungosae, atque hinc vel a multitudine harum propaginum, vel a similitudine cum polypo pisce, qui pluribus cirrhis prominentibus instructus est, polypi vocantur. *Hippocrati* jam descriptum fuit hoc mali genus (*k*) sequentibus: *si polypus oriatur in naso, ex medio cartilaginune*

(*e*) De Morbis Lib. II. cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 553.
(*f*) Lib. I. De Causis & signis morborum acutorum cap. 8. pag. 6. & Galenus Comment. 2. in 2. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 148.
(*g*) De Morbis Lib. II. cap. 10. Charter Tom. VII. pag. 562.
(*h*) Lib. VI. cap. 14. pag. 389. & Lib. VII. cap. 10. N. 3. pag. 445.
(*i*) In Commentar. Aphor. 26. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 121.
(*k*) De Morbis Lib. II. cap. 11. Charter. Tom. VII. pag. 562.

(*cartilaginis* habet alia lectio) *dependet velut curgulio*, *& ubi spiritum expellit (homo) foras progreditur*, *ac mollis est*; *ubi vero spiritum attrahit*, *retrocedit. Obscure loquitur*, *&*, *dum dormit*, *stertit*. Deinde adhuc alias quatuor species polypi narium recenset, duritie majori tantum fere diversas, vel quod in majorem malignitatem degenerantes ad carcinomatis indolem jam accedant. *Celsus* autem notavit, quandoque etiam in fauces polypos narium prominere (*l*), dicens: Πολύπυς *vero est caruncula*, *modo alba*, *modo subrubra*, *quae narium ossibus inhaeret*, *& modo ad labra tendens narem implet*, *modo retro per id foramen*, *quo spiritus a naribus ad fauces descendit*, *adeo increscit*, *ut post uvam conspici possit*, *strangulatque hominem*, *maxime austro aut euro flante*.

Cum autem tales polypi evulsi similem fabricam demonstrent, ac in membrana mucosa narium cava investiente observatur, vasa similia, nerveas fibrillas, cryptas mucaginosas habeant (*m*), videtur concludi posse, nihil aliud esse, nisi hujus membranae mucosae fungosas degenerationes. Hoc ulterius confirmatur, dum in cadaveribus illorum, qui polypis narium antea laboraverant, tales excrescentiae membranae illius mucosae inventae fuerunt. Sic in muliere, cui ante biennium ex nare dextra prominens polypus, similisque pone uvulam emergens, evulsus fuerat, & quae paulo ante mortem de nova quadam molestia in naribus percepta fuerat conquesta, diffracto sinu maxillari similis polypus inventus fuit, quamvis minor (*n*). Ita & *Ruyschius* (*o*) in antro Higmoriano cadaveris publice dissecti polypum invenit; & in muliere, quae a malae tumore & gingivarum excrescentia maligna pessime habebat, post excrescentiae amputationem & dentium molarium aliquot evulsionem, inustione facta, quae ad cavum antri Higmoriani penetrabat, sequentibus diebus minimo digito plures polypos extrusit. Forte membranae, cryptis talibus mucosis plurimis instructae, facilius in tales excrescentias degenerant. Sic vesica urinaria, cujus interior superficies glandulis mucosis instructa est, quandoque similes tales excrescentias morbosas habet, pertinacis saepe ischuriae causas, si prope collum vesicae haereant (*p*).

Per varia autem narium internarum loca suis radicibus dispergi tales polypos, docet figura polypi utramque narem obturantis, simulque duplici prominentia in faucibus protuberantis, feliciter evulsi, quae habetur apud *Tulpium* (*q*). Ubi simul notandum, quod & venas per polypum hunc dispersas invenerit, & omnes ejus propagines membraneo velamento tectas viderit; sub quo continebatur concreta pituita, in plerisque mollis & pellucida, in aliis dura ac opaca instar cornu adusti: ex quibus modo dicta de polypi narium natura pulchre confirmantur.

Posse autem polypum in his narium cavis radicatum, mole dein auctum, respirationem & deglutitionem impedire satis patet: & tristissimum talem casum vidit *Celeberrimus Boërhaavius* in homine, ad quem a chirurgo suburbano

(*l*) Cels. Lib. VI. cap. 8. N. 2. pag. 380. (*m*) Academ. de Sciences l'An 1704. hist. pag. 40. (*n*) Abridgem. Tom. III. pag. 57. 58.
(*o*) Observ. Anatom. Chirurg. Centur. observ. 77. pag. 71.
(*p*) Ibid. Observ. 78. pag. 72. (*q*) Observ. Medic. Lib. I. cap. 26. pag. 50.

bano vocabatur, qui, licet caeteroquin ſatis peritus eſſet, candide fatebatur, ſe ignorare, quo morbo aeger decumberet. Animam fere agebat miſer, jamjam ſuffocandus, cumque maxillae non ſine moleſtia deductae erant, in conſpectum venit lingua, informem lividam maſſam carneam referens; quia depreſſa, aliud occurrebat corpus, quod primo aſpectu vix diſtingui poterat: verum patuit accurato examine, eſſe velum pendulum palatinum verſus anteriora pulſum, ſic ut quam proxime ad dentes anteriores accederet. Cum ex hiſtoria morbi praegreſſa ſatis pateret, polypum, ex naſi poſterioribus foraminibus deſcendentem, velum pendulum verſus anteriora protruſiſſe, nihil ſupereſſe videbatur, niſi ut velum illud pendulum diſcinderetur, & deinde polypus tolleretur vel integre, vel pro parte ſaltem, ut levaretur aeger. Verum, dum ſe huic operationi perficiendae accingebat chirurgus, miſer aeger ſuffocatus periit.

Antequam ergo in tantam molem excreſcant polypi, tollendi ſunt: quod ſatis commode fit, ſi in nares, vel pone velum palatinum prominuli, forcipe prehendi poſſint; tunc enim, ſaepe abſque magno dolore vel haemorrhagia, uti teſtantur obſervationes Medicae, evelli poſſunt. Hoc facto alumine, multa aqua diluto, per nares attracto ſiccantur fungoſae polyporum reliquiae, cum aliter ſaepe repullulent, uti frequenter contingit.

Ubi vero ſic haerent polypi, ut commode prehendi nequeant, vel, his evulſis, illorum adhuc reliquiae ſuperſunt, an tentari poſſet illa methodus, quae apud *Hippocratem* (r) deſcribitur? ſumebat nempe ſpongiam talis craſſitiei, ut naſo aptari poſſet; dein contortam & lino Aegyptiaco circumvolutam, ut durior eſſet, quadruplici filo lineo alligabat, ſic ut unumquodque filum cubitalem haberet longitudinem. Deinde, quatuor his filis in unum principium coactis, ſumebat tenuem virgam ſtanneam, quae altera ſui parte foramen habebat tranſmittendis quatuor his filis ſimul unitis aptum. Per nares dein virgam ſtanneam in os dimittebat acuta ſua parte, atque illam arreptam trahebat, donec principium filorum apprehenderet. Deinde ſpecillo biſulco ſub uvula demiſſo ſuſtinebat haec fila, ne, inter trahendum, illa aut velum palatinum lacerarentur, ſicque juſſit fila obnixe trahendo polypum educi, dum nempe ſpongia per nares traheretur in fauces, atque in hoc itinere averreret illa, quae in his locis haerebant, obſtacula. Hanc methodum poſtea adoptaverunt celebres chirurgi, ſed hoc diſcrimine, quod chordam, qualis ſetaceis adhiberi ſolet, digito pone velum pendulum palatinum ducerent, illamque tenui incurvo forcipe per naſum demiſſo prehenſam educerent, ſicque unum chordae extremum de naſo, alterum ex ore penderet. Mota chorda poterat atteri polypus, & dum ſuppurantibus inungeretur illa chordae pars, quae in naſi cavo manebat, leniter conſumi. Similem fere cautelam adhibebant, dum chorda trahebatur, ac *Hippocrates* juſſerat, ne velum pendulum laederetur (ſ). Facile autem patet, tantum ſic poſſe tolli polypos vel illorum reliquias, quae in narium proprie dicendis cavis haerent; omne enim, quod in antris Higmorianis, ſinubus frontalibus, aut oſſis ſphenoïdis cavis haeret, hac methodo attingi nequit.

 Muſcu-

(r) De Morbis Lib. II. cap. 11. Charter. Tom. VII. pag. 562. 563.
(ſ) Medical Eſſays Tom. II. pag. 376. Le Dran Obſerv. Tom. I. obſerv. 6.

Musculos ossis hyoidis omnes, vel aliquos. Deglutitionis historia in Physiologicis tradita (*t*) docet, quam numerosi musculi ad illam perficiendam concurrant, quorum plures ossi hyoidi inseruntur. Si ergo inflammati fuerint quidam ex his musculis, vel convulsi, aut paralytici, patet, turbari debere deglutitionis actionem, & quidem variis modis pro diversis musculis affectis, quorum usus ex Physiologicis cognitus; docere poterit, quinam ex his laesi fuerint, dum attenditur, quaenam in deglutitione perficienda inveniantur impedimenta, & quo deglutitionis tempore haec occurrant. Idem jam de pharyngis musculis, oesophagaeo, & ipsius eosophagi musculo verum est.

Musculos laryngis externos, internos, communes, proprios. Asperae arteriae extremum, concursu cartilaginum binarum Arytaenoidῶν, & incumbente epiglottide factum, una cum suppositis cartilaginibus thyroidea & cricoidea, ad laryngem pertinet. Notum autem est ex Anatomicis, plurimos musculos omnibus his partibus affigi, quorum quidam externae, alii internae memoratarum partium superficiei adhaerent, & dilatandae vel arctandae glottidis rimae pro vocis modulamine serviunt; uti etiam ad plures alios usus in Physiologia descriptos. Verum & ab iisdem partibus alii musculi oriuntur, in vicinam pharyngem v. g. inserti, & deglutitioni servientes. Praeterea novimus, inter deglutiendum totam laryngem attolli, & dein iterum deprimi per musculos ad hanc rem destinatos. Poterunt ergo & hic similia mala obtinere, ac modo de ossis hyoidis musculis dictum fuit, & periculosissimae quidem anginae oriri, uti postea ad §. 802. patebit.

Asperae arteriae membranam interiorem muscularem. Arteria aspera dicta segmentis orbicularibus cartilagineis, parte postica abscissis, atque ibi loci membrana valida completis, constat. Sed & ipsa haec segmenta cartilaginea vinculis musculosis interpositis junguntur. Poterit ergo inflammata haec membrana & tumens liberum aëris ingressum in pulmonem impedire, sicque respirationem laedere; & ab eadem causa etiam deglutitio turbabitur, dum per oesophagum deglutita descendentia accumbentem asperae arteriae posticam partem membranaceam, inflammatam & dolentem, irritant; uti etiam dum inter deglutiendum una cum larynge aspera arteria sursum trahitur. De anginae hac specie postea §. 801. agetur.

Pharyngis musculos superiores, & oesophagaeum, & ipsum oesophagi musculum. Ex deglutitionis historia enim notum est, pharyngem dilatari variis musculis, ut deglutienda facilius ejus cavum ingrediantur; deinde, huc pulsis deglutiendis & oesophagi initium ingressis, stringi musculum oesophagaeum, qui ab utroque latere cartilaginis cricoidis ortus oesophagi orificium amplectitur & extrorsum ambit: sed deglutita, in oesophagi tubo jam haerentia, non descendunt tanquam per infundibulum proprio pondere in ventriculum, verum fibris muscularibus, tam orbicularibus quam longitudinalibus musculosam oesophagi tunicam constituentibus, promoventur per lubricam mucoque madentem hanc viam. Facile ergo patet, musculis his inflammatis, vel & convulsis, uti toties in hystericis mulieribus fit, deglutitionem impediri debere, uti postea pluribus ad §. 804. dicetur.

Glandulas asperae arteriae & oesophago ita vicinas &c. Ut enim & respiratio & deglutitio exerceri possint, patulae requiruntur viae, quae aërem

(*t*) Institut. Boërh. §. 70. ad 75.

aërem vel deglutienda admittunt, & mobiles debent esse partes, quae varios illos motus ad has functiones requisitos perficere debent. Glandularum ergo circa haec loca dispositarum tumores inflammatorii, suppuratorii, scirrhosi &c. vel arctando mole sua vias, vel impediendo liberam adeo numerosorum hic musculorum actionem, & respirationem, & deglutitionem laedere possunt, uti facile patet. Verum parotides, & reliquae salivales glandulae, sic tumentes frequentem satis anginae causam faciunt, & curatu difficillimam quidem, si in scirrhosam indolem degenerent. Cryptae illae mucosae in pharynge, oesophago, larynge, aspera arteria haerentes, obstructae & tumentes eadem producere possunt mala, dum simul, his partibus male affectis, debita muci secretio, omnes has vias lubricantis, deficit. Glandulae vagae dictae, quia variis nec certis semper locis dispositae inveniuntur, huc etiam spectant, uti & illae, quae parti posticae oesophagi circa quintam thoracis vertebram adjacent, a *Vesalio* & *Morgagno* descriptae. Verum de his plura dicenda erunt ad §. 797., quando de angina scirrhosa agetur.

Referuntur huc & thyroideae glandulae, cartilagini ejusdem nominis incumbentes; verum tamen ab illarum tumore, nisi admodum magnus & durus sit, non adeo poterit impediri deglutitio vel respiratio, cum in externa parte colli ponantur, & subjectae cartilagines satis resistant, ut laryngis compressio inde fieri nequeat. Si vero immani tumore, vel accretione cum vicinis partibus, laryngis in deglutitione motum impediant, poterunt & deglutitionem laedere. Rarius autem hoc contingere evincunt Tyrolenses & Carneolae incolae, qui ingentes in colli anteriori parte tumores absque multo malo tota sua vita gerunt.

§. 789. Ex qua historia (785. ad 789.) perfecta apparet ratio tam multiplicis, improvisi, & funesti saepe eventus, hujus mali (783.)

Quando vel dolore, vel impedimento, vel utrisque simul concurrentibus deglutitio vel respiratio laeditur, angina vocatur generali nomine talis morbus, si causa nempe illius supra stomachum & pulmonem haereat. Verum ex antecedentibus patuit, quam multiplex ille morbus esse possit, dum vel tumorem conspicuum comitem habet, vel absque ullo tumoris interni vel externi signo aggreditur, plerumque tunc periculosissimus, uti dictum fuit. Quae autem cum tumore est angina, diversa iterum est ratione materiae tumorem facientis, oedematosae, inflammatoriae &c., atque iterum ratione partium adeo numerosarum, quae deglutitioni & respirationi serviunt, & per illos tumores laedi vel impediri possunt, sicque nova ejusdem morbi varietas exsurgit, admodum multiplex. Cum autem observata medica doceant, inflammationes, catarrhos, oedemata, convulsiones subito varias corporis partes quandoque occupare, absque signis ullis praegressis saepe, patet ratio, quare aliquando tam improviso sanissimos caeteroquin homines angina corripiat. Simul etiam intelligitur ratio funesti toties eventus in hoc morbo, dum nempe tumores subito nati, imprimis circa laryngem, omnem aditum aëri per asperam arteriam in pulmones denegant, sicque citissime aegros strangulans:

lant: vel etiam dum glandularum hic positarum tumores in scirrhos nulla arte saepe resolvendos degenerant; unde fere aeque certa pernicies imminet, quamvis non tantum subito tale malum homines de medio tollat, sed sensim increscente tumore respiratio impediatur, vel transitus cibi & potus per oesophagum tollatur, donec lento marasmo, Tantali poenas diu experti, miserrime pereant.

§. 790. QUum vero tam varius ille morbus sit, tam varium effectum producat; variaque adeo remedia & artem medendi postulet, quantum brevitas hic necessaria permittit, eum recenseri necesse est.

Quamvis autem scopus fuerit, hoc loco tantum agere de morbis illis acutis, qui singularem inflammationem inducunt huic illive organo, & ab ejus functione laesa nomen accipiunt (vide §. 770.*); adeoque de inflammatoria angina tantum hic dicendum foret, tamen cum sub eodem nomine adeo diversus hic morbus sit, tam varios effectus producat, & diversam adeo, imo & oppositam quandoque, medendi methodum requirat; conducet & de aliis anginae speciebus agere, quae vel absque inflammatione sunt, vel inflammationis varios exitus in suppurationem, scirrhum, vel gangraenam pro sua causa materiali agnoscunt. Recensebuntur ergo breviter variae anginae species, quatenus nempe harum diversitas a natura tumoris, organa deglutitionis vel respirationis impedientis, deducitur. Illa enim hujus morbi varietas, quae a locis per hos tumores occupatis pendet, non adeo multum mutat medendi methodum, licet prognosis diversa inde pendeat, & magis minusve periculosus idem nomine morbus sit, prout has illasve partes obsederit. Sive enim larynx inflammata fuerit, & strangulationis imminentis periculum fecerit; sive in pharynge simile malum haerens deglutitionem impediverit, eadem curatio requiritur, nempe inflammationis praesentis resolutio. In priori tamen casu ingens discrimen postulat, ut simul & semel validissima adhibeantur remedia; quibus similia, sed leviora, in posteriori casu applicare pariter debent, uti postea patebit, ubi de angina inflammatoria has partes occupante dicetur. De diversis ergo his anginae speciebus singularibus capitulis nunc agendum erit.

ANGINA AQUOSA.

§. 791. ANgina aquosa, oedematosa, catarrhosa tenuis, est impedita, vel dolens respirandi, vel deglutiendi exercitatio, cum tumore lymphatico partium, quibus illa fit, vel vicinarum.

Quando tumor albus, aquosus, frigidus, absque inflammationis validae comitantis signis occupat illas partes, quae deglutitioni vel respirationi serviunt, vel in vicinis locis similis tumor natus horum organorum functiones turbat, dicitur adesse angina aquosa vel oedematosa. Raro magnus dolor hanc speciem anginae comitatur; quia, uti ante dictum fuit, oedematosis tumoribus proprium est, ut indolentes sint. Si autem quis dolor adsit, ille plerumque tantum a distractione partium per hos tumores facta nascitur. In debilibus, pallidis, Leucophlegmaticis, in quibus totum fere corpus frigido & inerti tumore turget, quandoque talis angina observatur; in reliquis apparet fere nunquam. Uvula tunc plerumque elongata, pellucida fere, aggesto humore aquoso turget, tonsillae quandoque pariter tument, pallidae omnino. Verum & in vicinis partibus similes tumores nasci poterunt a variis causis, uti statim videbimus.

Huc etiam refertur catarrhosa tenuis. Uti enim dictum fuit ad §. 787., catarrhi sedes est membrana illa mucosa, quae nares internas, fauces, oesophagum, asperam arteriam &c. investit; atque haec membrana, dum catarrho laborant homines, tumet, tenue, & saepe acrius liquidum, plorat, quod nares excoriat, & vicina loca, per quae depluit, irritat. Si ergo illa membranae pars, quae uvulam, pharyngem, tonsillas &c. investit, simili afficiatur modo, deglutitio laesa erit; si laryngem vel asperam arteriam idem morbus corripiat, cum molestissima tussi impedietur libera respiratio. Evidenter hoc apparet, quando catarrhi epidemice grassantur; tunc enim quibusdam tonsillae tument, aliis molestissima tussis adest, aliqui obtuso dolore capitis cum plenitudinis sensu laborant, a tumente eadem membrana in sinubus frontalibus, uti admodum probabile videtur. Imo in quibusdam manifeste observavi, per varia membranae Schneiderianae loca eundem morbum successive oberrasse, & pro diversitate locorum varia dedisse symptomata; quae tamen omnia eadem curandi methodo, de qua postea, tolli poterant. Quamvis autem levis & quasi superficiaria hujus membranae inflammatio saepe in catarrhosis illis morbis observetur; cum tamen facile resolvatur illa, nisi perversa curatione exasperetur, & copiam tenuioris liquidi, in initio saltem catarrhi, plorent hae partes; ad hanc anginae speciem potius refertur, quam ad inflammatoriam, quae longe pejoribus stipatur symptomatibus, ingens discrimen habet, & longe vilidiora remedia requirit.

§. 792. HAbet ergo, ut caeterae aquosae colluvies, sedem in parte glandularum, ubi reconditur atque excernitur secreta arteriis lympha.

Dum aquosa colluvies in corpore aggregatur, illa non haeret in vasis arteriosis & venosis, per quae jugi motu moventur fluida, sed in cavis majoribus & minoribus corporis aggregatur, uti postea patebit, quando de Hydrope agendum erit. Verum quidem est, vasa arteriosa lymphatica posse obstrui circa fines suos, immeabili reddito liquido, quod per haec vasa naturaliter movetur, adeoque & ab impetu liquidi obstructos fines urgentis posse dilatari & tumere, unde a distentis his vasis liquido pellucido tumor lymphaticus in his partibus nasci posse videtur. Sed tunc adesset oedema calidum, sive vera inflammatio in vasis arteriosis minimis, liquida colorata, ut serum sanguinis ejusque partem rubram, non admittentibus; de quo videantur illa, quae in Commentariis §. 380. notata sunt. Simul autem patet, tale malum ad inflammatoriam anginam referendum esse. Agitur autem hic potius de lymphaticis tumoribus, quae in cavis naturalibus harum partium, ab aggestione liquidi saepe immaniter dilatatis, haerent. Tales fieri posse in tunica cellulosa, quae musculos in his locis positos, illorumque fibras investit, patet ex illis, quae in Hydrope, anasarca dicto, observantur, & uvula quandoque tali tumore albo aquoso obsidetur. Verum & numerosi in his locis folliculi, in quorum cava secretus ab arteriis liquor dat mucum omnia haec loca lubricantem, obstructis illorum emissariis, sic dilatari posse videntur, & aquosos tales tumores facere. Ubicunque ergo reconditur & excernitur secreta arteriis lympha, si ejus resorptio per venas bibulas, vel ejus excretio per emissaria impediatur a quacunque demum causa, tales tumores nasci poterunt; sive dispersi per membranam cellulosam, sive in cavo quodam naturali, aucto per aggestionem liquidi contenti. *Celeberrimus Boerhaavius* in nobili virgine talem tumorem vidit, qui ab osse hyoide ad scapulae acromium usque totum colli latus occupabat, & mole sua liberum musculorum accumbentium motum impediebat. Divisis scalpello integumentis enucleabatur ille tumor, atque apparuit, liquidum limpidum, utcunque lentescens, membrana satis tenaci inclusum hunc tumorem constituisse. Similem vidi tumorem sub musculo mastoideo haerentem, magnitudine ovum columbinum aequantem: & plures tales casus apud collectores observationum Medicarum inveniuntur.

§. 793. ERgo pro causa agnoscit quidquid exitum liberum lymphae impedit: eorum vero est numerus ingens, & diversitas. Compressio venarum quaecunque, in quas forte earum glandularum emissaria se evacuant: obstructio nata in ipso folliculo glandulae a gypso, pituita, lapide, fungo, & similibus ibidem enatis; obstructio facta in ipsis emissariis a causis eisdem; compressio eorumdem locorum; frigus finibus excretoriorum meatuum applicatum; debilior humorum circumactio.

Lym-

Lymphae ex arteriis ſecretae aggeſtio cauſam materialem talium tumorum conſtituit: quidquid ergo impedit lymphae exitum liberum, cauſa horum tumorum eſſe poteſt. Verum lympha haec vel per venas reſorbetur, vel, libere exhalans in oris, faucium, laryngis, oeſophagi cava, difflatur de corpore, aut, in cavis quibuſdam collecta, per emiſſaria dein emittitur. Quidquid ergo lymphae reſorptionem, & reſorptae per venas motum impedit, aut ipſum glandulae cavum vel ejus emiſſarium obſtruit, poterit his tumoribus originem dare. Unde patet, harum cauſarum ingentem quidem numerum & diverſitatem eſſe, ſed interim tamen ad modo dictas claſſes reduci poſſe.

Compreſſio venarum quaecunque &c. Quando de contuſionis curatione §. 333. agebatur, probatum fuit, effuſos vaſis ruptis humores, in cavis naturalibus vel morboſis collectos, ſenſim diſſipari, dum attenuati reſorbentur oſculis venarum bibularum in omni corporis ſuperficie externa atque interna hiantibus: unde *Hippocrates*, uti ibidem notatum fuit, dixerat, *carnes attractices eſſe ex cavo & extrinſecus*. Verum, ut venae illae bibulae reſorbere poſſint contiguos humores, requiritur, ut ſe evacuare poſſint in majores ramos, ſicque per hos reſorpta lympha redire poſſit ad cor. Ubi ergo compreſſae fuerint venae, impedietur haec reſorptio, dum interim arteriae exhalantes pergunt lympham expellere in cava majora & minora corporis: fiet ergo aggeſtio lymphae non reſorptae, & tumebunt diſtentae hoc liquido partes. Forte etiam glandularum hic poſitarum emiſſaria in venas ſe evacuant: plurimae enim circa haec loca diſponuntur glandulae, quarum emiſſaria nondum detecta ſunt, licet ſimilis apparatus in his videatur adeſſe, ac in illis, quae excretorio ductu conſpicuo ſecretam a ſanguine arterioſo lympham eructant, quales ſunt glandulae maxillares, ſublinguales &c. Pulcherrimum experimentum inſtituit *Lovverus* (*u*), quo directe probatur, compreſſionem venarum tumores tales lymphaticos in glandulis efficere. Venas jugulares ſubducto filo ligaverat arcte in cane vivo, & poſt aliquot horas partes omnes ſupra ligaturam miro intumeſcebant modo, & intra biduum canis, *quaſi angina ſuffocatus*, interiit. Toto autem hoc tempore lacrymae ubertim fluebant, & copioſiſſima ſaliva ex ore ſtillabat, aeque ac ſi hydrargyro aſſumpto ſalivationem pateretur hoc animal. Poſt mortem animalis dum cutim a tumefactis partibus ſepararet, credens ſe ſanguine extravaſato turgida inventurum omnia, mirabatur, quod nullum veſtigium, vel colorem fere, ſanguinis obſervaret, ſed muſculi omnes & glandulae ſero limpido maxime diſtentae, & admodum pellucidae, apparerent. Atheromata, ſteatomata, ſimileſve tumores circa haec loca nati, comprimendo vicinas venas mole ſua, aquoſam anginam ſic facere poſſent.

Obſtructio nata in ipſo folliculo glandulae &c. Sive enim in ipſo cavo glanduloſi folliculi, ſive in ejus emiſſario, haeſerit impedimentum, quod liberum exitum ſecreti glanduloſa fabrica liquidi impedit, effectus erit idem; nempe accumulatio lymphae, & partium harum diſtenſio. Externam compreſſionem idem efficere poſſe, ſatis patet. Numquid ſic concreto in cutaneis folliculis liquido, quod illorum fabrica ab arterioſo ſanguine ſecre-

(*u*) De Corde cap. 2. pag. 123.

tum fuerat, magni tumores nascuntur saepius. Lentescere posse liquidum in his folliculis retentum, satis docet mucus, qui fauces & os internum lubricat, ex cryptulis mucosis harum partium prodiens. Cum autem minimarum glandularum fabrica non adeó distincte sensibus pateat, ex majorum partium, in quibus similis structura deprehenditur, cognitione hoc melius intelligi poterit. Cystis fellea secretum arteriis per tunicas dispersis liquidum, etiam ex hepate peculiaribus ductibus allatum, cavo suo recipit, colligit, & deinde per emissarium suum demittit. Verum observata numerosissima evincunt (uti postea patebit, ubi de *Hepatitide* & *Ictero* agetur) collectam in cavo cystidis felleae bilem lentescere posse sic, ut per ductum cysticum nulla vi exprimi possit, calculosas hic concretiones fieri &c., quae similiter bilis exitum impediunt. Cystis autem fellea non inepte exprimit illam fabricam, quae folliculis glandulosis tribui solet, in quibus nempe cava membrana, arteriolis illam perreptantibus, secretum a sanguine liquidum recipit, colligit, & per emissarium suum educit: unde admodum probabile videtur, in glandulis, earumque emissariis, similes obstructiones nasci posse, a gypso, pituita, calculo &c. Docuerunt autem observationes, revera talia in quibusdam glandulis circa haec loca dispositis haesisse impedimenta. Unum alterumve hujus rei exemplum adduxisse sufficiet. Homo, dum hyemali tempore per mare iter faceret, valido laborabat catarrho, qui diutius solito affligebat, & aliquo tempore postea durum tumorem sub lingua natum observavit, circa aperturam ductus Whartoniani. Mansit per septem annos ille tumor, absque magna molestia, nisi quod doleret locus, dum catarrho corripiebatur. Postea saepe subito incipiebant tumere omnes glandulae circa haec loca dispositae, simulac in prandio vel coena primum cerevisiae haustum sumeret, tumore tamen brevi evanido. Octavo autem anno, praegressa vertigine, incepit locus affectus subito tumere, & per ductus Whartoniani aperturam pus emire coepit: suppressa dein subito puris evacuatione tumor augebatur, cum imminentis strangulationis periculo. In his angustiis mansit aeger per quinque dies, cum incredibili salivae profluvio, tuncque inciso loco eductus fuit calculus albicans, sed viridi purulenta materia tectus, figura sua & mole fabam equinam referens, pondere aequans septem grana, atque in superficie sua habebat manifesta vestigia capillarium quasi vasculorum, quae contiguo ipsis calculo, & adhuc molliori, has notas impressserant (x). Similem calculum ex linguae radice prodiisse in alio aegro, ibidem pariter habetur, pluraque similia exempla apud auctores occurrunt. Quando de calculo postea agetur, patebit, vix ulla corporis loca a calculosis concretionibus immunia esse, atque in tenuissimis etiam humoribus calculi rudimenta haerere posse: adeoque non mirum videbitur, etiam in his locis talia observata fuisse.

Frigus finibus excretoriorum meatuum applicatum. Contrahi per frigus aëris arteriolarum exhalantium in corporis superficie oscula, docuerunt *Sanctorius*, *De Gorter*, aliique, qui de statica Medicina scripserunt: experimentis enim directis invenerunt, perspirationem insensibilem dictam minui, dum subitum & insolitum frigus partes corporis afflaret. Verum omnes par-

(x) Acta Anglican. N. 83. pag. 4062. Abridgement, Tom. III. pag. 155. 156.

partes oris interni, faucium, laryngis, asperae arteriae &c. perpetuo rore, ex ultimis illis emissariis exhalante, madent & foventur; & longe plus perspirare videntur, quam reliqua corporis externi superficies. Dum ergo in his locis ultimi illi meatus excretorii frigore stringuntur, vasa, quae liquidum exhalaturum adferebant, auctis circa fines resistentiis, magis dilatantur & tument, dum manet, imo & augetur potius, liquidi per vasa haec, motus. Cum autem vasa haec adferentia tutius recondantur, non tam cito nec tam valide poterunt constringi a frigore, quam meatus excretorii in exteriori superficie positi; adeoque tumebunt, & dilatabuntur, atque ob hanc causam reseratis postea meatibus exhalantibus haec vasa dilatata pergent majorem copiam humorum, & crassiorum saepe, transmittere.

Evidenter hoc apparet in gravedine sive catarrho, qui morbus nunquam frequentius affligit, quam ubi calidam aëris temperiem subitum frigus excipit; uti dum post summos aestivos fervores tonitru cum imbribus & grandine sequitur, & subitum frigus aëri inducit, uti etiam dum largo foco calidum corpus acri hyemali frigori subito exponitur. Membrana enim, nares investiens internas, tunc saepe sic tumet, ut omnis aëri per nares aditus impediatur. Postea copiosus humor de naribus destillat, & saepe satis spissus. Prout jam simile malum varias partes occupat, diversa parit symptomata: in naribus sternutationem & coryzam dictam; in tonsillis, pharynge, faucibus deglutitionem impedit; in larynge, aspera arteria, pulmone, tussim facit, & quandoque respirationis impedimentum, prout magis minusve partes affectae tument. Simul etiam patet ratio, quare debilioris constitutionis homines & saepius & validius his morbis affligantur, quia nempe minus firma in his vasa, obstructis excretoriis meatibus, facilius dilatantur, & dilatata non tam cito in pristinam dimensionem redeunt; unde quandoque horum locorum vasa sic degenerant, ut pergant diu & valide humores per has vias expellere, sicque totum corpus emungatur, unde in verum marasmum incidant tales aegri; uti satis numerosis observationibus constat. Legi merentur, quae de hac re habet pulcherrima *Celeberrimus Simsonus* (y), ubi explicat, quomodo ex frigore corrumpantur humores. Patet hinc ratio quare *Celsus*, qui sana & firma corpora exercitiis validis uti voluit, & interdum balneis, interdum aquis frigidis muniri sic, ut absque noxa subitas aëris vicissitudines tolerare possent (z), imbecillos monuerit, *ut caveant meridianum solem, matutinum & vespertinum frigus, itemque auras fluminum atque stagnorum; minimeque nubilo coelo soli aperienti se committerent, ne modo frigus modo calor moveat: quae res maxime gravedines destillationesque concitat.* Simul apparet, quare *Hippocrates* (a) dixerit: *Frigida, velut nix & glacies, pectori inimica, tusses movent, & sanguinis eruptiones cient, & catarrhos excitant.*

Debilior humorum circumactio. Observatum fuit semper, uti alia occasione in Commentariis §. 44. dictum fuit, illam vim, qua minimae venulae absorbentes imbibunt effusos in cava corporis loca humores, crescere & decrescere proportionaliter ad circulationis vires: atque haec est ratio, quare in morbis acutis, ubi nimia adest circulationis velocitas, exsiccentur omnia;

(y) In differtat. 3. pag. 106. &c. (z) Lib. I. cap. 1. pag. 20. & cap. 2. pag. 22.
(a) Aphor. 24. Sect. V. Charter. Tom. IX. pag. 209.

in languidis & chronicis morbis vero, ſenſim accumulatis humoribus, turgeat totum corpus. In chloroſi laborantibus puellis haec res evidentiſſime apparet: albo enim tumore totum corpus occupatur, dum languet humorum per vaſa motus. Ubi autem ſalutari ferri, imprimis in acidis vegetabilibus ſoluti, uſu firmantur ſolidae corporis partes, & inſtauratur languens humorum motus, ſubſidet ille tumor brevi abſque ullis evacuantibus adhibitis. Debilior ergo humorum circumactio inter cauſas anginae aquoſae numeratur, quatenus nempe in corpore accumulatur aquoſa colluvies; imprimis autem, ſi concurrant talia, quae hanc colluviem verſus loca §. 788. enumerata determinant; de quibus poſtea §. 799. dicendum erit.

§. 794. EFfectus talis mali ſunt; tumor aquoſus, albus, frigidus; vicinorum compreſſio; impedimentum functionum, quae a non compreſſis pendebant.

Ex ante dictis patet, quinam hujus mali effectus ſint; partium nempe affectarum tumor: verum non inflammatorius, ſed laxus, mollis, frigidus, aquoſus. Talis videtur fuiſſe uvula *Hippocratis* (*b*): *quando ſummus curgulio aqua impletur, ejuſque pars extrema rotunda & pellucida fit, & reſpirationem intercipit.* Similem affectum & *Celſus* notavit, uti in Commentariis §. 788. dictum fuit. Vicinas autem locis tumentibus partes comprimi, adeoque & harum functiones impediri, evidens eſt.

§. 795. HInc ſigna diagnoſtica (791. 792. 793.), & prognoſtica (794.) facillime pateſcunt.

Diagnoſis autem hujus morbi pariter ex ante dictis, evidens eſt. Tumor enim albus & aquoſus ſenſibus patet; ſimul abſunt ſigna inflammationis. Confirmatur diagnoſis, ſi hiſtoria morbi docuerit, tales cauſas praegreſſas fuiſſe, quae §. 793. recenſitae fuerunt. Prognoſis autem docet, caeteris paribus, talem anginam minus periculoſam eſſe illa, quae ab inflammatione fit. Reliquae autem prognoſis diverſitates a cauſa cognita mali & loco, quem tumores tales aquoſi occupant, deſumuntur. Sic v. g. facilior cura praevidetur, ſi a pituita obſtructa fuerint emiſſaria, quam a calculo. Longe majus diſcrimen imminet, ſi circa laryngem tales tumores haeſerint, quam ſi pharyngem aut tonſillas occupent. Levius etiam periculum in hac anginae ſpecie videtur agnoviſſe *Hippocrates* (*c*), dum de uva morbo agens dicit: *Si hic morbus per ſe conſiſtat, minus moritur.*

§. 796.

(*b*) De Morbis Lib. II. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 562. (*c*) Ibidem.

§. 796. Curatio autem hic peragetur iis, quae 1. causas obstruentes resolvunt, movent, aut rodendo, vel secando tollunt. Huc spectant emollientia, aperientia, laxantia, forma fotus, cataplasmatis, gargarismatis, injectionis, collutorii, vaporis, applicata; tum frictiones; caustica; scalpellum. 2. quae copiam lymphae, per opposita loca evacuando, minuunt: quod fit apophlegmatismis, vesicatoriis, sudoriferis siccis externis, internis, diureticis similibus, hydragogis per alvum. 3. abstinentia ab liquidis, victu calefaciente, exsiccante. 4. augendo vim circulationis per remedia nota (98.99.).

1. Quidquid liberum exitum lymphae impedit, aquosae anginae causa esse poterit, uti ad §. 793. dictum fuit; adeoque ut legitima curatio hujus mali institui possit, debet prius cognita esse ejus causa: tunc enim determinari poterit, qua methodo cura tentari debeat. Si enim causa talis est, ut illam resolvi posse spes sit, talia adhibentur, quae huic scopo apta sunt, & solvendo concreta, vel & movendo stagnantia effectum suum praestare valent. Sed si v. g. calculus in glandulae emissario haerens liberum secretae lymphae iter impediat, facile patet, hujus mali resolutionem exspectari non posse, sed requiri potius, ut prudenti sectione tollatur hoc impedimentum. Ita etiam si durus scirrhosus tumor, venas comprimendo talem anginam produxerit, sola exstirpatio talis tumoris, vel & multa cum prudentia instituta erosio, uti sequenti paragrapho dicetur, tentari debent.

Emollientia, aperientia, laxantia, forma fotus, cataplasmatis &c. applicata locum habebunt, ubi spes est, per haec expediri posse obstructas glandulas, illarumve emissaria, ut sic liber lymphae transitus redeat. Insignis imprimis horum usus est in angina catarrhosa, dum frigus finibus excretoriorum meatuum applicatum morbum fecit. Pessimus apud vulgum mos obtinuit, tentandi similes morbos calidissimis remediis, quia nempe a frigore ortum illos duxisse apud omnes in confesso est: ita enim urgendo loca obstructa majori circulationis impetu, antequam haec emissaria reserata sunt, valida inflammatio saepe excitatur; & aucto tumore partium levis ex sua natura morbus saepe admodum periculosus evadit. Pulcherrime curantur tales anginae, si potus aquosos tepidos, leviter aromaticos, magna copia sumant aegri, ex radicibus bardanae, scorzonerae, tragopogoni, sisari, quinque radicibus aperientibus, lignis trium santalorum, sassaphras &c. paratos (vide formulas similium medicamentorum in Materia Medica ad numerum quartum Sect. 54.); victum instituant ex solis carnis vitulinae jusculis, cum endivia, lactuca, chaerophyllo &c. decoctis; ab omni acri, salso, aut indigestili cibo abstineant; in aëre tepido degant; nares, os internum, fauces tepidae aquae halitu foveant frequenter; vel gargarismata, collutoria, fomenta ex similibus parata saepe & diu ore contineant; cataplasmate ex mollissimis parato colli anteriora involvant; deinde bis vel ter de die remoto cataplasmate linteo molli leniter perfricent. Omnibus enim his conspirantibus reserantur constricta a frigore emissaria, omnes humores diluuntur & attenuantur, vasaque sic disponuntur,

ut

ut facillime illos transmittere possint; dum simul leni stimulo aromatico laudatorum remediorum, multa aqua diluto, ad blandam diaphoresin, tanti in his morbis usus, disponitur corpus.

Ubi vero aquosa colluvies, in cellulosa tunica harum partium aggesta, tumores facit, vel magnitudine, vel situ suo, molestos aut periculosos, facile patet, emollientibus illis & laxantibus remediis locum non esse; sed tunc potius illa conducunt, quae sequenti numero commendantur: aut si periculum in mora videatur esse, ne tumores aucti suffocationis periculum inducant, causticis vel scalpello via conciliatur aggestis aquosis humoribus. Ita *Hippocrates (d)*, dum uvulae apex aqua impletus esset, ejusque pars extrema, rotunda & pellucida, respirationem interciperet, jussit, ut uvulae extremum, digito prehensum, & sursum ad palatum appressum, discinderetur. Et alio in loco (e) diserte monet, hanc sectionem instituendam esse, *ut aqua educatur*; tentatis prius gargarismis, cucurbitis &c. *Celsus (f)* in simili morbo voluit, ut volsella prehensae uvulae extremum rescinderetur; monens, hanc curam tunc tantum locum habere, quando uvula a pituita diducta est; quando autem inflammata, dolens, & rubicundi coloris esset, tunc sine periculo rescindi non posse ob haemorrhagiae metum, hoc & monuerat *Hippocrates (g)*: ex quo loco etiam patet, quod in simili casu & ustionem adhibuerit.

Neque tantum in uvula, verum etiam in aliis locis tales tumores deprehensi fuerunt, tantae quidem molis quandoque, ut absque sectione curari non possent. Ante aliquot menses mihi contigit talem casum videre in honesta matrona Roterodamensi: narrabat mihi, quod ante novem circiter septimanas morsu leviter laeserat inferiorem linguae partem, atque hanc mali credebat esse originem. Paulo post sub lingua incepit nasci tumor, intra novem septimanas adeo auctus, ut totum illud spatium, quod inter linguam & dentes anteriores maxillae inferioris est, occuparet non tantum, verum etiam in collo manifeste protuberaret. Frictionibus, fomentis, purgantibus hydragogis incassum tentata fuit curatio: cum autem nulla signa docerent, aneurusmaticum esse tumorem, uti crediderant quidam, jussi, ut sub lingua prominulus tumor lanceola pertunderetur: quo facto, exivit incredibilis copia humoris pellucidi, tenacitate sua albumen ovi referentis: subsedit statim tumor, deglutitio, antea impedita, liberrima fuit, & adstringenti fomento per aliquot dies ore retento perfecte convaluit; sic ut post aliquot menses nullum tanti tumoris relictum vestigium deprehendere potuerim.

2. Lymphaticus tumor partium respirationi aut deglutitioni inservientium anginam aquosam facit, uti §. 791. dictum fuit; atque simul plerumque tunc adest impedimentum, quod liberam lymphae excretionem impedit, uti §. 793. patuit: omnia ergo, quae lymphae copiam minuunt, prodesse poterunt, dum subducunt de corpore illud, a quo tumorum talium augmentum fieri posset. Imprimis autem haec locum habent in illo casu, ubi

(d) De Morbis Lib. II. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 561. 562.
(e) De Affection. cap. 2. ibid. pag. 610. (f) Lib. VII. cap. 12. N. 3. pag. 445.
(g) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 675.

ubi lympha abundat in corpore, ut in debilibus & leucophlegmaticis observatur. Quando enim compressio venarum, aut meatuum excretoriorum obturatio sola causam morbi faciunt, minus ab hac methodo exspectandum esse satis apparet. Omnia ergo, quae aquosam colluviem dissipant de corpore sudoribus excitatis, vel per urinae aut alvi vias eliminant, hic locum habere poterunt. Sudorifera autem vel sunt talia, quae copiam aquae sanguini subministrant, & dein laxatis & fotis blando calore lecti vasis cutaneis, ingestae aquae exitum per corporis totam superficiem parant, ut simul cum his sudoribus diffletur noxium quid in corpore haerens: vel alia adhibentur sudorifera, quae non aquae copiam in sanguine, sed stimulo suo humorum velocitatem, augent; sicque efficiunt, ut eodem temporis spatio organis secretoriis cutaneis major longe copia liquidi secernendi applicetur. Quandoque & binae hae sudoriferorum species junguntur utiliter, dum penetrabilia & calida aromata largae copiae aquae infusa propinantur. Verum in hoc casu cum aquosa colluvies abundet in corpore, aquosa sudorifera non conveniunt, sed sicca; quae nempe calore majori excitato, & aucta humorum velocitate, agunt. Haec vel sunt externa, ut calor lecti, aëris, panni calidi corpori applicati, spiritus vini accensi vapor, nudum corpus stragulis tectum undique lambens; quo vix potentius noscitur sudoriferum, dum & magnum satis calorem facit, & simul penetrabilissimo halitu totam cutis superficiem laxat & maxime perspirabilem reddit: de qua re videantur illa, quae ad numerum secundum §. 529. dicta fuerunt. Vel sunt interna, quae calida aromatica humores per totum corpus validius movent; quorum enumeratio videri potest in loco citato *(h)*. Satis autem patet, similia locum habere non posse; si vel minima inflammationis suspicio sit; sed tunc prodesse tantum, dum frigus, inertia, & lymphae copia in corpore praedominantur. Idem jam de diureticis, ad lymphae copiam evacuandam adhibendis, verum est; ut nempe sumantur talia, quae stimulo, non vero aucta liquidi copia, agunt. Hydragoga autem dicta purgantia, quod copiam aquae tenuis alvo subducant, summi pariter hic usus; qualia sunt jalappae radix, scammoneum, colocynthis &c.: his enim sic depleri potest corpus, & subito quidem, ut bibulae venae, depletis majoribus vasis, cito resorbeant effusam in cava corporis lympham, uti postea pluribus dicetur in *Capitulo de Hydrope*.

Omnia autem hactenus memorata lympham universo de corpore subducunt quidem, sed non directe loca affecta levant; unde & alia remedia in arte medica ad anginam aquosam laudantur; quae vel a locis affectis, vel saltem vicinis maxime partibus, lympham evacuant. *Apophlegmatismi* huc spectant, sic vocata remedia, quia phlegmatis sive pituitae copiam educunt majori copia ex illis corporis locis, in quibus naturaliter secerni ad usus proprios mucus solet, praecipue autem haec applicantur naribus vel ori interno. Notum est ex Anatomicis, omnes has partes a carotide externa arteria arteriosum sanguinem accipere, a quo mucus ille secernitur; adeoque dum illa loca acrioribus remediis sic irritantur, ut majorem liquidi copiam stillent, spes est, tumentes in angina aquosa par-

(*h*) H. Boërhaave Institut. §. 1159.

partes levari posse, & impetum atque copiam humorum ab illis averti. In hunc usum ergo nares internae aquae calidae vapore laxari poterunt; vel lavendulae, majoranae, pulegii & similium foliis viridibus contortis, & naribus inditis, stimulari. Earundem herbarum siccatarum & contritarum, aut Nicotianae pulvis in non assuetis, eundem usum praestat, si naribus attrahatur. Eidem scopo inserviunt acriora aromata, si ore contineantur, ut irritati his meatus excretorii & glandularum emissaria magnam salivae & muci copiam emittant: quod pulcherrime obtinetur, si v.g. mastiches aut cerae unciae misceatur drachma una vel altera radicum pyrethri, piperis, zingiberis &c. atque ex illis fiant placentulae, continuo ore volvendae & masticandae. Dum enim non dissolubilis in saliva mastiche aut cera dentibus teritur, acre illis mistum aroma exspirat, & oris interni & linguae partes assidue stimulando incredibilem copiam salivae & muci elicit.

Vesicatoria autem nuchae, collo, pone aures &c. applicata huc pariter spectant; quatenus nempe epidermidem in vesicas lympha plenas attollunt, sicque ejusdem copiam minuunt; simulque irritando vicinas locis affectis partes, impetum ab iisdem aliorsum avertunt. Videantur illa, quae de his dicta fuerunt ad numerum quartum §. 396.

3. Ratio hujus facile patet: frustra enim subducerentur aquosa de corpore, nisi simul caveretur, ne talia ingererentur. Simul etiam apparet, diaetam talem siccam & calefacientem merito laudari, ne homines, in tales morbos proni, causam materialem horum morborum colligant in corpore, minime vero sufficere solam ad morbum praesentem tollendum, cum subita collectae in partibus tumentibus lymphae evacuatio hic requiratur, quae a solo victu exsiccante & calefaciente exspectari nequit. Quae autem in tali victu observanda sint, postea pluribus dicetur ad §. 1249., in cura hydropis.

4. Cum *debilior humorum circumactio* inter causas anginae aquosae §.793. recensita fuerit, quatenus nempe inde aquosa colluvies in corpore aggeritur, materialis in hac specie anginae causa; patet ratio, quare in cura hujus morbi commendentur & illa, quae circulationis vim augent. Verum, uti in praecedenti hujus paragraphi numero dictum fuit, non adeo ad curam morbi praesentis, quam ad prophylaxin futuri spectant illa remedia, quae circulationis augmentum faciunt. Interim tamen illa, quae ad secundum numerum laudata fuerunt, motum humorum in toto corpore, vel saltem in partibus, quibus applicantur, accelerant; adeoque utcunque & hoc effectu conspirant. Quomodo autem, & per quae, nimis segnis humorum motus incitari possit, patet ex illis, quae in paragraphis in textu citatis habentur; imprimis si simul conferantur, quae ad numerum 2. 3. 4. §. 28. de hac re dicta fuerunt: uti etiam illa, quae in Commentariis §. 611. de excitando segniori febrili motu habentur.

ANGI-

ANGINA SCIRRHOSA.

§. 797. SI vero glandulas descriptas (788.) scirrhosus, & multum increscens tumor occupavit, signis scirrhi (392.) cognoscitur; atque ex toto ejus situ futura angina praevidetur, nata vero perspicitur; tum si extirpatio possit fieri, ea sola remedio erit tuto; aut in internis circa fauces corrosio multa cum prudentia tentanda.

Scirrhum post inflammationem in locis glandulosis natam saepe sequi patuit, quando de inflammationis exitu in scirrhum ad §.329. dictum fuit. Cum autem tam numerosae circa partes respirationi & deglutitioni inservientes disponantur glandulae, nemini mirum videbitur, anginam quandoque a tali caussa nasci; quae tunc scirrhosa vocabitur, quando duri & indolentes glandularum tumores circa memoratas partes liberam illarum actionem tollunt, vel impediunt. Quando autem peculiari capitulo de scirrho dictum fuit, enumerata fuerunt illa signa, quibus scirrhosus tumor praesens cognosci, & ab aliis tumoribus distingui, possit (vide §. 487.). Simul etiam tunc patuit, quam difficulter curabile sit tale malum: atque etiam monitum fuit, illam curationem, quae resolvendo fit, tentari non posse, nisi in recenti & benigno, neque adhuc penitus indurato, scirrho. Praeterea etiam requiri, ut & loco idoneo situs scirrhus sit, & hominis hoc malo affecti optima caeteroquin sit corporis temperies. Simul tunc opposita fuerunt efficacissima remedia, quae scirrhosis talibus concretionibus resolvendis adhiberi possunt; quae omnia pariter & in angina scirrhosa locum habent, quamdiu adhuc resolutionis spes est. Notandum tamen, loci affecti & vicinarum partium rationem semper habendam esse in applicatione horum remediorum: sic v. g. glandulae colli scirrhosae frictiones, aceti vaporem, emplastra &c. ferunt, quae tonsillis similiter affectis applicari nequeunt, uti satis patet.

Verum ubi scirrhus amplius resolvi nequit, atque interim mole sua deglutitionem vel respirationem laedit, tristissima aegri conditio est, cum soleant increscere mora tales tumores, adeoque sensim omnia mala augeantur. Sola ergo exstirpatio hic locum habere poterit; quae cultro optime perficitur, cum rodentia, & cauteria, nisi simul & semel destruere possint totum scirrhum, periculosa sint; uti pluribus dictum fuit ad numerum secundum §. 490. Verum ubi exstirpatio cultro perfici nequit, dum partis affectae situs & alia hoc vetant, uti dum in faucibus internis tales tumores haerent, miser aeger vel suo fato est relinquendus, vel talia tentantur quandoque a Medicis, quae in mitioribus morbis merito tanquam temeraria damnarentur. *Satius enim est anceps auxilium experiri, quam nullum* (i). Cauteria actualia, & potentialia talibus tumoribus applicare quidam ausi fuerunt: & quamvis magno cum discrimine hoc fiat, tamen non semper cum funesto successu factum fuisse quae-

(i) Cels. Lib. II. cap. 10. pag. 79.

dam observata testantur. Noverat *Celeberrimus Boërhaavius* veteranum quemdam chirurgum, qui audacissimis talibus curationibus celebris erat, dum liquamine ruptorii vulgaris Chirurgorum (ex calce viva & alcalino sale parati, atque cito per deliquium solvendi, nisi omnis aër arceatur), tales tumores in faucibus internis eroserat. Mitius, & minori cum periculo applicandum, est oleum tartari per deliquium in Materia Medica ad hunc numerum laudatum. Spiritus salis marini, qualis in officinis prostat, dum oleo vitrioli & sali marino aquae copia additur, & simul destillantur, posset & hic usum habere, cum omni putredini resistat efficacissime, & adeo facile irritabilis ipsius cancri malignitas spiritum salis marini dilutum ferre videatur: uti alia occasione in Commentariis §. 509. monui. Haec autem rodentia penicillo ex linteo carpto excepta per cannulam cavam ad locum affectum deducuntur, ne vicinae partes his laedi possent. Hoc facto, mollissimis decoctis continuo ore detentis molliuntur escharae, illisque deciduis, rodentia denuo applicantur: sic alternatim pergendo, donec tollatur penitus tumor scirrhosus. Summa hic prudentia opus esse facile patet, ut post singulas rodentium applicationes attente lustretur locus, an in cancrosam malignitatem degenerare incipiat; tunc enim abstinendum esse prudentia suadet. Ingenue fatebatur *Celeberrimus Boërhaavius*, se saepe in tali casu ambiguum haesisse, dum cancri metu haec adhibere vix auderet; interimque durissimum videretur, non tentata hac methodo certae morti aegros tradere.

Quantum tamen quandoque possit in desperatis fere morbis felix curantium audacia, sequentia docent observata. Egregio viro in parte postica & laterali ossis palati enascebatur carnea & fungosa moles, cui cariem ossis subesse credidit *Ruyschius* (k), atque ilico ferro & igne eradicandum esse minax malum conclusit. Crudeli huic curae consensit aeger, neque diu distulit. Evulsis aliquot dentibus molaribus, qui impedimentum curae facturi videbantur, scalpello acuto, & ad palati fornicatam figuram accommodato, resecabatur fungosa caro, & mox candentibus ferramentis urebatur locus, & quidem repetitis vicibus. Tulit haec omnia animose aeger, sublato digito indicans, dum a nidore & fumo combustarum partium suffocationis periculum sentiret; atque in lectum repositus facetis verbis & *Ruyschium*, & binos dexterrimos Chirurgos, qui curam perfecerant, excipiebat. Sequenti tamen die una cum febre totum caput immaniter intumuerat, quod tamen antiphlogisticis remediis brevi superatum fuit. Escharis deciduis denuo carnis fungosae particula excrevit, quae nova inustione sublata fuit; sequente denuo capitis intumescentia cum febre. In totum tamen convaluit aeger, & postea per plures annos vixit incolumis. Testatur autem *Ruyschius* (l), se experientia didicisse, sectionem solam non sufficere tantis malis, sed inustionem actuali cauterio requiri post sectionem. Vetula enim, malignam indurationem in lingua habens, post iteratam sectionem recidivam patiebatur, unde conclusum fuit, unicum hoc superesse, ut post sectionem factam cauterio inureretur factum vulnus; quo facto, felix cura successit.

Ton-

(k) Observat. Anat. Chirurg. centur. obs. 48. pag. 45. &c.
(l) Ibid. observ. 76. pag. 70.

Tonsillas induratas post inflammationem exscindi jussit *Celsus* (m); unde videntur & Veteres in his malis similes curationes instituisse. Fabricae autem tonsillarum minus gnarus dixit, *cum sub levi tunica sint, oportet digito circumradere & evellere*, ac si tonsillae forent glandulae solitariae, tunica cellulosa undique tantum involutae; cum hodie noverimus, illas constare membrana mucosa in spiras sinuosas complicata. Non successisse tamen semper hanc tonsillarum quasi enucleationem, patet, dum mox subjungit sequentia: *si ne sic quidem resolvuntur, hamulo excipere, & scalpello excidere oportet*.

Verum omnia haec tentari nequeunt, nisi scirrhosus tumor tali in loco haereat, ad quem manibus & instrumentis accessus datur. Tristiores adhuc longe casus occurrunt, dum oesophagi tubus, vel in propria sua substantia scirrhosus factus & tumens, sensim angustatur, tandemque integre clauditur; vel a tumoribus scirrhosis latentibus, & ipsi vicinis, sensim magis magisque comprimitur. Vidi saepius has calamitates & dolui; & certus sum, omnibus medicis, qui in luculenta utcunque praxi versantur, talia mala frequenter occurrisse, dum miseri tales aegri, nihil levaminis a quacunque demum methodo percipientes, quosvis fere Medicos consulunt. Solet autem funestus talis morbus primo se manifestare, quod solidi cibi cum difficultate quadam deglutiantur, & aegri leve quoddam obstaculum sentiant in eosophago, ad variam in variis altitudinem, & digito locum plerumque indicare possint, ubi deglutita haerent paulisper, antequam in stomachum delabantur. Manet in eodem statu malum quandoque per plures menses; imo per annos tres hoc factum novi, sic ut minutissime dissectas carnes, panem &c. adhuc deglutire possint, quamvis lente; liquida autem alimenta satis commode adhuc assumere valeant. Sensim dein magis magisque angustatur oesophagi tubus, & ne vel micula panis transire potest; sique hoc tentant aegri tales, haeret in oesophago, & post aliquot minuta horae cum insigni quantitate muci per os rejicitur. Hinc fit, ut tenacem pituitam morbi causam statuant aegri, hancque incidendam & evacuandam omni molimine velint. Facile autem patet, mucum oris, faucium, oesophagi ipsius hic accumulari, adeoque pituitam illam esse effectum, minime vero causam hujus mali. Sensim crescente morbo, liquida ingesta transire nequeunt, sed pro maxima parte sursum redeunt; tandemque, post Tantali poenas diu toleratas, lento marasmo contabescunt. Saepe in miseris illis oesophagi pars superior ita dilatatur, dum deglutita liquida transire nequeunt, ut plures uncias continere possit, & ab utroque latere asperae arteriae promineat turgidus, donec nimia plenitudine irritatae oesophagi fibrae convellantur subito, & expellant sursum contentum liquidum.

Apud *Galenum* (n) similis anginae mentio fit, sic enim habet: *Si vero tumor aliquis ex non calidis fuerit, sine febre, & calore & siti, deglutitionis inaequalitas fit, retentis in parte quadam alimentis; praesertim si majora aut solidiora deglutiantur, acceditque dolor aliquis exiguus*. Narrat quidem casum juvenis a simili morbo sanati; sed uti docet morbi historia

(m) Lib. VII. cap. 12. N. 2. pag. 445.
(n) De Locis Affectis Lib. V. cap. 5. Charter. Tom. VII. pag. 491.

non fuerat ſcirrhoſus in oeſophago tumor, ſed ſuppuratorius. *Quum aliquando hujuſcemodi ſymptomata longo temporis ſpatio apparuiſſent, accedente nonnunquam ephemera febre, nonnunquam etiam horrore, quum conjiceremus abſceſſum concoctu difficilem eſſe in gula, accidit procedente tempore, ut laborans ipſe ruptionis ſenſum perciperet, & deinde pus evomeret, non tantum eodem, ſed poſtero quoque & tertio die; deinde ſuccedebant ei omnia ulceratae gulae ſigna*. Monet autem, aegrum illum longo temporis ſpatio vix evaſiſſe, cum juvenis eſſet; natu vero majores hoc morbo tentatos, periiſſe. Quamdiu enim tumor oeſophagum arctans talis adhuc eſt, ut ſuppurari poſſit, ſpes eſt; verum ſcirrho hic haerente, ſenſim aucto, vix quid ſperari poſſe, ſatis patet.

In quibuſdam aegris ſcirrhoſam oeſophagi duritiem, digitis profunde pone aſperam arteriam adactis, ſentire potui, in pluribus nihil omnino apparuit, praeter deglutitionis impedimentum. Quandoque & glandulas colli tumentes vidi, uti & thyroideam; ſed non videbatur eſſe talis horum tumorum ſitus, ut his morbus adſcribi poſſet. In vetula, hac anginae ſpecie laborante, una cum tumente glandula thyroidea, poſt diuturnam applicationem aceti ſcillitici cum ſale ammoniaco, emplaſtri de galbano, & frictiones, incepit molliri glandulae thyroideae tumor; cataplaſmatibus dein maturantibus applicatis, fluctuatio percipiebatur contenti liquidi, dein lanceola pertuſo loco exivit copia tenuis ichoris cum maſſulis albis granuloſis intermiſtis; & quamvis aliquid inde levaminis percipere videretur aegra, tamen aeque funeſtus fuit morbi eventus, ac in aliis obſervaveram. Unde didici, tumorem hujus glandulae quandoque quidem comitari hanc anginam, non tamen hujus ſolam cauſam eſſe; uti etiam ſitus glandulae, cartilaginis ejuſdem nominis incumbentis, confirmat.

Cauſae hunc morbum antecedere obſervatae non adeo numeroſae ſunt: ſpirituum fermentatorum ingurgitatio quandoque praeceſſit (o); neque improbabile videtur, ab illorum abuſu oeſophagum indureſcere poſſe, cum ſpiritus fermentati ſero ſanguinis coagulum inducere valeant, & ſolidas partes contrahant. Interim tamen fatendum eſt, in tam magno hominum numero, qui quotidie his potibus indulgent, paucos admodum inveniri, qui hoc morbo laborant. A vento frigido, collum nudatum diu & valide afflanti, natum deglutitionis impedimentum, ſenſim increſcens, abſque ullo tumore obſervabili vidi, dum de feneſtra proſpiciens ſaniſſima virgo per bihorium boreali aurae frigidiſſimae exponeretur. Lente aucto malo, plurimis remediis incaſſum tentatis, periit. An forte fervidorum potuum Caffae &c. ſorbillatio ſimilium malorum cauſa eſſe poteſt, liquida coagulando, ſolidaſque partes corrugando? Certe non improbabile & hoc videtur. Conſtat tamen frequenter hunc morbum obſervatum fuiſſe, licet accurato examine nihil potuerit detegi, cui ejus origo tribui cum quadam veroſimilitudine poſſet.

Varia in hac anginae ſpecie tentavi ipſe remedia, plurima etiam a peritiſſimis Medicis applicata novi, ſed incaſſum omnia. Tartarus tartariſatus, regeneratus, ſapones penetrabiliſſimi, uti v. g. Starkeianus dictus, ex oleo

(o) Medical Eſſays Tom. II. pag. 324.

oleo aethereo terebinthinae & ſale tartari, tinctura ſalis tartari Helmontiana, ſal ammoniacus, ejuſque ſpiritus aceto ſtillatitio ſaturatus &c. quae ſolvendis in corpore humano concretionibus tanto cum fructu adhiberi ſolent, externo aeque ac interno uſu vel profuerunt nihil omnino, vel, dum aliquantum levare viderentur malum, paulo poſt eadem rediit calamitas, iiſdem applicatis quantumvis animoſe & diu non cedens amplius. Inunctiones mercuriales, emplaſtra ex gummi ferulaceis, una cum mercurio, collo applicata, purgantia hydragoga fortiſſima, ipſam ſalivationem, ſucceſſu caruiſſe novi. Lubricantia & emollientia decocta, amygdalarum oleum & ſimilia utcunque profuerunt; dum hoc efficiebant ſaltem, ut per lubricatam viam facilius dilaberentur illa, quae adhuc tranſire poterant: caeterum nihil fecerunt ad radicalem mali curam. Novi, chirurgum balaenae oſſiculo alligata ſpongia tentaſſe, ut vi expediret viam, ſed peſſimo cum ſucceſſu, dum irritatae hinc partes & dolentes tumebant magis. Hellebori nigri recentis radices cum aceto ſcillitico tritas, bryoniae radicem in pultem contuſam, addito ſale ammoniaco, irrito ſucceſſu cataplaſmatis inſtar collo applicatas vidi, licet certa pertinacis morbi curatio inde promitteretur.

Si autem conſiderentur illa, quae in cadaveribus hac anginae ſpecie defunctorum inventa fuerunt, nemo mirabitur, cur efficaciſſimorum etiam remediorum vires eluſerit pertinax morbus. Obſervaverat *Tulpius* (*p*), inter oeſophagum & aſperam arteriam ſe inſinuare nonnunquam durum tumorem, modo foris conſpicuum, modo intus deliteſcentem. In vidua quadam vidit hunc morbum lento maraſmo, ob denegatum cibo & potui in ventriculum tranſitum lethalem. Diſſecto autem cadavere, invenit tumorem, colore lividum, ad inſtar carcinomatis, & radicibus ſuis diffuſum per quamcunque colli partem, potiſſimum vero circa gulam, quae tam arcte compreſſa erat, ut ex complicatis ejus tunicis excreſcerent intus varia filamenta, obturantia uſque adeo perviam hanc fiſtulam intricata ſua textura, ut ne ſpecillum quidem tranſmittere potuerit. Praeterea & glandulae in medio thorace oeſophago accumbentes quam maxime intumuerant. In cadavere viri eodem morbo, fruſtra variis methodis tentato, defuncti inventus fuit tumor durus glanduloſus in ipſo cavo oeſophagi, in media circiter ejus longitudine incipiens & ad ſuperius ventriculi orificium uſque productus, adeo exacte replens totam oeſophagi cavitatem, ut ſpecillum vix in ventriculum protrudi poſſet (*q*). In alio cadavere oeſophagus in parte ſua inferiori in albam, craſſam, & ſcirrhoſam ſubſtantiam mutatus inveniebatur, in qua ſubſtantia multae vomicae exiguae pus continentes aderant, quae ſingulae in cavum oeſophagi diſtincto orificio aperiebantur. Superius ventriculi orificium & proxima ventriculi pars eodem modo affecta erant (*r*). Ingens ſteatoma tantae duritiei, ut cultro vix cederet, magnam thoracis partem replebat, pleurae, mediaſtino, pericardio accretum, pariterque cohaerens oeſophago, cum quo deſcendebat per diaphragma, atque ibi oeſophagum non tantum comprimebat, ſed & ſecundum ventriculi dorſum ad pylorum uſque eundem reclinabat, ipſum pylorum pariter mole ſua arctans. Miſer

(*p*) Obſerv. Medic. Lib. I. cap. 44. pag. 84. &c.
(*q*) Medical Eſſays Tom. II. pag. 324. (*r*) Ibid. 332.

ſer aeger, in cujus cadavere tantae molis tumor inveniebatur, diu laboraverat difficili deglutitione, & circa vitae finem quaevis ingeſta ilico rejiciebantur per os, licet minima etiam copia ſimul aſſumerentur (*ſ*). Oeſophagus in tota ſua fere longitudine a clavicularum regione ad ventriculum uſque cartilagineus inventus fuit, ſimulque adeo anguſtus, ut vix ſetam porcinam tranſmitti pateretur (*t*). In homine quinquagenario majore, qui dudum ſenſerat ingeſtos cibos & potus circa ſterni oſſis ſummitatem haerere, & poſtea obicem quemdam hic poſitum praeterlabi, ſaepius autem poſt aliquam rémoram, oborta nauſea & tuſſi, iterum per os expelli cum magna ſimul tenacis pituitae copia, poſt mortem inventus fuit dexter pulmo ſuperiori ſua parte ſcirrhoſus, mediaſtinum & oeſophagum verſus ſiniſtrum pectus protrudens, ſimulque oeſophagi cavum ibidem loci arctans adeo, ut a retentis deglutitis oeſophagi tubus ſupra locum compreſſum dilatatus admodum appareret, verſus colli ſuperiora iterum ſolitam amplitudinem habens. Obſervationem hanc miram debeo Eruditiſſimo Medico *Antonio de Haen* Praxin Medicam ſumma cum laude Hagae Comitum exercenti, & indefeſſo labore, quacunque data occaſione, abditas morborum cauſas in cadaveribus inquirenti, qui coram *Celeberrimo Schuvencke Anatomes & Chirurgiae Profeſſore* demortui cadaver incidit.

Ex omnibus illis ſatis apparet, ſcirrhoſae anginae in cadaveribus inventas cauſas tales fuiſſe, quae merito inſanabiles habentur: tunc tantum ſpem curae ſupereſſe, quando tali in loco ſiti ſunt ſcirrhoſi tumores, ubi ferro vel igne tolli poſſunt. Neque his repugnat ſequens hiſtoria, quae docet quidem, tolerari diu potuiſſe malum, deſcripto morbo ſatis affine, dum per artem via parabatur deglutitis, ut in ventriculum delabi poſſent; neutiquam tamen ſuperatam fuiſſe ejus cauſam, de qua tamen dubitabat *Williſius* (*u*), an ad paralyſin, an vero ad tumorem praeternaturalem in his partibus referri deberet. Vir robuſtus, & ſatis ſanus, comeſta quaeque ſaepius, & ſi non ſemper, mox rejicere ſolebat. Tandem eo uſque auctum fuit malum, ut dum eſuriens valde comederet, totum oeſophagum impleret quidem, ſed nihil ingeſtorum in ventriculum deſcenderet, quae hinc denuo ſurſum expellebantur. Cum fruſtra tentatis plurimis remediis fame periturus eſſet miſer, ſuaſit illi *Williſius*, ut virgulam, e pinna cetacea paratam, in ſummitate ſpongiam affixam habentem, oeſophago immitteret ſtatim poſt cibum & potum aſſumtum, ſicque viam faceret, ut in ventriculum deſcendere poſſent. Succeſſit quidem haec methodus, ſic tamen ut quotidie eadem indigeret miſer aeger, ſecus inedia periturus. Notat autem *Williſius*, quod per ſedecim annos ſic pabulum ſumſerit homo ille, adhuc vivens & valens, dum haec ſcriberet.

Rarius autem haec anginae ſpecies reſpirationem laedit adeo, ſed ſemper fere deglutitionem. Cartilaginea enim aſperae arteriae pars impedit, quo minus tam facile intercludi poſſit aëri via, licet a tumente oeſophago vel vicinis tumoribus ſcirrhoſis poſterior aſperae arteriae pars, quae membranacea eſt, comprimeretur. In ipſo vero arteriae aſperae cavo tumor ſi naſce-

(*ſ*) Ibid. Tom. III. pag. 353. &c.

(*t*) Memoires de l'Acad. Royale de Chirurg. Tom. I. pag. 489.

(*u*) Pharmaceut. ration. Tom. I. Sect. II. cap. 1. pag. 45.

ſceretur, ingens & continua tuſſis ſic vexaret aegrum, ut prius deficeret, antequam lente increſcens talis tumor ſcirrhoſus illum ſuffocaret. Accedit, quod per oeſophagum acria, aſpera, fervida fere, frigidiſſimi potus &c. tranſmittantur ſaepius, adeoque laedentibus cauſis exponatur frequenter; dum nervi per internam laryngis & aſperae arteriae membranam diſperſi adeo irritabiles ſunt, ut praeter aërem nihil fere admittant abſque ſuffocationis periculo, & valida tuſſi mox excitata expellatur ſtatim, quidquid alieni ingreſſum fuerit.

ANGINA INFLAMMATORIA.

§. 798. VErum quando ab inflammatione, glandulae (788.), vel muſculi (788.), occupantur, tum oritur morbus huc proprie referendus ob ſummam, qua funeſtus eſt, acutiem, & velociſſimam, & inſuperabilem ſaepe violentiam.

Poſtquam febrium in genere pertractata fuit hiſtoria, uti & praecipuorum ſymptomatum febrilium, vidimus & illa, quae in febribus continuis, remittentibus, & intermittentibus notanda erant praecipue. His abſolutis ſequebantur ordine Morbi Acuti Febriles, qui febre quidem ſtipati erant, ſed in quibus ſimul ſingularis inflammatio hujus illiuſve organi aderat. Inter hos morbos & Angina inflammatoria locum merebatur, cum & ſatis frequens occurrat, & ſaepe ſummo cum diſcrimine cito ſuum decurſum abſolvat; uſque adeo ut inter morbos acutiſſimos jure numeretur, cum quandoque ſubito, fruſtra etiam adhibitis efficaciſſimis remediis, ſtrangulet. Proprie autem de Angina inflammatoria tantum agendum erat inter Morbos Acutos Febriles: verum cum Anginae nomen detur omnibus morbis, qui reſpirationem vel deglutitionem laedunt, modo illorum cauſa ſupra pulmonem vel ſtomachum poneretur (vide §. 783.); operae pretium videbatur agere etiam de aliis anginae ſpeciebus, quae abſque inflammatione comite contingunt, partim ut illi morbi cognoſci & curari poſſent, partim etiam ut Angina inflammatoria a reliquis hujus morbi ſpeciebus melius poſſet diſtingui, cum ob ſummum ſaepe diſcrimen & velocitatem validiſſima remedia ſimul & ſemel applicanda poſtulet.

Dictum fuit ad §. 787., praecipuam anginae diſtinctionem deſumi vel a natura tumoris, organa reſpirationis vel deglutitionis impedientis; vel a loco per talem tumorem occupato. In illa anginae ſpecie, de qua nunc agendum erit, inflammatoria natura tumoris eſt; adeoque ejus cognitio & curatio ex illis, quae de inflammatione dicta fuerunt, peti debebit. Verum tamen pro diverſitate loci, quem inflammatorius tumor, deglutitionem vel reſpirationem impediens, occupat, tam in prognoſi quam in curatione hujus

mor-

morbi, diversitas notabilis occurrit, adeoque & de hac re agendum erit ordine in sequentibus.

Primo ergo videbimus, quaenam causae inflammationem in locis §. 788. enumeratis excitasse observatae fuerint; dein considerabimus varia symptomata hujus morbi, quatenus a diversitate loci affecti pendent; atque simul his habebitur Prognosis; denique agendum erit de his, quae in cura hujus morbi notanda sunt; quae partim ex generali inflammationis cura, partim etiam ex partium affectarum usu cognito, deducuntur.

§. 799. Hujus (798.) mali causa 1°. in genere est omnis ea, quae inflammationem quamcunque potest producere (375. 376. 377. 378.). 2°. illa omnis, quae inflammationis causas determinat inprimis ad loca descripta (788.), maxime ad laryngem, pharyngem, os hyoides, horumque musculos, tum ad fistulae pulmonalis superiora: talia autem sunt, dispositio propria juvenibus, sanguine divitibus, rufis; exercitium frequens, validumque harum partium, oratoria exercitatio, cantus, clamor, fortis equitatio adverso vento & frigido, turbarum & fistularum inflatus, labores validi in aëre frigido, calor aestuans magnum frigus excipiens tempore verno; aridae fauces ob aëris recepti & expulsi fervorem in aestu solis, vel in febre inflammatoria.

1°. Demonstratum fuit in historia inflammationis ad §. 373., omnem partem corporis, in qua reticulares arteriarum distributiones, vel lymphaticorum arteriosorum ortus, adsunt, inflammatione posse corripi; adeoque & facile patet, idem obtinere in organis illis, quae deglutitioni & respirationi inserviunt. Omnes ergo inflammationis causae, quae numeris in textu citatis recensitae & explicatae fuerunt, huc referri debent.

2o. Praeter generales inflammationis causas, quae in quovis corporis loco illam excitare possunt, notandum est, ad anginam inflammatoriam producendam concurrere quandoque & alia, quae versus organa deglutitionis vel respirationis harum causarum efficaciam determinant potius, quam versus alias corporis partes. Sunt autem haec vel talia, per quae causae, inflammationi producendae aptae, applicantur his partibus; uti v. g. cantus, clamor &c. (de quibus statim agetur, & quorum actio facile intelligitur); vel sola observatione effectuum novimus, quasdam esse causas, quae materiam inflammatoriam versus haec loca deponunt, licet non intelligamus rationem, quare hoc sic factum fuerit. Sic v. g., dum anginae inflammatoriae epidemice grassantur, a primo morbi insultu incipiunt horrere & rigere; mox sequitur febris; & post hanc citius vel serius incipiunt dolere fauces & inflammari; atque saepe tunc vidi cessare febrim, simulac materia inflammatoria versus haec loca esset deposita: &, si benigna resolutione curabilis sit haec angina, postea nulla febris sequitur amplius. Videtur ergo per febrim praegressam determinari anginae causa versus haec loca in epidemicis anginis simili modo,

ac

ac in epidemica pleuritide, phrenitide &c. observatur, ubi per febrim in latera vel caput morbi materies deponitur. Quis autem poterit explicare ex illis, quae hactenus in arte habentur cognita & demonstrata, quare in hunc potius illumve locum determinetur morbi materies pro varia indole constitutionis epidemicae? Sufficiet Medico fideli observatione haec didicisse, licet ignoret, qua lege fiant. Videantur & illa, quae in Commentariis §. 593. de hac re dicta fuerunt.

Huc autem spectat & dispositio propria, qua aegri in morbos inflammatorios proni sunt, & imprimis harum partium. Sic novi plures, qui quotannis, vere nempe & autumno, bis corripi solent angina, quamvis leviori plerumque & resolutionis via curabili, tamen & quandoque in suppurationem vergente. Juvenes autem, & sanguineo temperamento praeditos, his morbis obnoxios esse, & prae reliquis omnibus rufos, observasse se testatur *Sydenhamus* (x).

Verum & validum harum partium exercitium & frequens multum facit ad hunc morbum excitandum, uti quotidianis observatis constat in illis, qui muneris ratione diu, & cum vehementia, perorare debent. Ob eandem caussam clamor, cantus, fistularum & tubarum inflatus huc referuntur. Videmus enim, omnibus illis faciem, labia, oculos turgere, & sanguine suffundi; simulque majorem calorem conciliari toti corpori, & imprimis superioribus partibus; unde & vehementer perorantibus copiosus sudor guttatim de facie destillat. Omnia haec docent, majori copia & impetu sanguinem per vasa harum partium moveri, & vasa minora dilatata rubrum sanguinem accipere, quem naturaliter non habent, adeoque per errorem loci inflammationem facile hic nasci posse; praesertim si calentes oratoria exercitatione homines mox aëri frigido se exposuerint incautius; unde toties tristibus exemplis constitit lethales morbos natos fuisse. Quam periculosum enim sit, si aucto motu, rarefactis liquidis, & laxatis vasis, mox successerint contraria, alia occasione in Commentariis §. 118. dictum fuit. Non absque veri specie ergo simulabat hunc morbum *Demosthenes*, dum, postquam praecedenti die Milesiorum postulatis acriter respondisset, coram populo Atheniensi verba faciens, sequenti die lana multa collum cervicesque circumvolutus prodiit, dicens, se synanchen pati. Scite tamen unus de populo, fraudem suspicatus, exclamavit, illum non synanchen sed Argyranchen pati, dum pretio corruptus contra Milesios dicere nollet (y).

Fortis equitatio adverso vento & frigido. Labores validi in aëre frigido. Si pernici quis vehatur equo, etiam tranquilla tempestate, adversum quasi sentiet ventum, dum aër motis per illum corporibus resistit tanto plus, quanto majori celeritate moventur. Majus autem frigus percipimus omnes, dum ventus flat, quia vicinus nobis aër, ilico a calore corporis nostri calescens, difflatur omni momento, atque simul frigidior aër statim in ejus locum succedit. Dum ergo fortiter quis equitat adverso vento, omni momento frigidus aër fauces ingreditur, simulque vasa harum partium ab aëre resistente, & contraria directione moto, valide comprimuntur, adeoque

(x) Sect, VI. cap. 7. pag. 357. (y) A. Gellii Noct. Attic. Lib. II. cap. 9. pag. 269.

que & anguſtantur. Ergo frigore moleculis humorum adunatis (vide §.117.), atque eodem conſtrictis vaſis, conſpirante ſimul preſſione valida aëris in has partes, aptiſſima naſcitur obſtructioni in his locis occaſio, dum ſimul auctus humorum per vaſa motus inter equitandum (caleſcunt enim a celeri equitatione etiam hyemali frigore homines) impetum in loca obſtructa auget, adeoque inflammationem (vide §. 371.) producere valet. Haec eſt ratio, quare toties illi, qui hyemali tempore magna itinera equitando perficiunt, angina, peripneumonia, pleuritide & ſimilibus morbis corripiantur. Ob eaſdem cauſas, laboribus validis in aëre frigido peractis, angina inflammatoria corripiuntur homines: quamvis enim reliquas corporis partes veſtibus contra frigus munire poſſimus, jugis tamen reſpirandi neceſſitas facit, ut gelidus aër os internum & fauces omni momento alluat, ubi nuda vaſa, nulla cute tecta, aëris immediato fere contactui exponuntur. Cum autem, per labores aucto motu liquidi arterioſi, initia arteriarum lymphaticarum dilatentur, & ſanguinis rubri moleculas craſſiores admittant (vide §. 378. & §. 118.), patet ex dictis, quantum tunc nocere poſſit aëris frigus conſtringens vaſa, & in majorem adunationem fluidorum moleculas diſponens.

Calor aeſtuans magnum frigus excipiens tempore verno. Subitas frigoris & caloris viciſſitudines plurimos morbos facere, conſtans omnium Medicorum obſervatio docet. Unde & *Sydenhamus* notavit, illud anni tempus morborum inflammatoriorum maxime ferax eſſe, quando vere jam adulto aeſtivi calores incipiunt: & de angina ſpeciatim monuit, quod quidem *quolibet anni tempore aggreditur, maxime tamen illo, quod ver atque aeſtatem interjacet* (z). Unde etiam inter vernos morbos anginam numeravit *Hippocrates* (a). Frigus enim praegreſſum fibras ſolidas accurtando, denſando, roborando illarum actionem in humores auxit (*b*), adeoque & humores magis compactos & denſatos reddidit; uti in Commentariis §. 52. probatum fuit. Ubi ergo ſubitus aeſtus frigidam tempeſtatem praegreſſam ſequitur, diſſipantur mobiliſſima & fluidiſſima de corpore, debilitantur ſolidae corporis partes (*c*), adeoque naſcitur occaſio, ut laxata ſubito vaſcula arterioſa lymphatica per errorem loci admittant craſſiores, & per frigus praegreſſum adunatas, ſanguinis moleculas; unde obſtructio & inflammatio naſci poterunt quam facillime, & imprimis circa organa deglutitionis & reſpirationis, quae aëris viciſſitudini maxime exponuntur. Similium morborum frequentia verno tempore forte & inde augetur, quod diurnum calorem veſpertinum frigus ſaepe ſatis intenſum ſequatur; nam & periculoſiſſima eſt haec viciſſitudo, dum calorem aeſtuantem magnum frigus excipit: & quidem uſque adeo, ut *Sydenhamus* (*d*) non dubitaverit aſſerere, quod plures homines ab hac cauſa pereant, quam peſte, gladio, & fame omnibus ſimul. Ob hanc cauſam ſollicite familiares ſuos ſemper monuit, ne mature veſtes, quibus aſſueverant, deponerent; & ab exercitio caleſcentes frigus ſedulo vitarent. Lethalem quarto die anginam ab hac cauſa natam dolui in optimo cive hujus ur-

(z) Sydenh. Sect. VI. cap. 7. pag. 357. (*a*) Aphor. 20. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 114. (*b*) H. Boërhaave Inſtit. Medic. §. 747.
(*c*) Ibid. §. 746. (*d*) Sect. VI. cap. 1. pag. 325. 326.

urbis, qui medio Majo mense in hortulo suburbano sedens, blando solis verni tepore delectatus, obdormiverat in seram vesperam usque, & nocte sequente pessima angina corripiebatur, quae illum, frustra tentatis efficacissimis remediis, e medio sustulit.

Aridae fauces &c. Quicunque aestivis sub fervoribus per arida & sabulosa loca iter fecerunt, hoc quandoque experti sunt; nempe totum os & fauces sic siccari, ut deglutitio dolens reddatur non tantum, sed & saepe impossibilis omnino, donec potu assumto iterum humectentur haec loca. Exsiccantur enim & arescunt penitus ultima emissaria arteriolarum exhalantium; &, si diu pergat agere eadem causa, penitus impervia redduntur. Dum autem obstructos horum vasorum fines liquidum vitale urget, dilatantur haec vascula, dilatata crassiores sanguinis moleculas admittunt, sicque in his inflammatio nascitur, quae per vicina loca propagatur facile, dum immeabili humore distenta & turgida haec vasa comprimunt alia ipsis adjacentia. Augentur praeterea haec mala, dum aestuante aëris calore, liquidissimis sanguinis partibus difflatis, reliquarum cohaesio & adunatio augetur, unde inflammatorium illud viscidum in sanguine nascitur. Cum autem ex his, quae §. 100. de effectibus aucti motus circulatorii dicta fuerunt, uti & ex illis, quae in Commentariis §. 587. habentur de febrium effectibus, pateat, liquidissima sanguinis dissipari, & residuas partes inspissari & adunari per validas febres; apparet facile ratio, quare in inflammatoriis, aliisque acutis febribus, angina quandoque nascatur, & quidem plerumque pessimo omine, uti alia occasione in Commentariis §. 741. dictum fuit.

§. 800. UBi ex his causis (799.) nata est, varia, & inter ea horrenda, symptomata creat, pro diversitate partis ejus, quam occupat.

Cum adest angina inflammatoria, occupat unam vel plures ex partibus §. 788. enumeratis, & imprimis laryngem, pharyngem, os hyoides, harumque partium musculos; tum & fistulae pulmonalis superiora. Reliquae enim partes, paragrapho citato recensitae, quamvis inflammationem pati possint, raro tamen acutam inflammatoriam anginam faciunt, sed potius lentiorem quandam anginae speciem, uti ex glandularum situ, & illis, quae antea dicta fuerunt, satis patet. Cum autem varia sit prognosis, & in curatione pariter diversitas occurrat, prout hae vel illae partes inflammatorio tumore obsessae fuerint, necessarium erit, ut Medicus haec distinguere possit. Hoc autem fit conspectu, dum inflammatae partes oculis patent; uti v. g. dum tonsillae, uvula, lingua &c. sic affectae sunt; vel observata laesione functionum illarum, quas in sanitate perficiebant partes nunc affectae. Ut autem ordine hoc fiat, seorsim considerabuntur illa phaenomena, quae asperae arteriae, laryngis, pharyngis &c. inflammationem comitari solent; & deinde videbimus, quaenam fiant, si plures ex his partibus simul affectae fuerint.

§. 801. SI sola laborat pulmonalis fistula illaesis aliis, in interna sua membrana musculosa, tum oritur ibi tumor, calor, dolor, febris acuta calida, caeterum externa signa nulla; vox acuta, clangosa, sibilans; inspiratio acute dolens; respiratio parva, frequens, erecta, cum summo molimine; hinc circulatio sanguinis per pulmones difficilis; pulsus mire & cito vacillans; angustiae summae; cita mors. Estque haec una ex iis, quae funestissimae, nec externa dant signa: quo vero propius glottidi & epiglottidi malum, eo sane magis lethale.

Agitur jam hac paragrapho de illa anginae inflammatoriae specie, in qua sola aspera arteria in interna sua membrana afficitur, illaesis reliquis partibus, quae respirationi & deglutitioni inserviunt. Notum autem est ex Anatomicis & Physiologicis, asperam arteriam ex segmentis cartilagineis orbicularibus constare, postica parte abscissis, atque ibidem membrana valida completis, & inter se connexis vinculo musculoso forti. Simul etiam constat, totam internam asperae arteriae superficiem laevi & lubrica membrana obduci, ut aër semper hiante hac fistula libere ire & redire posset. Ubi ergo inflammatur haec membrana, communes omni inflammationi effectus sequentur, tumor, calor, dolor, febris (de quibus vide §. 382.): verum praeter febrim acutam externa nulla signa aderunt, uti ex dictis facile patet. Dolor acutus quidem ab aegris percipitur, sed non adeo distincte locum dolentem indicare possunt, cum saepe inflammatio per notabilem longitudinem internae membranae asperae arteriae diffundatur. Praecipua ergo signa talis anginae habentur ex functionibus laesis ipsius partis affectae. Verum asperae arteriae praecipuus usus est, ut aërem inspiratum & exspiratum transmittat libere tam ad respirationem peragendam, quam ad formandam vocem. Ubi ergo inflammatorio tumore hic nato angustatur asperae arteriae cavum, nec libere, ut solebat in sanitate, ingredi potest aër in pulmonem, neque commode inde iterum exire. Hinc vox acutior redditur, & cum sibilo aër ex pulmone expulsus per angusta haec loca transit. Cum autem inflammata haec membrana siccior reddatur dum vasa majora immeabili sanguine distenta comprimunt vicina minora exhalantia, vox clangosa fit, uti alia occasione in Commentariis §. 609. *β.* & 739. demonstratum fuit. Quia autem in inspiratione, dilatato pectore, aër in pulmonem ingrediens ejus vesiculas inflat, simulque asperam arteriam ejusque ramos, bronchia dictos, elongat, distrahitur inflammata haec membrana, atque inde dolor acutus inter inspirandum nascitur. Verum & exspiratio impeditur, dum aër ex pulmone per angustatam inflammatorio tumore asperam arteriam minori copia transire potest, adeoque requiritur, ut majori celeritate exeat. Patet hinc ratio, quare in hoc morbo respiratio parva & frequens sit, atque erecta cervice cum summo molimine fiat. Haec est illa respiratio, quae conspicua & sublimis *Hippocrati* vocabatur, & pro pessimo signo in morbis habebatur, uti alia occasione ad §. 734. dictum fuit.

Verum ut in homine nato sanguis ex corde dextro in sinistrum venire pos-

possit, debet per pulmonalis arteriae angustias in venas transire, atque ut hic transitus libere fiat, requiritur pulmonis dilatatio per aërem inspiratum. Cum ergo illa impediatur in hac anginae specie, difficilis erit per pulmonem sanguinis circulatio, unde pulmo incipiet infarciri sanguine a corde dextro expulso, minor copia sanguinis veniet in cor sinistrum, adeoque nec ex corde sinistro in aortam projicietur talis sanguinis quantitas, quae dilatandis arteriis sufficit: hinc pulsus mire & cito vacillabit, & ob impeditum sanguinis liberum per pulmonalis arteriae fines transitum summa nascetur anxietas (vide §. 631.); & tandem infarcto sanguine immeabili pulmone suffocabitur circulatio, & cita mors veniet. Optime jam notaverat *Galenus* (e), quod, quicunque ex vehementi angina suffocantur, parvum habent & rarum pulsum; ubi vero jamjam morituri sunt, crebrum atque inaequalem. Videtur & *Hippocrates* (f) similem anginae speciem notasse, quam ex calida & nitrosa defluxione ortam voluit, arteriam (asperam) exulcerante. In hoc morbo enim dicit, quod *Orthopnoea oboritur, siccitasque multa, &, quae sub conspectum cadunt gracilia comperiuntur. Posteriores quoque cervicis tendines contenduntur, ac tanquam in tetano intendi videntur. Vox quoque abrupta est, & spiritus parvus, spiritusque retractio densa & violenta oboritur. His arteria ulceratur, pulmo incenditur, neque externum aërem introducere queunt.* Patet enim ex hac descriptione asperam arteriam affectam fuisse, neque ullum tumorem inflammatorium in faucibus apparuisse. Monuit enim optime *Galenus* (g) in Commentariis suis in hunc textum, graciles vocari partes conspicuas, non quod naturalem torositatem non haberent, verum tantum ideo, quia nullus praeternaturalis tumor in illis observabatur, uti in aliis anginae speciebus fieri solet.

Funestissimam autem hanc esse anginam, ex dictis satis patet, cum tantum discrimen adsit, ne aucto tumore inflammatorio subito suffocetur aeger; atque eo magis lethalem & citius, quo magis versus superiora asperae arteriae haeserit malum; ibi enim, imprimis circa glottidem, major est fistulae hujus angustia, adeoque a parvo etiam tumore obturari integre poterit. Summo ergo jure *Hippocrates* (h) dixit: *Anginae gravissimae quidem sunt, & celerrime interimunt, quaecunque neque in faucibus, neque in cervice quidquam conspicuum faciunt, plurimum vero dolorem exhibent & orthopnoeam. Hae nempe & eodem die, & secundo & tertio & quarto strangulant.* Imo absolute lethalem damnasse videtur talem anginam *Celsus* (i), dicens: *Neque is servari potest, qui sine ullo tumore febricitans strangulatur.*

§.802. Si

(e) De Pulsibus ad Tyrones cap. ultimo Charter. Tom. VIII. pag. 13.
(f) De Victu acutor. Charter. Tom. XI. pag. 173.
(g) Ibidem. (h) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 637. Coac. enot. N. 363. ibid. pag. 872. & N. 376. pag. 863.
(i) Lib. II. cap. 6. pag. 55.

§. 802. SI larynx inprimis acute inflammatur; & sedem habuerit malum in musculo albo glottidis, & simul in carnosis ei claudendae inservientibus, oritur dirissima, subito strangulans, Angina. Signa ut priora (801.); dolor in elevatione laryngis ad deglutitionem ingens, auctus inter loquendum atque vociferandum; vox acutissima, stridula; citissima, cum summis angustiis, mors. Estque haec, sine signis externis, omnium pessima.

Suprema asperae arteriae pars, cartilaginibus cricoidea, thyroidea, arytenoideis, epiglottide, & ligamentis atque musculis annexis constans, larynx vocatur, cujus orificium, in faucibus patens pone linguam, unica via est, quae aërem in pulmonem admittit & emittit. Simul etiam loquelae & vario vocis modulamini inserviunt hae partes, dum per musculos glottidis apertura dilatatur vel angustatur, uti ex Physiologicis constat. Si ergo membrana internum laryngis cavum investiens, vel musculi claudendae rimae glottidis inservientes, inflammentur, patet facile, in quanto discrimine versentur aegri, cum a levi etiam hic nato tumore suffocatio lethalis immineat. In praecedenti paragrapho dictum fuit, anginam ab inflammata pulmonali fistula natam eo periculosiorem esse, quo propius glottidi & epiglottidi haereat malum, quanto magis ergo, si circa ipsam glottidis rimam. Signa similia sunt, ut in praecedenti anginae inflammatoriae specie, cum & in hac angina liber aëris per fistulam pulmonalem transitus impediatur, atque pariter externa signa nulla adsint, cum aperto ore, & depressa lingua, epiglottidis extremum tantum appareat; glottidis vero rima raro vel nunquam conspici possit.

Bina tamen sunt, quibus haec anginae species a praecedenti distingui potest. Vox nempe acutissima & stridula; & dolor ingens, cum inter deglutiendum larynx elevatur. Novimus enim, vocis tonum graviorem vel magis acutum a variata magnitudine rimae glottidis & diversa celeritate aëris efflati pendere; quod etiam in instrumentis musicis, quae inflantur, imitati sunt Phonurgi. Cum ergo vel tumente membrana interna laryngis, vel inflammatis musculis, qui claudendae glottidis rimae inserviunt, illa angustetur: vox tandem acutissima fieri debet, & ingrato stridore displicens, qualis in cantoribus observatur, dum in nimiam altitudinem elevare vocem conantur, tonos acutissimos formaturi; rubra enim & turgida, imo quandoque livida fere facie, suffocationem imminentem ob nimis arctatam glottidis aperturam, testantur. Praeterea cum tales aegri omni molimine respirationis instantem suffocationem avertere conantur, tanto majori celeritate ex pulmone per rimam glottidis pelli debet aër, quanto magis arctatum fuerit hoc spatium; unde iterum vocis acumen augetur. Ex his simul patet, quare inter loquendum & vociferandum dolor adeo augeatur, dum nempe aër majori impetu, & velocitate per loca haec angustata & inflammata pellitur.

Illo autem tempore, dum deglutienda in pharyngem detruduntur, magna cele-

celeritate larynx attollitur, dum ſimul lingua, hoc tempore poſtica faucium urgens, retrorſum inclinat epiglottidem, ſicque binis his actionibus ſimul concurrentibus cavetur, ne aliquid ex deglutiendis in rimam glottidis delabi poſſit. Non mirum ergo, acutiſſimum dolorem ſentiri inter deglutiendum, dum inflammata larynx adeo velociter ſurſum elevatur. Quamvis autem elevata larynge ſequi debeat illi adhaerens fiſtula pulmonialis, adeoque & inter deglutiendum dolor augeri, dum illa inflammata fuerit; tamen longe magis videtur moveri larynx, quam ipſa aſpera arteria inter deglutiendum, uti apparet ſi digiti inter deglutiendum parti colli anteriori applicentur, ubi & larynx & aſpera arteria tangi poſſunt.

Patet ergo, binas has anginae ſpecies plurima ſigna communia habere, &, ſi inflammatio in aſperae arteriae partibus ſuperioribus haereat, difficulter diſtingui poſſe. Praecipuum vero diſcrimen dare vocem illam acutiſſimam & ſtridulam, dum larynx inflammata eſt. Quamvis enim & arteria aſpera inflammata ob arctatam viam acutior vox reddatur, tamen dum aër ex pulmone expulſus hoc obſtaculo retardatur, minori celeritate per glottidis rimam exit, adeoque non adeo acutus erit ſonus. Caeterum licet quis in diſtinguendis binis his anginae inflammatoriae ſpeciebus hallucinaretur, non adeo multum mali inde metuendum foret, cum ambae funeſtiſſimae ſint, & eandem curationem requirant, uti poſtea §. 809. patebit. Cum autem in binis illis anginae ſpeciebus, imminente jam ſuffocatione, facie inflata, oculis ſanguine ſuffuſis & prominentibus, lingua exſerta, canium a rapidiſſimo curſu anhelantium ſpeciem referant miſeri; hinc prae reliquis κυνάγχη hic morbus ab auctoribus vocatur, uti antea ad §. 783. dictum fuit.

Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*l*) dixerit (uti alia occaſione ad §. 741. monui); *In febribus derepente ſuffocari, neque deglutire poſſe, abſque tumore, malum eſt.*

Hae ſunt anginae, quae ſubitiſſime homines e medio tollunt; quod & *Sydenhamus* (*m*) paucis nonunquam horis fieri monet, licet ſubitae mortis in hoc morbo cauſam non adeo tribuat affecto loco, quam copioſae materiae febrili in has partes depoſitae, & non ſatis tempeſtive adhibitis efficaciſſimis remediis. *Tulpius* (*n*) tamen dolebat, quod in nauta pleni habitus, intempeſta nocte tali angina correpto, fruſtra tentaſſet optima quaeque. *Nihil enim non molitum: ſed urgentior fuit neceſſitas, & vehementior ab incluſo ſpiritu ſtrangulatus, quam ut juverint ipſum vel ſanguis mature ex utroque brachio detractus, vel inciſa ranula; vel cucurbitulae, gargariſationes, clyſteres, cataplaſmata, aliaque ſatis celeriter adhibita.* Similem & caſum vidi in homine quinquaginta quinque annorum, cui una cum deglutitione laeſa vox acutiſſima & ſtridula aderat, cum febre non adeo intenſa, fruſtra tentatis omnibus, paucarum horarum ſpatio periit. In convivio ſimili morbo correptum hominem fuiſſe noverat *Celeberrimus Boërhaavius*; dumque convivae joci cauſa acutam vocem fingere miſerum putabant, defecit, antequam ullum remedium adhiberi potuerit. Interim tamen rarius occurrunt fune-

(*l*) In Coacis Praenot. N. 278. Charter. Tom. VIII. pag. 867.
(*m*) Sect. VI. cap. 7. pag. 357.
(*n*) Obſervat. Medicar. Lib. I. cap. 51. pag. 96.

funestissimae illae anginae: longe frequentiores illae observantur, de quibus sequentibus paragraphis agendum erit.

§. 803. SI soli musculi elevando ossi hyoïdi, & laryngi servientes inflammantur valide, signa evidentia sunt haec; respiratio satis libera; deglutitio in prima actione suae exercitationis acutissime dolens; tum signa inflammationis in genere; & eadem in iis musculis, qui apparere examinanti possunt.

Vidimus antea, in deglutitionis actione elevari laryngem: sed & os hyoidis una cum ipsi annexis attollitur, imprimis per styloceratohyoideos musculos. Ubi ergo hi musculi, vel & alii huic actioni exercendae destinati (o), inflammantur, patet facile acutissimum dolorem nasci debere. Occurrunt tales anginae, & longe frequentius quam priores §. 801. 802. recensitae, in quibus aegri, dum deglutitionem minitantur tantum, prae doloris acerbitate toto corpore convelluntur. Cum autem illi musculi profundius recondantur, inspectis faucibus nullus saepe tumor apparet: si nempe in his solis malum haeserit. Neque in colli exterioribus aliquis tumor conspicuus adest ob eandem rationem. Plerumque tantum in uno latere talis affectus haeret; saltem sic in illis observavi, quos hac angina laborantes tractavi, & quandoque decursum dolentis musculi inflammati aegri indicare norunt, saltem in initio morbi: postea enim saepe contingit, ut & ad alia loca propagetur inflammatio. Distinguitur autem haec anginae species a praecedentibus facile, quod respiratio satis libera hic maneat, neque acuta adeo aut clangosa vox sit. Quamvis autem non adeo funesta sit haec anginae species, ac priores illae, tamen non caret periculo; non tantum ob deglutitionem impossibilem, verum etiam quia periculosa metastasi saepe in pulmonem vertitur morbus: de qua re postea adhuc quaedam dicenda erunt. Saltem in illis, quos hac anginae specie laborantes vidi, inveni subito plerumque, & absque bonis signis evanescere dolorem, & deglutitionem liberrimam reddi; sed succedere orthopnoeam, stertorem ingratum in pectore, & mortem. Si vero evaderent, non nisi cum magna difficultate & pessimis symptomatibus eluctabantur tales aegri. In homine illo, cujus mentio facta fuit §. 799., haec anginae species aderat, & in sinistro latere colli dolentem plagam demonstrabat, quae suo decursu a processu styloideo ad laryngem tendebat; nullo tamen tumore vel in faucibus vel in collo apparente. Quamvis autem primis duodecim horis nulla febris adesset; ilico valida venae sectio institueretur, ter etiam repetita in hoc aegro, licet sexagenario, clysmata applicarentur omni trihorio, cucurbitis, nuchae applicatis, revulsio tentaretur; totum collum mollissimis cataplasmatibus obvolveretur, semicupio uteretur saepius ex emollientissimis herbis cum aqua & lacte dulci decoctis; similibusque continuo os internum collueret; frustra fuerunt omnia. Sed circa initium quartae diei laetabatur miser, quod liberrima jam foret deglutitio, avidissime potum oblatum assumens. Verum dolor aderat in pe-

(o) Vide de his H. Boërhaave Institut. Medic. §. 70. 71.

in pectore cum stertore; febris augebatur; & eadem die quinta post meridiem hora periit. Similes alios casus vidi, & inter illos quosdam adhuc citius lethales: sicque didici, & hanc anginae speciem, licet respiratio libera maneret, ancipitem admodum esse; neque sine ratione *in Coacis* (*p*) haberi sequentia: *In angina omnia perniciosa sunt, quae non manifestum dolorem faciunt*. Simul etiam patet, has anginas non ideo funestas esse, quia deglutitionem laedunt (hoc enim, uti in sequentibus patebit, longe diutius tolerari potest); verum tunc lethales fieri, quando mala, & frequenti in his anginis, metastasi in pulmonem vertitur morbus.

§. 804. Quando autem sola pharynx eodem infestatur malo, signa specifica sunt, inspectis faucibus apparentia; respiratio satis commoda; deglutitio dolens, impossibilis; materies deglutienda per nares rediens; eadem in asperam arteriam pulsa, & tussim violentam excitans; hinc defectus cibi, potusque ingerendi; exsiccatio & exasperatio omnium humorum in corpore; febris non adeo intensa; major morbi duratio ante illatam mortem.

Vidimus jam praecedentibus tribus paragraphis, quaenam symptomata comitentur anginam inflammatoriam, dum pulmonalem fistulam, ejusve extremum, laryngem vocatum, vel & musculos laryngem attollentes deglutitionis tempore, occupat. Sequitur jam ut consideremus illa quae fiunt, dum idem vitium in tubo, deglutita in ventriculum deducente, obtinet: atque ultimo videndum, quid fiat, si tonsillae, uvula, aut velum pendulum palatinum cum suis musculis, inflammata fuerint; quas partes omnia, quae deglutientur, tangere debent, antequam in pharyngem & oesophagum venire possint. Hac autem paragrapho agetur de illis, quae observantur, quando pharynx, aut illi continuatus oesophagus, inflammantur.

Fauces autem, sive pharyngem, vocamus illud spatium, quod pone velum pendulum palatinum, uvulam, tonsillas apparet, superius terminatum narium foraminibus pone velum pendulum palatinum patulis, posterius vertebris colli & musculis illis incumbentibus, inferius continuatum oesophago, cui ab anteriore parte larynx adjacet. Anterius vero pharyngis cavum apertum est, sic tamen ut tonsillae, velum pendulum, & uvula hanc aperturam pro parte tegant; reliquum vero, quod his partibus non occupatur, in oris cavum patet. Totum hoc spatium investitur membrana, quae tunicae, nares internas & palatum tegentis, propago est. Fibras autem musculosas accipit pharynx varias a partibus ipsi contiguis, quibus a loco unde oriuntur nomen datum est; ut glossopharyngaei, thyropharyngaei, cricopharyngaei, stylopharingaei &c. quae illud cavum pharyngis dilatant &c. pro variis usibus in deglutitione perficienda, uti in Physiologicis demonstratur

(*p*) N. 376. Charter. Tom. VIII. pag. 873.

tur (q). Poterit ergo pharynx confiderari tanquam latior infundibuli pars, anterius aperta, oesophago continua: ubi autem pharynx in tubum teretem aequabilem desinit, ibi non amplius pharynx, sed oesophagus, vocatur.

Ubi ergo inflammatur pharynx, poterit aperto ore conspici posterior ejus pars, quae vertebris colli incumbit, adeoque detegi morbus. Verum etiam ex functionibus laesis idem cognoscitur. Pharyngis enim usus est, admittere cavo suo cibos & potus, & dein eosdem per oesophagi tubum in ventriculum demittere. Cum ergo sola pharynge inflammata in spirabilibus organis nullum vitium adsit, respiratio satis commoda erit, sed deglutitio dolens; imo & impossibilis saepe omnino, dum inflammata haec loca a transitu deglutiendorum, & musculorum illis adhaerentium actione, irritantur: unde repellentur illa, quae in fauces propulsa fuerunt; neque oesophagum ingredi poterunt. Verum ex pharynge patet via in nares, aeque ac in oris cavum: unde frequenter in hac anginae specie, dum deglutienda huc pervenerunt, convulsis his partibus prae doloris acerbitate per nares redeunt: cumque laryngis rima hic patula sit, subita tali expulsione facta caveri nequit, quin & quaedam ex deglutiendis in illam decidant; unde violentissima & suffocans fere tussis oritur; sic ut aegri, semel has molestias experti, vix postea audeant tentare deglutitionem. Defectus hinc cibi potusque ingerendi nascitur; adeoque nutrimenti defectu, & liquidi penuria, tabescit corpus & exsiccatur. Cum autem §. 80. demonstratum fuerit, humores nostros sanos post abstinentiam a cibo & potu per viginti horas naturam adipisci putredinis incipientis; patet, talis anginae effectum esse, ut exasperentur humores omnes in corpore: simul hinc patet, magnam curationi difficultatem accedere: illa enim inflammationis cura, quae per resolutionem fit, hic imprimis tentanda est; cum reliqui inflammationis exitus in his locis adeo periculosi sint, uti postea patebit. Verum ut inflammatio resolvendo curari possit, requiritur, ut diluens vehiculum adsit, & humores blandi sint (vide §. 386.): quae bina difficillime obtineri poterunt, dum deglutiendis transitus in ventriculum impeditur.

Plerumque tamen non observatur adeo intensa febris in hac anginae specie, ac in illis, quae praecedentibus tribus paragraphis enumeratae fuerunt: cumque libera hic maneat respiratio, non adeo subitae mortis periculum est, cum balneis, fomentis, gargarismis, clysmatibus &c. liquida ingeri possint, uti postea in curatione dicetur; sicque caveri nimia exsiccatio, & nutrimenti defectus utcunque suppleri. Unde *Hippocrates* (r), postquam damnaverat tanquam perniciosissimas illas anginas, in quibus nec in faucibus nec in collo quidquam conspicuum appareret, subjungit sequentia: *Quaecunque vero in caeteris quidem similiter dolorem exhibent, tument vero, & in faucibus rubores excitant, admodum quidem exitiales, prioribus tamen diuturniores sunt, si ingens rubor fuerit.*

Ubi autem inflammatio non in pharynge, sed in continuato ipsi oesophagi tubo haeret, omnia similia sequuntur mala. Locus autem affectus oculis

(q) Vide de his H. Boërh. Institut. Medic. §. 70. 71. 72.
(r) In Prognosticis Tom. VIII. pag. 673.

lis non patet, sed acri dolore, dum deglutita huc pervenerunt, norunt illum satis indicare aegri. Ubi autem superior pars oesophagi inflammata est, dolor sentitur non tantum illo tempore deglutitionis, dum ex pharynge deglutienda huc veniunt, verum etiam dum in prima deglutitionis actione larynx attollitur, uti ex situ cognito harum partium facile patet. Dolentem autem ab inflammatione oesophagum a deglutitis sic irritari, ut per nares illa repellantur denuo, jam notaverat *Galenus* (*s*), ubi de hujus partis affectibus agit; monetque, illud symptoma adesse, sive ab adjacentibus tumoribus angustatus fuerit, *sive inflammatione affectus ipse, propria angustia, non a vicinis partibus acquisita, torqueatur*. Haec autem imprimis signa hujus mali posuit (*t*). *Gravissimus dolor inter deglutiendum infestat, accedente difficili transitu; praesertim si supinus jacens aeger quidpiam deglutire conetur.* Monet autem eodem in loco, sitim adesse, & multi caloris sensum, & febrim non adeo calidam, quae siti proportione non respondet. Cum autem oesophagus in suo decursu vertebris incumbat, addidit, omnes, qui dolorificum in hac parte affectum habent, dorsi quoque dolorem sentire.

§. 805. SI vero tonsillae, uvula, velum membranosum pendulum, musculi ejus quatuor pterygostaphylini, inflammantur valide, tum fiunt fere eadem ac in priori (804.); respiratio incommoda, difficilis, per nares nulla, vel parva, per fauces angusta; materies deglutienda ob angustias & summos dolores per os rediens; excreatio perpetua; pituitae ad cava tonsillarum stillicidium perpetuum, copiosum; dolor acutus in aure interna, & via eo tendente a faucibus; crepitatio in aure dum deglutitio fit; surditas saepe perfecta. **Hoc mali genus hodie a lue gallica frequens, & valde metuendum.**

Omnium frequentissima est haec anginae species, &, caeteris paribus, praecedentibus longe minus periculosa, quamvis saepe satis molesta. Ubi hiante ore, & dorso postremo linguae depresso ope specilli, fauces inspiciuntur, apparet velum pendulum palatinum, uvulam in medio pendulam habens, & ex fundo laterali ad postrema linguae assurgunt binae columnae anteriores, utrimque una, arcus satis angustos formantes, in quorum medio uvula pendet. Retro, post columnas anteriores, duae aliae posteriores similes assurgunt in arcus, & in uvulam abeunt, & superius cum prioribus & anterioribus fere evanescunt. In medio intervallo inter anteriores & posteriores columnas tonsillae locantur utrimque. Si jam inflammatio unam, vel plures ex partibus descriptis, occupet, impedietur deglutitio; quia ad illam libere peragendam requiritur, ut velum pendulum tendi & explicari possit quaquaversum, sicque impedire deglutiendorum per nares expulsionem. Verum & uvula varios motus ope suorum musculorum deglutitionis tempore exercet, uti ex Physiologicis patet. Ex quibus omnibus evidens est, deglutitionis actio-

(*s*) De Locis Affectis Lib. V. cap. 5. Charter. Tom. VII. pag. 690.
(*t*) Ibidem pag. 691. 692.

actionem laedi debere, dum partes memoratae inflammantur. Sed & respiratio difficilis erit, si partes illae multum intumuerint; nam aër ore inspiratus per illud spatium debet transire, quod inter radicem linguae, tonsillas, velum palatinum & uvulam interjacet, adeoque, admodum imminuto a partibus inflammatis & tumentibus hoc spatio, respiratio incommoda fiet. Cum autem productio membranae internae narium veli penduli palatini posticam partem tegat, valida inflammatione hic nata tumebit & narium membrana, sicque narium aperturam in faucibus multum minuet, imo aliquando integre obturare poterit; uti in catarrho laborantibus quandoque observatur. Cum autem rarissime sic occludatur ab his partibus tumentibus faucium apertura, ut aëri omnis omnino aditus intercludatur; hinc respirare adhuc possunt aegri, sed cum molestia. Patet hinc etiam, quare minus periculosa sit haec anginae species, cum deglutitionem longe magis quam respirationem laedere soleat; cumque omnes hae partes aperto ore conspici possint, hinc communi consensu omnes Medici minus periculosas statuerunt illas anginas, in quibus tumor & rubor manifeste apparebant in faucibus.

Nullae autem partes ex memoratis saepius afficiuntur quam tonsillae; nullae majorem tumorem facere observantur, dum inflammatae sunt. Tonsillae autem tumentes non tantum in faucibus conspici possunt, verum etiam in colli exteriori parte sub maxillae angulo manifeste saepe protuberant. Atque haec fuisse ratio videtur, quare tanquam perniciosissimas damnaverit *Hippocrates* (uti antea dictum fuit) anginas, in quibus nec in faucibus, nec in collo, aliquid conspicuum apparet: frequentissime enim in minus periculosa hac anginae specie tonsillae in tumorem elevantur. Cum autem tumentes tonsillae & extrorsum partes attollere possint, & versus oris cavum prominulae inveniantur, minus periculum est, ne vicina laryngis apertura ab his tumentibus obturetur. Unde etiam videtur *Hippocrates* minime lethalem hunc morbum pronunciasse. Ubi enim describit varias anginae species (*u*), habet sequentia: *Alia angina. Linguae pars posterior inflammatur, claustrumque sub gutture, neque salivam, neque aliud quid deglutire potest, sed si coactus fuerit, ei per nares effluet* &c. Deinde jubet collo & maxillis cataplasma ex farina in vino & oleo cocta applicare, & panes calidos: *ut plurimum enim in claustro sub gutture suppuratio fit; & si sponte sua ruptum fuerit, sanus evadit; si vero non rumpatur, ubi digito contigeris, an molle fuerit, acuto ferramento ad digitum alligato, perforato. His factis multi convalescunt. Is vero morbus minimum lethalis est.* Et sequenti capite (*x*), ubi de tonsillis affectis agit, dicit: *si tonsillae oriantur, sub maxillis ab utraque parte tumor fit, qui foras ad contactum durus est, & tota uvula inflammatur.* Postquam autem simili cataplasmate maturatio promota fuerat, addit: *ubi vero tubercula mollia tibi videbuntur, intus contacta, scalpello pertundito. Quaedam autem etiam sponte sua subsident.* Ex quibus patet, utraque tonsilla & uvula simul inflammatis, adeoque maxime angustato loco illo, per quem aër ore attractus transire debet, tamen morbum sustinere posse aegros ad suppurationem perfectam usque, imo & quandoque sponte subsi-

(*u*) De Morbis Lib.II. cap.9. Charter. Tom.VII. pag.561.
(*x*) Ibid. pag. 562.

subsidere posse tales tumores. Videtur etiam ex hoc loco admodum probabile esse, quod tonsillarum tumores quandoque exterius pertuderit *Hippocrates* in collo, dum penitus maturi erant: simpliciter enim hic dicit, scalpello pertundendos esse; cum in priori casu, dum interius pertundendus erat locus suppuratus, ferramento acuto ad digitum alligato hoc faciendum jusserit. Tunc autem talis sensus loci illius foret, ut postquam tubercula mollia viderentur, digito ori immisso leviter pressa, ut extrorsum magis prominerent, exterius aperirentur scalpello. Constat autem observationibus Medicis, tonsillas suppuratas quandoque extrorsum tumere in collo, atque ibi sponte rumpi, vel lanceola pertundi; frequentius tamen in interioribus idem contingere, quia & continuo madent & foventur haec loca, & crassa cute non teguntur.

Patet autem satis, discrimen in hac anginae specie varium esse, prout vel plures partes simul affectae fuerint, vel in majorem tumorem elatae; ubi enim v. g. ambae tonsillae simul tument, maximae nascuntur angustiae. Frequenter tamen in unius lateris tonsilla morbus incipit, quandoque &, levato morbo resolutione vel suppuratione, oppositi lateris tonsilla dein similiter afficitur. Aliquando levis & superficiaria tantum inflammatio haec loca occupat, uti in catarrhosis harum partium anginis observatur; quandoque & valida inflammatione tument admodum. Interim tamen minime desperandum est, licet etiam in magnum tumorem attollantur haec loca: raro enim inde mortuos vidi; & tantum fere illos, quibus ad vicinam laryngem propagabatur inflammatio; vel in pulmonem vertebatur morbus, dum mala metastasi deglutitioni redibat libertas, sed oppresso eodem tempore vi morbi pectore. Constat enim quotidianis fere observationibus, quotannis nasci quibusdam hominibus tales anginas, & quidem suppuratas saepius: imo novi tales, quibus bis in anno, vere nempe & autumno, hic morbus contingere solet; nisi vertente anno venae sectione adhibita, vel purgante antiphlogistico sumto, caverint.

Febris autem tales anginas comitantis diversa intensitas multum ad Prognosin determinandam facit. Quandoque enim levis febricula praecedit; cessans, ubi inflammari coeperint haec loca: tuncque semper leviores solent esse anginae. Aliquando pergit haec febris, licet jam versus haec loca materies inflammatoria deposita fuerit; atque illae graviores sunt. Dictum fuit ad §. 593., febrim in alium morbum desinere, dum materiam criticam in vasa quaedam obstructa, dilatata, vel rupta deponit, sicque maculas rubras, pustulas, erysipelas, phlegmonem &c. producit. Ubi ergo tali depositione facta pergit febris, novimus, nondum integram separationem materiae criticae factam esse; adeoque metum esse, ne ad vicina loca, magis periculosa, ruat; vel in jam affectas partes denuo deponenda multum augeat praesens malum: vel etiam hoc designat, validam inflammationem in his locis natam esse, quam tunc febris comitatur semper. Leviorem enim inflammationem non afficere sic corpus, ut febris fiat in toto, sed tantum in parte, alia occasione in Commentariis §. 371. demonstratum fuit. Videtur autem & *Hippocrates* (*y*) hoc monuisse, dum dicit: *Ubi fauces aegrotant,*

(*y*) Aphor. 15. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 52.

tant, vel tubercula in corpore exoriuntur, excretiones ſpectare oportet: ſi namque bilioſae ſint, corpus ſimul aegrotat. At ſi ſanorum excretionibus ſimiles exſtiterint, tutum eſt, corpus nutrire. Ex urinae autem rubore calorem internum cognoſci, §. 673. probatum fuit.

Conſideranda jam ſunt praecipua ſymptomata, quae occurrunt, dum enumeratae in textu partes inflammantur valide. De incommoda & difficili reſpiratione, uti etiam de deglutitione laeſa, jam dictum fuit. Pituitae autem ad cava tonſillarum ſtillicidium perpetuum & copioſum, & excreatio frequens, in hac anginae ſpecie imprimis moleſta ſunt. Velum pendulum palatinum, uvulam, linguae radicem cryptis mucoſis plena eſſe, ex Anatomicis notum eſt; & imprimis tonſillas, quae membrana mucoſa convoluta conſtantes magnam copiam muci praebent, quo deglutienda inuncta & lubricata facilius per pharyngem & oeſophagum tranſire poſſunt. Dum ergo inflammatae tonſillae in tantos ſaepe tumores elevantur, dilatata haec vaſa, & inflammatorio dolore irritata, majorem copiam muci exprimunt. Eundem enim effectum ſequi & in aliis corporis partibus ſic affectis obſervatur. Ita in ophthalmia laborantibus perpetuum & copioſum lacrymarum ſtillicidium adeſt: in coryza, leviter inflammata membrana narium interna, magna copia liquidi de naribus depluit &c. Augetur autem pituitae illius copia, quia ob dolorem deglutitio impedita eſt; unde vel hiante ore continuo deſtillat, vel circa fauces accumulata invitos aegros cogit, ut deglutire tentent ſummo cum dolore, irritatis partibus a copia & tenacitate aggeſti muci. Quantam autem doloris acerbitatem patiantur miſeri aegri, dum coguntur inflammatis his partibus deglutitionis nixum facere, in ſe ipſo expertus fuit *Celeberrimus Monro* (z), qui hac anginae ſpecie laborans, plurimis etiam anomalis ſymptomatibus ſtipata, fatetur, quod non potuerit evitare frequentem ſalivae & muci deglutitionem, licet omni cum cura caveret; unde tantus naſcebatur dolor, ut ad ſingulos deglutitionis nixus totus lectus concuteretur a valido tremore corporis, & largo ſudore madeſceret cutis. Hinc, licet doloris ſatis patiens foret, cogebatur de lecto ſurgere, & antrorſum inclinato capite, oreque aperto, dimittere ſalivam, ut evitaret intolerabiles cruciatus. Perpetuum illud copioſae pituitae ſtillicidium in ſimilibus anginis videtur effeciſſe, ut Veteres Medici anginarum cauſam materialem poſuerint hanc pituitam quam a capite defluere credebant. Sic dixit *Hippocrates* (a): *Oritur autem angina, quum pituita, in capite agitata, deorſum confertim fluxerit, & in maxillis ac circa cervicem conſtiterit. Hic ſalivam deglutire non poteſt; violenter autem reſpirat, ac ſtertit, ac interdum etiam eum febris detinet.* Et paulo poſt addit ſequentia: *Tonſillae autem, & partes ſub lingua ſitae, gingivae, & lingua, & quaecunque hujuſmodi hoc loco conſiſtunt, illae omnes partes a pituita aegrotant. Pituita autem ex capite deſcendit* &c. Ex dictis hactenus patet, pituitam illam effectum potius morbi eſſe quam cauſam.

Alterum ſymptoma, quod hanc anginae ſpeciem comitari ſolet, eſt dolor acutus in aure interna, & via eo tendente a faucibus: tuba nempe, Euſta-

(z) Medical Eſſays Tom. 3. cap. 24. pag. 343.
(a) De Morbis Lib. II. cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 553.

Eustachiana dicta, quae est canalis partim osseus, partim cartilagineus, partim membranaceus, uno suo extremo, osseo nempe, in tympani cavum patens in aure interna, altero vero & latiori aperitur ad latus internum alae internae processus pterygoidei ossis sphaenoidis, a latere foraminis postici narium ejusdem lateris supra velum palatinum. Unde etiam, dum ore aperto per solum os, non per nares, fortiter & velociter aërem efflare conatur homo, aperturae tubarum Eustachianarum quandoque in conspectum veniunt, dum foramina postica narium clauduntur, sursum elato, simulque retrorsum tracto, velo pendulo palatino. Quin imo & excogitatum fuit instrumentum, per quod canalis incurvati ope posset tentari injectio in tubarum Eustachianarum orificia (*b*). Interna autem harum tubarum superficies cingitur simili membrana, ac est illa, quae nares internas tegit, cujus propago esse videtur. Ubi ergo velum pendulum palatinum & uvula, harum tubarum aperturis adeo vicina, inflammantur; facile patet ratio, quare & malum ad has partes pertingat, & dolor acutus in aure interna & toto tractu tubae Eustachianae percipiatur. Cum autem & musculi mallei, quorum ope membrana tympani introrsum trahitur, & cavum tympani minuit, his tubis inserantur, illasque eodem tempore dilatent, ut compressus in cavo tympani aër libere hac via exire possit, patet, quare crepitatio in aure interna percipiatur, dum deglutitionis actione moventur partes illae inflammatae. Ubi autem membrana interna harum tubarum inflammata sic tumet, ut cavitas obturetur, vel vicinus tubarum orificiis tumor illa sic compresserit, ut liber aëri transitus denegetur, surditas saepe perfecta oritur. Observavit ab hac causa natam surditatem *Valsalva* (*c*) in Patricio viro, laborante polypo narium. Quo enim magis increscebat polypus, ad uvulam usque extensus, eo magis comprimebat harum tubarum orificia; unde in dies auditus minuebatur, tandemque omnino surdus evasit aeger. Longe certius autem eadem res constitit in plebejo homine, cui ulcus in sinistra parte veli penduli supra uvulam natum sic eroserat has partes, ut ulceris cavum cum extremo sinistrae tubae orificio communicaret. Quoties enim turunda ulceris cavitati intrusa obturabat tubae aperturam, toties ilico surdus erat aure sinistra, & manebat toto tempore, quo turunda in hoc loco haerebat; amota vero turunda, pristinum auditum recuperabat statim.

Verum nata in angina inflammatoria surditas ab hac causa tollitur, sedata inflammatione; saltem ut plurimum. Per plures enim dies, dum suppurabatur talis angina, surditatem perstitisse novi; rupto abscessu tamen, restitutus iterum auditus.

Verum ubi a lue Gallica nata ulcera partes has depascuntur, quandoque contingit erodi tubarum orificia, & concrescere postea, unde incurabilis surditas producitur. Quandoque etiam lente proserpentia, ut solent, haec ulcera per totam longitudinem tubae Eustachianae pergunt, auremque internam destruunt penitus; foedo ichore per aurem externam stillante in miseris illis, quibus diro hoc morbo fauces exesae fuerunt: de quibus postea in

Luis

(*b*) Academ. des Sciences l'An 1724. hist. pag. 53.
(*c*) De Aure humana cap. 5. §. 10. pag. 90.

Luis Venereae historia dicendum erit. Sufficit hic notasse, talem surditatem ab hac lue frequenter produci, & valde metuendam esse, cum vix unquam curabilis sit, uti ex dictis facile patet.

§. 806. QUod si omnes hae inflammatoriae species (801. 802. 803. 804. 805.), vario concursu, simul aegrum infestent, concluditur facile, eo saeviorem fore morbum, quo plures in unum conspiraverint: tumque simul eo plura, & saeviora symptomata eventura esse.

Ex illis, quae paragraphis, in textu citatis, habentur, patuit, anginas inflammatorias commode sic in quinque species distribui, pro variis partibus affectis. Simul enarrata fuerunt illa symptomata, quae comitantur singulas; atque ex illorum observatione habetur harum anginarum evidens Diagnosis. Simul etiam ex iisdem poterit erui Prognosis, quae docet, omnium periculosissimas esse illas, quae respirationem impediunt; minus autem discriminis habere reliquas anginas, quae solam deglutitionem, libera manente respiratione, laedunt. Inter illas vero anginas, quae respirationem impediunt, pessima habetur, quae circa laryngem haeret; periculosior inter anginas, deglutitionem solam laedentes, aestimatur illa, quae, absque ullo tumore vel rubore in faucibus conspicuo, acerbissimum dolorem facit in prima deglutitionis actione, ut ad §. 803. probatum fuit. Atque etiam constitit, in prognosi pro generali axiomate haberi posse, omnium maxime lethales esse anginas inflammatorias, quae nullum tumorem vel ruborem conspicuum habent; reliquas autem, quamvis satis molestas, saepe minus discriminis habere.

Quamvis autem occurrant saepius anginae illae, hactenus descriptae, solitariae; tamen quandoque contingit, inflammationem plures partes simul occupare in ipso etiam morbi initio; aliquando etiam observatur, natam circa haec loca inflammationem latius dispergi, sicque concursum nasci plurium malorum. Patet autem satis, eo difficiliorem curatu fore morbum, & lethali exitu magis funestum, quo plures harum anginarum species simul conspiraverint, simulque eo plura & saeviora symptomata secutura esse. Sequenti autem paragrapho enumerabuntur praecipua, quae in tristissima tot malorum complicatione observantur, antequam mors finem imponat his angustiis, omni humana patientia certe majoribus.

§.807. Nam

§. 807. NAm impedito tum cruoris in jugulares externas, vel per has ipſas compreſſas, reditu, fit tumor faucium, labiorum, linguae, vultus; linguae exſertio, intorſio, inflammatio; oculorum rubedo, protuberans tumor horrendus; cerebri ob eadem ſuffocatio; hinc viſus, auditus, tactus, hebetes; delirium; hiatus oris; ſtertor; decubitus impoſſibilis prae ſuffocatione; rubor, tumor, dolor, pulſatio, ſaepe in collo, pectore, cervice, conſpicui; unde venae jugulares, frontales, raninae varicoſae tument.

Dum in angina inflammatoria reſpiratio impeditur, pulmo explicari ſatis nequit; unde cor dextrum non poterit contentum ſuo cavo ſanguinem expedite propellere per arteriae pulmonalis anguſtias in cor ſiniſtrum; adeoque incipiet accumulari ſanguis in pulmone & cordis dextri cavo. Non poterit ergo auricula dextra & ſinus venoſus dexter evacuari, adeoque & in his cavis fiet ſanguinis aggeſtio. Quare ſanguis venoſus a toto corpore redux per venam cavam ſuperiorem & inferiorem non poterit ingredi haec cava jam repleta; diſtendentur ergo & venae. Sed omnis ſanguis venoſus a labiis, lingua, facie redux per jugularem imprimis externam redit ad cor, dum ſanguis a capitis interioribus partibus per jugularem venam internam movetur. Ubi ergo, impedita reſpiratione, ſanguis per venas jugulares libere tranſire nequit, omnia vaſa ſanguinea, externarum aeque ac internarum capitis partium, diſtendentur magis magiſque; cum arteriae pergant ſanguinem afferre, dum interim venae illum reducere nequeunt. Tumebunt hinc fauces, labia, lingua &c., oculi rubebunt ſanguine ſuffuſi, & horrendum in modum protuberabunt, lingua tumens ore amplius contineri non poterit; hinc foedo ſpectaculo livida & intorta prominebit, ſpuma ſimul ex ore prodeunte. Cum autem ob eandem cauſam vaſa ſanguinea per encephalon diſtributa ſanguine turgeant, comprimetur mollis encephali pulpa; unde viſus, auditus, tactus hebetes fiunt, omneſque cerebri functiones turbantur, tandemque delentur integre. Stertor autem adeſt, dum viſcida ſpuma totum os, fauces, & pulmo repleri incipiunt, &, diſtentis vaſis ſanguineis pulmonis, aërea ejus cava anguſtantur. Unde miſeri aegri omnia eadem patiuntur ac illi, qui laqueo ſuffocantur; in hoc tamen longe infeliciores, quod lente & per gradus aucta haec mala pati debeant. Ubi autem, non adeo impedita reſpiratione, partes inflammatae & tumentes vicinas ipſis externas jugulares venas anguſtant, tunc ab encephalo redux ſanguis adhuc ſatis libere per internas venas jugulares tranſire poterit; dum interim facies, labia, lingua, oculi turgent admodum. Verum ubi aliquo tempore duravit externarum jugularium venarum compreſſio, repletis omnibus vaſis ſanguineis, quae externis capitis partibus proſpiciunt, omnis ſanguis, qui ex vicino corde per arterias carotidites pellitur, per internae carotidis ramos tranſibit, adeoque omnes cerebri functiones turbabuntur ob nimiam repletionem. Omnia haec ſymptomata ſucceſſive ſic fieri videmus, ſi in homine etiam ſaniſſimo, collari nimis adſtricto, venae jugulares externae comprimantur. Cum autem &

plures venae colli, cervicis, & superioris partis pectoris, tam ad musculos, quam ad integumenta harum partium distributae, in jugulares venas se exonerent, patet ratio, quare rubor tumor &c. & per haec loca dispergantur. Postea in cura anginae inflammatoriae notabitur, pro bono signo haberi, si collum & pectus rubeant: sed patebit tunc, hoc tantum verum esse, quando materia inflammatoria, internas partes obsidens, bona metastasi ad exteriora transit, tuncque simul semper adest levamen partium prius obsessarum. In hoc autem casu, dum impedito sanguinis per pulmones transitu, adeoque venarum evacuatione sublata, talis tumor & rubor in collo cervice & pectore oriuntur, nullum anginae suffocantis levamen percipitur, adeoque merito pessimi ominis hoc signum habetur. Ita in Anginosa (*d*), quae apud *Bitonem* decumbebat, prima die jam aderat tumor subruber, durus, in cervice & utraque pectoris parte; verum extrema frigida & livida, respiratio sublimis, potus per nares rediens, & deglutitio impossibilis simul aderant; adeoque constabat, non ex bona metastasi, sed ex augmento morbi, haec symptomata originem traxisse; unde & quinta die periit. Cum autem frontales venae, & raninae dictae sub lingua decurrentes, jugularium venarum rami sint, patet facile, quare & illae varicosae tumeant.

Omnia autem haec symptomata in pessimis anginis inflammatoriis observata accuratissime collegerunt Veteres Medici. Ita *Hippocrates* (*e*) habet sequentia: *A cynanche vocata homo suffocatur, & in faucibus magis urgeri videtur, & neque salivam attrahit, neque aliud quidquam. Et oculi dolent, ac prominent velut strangulatis, & per eos intente* (ἀτενές) *intuetur, neque eos convertere potest: crebro singultit & exilit, facies & fauces incenduntur, imo etiam collum. Intuentibus vero nihil mali habere videtur, & cernit & audit obtusius, & prae suffocatione non intelligit, neque quid dicat, audiat, aut faciat, sed jacet ore hiante salivam effundens. Haec quum faciat, quinto, aut septimo, aut nono die moritur.* Mirum forte videri posset, tot & tam gravium symptomatum concursum ab homine tam diu tolerari posse; verum notaverat *Hippocrates* (*f*), anginas illas, quae tumorem & ruborem in collo habent, quamvis admodum exitiales, tamen diuturniores esse illis, quae nihil conspicui neque in faucibus, neque in collo exhibent, atque eodem die, vel & secundo, tertio aut quarto strangulant. Similia & apud *Aretaeum* (*h*) habentur: *Cynanchicis quidem adest inflammatio tonsillarum, faucium, totius oris: lingua extra dentes & labia prominens, saliva effunditur, pituita crassissima ac frigida defluit. Facies rubicunda & inflata est: oculi exerti, patentes, valde rubri: potus in nares refunditur: dolores acerbi sunt, sed strangulatione vexati obscurius sentiunt: pectus & cor ardent, frigidi aëris desiderium adest; verum admodum exiguum inspirant, donec strangulentur, incluso in pectus transitu.*

Cum autem tanta portio sanguinis corde sinistro expulsi per carotides & vertebrales arterias caput petat, ut unam tertiam totius crediderit *Malpighius*

(*d*) Epidem. 3. Aegrot. 7. Charter. Tom. IX. pag. 235.
(*e*) De Morbis Lib. III. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 586.
(*f*) In Coacis N. 362. Charter. Tom. VIII. pag. 872. & in Prognosticis ibid. pag. 673. 674. (*g*) De Causis & signis morbor. acutor. Lib. I. cap. 7. pag. 5. 6.

us (h) ad minimum aequare; patet ratio, quare impedito ſanguinis venoſi in cor dextrum tranſitu facies, oculi &c. magis turgeant, & citius, atque hebetentur cerebri functiones, antequam in reliquo corpore magnae mutationes adhuc obſerventur. Unde etiam praecipua ſymptomata, in anginis inflammatoriis peſſimis obſervata, caput afficiunt. Interim tamen extremorum corporis frigus & livor, quae deinde ſequi ſolent, ſatis notant, impediri & per reliquas corporis partes liberum ſanguinis tranſitum. Quia autem omnia abdominalia viſcera ſanguinem ſuum venae portarum tradunt, inde deducendum in venam cavam aſcendentem, ob eandem cauſam ingens impedimentum & tenſio circa haec loca percipiuntur tunc, uti etiam circa pulmonem; adeoque concurrunt binae anxietatis intolerabilis cauſae, uti ad §. 631. dictum fuit. Simul etiam a diſtentis viſceribus infarcto ſanguine dolor ſaepe adeſt, quem in anginis merito ſuſpectum habuit *Hippocrates (i)*, dicens: *Ex anginis citra judicationem hypochondrii dolor, cum impotentia & torpore oboriens, latenter necat, etiamſi valde manſuete ſe habere putent.* Addit autem citra judicationem, dum quandoque per metaſtaſin materia inflammatoria praecordia occupare poſſet, levatis faucibus. Verum impotentia & torpor, quae ſimul adſunt, ſatis docent cerebrum a retento ſanguine venoſo hebetari, adeoque ſummum diſcrimen adeſſe.

§. 808. DEcurrit autem omnis Angina conſuetum inflammationis generalis iter, eaſdemque facit, ac patitur mutationes in reſolutionem, pus, gangraenam, ſcirrhum.

In capitulo de Inflammatione dictum fuit, omnem inflammationem habere quadruplicem exitum. Vel enim reſolvitur, dum concretum in fluorem reducitur, & ſtagnantibus reſtituitur motus; vel in ſuppurationem mutatur, aut gangraenam, quod longe pejus eſt, vel denique abit in ſcirrhum, dum nec reſolvitur inflammatio, nec ſeparatur a ſanis partibus vicinis illud, quod vitali humorum motui, ſecundum ſanitatis leges peragendo, ineptum redditum fuerat. Omnes ergo illi inflammationis exitus & in angina inflammatoria locum habebunt, niſi adeo praeceps fuerit malum, ut ſtrangulet aegrum, antequam adoleſcere potuerit morbus. Uti jam pro vario exitu diverſa requirebatur cura, ſic & idem in angina inflammatoria verum eſt. Omnium optima curatio inflammationis eſt, quae reſolvendo obtinetur; unde haec prae reliquis tentanda eſt, modo alia ſpes ſuperſit, illam obtineri poſſe. Imprimis autem haec curatio requiritur in angina inflammatoria, cum tantum periculum immineat a ſuppuratione, ob tumorem auctum comprimentem deglutitionis & reſpirationis organa; atque etiam quia jure metuitur, ne rupto abſceſſu pus in tracheam delapſum ſubitam ſuffocationem inducat. Quaenam notanda ſint in hac curatione, ſequentibus dicetur paragraphis; atque poſtea videbimus, quaenam conveniant, dum in abſceſſum, gangraenam, aut ſcirrhum terminatur inflammatoria angina.

(h) Exercitat. Epiſtol. de Cerebro pag.6.
(i) Coac. Praenot. N. 374. Charter. Tom. VIII. pag. 872.

§. 809. Ergo si signa docuerint, anginam esse (801. 802.), confestim examinandum, an pura hactenus inflammatio adsit (382. 383. 384.); tumque citissime per efficacissima remedia (395. ad 402.) tentanda resolutio est (386.). Itaque 1°. cita, magna, repetita missio sanguinis, eousque ut debilitas, pallor, refrigeratio, vasorum collapsus, doceant, vim superstitis non posse augere tumorem & rigiditatem vasculorum, exercenda erit. 2°. valida alvi subductio per purgantia ore hausta, vel clysmatum instar injecta, repetita. 3o. victu, potuque tenuissimo, & lenissimo opus. 4°. nitrosis, subacidisque medicamentis. 5°. vapore humido, molli, tepido assidue hausto: fomentis externis; derivantibus epispasticis, cucurbitis, sinapismis, collo, & pectori, appositis.

Cum illa anginae inflammatoriae species, quae vel in ipsa pulmonali fistula, vel circa laryngis superiora sedem habet, omnium pessima sit, & citissime lethalis; efficacissima simul & semel adhibenda sunt auxilia, adeoque & ejus cura praemittitur; quia hac intellecta facile cognoscitur, quid in reliquis anginae inflammatoriae speciebus agendum sit.

Solam inflammationis curam, quae resolvendo fit, hic locum habere posse, facile patet; gangraena enim in his locis, validam inflammationem sequens, lethalis semper est: & cum suppurationem comitari semper soleat augmentum symptomatum, quibus stipatur inflammatio (vide §. 387.), neque haec poterit exspectari: prius enim suffocaretur aeger, antequam natus hic abscessus maturescere posset. Statim ergo examinandum est, an inflammatio adhuc talis sit, ut sperare liceat, illam resolvendo curari posse. Hoc novimus, si recens fuerit morbus, nullaque adhuc signa inceptae suppurationis, vel natae gangraenae, adfuerint; de quibus videantur illa, quae in Commentariis §. 387. 388. habentur. Tunc autem pura vocatur inflammatio, quando adsunt illa signa, quae §. 382. recensentur; quae notant, in vasis adhuc integris haerere humores, quamvis immeabiles.

Quaenam autem requirantur ad inflammationis resolutionem, dictum fuit in cura inflammationis paragraphis hic citatis; adeoque tantum superest, ut videamus, quaenam praeter generalem inflammationis curationem in ancipiti hoc morbo notanda sint.

1°. Sanguinis missio hic primarium remedium est; cum per illam, minuendo copiam & impetum sanguinis arteriosi, laesio ulterior vasculorum inflammatorum impeditur, & emendatur, quae jam facta est; simulque, per eandem minuto liquido distendente, restituuntur vasis oscillationes elasticae, quibus materia obstruens attenuari & meabilis reddi possit. Optima etiam sic praebetur occasio, ut contracta vasa, minuto impetu a tergo urgentis liquidi, repellant obstruentes moleculas in vasa majora; uti paragraphis hic citatis demonstratum fuit. Cum autem in hoc morbo adeo praeceps discrimen sit imminentis suffocationis, si tumor inflammatorius augeatur, requiritur

& ci-

& cita & magna missio sanguinis; & quidem eo usque, ut tanta debilitas oriatur, ut nullus metus sit, tumorem inflammatorium vel a copia, vel ab impetu humoris vitalis, increscere posse. Ad animi ergo deliquium usque sanguinem mittere conducet; sed praesente Medico semper, ut dum ex pulsu vacillante, pallore oculorum, labiorum &c. instare animi deliquium viderit, ulteriorem sanguinis vacuationem prohibere possit (vide Commentaria §. 141.). Si autem recrudescant minacis morbi symptomata, repetenda erit venae sectio ilico, cum nullam moram ferat tam cito lethalis morbus: praestat enim, ut exhaustus sanguine langueat aliquamdiu aeger; quam u suffocetur miserrime. Quia autem tanta saepe est talium anginarum velocitas, ut inopinato suffocentur aegri etiam illo tempore, dum remedia adhibentur; acerba prognosis praemittenda est, ne subita mors audaci, quamvis necessariae, venae sectioni adscribatur potius, quam morbi vehementiae.

Noluit *Aegineta*, validam talem sanguinis missionem adhiberi, sed saepius & repetitis vicibus hoc faciendum jussit; metuens, ne animi deliquii tempore materia in partem affectam prorumperet, aegrumque strangularet (*k*). Verum omnia vasa collabuntur, dum instat animi deliquium, adeoque nullus videtur esse metus, affectarum partium tumorem tunc augeri posse. Neque obstat, quod *Hippocrates* (*l*) extremas vacuationes periculosas esse monuerit; agit enim ibi imprimis de minuenda nimia plenitudine hominum athletice valentium; & paulo post (*m*) diserte monuit, *ad extremos morbos extrema exquisite remedia optima esse*. Imo, licet daretur, periculo non carere talem profusam sanguinis vacuationem, tamen ideo omittenda non foret in ancipiti hoc morbo; cum, optime monente *Celso* (*n*), *satius sit anceps remedium experiri, quam nullum*. Illo enim loco (cujus antea in Commentariis §. 743. mentio facta fuit) dicit, quandoque morbum desiderare sanguinis missionem, licet corpus vix pati posse videatur; illam tamen tunc tentandam voluit, postquam prius Medicus ostenderit, *quam nulla spes sine sanguinis detractione sit; simulque, quantus in hac ipsa metus sit*. Deinde addit: idque quam maxime fieri debet, *ubi nervi resoluti sunt, ubi subito aliquis obmutuit; ubi angina strangulatur* &c. Unde etiam in angina curanda (*o*) jussit, *sanguinem mittendum esse; etsi non abundat*. Reliqui Veteres Medici omnes citam, magnam, & repetitam venae sectionem commendarunt in periculosissimis his anginis; uti patet apud *Hippocratem* (*p*), *Galenum* (*q*), *Aretaeum* (*r*); qui & ex latiore vulnere, & ad animi deliquium usque, factam sanguinis missionem laudavit; cavendum tamen animi deliquium voluit, quia nonnullos sic periisse observaverat. Similia fere & apud *Trallianum* (*ſ*) habentur, nisi quod videatur ob animi deliquii metum non adeo copiosa, sed repetita tamen venae sectione, & quidem satis subito, usus fuisse.

Cum

(*k*) Aegineta Lib.III. cap.37. pag.39 (*l*) Aphor.3. Sect.I. Charter.Tom.IX. pag. 7. (*m*) Ibidem Aphor. 6. pag. 11. (*n*) Lib.II. cap.10. pag. 79.
(*o*) Lib.IV. cap.6. pag.196. (*p*) De Morbis Lib.III. cap.10. Charter. Tom. VII. pag.586. De Victu in Morbis Acutis. Charter. Tom. XI. pag.126.
(*q*) De Curandi ratione per venae sectionem cap.19. Charter.Tom.X. pag.448.
(*r*) Lib.I. de Curatione Morbor. acut. cap.7.pag.87.
(*ſ*) Lib.IV. cap.I. pag.231. 232.

Cum autem in his anginis, uti §. 807. dictum est, venae frontales, jugulares, raninae, saepe tumeant, voluerunt quidam, statim illas pertundendas esse, & imprimis raninas, quia sic omnium subitissima evacuatio in locis, partibus affectis vicinis, obtinetur. Damnaverunt hoc alii magni nominis Medici, & jam videtur apud antiquos circa hanc rem diversa fuisse sententia. *Hippocrates* (t) jussit, dandam esse operam, *ut quam maxime procul a locis, in quibus dolores fiunt, & sanguis colligi solet, sectiones instituantur.* Verum cum minus congrua in eodem capitulo habeantur de venarum origine & distributione, & mox subjungat sequentia: *sic enim minime magna repente mutatio continget, & translata consuetudine efficiet, ut ne amplius in eundem locum colligatur*; non sine ratione concluserunt quidam Medici, hunc textum non adeo favere illi opinioni, quae in locis remotis venam secandam jubet in curatione anginae, cum repentina potius hic mutatio, & subita subsidentia partium affectarum requiratur. Praeterea *Celsi* alia sententia fuisse videtur, dum de venae sectione agit (u), sic enim habet: *Mitti vero is (sanguis) debet, si totus corporis causa fit, ex brachio: si partis alicujus, ex ea ipsa parte, aut certe quam proxima, quia non ubique mitti potest, sed in temporibus, in brachiis, juxta talos. Neque ignoro, quosdam dicere, quam longissime sanguinem inde, ubi laesit, mittendum esse; sic enim averti materiae cursum; at illo modo in id ipsum, quod gravatur, evocari. Sed id ipsum falsum est. Proximum enim locum primo exhaurit: ex ulterioribus autem eatenus sanguis sequitur, quatenus emittitur: ubi is suppressus est, quia non trahitur, ne venit quidem.*

Cum autem hodie ex cognito sanguinis circuitu novimus, cordis actione & arteriarum sanguinem ex arteriarum finibus in venas propelli, certum est vena aperta minui resistentiam sanguini arterioso in has venas propellendo; adeoque, manentibus iisdem cordis & arteriarum viribus, sanguinem moveri celerius per illas arterias, quae in venam jam apertam se evacuant. Apertis ergo venis raninis, augebitur sanguinis celeritas per arterias his venis respondentes; quae cum externae carotidis rami sint, hinc & videtur augeri debere sanguinis motum per truncum carotidis externae, adeoque etiam utcunque per omnes ejus ramos, licet maxime per illos, qui in venas apertas evacuantur. Cum ergo in periculosissimis illis anginis minimum tumoris inflammatorii augmentum saepe sit lethale; hinc forte periculum subest, si, non prius instituta larga venae sectione in locis remotioribus, raninae venae statim secentur. Damnavit saltem hanc methodum *Tulpius* (x), testaturque se aliquoties funestos inde eventus notasse. Videtur etiam *Galenus* (y) praemisisse venae in cubito sectionem, & deinde ambas sub lingua venas pertulisse in gravibus faucium & asperae arteriae inflammationibus; uti etiam & *Hippocrates* (z) & *Trallianus* (a). Inter recentiores autem summae aucto-rita-

(t) De Ossium Natura cap. 5. Charter. Tom. IV. pag. 3.
(u) Lib. II. cap. 10. pag. 80. (x) Observ. Medic. Lib. I. cap. 51. pag. 96.
(y) De Curandi ratione per venae sectionem cap. 10. Charter. Tom. X. pag. 448.
(z) De Victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 136.
(a) Lib. IV. cap. 1. pag. 232.

ritatis *Sydenhamus* (*b*) in anginae curatione ſanguinem ex brachio copioſe detrahebat primum, mox ex ranula utraque. Cum ergo tot & tanti nominis Medici in hac re conveniant, videtur tutiſſimum eſſe raninas venas non aperire, niſi larga prius ſanguinis miſſione in brachio vel in pede inſtituta. Ipſe *Celſus*, qui in alia opinione fuit, uti dictum antea, multum tamen tribuit uſui, neque ſemper ex affecta parte, vel ipſi proxima, ſanguinem educendum fatetur, dicens. *Videtur tamen uſus ipſe docuiſſe, ſi caput fractum (tactum legerunt alii) eſt, ex brachio potius ſanguinem mittendum eſſe: ſi quod in humero vitium eſt, ex altero brachio* (*c*).

Adhibuit & cucurbitulas cum ſcarificatione in locis vicinis *Hippocrates*, non tantum ut extrorſum duceret morbi materiam, de qua re quinto hujus paragraphi numero dicetur; verum etiam ut ſanguinem evacuaret. Juſſit enim, ut & ad primam cervicis vertebram, & capiti, prius raſo, & ad aurem ab utraque parte applicarentur cucurbitulae, & ut poſt ſcarificationem quam longiſſimo tempore adhaererent his locis. Notum eſt, arterioſum ſanguinem ſcarificatis locis exire; dum cucurbitae actione aëris incumbentis preſſio tollitur; adeoque potentiſſimam revulſionem ſic fieri ab interioribus locis inflammatis. Neque his contentus fuit *Caelius Aurelianus* (*d*), verum, *ſi major fuerit tumor, ipſam quoque linguam ſcarificabat, atque fauces & palatum tenui & longiore phlebotomo. Etenim locali ſanguinis detractione tumentia relaxantur.* Atque etiam *Celſus* (*e*) poſtquam per venae ſectionem, purgantia, cucurbitulas &c. nihil profecerat in anginae curatione, dixit: *Ultimum eſt, incidere ſatis altis plagis ſub ipſis maxillis ſupra collum, & in palato circa uvam, vel eas venas, quae ſub lingua ſunt, ut per ea vulnera morbus erumpat. Quibus ſi aeger non adjuvetur, ſcire licet a morbo victum eſſe.* Laudavit autem *Aretaeus* (*f*) & artuum ligaturas, de quarum efficacia in minuenda ſanguinis velocitate dictum fuit ad §. 691.

2. Quantam efficaciam habeat valida alvi ſubductio in cura inflammationis, quae reſolvendo fit, §. 396. & ſequentibus demonſtratum fuit. Minuitur enim per haec liquidorum vaſa diſtendentium copia, ſolvitur ſanguis, & verſus abdominalia viſcera revellitur impetus. Unde etiam *Hippocrates* (vide locum citatum ad §. 396. 4.) in cura anginae laudavit alvi ductionem cum ſanguinis miſſione; atque idem apud reliquos auctores, praecedenti numero hujus paragraphi allegatos, occurrit. Semper tamen purgantibus praemittitur venae ſectio, & repetita quidem eo uſque, donec incipiant levari ſymptomata: unde etiam *Sydenhamus* (*g*), poſtquam ex brachio & utraque ranula ſanguinem jam ſubduxerat, ſequenti mane, niſi febris & dolor inter deglutiendum aliquantulum remiſiſſent, nondum audebat dare purgans, ſed nova venae ſectione inſtituta catharſin differebat in diem ſequentem. Ubi tamen urget morbus, & magna ſanguinis copia ſubducta fuit, videtur & purgans ſtatim dandum eſſe; quod & *Trallianus* (*h*) ſe cum felici ſucceſſu feciſſe monet, ubi in robuſtis & aetate vigentibus vehemens do-

(*b*) Sect. VI. cap. 7. pag. 358.
(*c*) Celſ. Lib. II. cap. 10. pag. 81. (*d*) Acutor. Morb. Lib. III. cap. 3. pag. 188.
(*e*) Lib. IV. cap. 4. pag. 197. (*f*) De Curat. Morb. acut. Lib. I. cap. 7. pag. 87.
(*g*) Sect. VI. cap. 7. pag. 358. (*h*) Lib. IV. cap. 1. pag. 232.

dominaretur affectus. Elaterio & tithymali ſucco recenti Veteres Medici uſi fuerunt; verum acerrima haec cum ſint, & calefacientia, tutior uſus erit talium, quae abſque aucto motu, valide tamen, evacuant; qualia in Materia Medica ad hunc numerum, uti etiam ad numerum ſecundum §. 396. habentur. Ubi autem deglutitio ſimul ſic impedita eſt, ut purgantia ore haurire nequeant aegri, eadem triplicata vel quadruplicata doſi clyſmatis forma injecta effectum praeſtant.

3. Videantur illa, quae ad numerum quintum §. 396. de diaeta inflammatione laborantium dicta fuerunt. His addi merentur & illa, quae §. 602. de victu febricitantium habentur. Cum autem angina inflammatoria, de cujus curatione hic agitur, acutiſſima ſit, &, niſi cito reſolvatur, ſubito necet, de cibo non adeo ſolliciti ſumus, cum facile inediam tolerent aegri brevi hoc tempore, & ſolo potu ſuſtineri poſſint; imo plerumque ob doloris acerbitatem, anxietatem intolerabilem, & febrim acutam comitem, quaevis oblata reſpuant. Solum ergo lactis ſerum, vel lac tripla aquae copia dilutum, emulſa ex ſeminibus farinoſis admodum diluta, hic ſufficient. Omnia autem haec tepida ſumenda ſunt, ne a frigido potu inflammatas partes alluente augeantur omnia mala. Quamvis enim negari non poſſit, incipientibus inflammationibus quandoque actu frigida profuiſſe; cum tamen ſaepius nocere poſſint, & juſtus metus ſit, ne validam hic natam inflammationem in gangraenam mutent, prudentia jubet, ut his abſtineatur. Videantur illa, quae de hac re in Commentariis §. 390. habentur. Ubi vero larynge inflammata deglutitio ob acerbiſſimum dolorem impeditur, eadem per clyſma injici poſſunt, ut ſuſtineatur vita, & caveatur nimia corporis exſiccatio; de qua re poſtea §. 813. dicetur.

4. Quantum uſum in curandis inflammationibus praeſtet nitrum, antea in hiſtoria inflammationis dictum fuit: unde etiam in anginis curandis laudatur ab omnibus. Sed & acida diluta tanta copia aquae, ut nimis irritare nequeant dolentes fauces, hic commendantur: neque tantum vegetabilia acida, ſed & foſſilia, ut ſpiritus ſalis marini, & prae reliquis ſpiritus ſulphuris per campanam dictus in officinis. Quamvis enim haec acida ſanguinem coagulent, dum illi permiſcentur, tamen uſus docuit, quod multum proſint, ſi inflammatae fauces his tangantur; atque adeo magis ad externam applicationem laudantur haec remedia, quam ut interne exhibeantur ad reſolvendam inflammationem. Sic in cura Anginae *Sydenhamus* (*i*) juſſit, ut poſt validam ſanguinis miſſionem ex brachio & ranula utraque, *partes inflammatae tangerentur melle roſaceo, ſpiritu ſulphuris ad ſummum acorem permixto.* Hoc facto dein blandum refrigerans gargariſma ore continendum juſſit. Nullam autem mentionem facit de interno ſpiritus ſulphuris uſu.

Facile autem patet, tale remedium ex roſis rubris, adſtringente vi manifeſta praeditis, & acido ſulphuris paratum, conſtringere partes, quibus applicatur, adeoque impedire poſſe nimiam earundem expanſionem; ſimulque efficere, ut in ipſo inflammationis natae principio repellantur in majores truncos moleculae immeabiles, quae minores ramos obſtruunt. Refrigerantium autem, repellentium, & adſtringentium uſum externum in curanda inflam-

(*i*) Sect. VI. cap. 7. pag. 358.

flammatione locum habere posse quandoque, dum per haec impetus in ipso loco sedatur, probatum fuit in Commentariis §. 396. 6. Praeterea magnum nomen in his malis curandis obtinuerunt acida fossilia, quia inflammationem natam a fluxu materiae scorbuticae ad partes, quae cito in putridissimam gangraenam abit (vide §. 423. β. & §. 432.), tam feliciter curant. Simul tamen apparet, externa talia acria remedia usum habere non posse in illis anginis inflammatoriis, de quibus curandis hic loci proprie agitur, cum vel in ipsa larynge vel pulmonali fistula sedem habeant; quae loca impune similibus tangi nequeunt: huc tamen referuntur, quia hac paragrapho generalis cura anginarum inflammatoriarum traditur, ad cujus normam dein & reliquarum curatio dirigitur, uti sequentibus paragraphis patebit. Proprie autem haec adhibentur, dum lingua, fauces, palatum, tonsillae, &c. affecta sunt, atque frequenter leviores harum partium inflammationes, absque venae sectione etiam & purgantibus, his solis curantur.

Apud Veteres Medicos autem similia etiam remedia laudata fuerunt, adstringentia, & quandoque satis acria. Ita *Hippocrates* (*k*), dum *linguae pars posterior, & claustrum sub gutture* inflammata anginam fecerant, linguam, qua tumet, illiniri jussit, mentha viridi, apio, origano, rhoë rubro, nitro, cum melle subactis. Uvulam inflammatam aëris flore sicco linivit (*l*). Dum tonsillae inflammatione intumescunt, reprimentibus medicamentis gargarizandum jussit *Celsus* (*m*); atque illas illiniri medicamento ex succo malorum punicorum dulcium cum alumine scissili &c. parato. Uvam vero inflammatam omphacio, vel galla, vel alumine scissili cum melle admisto illiniri jussit; imo & medicamento ex his & atramento sutorio, misy &c., cum vino rubro austero tritis composito usus fuit (*n*). Similia his & apud *Aretaeum* habentur (*o*), uti & apud *Trallianum* (*p*).

Inde forte intelligitur origo illius methodi, qua omnes promiscue anginas tentare solet vulgus, uvulam relaxatam morbi causam unicam statuens, illamque alumine, vitriolo, pipere &c. tangens, ut contrahatur. In Zeelandia famosi dicuntur anginarum cura rustici quidam, quibus inde nomen (*keelboeren*) impositum est; qui pulvisculo ex vitriolo albo, sale ammoniaco, alumine crudo fauces inflammatas tangunt, & quidem repetitis vicibus, quandoque cum insigni levamine. Ex dictis autem patet, locum haec habere posse morbo incipiente imprimis, tantumque in illa anginae inflammatoriae specie, de cujus curatione §. 811. dicetur.

5. Vapore humido, molli &c. Quantum usum talis vapor habeat, ut materia obstruens attenuetur & diluatur, pluribus dictum fuit in Commentariis §. 398. 3. Imprimis autem laudatur hoc remedium in his anginae speciebus, quia vapor attractus directe loca inflammata alluit. *Hippocrates* (*q*) in pessima anginae specie curanda jam laudavit hanc methodum, dum

(*k*) De Morbis Lib. II. cap. IX. Charter. Tom. VII. pag. 561. (*l*) Ibid. cap. 10. pag. 562. (*m*) Lib. VI. cap. 10. pag. 383. (*n*) Ibid. cap. 16. pag. 389. (*o*) Lib. I. de Curat. morbor. acutor. cap. 7. 8. 9. pag. 87. &c.
(*p*) Lib. IV. cap. 1. pag. 220. &c. (*q*) De Morbis Lib. II. cap. 9. pag. 560.

dum ex aceto, nitro, origano, nasturtii semine, cum aequali copia aquae & aceti infusis, & in ollulam operculo clausam demissis, per arundinem cavam ore aperto ascendentem vaporem trahi jussit; cavendo, ne fauces comburantur. Ut hoc caveretur, voluit *Aëtius* (r), ut ovum parvum vacuum, utrimque perforatum, ore continerent aegri, perque illud ovum arundo transmitteretur, sic nempe ut vapor per arundinem ascendens, ovi cavo prius receptus, non adeo directe in fauces traheretur. Cum vero ab aceti calidi & aromatum halitu molesta & dolentissima in hoc casu tussis excitari posset, videntur mollissima potius convenire: cum autem aceti vapor summum resolvens sit, & illud addi posset, sed minori copia ne nimis irritaret. Emollientium herbarum decocta vel infusa ad hunc scopum laudari solent; verum illarum efficacia in volatili parte non haeret, neque forma vaporis adscendere potest, unde potissima hujus remedii virtus ab aquae & aceti halitu pendet; herbae autem tales addi possunt, ne contemnatur remedii in tam gravi morbo simplicitas. Flores autem sambuci imprimis hic prosunt, quia refrigerantem halitum, in erysipelate & phlegmone curandis adeo usitatum, spargunt, satis volatilem, unde & aquae stillatitiae ex his, aut rosarum vel tiliae floribus, huic usui inservire possent, addita modica aceti quantitate, qualis formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur.

Fomenta autem externe applicata ex similibus prosunt: unde & *Hippocrates* in loco modo citato jussit, ut spongiae aqua calida plenae genis & maxillis apponerentur.

Praeter illa summi usus sunt in hoc morbo omnia, quae pectori & collo applicata, sive irritando acribus stimulis, sive minuendo atmosphaerae pressionem, impetum & copiam humorum versus exteriora derivant. Quanti usus sit in cura inflammationis versus alias partes facta revulsio, demonstratum fuit in Commentariis §. 396. 4.; simulque ibi indicata fuerunt praecipua remedia, quibus haec revulsio tentari posset. Verum non tantum hac spe in angina curanda adhibentur haec remedia, ut a partibus affectis derivetur impetus & copia humorum, dum interim pristinam sedem occupat morbi causa materialis; sed etiam docuerunt observata, per eadem remedia quandoque impetrari posse, ut materialis causa morbi locum mutet, & in alias transeat partes. Vidimus antea §. 771., Phrenitidem symptomaticam fieri, dum inflammatio, alias partes corporis prius obsidens, locum mutat, & periculosa metastasi ad cerebrum defertur. In angina autem inflammatoria similis metastasis materiae morbosae observatur, & quidem satis frequenter; uti Veterum Medicorum observatis, & quotidianis praxim medicam exercentium experimentis, constat. Forte non sine ratione liceret asserere, nullum fere morbum acutum inflammatorium magis volubilem esse. Familiare est in praxi videre, quod unius lateris tonsillam occupans inflammatio minuatur subito, & alterius lateris tonsillam afficiat. Neque hoc tantum, sed & ad alia, & saepe etiam satis dissita, corporis loca tendit. In splenem dolorem processisse, levatis faucibus legitur (s). In *Polemarchi uxore*, quae angina laborabat cum multa febre, secta vena faucium, suffocatio

(r) Tetrabibl. 2. Sermon. 4. cap. 47. pag. 436.

(s) Hippocrat. Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 144.

catio cessavit quidem, febris perseveravit, & ad quintum diem sinistrum genu tumor & dolor occupavit; simulque circa cordis regionem aliquid coacervari sensit aegra, & strepitus in pectore audiebatur (*r*). Aliae anginosae mulieri dextra manus & crus doluit; suffocatio vero tertio die remisit (*s*). Phrenitidem mortiferam ex angina fieri per malam metastasin §. 774. vidimus. In vegeta & sana puella, inflammatoria pessima angina correpta, observavi tertio die morbi deglutitionem, quae ob immanem dolorem penitus impedita fuerat, subito liberrimam redditam fuisse; sed intolerabilis dolor utrumque hypochondrium, imprimis vero dextrum, occupaverat: unde non tantum respiratio impediebatur, verum etiam a levissimo corpore motu in lecto convellebatur fere prae doloris acerbitate; mansitque ille dolor in hypochondriis ad mortem usque, quae quinta die morbi contigit. In quinquagenaria muliere, simili morbo laborante, quinta die dolor faucium evanuit; sed ilico successit in sinistro capitis latere dolor cum molesti ardoris sensu, qui deinde sexta die per totum caput dispergebatur, ita ut erecta sedere in lecto debuerit misera haec aegrá, cum pulvinaris, cui incumbebat, pressionem ferre non posset; periit die septima. Per totum corpus maculas rubras dispersas vidi cum levamine anginae quidem, sed exitu tamen ancipiti; quidam enim sic affecti evaserunt, perierunt alii.

Omnium autem frequentissime in his anginae speciebus observatur illa metastasis, per quam *morbus in pulmonem vertitur*, uti optime notavit *Hippocrates* (*t*), dicens: *At si, faucibus & tumoribus sedatis, in pulmonem morbus versus fuerit, confestim febris & lateris dolor insuper corripit; &, ubi hoc contigerit, plerumque moritur. Quod si dies quinque effugerit, purulentus evadit, nisi ipsum tussis ilico corripuerit. Si vero corripuerit, excreato & repurgato sputo convalescit.* Huc etiam spectat & sequens Aphorismus (*u*); *Qui anginam effugiunt, illis in pulmonem vertitur, & intra septem dies intereunt; si vero hos effugerint, suppurati fiunt*; si nempe per sputa non educatur translata in pectus morbi materies; uti alio in loco eandem prognosin tradens *Hippocrates* monuit (*x*). Inde etiam intelligitur, quare alibi (*y*) dixerit: *In anginis, qui non brevi concocta exspuunt, perniciose habent*. Verissima esse haec axiomata practica vidi saepius, dum subito evanescente dolore faucium stertor in pectore oriebatur, comitante quandoque dolore punctorio lateris respirationem impediente, quandoque non. Plurimi perierunt ex illis, quos tractavi, tertio, quarto, vel quinto die, licet adhibitis subito efficacissimis remediis; pauci admodum evaserunt, & non nisi cum multa molestia.

Quamvis ergo in angina inflammatoria, quae pulmonalem fistulam vel laryngem obsidet, omnis metastasis bona videri posset, cum nullus fere locus periculosius occupari inflammatione posset, ob imminentis nempe strangulationis metum; tamen ex dictis patet, plurimas tales metastases fatalem

 potius

(*t*) Ibid. Epidem. 5. text. 37. pag. 346. Epidem. 7. textu 22. pag. 566.
(*u*) Ibid. Epidem. 5. in fine pag. 352. Epidem. 7. textu 22. pag. 562.
(*x*) De Morbis Lib. II. cap. 9. Charter. Tom. VII. pag. 561.
(*y*) Aphor. 10. Sect. V. Charter. Tom. IX. pag. 200. (*z*) Coac. Praenot. N. 367. Charter. Tom. VIII. pag. 872. (*a*) Ibid. N. 371.

potius removere morbi terminum utcunque, quam felicem promittere eventum. Minus hoc miramur, dum in pulmonem vel cerebrum vertitur morbus, sed ad dissita etiam loca factam metastasin periculosam tamen toties esse non tam facile quis crederet, nisi fidelissimae observationes illud evincerent, quae antea recensitae fuerunt. Omnia haec monuit *in Coacis Praenotionibus Hippocrates* (*b*), dum & anginosos in lingua tumores, absque signis (ἀσήμως) disparentes, & ad caput transeuntes dolores, vel ad pectus, hypochondria, crura, damnavit.

Haec autem fuit Veterum Medicorum sapientia, ut sollicita observatione inquirerent, quaenam mutationes morborum salutares essent, quaenam vero perniciosae. Priores omni modo tentabant promovere; posteriores autem vitabant, & praecavebant, quantum per artem cognitam licebat. Observaverat *Hippocrates* (*c*), funestissimas esse anginas, quae nec in faucibus nec in cervice quidquam conspicuum exhiberent; illas vero, quae in faucibus tumores & rubores excitabant, esse quidem admodum exitiales, sed prioribus tamen diuturniores; omnium minime funestas esse anginas, quas in cervice rubor comitabatur; & maxime evadere aegros, si & cervix & pectus ruborem haberent, neque intro recurreret erysipelas; & praecipuam felicis horum morborum exitus spem in eo poni, ut tumor & rubor quam maxime foras verterentur; e contra vero lethale esse, si natum in collo vel pectore erysipelas introverteretur; quod noscebatur, si disparente rubore pectus gravaretur & difficilius spiraret aeger. Ideo in cura hujus morbi cucurbitas cervici applicuit & collo; spongiis aqua calida plenis fovit haec loca (*d*), vel & cerato texit (*e*), ut huc versus eliceret morbi materiam. *Aretaeus* (*f*) autem & sequentia habet maxime notanda: *Bonum quoque est, si in pectore magnus tumor oriatur aut insigne erysipelas. Egregius vero medicus, aut cucurbitula in pectus malum detrahit, aut sinapi ossibus pectoris aut partibus juxta maxillas imponens, extrinsecus ulcerat & difflationem molitur. Quibusdam sane brevi tempore vitium his auxiliis exterius tractum fuit.* Similia & *Celsus* (*g*) laudat, dicens: *Cucurbitula quoque recte sub mento, & circa fauces admovetur; ut id, quod strangulat, evocet. Opus est deinde fomentis humidis, nam sicca spiritum elidunt. Ergo admovere spongias oportet: quae melius in calidum oleum, quam in calidam aquam subinde dimittuntur. Efficacissimumque est hic quoque, salem calidis cum saccellis superponere.* Alibi autem (*h*) de fomentis calidis agens describit modum, quo ex sale fomentum parari volebat; sicca enim fomenta in hoc casu damnavit. Sacco nempe lineo excipiebat saltem, deinde in aquam bene calidam dimittebat, tuncque fovendo loco applicabat; vel ferramenta duo ignita alternatim demittebat in siccum salem, dein aqua leviter adspergebat, sicque efficiebat, ut exiret salsus & calidus succus, hac spe, *ut digereret id, quod vel*

(*b*) N. 370. 372. 373. 374. 375. Charter. Tom. VIII. pag. 872. 873.

(*c*) In Prognosticis Charter. Tom. VII. pag. 673. &c. Coac. Praenot. N. 363. 364. 365. 366. ibid. pag. 872.

(*d*) De Morbis Lib. II. cap. 9. Charter. Tom. VII. pag. 560. 561.

(*e*) De Victu in morbis acutis Charter. Tom. XI. pag. 136.

(*f*) De Causis & signis morbor. acutor. Lib. I. cap. 7. pag. 6.

(*g*) Lib. IV. cap. 4. pag. 196.

(*h*) Lib. II. cap. 17. pag. 95.

vel praecordia onerat, vel fauces strangulat, vel in aliquo membro nocet (*i*). Si cataplasmati ex emollientibus herbis parato misceantur sinapi contrita semina, raphani rusticani radix recenter in scobem rasa, ranunculi pratensis contrita folia, vel similia; habetur optimum ad hanc indicationem remedium, quod fovendo & laxando externas colli & pectoris partes, simulque irritando easdem acribus stimulis, efficit, ut fortunata in his morbis metastasis versus exteriora fiat.

§. 810. AT species (803.), raro tam periculosa ac (801. 802.), eadem remedia (809.), sed leviora, petit. Hic autem imprimis cataplasmata anodyna, laxantia, emollientia externa necessaria.

Quando §. 803. de hac specie anginae inflammatoriae agebatur, notatum fuit, illam quidem non tam periculosam esse, ac aliae, quae laryngem vel pulmonalem fistulam obsident; cum sola hic deglutitio laesa sit, respiratione satis libera manente. Interim tamen tunc monitum fuit, non carere periculo & hanc anginam, quia adeo prona observatur in malam metastasin, qua morbus in pulmonem vertitur; unde patet, non perfunctorie tractandum esse hunc morbum. Eadem autem hic remedia requiri ad resolvendam inflammotionem, satis patet. Cum autem non adeo anceps immineat subitae strangulationis periculum, ac in praecedentibus anginis, non tam validae nec tam subitae evacuationes per venae sectionem & purgantia requiruntur. Victus tamen tenuis & lenissimus, & similis potus, requiritur; uti & nitrosa atque subacida illa medicamenta, quae antea laudata fuerunt. Cum autem tam facile metastasin faciat hic morbus, proderunt cataplasmata emollientissima toti collo & cervici obvoluta, ut huc versus alliciatur morbi materies, sicque impediatur ejus in pulmonem transitus: unde etiam & his cataplasmatibus possunt admisceri talia, quae irritant loca, quibus applicantur. Simul etiam haec emollientia ad resolvendam inflammationem multum boni praestant, uti in cura inflammationis §. 398. 3. dictum fuit. Formula talis cataplasmatis in Materia Medica ad hunc numerum habetur.

§. 811. DUm denique angina (804.805.806.) adhuc inflammatoria, infestat; tum eadem remedia (809. 810.) requiruntur unita, sed addendae perpetuae humectationes oris & faucium, per lenissima attenuantia nitrosa, diluentia aquosa calida, laxantia pinguia, quae ore quieto contineri, leniter gargarisando applicari, fistula injici possunt: requiritur continua opera, ne arescant partes.

Ubi

(*i*) Ibid. pag. 96.

Ubi autem sola pharynx, vel tonsillae, uvula, velum pendulum &c. inflammantur, sub conspectum cadunt partes affectae, minusque periculosae solent esse tales anginae, uti antea dictum fuit. Eadem quidem curatio requiritur, ac in praecedentibus, sed & pariter leviora tantum remedia postulat, cum minus discrimen adsit. Venae sectione praemissa, purgans antiphlogisticum datur; atque haec repetuntur vel non, prout morbi aucti vel minuti conditio postulat. Verum in prioribus anginae speciebus humectantia remedia directe ad partes affectas venire non poterant fere, nisi vaporis forma tantum; adeoque pinguium & emollientium & resolventium efficacia in his nulla fere erat: in hoc autem casu partibus affectis satis commode haec applicari possunt. Decocta ergo ex althaea, malva, lini seminibus, & similibus emollientibus parata, additis nitro, aceto, sale polychresto &c. tali quantitate, ut non nimis irritent suo stimulo partes inflammatas; uti dum v. g. in singulis libris decocti talis drachma una nitri solvitur: infusa florum sambuci, rhoeados, meliloti &c., addito melle vel syrupo althaeae Fernelii, pulcherrimi hic usus sunt. Omnia haec autem calida debent esse, cum frigida actu, constringendo vasa, tantopere hic noceant; sufficitque, ut ore contineantur quieto, vel levi tantum faucium motu gargarisando applicentur. Crudele enim est & noxium quam maxime, dum chirurgi cogunt miseros aegros, ut fortiter gargarisent perpetuo; sic enim ruditer agitantur partes inflammatae, unde potius gangraena, quam blanda resolutio exspectanda foret. Ideo etiam monuit *Sydenhamus* (*k*), gargarisma mollissimum ex albuminibus ovorum, aquis stillatitiis plantaginis, rosarum, & spermatis ranarum, & saccharo paratum, non vulgari modo usurpandum esse (fortiter nempe gargarisando), sed absque ulla agitatione ore continendum esse, donec incalescat; deinde exspuendum, & repetendum subinde. Videtur autem parvam quantitatem simul hujus remedii dedisse non calefacti, ut molestum in faucibus ardorem temperaret: neque hoc adeo noceret, cum tepescat liquidi parca copia statim, dum ore continetur. Tutior tamen similium usus videtur, si leviter saltem tepefacta adhibeantur, imprimis hyemali tempestate. Ubi autem adeo intumuerunt partes, tantumque & tam continuum est tenacis pituitae stillicidium (vide §. 805.), ut ore clauso haec continere nequeant aegri, per siphonem continuo haec injici debent, ut caveatur partium inflammatarum exsiccatio & ariditas, &, quantum fieri possit, omnia maneant perspirabilia. Probatum enim fuit alia occasione in Commentariis §. 422. δ., prohibitam perspirationem facere, ut phlegmone in gangraenam mutetur. Vidit *Celeberrimus Boërhaavius* in homine, cui tonsillae & uvula inflammatae adeo tumebant, ut jamjam suffocandus videretur, assidua injectione per fistulam decocti emollientissimi noctes diesque factum fuisse, ut morbum tolerare potuerit aeger, donec rupto abscessu ex ipsis orci faucibus evaderet. Cataplasmata ex emollientissimis parata collo applicantur, quia laxatis his partibus extrorsum tumere possunt inflammatae tonsillae, sicque minuitur faucium angustia. Formulae talis cataplasmatis, uti & gargarismi, in Materia Medica, ad hunc & ad praecedentem numerum habentur.

Ve-

(*k*) Sect. VI. cap. 7. pag. 358.

Verum omnia haec artis molimina tunc tantum adhibentur, quando valida inflammatio has partes occupat; & imprimis, si satis intensa simul febris adsit. Quandoque enim contingit, levem catarrhosam inflammationem has partes obsidere absque multo tumore, & levi tantum asperitatis sensu: tunc solis diluentibus nitrosis cum emollientibus datis curari facile solet, absque sanguinis etiam missione vel purgantibus.

Est & anginae species palatum, uvulam, tonsillas occupans, quam frequenter observavi; quae facile curari plerumque solet, licet satis acriter saepe doleant partes. Imprimis in scorbuto laborantibus observatur, quandoque etiam epidemicorum more plurimos homines occupat, verno praecipue tempore, humidoque & calido aëre. Levis febris praecedit, sed post aliquot horas evanida; tuncque dolent fauces hoc illove loco, & illas inspicienti apparet macula alba, cujus contigui limites rubent admodum & pessime dolent; caeterum non adeo intumescunt partes affectae. Si negligatur hoc malum, proserpunt hae maculae, halitus putridus ore exit, & eroduntur satis saepe profunde partes affectae. Spiritus sulphuris per campanam multa dilutus aqua, addito rob sambuci & nitro, curat felicissime tales anginas, si saepius de die ore continetur. Si jam putridum halitum exspirent aegri, & profundius erodi inceperint partes, spiritus salis marini guttae triginta vel quadraginta, unciae uni mellis rosarum mistae, dant remedium, quod illinitum ilico sistit serpens malum: prodest tunc si sempervivi majoris succus cum melle vel syrupo althaeae mistus ore contineatur; postquam spiritus salis marini applicatus fuerit, sic enim dolor lenitur pulcherrime. Augetur jam vel minuitur spiritus salis marini quantitas pro vario natae putredinis gradu, uti alia occasione dictum fuit §. 432. Apud *Aretaeum (l)*, ubi de tonsillarum ulceribus agit, talis morbus describitur. Quaedam enim ex his ulceribus mitia dixit & innocua, *alia vero pestifera erant lata, cava, pinguia, quodam humore albo concreto, aut livido, aut nigro sordentia. Id genus ulcera ἄφθαι nuncupantur. Quod si concreta illa sordes altius descendat, affectus ille eschara & est, & vocatur. In ambitu vero escharae valida rubedo fit, & inflammatio & venarum dolor, quemadmodum in carbunculo*. Pergit deinde enumerare teterrima mala, quae haec ulcera sequi solent, quando proserpunt, quae ad amussim talia sunt, qualia in Commentariis §. 432. dicta fuerunt. Ad curationem autem horum ulcerum *(m)* commendat talia medicamenta, quae, igni similia, depascentia haec ulcera coërcerent, & crustas decidere facerent. Crustis autem deciduis, lacte cum amylo, ptisanae succo, lini semine &c. mollire & madefacere jussit. Unde patet, similem curationem, ac descripta fuit, huic morbo adhibitam fuisse a Medicis antiquis. Quamvis autem gangraenosa erosio pessima tales anginas sequi posset, in initio tamen morbi nunquam me fefellit dicta curandi methodus; imo & semper profuit, licet ad magnam etiam malignitatem pervenisset malum. Notanda autem quam maxime est haec anginae species, quia vidi aliquoties errasse quosdam, dum suppurationem jam factam credebant, maculam talem albam pro apice jamjam rumpendi Apostematis haben-

(*l*) De Causis & signis morb. acut. Lib. I. cap. 9. pag. 7.
(*m*) De Curatione Morbor. acut. Lib. I. cap. 9. pag. 89.

bentes, imprimis si in initio morbi non adfuissent, vel non vidissent, maculas tales jam a principio adfuisse. Facilis tamen est distinctio, cum apostema hic natum longe magis tumeat, & non nisi adultiore jam morbo maturum sit.

Quae autem apud vulgum invaluit opinio, hirundinum nidos specificum esse ad omnes anginas remedium, dum in aqua decocti & calentes collo applicantur, & illorum decocto fauces perluuntur frequenter, facile tolerari potest; modo efficaciora remedia interea non negligantur, dum ab his solis periculosae anginae curatio exspectaretur. Satis autem antiqua videtur fuisse haec opinio, vel saltem similis. *Celsus* enim (*n*) testatur, quod vulgo audiverit, angina toto anno non periclitari, qui hirundinis pullum comedisset; imo & pulli hirundinis cum sale combusti carbonem, mulsa dilutum, prodesse. Quamvis autem huic remedio multum fidei non adhibuerit, *Id, cum idoneos authores ex populo habeat, neque habere quidquam periculi possit, quamvis in monumentis medicorum non legerit, tamen huic operi suo inserendum credidit.*

§. 812. SI omnibus his non, sero, vel frustra tentatis (809.810. 811.), morbus sit maxime recens & strangulans a causa superiori, quam erit locus sectionis, cum symptomatibus pessimis (807.), nec tamen adhuc gangraenosis, statim post acerbam prognosin instituenda erit βρογχοτομή.

In illis anginae speciebus (§. 801. 802.), ubi inflammatio asperam arteriam vel laryngem occupabat, moriebantur aegri, quia impediebatur aëris in pulmonem ingressus: inde enim accumulabatur sanguis in pulmone, & venosi sanguinis reditus a capite impediebatur, uti tunc pluribus dictum fuit. Si ergo poterit parari via aëri pulmonem ingressuro, summum in his morbis periculum tollitur, & datur tempus ad curandam inflammationem has partes occupantem. Tentatur hoc primo valida missione sanguinis, alvi subductione, & reliquis auxiliis, de quibus §. 809. dictum fuit; ut nempe inflammatarum partium tumor subito concidat, sicque tollantur vel minuantur saltem multum impedimenta, quae libero aëris ingressui in pulmonem obstabant. Ubi vero haec remedia non adhibita fuerunt, vel tunc tantum, quando nimis invaluerat morbus; vel denique, si omnibus his tentatis non minuantur symptomata, nihil superest, quam ut certae morti tradatur aeger, vel per artem paretur aëri in pulmonem via. Cum autem per solam fistulam pulmonalem aër in pulmonem venire possit, patet, illud obtineri non posse, nisi ejus apertura fiat. Vocatur haec operatio hinc βρογχοτομή. Verum ut illa cum fructu institui possit, requiritur, ut tumor inflammatorius circa laryngem haereat, vel in asperae arteriae parte superiori, ut nempe infra locum affectum sectio possit fieri, uti satis patet. Cognoscimus autem, ubi haereat malum, ex sensu aegri; & licet aliquid circa hanc rem dubii maneret, praestaret tamen in certo lethali angina anceps remedium experiri quam nul-

(*n*) Lib. IV. cap. 4. pag. 197.

nullum. Ut autem cum ſpe fauſti eventus ſectio aſperae arteriae fiat, requiritur, ut morbus recens ſit: ubi enim diu duravit, metus eſt, ne immeabili ſanguine pulmonalis arteria infarcta jam ſit, adeoque, facta licet via aëri pulmonem ingreſſuro, maneret tamen lethalis peripneumonia. Dum enim, pulmone non explicato ſatis ob defectum aëris inſpirati, augentur reſiſtentiae cordi dextro, tenuiſſima pars ſanguinis ex arteriae pulmonalis finibus tranſprimitur in venas, craſſior pars magis magiſque accumulatur & compingitur, & in ultimis anguſtiis arterioſis haeret non reſolubilis amplius, ſi diutius duraverit morbus. Novimus autem tale malum adeſſe, ſi pulſus mollis, debilis, intermittens ſit, & extrema corporis frigeſcant; tuncque non adhibenda facile eſt aſperae arteriae ſectio: quamvis enim illa mortem neutiquam accelleraret, tamen imputaretur ab ignaris & malevolis aegri exitium huic operationi, licet minime periculoſae, ſi periti chirurgi manu perficiatur. Ob eandem rationem hac operatione abſtinendum eſt, dum ſymptomata docent, gangraenam jam validae inflammationi ſucceſſiſſe; nullam enim tale malum medelam capit, uti §. 816. dicetur.

Interim tamen praeſtat, nunquam hanc operationem tentare, niſi in conſilium prius vocatis aliis medicis, qui teſtes eſſe poſſint, nullam ſalutis ſpem ſupereſſe, niſi hoc tentetur; neque tamen certo ſanitatem promitti poſſe; licet hoc fiat. Quod imprimis ideo monendum, quia in peſſimis illis anginae ſpeciebus toties obſervatum fuit, morbum ſummo cum periculo in pulmonem verti.

Bronchotomes mentio, quantum memini, apud *Hippocratem* non habetur, licet aliquid illum molitum fuiſſe in tali angina conſtet, ut aër libere in pulmonem venire poſſet. In periculoſiſſima enim angina, dum prae ſuffocatione aegris, velut ſtrangulatis, oculi prominerent, illique jam viderent & audirent obtuſius, neque intelligerent amplius, quid dicerent, vel facerent, juſſit, *fiſtulas in fauces ad maxillas intrudendas eſſe, quo ſpiritus in pulmonem trahatur* (o). Dum *Aſclepiadis* methodum, qua curabat anginoſos, enarrat *Caelius Aurelianus* (p), notat, *quod approbaverit a veteribus probatam arteriae diviſuram, ob reſpirationem faciendam, quam Laryngotomiam vocant*. Verum damnavit omnino hanc operationem *Aurelianus* (q), dicens: *Eſt etiam fabuloſa arteriae ob reſpirationem diviſura, quam laryngotomiam vocant, & quae a nullo ſit antiquorum tradita, ſed caduca atque temeraria Aſclepiadis inventione affirmata: cui, ne nunc occurrentes, latius reſpondere videamur, aut tantum ſcelus anguſta oratione damnemus, libris, quos de adjutoriis ſumus ſcripturi, reſpondebimus.* Damnavit pariter bronchotomen *Aretaeus* (r); qui tamen ſimul indicat, illam tentatam fuiſſe: ſic enim habet: *At quicunque, ſtrangulationem ab angina verentes, arteriam ſecuerunt ad inſpirationem, non ſane experimento rem comprobaſſe videntur. Quippe caliditas major inflammationis ex vulnere efficitur, & ſtrangulatum adauget, & tuſſiunt. Quin etiam ſi alioqui illud periculum evaſerint, vulneris labia coaleſcere nequeunt. Ambo enim (ſunt) cartilaginea & non unienda inter ſe.*

(o) Hippocrat. de Morbis Lib. III. cap. 10. Charter. Tom. VII. pag. 586.
(p) Acutor. morbor. Lib. III. cap. 4. pag. 193. (q) Ibid. pag. 195.
(r) De Curatione Morb. Acutor. Lib. I. cap. 7. pag. 88.

Quasnam ob rationes *Aurelianus* pro scelere damnaverit laryngotomiam, ignoramus, cum careamus illis libris, in quibus de hac re se acturum promiserat. Illa autem, quae memorat *Aretaeus*, talia sunt, quae facile refutari possunt. Si enim sectio fiat in tali parte asperae arteriae, ut inferior sit loco inflammato; nullum periculum est, inflammationem a vulnere auctam iri. Praeterea licet in loco fere contiguo sectio fieret, cum non statim inflammentur labia vulneris, sed circa tertium ab inflicto vulnere diem hoc contingat plerumque (vide Commentaria §. 158.5.), hoc saltem tempus lucraremur, quod in tam praecipiti morbo multum est, cum interea efficacissimis remediis inflammationis praesentis cura tentari posset, & caveri, quae futura metuitur. Frustra autem metuebat *Aretaeus*, sectae arteriae labia uniri nunquam posse, cum ambo cartilaginea essent; nam sequenti paragrapho, ubi de hac operatione rite instituenda agetur, patebit, vulnus infligi inter binos annulos cartilagineos asperae arteriae, absque illorum laesione. Imo licet dividerentur tali vulnere ipsi illi annuli cartilaginei, tamen iterum sibi mutuo accrescere possunt, uti certissimis observatis constat; de qua re videantur illa, quae in vulnerum historia ad §. 170.4. habentur. In tam numerosis enim casibus, ubi violentas sibi manus inferentes homines, vel & a latronibus confossi, discissam habuerunt asperam arteriam, & perfectissime sanati postea fuerunt, absque dubio annuli illi cartilaginei saepius dissecti sunt. Quin imo certissimis observationibus constat, dissectas cartilagines iterum simul uniri & consolidari posse, quarum collectio habetur in *Commentariis Academiae Regiae chirurgicae* (*s*). Adeoque constat recentiorum experimentis, errasse Veteres Medicos, dum statuerent, neque os neque cartilaginem, si resecta fuerint, augeri vel coalescere posse; de quibus videantur illa, quae in Commentariis §. 343. habentur.

Cum ergo ex hactenus dictis constet, asperam arteriam absque vitae periculo discindi posse, vulnusque factum postea consolidari, sequitur, ut videamus, quaenam observanda sint, dum instituitur haec operatio.

§. 813. Quae fiet, praeparato corpore aegri, in aspera arteria infra laryngis inferiora ad pollicis distantiam, discissa cute, & integumentis; amotis musculis; secto interstitio inter annulos arteriae asperae; imposito canaliculo argenteo; dein ablata causa, quae exegerat hanc operam, vulnus percurando; interim clysmata nutrientia applicando, si deglutitio impossibilis.

Inter Veteres Medicos *Aegineta* (*t*) hanc operationem tradidit, prout *Antyllus* illam descripserat. Voluit autem, reclinato aegri capite, ut aspera arteria magis promineat, sub capite asperae arteriae, trium quatuorve circulorum cartilagineorum distantia a laryngis extremo, sectionem transversam

(*s*) Memoires de l'Academie Royale de Chirurgie Tom.I.pag.576.&c.
(*t*) Lib.VI. cap.33. pag.85.

ſam fieri debere, ita ut non cartilago, ſed membrana cartilagines nectens inter ſe, diſcinderetur: ſi vèro meticuloſior quis fuerit in hac operatione inſtituenda, jubet, ut hamulo elevatam prius cutim dividat, deinde aſpe-ram arteriam incidat, vitatis, ſi forte occurrant, vaſis. Vulnus autem pe-netraſſe in cavum aſperae arteriae cognoſcitur, ut monet, ſi ſpiritus per vulnus cum murmure erumpat, & vox aegro pereat. Patet autem, tali mo-do inſtituta operatione, muſculos ſternohyoideos & ſternothyroideos diſcin-di debere, quod tamen alii vitandum voluerunt. Unde monuit *Aquapen-dens* (*u*) ut, diſſecta cute & pinguedine, muſculi prius ſeparentur, ut abſ-que illorum laeſione aſpera arteria pertundi poſſit. Verum cum nunquam ſe hanc chirurgiam adminiſtraſſe fateatur (*x*), melius illa, quae circa hanc rem notanda ſunt, ex recentioribus Chirurgis haberi poterunt; imprimis ex illis, qui hanc operationem ipſi inſtituerunt cum ſucceſſu.

Cum autem haec operatio nunquam inſtitui ſoleat, niſi in urgenti maxi-me neceſſitate, & fere ſemper prius ſanguinis miſſiones aliaque remedia adhibita fuerint, non opus erit multa praeparatione ante operationem ipſam, cum illa ſufficiant ad praecavendam inflammationem validam, quae inflictum aſperae arteriae vulnus ſequi poſſet, & periculum ingens in mo-ra ſit.

Locus autem, ubi ſectio fiet, ſeligitur ille, qui pollicis latitudine ab infimo margine cartilaginis thyroideae diſtat: ſic vitatur glandulae thyroideae laeſio, quantum fieri poterit, licet tamen ejus extremum ſaepius tam pro-funde locetur, ut diſcindi debeat, antequam nuda appareat aſpera arteria. Elevata tunc ab utroque latere aſperae arteriae integumenta cultello ancipiti diſcinduntur ad trium quatuorve digitorum tranſverſorum longitudinem, ſic ut angulus ſuperior ſectionis directe reſpondeat medio loco inferioris maxil-lae; inferior vero ſectionis angulus e directo jaceat cum emarginatione ſummi-tatis oſſis ſterni. Separatis tunc eodem cultello muſculis, & diſciſſa parte inferiori glandulae thyroideae, nudatur aſpera arteria, atque interſtitium mem-branaceum inter tertium & quartum annulum cartilagineum pertunditur lan-ceola (*y*). Tali methodo uſus fuiſſe videtur *Georgius Martinius* (*z*) in ju-vene, & quidem optimo cum ſucceſſu. Notat enim, quod ipſo operatio-nis tempore, antequam adhuc pertuſa eſſet aſpera arteria, aliquid levaminis perceperit aeger, creditque illud factum fuiſſe ob haemorrhagiam, quae in lo-co vicino diſſectis vaſis facta notabilem a parte affecta revulſionem faciebat. Unde videtur patere, quod non ſimul & ſemel acuto inſtrumento pertuderit omnia, ſed diſſectis prius integumentis nudaverit aſperam arteriam. Similiter & hanc operationem deſcripſit *Heiſterus* (*a*), qui tamen credidit, perinde eſſe, ſive locus medius inter binos annulos cartilagineos diſcinderetur, ſive ſimul divideretur unus annulus, ut poſtea tubus commodius per factum vulnus immitti poſſet. Viderat enim alio in caſu abſque noxa plures annulos carti-

(*u*) De Chirurgicis operationibus cap. 44. pag. 481. &c.
(*x*) Ibid. pag. 477.
(*y*) Garengeot Traité des Operations de Chirurgie Tom. II. chapit. 31. pag. 491. 492.
(*z*) Philoſophical Tranſactions N. 416. p. 448. Abridgement. Vol. 7. cap. 4. p. 496. &c.
(*a*) Inſtitut. Chirurg. Part. II. Sect. III. cap. 99. pag. 721.

lagineos asperae arteriae discissos fuisse in viro, cui boleti cocti frustum in asperam arteriam delapsum, & suffocationem minitans, tali sectione extraxerat.

Simpliciorem methodum laudaverunt alii, dum nempe interstitium tertii & quarti annuli asperae arteriae pertentando indice quaeritur, locusque inventus ungue digiti indicis, notatur, statimque lanceola locus pertunditur in cavum asperae arteriae usque, tuncque ad utrumque latus prudenter ducta lanceola vulneris facti magnitudo augetur. Hoc modo institutam fuisse Bronchotomen legitur (*b*).

Cum autem necessarium sit, ut apertura haec facta maneat, donec auferatur causa, quae bronchotomen exegerat; ideo introducitur tubulus ex argento, vel plumbo, factus, utrimque ansis instructus, quibus firmari in loco possit. Unde monuerunt Auctores, ut, antequam educatur lanceola, stylus vulneri immittatur, secundum cujus ductum deinde tubulus introduci posset. Ob hanc causam & alia methodus bronchotomen instituendi describitur (*c*). Stylus nempe acutus chalybeus triqueter, tubo argenteo cavo comprehensus (*Trocar*), uno ictu per asperam arteriam adigitur in ejus cavum, & deinde educto stylo tubus argenteus in vulnere relinquitur: sic una & eadem opera & apertura asperae arteriae, & tubi introductio fieret. Verum cum stylus ille satis crassus & brevis esse debeat, non tam facile hoc instrumentum transadigi poterit per asperam arteriam, saltem non nisi magna vi adhibita, imprimis cum aspera arteria mobilis vacillet facile. Tentavi aliquoties in cadavere & in vivis animalibus hanc methodum, sed videbatur mihi admodum difficilis, & non carere periculo, ne quandoque valida vi adactum instrumentum deviaret. Unde crederem, priorem methodum, licet magis operosam, praeferendam esse.

Notaverunt Auctores, qui de bronchotome scripserunt, tubum, qui per vulnus factum immittetur, satis brevem debere esse, ne oppositum arteriae asperae latus tangendo molestam excitet tussim: unde dimidii pollicis longitudinem huic instrumento dedit *Garengeot* (*d*); voluitque, ut extremi tubuli diameter lineam aequet; alterum vero extremum, quod aërem externum admittit, latius sit, & duas lineas cum dimidia aequet suo diametro. Figuram autem parum compressam voluit, ut melius se accommodare possit annulorum cartilagineorum interstitio. Ex argento tubulum hunc paravit; plumbum enim satis flexile cum sit, figuram suam mutaret. Interim tamen praestaret variae longitudinis tubulos habere, cum quandoque & major requiratur tubus, dum saepe partes dissectae, tumentes postea, facerent, ut non sufficeret brevior tubus. Expertus hoc fuit *Martinius* (*e*), doluitque tubum plumbeum, quem paraverat, nimis brevem esse, cum pollicis longitudinem excedere debuisset in aegro, cui bronchotome facta fuerat: unde coactus fuit adhibere cannulam argenteam, qua utuntur chirurgi, ut in asciticis aquas ex cavo abdominis educant; quam, cum nimis longa esset, splenio crasso, in medio perforato, fir-

(*b*) Garengeot Traité des Operations de Chirurgie Tom. II. pag. 493.
(*c*) Heister. Institut. Chirurg. Part. II. Sect. III. cap. 99. pag. 722.
(*d*) Traité des Instrumens de Chirurgie Tom. II. Chapit. 11. Art. 1. pag. 298.
(*e*) Abridgement Tom. VII. pag. 499.

firmare debuit, ne nimis profunde adigeretur.

Sollíciti pariter fuerunt plerique hujus operationis descriptores, ut caverent, ne una cum aëre pulvisculi in illo volitantes patulum tubi orificium intrarent libere; hinc gossypio, linteo carpto, spongia &c. tegi voluerunt extrorsum patens tubuli orificium. *Martinius* (*f*) tamen usu didicit, nullam notabilem inde noxam aegro accidere, licet non tegeretur tubuli orificium, quamvis etiam in domo non adeo nitida decumberet aeger. Si tamen inde quid metueretur, posset hoc facile evitari, si collo circumduceretur laxe rarum linteum, spleniis ita in vicinia tubuli dispositis, ut illud quidem tegeret tubi orificium, non tangeret. Expediet tamen, ut aër parum calidior sit in loco, quo decumbit aeger, cum frigore suo nocere plus posset, quam dum communi respirationis via in pulmonem trahitur, semper in transitu per os vel nares calescens utcunque.

Majus incommodum inveniebatur, dum mucosi humoris copia per tubi orificium effluens, ejusque lateribus adhaerens, sensim inspissata angustabat tubi cavum, liberamque aëri ingressuro viam impediebat; unde cogebatur *Martinius* (*g*) tubum educere & mundare. Multum quidem hoc caveri potest, dum alterum tubi extremum multo latius liberum humoribus exitum permittit: interim tamen non incongruum videtur, uti monuit celebris auctor, si duplex foret tubulus in asperam arteriam dimissus, quorum major alterum minorem exciperet. Cresceret quidem illius instrumenti moles; verum, uti vidimus, non timuit *Heisterus* annulum cartilagineum discindere in hac operatione, imo & plures annulos, ut heterogeneum corpus in aspera arteria haerens educeret; adeoque videtur tuto satis fieri posse major apertura, quae crassius instrumentum facile caperet. Hoc enim commodi a duplici tali tubo haberetur, quod interior eximi posset & mundari, dum exterior & major interim in vulnere maneret.

Modo dictis multum ponderis addit sequens casus, qui docet, quantum possit in desperatis etiam casibus felix exercitati Chirurgi audacia. Miles viginti tres annos natus correptus fuerat angina inflammatoria, laryngem & pharyngem obsidente. Tanta autem erat morbi velocitas, ut secundo die facies livesceret, oculi rubri protuberarent, vox acuta esset, & prae intolerabili angustia sibi ipsi fauces manibus dilacerasset miser aeger. In manu & pede simul aperta vena fuit; & cum immineret suffocatio, ilico ad bronchotomen deventum est. Cum autem & collum tumeret, non videbatur sufficere, si lanceola tantum pertunderetur trachea: unde statim dissectis longitudinaliter integumentis, & separatis musculis, medio inter binos annulos cartilagineos loco aperta fuit aspera arteria. Verum sanguis ex vasis discissis in asperam arteriam decidebat, tantamque excitabat tussim, ut cannula in vulnus introducta nullo modo retineri in situ potuerit, quamvis saepius reponeretur. Dum haec agebantur, respiratio fere suffocabatur, cum musculi partis affectae adeo agitarentur convulsivis motibus, ut apertura asperae arteriae raro responderet integumentorum vulneri. Periculum augebat sanguis pergens in cavum asperae arteriae defluere. Intrepidus Chirurgus quaevis tentanda potius conclusit, quam in tanta calami-

tate

(*f*) Ibid. pag. 500. (*g*) Ibid. pag. 499.

tate aegrum derelinquere, atque aſperam arteriam ſecundum longitudinem diſcidit ad ſextum annulum cartilagineum uſque. Hoc facto, mox melius reſpiravit aeger, pulſuſque, qui antea vix percipi poterat, inſurgebat ſtatim. Capite antrorſum inclinato ſic diſpoſuit aegrum, ut ſanguis amplius in aſperam arteriam delabi non poſſet; vulneri aſperae arteriae adaptavit plumbeam laminam pluribus foraminibus pertuſam, atque utrimque alatam, ut ſuſtineri marginibus vulneris poſſet, ne deſcenderet in aſperam arteriam; idonea dein ligatura haec omnia firmavit ſic, ut liber aëris acceſſus in pulmonem per factum vulnus maneret. Brevi ceſſabat haemorrhagia, & ſequenti die parum tantum febricitabat, facileque deglutire poterat oblata liquida. Cum adeo minuta erat inflammatio, abſtulit laminam plumbeam, & adductis vulneris labiis vidit, aegrum ſatis facile reſpirare poſſe. Cum alia methodo non ſatis adduci ad ſe invicem poterant vulneris labia, ſutura univit, paucíſque diebus tantum vulnus conſolidatum fuit. Manebat tamen tuſſis valida, & vocis intenſitas multum diminuta inveniebatur (*h*): quod ultimum ſymptoma poſt bronchotomen per aliquot dies manſiſſe notat & *Martinius* (*i*), qui in illo aegro, cui bronchotomen adhibuerat, ante quartum diem removit cannulam, & vulnus, longe minus quam in praecedenti caſu, abſque ſutura facile conſolidare potuit. Quamdiu autem cannula in vulnere relinqui debeat, determinatur ex reſpiratione reſtituta; ſi enim, apertura cannulae digito obturata, aeger inſpirare poſſit facile, novimus ſubſediſſe tumorem inflammatorium, adeoque tuto ſanari poſſe vulnus.

Cum autem vulnera aſperae arteriae tam facile emphyſema ſequi poſſit (uti ad §. 300. dictum fuit), & hoc cavendum videtur idoneo apparatu, qui facit, ut aër ſe non facile inter cannulam & vulneris labia inſinuare poſſit; vel ſi in ampliori vulnere hoc caveri nequeat, curandum tunc, ut ſatis libere tranſire poſſit. Non memini tamen illos, qui de bronchotome ſcripſerunt, emphyſematis poſt hanc operationem nati mentionem feciſſe.

Si autem ſimul deglutitio impoſſibilis fuerit, proderunt clyſmata nutrientia. Vidimus antea, catharticorum vires, & corticis Peruviani efficaciam, hac via corpori applicari poſſe; atque idem de plurimis aliis remediis verum eſſe, quotidiana fere in praxi experimenta docent; dum moroſis pueris medicina fieri debet, qui ſaepe quaevis oblata remedia pertinaciſſime reſpuunt. Unde ex illis admodum probabile fit & nutrimenta ano injecta ſic reſorberi poſſe, & corpus alere. Facile autem patet, talia debere eſſe illa, quae injiciuntur, ut nulla actione viſcerum chylopoieticorum indigeant, ſed jam paratam in ſe contineant materiam, unde corpus nutriri poſſit. Lac, ova, jura carnium has dotes habere, in Commentariis §. 28. demonſtratum fuit: verum prae reliquis laudari ſolent carnium juſcula; cum *Lovveri* obſervatis conſtiterit, illud vix mutatum ſanguinis loco per vaſa fluere poſſe, & vitam ſuſtinere. Addi ſolent his aliquid nitri, vel ſuccus citri, aut paucae guttulae ſpiritus ſalis marini, ut caveatur putredo, in quam omnia ex carne praeparata ſponte vergunt. Formula talis clyſmatis in

(*h*) Memoir. de l'Academ. Royale de Chirurgie Tom. I. pag. 581. &c.
(*i*) Abridgement Tom. VII. pag. 499.

tis in Materia Medica ad hunc numerum habetur; ubi ſimul monetur, prius clyſmate purgante eluenda eſſe craſſa inteſtina, ut nutrientia haec injecta commode retinere poſſent. Cum autem *Sydenhamus* (*k*) non tantum carnes, ſed & parata ex his juſcula, in anginoſis ſevere prohibuerit; ex lacte diluto, lactis ſero, decocto panis bene fermentati parari poſſent clyſmata nutrientia. Probe memini, quod in juvene angina laborante, qui ne guttulam liquidi deglutire poterat, ſaepius de die clyſma injiciendum curaverim ex lacte aqua diluto paratum, tali cum effectu, ut per plures dies vires ſuſtinere potuerim, & nimiam corporis exſiccationem cavere; dum fere totum, quod ſic injiceretur, venis inteſtinorum reſorbebatur. Neque tantum venarum meſeraicarum oſcula reſorbere liquida in craſſis inteſtinis haerentia, ſed & vaſa lactea ſatis copioſa per illa diſpergi, obſervavit *Celeberrimus Schvvencke* (*l*) in cadavere militis, cui bene paſto glans plumbea claviculam ſiniſtram ſic deſtruxerat cum vaſis ſubjectis, ut ductus thoracicus non apertus manſerit, ſed retractus & clauſus fuerit. Invenit autem vaſa lactea non tantum in tenuibus, ſed & in craſſis inteſtinis innumera, per totum illorum tractum diſperſa ad rectum uſque in pelvi; atque inde merito ſalubrem uſum clyſmatum nutrientium deduxit. Plura de clyſmatibus nutrientibus auctorum obſervata collegit *Stalpart vander Wielen* (*m*).

Cum ergo per clyſmata nutrientia vita ſuſtineri poſſit, donec ſuperetur morbi violentia, ſi curabilis ſit angina; non opus erit tentare aliam methodum, quam Celeberrimus *Littre* (*n*) propoſuit; ut nempe carnium juſcula parca copia ſimul per nares tranſmitterentur in oeſophagum. Certe moleſtiſſimum videtur ingerere hac via ſufficientem juſculorum copiam, nec periculo careret, cum in glottidem quandoque delapſa ſuffocationem facere poſſet: quod accidiſſe fatetur candidus ille vir (*o*), dum tentabatur haec methodus in aegris, qui admodum debiles erant, vel oppreſſum habebant pectus.

Abſolutis jam illis, quae ad Anginae inflammatoriae diagnoſin, prognoſin, & curationem pertinebant, ſequitur, ut videamus varios exitus, quibus hic morbus, uti omnis inflammatio terminari poteſt; nempe ſuppurationem, gangraenam & ſcirrhum: unde iterum anginae varia denominatio acceſſit.

ANGINA

(*k*) Sect. VI. cap. 7. pag. 359.
(*l*) Haematolog. cap. 1. pag. 2.
(*m*) Obſervat. Centur. 1. N. 25. Tom. I. pag. 104. &c.
(*n*) Acad. des Sciences l'An 1718. Mem. pag. 377. &c.
(*o*) Ibid. pag. 388.

ANGINA SUPPURATORIA.

§. 814. VErum si malum jam eo processerit, ut suppuratio loci affecti jam incipiens cognoscatur, per signa (387.), erit tentanda via abscessus per artem, & remedia generalia (402. ad 412.) maxime autem molli, assiduo gargarismate, largo cataplasmate laxante; pertusione loci, sensibus deprehensi; bronchotome (812. 813.).

Omni quidem ope semper tentanda est resolutio inflammatoriae anginae: Verum quandoque accidit, ut morbi magnitudo, vel & serius adhibita medela, neglecto ab aegris in initio morbo, fecerint, ut nulla amplius resolutio exspectari possit. Optimus autem exitus inflammationis, quae resolvendo curari nequit, est ille, qui suppurando fit, adeoque tunc omnia artis molimina adhibenda sunt, ut haec quam ocyssime fiat, ut summis illis angustiis liberentur aegri quam citissime. Quibus autem signis cognosci possit, anginam inflammatoriam in suppurationem vergere, dictum fuit ad 387., ubi de hac re agebatur. Sic etiam remedia generalia, ad obtinendam mutationem inflammatoriae materiae in pus, recensita fuerunt numeris hic citatis. Omnium autem maxime requiritur, ut continuo ore retineant aegri tepidum gargarisma ex seminibus lini, althaea, malva & similibus emollientissimis remediis, paratum. Ita enim continuo foventur partes inflammatae, nimia illorum exsiccatio praecavetur, & crudum inflammatorium maturatur felicissime. Simul eadem opera optime disponitur abscessus in faucibus natus, ut antrorsum rumpatur, & in oris cavum eructet collectum pus; quod tutissimum est, cum retrorsum versus fauces rupto abscessu periculum sit, ne pus in glottidis aperturam dilabatur; cum praesentaneo suffocationis periculo. Cataplasmata autem, pariter ex emollientissimis parata, non possunt quidem immediate applicari locis suppurandis, verum totum collum & loca submaxillaria his obvolvuntur utiliter, dum sic & horum remediorum efficacia mediate saltem affectis partibus applicatur, & iisdem emollitae omnes partes externae facilius cedunt, & internis tumentibus locum faciunt. Tonsillae enim, quae frequentissimam Anginae suppuratoriae sedem exhibent, sub maxillae angulo utrimque prominent, dum tument inflammatae; adeoque patet satis, quantum usum habeant talia cataplasmata.

Monitum autem fuit ad §.403. 3., requiri ad suppurationem promovendam debitum motum liquidi vitalis, ut nempe nec torpeat, nec excitetur nimis: simulque tunc notabatur, Medicos audacter debilitare vitalem humorum motum sanguinis missione aliisque remediis, quamdiu adhuc resolutionis spes est; ab illis vero abstinere plerumque, dum abscessus exspectatur; quia ad hunc scopum conducit potius auctior parum humoris vitalis motus. In angina suppuratoria tamen quandoque cogimur ab hac methodo recedere, & aliquando repetitam etiam venae sectionem instituere, licet signa doceant, abscessum jam formari. Ratio est, quia tumor affectarum partium auctus illo tempore,

dum

dum maturatio fit, saepe comprimendo partes vicinas novam inflammationem, hic adeo periculosam, excitat; unde tunc cogimur magis exhaurire corpus, ut omnia vasa inanita collabantur magis, sicque impediatur metuenda saepe in hoc morbo suffocatio.

Plerumque abscessus harum partium solet rumpi in ore interno; rarius extrorsum in collo sic protuberat, ut ibi pertundi possit; quod tamen aliquando a tonsillis suppuratis factum memini. Cum enim nulla cute tegantur partes oris interni & faucium, facilior ibi via puri fit. Tempus autem maturationis in his casibus varium inveni: in quadragenaria muliere laxae temperiei vidi circa finem quintae diei, ab ipso morbi initio computando, sponte sua ruptum abscessum bonum pus fudisse: in aliis plerumque serius hoc contingit. Ubi tamen continuo foventur fauces molli gargarismate, raro vidi abscessus perfectam maturationem ultra nonum diem excurrisse.

Solent autem satis frequenter tales abscessus sponte sua rumpi: ubi tamen apparet ex signis §. 405. recensitis, maturationem factam esse, & pus exitui aptum esse, simulque mollis locus invenitur, quem & oculis lustrare possumus, & digitis attingere, convenit ilico locum pertundere, ut tantis molestiis liberemus aegros. Lanceola autem pertundere tales abscessus in imis faucibus periculosum esset, cum aliae partes facile vulnerari possent, dum aegri prae angustia, dolore &c. movent se: unde jam *Hippocrates*, uti in Commentariis §.805. dictum fuit, jussit, ut acuto ferramento ad digitum alligato pertunderentur tales abscessus. Invenerunt Chirurgi pulcherrimum instrumentum, quo tutissime hoc perfici possit. Tubo enim cavo satis longo occultatur lanceola, quae per alterum ejus extremum apertum protrudi potest: simulque pro lubitu sic firmari, ut non nisi ad unam alteramve lineam eminere possit, prout magis minusve profunde in locum suppuratum demergere convenit lanceolam. Unitur autem lanceola elateri, qui facit ut aperto abscessu, dum digitum prementem removet Chirurgus, ilico in tubum retrotrahatur lanceolae cuspis, & occultetur denuo. Sic nullum periculum est vulnerandi partes vicinas, & ad quemvis locum in faucibus conspicuum lanceolae cuspis commode potest applicari. Instrumentum hoc *Garengeot* (*p*) descripsit, & delineavit (*q*).

Ubi vero profundius haeret abscessus in ipso oesophago, cum sensibus non pateat locus affectus, pertusio tentari nequit; sed solo usu emollientissimorum remediorum tentandum est, ut quam citissime rumpatur apostema. Quam horrenda autem mala fieri possint, antequam abscessus tali loco haerens rumpatur, docet sequens casus. Puella sanissima, septendecim annos nata, corripiebatur periculosissima angina, una cum valida febre. Cumque jamjam suffocandam credebant omnes, subito praeter omnem spem detumuerunt fauces; verum successit dolor cum ponderis gravantis sensu circa sterni summitatem, ubi illud claviculis jungitur. Simul sensit molestiam in deglutiendo, quae quotidie increvit, donec tandem puram etiam aquam deglutire tentans convelleretur ilico horrendum in modum, & mortuae instar jaceret. Indicabat digito aegra affectum locum, neque tamen ullus tumor examinanti Medico ibi apparebat. Conclusit tamen Medicus, materiam inflammatoriam subita metastasi oesophagum occupasse, atque tumorem fecisse, qui a deglu-

(*p*) Nouveau Traité des Instrumens de Chirurgie Tom.I.p.317. (*q*) Ib. p.332.

titis irritatus acerbissimum dolorem & horrendas convulsiones excitaret. Mollissimo fomento externe applicato, & blando vulnerario decocto potato, post triduum crepuit abscessus, & puris copia & foetore fere suffocabatur aegra. Potata autem larga aquae calidae quantitate, & vomitu rejecta, eluebatur tota haec saburra feliciter, & liberabatur misera a tantis malis, quae per bimestre spatium toleraverat, posteaque se bene habuit (*r*).

Ubi autem abscessus in faucibus natus mole sua adeo angustat haec loca, ut suffocationis metus esset ob impeditum aëris inspirandi in laryngem introitum, posset institui bronchotome. Rarius tamen in angina suppuratoria hujus operationis absoluta necessitas occurrit; cum fere omnes tales aegri etiam sine hac evadere soleant. Celebris chirurgus, qui plurimos aegros hoc morbo laborantes tractáverat, nullum tamen inde periisse vidit triginta quinque annorum spatio (*s*). Neque memini, me observasse hactenus lethalem anginae suppuratoriae exitum, licet etiam summis angustiis stipata foret. Venae sectione enim repetita, & clysmatibus purgantibus ita possumus exhaurire corpus, ut vasa omnia subsidant; sicque impetrare tales inducias, ut maturatio abscessus expectari possit.

§. 815. ILla autem anginae species, quae prior descripta (801. 802.), raro eousque adolescere potest, sed vel prius resolvitur (809.), vel necat.

Illae autem anginae species, quae numeris in textu citatis descriptae fuerunt, suppurantur nunquam, vel saltem rarissime. Cum enim vel in pulmonali fistula, vel circa laryngem haereat malum, & omnia inflammationis symptomata augeantur, dum illa in suppurationem tendit, suffocabitur aeger, antequam abscessus maturescere possit. Praeterea cum demonstratum fuerit §. 801., in tali angina sanguinis circulationem per pulmonem difficillimam fieri, adeoque pulmonis arterias sanguine immeabili infarciri; patet satis, lethalem peripneumoniam adfuturam, antequam talis morbus eo usque adolescere possit. Interim tamen non omnino impossibile videtur, natam circa laryngem inflammationem suppurari posse; si nempe bronchotome tempestive adhibita sustulerit suffocationis periculum.

AN-

(*r*) Medical Essays Tom. I. cap. 27. pag. 274. &c.
(*s*) De la Motte Traité complet de Chirurgie Tom. I. pag. 193.

ANGINA GANGRAENOSA.

§. 816. SI tandem causae anginae (799.) augentur, & in parte nobili magis (801. 802.) haerent, vel & in externis (804.805.), saepe in gangraenam abit lethalem; id vero novimus 1. ex signis hujus generalibus (426. 427. 428. 429.) applicatis ad partes obsessas, quarumque functio laesa; 2. ex signis propriis; si tumor, ruborque prius conspicui subito, sine bona causa, disparuerint; si dolor similiter sic abiverit; fauces subito aequales, laevesque fiunt; siccae, glabrae, lividae fauces: tum nullam capit magnitudo nimis provecti mali medelam.

Quomodo inflammatio in gangraenam transeat, & quibus de causis hoc fiat, antea in Commentariis §. 388. explicatum fuit. Ubi ergo causae, quae anginam inflammatoriam produxerunt, augentur, merito pessimus ille inflammationis exitus metuitur: dum nempe increscente subito inflammatione aboletur influxus vitalis humoris in arterias, & effluxus per venas (vide §. 419.). Cum autem dictum fuerit §. 801. & 802., in pessimis illis anginis impediri liberum sanguinis ex corde dextro per pulmones in sinistrum transitum, adeoque & tolli liberum reditum sanguinis venosi a partibus superioribus per venas jugulares, patet satis, quantus tunc gangraenae metus adsit; quod & confirmatur illis symptomatibus, quae periculosissimas anginas comitari solent, & §. 807. enumerata fuerunt: quae omnia docent, loca affecta non tantum, sed & omnes internas & externas capitis partes turgere sanguine, vix amplius, vel saltem difficillime, per vasa moto. In illis autem anginis (§. 801. 802.), quae asperam arteriam vel laryngem obsident; suffocari solent aegri, antequam gangraenae natae indicia appareant: in reliquis vero anginae speciebus, cum non adeo praeceps strangulationis discrimen immineat, quandoque vera gangraena observatur. Quibus autem signis distingui possit tale malum, jam videbimus.

1. Signa gangraenae brevi adfuturae, vel jam praesentis, ad numeros hic citatos recensita fuerunt; adeoque illorum cognitio inde haberi poterit. Si nempe dicta ibidem applicentur ad partes obsessas, quarum functiones per anginam inflammatoriam laesae sunt. Verum, cum duplex imprimis in omni angina diversitas appareat (vide §. 784. 801. 802.); quod nempe partium affectarum tumor &c. sub sensus cadat, vel non; hinc & gangraenosae anginae eadem erit distinctio. De illis signis, quae mutationem inflammationis in gangraenam docent in his locis, & sensibus usurpari poterunt, sequenti dicetur numero. Ubi vero in talibus locis haeret malum, quae minime sub conspectum cadunt, novimus inflammationem in gangraenam transituram esse, si vehementissima adfuerint symptomata, ut dolor summus, & febris acutissima; eademque absque diminutione per biduum aut triduum perstiterint; neque interim suffocetur aeger. Praesentem autem jam gangraenam novimus, si eadem symptomata subito sine bonis signis cessent;

dolor v. g. absit, deglutitioni vel respirationi, antea difficillimis, major redeat libertas; neque tamen ulla signa doceant, per metastasin morbi materiam ad alia loca transivisse, uti frequenter fieri antea dictum fuit. Diagnosin hanc confirmant, facies cadaverosa, extremarum corporis partium frigus & livor, pulsus debilis & inaequalis; quae lethalem in his locis gangraenam comitari solent.

2°. Dum in loco inflammato sanguis, a vita superstite motus, agit in loca obstructa, producuntur effectus quidam, qui simul sunt signa inflammationis praesentis, uti dictum fuit ad §. 381. Praecipua haec signa erant (vide §. 382.) tumor, durities, rubedo & dolor. Cum ergo, dum gangraena adest, aboletur influxus vitalis humoris in partem affectam (vide §. 419.), debent & minui, vel & integre aboleri effectus, qui inde pendent. Unde novimus, gangraenam adesse, si rubor, tumor & dolor subito disparuerint, absque signis resolutae inflammationis, vel metastasis ad alia loca: Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (*t*) dixerit: *Anginosi in lingua tumores absque signis disparentes perniciosi. Et dolores disparentes citra manifestam causam perniciosi sunt.* Cum autem in mortua parte jam nullus humorum motus supersit, siccae apparent fauces, & glabrae omnino, quia exhalantium arteriolarum & venularum resorbentium oscula siccata & contracta evanescunt quasi; color autem sensim pallidior fit, dein in cinereum, fuscum, lividum, imo & nigrum mutatur (vide §. 427. 3.), dum in majorem putredinem mortuae partes vergunt. Ex quibus omnibus hujus mali Diagnosis satis patet.

Nullam autem tunc superesse medelam, dum validissima horum locorum inflammatio gangraenam fecerit, facile patet; nam aëri continuo exponuntur mortuae illae partes, unde citissima putredo & mali propagatio ad loca vicina. Neque tantum lethalis est talis gangraenosa angina, dum laryngem vel asperam arteriam occupat, verum etiam, si in pharynge, tonsillis, velo pendulo palatino &c. tale malum haeserit, vix ulla spes superest, licet constet certis observatis, partes has multum detrimenti pati posse, vita tamen superstite. Ut enim talis morbus curaretur, deberet separari mortuum illud a vivo, quod absque nova inflammatione ad limites gangraenosae partis, & suppuratione sequenti, fieri nequit; uti §. 444. dictum fuit, ubi de separatione mortui gangraenosi a partibus vivis agebatur. Praeterea in gangraenae curatione triplex erat indicatio curatoria (vide §. 433.): vires nempe firmare; putridi ingressum in venas impedire; natamque putredinem coërcere & emendare. Verum destructis per gangraenam partibus deglutitioni servientibus, & inflammatis vicinis, dum separationem mortui a vivo natura molitur; patet satis, quam difficile sit alimentis vires sustinere. Putridi autem ingressus in venas quomodo impediri poterit, cum efficacissima ad hanc rem remedia, §. 435. recensita, his locis applicari non possint, & una cum deglutitis gangraenosus tabus continuo in ventriculum delabatur? Putredinem autem natam in tali morbo coërcere pariter admodum difficile est; cum mortuae partes, in loco humido & calido, exponantur aëri, neque tam larga copia applicari possit talium remediorum, quae condiendo has partes putredinem arcere valent, ac quidem in gangraena externarum partium

(*t*) In Coacis Praenot. Num. 370. Charter. Tom. VIII. pag. 872.

tium corporis curanda ſolet fieri. Ex quibus omnibus ſatis patet, quare angina gangraenoſa lethalis habeatur.

Interim tamen funeſta haec prognoſis tantum locum habet, dum notabilis faucium pars poſt validam inflammationem gangraeneſcit. Si enim in parvo tantum loco tale quid obſervetur, neque malum proſerpat, aliqua ſpes ſupereſt; quod imprimis didici ex ſequenti caſu. Mulier annorum ſexaginta & trium, optimi habitus, & validis laboribus aſſueta, corripiebatur angina aeſtate media. Nihil in faucibus apparebat, ſed vox rauca erat, & acutum dolorem ſentiebat circa cartilaginem cricoideam; ſimul aderat intenſa febris. Poſt largam venae ſectionem & purgans antiphlogiſticum, atque molliſſimum cataplaſma collo applicatum continuo, levabatur quidem morbus, & multum diminuebatur febris, ſed quarta die morbi anxietas circa praecordia, vox admodum rauca, & decubitus in lecto impoſſibilis, malum dabant omen. Sequenti die febre omnino libera erat, vox melior, fauces humidae apparebant; verum dolorem in pectore moleſtum percipiebat, uvulaeque pars inferior nigricabat. Augebat metum funeſti eventus, quod poſt moleſtiſſimam noctem toleratam ſequenti die vacillaret pulſus, jaceret hebes, nullum amplius dolorem ſentiret, uvula manente in eodem ſtatu. Octavo tamen morbi die incepit uvulae extremum, hactenus nigrum, albeſcere, omniaque ſymptomata minui; & undecima morbi die uvula naturalem colorem recuperaverat, atque a graviſſimo hoc morbo evaſit mulier.

Praeterea monitum fuit §. 423. β. ubi de cauſis gangraenae agebatur, quandoque deponi ad loca quaedam corporis aliquid adeo malignum, ut perfecta morte deſtruat partem, in quam decumbit. Simul ibidem notatum fuit, uti etiam ad §. 432., frequenter ſatis obſervari, ſcorbuticam acrem materiam ad gingivas, linguam, palatum, fauces deponi, & gangraenam facere; quae, licet difficilis curatu ſit, tamen non omnino incurabilis habenda eſt, ſi in tempore efficax medela adhibeatur; uti ex dictis ibidem conſtitit. Graphice deſcripſit (uti alia occaſione monui ad §. 811., quod hic repetere non inutile credidi) hunc morbum *Aretaeus* (u), de tonſillarum ulceribus agens: poſtquam enim de mitiori ſpecie horum ulcerum dixerat, addit ſequentia: *Peſtifera ſunt lata, cava, pinguia, quodam concreto humore albo, aut livido, aut nigro ſordentia: id genus ulcera aphthae nuncupantur. Quod ſi concreta illa ſordes altius deſcenderit, affectus ille & eſt eſchara, & vocatur. In ambitu vero eſcharae ſit rubor vehemens, & inflammatio, & venarum dolor, quemadmodum a carbunculo* &c. Patet autem evidenter ex illis, quae in eodem capite ſequuntur, quod hic non deſcripſerit *Aretaeus* aphthas hodie vocatas, de quibus poſtea peculiari Capitulo agetur, ſed veram gangraenam, a depoſitione malignae materiae verſus fauces natam; unde ad anginam gangraenoſam tale malum pertinet: nam & in eſcharam mortua pars convertitur, & in ambitu hujus eſcharae vivae partes vicinae inflammantur; ſicque vel ſeparatur, ſuppuratione in ambitu nata, mortuum corruptum a vivis; vel & proſerpit quandoque malum, uti ibidem notatur. Neque tantum deglutitio impeditur ab hoc morbo, verum etiam & reſpiratio quandoque; *dum in pectus*

(u) Lib. I. De Cauſis & ſignis morb. acutor. cap. 9. pag. 7.

pectus per arteriam asperam serpit, & eodem illo die strangulat: pulmo enim & cor neque talem odoris foeditatem, neque ulcera, neque saniosos humores sustinent; spirandique difficultas & tusses enascuntur (x). Confirmantur modo dicta ex illis, quae *Aretaeus* (y) de curatione hujus morbi habet; nam ad inflammationem & strangulatum commendat eadem, quae in cura anginae inflammatoriae laudata fuerunt; clysmata, venae sectionem, irrigationes, fotus, cataplasmata, cucurbitas &c.; crustas autem gangraenosas medicamentis igni similibus illiniri jubet, ut decidant, nec proserpat ad vicina malum. Ubi vero crustae deciderunt, & ulcera rubra apparent, caute jubet, ut mollissima sola applicentur; lac cum amylo, ptisanae succus, lini semen &c.; convulsiones enim metuendas tunc monet, dum dolentissimae & crudae partes acribus irritarentur. Omnia autem haec perfectissime conveniunt illi malo, de quo ad §.432. dictum fuit, ubi de gangraena oris interni agebatur.

Dictum fuit ad §.811., quandoque levem febrim praecedere, antequam versus fauces deponatur illud malum; tuncque solet, hoc facto, cessare febris, nisi valida inflammatio in ambitu escharae nata novam excitaverit; imprimis si plura loca simul eodem malo occupentur; tuncque periculum est, ne subito proserpat gangraenosa haec corruptio. Unde forte patet ratio, quare *Hippocrates* (z) dixerit. *Fauces autem exulceratae cum febre, grave; sed si quod aliud signum adfuerit ex his, quae antea prava judicata fuerunt, hominem in periculo versari, praedicendum*. Non autem videtur hic loqui de abscessu inflammationem sequente, sed de ulcere has partes depascente; quod patet, si conferantur illa, quae alio in loco habentur, ubi de hoc morbo agit (*a*). Monet enim ibi, securiora esse ulcera tonsillarum, quae citra febrim oriuntur; additque, illa proserpere, imprimis aestivo tempore, periculo vacare, si multo tempore citra incrementum manserint; junioribus imprimis familiarem esse hunc morbum &c., quae omnia optime conveniunt illis, quae apud *Aretaeum* locis modo citatis habentur.

Patet ergo, gangraenam faucium, quae validam inflammationem sequitur, vix medelam capere; illam vero, quae, absque praegressa inflammatione, a depositione maligni humoris ad has partes oritur, periculosam quidem esse, saepe tamen curabilem, si statim efficax medela adhibeatur, quod hoc loco monendum videbatur.

§. 817. IN scirrhum circa tonsillas, uvulam, palatum, abit angina eorum locorum, ex causis descriptis (392.), unde cognoscitur facile, curatur difficulter: maxime ubi in cancrum jam abiit. Vid. (797.).

In historia inflammationis dictum fuit (vide §. 392.), illam quandoque in scirrhum terminari, si inflammatio circa loca glandulosa haeserit, neque resolu-

(x) Ibidem. (y) Lib.I. De Curatione Morborum acutorum.cap.9. pag.89.
(z) In Prognostic. Charter. Tom.VIII. pag.672. & Coac. Praenot. Num.277. ibidem pag. 867. (a) De Dentitione Charter.Tom.VII. pag.872.

ſolutione aut benigna ſuppuratione crudum inflammatorium ſeparatum fuerit. Poſt anginas inflammatorias quandoque illud malum ſequitur; omnium maxime, dum perverſa medela tentatur morbus; vel non ſatis cavetur aëris frigidi ad haec loca inflammata aditus. Dum videbant Veteres Medici inflammata loca ſubito tumore attolli, neque adeo bene concipiebant rationem illius rei, utpote ſanguinis circulationem ignorantes, fluxionem materiae ad loca inflammata accuſabant; atque ideo commendabant ſaepe in initio talium morborum illa remedia, quae vaſa conſtringendo impedire poſſent materiae influxum in loca inflammata. Unde *Trallianus* (*b*) in cura anginae monuit, *quod ſi morbi fuerit initium, & materies adhuc fluere videatur, tunc repellentia potius miſceri debent*. Damnavit autem illos, qui ſolis laxantibus uterentur. Quare autem locus inflammatus tumeat, in Commentariis §.382. explicatum fuit; patuitque ſimul in cura inflammationis, laxantium remediorum inſignem uſum eſſe. Ad numerum quartum §. 809. dictum fuit, quonam caſu in anginis curandis repellentia & adſtringentia uſum habere poſſent. Cum autem in quibuſdam caſibus pulchre talia profuerint, incepit nimis increbreſcere illorum uſus, & imprimis apud ignarum vulgus, quod in quavis fere angina alumine & ſimilibus adſtringentibus uti ſolet, relaxatam & pendulam uvulam pro ſola & unica talium morborum cauſa habens. Inde ſaepe contingit, inflammationem harum partium jam adultam, nec reſolubilem amplius, talium remediorum uſu in ſcirrhum converti; & omnium frequentiſſime tonſillas ſic affectas vidi. Idem contingit, ſi, abſceſſu circa haec loca nato & rupto, aëri frigido ſe committant tales aegri, antequam penitus detumuerint hae partes.

Facilis eſt Diagnoſis ſcirrhi circa haec loca nati, cum conſpici poſſit & tangi; verum difficillima eſt curatio, uti pluribus dictum fuit ad §. 797. Quantae autem calamitates ſequantur, dum in cancrum talis ſcirrhus degenerat, aëri ſemper expoſitum, & acri ichore vicina omnia rodentem, quivis facile colligere poterit. Omnis ergo cura adhibenda erit, ut impediatur inflammationis in ſcirrhum exitus; de qua re videantur illa, quae de cura inflammatoriae anginae dicta fuerunt.

ANGI-

(*b*) Lib. IV. cap. 1. pag. 220.

ANGINA CONVULSIVA.

§. 818. Si nervi motores organorum deglutitionis, vel respirationis, impediuntur suas exercere functiones in illa organa, oritur paralytica angina; talis a luxatione dentis vertebrae dicitur contingere, aut alterius vertebrae cervicis ad interiora. Si convulsionum causa quaecunque musculos pharyngis, laryngisve occupaverit, oritur subita, suffocativa angina; talis in epilepticis, spasmodicis, hystericis, hypochondriacis saepenumero fit, abit, redit: curatur inprimis his, quae iis morbis curandis propria sunt.

Quam numerosi ad deglutitionem perficiendam concurrant musculi, in Physiologicis demonstratur. Verum ut musculi actionem suam exercere possint, requiritur spirituum nervosorum ab encephalo per nervos in musculos liber influxus (c). Ubi ergo quacunque de causa nervi motores musculorum his functionibus inservientium impediuntur agere, turbabitur una vel plures ex illis actionibus, quae ad deglutitionem requiruntur, adeoque aderit angina: sed paralytica vocanda, quia paralysin unius vel plurium musculorum deglutitioni servientium pro sua causa agnoscit. Paralytica autem angina respirationem raro laedere potest, quia musculi respirationi inservientes vitali non adeo alte locantur, ut illorum paralysis ad anginam referri possit; cum in anginae definitione (vide §. 783.) dictum fuerit, causam morbosam debere poni supra pulmonem & stomachum. Verum quidem est, alios musculos ex voluntatis imperio posse juvare respirationis actionem, qui in his locis haerent, uti v. g. scaleni, spinales colli &c.; adeoque natam in his musculis paralysin, stricte loquendo, huc referri posse; verum cum & absque horum actione vitalis respiratio perfici possit, & rarissime occurrat ab hac causa respirationis impedimentum; angina paralytica ad deglutitionis organa praecipue pertinet. In hemiplecticis talis anginae species occurrit, dum, omnibus corporis musculis in alterutro latere resolutis, difficulter deglutiunt, & foedo spectaculo cibi, potus, saliva, pro magna parte saltem, ex ore delabuntur. Verum quandoque contingit, particularem paralysin quosdam tantum musculos, deglutitioni servientes, afficere, unde deglutitio, si non omnino impossibilis, saltem difficilior reddi solet. *Galenus* (d) jam meminit talis morbi, quem gulae imbecillitatem vocavit, atque sequentia hujus mali signa posuit: *si ingestorum in transitu tarditas aequalis & sine dolore accidere consuevit, & in supino decubitu augetur, erecta vero cervice mitigatur, citra ullum angustiae sensum.* Quamvis enim in homine erecto ingesti cibi & potus descensus per oesophagi tubum

(c) H. Boërhaave Institut. Medic. §. 401.

(d) De locis affectis Lib. V. cap. 5. Charter. Tom. VII. pag. 491.

bum pondere illorum adjuvetur, tamen videtur hoc sufficere non posse, ut prompte deglutita in ventriculum deducantur. Fibrae enim musculares oesophagi, tam longitudinales quam orbiculares (e), plurimum huc faciunt; imo illarum actione sola deglutita in ventriculum propulsa fuisse vidi in homine, qui capiti insistens & cibos & potum satis copiosum sumebat. Ubi ergo harum fibrarum efficacia minuta multum fuit, vel perfecta paralysi integre abolita, non mirum est, deglutitionem multum laedi. Neque tantum in oesophagi fibris, sed & in aliis musculis deglutitioni servientibus, simile malum obtinere poterit. Sic vidit *Tulpius* (*f*), in muliere quinquagenaria, post vomitum, vertiginem, ac spasmum cynicum, tam pertinaciter resolvi deglutitionis musculos, ut ne guttulam quidem transmittere posset, licet nec dolor, nec tumor, nec ulla ipsam urgeret angustia; unde etiam septima die periit. Huic affine malum satis mirabile vidi in muliere quadraginta quinque annorum, caeteroquin sanissima. Dum enim ante novem menses optimo valens appetitu prandium sumeret, mirabatur, quod absque ulla causa praegressa subito impediretur deglutitio; nullum tamen dolorem sentiebat, nullus tumor apparebat. Medici & Chirurgi in consilium vocati tentaverant plura remedia, neque tamen integre potuerant debellare morbum: manserat enim tale deglutitionis impedimentum, ut liquida nullo modo, solidas vero offas, imprimis majores, transmittere in ventriculum posset. Sensim tamen eo usque in melius mutabatur morbus, ut, dum me consuleret, novem jam elapsis mensibus a primo morbi initio, liquida potuerit quandoque deglutire, si uncias quinque vel sex simul & semel ingereret quam subitissime. Parvam vero liquidi quantitatem nullo modo deglutire valebat. Quinam fuerit tandem morbi eventus, ignoro, cum in dissito loco degat, nec literis missis, quod promiserat, indicaverit illa, quae postea contigerunt. *Jacotius* (*g*) tamen, qui hunc morbum viderat, notat, sensim contabuisse tales aegros. Alii tamen casus a Medicis notati docuerunt, lente quandoque pristinae sanitati restitui. Sic viginti annorum puella, post mensium suppressionem cachectica facta, tandem in deglutiendi impotentiam incidit, unde instar sceleti emaciabatur. Cum nonnulli Medici statuerent, glandulas induratas, vel simile quid, arctare oesophagum, flexili balaenae pinna explorata fuit tota oesophagi longitudo, nullumque inventum fuit obstaculum. Paralyticum hinc morbum statuerunt, & ad hunc scopum remedia exhibuerunt, sed incassum omnia. Ut tamen miserae, quantum fieri poterat, succurreretur, alimenta dentibus comminuta, & linguae ope versus fauces protrusa, balaenae pinna, spongiam in extremo gerente, in ventriculum deducebantur. Per annum integrum aegra hoc artificium adhibuit: tuncque, sensim redeuntibus corpori exhausto viribus, postea satis sana vixit (*h*).

Quaenam autem conducant ad Paralyticam Anginam remedia, postea in *Capitulo de Paralysi* dicetur.

Huc & refertur illa anginae species, quae a luxatione vertebrae cervicis ad interiora contingere dicitur. Cum enim pharynx & oesophagus verte-

(*e*) H. Boërh. Institut. Medic. §.74. (*f*) Observ. Medic. Lib. I. cap. 42. pag. 79. (*g*) Holler. in Coacas Hippocr. pag. 97. (*h*) Stalpart. vander Wiel Observat. Tom. II. observ. 27. pag. 278.

bris cervicis incumbant, satis patet, a tali luxatione has partes angustari debere. Accedit, quod & medulla spinalis ab eadem causa comprimi possit, adeoque & paralysis inde nasci in musculis, qui nervos suos infra locum compressum a medulla spinali accipiunt. A lapsu vel alia vi externa vertebras cervicis luxari posse, nullum dubium est; verum difficilius intellectu videtur, quomodo per morbos, absque vi externa, hoc fieri possit. Videtur tamen *Hippocrates* talem morbum observasse. Ubi enim (*i*) morbos recenset, qui junioribus contingere post dentitionem solent, habet *& vertebrae, quae ad occipitium, intro luxationes*. Notum est ex Anatomicis, primam vertebram, atlantem dictam, articulari cum osse occipitis, dum condylos hujus ossis cavis similis figurae excipit: proxime hanc sequitur secunda colli vertebra, a processu dentiformi, dens vocata, supra quam una cum atlante totum caput circumagitur. Binae hae vertebrae occipitio proximae sunt; adeoque illae luxationes, de quibus in loco citato dixit *Hippocrates*, ad has spectarent. Quod etiam ex alio textu (*k*) patet; ibi enim leguntur sequentia: *Qui autem angina laborabant, illorum hae erant affectiones. Cervicis vertebrae intro vergebant, quibusdam amplius, quibusdam minus, collumque conspicuam intro cavitatem habebat, & hac parte contactum dolebat. At cuidam quoque affectus erat infra os dentem appellatum, qui non peraeque acutus est (l)*. Ex quo loco patet, introrsum vergere quandoque primas vertebras colli, & anginam facere; aliquando vero in sequentibus simile malum observatum fuisse. Cum autem ex Anatomicis constet, validis adeo ligamentis dentiformem processum secundae vertebrae firmari, vix videtur illius vertebrae introrsum luxatio fieri posse in adultis, nisi tota destruatur fabrica; vel una cum hac etiam prima vertebra similiter luxetur. In junioribus, ubi dens ille cartilagine tantum unitur suae vertebrae, facilius posset ille nexus solvi, adeoque vertebra secunda, soluto dente, introrsum ire. Forte hoc ipsum insinuavit *Hippocrates* in modo citato aphorismo, ubi de juniorum morbis agit. Verum dum hoc fit, contenta vertebrarum cavo spinalis medulla necessario comprimi debet, unde certa fere mors; uti alia occasione ad 170. 1. γ. dictum fuit. Hinc *Celsus* (*m*), de capitis luxatione agens, monet: quod in tali casu neque bibere, neque loqui possit homo, & celerrime mors superveniat. Addit autem, se de capite luxato dicere, *non quo curatio ejus rei ulla sit, sed ut res indicis cognosceretur, & non putarent sibi medicum defuisse, si qui sic aliquem perdidissent*.

Ubi ergo colli vertebrae introrsum luxantur sic, ut medulla spinalis compressa fuerit multum, patet satis, nullam medelam superesse: licet enim restitui haec luxatio posset, destructa saepe jam foret medullae spinalis fabrica, praecipue si in primis colli vertebris hoc contigerit. Unde etiam noluit *Aegineta* (*n*), ut talibus aegris medicina adhiberetur. Si vero non penitus loco suo exciderit vertebra, & non una sed plures simul ex sede

sua

(*i*) Aphor. 26. Sect. III. Charter. Tom. IX. pag. 121.
(*k*) Epidem 2. Charter. Tom. IX. pag. 145. &c.
(*l*) Vide Galen. Comment. 2. in Libr. prorrhet. Charter. Tom. VIII. pag. 755.
(*m*) Lib. VIII. cap. 13. p. 546. (*n*) Lib. III. cap. 27. pag. 39.

ſua parum remotae fuerint; minus periculum eſt: quia tunc vertebrae luxatae non ita acutum angulum cum ſequentibus faciunt, adeoque & minus comprimunt ſpinalem medullam. Talem autem hujus morbi diverſitatem notavit diſerte *Hippocrates* (*o*); nam & dixit, cervicis vertebras quibuſdam amplius introrſum vergere, aliis minus: dein addidit, in quibuſdam infra ſecundam vertebram hoc fieri, tuncque minus acutum eſſe malum. Notavit etiam, quandoque valde rotundum & majori ambitu circumſcriptum fuiſſe hoc malum, dum nempe plures vertebrae ſimul ſitum mutaverant. Monuit autem, ſi ſecunda vertebra (quam dentem vocavit) loco mota non fuerit, non inflammari fauces, neque partes ſub maxillis, quamvis tumentes, inflammatis ſimiles eſſe. Addidit deinde, neque paraplecticos reſolvi tales aegros, ſi neutram in partem tumor deflecteret, ſed recta procederet; omneſque ſuperſtites fuiſſe, & quoſdam ex morbo celerrime reſtitutos; alios quadraginta dies percurriſſe, abſque febre; multos etiam ad longiſſimum tempus aliquam tumoris partem retinuiſſe, uti indicabat & vox & deglutitio nondum penitus liberae. Contra vero ſi febris adeſſet, omnia pejora erant (notandum, quod antea monuerat *Hippocrates*, nec febrim nec inflammationem adeſſe, ſi vertebra ſecunda, dens vocata, non foret affecta); frigidiſſimos habebant pedes tales aegri, & ſi ſtatim non morerentur, erecti ſtare non poterant; monetque, omnes interiiſſe, quos ſic affectos noverat.

Raro quamvis occurrat ille morbus, tamen negari nequit, illum quandoque obſervatum fuiſſe. *Hippocratis* modo allegati textus hoc docent; & quamvis *Galenus* (*p*) dixerit, rariſſime fieri talem anginam, tamen videtur indicare (*q*), quod illam viderit, dum commentatur *Hippocratis* de hac angina obſervata. Dicit enim: *Nunc anginae ſpeciem exponit, quae raro a nobis viſa eſt*. Contigit mihi ſemel tale quid videre in infante decem menſes nato, cui caput retro inclinatum erat, guttur prominulum, & manifeſta in cervice cavitas apparebat. Cum autem ob infantis miſerrimos ejulatus exacte locum affectum ſcrutari non daretur, non potui accurate diſtinguere, quaenam vertebrae cervicis introceſſiſſent. Nihil deglutire poterat infans, & poſt validas convulſiones hoc malum ſecutum fuerat. Nemo mirabitur, tales luxationes vertebrarum a convulſionibus fieri poſſe, imprimis in tenera aetate; dum etiam in adultis & robuſtis, epilepſia correptis, membra diſtorqueri, luxari &c. obſervatum ſaepius fuerit. Verum & docuerunt obſervata Medica, natos tumores in partibus internis corporis loco ſuo moviſſe vertebras; & deinde ſublatis his tumoribus illas in priſtinam ſedem ſenſim rediiſſe. Memorabilis talis caſus in Actis Pariſinis (*r*) legitur: & notavit *Benedictus* (*ſ*), *ſe vidiſſe a fluxione acriori ſpinae accumbente dorſi vertebras luxatas, oſſaque alia ex acetabulis detruſa & extorta*. An ergo inflammatorius tumor ſubito tale quid facere poſſet, quod aliter ſenſim

(*o*) Epidem. 2. Charter. Tom. IX. pag. 145. &c.
(*p*) Commentar. 2. in Lib. I. Prorrheticor. Charter. Tom. VIII. pag. 756.
(*q*) Commentar. 2. in Lib. II. Epidem. Charter. Tom. IX. pag. 145.
(*r*) Acad. de Sciences l' An 1731. Memoires pag. 724. &c.
(*ſ*) Tabidor. Theat. Exercit. 33. pag. 63.

ſim a tumoribus lente increſcentibus fit? Certe non omnino improbabile videtur, imprimis in juniori aetate.

Ubi autem anginam a vertebrarum luxatione natam valida comitatur inflammatio, vel ſuperiores cervicis vertebrae loco ſuo multum motae fuerunt, patet ſatis, vix ullam ſpem curae ſupereſſe. Unde pro deſperatis relinquendos eſſe tales aegros voluit *Aegineta*, uti modo dictum fuit. *Aëtius* (t) vero conſuluit, ut collo circa primas vertebras affigeretur curcurbita, ſaepius avellenda; hac ſpe, ut ſic in ſedem ſuam reducerentur luxatae vertebrae, quod tentari poſſet. Si vero lentius increverit hoc malum, neque inflammationem comitem habuerit, reſtitui ſenſim ſolent vertebrae, ſi laqueo, qui mentum atque occipitium ſuſtinet, ſuſpendantur quotidie juniores tali morbo afflicti: ſic enim pondere corporis in rectum deducitur ſpina, & feliciter ſaepe curantur.

Verum, ſi convulſionum cauſa quaecunque muſculos pharyngis laryngiſve occupaverit, oritur ſubita ſuffocativa angina; Quae licet moleſta ſit, rariſſime tamen periculoſa eſſe ſolet, ex ſua natura, niſi a tali morbo ortum duxerit, qui ex propria indole periculoſus eſt; uti v. g. dum in tetano, vel opiſthotono, correptis talis angina adeſt, quod alia occaſione in Commentariis §. 787. monitum fuit. In mobilibus in genere nervoſo hominibus frequens talis angina obſervatur, quales ſunt foeminae hyſtericae, & viri hypochondriaci dicti. Dictum fuit alia occaſione in Commentariis §. 633., mirabilem illum morbum, qui paſſio hyſterica vel hypochondriaca vocari ſolet, quaſvis fere corporis partes occupare; ſimulque producere talia ſymptomata, quae competunt illi parti, quam morbus invaſit. Quibus autem ſignis hic affectus diſtingui poſſit ab aliis morbis, ibidem dictum fuit. Nihil frequentius in praxi occurrit, quam globus ille hyſtericus dictus; dum, conſtricto oeſophagi ſphinctere, aër elaſticus rarefactus illum diſtendit, ſicque tumorem conſpicuum excitat, quo miſerae fere praefocantur. Cum autem ſpaſmos illos ex abdomine ſurſum aſcendere ſaepe ſentiant tales mulieres, uterum in fauces uſque attolli falſo credunt. Plerumque ſatis facile curari ſolet haec anginae ſpecies talibus remediis, quae nimium ſpirituum impetum in harum partium muſculos avertunt, & inordinatos ſpirituum motus ſopiunt. Caſtorei, aſae foetidae, galbani & ſimilium viroſus odor naribus exceptus, ſpiritus ſalis Ammoniaci ſimili modo adhibitus, ſaepe uno in momento tollunt haec mala; reditura tamen, dum miſeris illis validi animi affectus contingunt. Quaſdam vidi mulieres hac anginae ſpecie frequenter correptas, quae adeo mobile habebant totum nervoſum ſyſtema, ut antihyſterica dicta remedia, praecipue acriora, malum augerent potius. Imprimis hoc obſervavi in puella, quae, fruſtra datis optimis antihyſtericis, per quadraginta octo horas nihil omnino deglutire potuerat: cucurbitis abſque ſcarificatione nuchae applicatis uno momento tollebatur malum. Quandoque tamen, quamvis rarius forte, contingit, diutius perſtare hanc anginam, imprimis ſi non adhibeatur idonea medela, ſed purgantibus, aliiſve evacuantibus tentetur cura. Sic dicit *Helmontius* (u): Ex

(t) Tetrabl. 2. Serm. 4. cap. 47. pag. 485.
(u) In Capitulo: *Aſthma & Tuſſis* N. 31. pag. 292.

Ex utero surrexisse virus, quod nil praeter gulam stringeret, sic ut a trimestri vix quidquam deglutiret matrona illustris. Accessi, malum cognovi, & confestim sanavit illam Dominus.

Ubi ergo in hystericis & hypochondriacis ab inordinato spirituum motu solo convulsiva angina fit, facile curari solet & subito. Verum si in quodam corporis loco, imprimis circa praecordia, maligni stabulentur humores, qui actione regiminis (de qua vide Commentaria §. 701.) turbando omnes cerebri actiones convulsionem facere possunt, requiritur horum expulsio per emetica vel purgantia; quae pessime cedere solent, dum a solo perturbato spirituum motu convulsio nascitur. Talis casus describitur in *Actis Edinburgensibus* (*vv*), ubi juvenis angina convulsiva laborabat, feciliter curata, dum emeticis & purgantibus deturbabatur biliosa saburra. Verum aegri robur, sapor amarus vel & salsus continuo perceptus, satis indicabant, quomodo & per quae remedia cura tentari posset.

§. 819. EX hac historia data (783. ad 819.) intelligitur ratio observationum Hippocraticarum.

Angina sine ullo signo conspicuo, solo strangulatu orthopnoico se prodens, cum febre acuta, dolore magno capitis, vel crurum, sine signis bonis, cito lethalis, primo scilicet, secundo, vel tertio die.

Angina ἐπιγενέσει orta ex aliis inflammatoriis morbis, aut si species (801. 802.) nata ex (803. 804. 805.), lethalis.

Angina spumam oris excitans; serum tenue exprimens; faeces alvi sine sensu dimittens; in febre valde acuta sine ullo signo conspicuo occupans; cum recessu tumoris, ruboris, pulsationis in faucibus vel lingua tamen strangulans; ubique lethalis, & praeceps.

Absoluta jam anginae historia generali, simulque traditis illis, quae in diversis anginae speciebus maxime notanda videbantur, recensentur quaedam corollaria, quae ad Prognosin Anginae proprie spectant, & omnia apud *Hippocratem* inveniuntur. Ex ante dictis autem facile deduci poterit horum ratio; cumque de illis ibi dictum fuerit, sufficiet indicasse loca, ubi habentur.

Angina sine ullo signo conspicuo &c. Occupat enim tunc inflammatorius tumor laryngem, vel internam pulmonalis fistulae membranam; de qua re videantur illa, quae in Commentariis §. 801. & 802. habentur: ubi simul notata fuerunt *Hippocratis* loca, quae hanc prognosin continent. De crurum autem dolore in anginosis absque bonis signis videantur illa, quae ad §. 809. 5. dicta fuerunt.

Angina ἐπιγενέσει orta &c. Morbus alteri morbo ἐπιγένεσθαι (supervenire) dicitur, quum permanente illo; qui prior adfuerat, accedit & alter; uti *Galenus* (*x*) monuit, dicens: *Degenerat autem morbus, quum priore cessan-*

(*vv*) Medical Essays Tom. I. pag. 277. &c.
(*x*) In Commentariis in Aphor. 11. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 297.

ſante ſuccedit alter; ſupervenit autem, quum, priore permanente, alter accedit. Unde talis epigeneſis prioris morbi augmentum deſignat, dum ad alias corporis partes propagatur malum; vel ſaltem indicat, per morbum ſic mutata fuiſſe fluida & ſolida corporis, ut etiam aliae functiones laedantur. Unde *morbis alios morbos & ſymptomata ſupervenire, Veteribus Medicis moris fuit dicere, quae ipſius morbi augeſcentis ratione contingere conſueverunt* (y). Cum ergo ex ſe ſatis periculoſa ſaepe ſit angina inflammatoria, patet facile, vix quid ſpei ſupereſſe, ſi alteri inflammatorio morbo superveniat angina. Recte enim monuerat *Hippocrates* (z): *In morbis, qui alter alteri ſuperaccedit, plerumque interficit. Quum enim corpori a priori morbo debilitato alter morbus ſupervenerit, prae imbecillitate prius perit, quam alter, qui poſterius acceſſit, morbus deſinat.* Cum autem anginae curatio ſanguinis miſſionem validam, purgantia antiphlogiſtica &c. requirat (vide §. 809.), debilior ſaepe a morbo praegreſſo aeger haec ferre nequit. Augetur periculum, quod *omnis ejuſmodi ſupervenientium ortus non parvos nec faciles, ſed magnos & malignos morbos ſequatur* (a). In febre enim ardenti, uti ad §. 741. dictum fuit, deglutitio quandoque laeditur, malo omine; uti etiam alia occaſione in Commentariis §. 772. 785. 802. monitum fuit.

Ubi autem angina inflammatoria, quae muſculos elevando oſſi hyoidi & laryngi ſervientes occupat (§. 803.), vel pharyngem (§. 804.), aut tonſillas, uvulam, velum pendulum, ejuſve quatuor muſculos pterygoſtaphylinos (§. 805.), ſic increverit, ut & ad pulmonalem fiſtulam (§. 801.) vel laryngem (§. 802.) propagetur malum, ſatis patet, lethalem morbum eſſe. Quin imo, licet per metaſtaſin materies inflammatoria, tonſillas, pharyngem &c. obſidens, priori ſede derelicta, ad laryngem vel aſperam arteriam deponeretur, non multum ſpei ſupereſſet; uti ſatis colligi poterit ex illis, quae ad §. 801. 802. dicta fuerunt.

Angina ſpumam oris excitans; ſerum tenue exprimens; faeces alvi ſine ſenſu dimittens. Dictum fuit ad §. 805., pituitae ad cava tonſillarum ſtillicidium perpetuum eſſe, dum illae ipſae vel & vicinae his partes inflammatae ſunt; unde & in hac anginae ſpecie perpetua ſaepe exſcreatio ſpumoſae pituitae adeſt: tamen minus lethalis haec angina eſſe ſolet, uti tunc dictum fuit; adeoque de illa ſpumoſae pituitae excretione hic non agitur. Verum in peſſimis & lethalibus anginis omnia fere eadem apparent phaenomena (vide §. 807.), ac in illis, qui laqueo ſtrangulantur; in quibus videmus foedo ſpectaculo ſpumam tenacem circa os & labia colligi, dum moriuntur. Unde dixit *Hippocrates* (b): *Qui ſtrangulantur, ac diſſolvuntur, non dum tamen mortui ſunt; ex illis non convaleſcunt, quibus circum os ſpuma fuerit.* Ubi notandum, quod non dixerit pituitam defluere, ſed circum os colligi. Impeditur enim tunc tranſitus ſanguinis per pulmones ex corde dextro in ſiniſtrum; unde tanta vi urgentur arteriarum pulmonis extrema, ut ex illarum finibus in cava aërea pulmonis apertis exprimatur humor

(y) Galen. in Commentariis in Aphor. 35. Sect. VI. ibid. pag. 270.
(z) De Affectionibus cap. 6. Charter. Tom. VII. pag. 626. 627.
(a) Galen. in Commentariis in Aphor. 11. Sect. VII. Charter. Tom. IX. pag. 297.
(b) Aphor. 43. Sect. II. Charter. Tom. IX. pag. 82.

humor ſolito viſcidior, qui in ſummis illis anguſtiis educi nequit excreando, ſed collectus aſcendit in fauces, oris cavum replet, & tandem circa labia colligitur ſpumeſcens. Videmus ſimile quid fieri in moribundis fere ſemper, dum jam aliquot ante mortem horis ingratus ille ſtertor & ronchus in pectore *(de rochel)* auditur, a collecto tali viſcido humore in pulmonis bronchiis; qui pariter de naribus, vel ore, poſt mortem, conſtrictis frigore omnibus partibus, exprimi ſolet. Notat ergo talis ſpuma in angina ſuffocationem & mortem.

Peſſimum etiam ſignum dat ſerum tenue in angina inflammatoria continuo ex ore depluens. Dictum fuit §. 793., a compreſſis venis majoribus, quae hic locantur, & reducem a capite ſanguinem ad cor deferunt, tale ſeri profluvium naſci poſſe, atque *Lovveri* experimento in cane, cui venas jugulares ligaverat, demonſtratum fuit, omnia vicina loca ſeri tenuis copia inundari. Ubi ergo hoc ſymptoma obſervatur, concludere licet, tumorem inflammatorium venas comprimere; unde peſſima illa mala, quae §. 807. enumerantur, brevi ſequentur; uti ibidem pluribus dictum fuit.

Dejectionem autem alvi, quae ſine ſenſu exit, lethalem damnavit *Hippocrates*; uti in Commentariis §. 719. dictum fuit: atque imprimis in angina hoc verum eſt, cum praeſentem ſtrangulationem indicet hoc ſymptoma; atque obſervetur, & alvum & veſicam exonerari illis, qui laqueo ſuffocantur. In *Coacis Praenotionibus* illo loco, quo de varia Anginae prognoſi agitur, habetur ſententia, quae huc ſpectat: *Quibus per vehementiam pulſationis (venarum) ſtercus derepente per alvum ſecedit, lethale* (c). Voluit quidem *Foëſius (d)*, pulſationem illam vehementem & conſpicuam obſervari in anginis inflammatoriis, dum in collo & temporibus valide micant arteriae, & partes inflammatae palpitant prae pulſationis vehementia: interim tamen non videtur abſque ratione aliter legiſſe hanc Coacam Praenotionem *Duretus (e)*, qui loco σφύγμε *(pulſationis)* habet πνίγμε *(ſtrangulationis)*; atque ita pulcherrime confirmaret modo dictam prognoſin in angina lectio ſequens: *Quibus per vehementiam ſtrangulationis ſtercus derepente per alvum ſecedit, lethale*.

In febre valde acuta ſine ullo ſigno conſpicuo occupans. Quam praeceps ſit angina inflammatoria, quae, abſque ullo ſigno conſpicuo, ſola ſtrangulatione ſe manifeſtat, in eadem hac paragrapho vidimus; ſimulque demonſtratum fuit, lethalem anginam eſſe, quae per epigeneſin ex aliis morbis inflammatoriis naſcitur. Idem quoque verum eſt, ſi in febre valde acuta, quamvis non inflammatoria (tales enim febres dari *in Capitulo de ſynocho putri* probatum fuit), ſimilis angina oriatur; uti facile patet ex illis, quae paulo ante dicta ſunt. Confirmant & hoc ſequentes *Hippocratis* Aphoriſmi *(f)*: *Si febre detento tumore non exiſtente in faucibus, ſuffocatio derepente ſupervenerit, lethale. Si febre detento derepente cervix intorqueatur, ac vix deglutire poſſit, tumore non exiſtente, lethale.* Ubi notandum, quod aeque damnaverit lethalem anginam, quae deglutitionem laedit, ac illam, quae reſpirationem ſuffocat; ſi nempe acute febricitantibus repente ſuperveniat.

Vide-

(c) Coac. Praenot. N. 368. Charter. Tom. VIII. pag. 872.
(d) Tom. I. pag. 175. (e) In Coac. Hippocrat. pag. 237.
(f) 34. & 35. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 154. 156.

Videtur enim convulſis muſculis cervix detorqueri in ultimo caſu; in priori vero glottidem claudentes muſculos ſimiliter affici. Quam periculoſa autem convulſio ſit febri acutae superveniens, dictum fuit §. 712. 734. 741.; facileque patet, diſcrimen illud augeri, dum convulſio muſculos deglutitioni, vel reſpirationi ſervientes occupat.

Cum receſſu tumoris, ruboris &c. Tunc enim angina deglutitionem laedens, adeoque minus periculoſa, mutatur in illam, quae reſpirationem ſuffocat; quae in hoc caſu ſemper lethalis eſt, uti in ſecunda ſectione hujus paragraphi dictum fuit.

PERIPNEUMONIA VERA.

§. 820. SI in vaſis pulmonalibus, inflammationi ſuſcipiendae aptis, inflammatio vera concipiatur, morbus vocatur Peripneumonia.

Duplici imprimis modo definitio morbi tradi ſolet: vel enim ex illis phaenomenis, quae ſemper morbum definiendum comitantur, colligitur; vel ex intellecta cauſa morbi proxima deducitur. Prioris definiendi methodi exemplum in phrenitide v. g. vidimus, dum illa dicebatur adeſſe, quando ferox & perpetuum delirium cum febre acuta continua oriebatur (vide §. 771.). Simili modo etiam poſtea definietur pleuritis (§. 875.); atque deinde ex tota morbi hiſtoria determinatur, qualis ejus cauſa proxima ſit. Altera definitionis methodus ſupponit illud, quod per omnia morbi phaenomena collecta tantum patet, nempe cognitionem accuratam cauſae morbi proximae; atque talis eſt definitio Peripneumoniae, quae hic traditur. Prior definiendi methodus inſervit, ut morbus, cujus indagatur natura, diſtinguatur per ſigna pathognomica ab omni alio morbo, adeoque omnis vitetur confuſio. Poſterior autem morbi naturam individuam jam cognitam ſupponit, paucisque verbis illam deſcribit. Binis illis methodis promiſcue uſus fuit *Celeberrimus Boërhaavius*; ſic tamen, ut, dum priorem methodum adhiberet, poſtea ex tradita morbi hiſtoria deduceret ejus cauſam proximam; ubi vero poſteriori methodo definiendi morbi uſus fuit, tunc datae definitionis veritatem probat poſtea ex omnibus illis, quae in morbi definiti decurſu obſervata fuerunt. Sic, v. g., poſtquam phrenitidem ex phaenomenis, hunc morbum ſemper comitantibus, definiverat §. 771., poſtea ex morbi decurſu toto, & obſervatis in cadaveribus defunctorum hoc morbo, elicit §. 776. cauſam proximam phrenitidis, quod nempe ſit vera inflammatio meningum cerebri: atque idem etiam in Pleuritidis, ſimili modo definitae, hiſtoria §. 882. fecit. In Peripneumonia vero, cujus cauſam proximam in definitione hac paragrapho data ſuppoſuerat, poſtea §. 846. tanquam corollarium ex tota morbi hiſtoria deduxit, morbum illum, quem vetuſtas hoc nomine deſcripſit, eſſe veram inflammationem pulmonum.

Pa-

Patet autem evidenter, & Veteres Medicos hunc morbum, quem πνευμονίην vel & περιπνευμονίην dixerunt, pro inflammatione pulmonis habuisse. Ita enim *Hippocrates* (g) de hoc morbo agens dixit: *Pulmo ex calore tumens.* Verum calorem & tumorem inflammationis signa esse patuit ex illis, quae ad §. 370. & 382. dicta fuerunt. Sic etiam alibi (h) a febre ardente peripleumoniam (notandum enim quod περιπλευμονίην & περιπνευμονίην promiscue dixerit) fieri notavit. In Commentariis autem §. 741. probatum fuit, per febrim ardentem sic inspissari sanguinem, ut per totum fere corpus inflammationes faciat. *Aretaeus* autem (i) optime sic definivit: *Haec est aegritudo, quam peripneumoniam vocamus, inflammatio pulmonis cum febre acuta.* Similia de hoc morbo dixerunt *Aegineta* (k) & *Trallianus* (l).

In Peripneumonia ergo adest pulmonis inflammatio. Verum in historia inflammationis §. 371. 379., demonstratum fuit, illam tantum obtinere posse in vasis conicis, ubi fluit ex lato in angusta liquor; adeoque non omnia pulmonis vasa inflammationi suscipiendae apta sunt, sed arteriosa tantum. Omnis enim inflammatio supponit obstructionem; atque in Commentariis §. 119. probatum fuit, obstructionem in venis locum habere non posse, quia directio liquidi per venas moti versus latiorem locum propelleret illud, quod obstaculum facere posset.

Vocatur autem hic morbus Peripneumonia Vera, dum inflammatoria spissitudine immeabilis sanguis in arteriarum angustiis haeret; ut distinguatur ab alia hujus morbi specie, de qua postea peculiari capitulo dicetur; Peripneumonia nempe Notha, quae ex lenta pituita pulmones infarciente originem ducit.

§. 821. **ILla vasa autem sunt Arteriae Bronchiales, Pulmonicae, & harum laterales Lymphaticae.**

Verum in pulmone duplices arteriae sunt: una pulmonaris dicta, quae omnem sanguinem cordis dextri recipit, & per ultimos fines suos transmissum venis tradit pulmonalibus, atque inde in cor sinistrum propellit. Altera arteria *Bronchialis* dicta *Ruyschio* (m), qui illam descripsit, atque hoc nomine donavit, quia supra bronchia serpens illa ad finem usque concomitatur: haec arteria, longe minor priori, nutritioni substantiae ipsius pulmonis inservit. Videtur enim satis constans observatio esse, quod viscera, quae sua fabrica allatos humores mutant in communes toti corpori usus, peculiares adhuc habeant arterias, quae vitalem sanguinem nutrimento illorum destinatum adferunt. Sic v. g. in hepate venae portarum truncus sanguinem gerit fabrica ipsius hepatis mutandum in commune corporis bonum; arteria vero hepatica hujus visceris nutritioni prospicit. Ita & in renibus praeter

(g) De Morbis Lib. III. cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 585.
(h) De Morbis Lib. II. cap. 25. Charter. Tom. VII. pag. 576.
(i) De Caus. & sign. acutor. morbor. Lib. II. cap. 1. pag. 10.
(k) Lib. III. cap. 30. pag. 40. (l) Lib. V. cap. 2. pag. 141.
(m) Dilucid. valvul. cap. 4. observ. 15. pag. 21.

emulgentes arterias obſervantur alii rami arterioſi, qui ſimilem uſum renibus praeſtant. Magnum autem argumentum in Phyſiologicis inde habetur, quo probatur, efficaciam pulmonum in corpore ſano eſſe majoris momenti, quam reliquorum viſcerum, quod nulla totius corporis particula accipiat vel minimam guttulam arterioſi liquidi, niſi prius per pulmonem tranſierit, ne quidem ipſo pulmone excepto. Niſi enim hoc neceſſarium adeo foret, potuiſſet pulmo ex arteriae pulmonaris ramis vitalem recipere laticem; dum e contra ſemper obſervatur, ex aorta ipſa, vel ejus ramis intercoſtalibus, aut oeſophageis (*n*), arterioſum ſurculum ad pulmones deferri.

Verum inflammatio non tantum locum habere poteſt in majoribus arteriis ſanguinem rubrum gerentibus, ſed etiam in lateralibus earundem ramis, qui ſua anguſtia ſanguinem rubrum non admittunt naturaliter, licet dilatati in ſuis initiis illum recipere poſſint, non vero tranſmittere per ultimos ſuos fines (vide §. 372.). Simile autem vitium in longe adhuc minoribus vaſis obtinere poſſe §. 379. probatum fuit. Poterit ergo phlegmone proprie dicta, & Eryſipelas, & oedema calidum in pulmone naſci, prout diverſae magnitudinis vaſa immeabili materia obſtructa ſunt, ſimulque impetu vitalis liquidi, per febrim fortius moti, urgentur. *Hippocrates* (*o*) jam Eryſipelatis in pulmone mentionem fecit, illudque gigni dixit, *quum ſupra modum is reſiccatus fuerit. Exſiccatur autem & ab ardoribus, & a febribus, & nimio labore & intemperie.* Monuit autem, illud pulmonis Eryſipelas felici metaſtaſi quandoque foras verti; &, niſi hoc fiat, intus putreſcere aut purulentum reddi totum pulmonem. Addit deinde, illud Eryſipelas extra diffuſum, ſi intro vertatur, nullam ſpem ſupereſſe: quae omnia perfecte conveniunt illis, quae aliis in locis de Eryſipelate habet.

§. 822. UNde etiam duplex concipi Peripneumonia poteſt; quarum una ad fines arteriae pulmonalis, altera in bronchialibus haeret.

Ratio hujus ex modo dictis patet.

§. 823. ET ſtatim liquet, priorem periculoſiſſimam; poſteriorem minus diſcriminis habere, ſed illam ex hac naſci poſſe; & cauſas multas communes habere.

Dum enim immeabilis ſanguis haerere incipit in finibus arteriae pulmonalis, impeditur liber tranſitus ſanguinis ex corde dextro per pulmones in cor ſiniſtrum, qui tamen ad vitam abſolute requiritur, uti in Commentariis §. 1. dictum fuit: unde patet, talem peripneumoniam periculoſiſſimam eſſe. Cum

(*n*) Winslovv Expoſit. Anatomique Traité des Arteres Num. 109. &c. pag. 373.
(*o*) De Morbis Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 540.

Cum autem in arteriis bronchialibus simile malum haerens non adeo directe laedat liberum sanguinis per pulmones transitum, minus inde discrimen praevidetur. Interim tamen, quamvis non adeo praeceps sit talis morbus, pessima inde mala sequi poterunt, nisi benigna resolutione curari possit nata inflammatio, cum in pulmone alii inflammationis exitus in suppurationem, gangraenam vel scirrhum, vel lethales sint, vel difficillimos morbos chronicos relinquere soleant.

Praeterea, arteriis bronchialibus inflammatis facile afficiuntur & arteriae pulmonalis propagines, his ubique vicinae non tantum, verum & plurimis in locis per anastomoses junctae (*p*). Vasa enim inflammata impetu liquidi vitalis a tergo loca obstructa urgentis dilatantur & tument; sicque omnia vasa vicina premunt & angustant; uti in Commentariis §. 382. explicatum fuit.

Cum ergo & bronchialis arteriae & pulmonalis rami adeo vicini sint sibi mutuo, patet satis, a causis multis communibus binas has peripneumoniae species produci posse; licet tamen & quaedam sint, quae potius arteriae pulmonalis ramos, vel sanguinem per hos motum, afficiant, uti sequenti paragrapho videbimus.

§. 824. QUae causae plurimae revocari queunt. 1. Ad generales omnium inflammationum per totum corpus (375. ad 380.). 2. Ad eas, quae imprimis pulmones afficiunt: ut sunt, aër humiditate, siccitate, calore, frigore, gravitate, levitate, exhalationibus causticis, vel adstringentibus, aut coagulantibus constans, sicque peccans; chylus ex crassis, siccis, viscosis, cum acribus permistis, vel sine iis; exercitia pulmonum violenta, cursu, lucta, nixu, cantu, clamore, equitatione forti in vento adverso; venena coagulantia, caustica, constringentia, venis ad cor tendentibus immissa; vehementes animi perturbationes; angina cum oppressione pectoris, & orthopnoea, pleuritis valida, paraphrenitis ingens.

1. Omnes illae causae, quae inflammationem in aliis partibus corporis excitare possunt, sive reddendo fluida immeabilia, sive minuendo vasorum capacitatem, vel etiam per errorem loci adigendo crassiora fluida in minorum vasorum dilatata orificia, huc spectant: de his omnibus autem in historia inflammationis, paragraphis in textu citatis, dictum fuit.

2. Verum & aliae occurrunt causae, quae considerari accurate merentur, & quae in pulmonem potius quam in reliquum corpus agunt. Inter illas autem praecipuum locum habet

Aër humiditate, siccitate &c. Quamvis enim aër undique corpus alluat, & una

(*p*) Ruysch. Catalog. rarior. pag. 162.

& una cum cibis & potibus in ventriculum & inteſtina deferatur, tamen nullam partem corporis magis afficit, quam pulmones, quum continuo aërem ducere debeat homo, ut vivat. Unde & haec corporis pars aëris mutationibus & frequentius & validius afficitur. Si ergo aër nimium humidus fuerit, vaſorum fibrae in pulmone debilitabuntur (talem enim effectum habere omnia humectantia in Commentariis §. 54. 4. vidimus), minus reſiſtent fluidis impulſis; adeoque periculum erit, ne laxata vaſa admittant craſſiores fluidi moleculas, quae per illorum fines tranſire non poterunt (vide §. 118. & 378.): praecipue ſi una cum humiditate calor aëris adfuerit; adeoque naſcentur inflammationis cauſae. E contra vero ſi aër nimia ſiccitate peccet, aſperae arteriae & bronchiorum internam ſuperficiem naturali humiditate privabit; hinc minus flexiles hae partes difficilius ab aëre inſpirato expandi poterunt. Praeterea ultima exhalantium vaſorum oſcula, quae in aëream pulmonis ſuperficiem patent, exſiccabuntur, adeoque reſiſtent liquidis impulſis, unde obſtructio & inflammatio ſequi poterunt; praecipue cum per aërem ſiccum & calidum liquidiſſima diffluentur de corpore toto, adeoque ſanguinis major inſpiſſatio ab eadem cauſa oriatur. Calor autem aëris nimius ſimilia fere efficit, ac ejuſdem ſiccitas; ſi vero calori aëris accedat ſimul humiditas, tunc nimis laxando pulmonis vaſa nocere poterit, uti ſtatim dictum fuit. Intenſum vero aëris frigus omnium maxime huic morbo producendo favet. Frigore enim & gelu adunari ſanguinis moleculas antea ad §. 117. vidimus; dum autem ſanguis per pulmonales arterias pellitur, nudo fere exponitur aëri; adeoque ab intenſo frigore coagulationis metus eſt, omnium maxime ſi ab exercitiis vel foci calore aeſtuantes homines aërem gelidiſſimum imprudenter hauriant; uti tot funeſtis caſibus conſtitit, & §. 118. pluribus demonſtratum fuit. Unde monuit *Hippocrates* (*q*), hyeme pleuritides & peripneumonias maxime fieri, & quidem vehementiſſimas. Cum vero doceat Anatome (*r*), pulmones ſuſpenſos in aëre illos undique allabente collabi ſemper, & multo minores fieri, quam erant, dum in thorace integro haerebant; patet, pulmones propria vi ſemper niti, ut minores ſint in omnibus ſuis partibus, adeoque variam aëris gravitatem augere vel minuere poſſe pulmonum dilatationem, quae ad liberum ſanguinis per illos tranſitum requiritur. In ſanis hominibus illa in gravitate Atmoſphaerae differentia, quae vulgo obſervari ſolet, raro multum mali facit; ſed illi, quibus fibrae muſculares & ligamenta bronchiorum ſquamoſa ſegmenta connectentia nimis obriguerunt, vel ſpaſmo a leviſſima cauſa contrahi ſolent, mutatam aëris gravitatem ilico ſaepe ſentire ſolent, & paroxyſmo Aſthmatico corripi. Cum autem aër nimis gravis magis comprimat pulmonis vaſa, augebitur reſiſtentia cordi dextro, arctatis canalibus. Ubi vero aër nimis levis fuerit, eadem vaſa, minus preſſa, ab humoribus impulſis nimium dilatari poterunt, unde ſimilis effectus erit, ac ab humido & calido aëre. Simul etiam aër nimis levis non poterit ſatis ſuperare vim contractilem fibrarum pulmonalium dilatationi pulmonis reſiſtentem. Quamvis ergo varium atmoſphaerae pondus in ſanis caeteroquin hominibus ſo-

(*q*) De Affectionibus cap. 3. Charter. Tom. VII. pag. 621.
(*r*) H. Boërhaave Inſtitut. Medic. §. 602.

ſolum raro multum noceat, poterit tamen cum aliis cauſis ſimul concurrere, atque earundem effectum augere. Minus tamen diſcriminis videtur exſpectandum eſſe ab aucta aëris gravitate: docuerunt enim experimenta, animalia in aëre ita compreſſo, ut mercurius in barometro ſolitam altitudinem ſuperaret triginta digitis, vivere tamen potuiſſe (ſ). In altiſſimis autem montibus, a nimia levitate aëris impediri reſpirationem, obſervatum fuit (t), & quidem cum ſuffocationis periculo.

Verum praeter has memoratas aëris qualitates notandum eſt, atmoſphaeram nos ambientem incredibilem in ſe continere corporum varietatem. Quidquid enim ex plantis, & animalibus, ſive vivis, ſive poſt mortem putredine reſolutis exhalat, vel per ignem expellitur, omne hoc in aëre fluctuat. Imo & foſſilia corpora, quandoque ſponte ſua, ſaepius per ignem agitata, exhalationes fundunt, quae pariter per aëra diffunduntur. Si ergo tales exhalationes aëri inſpirato permiſtae cauſtica, adſtringente, vel coagulante vi praeditae fuerint, poterit inde peripneumonia fieri. Dum arſenicum, cauſtica & venenata vi infame, repetitis ſublimationibus fixare tentabat *Tachenius* (*u*), ſciendi deſiderio quaevis ſpernens pericula, apertis vaſis inſpiravit auram ſuaviſſimam, ſed poſt ſemihorulam imprudentiae ſuae poenas luebat; dum & difficulter reſpirabat, omnium membrorum convulſiones patiebatur, ſanguinem mingebat cum intolerabili ardore &c. Lacte & oleo praeceps hoc periculum evaſit quidem, ſic tamen, ut tota hyeme langueret, febre lenta, hecticae ſimili afflictus. Probe memini, dum ex ſale marino decrepitato ſicciſſimo, & oleo vitrioli rectificatiſſimo, ſpiritum ſalis marini meraciſſimum paraveram, ſolutis vaſis tanto cum impetu fugaciſſimos vapores erupiſſe, licet paucae tantum unciae hujus ſpiritus in capaciſſimo excipulo haererent, ut non tantum laboratorium, ſed & tota fere domus ilico his vaporibus replerentur, cum imminentis ſuffocationis periculo, niſi ſubito aufugiſſem. Omnibus notum eſt, ſulphuris accenſi vaporem & homines, & quaevis animalia reſpirantia, necare certiſſime, ſi majori copia cum aëre hauriatur. Adeo enim ſenſibilis eſt interna pulmonum ſuperficies, ut ab acrioribus talibus, una cum aëre hauſtis, ilico corrugetur totus pulmo, ſpaſmodice conſtrictis fibris muſculoſis bronchiorum ſegmenta cartilaginea nectentibus; unde ſubito lethalis peripneumonia; vel, ſi evaſerint, incurabile aſthma tota vita manet. Hoc vidi in optimo hujus urbis cive, cui in juventute apud oenopolam habitanti, ut addiſceret vinorum commercium, a ſodalibus jubebatur, ut aperto ingentis dolii, ſulphuris vapore repleti, ſpiraculo olfaceret, qua arte vina a fermentatione praeſervarentur. Miſer ille valide naribus attrahit infeſtum hunc vaporem, ſed mox concidit, atque aliquot horis cum morte luctatus evaſit quidem, verum tota vita manſit aſthmaticus, & nunquam ſomnum capere potuit, niſi erecto corpore in ſedili haereret. Verum & una cum aëre inſpirato in pulmonem duci poſſunt talia, quae non acria quidem ſunt, ſed coagulante & exſiccante vi peſſime

(ſ) Vide Boyl. in Experiment. novor. phyſico mechan. continuat. ſecund. artic. 4. Exper. 6. 7. &c. Tom. I. pag. 5. &c.

(t) Verulam. Novi organi Lib. II. Aphor. 12. pag. 333.

(u) Hippocrat. Chem. cap. 24. pag. 149. 150.

ſime nocere poſſunt, quamvis plerumque non tam ſubito horum noxa obſervetur. Sic *Diemerbroeckius* (vv) in noſocomio diſſecuit lapicidae famulum aſthmate mortuum, atque in ejus pulmone invenit magnam copiam pulveris lapidum, veſiculas fere omnes pulmonis implentem, atque ſequente anno in binis lapicidis ſimili modo mortuis idem invenit. Ex quibus omnibus ſatis patet, una cum aëre inſpirari poſſe talia, a quibus peripneumonia naſci poterit.

Chylus ex craſſis, ſiccis, viſcoſis &c. Notum eſt ex Phyſiologicis, chylum, ex ingeſtis cibis & potibus paratum, per ductum thoracicum infundi in venam ſubclaviam, inde momento poſt una cum ſanguine venoſo ad cor dextrum venire, atque tunc per ultimas pulmonaris arteriae anguſtias pelli debere. Si ergo ex craſſis & viſcoſis paratus fuerit chylus, vel ob ſicciores cibos aſſumtos abſque potu non ſatis dilutus, periculum eſt, ne in ultimis illis arteriarum finibus haereat, illoſque obſtruat, vel ſaltem difficiliorem reddat ſanguinis per pulmones tranſitum. Verum quidem eſt, magnam cautelam adeſſe in corpore humano, ne hoc fiat, dum & bilis affuſa in inteſtinis tenacitatem ſolvit ingeſtorum, & ſaliva, lympha pancreatis, ventriculi & inteſtinorum humores &c. chylo miſcentur, antequam ſanguini venoſo affundatur, ſimulque parca copia chyli torrente quaſi venoſi ſanguinis abſorbetur. Interim tamen lentae & viſcoſae ingeſtorum moleculae, licet dilutae, dum in ſinu venoſo, auricula, & corde dextro haerent, poſſunt iterum adunari (vide §. 69, 70.), atque lentorem morboſum facere, cujus noxa in pulmone percipietur. Numquid enim ſaniſſimi etiam homines, poſt cibos larga nimis copia aſſumtos, dyſpnoeam ſentiunt aliquot poſtea horis, dum chyli major ſolito copia, & minus forte elaborati, per pulmonem tranſit? In debilioribus longe citius a leviori etiam in diaeta errore idem obſervatur, atque omnium maxime in phthiſicis, qui peſſime anguntur, dum novus ex ingeſtis paratus chylus majori copia ſanguini admiſcetur. Patet ergo & hanc peripneumoniae cauſam notari debere. Frequens ſatis in bobus hic morbus occurrit, ab hac potiſſimum cauſa, ut videtur, dum haec animalia, in ſtabulis quieſcentia hyemali tempore, paſcuntur placentis, poſt expreſſionem olei ex lini ſemine reſiduis (*lynſaat koeken*), ex quibus contritis & cum aqua ſubactis tenax illud lutum paratur, quo chemici ad vaſa agglutinanda uti ſolent. Si vero una cum viſcido lentore acrimonia juncta fuerit, eo major noxa erit, dum tenerrima vaſa, acribus ſtimulis irritata, conſtringuntur & cava ſua arctant. Quamvis enim ex ingeſtis, licet diverſiſſimis, humani corporis efficacia unus & idem homogeneus humor, ſanguis nempe, paretur, tamen illa mutatio non in inſtanti perficitur, ſed plurium horarum ſpatio abſolvitur, atque chylus, cum ſanguine jam fluens, diu ſaepe adhuc ingeſtorum indolem retinet. Patet in lactantibus foeminis, quarum lac odorem & ſaporem aſſumtorum, purgantium vires &c. ſatis diu quandoque retinet. Confirmantur modo dicta & *Hippocratis* (x) teſtimonio, qui dixit, *inflammationem in pulmone fieri maxime a vinolentia, & piſcium capitonum & anguillarum ingluvie: hi namque pinguedinem huma-*

(vv) Anatom. Lib. II. cap. 13. pag. 306.
(x) De Internis Affectionibus cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 642.

humanae naturae inimicissimam habent. Atque ideo etiam *Celsus* (y) sanato morbo, recidivae cavendae causa jussit, *in refectione pluribus diebus a vino abstinere*; simulque curandum esse, *ut diu nihil nisi molle & lene sumatur.*

Exercitia pulmonum violenta &c. Valido cursu, plurimis corporis musculis agentibus, accelerari debere motum sanguinis venosi, adeoque & cor irritari sic, ut saepius & fortius contrahatur, alia occasione in Commentariis §. 99. 2. probatum fuit. Verum, corde frequentius contracto, & fortius simul eodem temporis spatio, augetur celeritas sanguinis per pulmonares arterias pulsi quam maxime. Demonstratum autem fuit §. 100., aucto motu sanguinis per vasa, difflatis aquosis partibus, produci viscositatem sanguinis inflammatoriam, qua ad concretionem facilem disponitur. Simul etiam tunc probatum fuit, ab eadem causa augeri vasorum ad initia amplitudinem, & liquidorum crassiorum in tenuiora vasa impulsum: unde tunc concludebatur, obstructiones, inflammationes &c. ab aucto motu sanguinis per vasa sequi posse. Quamvis autem illa mala in toto corpore ab hac causa nasci queant, imprimis tamen pulmoni majus inde imminet periculum, quia & tenerrimis vasis constat, & velocitatis sanguinis incrementum illum plus afficit. Demonstratur enim in Physiologicis (z), quod *omnis liquor totius corporis, quo tempore, distributus per omnes partes, semel circuitum absolvit per cunctas, eo tempore totus semel transit per solos pulmones; ideoque & humor omnis vitalis totus quantus pulmones transit, dum per alia viscera tantum certa portio transfluit.* Hinc intelligimus rationem, quare a validissimo cursu & homines & animalia toties subito moriantur, uti passim Observationes Medicae testantur. Imprimis autem tunc funestissimus eventus sequitur, dum aestuantes & anhelosi a cursu homines frigidum aërem hauriunt, vel gelidum potum bibunt affatim: ratio horum data fuit in Commentariis §. 118.

Lucta, nixu. Validissima enim tunc omnium fere musculorum voluntariorum actio est, adeoque & acceleratur sanguinis venosi motus aeque ac a cursu. Verum praeterea videmus, omnes homines, dum luctantur, vel valido nixu pondera elevare, aut obstacula quaedam removere, conantur, aërem magna copia inspiratum retinere quam diutissime, antequam exspirent, atque similes conatus repetere continuo. Aër autem calido pulmone retentus rarescit, & tanto magis vasa pulmonalia premit, quanto magis a calore expanditur: hinc patet, angustari debere pulmonis vasa: interim agentibus musculis acceleratur sanguinis venosi motus versus cor, illudque irritatur in validiores & frequentiores contractiones; cum autem ab aëre rarefacto angustata fuerint pulmonis vasa, difficilius sanguis transibit per pulmones, & tantum ejus fluidissima pars per arctiores jam vasorum fines transire poterit, crassissima accumulabitur, atque obstructiones & inflammationes pariet.

Cantu, clamore. Ob eandem rationem inter peripneumoniae causas & haec referuntur. Vox enim formatur expulsu aëris, tota capacitate pulmonis

(y) Lib. IV. cap. 7. pag. 213.
(z) H. Boërh. Institut. Medic. §. 208.

nis contenti, per causas arctantes thoracem; ita tamen ut aër sic per asperam arteriam expulsus incurrat in ventriculos laryngis, cartilagines arytenoideas, rimam glottidis. Nimis enim dilatata glottidis rima aër liberrime exit, sed nullum sonum facit; uti patet in illis, qui graviorem sonum edere conantur, quam possunt. Demonstraverunt autem Musici, vocis diversitatem quoad acutiem & gravitatem pendere a varia apertura rimae glottidis, & aucta vel minuta celeritate aëris expulsi. Ubi ergo acutissimos tonos cantando assequi conantur homines, causae thoracem arctantes valida vi exprimunt aërem pulmone contentum per angustatam admodum glottidis rimam, unde aër pressus valide reagit in pulmonis cavum, quo continetur, hincque impeditur liber sanguinis per pulmonem transitus. Idem in valido clamore verum est, qui semper eo acutiorem tonum format, quo fortior est. Phaenomena autem, quae apparent in cantantibus, vel fortiter clamantibus hominibus, evidenter hujus rei veritatem probant. Semper enim tunc turgida rubet facies, oculi suffunduntur sanguine, venae frontales & jugulares tument &c., quae omnia docent circa cor dextrum accumulari sanguinem venosum, quia libere per pulmones transire nequit, uti alia occasione ad §. 807. probatum fuit.

Equitatione forti in vento adverso. Demonstraverunt Physici (a), corpora per fluidum mota resistentiam pati, atque aucta velocitate corporis moti hanc resistentiam augeri; partim quia cohaesio particularum fluidi superari debet, partim etiam quia partibus fluidi motus conciliatur. Si ergo quis pernici equo per aërem vehatur, cum actioni aequalis sit reactio, tanto magis aër premet pulmonem, quo rapidius per aëra movetur homo. Verum si jam simul aëris adverso vento moti directio superari debeat, patet satis augeri quam plurimum illam vim, qua aër pulmones premit. Si autem & frigidus talis ventus fuerit, eo magis constringentur vasa pulmonis, & tanto majus periculum erit adunationis molecularum sanguinis (vide §. 117.).

Venena coagulantia &c. Docuerunt Chemici, dum sanguinis humani, aliorumque animalium, proprietates describunt, a spiritibus acidis fossilibus ex vitriolo, nitro, sale marino &c. expressis vi ignis, sanguinem coagulari: idem ab alcohole, alumine, vitriolo & pluribus aliis contingit. Postea tentatum fuit, quid similia efficerent, si venis apertis vivi animalis instillarentur; qualia plura experimenta apud *Wepferum* (b), aliosque Auctores inveniuntur. Tentavi similia in canibus saepius, vidique semper sanguinem inde grumescere, & per venas, semper latiores in suo decursu, ad cor dextrum deferri, dein in pulmones: ibi autem haerebat, & post summas anxietates animalia haec moriebantur, citius vel serius, prout major minorve talium coagulantium quantitas venis injecta, & diversa foret horum injectorum efficacia. Poterit ergo & a talibus causis lethalis subito peripneumonia induci. Interim tamen cautum est, ne talia, per os ingesta, venas ingredi & sanguini misceri possint, antequam admodum diluta fuerint, vel sic mutata, ut nocere nequeant. Minima enim venarum absor-

(a) 's Gravesande Physices Elementa Mathem. Tom. I. pag. 527. &c.
(b) Cicut. Aquat. histor. & noxae. Bachlivius sylloge experiment. pag. 103. &c.

ſorbentium & vaſculorum lacteorum oſcula in primis corporis viis ab acrioribus ſic conſtringuntur, ut omnis aditus tollatur; adeoque raro ab hac cauſa peripneumonia fiet. Si vulneribus, in quibus magnae venae diſciſſae ſunt, imprudenter applicaretur alcohol vel ſimilia ſtiptica, quae ſanguinem promptiſſime coagulant, tale malum metuendum foret: uti etiam, dum atra bilis viſcera abdominalia obſidens, quacunque de cauſa mota & turgens, verſus hepar ruit, & exeſos venae cavae ramulos ingreſſa cum ſanguine venoſo ad cor dextrum defertur. Uti enim poſtea §. 1104. dicetur, quandoque atra bilis acidam coagulantem vim habet, adeoque poſſet ſubito lethalem peripneumoniam hoc modo facere.

Vehementes animi perturbationes. Quantam vim habeant validi animi affectus, & quam miris modis poſſint augere, minuere, turbare vitalem humorum per vaſa motum, in Commentariis §. 104. dictum fuit. Dum ſubito terrore percellitur homo, uno momento pallet totum corpus, conſtrictis omnibus vaſis ſic, ut ſanguinem rubrum non admittant amplius: mox ſuſpiria, anhelitus, & ponderis prementis circa praecordia ſenſus adſunt; quae docent evidenter, difficillimum eſſe tranſitum ſanguinis corde dextro expulſi per pulmones. Incipit ergo ſtagnare tunc ſanguis in magnis receptaculis venoſis circa cor, & ad concretionem diſponi; adeoque ſummum periculum eſt, ne poſtea ille ſanguis in pulmonalis arteriae anguſtiis haereat immeabilis. Contra, dum ſubita excandeſcit ira homo, inflatur turgida facies, rubet, calet totum corpus, oculorum tunica adnata ſanguine ſuffunditur, pulſus celer & validus eſt: quae omnia ſigna docent, ſanguinem rapidiſſime moveri, & ingredi minora vaſa, in quibus naturaliter non reperitur; adeoque periculum eſſe, ne per errorem loci inflammatio fiat. Verum in iratis hominibus frequens anhelitus, cordis palpitatio & anxietatis ſenſus evincunt, ſimilem mutationem, ac in externis corporis partibus deprehenditur, etiam in interioribus locum habere. Dum autem jurgiis, minis, aliiſque modis brevis ille furor exhalare poteſt, ſaepius abſque magno malo ſequente valida deferveſcit ira: verum ſi memores iras imo ſub pectore condere coguntur inviti, uti toties in aulis fit, ſummae naſcuntur calamitates. Optimus civis, a Magnate quodam publice opprobrio affectus, tacitus premit illatam contumeliam, dum illam ulciſci non poterat; verum mox aſthma ſuboritur, in dies ingraveſcens toto biennio, tandemque hydropicus periit (c). Si jam ſimul conſideretur, in hyſtericis mulieribus & viris hypochondriacis, dum validos animi affectus patiuntur, ilico fere ſequi urinae tenuis & limpidiſſimae ingens profluvium, patebit, ſanguinem orbari diluente vehiculo, adeoque in concretionem magis pronum reddi.

Angina cum oppreſſione pectoris &c. Ut ſanguis in homine nato ex corde dextro in ſiniſtrum tranſire poſſit, requiritur pulmonum expanſio per aërem inſpiratum: quidquid ergo liberum aëris in pulmonem ingreſſum tollit, vel neceſſariam pectoris dilatationem in inſpiratione impedit, faciet, ut ſanguis haerere incipiat in ultimis anguſtiis arteriae pulmonalis; dumque pergunt agere tales cauſae, immeabili ſanguine implebitur pulmo, & peſſima peripneumonia fiet. Dum ergo in anginae ſpeciebus, §. 801. 802.

(c) J.Bapt. Helmont. in Capitulo *Aſthma & tuſſis* N. 25. pag. 291.

802. descriptis, angustatur pulmonalis fistula, vel larynx, circuitus sanguinis per pulmones difficilis fiet, uti in Commentariis harum paragraphorum demonstratum fuit. In valida vero pleuritide & paraphrenitide pectus dilatare nequeunt aegri, ob summam doloris acerbitatem, sicque se ipsos suffocant; unde etiam illi morbi, si pessimi fuerint, fere semper in peripneumoniam transeunt; uti postea patebit, quando de his morbis agendum erit.

§. 825. SI hae causae (824.) morbum produxerint, pro diversitate sedis affectae (822.) producet effectus varios; bronchialis enim omnia effecta inflammationis producens (382. ad 393.) ipsos fines arteriae pulmonalis contiguos comprimendo, contagio efficiundo, inflammat.

Dictum fuit §. 822., duplicem posse concipi peripneumoniam, dum nempe inflammatio in finibus arteriae bronchialis vel pulmonalis haeret. Effectus ergo erunt varii, qui a laesis functionibus pendent, quibus binae illae arteriae serviunt. Cum autem bronchialis arteria vitae & nutrimento ipsius substantiae pulmonis destinata sit, laesio functionum hujus arteriae proprie spectabit ad ipsum pulmonem, tanquam privatam corporis partem. Arteriae autem pulmonalis inflammatio non tantum pulmonem laedit, verum & liberum sanguinis ex corde dextro in sinistrum transitum turbat, unde vita pendet. Cum autem rami arteriae bronchialis, per pulmonis substantiam dispersi, ubique contigui sint arteriae pulmonalis ramis, patet satis, uti ad §. 823. dictum fuit, inflammationem arteriae bronchialis simile malum in arteria pulmonali producere debere; adeoque peripneumoniam semper periculosam esse.

§. 826. UBi autem fines ipsi arteriae pulmonalis inflammati, stagnat cruor; extenditur vas; exprimitur transsudatione quasi pars liquidissima; coacervatur crassior, inter cor dextrum, & fines pulmonalium arteriarum, omnis fere colligitur, circulum adhuc obire potens, sanguis; hinc pulmo gravis, explicari impos, livescens; cor sinistrum sanguine orbatur; debilitas summa; pulsus exilis, mollis, omni modo inaequalis; respiratio parva, frequens, difficilis, erecta, tussiculosa, calida; sanguinis venosi ante auriculam & cor dextrum stagnatio; rubor faciei, oculorum, oris, faucium, linguae, labiorum insolitus; tandem suffocans, inexplicabili cum anxietate & delirio, mors.

Considerantur jam hac paragrapho illi effectus, qui natam in pulmonali arteria inflammationem necessario sequuntur, & ex quorum cognitione praesentis peripneumoniae diagnosis haberi simul poterit.

Patet ex definitione inflammationis (§. 371.), ſtagnare cruorem in arteriis inflammatis, ſimulque ſanguinem per febrim fortius motum urgere loca obſtructa. Inde autem neceſſario ſequitur diſtenſio vaſorum inflammatorum ante locum illum, ubi obſtruens materies haeret; uti probatum fuit in Commentariis §. 382. 1. Verum cum moleculae ſanguinis rubrae, niſi valida & diuturna preſſione ſphaericam figuram mutaverint, interſtitia relinquant, exprimetur tranſſudando tenuior ſanguinis pars per illa, & ad cor ſiniſtrum perveniet. Cum autem vaſa inflammata tumentia vicinos canales aucta ſua mole comprimant, propagabitur brevi inflammatio, & ſola tantum tenuior cruoris pars per pulmonem tranſire poterit ad cor ſiniſtrum, craſſior autem pars in pulmonis vaſis obſtructis & diſtentis coacervabitur.

Verum vaſorum inflammatorum aucta moles non videtur ſola cauſa eſſe, quare nata in pulmone phlegmone tam ſubito ad vicina loca pergat, ſed & multum huc facit aucta ſanguinis celeritas per reliqua vaſa adhuc pervia, uti in Commentariis §. 382. 8. explicatum habetur. Dictum autem ibidem fuit, notabile velocitatis augmentum non poſſe a minuto canalium perviorum numero fieri, niſi pars inflammata tantae fuerit magnitudinis, ut numerus vaſorum obſtructorum, comparatus cum reliquis vaſis apertis, inſignem differentiam facere poſſit. Unde etiam tunc concluſum fuit, in pleriſque corporis partibus inflammatis non poſſe ab hac cauſa multum accelerari pulſum, ſed hoc potius fieri a fibrarum nervearum, per vicinas partes & ipſa vaſa inflammata diſperſarum, irritatione. Ubi autem inflammatio pulmonem occupat, facile concipitur, obſtructis quibuſdam vaſis, multum debere augeri humorum celeritatem per reliqua vaſa pervia, quia nempe (uti in Commentariis §. 824. dictum fuit) omnis liquor totius corporis, quo tempore, diſtributus per omnes partes, ſemel circuitum abſolvit per cunctas, eo tempore totus ſemel tranſire debet per ſolos pulmones. Quomodo autem per auctam velocitatem circulationis obſtructio & inflammatio fiant in Commentariis §. 100. explicatum fuit.

Patet ergo in peripneumonia, niſi cito ſolvi poſſit, omni momento augeri mala, cruorem immeabilem accumulari in vaſis obſtructis & dilatatis, atque continuo magis magiſque in majores vaſorum anguſtias urgeri; ſicque tandem omnis ille ſanguis, qui adhuc tranſprimi potuit in venas pulmonales, & circulum obire, in venis majoribus circa cor, ſinu venoſo & auricula dextris, haerebit, dum omni momento augentur impedimenta in pulmone. Simul etiam patet, craſſamento ſanguinis in pulmone accumulato, illam partem, quae adhuc per vaſa movetur, tenuiorem & fluidorem ſolito eſſe debere; quod phaenomenon plurimos Medicos, ad hanc rem non attendentes, torſit, dum crederent, in morbo acuto inflammatorio contrariam ſanguinis venis educti indolem eſſe debere. Cum ergo omne illud, quod per vaſa motum vitalem adhuc continuat, ex tenuioribus tantum ſanguinis partibus conſtet; potus aquoſi ingeſti non poterunt diu manere humoribus permiſti, ſed vel per ſudores exibunt, vel per urinam. Caeteris enim paribus tanto major ſecretio & excretio per has vias fiet, quanto major copia aquae in ſanguine adeſt, proportione habita ad reliquas cruoris partes.

Unde merito dixit *Hippocrates* (*d*), *malam esse urinam, quae cito post potum mingitur, praesertim in pleuriticis, & peripneumonicis*.

Quo magis autem impletur crasso & immeabili sanguine pulmo, eo minus fit spatium aëri inspirato: hinc pulmo, ex sua natura levis & spongiosus, gravis fit & compactam carneam molem refert, atque livescit ob eandem causam. Videtur & *Hippocrates* illud observasse, licet aliam rationem dederit, ignarus circulationis sanguinis. Sic enim habet: *Quum e capite per bronchum & arterias in pulmonem fluxio facta fuerit, natura sua rarus & siccus existens pulmo, quidquid humoris potest, in se trahit, & ubi influxerit, major redditur, & siquidem in totum fluxerit, lobi majores redditi utrumque latus attingunt, & peripneumoniam faciunt* (*e*). Et alibi de eodem morbo agens (*f*) dicit: *Hic tumor potissimum a sanguine ortum ducit, quum pulmo in se sanguinem attraxerit, & acceptum retinuerit*.

Observata autem in cadaveribus hoc morbo defunctorum confirmant illa, quae morbi hujus consideratio dictaverat; unicum adduxisse exemplum sufficiet. Dum aperitur cadaver juvenis viginti sex annorum, peripneumonia defuncti septimo morbi die, pulmones conspiciebantur admodum distenti & ad tactum duri. Omnem pectoris cavitatem replebant, diaphragmati, costis & dorsi vertebris in utroque latere adeo firmiter accreti, ut cultro difficillime separari potuerint. Exemti de thorace pulmones carnem compactam referebant, eorumque vesiculae quasi carnea, crassa, rubicunda substantia erant infarctae, & quum discinderentur, pauca quantitas ichoris putridi sanguinei effluxit. Quinque libras pondere aequabant pulmones lanci impositi, & aquae injecti submergebantur. In aspera arteria spumosa & tenax materia reperta. In vasis pulmonis, uti & corde & auriculis, inventae fuerunt polyposae concretiones, quae simul omnes excedebant pondere binas uncias (*g*). Pulchra haec observatio ad amussim ostendit, qua via hic morbus in mortem tendat.

Cum autem sanguis venosus ad cor dextrum delatus, per infarctum pulmonem transire nequeat libere, haerebit in pulmonis vasis distentis, aut colligetur in corde dextro, sinu venoso & auricula dextris, vel & in ipsis venarum majoribus truncis, & pauculum tantum per vasa adhuc pervia pulmonis in cor sinistrum venire poterit, unde cor sinistrum sanguine orbatur. Non poterit ergo per aortae ramos ad encephalon pelli sanguinis debita copia, unde nec fiet spirituum secretio, simulque deficiet liquidi nervosi influxus & pressio in musculos, adeoque debilitas summa sequetur; uti in *Capitulo de debilitate Febrili* pluribus demonstratum fuit. Quia autem arteriae diastole a sanguine ex corde projecto fit, hinc patet, corde sinistro vix sanguinem recipiente, non posse valide attolli aortam ejusque ramos, adeoque pulsum & exilem & mollem esse debere. Praeterea cum auctae resisten-

tiae

(*d*) In Coacis Praenot. N. 579. Charter. Tom. VIII. pag. 886.
(*e*) Hippocrat. Lib. de locis in homine cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 365.
(*f*) De Internis affectionibus cap. 8. ibidem. pag. 643.
(*g*) Fred. Hofm. Medic. ration. & System. Tom. IV. Sect. II. cap. 6. Observat. 1. pag. 438. 439. uti & in Dissert. dec. 2. Dissert. X. de Generatione Mortis in morbis pag. 528.

tiae in pulmonis vasis non patiantur (adulto saltem jam morbo) ut cor dextrum se integre evacuare possit, illud palpitabit saepius, & singulis illis ictibus aliquid transprimet per pulmones in cor sinistrum, donec in corde sinistro talis quantitas sanguinis sit, quae illud in validam contractionem irritare possit; unde tunc subinde unus vel alter validus pulsus sentitur, moxque iterum fit mollis, exilis, imo & saepius intermittit; adeoque patet ratio, quare pulsus omni modo inaequalis sit. Talis autem pulsus vacillatio in moribundis hominibus semper adest, atque postea §.874. probabitur, proximam mortis causam, & ultimum ferme omnium lethalium morborum effectum esse peripneumoniam.

Ex modo dictis intelligitur forte ratio, quare *Galenus* (*h*) dixerit, peripneumonicorum pulsum magnum esse, dum nempe subinde validus talis arteriae pulsus observatur, mox sequente iterum debili & undoso. Non enim absolute magnum in hoc morbo pulsum posuisse *Galenum*, patet ex illis, quae statim adduntur. Sic enim habet: *Peripneumonicorum autem magnus est (pulsus) & undosi quid habens, & obscurus, & mollis, similiter ac pulsus lethargicorum, nisi quatenus praepolleat inaequalitate* &c. Simile quid & apud *Aretaeum* (*i*) legitur; dicit enim de hoc morbo agens: *Pulsus habent in initio magnos, inanes, creberrimos*. Et postea addit: *Pulsus parvi, frequentissimi & deficientes, quando ipsis mors proxima est*.

Respiratio parva, frequens, difficilis &c. Requiritur enim, ut sanguis in homine nato transire possit per pulmones, illorum expansio per aërem inspiratum. Verum ex ante dictis patuit, pulmonum arterias in hoc morbo sanguine immeabili infarctas distendi, adeoque cavum aëreum pulmonum minuere, simulque facilem pulmonum ab aëre inspirato expansionem impedire, cum non amplius spongiosi & molles, sed carnei & duri evaserint. Unde parum aëris simul tunc inspirare possunt tales aegri, & respirationis frequentia & summo molimine illud compensare nituntur. Simul tunc adest orthopnoea dicta Veteribus Medicis, quando aegri proprio instinctu corpus in lecto erigunt, ut facilius inspirare possint. Erecto enim corporis situ abdominalia viscera suo pondere deorsum ducunt diaphragma, sicque pectoris dilatationem augent. Notavit hoc *Aretaeus* (*k*), monens, quod *sedere volunt laborantes: ad spiritum ducendum corpus rectum statuitur; ad id enim hic situs aptissimus est*. Designat ergo erecta illa respiratio semper impedimentum in pulmone liberum sanguinis transitum tollens; atque inde patet ratio, quare *Hippocrates* (*l*) dixerit: *Quod si in morbi vigore aegrotus velit residere, hoc in omnibus quidem acutis morbis malum est, pessimum vero est in peripneumonicis*. Ubi enim morbi decrescunt, minime malum signum est, si in lecto residere velint aegri; tunc enim increscentibus viribus, & fatiscente morbo, jugem decubitum fastidiunt. Verum in morbi vigore semper molestam anxietatem, ob difficilem sanguinis per pulmones transitum, designat.

Quia autem in hoc morbo distentis vasis sanguineis comprimuntur vasa aërea

(*h*) De Pulsibus ad Tyrones cap. 12. Charter. Tom. VIII. pag. 10. 11.
(*i*) De Causis & signis morbor. acut. Lib. II. cap. 1. pag. 11. (*k*) Ibid. pag. 10. 11. (*l*) In Prognosticis Sentent. 20. Charter. Tom. VIII. pag. 603.

aërea pulmonis, veſicularum, in quas bronchia deſinunt, latera ad ſe mutuo affricantur, unde irritans & continua fere tuſſicula, quae augetur, dum mora & calore inſpiſſatus mucus (naturaliter internam pulmonum ſuperficiem obliniens), neque ob impeditam reſpirationem facile averrendus, in his locis colligitur, uti ex ſectione cadaveris peripneumonia defuncti modo memorata patet. Plerumque tunc ſimul adeſt ingratus in pectore ſtrepitus, qui fit vel ab aëre muco hic collecto irretito; vel a veſiculis pulmonum ſiccis, hincque crepitantibus inſtar corii arefacti, dum inſpirando extenduntur. Simile quid indicare videtur *Hippocrates*, dum *de pulmone in latus decumbente* agit; ubi tunc talia ſymptomata enumerat, quae peripneumoniae optime conveniunt, atque poſtea addit ſequentia: *Sanguis velut corium ſtridet, & reſpirationem prohibet (m)*. In Oeconomia *Foëſii* autem alio modo legitur hic textus, & pro τὸ αἷμα ponitur τὰ ςήθεα, tuncque ſenſus foret: *pectus velut corium ſtridet*. Neque ratione carere hanc emendationem docet alter *Hippocratis* locus (*n*), ubi ſequentia habentur: *Quum pulmo ex calore plenus intumuerit, vehemens & dura tuſſis detinet, & orthopnoea; confertim reſpirat, crebro anhelat, tumeſcit, nares expandit, ut equus ex curſu, & linguam frequenter exſerit, & pectus ei modulari videtur* (καὶ τὰ ςήθεα αὐτῷ ἀείδειν δοκέει), *& gravitas ineſſe*.

Calida autem eſt reſpiratio in peripneumonicis, uti manifeſte percipiunt illi, qui hoc morbo decumbentium curam gerunt. In febre ardenti, prout ad §. 739. dictum fuit, quandoque tantus circa vitalia viſcera aeſtus adeſt, ut ipſum aërem exſpiratum incendere videatur: ſed & notatum fuit ad §. 741., febrim ardentem ſaepe in peripneumoniam tranſire. Plures autem in peripneumonia cauſae concurrunt, quae faciunt, ut aër inſpiratus plurimum caleſcere debeat. Pulmo enim infarcitur rubra craſſiſſima ſanguinis parte, quam calori concipiendo & conceptum diu retinendo aptiſſimam eſſe novimus: per vaſa pulmonis nondum impervia, ſed a vicinis obſtructis & tumentibus anguſtata, celerrime trajiciuntur humores, unde majorem calorem naſci debere, in Commentariis §. 382. 6., & in caloris febrilis hiſtoria, demonſtratum fuit. Accedit, quod immeabili ſanguine turgens pulmo ſatis explicari nequeat, adeoque minor copia aëris ſingulis inſpirationibus hauriri poſſit. Ex quibus omnibus ſimul intelligitur ratio, quare calidiſſimus percipiatur aër exſpiratus in peripneumonicis. Unde *Spiritum crebrum & calidum* inter effectus hujus morbi numeravit *Hippocrates* (*o*): uti & *Galenus* (*p*) pluribus in locis; idemque ſimiliter notavit *Aretaeus* (*q*).

Sanguinis venoſi ante auriculam & cor dextrum &c. Cum enim cor dextrum ſe evacuare libere nequeat per pulmonis vaſa obſtructa & inflammata, ſanguis venoſus, a toto corpore redux, ſtagnare incipiet in venoſis magnis receptaculis ante cor dextrum; adeoque, dum pergunt arteriae adfer-

(*m*) De Morbis Lib. II. cap. 23. Charter. Tom. VII. pag. 575.
(*n*) De Morbis Lib. III. cap. 7. ibid. pag. 585. (*o*) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VIII. pag. 588. (*p*) De Praeſagitione ex pulſibus Lib. IV. cap. 2. Charter. Tom. VIII. pag. 297. De locis affectis Lib. II. cap. 5. Charter. Tom. VII. pag. 419. & Lib. IV. cap. 11. ibid. pag. 475. (*q*) De Cauſ. & ſign. morbor. acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 10. 11.

ferre ſanguinem, neque venae reducere poſſunt, omnes partes capitis externae & internae ſanguine diſtendentur; unde rubor faciei, oculorum &c., intelligitur. Videantur illa, quae in Commentariis §. 807. de hac re dicta fuerunt; ubi ſimul ratio data fuit, quare potius in his partibus, quam in aliis, haec phaenomena appareant. Inter peripneumoniae ſigna *ruborem in facie* poſuit *Hippocrates* (*r*); & reliqui Veteres Medici Graeci, dum hunc morbum deſcribunt, ſimilia dixerunt. Sic inter ſigna diagnoſtica peripneumoniae *genas rubras* numerat *Trallianus* (*ſ*). Rubeſcere faciem, ſed genas praecipue, dixit *Aretaeus* (*t*), atque venas temporum & colli attolli: addidit autem & aliud phaenomenon, nempe τὰ λευκὰ τῶν ὀφθαλμῶν λαμυρώτατα καὶ πίονα, quod in verſione ſic redditur: *oculorum album nitidiſſimum & pingue eſt*. Videtur autem interpres legiſſe λαμπρώτατα, ac ſi oculi puriſſimi in hoc morbo niterent, ut pingui quodam inuncta corpora ſolent. Verum, dum impedito libero reditu ſanguinis venoſi a capite omnia turgent, ſolent alba oculorum rubeſcere, & oculi prominere, ſicque torvum potius vultum exprimunt aegri (vide §. 773. 4.): cui ſententiae favet ipſa vocis λαμυρώτατα propria ſignificatio, λάμυρος enim de protervo homine, & ultra modum audaci dici ſolet. Ingenioſa etiam videtur conjectura, quae λαπυρώτατα legendum voluit, tuncque ſignificaret, humidiſſimos oculos eſſe (*u*), uti in *Editione Oxonienſi* habetur. In peſſimis enim morbis oculi ſaepe involuntariis lacrymis madent. Si autem conſiderentur illa, quae in Commentariis §. 734. habentur de notandis in aegrorum oculis, apparebit, ſatis veroſimile eſſe, per pingue illud (πίονα) intelligi tenuem & albam pelliculam, quae in lethalibus morbis toties aegrorum oculos deturpat. Pulchre haec omnia confirmari videntur illis, quae apud *Aeginetam* (*vv*) leguntur, ubi de peripneumonia agit. Sic autem habet: *Genae itaque in his rubrae apparent, & oculi intumeſcunt, ſupercilia deorſum nutant, & corneae* (κερατοειδεῖς) *ſubpingues apparent*, dum nempe tali pellicula obfuſcantur.

Tandem ſuffocans, inexplicabili cum anxietate & delirio, mors. Dum nempe pulmo adeo ſanguine immeabili infarctus eſt, ut aërem inſpiratum admittere nequeat, ſimulque tanta reſiſtentia naſcitur cordi dextro, ut nihil amplius ſanguinis exprimere poſſit; unde quies cordis, & mors. Quantam autem prius anxietatem patiantur miſeri, colligi poterit ex illis, quae §. 631. dicta fuerunt. Quare autem delirent tales aegri, in Commentariis §. 807. explicatum fuit. Videantur & illa, quae ad §. 774. de hac re dicta ſunt; ubi demonſtratum fuit, Phrenitidem Peripneumoniae ſuccedere, ſed lethalem. Accidit tamen quandoque paulo ante mortem, ut nullam amplius anxietatem ſentiant aegri, verum extrema frigida, ungues lividi, pulſus parvus, celerrimus, & intermittens, ſatis docent peritum Medicum, mortem inſtare, uti optime monuit *Aretaeus* (*x*).

Quan-

(*r*) De Internis Affection. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 643.

(*ſ*) Lib. V. cap. 2. pag. 241.

(*t*) Lib. II. de Cauſis & ſignis morbor. acutor. cap. 1. pag. 11.

(*u*) In conjecturis de ſuſpectis aliquot Aretaei locis ibid. pag. 361.

(*vv*) Lib. III. cap. 30. pag. 40.

(*x*) Lib. II. de Cauſis & ſignis morbor. acutor. cap. 1. pag. 11.

Quando autem, cur, & cum quibus symptomatibus hic morbus in mortem abeat, postea adhuc latius ad §. 848. dicetur.

§. 827. SI tale malum (826.) utrumque pulmonem simul, & valide infecerit, erit cita, & insuperabilis mors; quum nullo remedio antiphlogistico juvari natura queat (confer 386. & 395. ad 402.)

Ut vita perennet, requiritur, ut sanguis ex corde dextro per pulmonem in cor sinistrum venire possit; ubi ergo utrumque pulmonem simul valida inflammatio prehendit in finibus arteriae pulmonalis, tollitur ille sanguinis per pulmonem transitus, adeoque brevi actum erit de vita. Et licet in morbi hujus initio, pluribus vasis obstructis, quaedam adhuc pervia manserint, patet satis ex ante dictis, a tumentibus vicinis inflammatis eadem omni momento magis magisque angustari debere, donec tandem omnis via intercipiatur. Quidquid enim sanguinis adhuc per pulmonem transire potuerit in cor sinistrum, illud per aortae ramos propulsum in venas redibit ad cor dextrum, atque denuo per pulmonalem arteriam, in plurimis locis jam immeabili sanguine infarctam, transire non poterit integre, sed crassissima pars, rubra nempe, ad haec obstacula sistetur, & obstruentem molem augebit omni momento, unde evidenter patet, citam & insuperabilem mortem exspectandam esse.

Neque multum sperari posse ab optimis remediis, licet simul & semel animose adhibitis, patebit, si perpendantur sequentia. Sola curatio inflammationis, quae hic sperari posset, est illa, quae resolvendo fit; suppuratio enim, dum uterque pulmo simul & valide inflammatus fuerit, locum habere nequit, cum omnia symptomata augeantur, quando inflammatio in suppurationem transit (vide §. 387.); adeoque suffocaretur aeger, antequam ad maturationem perduci posset ingens talis in utroque pulmone abscessus. Multo minus servari poterit aeger, dum post validam pulmonis utriusque inflammationem gangraena sequitur, de qua re nemo dubitat. Sed ut resolutio inflammationis obtineri possit, requiritur inter alias conditiones (vide §. 386.), ut causa obstruens non nimis solidata fuerit, obstructio parva sit in arteriis sanguineis, vel in initiis lymphaticorum, canales mobiles, diluens vehiculum advehi possit &c. Verum omnia potius contraria in valida peripneumonia obtinent: cum enim omni momento vitae sanguis ex cordis dextri cavo trajici debeat per arteriam pulmonalem, singulis cordis ictibus magis consolidabitur obstruens materia, liquidissima ejus parte per ultimos fines arteriae pulmonalis transpressa; simulque eadem de causa obstruentes moleculae in majores convergentium vasorum angustias urgebuntur, adeoque distentissimis vasis obstructis tolletur illorum mobilitas. Verum magna difficultas adest, ut diluens vehiculum subministrari possit: omne enim aquosum, sive potatum, sive balnei, vaporis, clysmatis &c., specie applicatum, venis recipitur, adeoque ad cor dextrum deferetur: verum illud non poterit misceri immeabili sanguini, dum magnam partem canalium obstructorum occupat infarctus sanguis, unde per vasa adhuc pervia transibit in cor sini-

ſiniſtrum, ſicque debilem vitam in peſſimo hoc morbo utcunque ſuſtinebit. Sed ſi conſideretur, per eadem augeri quantitatem liquidi per pulmones trajiciendi, patebit, & augeri debere celeritatem motus, cum plurimis vaſis obſtructis per pauca adhuc aperta eodem tempore moveri debeat pulſum ex corde dextro liquidum, adeoque iterum aderit blandae reſolutionis impedimentum, cum ad hanc requiratur ſedatus humorum motus, uti ad §.386. demonſtratum fuit.

Si jam conſiderentur quatuor indicationes curatoriae, ad reſolutionem inflammationis obtinendam requiſitae, quae §. 395. enumeratae fuerunt, & ſequentibus paragraphis fuſius explicatae, patebit, in hoc caſu illas perfici non poſſe. Tenerrimorum enim pulmonis vaſculorum laeſio omni momento augebitur, dum cor pergit, quamdiu vita durat, urgere loca obſtructa, & impetus liquidi corde expulſi directe in vaſa obſtructa adeo propinqua agit. Quam difficile ſit materiae obſtruenti fluiditatem conciliare in hoc morbo per diluens vehiculum, ſtatim vidimus. Venae ſectio larga, efficaciſſimum in morbis inflammatoriis remedium, dum & impetum & copiam liquidi vitalis minuit, ſicque vaſis oſcillationes elaſticas reſtituit, atque hoc effectu praeſtat, ut inflammata vaſa repellant obſtruentes moleculas ex anguſtiis conniventium vaſorum in majores ramos, parum etiam in hoc caſu prodeſſe poterit. Tollitur enim ſic ille ſanguis, qui adhuc per pulmonem tranſire potens vitam ſuſtinuerat, & quantumcunque etiam minuatur ſanguinis copia, omne, quod ſupereſt, tamen per pulmonem tranſire debet: hinc nec revulſio hic locum habere poterit, quae tanti uſus eſt in reliquis inflammationibus curandis, neque retropulſio materiae inflammatoriae obſtruentis ex anguſtiis minorum vaſorum in majores truncos (vide §. 400.) hic exſpectari poterit: obſtat enim arteriarum pulmonalium plenitudo, dum uterque pulmo ſimul & valide inflammatus eſt, & cordis valvulae regreſſum ſanguinis contenti in truncum arteriae pulmonalis impediunt. Laxatio autem vaſorum per balneum vaporis, a quo multum boni ſperatur merito in hoc morbo, dum curabilis eſt, in hoc caſu vix locum habere poterit, dum tantis anguſtiis premuntur tales aegri, ut lintea aqua calida madentia ori & naribus applicata ferre nequeant. Patet ergo, citam & nulla arte ſuperabilem mortem inſtare, dum uterque pulmo ſimul & valide inflammatus fuerit, haerente malo in arteriae pulmonalis ramis.

§. 828. AT ſi parvum in uno pulmone locum infeſtat, nec cauſas validas habet, aliqua, nec tamen certa, ſpes eſt curari bene poſſe.

Docuerunt injectiones Anatomicae, arteriae pulmonalis ramulos per pulmonem diſperſos plurimis anaſtomoſibus jungi inter ſe variis in locis, atque idem etiam in arteria bronchiali verum eſt: quin imo & rami arteriae bronchialis cum ramis pulmonalis arteriae pluribus in locis uniuntur, uti ad §. 823. dictum fuit. Unde ſi in alterutro pulmone parvus tantum locus inflammatus fuerit, non erit ilico tantum periculum, cum ſanguis, per obſtructa loca tranſire non potens, per vicina aperta ſatis commode tranſmit-

titur. Neque in hoc casu numerus vasorum obstructorum comparatus cum illis, quae adhuc pervia sunt, tantam differentiam facere poterit, ut requiratur insigne velocitatis augmentum ad continuandum sanguinis ex corde dextro per pulmones in cor sinistrum transitum. Patet ergo, in tali casu spem curae superesse, neque certam tamen, cum nata in pulmonis parvo etiam loco inflammatio tam facile ad vicina propagetur, uti §. 825. dictum fuit.

§. 829. INde (824. ad 829.) signa diagnostica, & prognostica, utcumque hauriri possunt; maxime si consideremus, exitus esse ut inflammationis (386. ad 393.); unde etiam status accipit vario durationis tempore varios, ita ut abeat in sanitatem, alium morbum, mortem.

Quaeritur jam, quibus signis cognosci possit morbus hic praesens, & distingui ab aliis pectoris morbis. Causae praegressae §. 824. enumeratae, & effectus observati §. 826. descripti, omne hic dubium facile tollent. Febris praegressa & comitans distinguit peripneumoniam ab asthmate convulsivo, cum quo morbo plurima signa communia habet. Unde videtur *Galenus* (y) aptam hujus morbi Diagnosin descripsisse sequentibus. *Quum vero spirandi difficultati cum angustia & gravitate febris acuta simul accedit, est ille affectus inflammatio pulmonis.* In progressu tamen morbi, dum vix amplius quid sanguinis per pulmonem transprimi potest, pulsus saepe exilis & mollis adeo est, ut incautos fallere possit: Accedit plerumque tussicula suffocans, rubor faciei, oculorum & reliqua §. 826. enumerata. Inter effectus autem inflammationis, §. 382. descriptos, erat & dolor punctorius, dum distentorum vasculorum fibrae rupturam minitantur; verumtamen non videtur semper dolor talis acutus hunc morbum comitari. Unde de peripneumonia dixit *Celsus*: *Id genus morbi plus periculi quam doloris habet* (z). Internam pulmonis superficiem, quae aëri inspirato contigua est, sensilissimam esse novimus, dum a minimo heterogeneo per tracheam illapso suffocans fere tussis nascitur; & in catarrhis exasperata hac superficie interna pulmonis molestus saepe dolor percipitur. Verum ipsa pulmonis substantia inflammata ponderis gravantis & anxietatis potius, quam doloris, sensum facere videtur. Numquid in phthisicis totus pulmo purulenta labe consumitur, absque multo dolore? Interim tamen pro varietate loci affecti in ipso pulmone hic aliqua diversitas obtinere poterit. Si enim inflammatorius tumor, neque admodum magnus, sua mole elevet & distendat internam pulmonis membranam, quae aëri inspirato contigua est, posset in illo loco molestus dolor adesse. Ubi autem magna pars pulmonis inflammata est, ob denegatum sanguinis per pulmonem transitum sicque impeditum sanguinis venosi ab encephalo reditum, hebetes redduntur aegri, neque dolorem percipiunt. Dum autem pulmo pleurae in quibusdam locis accretus est, uti frequenter in cadaveribus dissectis observatur, posset ab inflammato pulmone distrahi pleura,

(y) De locis affectis Lib. IV. cap. 11. pag. 475.
(z) Lib. IV. cap. 7. pag. 212.

ra, ficque acutus fimul in pectore dolor percipi. Ita etiam dum pulmo turgens immeabili fanguine & mole auctus mediaftinum premit & diftrahit, dolor adeffe poterit; quod videtur notaffe *Hippocrates (a)*, ubi fub nomine *pulmonis repleti* defcribit peripneumoniam, fic enim habet: *Tuffis detinet, orthopnoea & anhelatio* &c., *dolor acutus pectus & fcapulas occupat*. Et in alio loco *(b)*, de pulmonis Eryfipelate agens, illum fanguinem in fe trahere dicit (de qua re ad §. 826. dictum fuit), atque dein addit fequentia: *Quum autem traxerit, febris acuta ex ipfo oritur, & tuffis ficca, plenitudo in pectore, & dolor acutus in anterioribus & pofterioribus partibus, praecipue vero ad fpinam*. Et paulo poft *(c)* de fuppurato pulmonis tuberculo agens dicit: *Quamdiu quidem crudum adhuc fuerit, dolorem tenuem exhibet, & tuffim ficcam; poftquam vero maturuerit, anteriore & pofteriore parte acutus dolor oritur*. Maxime enim turget maturus & jamjam rumpendus abfceffus, adeoque fua mole vicinas partes diftrahit. Ubi jam pleuritidi fuccedit peripneumonia, vel una cum locis intercoftalibus inflammatur & pulmo, quem morbum *Pleuroperipneumoniam* vocare folent Medici, acutus dolor adeft, verum ille tunc non oritur ab ipfa pulmonis inflammatione, uti facile patet.

Concludere igitur licet, dolorem acutum non effe de natura hujus morbi, illumque faepius abeffe, fed ponderis gravantis fenfum, & anxietatem magnam, potius hunc morbum comitari, cum obtufo quandoque dolore, neque admodum valido. Suffragantur huic opinioni obfervata in decumbentibus hoc morbo, & Veterum Medicorum teftimonia. Ita *Aretaeus (d)* defcribens Peripneumoniam dicit: *Morbus ille, quem Peripneumoniam vocamus, eft inflammatio pulmonis cum febre acuta, quibus fimul adeft thoracis gravitas, doloris abfentia* (ἀπονίη) *fi folus pulmo inflammatur, quippe qui naturaliter doloris immunis fit* &c. *At fi quaepiam ex membranis illum ambientibus, & ad thoracem deligantibus, inflammatur, adeft fimul & dolor*. Ita etiam *Trallianus (e)*, & *Aegineta (f)*, dum hunc morbum defcribunt, nullam doloris mentionem faciunt, fed gravitatem & tenfionem in thorace percipi monent. *Aëtius (g)* vero fequentia habet. *Peripneumonia inflammatio eft pulmonis cum febre acuta. Confequitur autem affectos thoracis gravitas abfque dolore. Quod fi pelliculae ipfius, quae cum thorace fecundum longitudinem ipfius funt connexae, fint inflammatae, etiam dolorem percipiunt*. Et *Aurelianus (h)* fummatim enumerans figna hujus morbi dicit: *Sunt haec, febres acutae, fpirationis celeritas ac difficultas, tuffícula, atque fputorum varia emiffio, gravatio fine ullo dolore, aut cum parvo, praefocationis fenfus*.

An vero in uno pulmone tantum inflammatio haereat, an autem in utroque, docebit tenfionis & gravitatis perceptio in uno vel utroque thoracis latere. Symptomatum autem magnitudo docebit variam inflammationis intenfi-

(a) De Morbis Lib.II. cap.23. Charter. Tom.VII. pag.574. 575.
(b) De Morbis Lib.I. cap.8. ibid. pag.540. (c) Ibidem.
(d) De Caufis & fignis morbor. acut. Lib.II. cap.1. pag.10.
(e) Lib.V. cap.1. pag.241. (f) Lib.III. cap.30. pag.40. (g) Tetrabl. 2. Serm.4. cap.66. pag.518. (h) Acutor. morbor. Lib.II. cap.27. pag.139.

tensitatem & extensionem. De hac re sequentia apud *Hippocratem* (i) habentur signa Diagnostica: *Peripneumonicis, quibus tota lingua alba & aspera fit, ambae pulmonis partes inflammatae sunt, quibus vero dimidium, una, juxta quam apparet. Et quibus ad claviculam dolor fit, his superna pulmonis ala una aegrotat; quibus autem ad ambas claviculas dolor fit, ambae supernae pulmonis alae aegrotant; quibus juxta mediam costam, media; quibus vero ad diaphragma* (πρὸς τὴν διάτασιν), *inferna; at totam unam partem dolentibus, omnia juxta hanc partem aegrotant.*

Ex illis autem, quae §. 827. 828. dicta fuerunt, patet, Prognosin semper docere periculum in hoc morbo, quandoque & mortem citam & insuperabilem. Reliqua vero, quae ad Prognosin pertinent, quatenus varias mutationes hujus morbi spectant, melius tradentur, dum singulatim hae considerabuntur in sequentibus. Simul enim hic congerere omnes illas regulas Prognosticas repugnaret ordinatae doctrinae. Cum enim Peripneumonia sit pulmonis inflammatio, omnes exitus inflammationis sequi poterunt, & pro illorum diversitate, duratione &c. prognosis plurimum variat. Postea adhuc §. 847. de Prognosi quaedam dicenda erunt.

Cum autem Peripneumonia, uti & quivis alius morbus, tres tantum exitus habere possit, in sanitatem nempe, alium morbum, & mortem, operae pretium erit videre, quomodo & quibus cum phaenomenis in hos exitus tendat ille morbus. Ita enim ex his fideli observatione cognitis stabiliri possunt indicationes curatoriae, per quas juvamus & promovemus salutaria illa naturae molimina, per quae morbus in sanitatem terminatur felici exitu: contra vero avertimus, quantum per artem hodie cognitam licet, illa, quae apparent, dum peripneumonia in mortem tendit; & conamur dirigere ad loca minus periculosa materiae morbosae metastases, per quas peripneumonia in alium morbum desinit.

§. 830. SAnatur 1. Resolutione benigna; si temperies laxa, humor blandus, viscositas non nimia, pars affecta bronchialis, vel pulmonalis, non magna. 2. Sputo cito, libero, copioso, flavo cum pauco sanguine misto, satis crasso, dolorem sedante, respirationem emendante, pulsum ampliorem & pleniorem reddente, in album blandum cito mutato; id fit, si sedes mali inprimis est bronchialis arteria, aut pulmonalis non valde magna. 3. Alvi fluxu bilioso, levante, & similia fere, ac sputa descripta, ejiciente. 4. Urina copiosa, crassa, hypostatica, levante, cum sedimento primo rubro, sensim albescente, ante septimum diem emissa. Atque tum respiratio adest facilis, febris mitis & boni moris, ἀδιψία, calor, humiditas, laxitas, mollities, aequales toto corpore.

1. Quan-

(i) Coac. Praenot. N.400. Charter. Tom. VIII. pag. 875.

1. Quando agebatur §. 594. de illo febris exitu, quo in sanitatem terminatur, notatum fuit, illud duplici modo fieri posse. Vel enim febris ipsius causa materialis sic subigebatur, ut mobilis reddita insensibili evacuatione diffłaretur de corpore, vel omni modo sanis humoribus assimilata cum illis absque ullo impedimento circulationis aequabilis per vasa flueret. Haec autem vocabatur resolutionis via, de qua in historia inflammationis §. 386. dictum fuit. Talis benigna resolutio in peripneumonia curanda maxime optabilis foret, per quam nempe reducto fluore concreti, & motu stagnantis, solvitur pulmonum inflammatio. Verum haec resolutio semper obtineri nequit, cum ad illam requirantur (vide §. 386.) inter alias conditiones motus sedatus, minor compactio obstruentis causae, obstructio parva, & canales mobiles. Unde notatur in textu, quod in laxae temperiei hominibus hic peripneumoniae exitus imprimis obtineat. Facile enim tunc dilatanda vasa permittunt, ut obstruentes moleculae, per vim vitalis liquidi a tergo urgentis, per ultimas arteriarum angustias transprimantur in venas. Hinc etiam alia occasione ad §. 386. 588. 683. monitum fuit ex *Hippocrate*, quod densa & exercitata corpora citius a pleuriticis & peripneumonicis morbis pereant, quam non exercitata. Verum potissimum resolutio illa sperari poterit, si in bronchiali arteria malum haereat; tunc enim per pulmonalem arteriam satis expeditus adhuc manet sanguinis transitus, adeoque non tantus metus est, ne fiat insignis adeo acceleratio sanguinis per vasa libera, cum proportionalis tantum sanguinis copia ad pulmonis molem per bronchialem arteriam moveatur, per pulmonalem vero arteriam omnis totius corporis sanguis transire debeat illo tempore, quo per reliquas corporis partes semel circuitum suum absolvit. Cum autem, uti §. 825. dictum fuit, arteriae bronchiales inflammatae contiguos ipsis fines arteriae pulmonalis comprimant; raro poterit in arteria bronchiali inflammatio adesse, quin simile quid etiam in pulmonali arteria contingat, unde dicitur in textu, tunc resolutionem exspectari posse, si pars affecta bronchialis, vel pulmonalis, non magna. Si enim supponatur, magnam arteriae pulmonalis partem inflammatam esse, cor dextrum urgebit continuo loca haec inflammata, & exprimet tenuissimam partem (vide §. 826.), adeoque nimia viscositas conciliabitur massae obstruenti, simulque augebitur motus velocitas per vasa adhuc pervia, ergo deficient conditiones ad benignam resolutionem requisitae. Verum dum parva pars arteriae pulmonalis inflammata est, cum plurimis anastomosibus rami inter se communicent, fieri poterit, ut non multum inde impediatur sanguinis per pulmonem transitus.

Alter modus, quo febris in sanitatem terminabatur (vide §. 594.), erat, quando materies morbi per vim febris subacta quidem & mobilis reddita fuerat, nondum tamen simul sic mutata, ut absque impedimento aequabilis circulationis cum humoribus sanis per vasa fluere posset, neque etiam adeo dissoluta, ut insensibilis perspirati specie expelli queat de corpore. Requirebatur ergo ad sanitatis restitutionem, ut sensibili quadam evacuatione exiret. Idem & in peripneumoniae felici in sanitatem exitu contingit, & longe frequentius ille morbus hoc modo tollitur, quam benigna resolutione. Videndum ergo est ex fidelissimis, veterum imprimis Medicorum, observatis, per quas vias natura moliatur materiae morbosae exitum in hoc

mor-

morbo; de qua re sequentibus hujus paragraphi numeris jam agendum erit.

2. Ut & talis peripneumoniae in sanitatem exitus sperari possit, iterum supponitur, sedem mali esse debere bronchialem arteriam aut pulmonalem non valde magnam: ratio ex modo dictis patet.

Sputa in hoc morbo tanti fecit *Galenus* (k), ut comparaverit urinarum sedimentis, quae in morbis acutis coctionis materiae morbosae, & expulsionis ejusdem, fidelissima signa toties exhibent, uti in febrium historia dictum fuit. Ita autem habet: *Sic peripneumonicis & pleuriticis affectibus ea, quae proprie sputa vocantur, urinarum sedimentis assimilantur: nihil vero omnino exspuere, sed tussim tantummodo siccam habere, tale quiddam est, quale in urinis extreme crudum, quod aquosum nominamus* &c. Nec mirum hoc est, cum a parte affecta in hoc morbo, pulmone nempe, directe veniant sputa.

Tota enim aërea pulmonis superficies muco lubrico madet, a sanguine arterioso secreto, videturque imprimis arteria bronchialis huic secretioni servire, cum illa pulmonis ipsius substantiae prospiciat; arteria vero pulmonalis sanguinem, ipsa pulmonis fabrica & aëre inspirato mutandum in usus communes totius corporis, gerat. Ubi ergo fines arteriae bronchialis inflammati sunt, impetu sanguinis a tergo urgentis sensim videntur propelli posse moleculae obstruentes, per tenera haec & facile dilatanda vasa, donec per illorum extremos fines exeant in cavum aëreum pulmonis, sicque una cum secreto hic muco per sputa educantur. Facile autem patet, sic resolutam esse obstructionem, quae prius adfuerat; sed & simul tunc sic dilatata esse vasa haec, ut crassiores transmittant humores. Plurima autem confirmant, sic dilatari posse extremos horum vasorum fines, ut transmittant crassiores moleculas. Haemoptoë enim quandoque per Anastomosin fit, uti postea dicetur in *Capitulo de Phthisi*, longe minus periculosa, quam dum erosis vel ruptis fit vasculis. Sic videmus in coryza, dum membrana interna narium leviter inflammata tumet, similem materiam emungi, flavam nempe, spissam, cum striis sanguineis, atque simul tunc optime sanari hunc morbum. Imo etiam dum pectus catarrhus occupat, sputis similis materia educitur eodem cum successu. Intelligitur ergo, quomodo per sputa educi possit inflammatoria materies, quae fines arteriae bronchialis occupabat. Ubi autem in arteriae pulmonalis finibus idem obtinet, dubitare quis posset, an sanatio morbi per hanc viam possibilis foret. Dictum autem fuit ad §.823., bronchialis arteriae ramos per anastomosin jungi ramis arteriae pulmonalis; & injectionibus Anatomicis invenit *Ruyschius* (l), materiam ceraceam, per arterias adactam, replevisse pulmonales vesiculas: licet enim non monuerit Auctor, per quam arteriam tentaverit injectionem, tamen probabile videtur, per arteriam pulmonalem id factum fuisse, cum & paulo post (m) notet, dum arteriam pulmonalem materia ceracea impleret, bronchialem arteriam simul quoque eandem admisisse. Praeterea pulcherrimis experimentis probavit *Celeberrimus Hales* (n), in vitulino pulmone viam patere ex arteria pulmona-

(k) De Crisibus Lib. I. cap. 18. Charter. Tom. VIII. pag. 402.
(l) In Catalog. rarior. pag. 134. (m) Ibid. pag. 162.
(n) Haemastaticks Experiment. pag. 73. &c.

monali in cavum aëreum pulmonis. Adaptaverat enim tubum vitreum arteriae pulmonali vituli, cui tubo per infundibulum aquam calidam immittebat, simulque follibus asperae arteriae affixis alternatim dilatabat pulmones, ut experiretur, an hoc modo aqua ex pulmonari arteria transiret in venas. Mirabatur autem, aquam, per pulmonalem arteriam immissam, pleno rivo exire per asperam arteriam, per venas minime: cum autem dubitaret, an forte, ruptis vasis, vi facta foret via aquae, repetitis experimentis, & in vitulo & in aliis animalibus, didicit, omni cautela adhibita, absque ulla vasorum ruptura aquam transire ex arteria pulmonari in bronchia. Serum sanguinis porcini arteriae pulmonali ejusdem animalis immissum, dum pulmones aqua calida foverentur, liberrime in bronchia transivit, in venas autem pulmonales non. Quin imo aqua calida, per asperam arteriam immissa, exivit per pulmonalem arteriam, minori tamen celeritate, quam dum per arteriam pulmonalem in pulmonis bronchia penetrans exiret per arteriam asperam. Sanguis autem ruber, licet aqua nitrosa dilutus per arteriam pulmonalem immitteretur, non penetravit in pulmonis bronchia.

Ex quibus omnibus videtur, concludi posse, inflammatoriam materiam, in finibus arteriae pulmonis haerentem, posse exprimi in cavum aëreum pulmonis, sicque hac via peripneumoniam per sputa sanari posse.

Verum non quodvis sputum in hoc morbo prodest; uti enim postea §. 848. dicetur, ubi describitur, cum quibus symptomatibus peripneumonia in mortem abeat, plura sputorum genera observantur, quae pessimum omen praebent. Videndum ergo est, quasnam dotes habere debeat sputum, ut sanatio peripneumoniae inde exspectari possit.

Debet esse citum, liberum, copiosum, flavum cum pauco sanguine mistum, satis crassum, in album blandum cito mutatum. Cum enim per hanc evacuationem periculosissimus hic morbus in sanitatem terminari debeat, in ipso morbi initio sputum prodire oportet: postquam enim morbus per aliquot dies duravit, justus metus est, ne inflammatio in suppurationem transeat; quo facto postea sputum purulentum prodesse potest, uti §. 836. dicetur, verum tunc peripneumonia non terminata fuit in sanitatem, sed in alium morbum, vomicam nempe pulmonis, transivit; de qua re hic non agitur. Debet autem esse liberum, id est facile & absque multa molestia per tussim educi, cum valida & sicca tussis pulmonem inflammatum irritet pessime, simulque designet, nec praesto esse materiam educendam per sputa, & pulmonem in vasis sanguineis inflammatum & tumentem arctare & comprimere bronchia. Unde *Hippocrates* (o) dixit: *Sputum vero in omnibus doloribus, qui circa pulmonem & latera (sunt), celeriter ac facile exspui oportet. Si enim multo post doloris initium exspuatur flavum, aut fulvum, aut quod multam tussim excitet, deterius est* &c. Et paulo post habet sequentia: *Sputum vero flavum mixtum cum pauco sanguine in peripneumonicis, in initio morbi, excretum, salutare est & valde confert; si vero septimo die, vel etiam serius procedat, securitatis minus est.*

Copiosum autem debet esse, ut omnis morbi materia evacuetur integre, aliter

(o) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 640. 641. 644. Coac. Praenot. N. 390. Ibid. pag. 874.

aliter enim irritum naturae conamen indicat, quod in omnibus evacuationibus materiae morbosae pro malo omine habetur, uti alia occasione ad §. 587., ubi de crisi agebatur, dictum fuit. Unde etiam videtur *Hippocrates* (p) monuisse sequentia: *Qui in peripneumoniis siccis pauca concocta educunt, metuendi sunt.* Cum autem per dilatata finium arteriosorum extrema, in cava bronchiorum hiantia, exeat morbi causa materialis, simul ob eandem causam & major humorum quantitas per dilatata vasa exibit, unde sputorum augebitur copia.

Laudatur autem, uti ex locis modo allegatis patet, sputum flavum cum pauco sanguine mistum, dum nempe liturae sanguineae per flava haec sputa apparent dispersae; quod imperitos saepe terrere solet; cum tamen optimum in hoc morbo signum sit. Metuunt enim, ne pulmonalia vasa rupta undatim brevi sanguinem effunderent: verum videtur illud sanguineum in sputis tunc adesse, quia rubrae sanguinis moleculae, vel in ultimis arteriolis sanguineis haerentes immeabiles, vel minora vascula per errorem loci (vide §. 118.) ingressae, sensim per dilatata vasa protrusae, tandem per extrema arteriolarum in cava bronchiorum hiantia exprimuntur. Unde optime in pulmonis morbo *Celsus* (q) sequentia monuit: *Neque inter initia terreri convenit, si protinus sputum mistum est rufo quodam sanguine, dummodo statim sedetur.* Crassities autem sputi & color flavus inceptam jam coctionem materiae morbosae indicant. *Ab omnibus enim partibus inflammatis, quibus densum & crassum integumentum non incumbit, tenues quidem circa initia ichores defluunt, concoctis vero inflammationibus crassiores & magis purulenti* (r). Videtur enim hic fieri aliquid puri analogum, dum materies inflammatoria, sensim soluta & mobilis reddita, per extrema arteriolarum orificia in cava bronchiorum transiens, ibi colligitur, stagnat, sicque mora & calore loci, forte & difflatione vel resorptione partis tenuioris, in album blandum aequabilem humorem mutatur, qui deinde per sputa educitur. Pus quidem proprie dicendum, uti ad §. 387. dictum fuit, non tantum constat effusis humoribus a vita superstite coctis & mutatis, verum etiam tenerrimis vasorum, immeabili humore infarctorum, extremitatibus attritis, & una cum effusis humoribus in unum homogeneum liquidum mutatis. Interim tamen minime repugnare videtur, & absque solidarum partium detritu ex humoribus effusis si non eundem, saltem puri analogum humorem fieri posse. Quin imo alia occasione in Commentariis §. 593., ubi explicabatur, quomodo febris, in alium morbum terminata, abscessus quandoque faciat, demonstratum fuit, causam materialem febris per febrim sic subigi & mutari posse, ut puris analogam naturam acquirat, licet adhuc cum reliquis humoribus per vasa fluat. Ubi autem in tali pulmonis loco inflammatio haeret, ut brevis & facilis via mutatis sic humoribus sit in bronchiorum cava, per sputa educuntur potius, quam ut misti humoribus circulantibus per alias vias exeant de corpore, uti sequentibus numeris hujus paragraphi dicetur. Patet hinc simul ratio, quare laudetur in hoc peripneumoniae exitu, si sputum in album & blandum cito mutetur, quia tunc perfectissima coctio materiae morbosae

bosae

(p) In Coacis N. 416. Ibid. pag. 876. (q) Lib. II. cap. 8. pag. 66.
(r) Galen. de Locis affectis Lib. V. cap. ult. Charter. Tom. VII. pag. 502.

bosae indicatur. Unde & *Galenus* (*f*), dum explicat, quare laudaverit *Hippocrates* sputum in pleuriticis cito excretum, postquam praemiserat illa omnia, quae modo allegata fuerunt, subjungit sequentia: *Crudissima namque est (pleuritis) in qua nihil omnino exspuitur; secundum ordinem obtinet, in qua ichores tenues; tertium, in qua crassiores; quartum, in qua omnino cocti sunt. At hi si circa tertium vel quartum diem apparuerint, non contingit, morbum ultra septimum diem progredi.* Cocta autem sputa vocavit *Hippocrates* (*t*), quando puri similia sunt. Talia autem sputa, cum & satis crassa sint, neque tamen nimia viscositate firmiter adhaereant, facile semper educuntur; tenuia autem & ichorosa sputa longe difficilius. *Nam qui aquosi sunt (humores) & exquisite tenues, spiritum, qui tussiendo extra mittitur, circumfluunt. Is enim tanquam manus quaedam existit secum ferens sursum crassos humores* (*u*). Qui catarrho pulmonum laborant, omnes hoc experiuntur: in initio enim morbi sputa tenuia non nisi molestissime educuntur; postea vero eadem crassiora facta facillime prodeunt.

Dolorem sedante, respirationem emendante, pulsum ampliorem & pleniorem reddente. Sollicitam observationem nocentium & juvantium summae utilitatis in curandis morbis esse, atque inde firmissimas in Praxi Medica regulas hauriri, alia occasione in Commentariis §. 602. 7. dictum fuit; plurimisque *Hippocratis* testimoniis demonstrari posset, quanti hanc methodum fecerit: unde etiam, ut certi simus, profuisse sputorum excretionem, ad haec attendendum est. Cum enim per sputa, si hac via exitum moliatur morbi materies, tolli debuerit illud, quod libero humorum motui per pulmonem obstaculum fecerat, patet evidenter, omnia symptomata, quae inde pendebant, pari passu debere minui. Si ergo dolor adfuerit, quem tamen non semper adesse in hoc morbo, praecedenti paragrapho fuit demonstratum, ille sedari debet: respiratio, quae ob infarctum prius pulmonem, hincque minus explicabilem (vide §. 826.), difficilis erat, debet emendari: cumque ob denegatum expeditum sanguinis transitum per pulmones cor sinistrum minus sanguinis exciperet, adeoque & minorem copiam propelleret per aortam ejusque ramos, pulsus saepe exilis & mollis est in hoc morbo; adeoque, restituto libero transitu sanguinis per pulmones, pulsus debet amplior & plenior reddi. Omnia haec si comitantur vel sequuntur sputorum excretionem, tunc certi sumus, morbi materialem causam hac via expulsam fuisse. Unde etiam *Hippocrates* (*vv*), postquam sputorum bonas malasque dotes recensuerat, pro generali axiomate posuit sequentia: *Omnia autem sputa mala sunt, quae dolorem non sedant* &c. *Omnium autem, quum exscreantur, optima, quae dolorem sedant.* Videtur enim sic indicare voluisse, sputorum colorem varium, spissitudinem &c. multum quidem ad Prognosin facere, interim tamen symptomatum morbi levamen, sputorum excretionem sequens, omnium certissimum signum dare, licet etiam sputa a modo laudatis conditionibus recederent. Probe memini, me aliquoties vidis-

(*f*) In Commentar. in Aphor. 12. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 20. 21.
(*t*) In Libro de Victu acutor. morb. Charter. Tom. XI. pag. 161.
(*u*) Galen. Comment. III. in Hippocrat. de Victu acutor. ibid. pag. 80.
(*vv*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 645.

vidisse in ipso hujus morbi initio sputa mucosa tenacia, sanguine aequabiliter per totam substantiam tincta, insigne levamen attulisse non tantum, sed & brevi sanationem secutam fuisse. In tali autem casu videtur rubra sanguinis pars, prius immeabilis haerens in vasis inflammatis, per illorum extrema dilatata exivisse in bronchia, & per sputa educta fuisse, antequam longiori mora in sputa cocta mutari potuerit.

3. Quomodo causa materialis peripneumoniae soluta & mobilis reddita per sputa evacuetur, vidimus. Verum poterit eadem haec materia per arteriarum fines in venas transire, circulantibus humoribus misceri, & deinde variis viis expelli de corpore, cum jam tales dotes habeat, ut absque functionum laesione reliquis humoribus permista manere nequeat. Cum autem per alvum & urinam illa, quae inutilia sunt, & diutius relicta nocere possent, solenni naturae lege expellantur, patet ratio, & per easdem vias materiam morbosam secedere posse. Videtur hanc rem agnovisse *Hippocrates* (x), dum de morbis pulmonem aut latera obsidentibus agens dicit: *Quicunque vero dolores ex his locis neque per sputorum expurgationes, neque per alvi dejectionem* &c. *sedantur, eos suppuraturos sciendum est*. Ex quo loco manifeste apparet, quod morbosae materiae expulsionem per hanc viam exspectaverit in hoc casu: quod & confirmatur alio *Hippocratis* loco (y), ubi biliosas alvi excretiones numeravit inter illas evacuationes, quarum absentia in peripneumonicis futurorum abscessuum indicium exhibet. Neque obstat, quod aliis in locis (z), uti jam in Commentariis §. 720. monitum fuit, damnaverit *Hippocrates* in pleuritide & peripneumonia laborantibus alvum perturbatam & diarrhoeam: symptomaticus enim & profusus admodum ille alvi fluxus esse videtur, de quo tunc loquitur; κοιλίην ταραχθεῖσαν & διαῤῥοίαν enim vocat: in illis vero locis, ubi alvi solutionem tanquam utilem in peripneumonia memorat, ἐκκόπρωσιν & διαχώρησιν dicit, quae moderatam & lenem tantum alvi evacuationem designant. Praeterea valida talis & symptomatica alvi perturbatio illos morbos acutos fere tantum comitari solet, qui pessimae indolis sunt, & in certam fere perniciem tendunt; blanda autem talis evacuatio materiae morbosae non nisi in leviori peripneumonia sperari potest. Unde *Galenus* (a) modo citatum Aphorismum explicans dicit: *Moderatae tamen pleuritidi, aut peripneumoniae superveniens diarrhoea, potest aliquando vacuationis ratione prodesse, multoque magis postquam coctionis signa morbis inesse apparuerint, neque metus adest, sed morbus periculo vacat*.

Cum autem idem illud, quod morbum fecerat, & quod sputo crasso, flavo, copioso, cum pauco sanguine misto, & in album blandum cito mutato, evacuari antea vidimus, nunc per alvum egrediatur; patet ratio, quare alvo excreta sputis similes dotes habere debeant. Quia autem per alvum una cum morbi materia saepe & exeunt alia huic admista, non adeo evidenter semper distinguere licet, an excreta materia talis sit, qualis hic descripta fuit.

(x) Ibidem pag. 646. (y) Ibid. pag. 654. (z) Aphor. 16. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 256. & De Morbis Lib. I. cap. 4. Charter. Tom. VII. pag. 535.
(a) In Commentar. Aphor. 16. Sect. VI. Charter. Tom. IX. pag. 256.

fuit. Sed levamen morbi certissimum hic iterum signum dat. *Si enim qualia purgari oportet, purgentur, & confert & facile ferunt; sin minus, contra* (*b*). Quod *Hippocrates* summo jure pro generali spontanearum talium evacuationum criterio posuit.

Biliosus autem vocatur alvi fluxus, non quod bilis proprie dictae evacuatio in hoc casu requiratur, sed quod flavi coloris materia per alvum exeat, uti per sputa flava in priori casu morbi materies eliminabatur. Biliosum enim (χολῶδες) vocavit *Hippocrates* peripneumonicorum sputum (*c*), quod paulo ante flavum (ξανθὸν) dixerat. Et *Aretaeus* (ὑπόχολον κατακορὲς) exquisite biliosum tale sputum dixit; &, dum morbus in melius vergit, monet, *fieri biliosorum succorum dejectionem, qui ex pulmone in imum ventrem depulsi videri possunt* (*d*).

4. Et illa, quae per urinam fit, evacuatio materiae morbosae solutae & mobilis redditae, laudatur in hoc morbo. Vidimus secundo hujus paragraphi numero, materiam puri analogam per sputa excerni optimo cum successu. Verum *Galenus* (vide locum citatum §. 387. & 593.) monuerat, quod, *uti vincente natura in inflammationibus & omnibus tuberculosis tumoribus pus fit, ita in humoribus venarum & arteriarum illud, quod subsidet in urina puri analogum*. Unde videtur constare, quod excretionem materiae morbosae in morbis inflammatoriis etiam per hanc viam exspectaverit. Imo etiam *Hippocrates*, uti pariter in Commentariis §. 593. dictum fuit, futurorum abscessuum in morbis materiam per urinam evacuari monuit, si copiosa & crassa & alba redderetur. Ex illis autem, quae ad §. 594. de febrium exitu in sanitatem per excretionem materiae febrilis habentur, constitit, rarius materiam morbosam per urinas solas expelli; & Veteres Medicos longe frequentius coctionis & cruditatis signa quaesivisse in urina, quam exspectasse integram materiae morbosae per urinas evacuationem. Verum cum in peripneumonia, quam in sanitatem abituram absque alio morbo sequente spes est, levior tantum inflammatio adsit, neque magnam partem pulmonis occupet, non videtur adesse tanta copia morbosae materiae, quin per urinam quandoque solam evacuari possit. In febribus autem acutis continuis, excretione materiae febrilis, per febrim ipsam subactae & mobilis redditae, in sanitatem tendentibus, major mutatio omnium humorum facta fuit, quam ut soli huic evacuationi confidere liceat. Sequens autem *Hippocratis* textus videtur docere, quod solutionem peripneumoniae a sola urina copiosa & crassa exspectaverit. Sic enim habet (*e*): *Quum autem peripneumonia ad statum pervenerit, auxilium non admittit, nisi repurgetur: & pravum est, si aeger difficile spiret, & urinae tenues ac acres sint, & sudores circa cervicem & caput oboriantur. Hi enim sudores pravi sunt, prae suffocatione, robore & impetu morbi superantibus, nisi urinae copiosae ac crassae cum impetu eruperint* (ὁρμήσῃ), *& sputa cocta prodierint. Horum autem quodcunque sua sponte evenerit* (αὐτοματήσῃ) *solvit morbum*. Neque repugnat tamen,

(*b*) Hippocrat. Aphor. 2. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 5.
(*c*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 646.
(*d*) De Causis & signis morbor. acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 11.
(*e*) De Victu morbor. acutor. Charter. Tom. XI. pag. 161. 162.

men, pluribus viis ſimul excretionem materiae morboſae fieri poſſe. *Aretaeus* enim (*f*) poſtquam dixerat, larga narium haemorrhagia, vel alvi dejectionibus, levari morbum, addit ſequentia: *Eſt etiam, quando in urinas convertitur. Quibus autem omnia ſimul accidunt, illi celerrime ſublevantur.*

Inde intelligitur, quare dicatur *in Coacis* (*g*): *Quibus in peripneumonia urinae craſſae in principio, deinde ante quartum diem tenues fiant, lethale.* Hic autem non intelligi urinas craſſas, quae turbidae manent abſque hypoſtaſi, ſed tales, quae ſedimentum deponunt, patet ex alio loco (*h*), ubi eadem Prognoſis ſequenti modo habetur: *Peripneumonicis vero pernicioſa eſt urina, quae in principio quidem cocta, poſt quartum vero diem tenuis redditur.* Notum enim eſt, urinam turbidam non ſubſidentem, ab omnibus Medicis crudam vocari. Legitur in hoc quidem textu *poſt quartum diem*; verum longe probabilior eſt lectio prior, *ubi ante quartum diem habetur*, quia raro vel nunquam ante quartum diem integra ſolutio peripneumoniae obſervatur, neque aliquid mali metuendum videtur, ſi poſt quartum diem, evacuata morbi materia, urina tenuis excernatur.

Ut autem ſolutio peripneumoniae per urinam fiat, requiritur, ut ſatis copioſa ſit: aliter enim non ſufficeret haec evacuatio, verum etiam ante ſeptimum diem prodire debet, cum ſi diutius abſque ſalutari quadam excretione duraverit hic morbus, nulla ſpes ſit, illum abſque alio morbo ſequente curari poſſe. Sedimentum autem in urina album laeve & aequale ſecuritatem & brevitatem morbi indicare, monuit *Hippocrates* (*i*): ſed & ſimul dixit (*k*), ſedimentum ſubrubrum & laeve admodum ſalutare eſſe, licet tamen diuturnioris morbi ſignum ſit, quam ſedimentum album. Inde patet, cur ſedimentum primo rubrum, dein ſenſim albeſcens, laudetur, quia nempe perfectam coctionem & ſubactionem materiae morboſae indicat. Subrubrum autem urinarum ſedimentum in hoc morbo utile judicaſſe videtur *Hippocrates* (*l*); poſtquam enim dixerat, ſputa cocta puri ſimilia eſſe, ſtatim addit ſequentia; *urinae vero, ubi ſedimenta ſubrubra habuerint, quale ervum eſt.* Interim tamen levamen morbi perceptum poſt talem urinam emiſſam certiſſimum ſignum dat, materiam morboſam per hanc viam evacuari; quod etiam de aliis evacuationibus monitum fuit.

Hi ſunt illi modi, quibus peripneumonia in ſanitatem terminari ſolet. Addidit his *Aretaeus* (*m*) largam narium haemorrhagiam; cujus efficaciam in ſanandis morbis periculoſiſſimis, & ſigna, quibus futura praevideri poſſet, alia occaſione (vide §. 741.) vidimus. Interim tamen rarius hac evacuatione peripneumonia ſolvitur; ſaltem mihi non contigit talem hujus morbi exitum videre; atque huic ſententiae etiam *Galenus* (*n*) favet, dicens dum criticas evacuationes ſingulis morbis proprias recenſet: *Non tamen Lethargus aut Peripneumonia ſanguinis eruptionibus gaudent. Inter ipſas autem Pleuritis*

(*f*) De Cauſis & ſignis morbor. acutor. Lib. I. cap. 1. pag. 10.
(*g*) N. 415. Charter. Tom. VIII. pag. 876. (*h*) Ibid. N. 580. pag. 886.
(*i*) In Prognoſtic. Charter. Tom. VIII. pag. 631. (*k*) Ibid. pag. 633.
(*l*) De Victu morbor. acutor. Charter. Tom. XI. pag. 161.
(*m*) De Cauſis & Signis morbor. acut. Lib. II. cap. 1 pag. 11.
(*n*) De Criſibus Lib. III. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 430.

ritis medium obtinet locum; minus enim quam febris ardens & phrenitis, magis autem quam peripneumonia & lethargus, profluvio sanguinis solvitur.

Peripneumoniae autem in sanitatem exitus sperari nequit, nisi levis tantum ille morbus fuerit, id est, inflammatio tantum in arteria bronchiali haeserit, vel in parva tantum parte arteriae pulmonalis. Illud autem obtinere novimus ex signis in textu recensitis: respiratio enim tunc adest facilis, quia a levi tali inflammatione non multum impeditur sanguinis per pulmonem transitus; adeoque nec accumulatur in pulmonali arteria sanguis; unde pulmo satis explicabilis manet. Febris autem mitis & boni moris, nullis terrificis symptomatibus stipata, esse debet. Cum autem sitis siccitatem, & liquorum immeabilitatem, vel humorum insignem degenerationem pro causa sua habeat (vide §.636.), atque illa in miti & boni moris febri minime adsint; ideo ἀδιψία ut adsit, requiritur: non enim hic intelligitur illa sitis absentia, quae in pessimis morbis observatur; dum aegri non sitiunt, licet validae sitis causae in corpore adfuerint, de qua re in Commentariis §.637. & 739. dictum fuit. Quia vero in levi tali peripneumonia non multum impediatur sanguinis ex corde dextro in sinistrum per pulmonalem arteriam transitus, cor sinistrum sufficientem sanguinis copiam accipiet, quam per aörtam omnesque ejus ramos propellet: unde calor ad extrema usque aequabilis erit, & ob meabiles humores & pervia vasa, humiditas, mollities, laxitas in toto corpore aderunt. Omnia autem haec signa collegit *Hippocrates* (*n*), dicens: *Sunt autem haec bona, morbum ipsum facile ferre, ex facili spirare, dolorem sedatum esse, facile sputum extussire, corpus aequaliter molle & calidum apparere, & sitim non habere: urinas, dejectiones, somnos, & sudores, uti scriptum est, singula bona succedere. Haec enim omnia si contigerint, non morietur homo.* Deinde pergit enumerare illa signa, quae summum periculum & mortem in hoc morbo notant; de quibus §. 826. dictum fuit, & postea adhuc quaedam dicenda erunt.

§. 831. ABit in alium morbum, pendentem ex natura inflammationis, vel ipsius pulmonis, prout sua hinc propria actione destituitur.

Sequitur jam, ut considerentur varii exitus, quibus peripneumonia in alium morbum terminatur. Cum ergo peripneumonia sit vera inflammatio (vide §. 820.), omnes inflammationis exitus in alios morbos & hic locum habebunt; suppuratio nempe, gangraena, & scirrhus. Verum praeter haec & alii morbi peripneumoniam sequi poterunt, quatenus per inflammationem ejusque sequelas turbatur propria pulmonis actio, quod summopere notandum est. Pulmo enim aërem inspiratum excipit, qui deinde exspirando expellitur; sanguinem corde dextro pulsum transmittit in cor sinistrum, illumque in hoc transitu sic mutat, ut aptissimus fiat exercendis actionibus cunctis, quae humorum efficacia absolvi in vita & sanitate possunt (*o*). Simul

(*y*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag.648.
(*z*) Vide H. Boërhaave Institut. Medic. §. 208.

mul etiam constat ex Physiologicis, chylum, ex ingestis cibis & potibus paratum, sanguini venoso mistum in vena subclavia, ilico per pulmonem transire, & in hoc transitu cum sanguine aequabilissime misceri, atque repetita pulmonis & arteriarum actione acquirere indolem nostrorum humorum: ubi ergo pulmonis actio per hunc morbum ejusque sequelas turbata vel imminuta fuit, poterit tota vita manere difficilis respiratio (§. 843.). Dum impeditur sanguinis cordis dextri transitus per pulmonem, non poterunt venae a capite sanguinem reducentes se evacuare, unde saepius peripneumonia in lethalem phrenitidem mutatur (§. 826.). Cum autem in hoc morbo turbetur actio pulmonis in sanguinem & chylum per ejus vasa motum, poterit impediri nutritio; unde macies & debilitas summa (§. 835.); simulque poterunt ob eandem rationem mutari omnes secretiones & excretiones fluidorum, adeoque & oriri innumera fere, quae inde pendent, mala. Singulatim nunc considerandi veniunt peripneumoniae exitus in suppurationem, gangraenam, & scirrhum; simul tunc notabuntur symptomata praecipua, quae haec mala comitantur.

§. 832. HInc primo in suppurationem, quae fit, ubi materies inflammatoria (376. 377. 824.), ab ipsa natura resolvi non potens (830.), nec arte emendata, tamen blandior (387.), stagnans, calens, pulsa, vascula tenuia rumpit, in pus resolvit, latera coërcentia extendendo, vel rodendo abscessum vomicamve format intra quatuordecim dies.

Ubi materies inflammatoria, compacta nimis, vel in minorum vasorum angustias eo usque adacta, ut nec resolvi possit sponte, neque sic attenuari per remedia adhibita, ut vasa iterum pervia fiant, sive per simplicem resolutionem, sive per evacuationem materiae morbosae, uti §. 830. explicatum fuit; tunc expectanda est suppuratio, si nempe blandior sit haec materies; aliter enim potius gangraena fiet. Quomodo autem inflammatio in suppurationem transeat, & qua lege materies inflammatoria una cum vasculis tenerrimis, in quibus haeret, in pus mutetur, in Commentariis §. 387. explicatum fuit. Cum autem cor, adeo vicinum, vitale liquidum urgeat in loca obstructa, pulmonis vasa tenerrima sint, nunquamque quiescere possit hoc viscus, quin imo in hoc morbo frequentiori respiratione agitetur; patet satis, leviorem inflammationem etiam, nisi cito resolvi possit, in suppurationem subito vergere. Unde patet ratio, quare peripneumonia, nisi vehementissima fuerit & subito necet, frequenter hunc exitum sortiatur.

Ubi autem partes inflammatae in suppurationem transierunt, & pus inde natum in cavo loco collectum haeret, vocatur abscessus (vide §. 402.), sive Vomica, quia a se mutuo abscedunt, quae prius contiguae erant, partes. Puris autem aucta sensim copia extendendo latera coërcentia, vel mora & stagnatione acrius illud factum rodendo vicina, auget cavum quo continetur, donec sponte vel per artem rupto abscessu via fiat puri contento.

Dicitur autem formari pulmonis abscessus intra quatuordecim dies, quia toto

toto hoc morbi ſtadio ante decimum quartum diem ſpes eſt, materiam inflammatoriam vel benigna reſolutione in fluorem redigendam eſſe, vel excretionibus variis (vide §. 830.) expellendam de corpore, vel per metaſtaſim (de qua vide §. 837.) ad alia loca corporis deponendam. Ubi autem peripneumonia per quatuordecim dies duravit, neque aliquid horum omnium factum fuiſſe apparet, jure creditur, abſceſſum in pulmone formatum eſſe. Accedit, quod binis primis ſeptimanis dierum criticorum numerus & efficacia inſigniores ſint, quam poſtea; uti in Commentariis §. 741., ubi de diebus criticis agebatur, demonſtratum fuit: adeoque poſt hoc tempus morbi elapſum minor ratio eſt expectandi excretionem materiae morboſae per evacuationes criticas. Monuit hoc *Hippocrates* (*p*), dicens: *Quicunque vero peripneumonici non repurgati ſunt per ſputa principibus diebus* (ἀνεκαθάρθησαν enim hic purgationem per ſputa ſignificare probat *Galenus* (*q*)); *ſed, mente moti quatuordecim dies effugerunt; periculum eſt ſuppuratos fieri.* Alibi tamen & ad vigeſimum ſecundum diem hoc tempus extendit *Hippocrates* (*r*), ubi habentur ſequentia: *Quod ſi decimo quidem quinto die pulmo reſiccatus fuerit, & per tuſſim rejecerit, convaleſcit; ſin minus, duos & viginti dies obſervato. Si enim his diebus tuſſis ſedata fuerit, evadit; at ſi non ceſſet, illum interroga, num ſputum ipſi dulcius videatur. Quod ſi dixerit, morbus annuus evadit, nam pulmo purulentus redditur.*

Cum autem ſemper periculoſus ſit ille peripneumoniae exitus, dum in vitali viſcere vomica purulenta excitatur, neceſſarium erit videre illa ſigna, quae illud futurum demonſtrant, ut caveri poſſit hoc malum, quantum per artem licet.

Si autem pulmonis abſceſſus impediri nequit, jubet indicatio curatoria (vide §. 402. 1.), ut crudum inflammatorium maturetur quantocyus; unde & operae pretium erit cognoſcere illa phaenomena, quae docent, re ipſa jam fieri abſceſſum: ſimulque utilitatem habebit noviſſe indicia, quae docent abſceſſum jam formatum eſſe, ut talia tunc tempeſtive adhibeantur remedia, quae puri collecto exitum conciliare poſſunt. De his autem ſingulatim tribus ſequentibus paragraphis agendum erit.

§. 833. ID futurum (832.) demonſtratur his obſervationibus. 1. Si ſigna certa peripneumoniae ſatis acris (825. 828.), nec tamen acerrimae (826.), primo extiterint. 2. Si reſolutio, ejuſque ſigna (830.), non ſatis cito, nempe ante quartum diem, apparuerint. 3. Si ſymptomata (825. 826.) nec ſputo cocto, & criticis diebus, 3., 5., 7., 8., 11., 14., evacuato per ordinem, qui ſanationem doceat mutatione ſucceſſiva excreti; nec eductione cruoris; nec medicamentis, nec victu debito; ſuperata ſint. 4. Verum contra ſympto-

(*p*) Coac. Praenot. N. 396. Charter. Tom. VIII. pag. 875.
(*q*) In Commentar. Aphor. 8. Sect. V. Charter. Tom. IX. pag. 199.
(*r*) De Molbis Lib. II. cap. 16. Charter. Tom. VIII. pag. 567. & De Morbis Lib. III. cap. 14. Ibid. pag. 586. & Lib. I. cap. 11. Ibid. pag. 547.

tomata non pessima pertinacia, cum continuo delirio, pulsu undoso, mollique permaneant.

1. Ut sufficere possit aeger eo usque, donec abscessus in pulmone gignatur, requiritur, ut inflammatio in arteriae bronchialis finibus haereat, vel in parva tantum parte arteriae pulmonalis; aliter enim pessima illa symptomata & cita mors expectanda sunt, de quibus §. 826. dictum fuit. Verum simul tunc adeo compacta debet esse materies inflammatoria, adeo profunde adacta in vasorum angustias, ut resolutio fieri nequeat. Talis dicitur peripneumonia satis acris, nec acerrima tamen. Febris satis intensa, tussicula sicca & irritans, profundiori inspiratione aucta, dum simul calor ad extrema usque docet, non nimis infarctum esse pulmonem, praecipua talis peripneumoniae signa sunt. Unde etiam monuit *Hippocrates* (*s*), in suppurationem vergere peripneumonicos, *quibus naturae & corporis dispositiones humidae sunt, quin etiam morbus vehementior*.

2. Quaenam conditiones requirantur, ut peripneumonia benigna resolutione curari possit, §. 830. dictum fuit. Signa autem resolutionis sunt, quod morbi, ex sua natura levis, symptomata omnia minui incipiant absque ulla sensibili excretione vel metastasi materiae morbosae. Ubi ergo ante quartum diem tale symptomatum levamen non percipitur, non amplius sperari poterit resolutio, sed justus metus est, ne in suppurationem vergat inflammatio. Si enim consideretur, impetum vitalis liquidi a corde proximo pulsi in vasa obstructa tanto tempore egisse, patebit satis, humores immeabiles jam sic mutatos esse, ut absque noxa amplius cum humoribus sanis per vasa moveri nequeant; simulque insignem vim illatam esse tenerrimis pulmonum vasis, in quibus inflammatoria materies haeret; adeoque metuendum esse, ne illorum cohaesio jam sic debilitata fuerit, ut extrema obstructa brevi a vitalibus & sanis solvenda sint; adeoque penitus impossibilis sit cura per resolutionem, quae reductum fluorem concreti, & motum stagnantis per vasa adhuc integra, supponit.

3. In Commentariis §. 830. dictum fuit, materiam morbi subactam & meabilem redditam, interimque sic degenerantem a conditionibus sanorum humorum, ut absque noxa cum reliquis humoribus per vasa fluere nequeat, nisi eo usque attenuata fuerit, ut insensibili perspiratione difflari posset, indigere sensibili quadam evacuatione: atque ibi notatum fuit, per sputa satis commodam & frequentem in peripneumonia fieri materiae morbosae excretionem; simulque monitum fuit, quandoque & per alias vias expelli. Si ergo nullae tales evacuationes observatae fuerit, interimque maneant symptomata morbi, novimus, materiam morbosam pristinam sedem occupare, adeoque suppurationis metum esse. Quid sputi cocti nomine intelligatur, ibidem dictum fuit: quantum autem faciat in morbis, ut certis diebus fiant naturae morbosam materiam evacuantis molimina, pluribus dictum fuit in Commentariis §. 741., ubi de criticis diebus agebatur. Ideo *Hippocrates* (*t*) dixit:

(*s*) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589.
(*t*) De Morbis Lib. I. cap. 6. Ibid. 537. & Libr. de affection. cap. 3. Ibid. pag. 621.

dixit: *Si peripneumonia correptus diebus principibus non purgetur, sed sputum & pituita in pulmone remaneant, suppuratus fit.* Constat autem ex alio *Hippocratis* textu, ad praecedentem paragraphum citato, hic intelligi illam purgationem, quae per sputa fit. Patet autem simul, morbi symptomata superari non posse, nisi per sputa liberetur pulmo, unde & satis copiosa esse debent: *Suppurati enim fiunt, quum minus exscreant, quam ad pulmonem defluit* (*u*). Verum praeterea requiritur, ut successive mutentur sputa in talem conditionem, quae coctionem perfectam materiae morbosae indicat, uti pariter ad §. 830. dictum fuit. Unde patet ratio, quare *Hippocrates* (*x*), qui sputum flavum cum pauco sanguine mistum adeo laudaverat in hujus morbi initio, damnaverit sputum flavum sincerum tanquam periculosum, quia nempe non omnia vasa liberarentur, quae infarcta erant; aliter enim & sanguinei quid in hoc sputo appareret: simul etiam album viscidum & rotundum sputum inutile dixit, quia nihil materiae morbosae continet, sed tantum muco, bronchia lubricante, inspissato, & in pulmonis cellulis compacto in rotundam figuram, constat. Successivam autem illam sputorum mutationem in coctionem perfectam tanti fecit *Hippocrates*, ut, nisi fieret, vix evadere posse aegrum crediderit, licet etiam in longius tempus morbus excurreret. Sic enim habet (*y*): *Quicunque vero cum bilioso (flavo) purulentum educunt, aut seorsum, aut permixtum, plerumque decimo quarto die moriuntur, si non mali aut boni quippiam ex praescriptis superveniat; sin minus, pro ratione: maxime autem his, quibus septimum diem agentibus tale sputum incipit.* Designat enim pro parte tantum subigi & coqui materiam morbosam: unde *Galenus* (*z*) pulchre notavit, quod, uti in externis corporis partibus suppuratis, si seorsim pus & alium humorem tenuem & crudum fundant, difficilis admodum curatio est; idem etiam in hoc morbo verum fit, adeoque merito tale sputum pro pessimo signo habeatur.

Cum autem in periculoso hoc morbo statim a peritis Medicis adhibeantur efficacissima remedia, uti postea §. 854. dicetur, ut benigna resolutio obtineri, vel adjuvari possint illae evacuationes materiae morbosae, quas natura in hoc morbo moliri solet; si omnia haec nullum levamen faciant, sed iisdem cum symptomatibus pergat decurrere morbus, suppuratio merito exspectatur. Omnia haec collegit *Hippocrates* (*a*), dicens: *Quicunque vero dolores ex his locis neque per sputorum expurgationes; neque per alvi dejectionem, neque per venae sectiones, & diaetam, & medicamenta, sedantur, eos suppurationem facturos esse sciendum est.*

4. Medium esse hunc statum peripneumoniae inter morbum insanabilem, & illum, qui cito solvi potest, optime notavit *Galenus* (*b*). Symptomata ergo erunt non pessima, pertinacia tamen, quia manet illorum causa. Cum ergo impediatur, pro parte saltem, liber sanguinis ex corde dextro in sinistrum transitus, non poterunt aortae rami valide distendi, adeoque pulsus

(*u*) Hippocrat. de Locis in homine cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 366.
(*x*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 642. &c.
(*y*) In Coacis N. 392. Charter. Tom. VIII. pag. 874. Et in Prognost. ib. pag. 646.
(*z*) In Commentariis in hunc locum ibid. pag. 646.
(*a*) In Prognostic. ibid. (*b*) In Commentar. in hunc locum ibid.

mollis apparebit,ſed celer ſimul,quia neceſſario debebit augeri ſanguinis celeritas per aperta adhuc pulmonum vaſa, ut perennet circulatio. Pulſus autem celer & mollis ſimul undoſus dicitur, quia non valide attolluntur arteriae, ſed tangenti digito apparet, ac ſi undatim per arteriam dilaberetur ſanguis. Cum autem, uti in Commentariis §. 826. probatum fuit, ſimulac cor dextrum ſe libere evacuare nequit in pulmonalem arteriam, ſanguinis venoſi ab encephalo reditus fiat difficilior, atque in hoc caſu illud impedimentum diu perſtet, patet ratio, quare delirium comitari ſoleat hunc morbum, dum in ſuppurationem tendit. Ab impedito enim influxu, transfluxu, effluxu per cerebrum delirium excitari in Commentariis §. 701. probatum fuit. Phrenitidem quidem, dum peripneumoniae ſuccedit, lethalem eſſe antea ad §. 774. probatum. Delirium vero, quod nec ferox nec perpetuum eſt, diutius ferri poteſt; & in Prognoſi *Hippocratica* ad praecedentem paragraphum citata, ubi delirii in peripneumonia ſupparanda mentio fit, notandum eſt, quod vocabulo παρακοψαντες utatur, quod ad ſignificandum lene delirium ſaepius adhibet; uti jam in Commentariis §. 774. monitum fuit.

§. 834. Fieri autem jam re ipſa cognoſcimus per haec. 1. Si Signa ſint (833.). 2. Ubi leves, vagae, ſaepe repetentes, ſine manifeſta cauſa horripilationes contingunt; dolor remiſit; dyſponoea manet; genae & labia rubent; ſitis adeſt; febricula vexat, inprimis veſpertina; pulſus debilis, molliſque.

1. De his dictum fuit, atque illa ſerviunt, ut excitent Medici attentionem ad obſervanda reliqua ſigna, quae docent abſceſſum jam fieri in pulmone.

2. Primum fere ſignum inceptae ſuppurationis internae eſt horripilatio talis vaga, mox deſinens, repetita ſaepius, nullo certo ordine, ac nulla manifeſta cauſa, frigore v. g. admiſſo &c., ortum ducens. Cauſam illius horripilationis deſignare forte difficilius foret; ſufficit interim, Obſervationes practicas docuiſſe, hoc ſymptoma ſemper adeſſe in hoc caſu. Unde monuit *Hippocrates* (*c*): *Qui crebro tenuiter exſudant, & ſuperrigent, pernicioſe habent, ac ſub finem empyema habere deprehenduntur, alvoſque perturbatas.* Et alibi (*d*): *Horrore affecti frequenter ad ſuppurationem deveniunt. Sed & febris tales ad ſuppurationem producit.* Quin imo tantam vim hujus ſigni videtur agnoviſſe *Hippocrates* (*e*), ut dum principium ſuppurationis accurate definire vellet, ut inde computari poſſet tempus, quo formati jam abſceſſus ruptura exſpectanda foret, rigoris meminerit.

Alterum ſignum eſt doloris remiſſio. A diſtentis enim vaſculis inflammatis, quorum fibrae minimae tunc rupturae proximae ſunt, dolorem fieri, ad §. 382. 3. demonſtratum fuit. Ubi autem incepta ſuppuratione ſolvuntur extrema vaſculorum obſtructa (vide §. 387.), minui debet neceſſario dolor, qui ante aderat. Fallere tamen poſſet ſolum hoc ſignum, cum antea patuerit, non ſemper adeo acrem dolorem in peripneumonia adeſſe. Illius tamen ſigni

(*c*) In Coac. N. 10. Charter. Tom. VIII. pag. 853. (*d*) Ibid. N. 422. pag. 877.
(*e*) In Prognoſticis Tom. VIII. pag. 649. Et Coac. N. 402. ibid. pag. 875.

ſigni meminit *Hippocrates* (*f*), dicens: *Aut ſi dixerit, pro dolore gravitatem ſibi factam eſſe in eo, quo dolebat, loco.*

Dyſpnoeam vero manere debere patet, quia tumor, liberam pulmonis explicationem in reſpiratione impediens, manet, imo ſaepe & augetur ſuppurationis tempore; atque ob eandem cauſam impedito libero reditu ſanguinis venoſi a capite genae & labia rubent, uti §. 826. explicatum fuit. Sitis autem adeſt, dum continua febricula diſſipat liquidiſſima, & corpus exſiccat. Febriculam autem perpetuum omnis ſuppurationis, ſive in toto ſive in parte, comitem eſſe, antea in Commentariis §. 403. 1. vidimus. Veſperi plerumque augetur, dum crudus ex ingeſtis chylus cum ſanguine movetur, & ob debilitatam in hoc morbo pulmonis actionem non tam cito ſubigitur, ſed diu propriam retinet indolem, antequam omnes dotes noſtrorum humorum acquirere poſſit; adeoque obſtaculo vel ſtimulo, vel utriſque ſimul febrim auget, uti in Commentariis §. 586. *α*. demonſtratum fuit. Accedit praeterea, quod etiam in ſanis hominibus veſpertino tempore augeatur pulſuum velocitas (*g*); atque ideo omnes morbi, quos aucta circulationis velocitas comitatur, circa noctem ingraveſcunt. Cum autem per morbum diuturniorem atterantur vires, ſimulque impedimentum in pulmone maneat, patet ſatis ratio, quare pulſus debilis ſit & mollis.

§. 835. AT jam factum declarant: 1. Signa praegreſſa (833. 834.). 2. Tuſſis pertinax, ſicca, ad paſtum, motumve aucta; reſpiratio difficilis, parva, anheloſa, ſtrepens, poſt paſtum, & motum aucta; decubitus in unum modo, id eſt in affectum, latus tolerabilis; febricula continua, periodica, a cibo, potu, motu exacerbata cum rubore genarum & labiorum; appetitus proſtratus; ſitis magna; ſudor nocturnus, maxime circa jugulum & frontem; urina ſpumoſa; pallor; macies; debilitas ſumma.

Abſceſſum purulentum haerere in pulmone novimus 1. Dum illa ſigna praeceſſerunt, de quibus actum fuit binis praecedentibus paragraphis. Verum dum adeſt tale malum, ſimul aderunt effectus quidam vel in toto corpore, vel circa locum affectum apparentes, de quibus nunc dicendum erit.

2. Haeret jam vomica in pulmone, pure plena, mole ſua vicina omnia comprimens, adeoque & efficiens, ut veſicularum pulmonalium latera ad ſe mutuo preſſa irritentur continuo; hinc tuſſis pertinax oritur, ſed ſicca, quia nihil de loco affecto educi poteſt, quamdiu nondum ruptus eſt abſceſſus. Licet enim per hanc tuſſim continuam aliquid muci, pulmonis internam ſuperficiem lubricantis, abradatur ſaepius, nihilominus tamen ſicca vocari meretur, quia parca copia & cum moleſtia ſputa prodeunt, nihilque de pure, pulmonem opprimente, educitur hactenus. Cum autem poſt paſtum crudus chylus per pulmonem difficilius tranſeat, etiam in ſanis hominibus, ſi

(*f*) In Prognoſticis ibidem.
(*g*) Schvvencke Haematologia cap. 4. pag. 40.

si copiosior fuerit vel ex indigestili alimento paratus, levem dyspnoeam & febriculam faciens, patet facile inde augeri causam, unde tussis illa oriebatur. Idem verum est, dum corporis exercitiis sanguis venosus accelerato motu versus cor dextrum derivatur, adeoque & majori celeritate per pulmonis vasa, vomicae latentis mole arctata, transprimitur. Imprimis autem tussis illa augetur, dum febricula illa continua periodica, de qua statim dicendum erit, exacerbatur. Unde intelligitur sequens prognosis (h): *Qui autem circa exacerbationes tussiunt, & parum exsudant, maligne habent.*

Respiratio autem difficilis, parva, anhelosa & strepens erit, dum saccus talis pure plenus angustat cavum aëreum pulmonis, ejusque facilem dilatationem ab aëre inspirato impedit; quare autem tunc ingratus in pectore strepitus audiatur, in Commentariis §. 826. explicatum fuit. Respirationis autem difficultatem post pastum aut motum debere augeri, ex ante dictis evidens est.

Cum inflammatio utrumque pulmonem simul obsidet, cita potius & insuperabilis mors exspectanda est (vide §. 827.), quam exitus in suppurationem: unde fere semper abscessus in uno tantum pulmone haeret. Si ergo notabilem magnitudinem habuerit talis vomica, dum aegri in latus sanum decumbunt, premetur mediastinum versus alterum thoracis latus, adeoque angustabitur locus, in quo pulmo non affectus haeret: ergo & ille difficilius dilatari poterit ab aëre inspirato: & cum in altero latere affecto a vomica tumente respiratio jam impedita sit, non poterunt aegri ferre has angustias, & brevi situm corporis mutabunt, donec magis commodum inveniant, qui semper observatur adesse, dum in latus affectum decumbunt. Unde monuit *Hippocrates* (i) sequentia: *Si vero suppuratio fuerit in alterutro latere tantum, & vertere (aegrum) & condiscere oportet in his, num aliquem habeat dolorem in altero latere; & an alterum sit calidius altero, & aegro in latus sanum decumbente interrogare, si quod ipsi pondus desuper impendere videatur. Si enim hoc fuerit, in altero latere suppuratio est, in quo pondus adfuerit.*

Cum autem pulmo inflammatus saepe cum pleura contigua concrescere soleat, uti postea §. 843. dicetur, poterit fieri, ut talis adhaesio impediat, quo minus abscessus pondere suo premat mediastinum, dum aeger in latus sanum decumbit. Verum tunc a distractione partium inter se cohaerentium molesta tensio, imo & saepe dolor satis acutus percipitur ab aegris, unde pariter coguntur in latus affectum decumbere.

Adest simul tunc illa febricula, de qua praecedenti paragrapho dictum fuit, quam hecticam sive habitualem vocaverunt Medici, quia *semper sibi similis, nec invasionem alicujus paroxysmi, nec incrementum, nec vigorem, nec remissionem habet, sic ut se febricitare non percipiat aegrotus* (k). Periodicum tamen harum febrium augmentum agnovit alibi (l) *Galenus*; verum simul probavit, illam exacerbationem non a natura febris hecticae pendere, quae eo-

(h) Coac. Praenot. Num. 114. Charter. Tom. VIII. pag. 858.
(i) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 650.
(k) Galen. de Praesag. ex pulsibus. Lib. III. cap. 3. Charter. Tom. VIII. pag. 281.
(l) De Febribus Lib. I. cap. 12. Charter. Tom. VII. pag. 123.

eodem ſemper tramite pergit, verum ab alimento aſſumto fieri, quod ubi ſubactum & diſtributum eſt, febricula haec denuo ad priſtinum ſtatum redit. Quare autem motu corporis exacerbetur haec febricula, patet ex illis, quae de tuſſis augmento ab eadem cauſa modo dicta fuerunt. De genarum ac labiorum rubore praecedenti paragrapho actum fuit; uti & de ſiti. Cum autem abſceſſu nato in vitali hoc viſcere turbetur totum corpus, febricula illa hectica continua adſit, & a pure attenuato & reſorpto magna degeneratio fiat omnium humorum, non mirum apparebit, & appetitum deleri.

Sudor nocturnus autem fere ſemper pulmonis abſceſſum comitatur; uti etiam & adeſt illis, quibus ſputo purulento conſumitur pulmo. Demonſtratur enim in Phyſiologicis, pulmonis actionem in ſanguinem inter alios uſus & hoc efficere, ut exactiſſima fiat miſcela omnium humorum, & debita denſitas ſanguini concilietur, cruduſque chylus elaboretur in illam perfectionem, quam humores noſtri ſani habent. Chylus autem ſemper levior eſt ſanguine ejuſque ſero, adeoque pulmonis & arteriarum actio compingit chylum & majorem ipſi ſoliditatem, id eſt plus maſſae corporeae ſub eodem volumine, conciliat. Ubi ergo per abſceſſum hic natum debilitatur pulmonum actio, minus firma reddetur ſanguinis compages, & minus accurata omnium ſanguinis partium erit miſcela inter ſe. Lecti ergo tepore dum fovetur tota cutis externae ſuperficies, tenuiſſima ſanguinis pars, per febriculam continuam aucto humorum motu, forma ſudoris exprimetur. Probatum enim fuit alia occaſione in Commentariis §. 753., quod, dum obtinet talis in fluidis noſtris cacochymia, per quam partes minus aſſimilatae nec aequaliter miſtae ſunt, tunc naſcatur facillima in ſudorem proclivitas. Omnia autem haec mala adhuc inde augentur, quod a pure in abſceſſu pulmonis retento, attenuato, & venis reſorpto, illa cacochymia increſcat plurimum, atque in putridam diſſolutionem magis vergat continuo ſanguis. Praecipue autem circa jugulum & frontem ſudor ille apparet, quia abſceſſus pulmonis, liberum ſanguinis per arteriam pulmonalem tranſitum impediens, ſimul etiam prohibet ſanguinis venoſi a partibus ſuperioribus reditum, unde omnia vaſa magis in his locis urgentur, adeoque, caeteris paribus, ſudor hic magis conſpicuus erit, ſaepe in guttas collectus, dum debiliores jam aegri ſunt; & malo ſemper omine, uti in Commentariis §. 741. dictum fuit.

Urina ſpumoſa fere ſemper obſervatur in hoc caſu, ſic ut conquaſſata per plures ſaepe horas ſpumam retineat, cum urina ſana ſpumam, quam valida agitatio excitavit, dimittat ſatis cito: adeoque vel ideo mala habetur haec urina, quod a dotibus urinae ſanae degeneret. Saponacea ſemper urina eſt in ſanis, dum oleum ſalibus ſanguinis acrioribus miſtum in ſaponem mutatur aqua ſolubilem; verum ſimul adeo haec omnia attenuata ſunt in urina ſana, ut non habeat lentorem, qui ſpumoſas illas bullas diu ſuſtinere poſſit. In hoc morbo autem, cum perfecta aſſimilatio humorum deficiat, & per ſudorem diſſlentur mobiliſſimae & fluidiſſimae ſanguinis partes, non mirum eſt, urinam ſic degenerare, ut iners & lenteſcens ſaponaceum lixivium referat. Tamen & in aliis pulmonum morbis, uti v. g. dum lenta viſcida pituita infarctum eſt hoc viſcus, ſimilis urina conſpicitur; unde ex hoc ſolo ſigno non habetur certa diagnoſis pulmonalis abſceſſus, verum cum aliis ſignis

me-

memoratis, si simul talis urina adsit, diagnosin firmat.

Pallorem autem, maciem, & debilitatem summam adesse debere, satis patet ex praecedentibus: solutus enim ob deficientem assimilationem sanguis pallorem facit; sudores nocturni, depascens febricula hectica, prostratus appetitus, maciei & debilitatis summae sunt causae.

Latentis autem in pulmone abscessus signa pulcherrime collegit *Hippocrates* (*m*), & sic descripsit: *At purulentos omnes hisce signis cognoscere oportet: Primum quidem si febris non dimittat, verum interdiu tenuis detinet, noctu vero major, & multi sudores oriuntur, (circa collum & claviculam) (n); tussiendi autem cupiditas illis inest, & nihil effatu dignum exspuunt, oculique cavi fiunt, malasque rubores obsident,* & *ungues quidem manuum adunci evadunt, digiti autem incalescunt, maxime summi, & in pedibus tumores fiunt, & cibos non appetunt, & phlyctaenae per corpus nascuntur.*

§. 836. ID apostema jam factum (835.) exitus habet varios: 1. Suffocat tumore occupante totum pulmonem, vel comprimendo impediente ea, quae adhuc in eo libera. 2. Suffocat subita eruptione puris, vomica in asperam arteriam se exonerante uno cum impetu. 3. Solvitur sputo purulento, liberante, consumente. 4. Solvitur lapsu puris in cava Thoracis, inve mediastini dilatata vacua. Inde tabes, phthisisque varia, empyema fere lethale.

Sequuntur jam varii exitus apostematis pulmonalis, qui singuli considerandi sunt.

1. Ex illis, quae binis praecedentibus paragraphis dicta fuerunt, patuit, abscessum pulmonis, dum fit, & dum factus est, dyspnoeam facere ob impeditam pulmonis explicationem ad liberam respirationem requisitam. Si ergo non rumpatur talis abscessus, neque pus contentum venis resorptum evacuetur aliis viis, vel, per metastasin ad alia loca delatum, pulmonem liberet, patet evidenter, augeri debere hunc tumorem magis magisque, donec tandem post intolerabiles angustias suffocetur aeger. Unde dixit *Hippocrates* (*o*) de hac re agens: *Si vero non possit multo tempore rumpi, neque sponte, neque a medicamentis, contabescit aeger a vehementibus doloribus, & inedia, & tussi, & febribus, & plerumque perit.* Vidit in cadavere hoc morbo defuncti *Celeberrimus Boërhaavius*, unius lateris pulmonem in saccum pure plenum conversum adeo prodigiosae magnitudinis, ut non tantum cor ex situ suo dimoverit, & alterius lateris pulmonem in minimum spatium compresserit, verum etiam diaphragma in abdomen protruserit, & prominere fecerit. Quam horrenda autem mala mortem praecesserint, a tanta distractione harum partium

(*m*) In Prognosticis. Charter. Tom. VIII. pag. 671. (*n*) Coac. Praenot. Num. 402. Charter. Tom. VIII. pag. 875. (*o*) De Morbis Lib. I. cap. 8. Charter. Tom. VII. pag. 541.

tium, facile colligitur. Plura talia exempla apud Obsevatores habentur.

2. Si enim magnus talis abscessus subito sic crepet, ut non parca copia simul pus exeat, tussi tunc educendum, sed uno cum impetu se undatim exoneret in asperam arteriam, illa sic implebitur, ut nulla via supersit aëri inspirando; unde subita mors. Notavit funestum hunc suppuratae peripneumoniae exitum *Aretaeus* (*p*), dicens. *Si vero in pulmonem cum impetu pus prorumpat* (ὁρμήσῃ), *sunt qui suffocantur*, *&* *ob confertam effusionem*, *&* *rejiciendi angustiam*. Alia occasione in Commentariis §.786., ubi de angina, absque ullis signis tumoris externi vel interni, subito lethali dicebatur, aliquot casus enumerati fuerunt, qui huc spectant.

3. Ubi autem abscessus pulmonalis maturus aperitur sic, ut collectum pus in asperam arteriam veniat quidem, verum ob collecti puris copiam minorem, vel angustiorem aperturam sacci illius purulenti, parum simul prodeat, sputo purulento solvitur morbus, sed ancipiti tamen cum eventu. Liberatur enim quidem sic pulmo, & aegri insigne levamen percipiunt, verum tamen ne sic quidem semper inde emergunt: requiritur enim ad sanationem, ut cavum illud, in quo pus haeserit, depuretur, subsidant ejus latera, & consolidentur ad se mutuo. Pulchre hoc monuit *Hippocrates* (*q*) de suppurato pulmonis tuberculo agens: sic enim habet. *Et si quidem quam citissime maturuerit*, *&* *ruptum fuerit*, *&* *sursum vertatur pus*, *&* *totum exspuatur*, *locusque cavus* (κοιλίη), *in quo pus*, *subsidat*, *&* *resiccetur*, *prorsus sanus evadit*. Quo enim diutius clausus manserit locus suppuratus, eo major copia puris colligitur, atque eo magis metuendum, ne retentum pus, mora & calore acrius factum, vomicae continentis latera rodat, consumat, cavum in quo haeret augeat, atque postea evacuato pure difficilior sit depuratio cavi hujus loci & consolidatio; quae tamen ad perfectam sanationem omnino requiruntur. Quin imo, licet & quam citissime rumpatur pulmonis abscessus, nondum tamen omnis metus abest. *Nisi enim penitus resiccari possit*, *sed ipsum tuberculum ex se pus effundat*, *perniciosum id est*: *&* *a capite* *&* *reliquo corpore pituita ad tuberculum defluens putrescit*, *ac pus gignitur ac exspuitur*, *ob quod perit* (*r*): dum nempe omnes fere corporis humores ad hunc locum confluunt, & in pus convertuntur; unde nutrimento suo privatum corpus exsiccatur sensim & contabescit. Quare autem difficilis adeo saepe sit ulcerum pulmonis consolidatio, optime explicuit *Galenus* (*ſ*): *Neque enim citra tussim expurgari possunt*, *illisque tussientibus laceratur locus*. *Itaque quasi per mutuas operas malum illis in orbem redit*; *quae namque lacerata sunt*, *rursus phlegmonen excitant*; *secundo iterum oportet maturari phlegmonen*, *&* *pus expurgari* &c. Simul inde intelligitur ratio, quare quandoque in longum tempus talis morbus, ex peripneumonia natus, excurrat; dum nec depurari satis & consolidari potest purulentus talis saccus, interimque vires sufficiunt, imprimis in juvenili corpore, ut morbum ferant diutius, quotidie pure per sputa rejecto, sed & quotidie renato. Notaverat jam *Hippocrates* (*t*), hunc morbum, nisi cito repurgaretur pulmo, annuum quan-

(*p*) De Causis & Signis Morbor. Acut. Lib.II. cap.1. pag.11.
(*q*) De Morbis Lib.I. cap.8. Charter. Tom.VII. pag.540.
(*r*) Ibidem. (*ſ*) Method. Medend. Lib.V.cap.11. Charter.Tom.X.pag.121.
(*t*) De Internis affectionibus cap.4. Charter.Tom.VII. pag.641.

quandoque fieri, & mutari, & varias subire affectiones. Contigit mihi videre rarum satis casum, qui docet, diutissime tolerari posse hunc morbum, tandem tamen lethali exitu funestum: Consulebat me egregius juvenis, externa specie omnino sanus apparens: cumque morbum celaret de industria, fateor me non potuisse detegere, quid lateret in corpore mali: rogavit autem me, ut sequenti mane illum inviserem, dixitque, quod tunc facile morbum noscerem. Adfui, &, me praesente, in lecto se erigens uncias aliquot puris boni absque multa molestia tussiendo leviter exscreavit, sancteque asseveravit, quod jam per octo annos quotidie magnam copiam puris rejiceret, ad minimum quatuor uncias aequantem pondere, quandoque & majorem longe quantitatem. Minuebatur aliquando puris excreti copia, & fere nihil exspuebat; verum tunc sequi solebat pectoris oppressio, dolor satis acutus in pectore, febris valida; & postquam uno alterove die haec mala passus fuerat, ingentem copiam puris exscreabat, satis tunc olidi, atque iterum satis bene se habebat. Hoc modo acerbam peritissimorum Medicorum prognosin, qui illum tractaverant ita decumbentem, se saepius elusisse narrabat; dumque post aliquot septimanas, suppresso sputo purulento, iisdem cum symptomatibus conflictantem inviserem, & pessima quaevis metuerem, securum me esse jussit, brevi se ab his malis emersurum; atque eventus promissis respondit. Tentavi lacte asinino herbaceo, decoctis herbarum vulnerariarum leniter detergentium potatis magna copia, una cum balsamicis pilulis ex myrrha, olibano, sarcocolla &c., equitatione, victu idoneo, morbum curare; sed in cassum fuerunt omnia, & postquam per novem integros annos, absque insigni corporis colliquatione (vidi enim illum adhuc binis ante mortem septimanis) tantum morbum tulerat, subita morte periisse intellexi. Vidi plures alios, qui morbum hunc per unum alterumve annum tulerunt; verum omnes erant in aetatis flore (*Hippocrates* etiam hoc monuerat) (*u*) & deficiebant tandem. In quibusdam quandoque pessimum foetorem sputorum observavi; tuncque intellexi rationem sequentis Praenotionis (*x*): *Quos suppuratos mitius habentes sputorum graveolentiae sequuntur, illos recidiva occidit.*

Omnia autem, quae ad Prognosin fausti vel infausti eventus pertinent, dum pulmonis abscessus sputo purulento solvitur, accuratissime collegit *Hippocrates* (*y*), & descripsit sequentibus: *Superstites evadunt ex his potissimum, quos febris eodem post ruptionem die dimiserit & qui cibos celeriter appetant, & siti liberati sint; & venter tum exigua, tum compacta dejiciat, & pus album & laeve & ubique ejusdem coloris sit, & a pituita liberum, & citra dolorem & vehementem tussim expurgetur. Sic quidem optime & celerrime liberantur: sin minus, hi, quibus proxima his contigerint. Intereunt vero, quos & febris eodem die non dimiserit, sed quum videtur dimisisse, iterum recalescens appareat; & sitim quidem habuerint, cibos vero non appetiverint, & alvus liquida fuerit, pusque ex viridi pallidum & lividum exspuerint, aut pituitosum & spumosum. Si haec omnia contigerint, intereunt. At quibus ex his quaedam accesserint, quaedam non, illorum quidam intereunt, qui-*

(*u*) In Prognosticis. Charter. Tom. VIII. pag. 658. (*x*) Coac. Praenot. Num. 406. Charter. Tom. VIII. pag. 876. (*y*) In Prognosticis ibidem pag. 653.

quidam etiam multo post tempore superstites evadunt. Verum ex omnibus signis, quae adsunt, tum in his, tum in aliis omnibus, conjecturam facere (oportet).

4. Sequitur alter peripneumoniae suppuratae exitus, dum nempe apostema ruptum pus non effundit in tracheam sed in pectoris cavum; funestus plerumque, cum nullus fere puri hic deciduo exitus pateat, nisi per artem via paretur, thoracis paracentesi instituta. Cum autem pulmo inflammatus vicinis locis accrescat saepius, poterit & tale apostema ruptum in pericardii cavum pus effundere, uti etiam in mediastini cava dilatata. Quomodo mediastinum formetur ex membranae pleurae, utrumque thoracis cavum investientis, duplicata lamella, alia occasione in Commentariis §. 170. 4. dictum fuit; anterius autem sub sterno, & posterius circa thoracis vertebras, distant a se mutuo binae illae lamellae, quae mediastinum constituunt, & membraná cellulosa inter illas locatur facile dilatabilis, unde poterit pus hic effusum miras saepe sibi vias facere. Novimus autem, talem peripneumoniae exitum adesse, si post omnia signa facti abscessus, nullo pure per sputa aliasve vias evacuato, nullaque metastasi facta ad alia loca, subitum levamen aegri percipiant; *quia pus ex angustia in ampliorem locum venit* (z): quod signum & aliis in locis *Hippocrates* (a) habet. Videtur etiam notasse (b), quod quandoque tali abscessu rupto quaedam pars per sputa exeat; longe major tamen puris portio in septum transversum delabatur. Neque multum videtur sperasse in tali casu a puris eductione, quae per thoracis aperturam fit; dicit enim (c): *Si ustus vel sectus fuerit, & pus exeat, confestim sane hoc etiam modo levius habere videtur, progressu tamen temporis ab his, quae in priori dicta sunt, perimitur.* De illis autem signis, quibus cognoscitur, pus effusum in thoracis cavo haerere, partim in *Vulnerum thoracis* historia dictum fuit, partim etiam agendum erit postea in *Capitulo de Empyemate*.

Quam mirabiles autem pus, ex pulmonis abscessu rupto exiens, sibi vias quandoque paraverit, docent Observationes Medicae plurimae, quarum paucas hic notare non inutile credidi. Non autem hic considerabimus illum modum, quo pus in abscessu clauso diutius retentum, attenuatum, venis resorptum, ad varia loca deponitur, vel & variis quandoque viis exit de corpore, de qua re videantur illa, quae ad §. 406. dicta fuerunt; verum tantum hic agemus de illis Observationibus, quae docent, pus vicina loca erosisse, & insolitas sibi parasse vias. In hominis, post peripneumoniam suppuratam defuncti, cadavere inventus fuit pulmo firmiter accretus pleurae & diaphragmati, simulque apparuit, pus, licet & per sputa pars ejus excreta fuisset, erosisse diaphragma & hepar ipsum ad pollicis profunditatem, atque in hoc viscere sinum purulentum fecisse, cujus diameter tres aequaret pollices (d). In alio homine post mortem inventus fuit pulmonis abscessus, cujus pus eroserat contiguum & accretum diaphragma, ipsumque ventriculum, foramine tam am-

(z) Hippocrat. de Morbis Lib.III. cap.15. Charter. Tom.VII. pag.592.
(a) De Morbis Lib.II. cap.16. Ibid. pag.568. & de Morbis Lib.I. cap.8. Ibid. pag.541.
(b) Ibidem. (c) Ibidem.
(d) Medical Essays Tom.I. pag.273.

plo, ut pollicem facile admitteret (e). Huic affinem casum notavit *Jacotius* (f) in muliere, *quae quibusdam ante mortem annis vomitu solebat per intervalla rejicere magnam puris copiam cum defectione animi, vocis privatione, & gravibus aliis symptomatibus, quibus levabatur a vomitu. Mortua & dissecta, ingens vomica in pulmone reperta est.* Tumor ovi gallinacei minoris molem aequans inter cartilaginem ensiformem, & marginem cartilaginis costae ultimae verae & binarum costarum spuriarum superiorum, prominebat, dum tussiebat homo ulcere pulmonali laborans; & post mortem inveniebatur, pulmonis abscessum satis magnum tali loco haerere, ut diaphragma extendere potuerit, & hunc tumorem formare (g). Plura similia apud Auctores probatae fidei occurrunt: modo memorata autem sufficient ad demonstrandum, pus ex abscessu pulmonis rupto effusum, sive rodendo, sive distendendo, partes vicinas, mira mala producere posse.

5. Dum ulcus pulmones ita exedit, ut totus inde habitus corporis consumatur, phthisis pulmonalis adesse dicitur (vide §. 1196.); unde facile patet, pulmonis abscessum in hunc morbum vergere. Verum ulcus hepatis, aliorumque viscerum, pariter phthisin producere potest; uti postea §. 1214. dicetur: cumque ex praecedentibus patuerit, pus in pulmone collectum, vel per metastasin, vel per erosionem, ad alia viscera posse deferri, evidens ratio est, quare phthisis varia exspectari possit, dum suppurata est peripneumonia.

Cum autem pus, rupto abscessu, inter pulmones & pleuram collectum, empyema facit, illud fere semper lethale est. Ubi postea de empyemate agetur, patebit, hunc morbum semper periculosum esse; atque tunc tantum spem salutis superesse, si & satis cito apertura facta pus album, laeve, aequale, foetoris expers, exeat, atque aeger caetera sanus sit (vide §. 1192.). Verum in hoc casu pulmo jam ulcere exesus est, antequam empyema fiat; adeoque patet, parum spei superesse.

§. 837. Alter morbus a peripneumonia fit, si purulenta jam facta inflammatoria materies (832. 833. 834.) intra pulmonales venulas resorbetur, cruori miscetur, in loca quaedam deponitur, unde liberatur pulmo, oneratur pars alia; quae si minus requisita ad vitam, est μετάστασις bona; si vero in hepar, lienem, cerebrum, & similia loca fluxerit, pessima plerumque erit. Hinc fiunt abscessus peripneumonici ad aures, crura, hypochondria.

Alter modus, quo Peripneumonia in alium morbum transit, est ille, qui per metastasin materiae morbosae ad alia corporis loca fit. Ille autem obtinet, quando purulenta jam facta materies inflammatoria, neque excernitur sputo, alvi fluxu, vel urina (vide §. 830.); neque in pulmone collecta accu-

(e) Ibid. Tom. II. pag. 332. (f) Holler. Comment. in Coac. Hippocrat. pag. 27.
(g) Memoires de l'Academie de Chirurg. Tom. I. pag. 717.

accumulatur, & vomicam format, sed intra pulmonales venulas resorbetur, & postea in loca quaedam corporis deponitur. Notandum enim hic est, proprie non fieri bonam & salutarem talem metastasin, dum pus jam in pulmonis substantia collectum haeret, abscessu jam formato; sed tunc tantum, quando materies inflammatoria cocta jam & mobilis quidem reddita est, ut transire possit ex arteriis obstructis in venas, atque puri analogam naturam adepta; interim tamen vasa manserint integra; cum verum pus ex obstructorum vasculorum extremis una cum infarcta materie inflammatoria attritis,& in unum homogeneum liquidum una cum effusis humoribus mutatis, constet. Videantur illa, quae de hac re in Commentariis §.593. dicta fuerunt; uti etiam quae habentur ad §. 830. 2., ubi agebatur de sputis, per quae in peripneumonia educebatur eadem illa materies, quae hic per metastasin ad alia loca corporis abscessus varios facit. Unde etiam, quamvis in textu vocetur *materia purulenta*, tamen allegantur illae paragraphi, in quibus de futura suppuratione, vel incepta tantum agebatur;non vero sequentes,in quibus signa & effectus abscessus jam facti explicantur. Ideo etiam, uti postea ad §. 842. patebit, tunc laudantur illi abscessus, tanquam utilissimi, si cito contingant, ante nonum diem: postea enim justus metus est, abscessum jam revera factum esse in pulmone, cum intra quatuordecim dies formari soleat, uti §. 832. explicatum fuit. Licet autem pus, in vomica pulmonis collectum, venis resorberi, & per metastasin ad alia corporis loca deponi posset, hoc facto tamen maneret ulcerosa in pulmone diathesis, qua brevi novum pus colligeretur in eodem loco; adeoque non magna utilitas a tali metastasi exspectanda foret. Ubi vero, nondum facto abscessu, materies inflammatoria subacta jam & mobilis in venas transit, & sanguini miscetur, atque postea ad alia loca corporis deponitur, poterit liberari pulmo, & liberatus integritate illa gaudere, quam in sanitate habuerat. Ob eandem causam damnantur illi abscessus §. 842., si sputo jam purulento facto prodeant; atque notatur simul, quod tunc illud levamen non adferant; quia nempe tunc tantum pulmonem liberant a pure nunc praesenti, manente tamen causa, quae brevi simile pus regenerabit. Haec praemittenda videbantur, ut melius intelligi possent reliqua, quae circa hos abscessus notanda erunt in sequentibus.

Liberatur ergo in hoc casu pulmo, & oneratur alia corporis pars, versus quam abscedit morbosa materia, quae prius in pulmone sedem fixerat. Alia occasione in Commentariis §. 402. dictum fuit, abscessus vocabulum varia significatione apud Veteres Medicos usurpatum fuisse; simulque tunc notatum fuit, illos bifariam divisisse abscessus, nempe in illos, qui per effluxum (κάτ' ἔκρεν), & alios, qui per decubitum (κάτ' ἀπόθεσιν) materiae morbosae in quasdam corporis partes fiebant. Cum autem per effluxum materiae morbosae integre liberetur corpus, per decubitum vero in alias partes tantum fiat mutatio in alium morbum, merito priores abscessus meliores, posteriores vero minus commodos dixit *Galenus* (*h*); tuncque tantum bonos esse voluit, si & in partes a loco prius affecto remotissimas, easdemque minus principales, decumberent. Satis enim patet, faustum vel infaustum talis abscess-

(*h*) In Commentar. 3. in Lib. I. Epidem. Hippocrat. Charter. Tom. VIII. pag. 85.

scessus eventum pendere a loco, quem morbi materia, pristina de sede mota, occupat. Si enim in hepar, lienem, cerebrum &c. fluxerit, pessima quaevis erunt exspectanda: in cerebro enim subitam plerumque mortem faciet; in aliis visceribus purulentas vomicas, quae vix, vel saltem difficillime, curari poterunt, nisi bona fortuna materies ad haec loca delata cito expellatur de corpore. Ad aures autem, crura, hypochondria tales abscessus peripneumonici imprimis observantur; de quibus singulatim agendum erit.

Primo jam sequenti paragrapho enumerabuntur illa signa, quae docent, peripneumoniam in tales abscessus vergere. Deinde considerandum erit, quibus indiciis detegi possit locus corporis, versus quem metastasis illa vergit. Ultimo tunc videbimus, quaenam requirantur, ut illi abscessus salutares sint.

§. 838. TAles abscessus futuros esse declarat: 1. Observatio signorum peripneumoniae non pessimae (833. 834.), cum febre non vehementi, nec maligna, tamen continua; cum dolore thoracis, anxietate, gravitate, dyspnoea, non pessimis; sine signis resolutionis (830.). 2. Si cum his pulsus multum vacillans, omni modo, assidue. 3. Dolores, rubores, calores, tensiones, circa loca dicta (837.).

Imprimis autem sollicita attentio requiritur, ut praevideantur futuri abscessus, ne horum ignarus Medicus importuno artis molimine turbet quandoque futuram brevi, vel jam inceptam, materiae morbosae metastasin; simulque, his praevisis, ad loca, quae critici tales abscessus absque periculo occupare possent, applicentur talia, quae faciunt, ut eadem loca minus resistant, & pulsus trahant, uti postea §. 860. dicetur.

1. Levissimae peripneumoniae, & quae cum securissimis signis incedit, benigna resolutio absque ulla evacuatione materiae morbosae, vel ejusdem metastasi ad alia loca, exspectari poterit; pessimae vero, & vehementissimis symptomatibus stipatae, exitus in sanationem vix sperari poterit: unde patet, exitum peripneumoniae in alium morbum tunc tantum exspectandum esse, quando nec benigna penitus, nec acerrima tamen, observatur, sed medio inter bina haec extrema modo incedit;

Febris tunc adest, nec vehemens adeo, nec malignis symptomatibus stipata, sed continua tamen, quia nondum subacta est morbi materia. Omnia autem symptomata, quae solent comitari hunc morbum, manent; sic tamen ut intensitate nimia fatalem non minentur exitum. Cognoscimus ergo ex his omnibus, materiam inflammatoriam pristinam hactenus sedem occupare, interimque per febrim continuam boni moris subigi & coqui (vide §. 587.); sicque optime ad excretionem vel metastasin disponi. Ubi tunc simul nulla signa adsunt resolutionis, neque in sputis, alvo excretis, aut urina (vide §. 830.) apparent illa signa, quae docent, materiam morbi per febrim subactam & mobilem redditam moliri exitum per has vias, summo jure exspectatur metastasis ad alia loca. Quae omnia signa accurate collegit *Hippocra-*

tes

tes (i), dicens: *Si febris detineat, neque dolor sedatus sit, neque sputum ex ratione procedat, neque biliosae alvi dejectiones sint, neque solutu faciles, neque sincerae fiant, neque urina admodum multa, & crassa & copiosum habens sedimentum; observatur autem superstes futurus ab omnibus reliquis salutaribus signis; his oportet tales abscessus futuros sperare.*

2. Designat enim talis pulsus, materiam morbosam subactam jam & mobilem una cum sanguine per vasa fluere; adeoque, nisi subita appareat evacuatio illius materiae, abscessus exspectandus erit. Notandum enim, reliqua signa bona cum tali pulsu concurrere in hoc casu; aliter enim cum pravis signis pulsus multum vacillans omni modo & assidue mortem significaret potius. Cum enim jam pristinam sedem dereliquerit morbi materia, minuetur obstaculum liberum sanguinis transitum per pulmonem impediens, adeoque pulsus reddetur amplior & plenior (vide §. 830. 2.), licet vacillet assidue. Hinc monuit *Galenus* (k) sequentia: *Verum tamen si cum vehementia pulsus fiat aliqua ordinis perturbatio, sive aequali sive inaequali existente vehementia, quum & apparuerint signa coctionis, sperandum est, aliquam crisin futuram, & magis, si adhuc alia crisis signa fiant.* Videantur & illa, quae de perturbationibus criticis in Commentariis §. 587. & §. 594. habentur.

3. Omnia enim haec docent, materiam morbi solutam, & cum sanguine per vasa motam, deponi versus loca, quae jam dolent, rubent &c. adeoque tunc perfecta cognitio criticae talis metastasis habetur. Unde dixit *Hippocrates* (l), uti jam in Commentariis §. 587. monitum fuit: *Quibuscunque ex morbis resurgentibus aliqua pars doluerit, illic abscessus oriuntur.*

§. 839. ILlos vero futuros circa Crura scimus, si 1. Signa futurorum abscessuum (838.) adsint. 2. Si simul cum iis signa sint levioris inflammationis ad hypochondria.

Videtur *Hippocrates* inter illos abscessus, quibus peripneumonia solvitur, reliquis praetulisse illos, qui circa crura fiunt. Dicit enim (m): *At abscessus, qui ad crura fiunt in peripneumoniis tum vehementibus, tum periculosis, omnes quidem utiles.* Illi autem futuri praevidentur.

1. De his dictum fuit.

2. Soluta enim quidem fuit morbi materies & mobilis reddita, interim tamen tales dotes retinuit, ut cum reliquis humoribus per vasa moveri nequeat, absque turbatione aequabilis circulationis; unde vel expelli de corpore debet, vel ad alia loca deponi, uti dictum antea fuit. Duplicem autem viam affectare hanc materiem monuit *Hippocrates* (n), versus superiora nempe vel inferiora corporis. Dum ergo per aortae descendentis ramos cum sanguine movetur haec materia, magna ejus pars per coeliacam & mesenteri-

(i) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 654.
(k) De Praesagit. ex puls. Lib. II. cap. ultimo Charter. Tom. VIII. pag. 276.
(l) Aphor. 32. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 153.
(m) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 656. (n) Ibid. pag. 655.

tericam utramque feretur per viſcera chylopoietica, atque inde in venam portarum delata per hepatis anguſtias tranſire debebit; ubi, caeteris paribus, difficilior ſemper humorum tranſitus eſt, dum ſanguis venoſus, abſque cordis impellentis auxilio, per convergentium canalium anguſtias tranſprimi debet. Non mirum ergo apparebit, ſi inde fiant obſtacula circa haec loca, atque levioris inflammationis ſigna. Sive jam haec illius ſymptomatis obſervati genuina cauſa ſit, ſive alia forte minus cognita, ſufficit Medico noviſſe, quod inde praeſagium habeatur futuri circa crura abſceſſus. Levioris autem inflammationis ſigna tantum eſſe debent, & cito iterum evaneſcere; ſi enim manerent, potius metuendum foret, in hepate accumulari materiam morboſam, longe majori cum diſcrimine. Sollicite hoc notavit *Hippocrates* (*o*), dicens, tunc exſpectandos eſſe circa crura abſceſſus, *Si circa hypochondria aliquid inflammatorii adfuerit* (ἄν περὶ τὰ ὑποχόνδρια τȣ̃ φλέγματος τι ἐγγίνεται). Recte autem monuit *Galenus* (*p*) per τὸ φλέγμα non intelligi hic pituitoſum humorem, ſed inflammationem; atque antea in Commentariis §. 69. monitum fuit, hoc ſenſu illud vocabulum quandoque accipi. Confirmatur hoc ulterius alio *Hippocratis* loco (*q*), ubi eadem circa futuros abſceſſus in Peripneumonia legitur prognoſis, & φλεγμονὴ loco τȣ̃ φλέγματος habetur.

§. 840. SEd futuros circa Aures ſcimus, ſi 1. Signa adſint (838.) 2. Mollia ſimul hypochondria.

Abſceſſus illos circa aures natos, tam in morbis, quam in ſecunda valetudine, *Parotides* vocari, antea in Commentariis §. 416. probatum fuit; & plura alia circa hos abſceſſus notanda in Commentariis §. 741. dicta fuerunt. Tunc autem fieri abſceſſus verſus ſuperiora conſtat, ſi ſigna generalia futurorum abſceſſuum adfuerint, & *Hypochondrium molle & doloris expers apparuerit; & quum difficultas ſpirandi, per aliquod tempus facta, citra aliam evidentem cauſam quieverit* (*r*). Novimus enim ex his ſignis, morbi materiam locum mutaſſe; neque evacuatam tamen eſſe, nec verſus inferiores partes vergere, adeoque nihil ſupereſt, niſi ut ſuperiora petat, atque ſolenni naturae, morbos per metaſtaſin ſanantis, ritu, in parotides glandulas deponatur. Verum quidem eſt, in morbis quandoque & parotides naſci, licet & ſimul hypochondria afficiantur, ſed tunc ſemper periculoſae ſunt, cum notent, tantam materiae morboſae copiam eſſe, ut haec loca illam capere nequeant; vel ſaltem non ſuccedere ſalutare illud naturae molimen, quo ad loca innoxia materiam morbi deponere tentabat, ſed viſcera ſimul eadem ſaburra gravari. Unde parotides ex doloribus hypochondriorum emergentes malignas eſſe dixit *Hippocrates* (*ſ*); & paulo poſt (*t*) monuit: *Anxietatem in hypochondrio ſentientibus tumores circa aures ortos, mortem inferre*.

§.841.

(*o*) Ibidem. (*p*) Comment. 2. in Prognoſtic. ibidem.
(*q*) In Coacis N. 395. Charter. Tom. VIII. pag. 874.
(*r*) In Prognoſticis Charter. Tom. VIII. pag. 655.
(*ſ*) Coac. Praenot. N. 285. ibid. pag. 868. (*t*) Ibid. N. 303. pag. 869.

§. 841. AD hepar verti novimus, si 1. Signa sint (838.). 2. Dolor manens in hepate, cum urina subictericea, colore subflavo cutis. Hinc saepe, vomica hepatis nata, pessima mala.

Dictum fuit §. 839., materiam morbi, dum versus inferiores corporis partes tendit, ad hypochondria levioris inflammationis signa producere; adeoque patet, aliquem metum esse, ne per haec viscera difficilius transiens in illis colligatur, & abscessus formet. Imprimis vero in hepate ab hac causa abscessus metuitur ob rationes tunc dictas. Novimus autem, tunc ad hepar verti materiam, si, post signa generalia futurorum abscessuum praegressa, dolor in hepate percipiatur, non evanidus cito (uti fit, dum circa crura oriuntur abscessus), sed manens. Reliqua indicia abscessus hic formandi sumuntur a laesionibus illarum functionum, quae huic visceri propriae sunt, secretionis nempe & excretionis bilis. Obstructo enim aut inflammato hepate, bilis in sanguinem regurgitat, & cutim flavo colore, uti & urinam, tingit; de qua re pluribus agendum erit *in Capitulo de Hepatitide.* Nisi autem materia inflammatoria, sic in hepar delata, per ductus excretorios venae portarum viam inveniat, atque in intestinorum cavum delapsa per alvum expellatur, vel in venam cavam redux ad alia loca minus periculosa deponatur, aliisve viis de corpore exeat, vomicam hepatis faciet, a qua raro emergunt aegri, uti postea demonstrabitur §. 936. & sequentibus. Uti jam ad hepar talis metastasis fit, sic & facile concipitur & ad alia viscera idem fieri posse: laesio functionum lucem dabit ad detegendam partem affectam; & pro diversitate viscerum, in quae materia haec decubuit, variabit Prognosis. Soli ergo laudabiles sunt abscessus, qui ad partes exteriores fiunt: atque Observatio Medica docuit, illos plerumque ad parotides, vel crura fieri; raro, vel nunquam, ad alias corporis partes in hoc morbo.

§. 842. ABscessus illi (839. 840.) si levant pulmonem, si tollunt febrim, si purulenti, manantes, fistulosi manent, si satis cito, ante nonum diem, contingunt, semper salutares: verum, si sputo jam purulento, nec magis flavo, sine levamine dicto, nascuntur, mali: at, si jam nati evanescunt, crudo morbo, peripneumonia redeunte, omnino lethales sunt.

Ex illis, quae ad §.587. de crisi, & criticis evacuationibus, & abscessibus dicta fuerunt, constitit, quandoque naturam in morbis talia quidem moliri; neque tamen semper perficere, sive ob virium decumbentis imbecillitatem, sive materiae morbosae malignam aut contumacem indolem, aut medentis errorem &c. hoc contigerit. Expedit ergo illa novisse signa, quae docent, an ab abscessibus salutaris effectus exspectandus sit, nec ne: de quibus tunc agendum erit.

Primum signum bonorum abscessuum est, si levant pulmonem. Cum

enim in abſceſſibus illis colligi debeat illud morboſum, quod paulo ante in pulmone haerens peripneumoniam fecerat, patet ſatis, ilico, dum apparent, pulmonem levari debere. Illud autem levamen cognoſcitur ex reſpirationis emendatione, & pulſu ampliore & pleniore reddito; uti patet ex illis, quae ad §. 830. 2. dicta fuerunt. Patet autem ſimul, febrim debere tunc tolli, vel ſaltem inſigniter minui; dum illud, quod obſtaculo aut ſtimulo febrim fecerat, coctum & ſubactum non tantum eſt, verum etiam locum prius affectum deſeruit, & ab humorum circulantium conſortio ſeparatum in parte minus periculoſa colligitur. Cum autem integra depuratio ſanguinis a materia illa morboſa, quae cum illo movetur per vaſa, requiratur per has vias, conducet, ut copiam purulenti humoris fundant, & aliquamdiu aperti maneant tales abſceſſus, fiſtuloſi utcunque, ob novam continuò huc delatam materiam, quae impedit, ne cito latera cavi abſceſſus contigua fiant & uniantur inter ſe. Unde dixit *Hippocrates* (u): *Quibuſcunque ex peripneumonicis morbis abſceſſus fiunt circa aures, et ad inferiores partes ſuppurantur, et fiſtulam faciunt* (καὶ συριγγῶνται), *hi ſuperſtites evadunt.*

Praeterea requiritur, ut illi abſceſſus ſatis cito fiant, ante nonum diem: ſi enim ſerius fiant, metus eſt, vomicam jam in pulmone formatam eſſe, ex qua reſorptum pus quidem ad alias partes deponi, & abſceſſus facere, poſſet, verum tamen tunc maneret ulceroſa jam diatheſis in pulmone praeſens, quod ſemper periculoſum eſt. Videantur illa, quae ad §. 837. de hac re dicta ſunt. Ex omnibus his ſalutares abſceſſus praevidentur.

Contra vero mali & inutiles ſunt illi abſceſſus, ſi abſque pulmonis levamine appareant: ratio ex modo dictis patet. Suſpectus etiam talium abſceſſuum ortus eſt, ubi ſputum jam purulentum eſt, nec magis flavum. Dictum fuit in Commentariis §. 830. 2. de ſputo laudabili, quo abſque alio morbo ſequente ſanabatur peripneumonia; tuncque notabatur, illud primo flavum cum pauco ſanguine miſtum eſſe, & deinde in album blandum cito mutari; quod tunc puri ſimillimum quidem eſſe demonſtratum fuit, neque tamen abſolute puris nomen mereri; cum ſoluta quidem & cocta fuerit inflammatoria materies, interim tamen vaſculorum, quibus infarcta haeſerat integritas manſerit. Quamdiu ergo flavum eſt illud ſputum, nondum incepit naſci vomica in pulmone; verum ubi jam procedente morbo purulentum fieri incipit, neque tamen adeo libere & tanta copia prodit, ut hac via levari poſſit morbus, vomicae natae, vel naſcentis ſaltem, juſtus metus eſt, tuncque minus boni ab abſceſſibus exſpectatur. Unde pulchre monuit *Hippocrates* (x), *Optimos eſſe abſceſſus, qui fiunt dum ſputum jam in mutatione eſt* (τοῦ πτύελου ἐν μεταβολῇ ἤδη ἐόντος) dum nempe ex flavo in album incipit mutari, neque tamen omnino purulentum adhuc eſt. Mox autem ſubjungit ſequentia: *Si enim tumor et dolor oriantur, dum ſputum ex flavo puri ſimile fit* (πυώδεος enim vocat non πύον abſolute), *ac foras prodeat, ita ſecuriſſime et homo ſuperſtes evadet, et abſceſſus citra dolorem citiſſime ſedabitur.* Blandam enim, mobilem, & rite excoctam morbi materiam haec omnia indicant.

(u) In Prognoſticis Charter. Tom. VIII. pag. 653.
(x) Ibidem. pag. 656.

dicant. Notandum autem est, quod saepe sputa quaedam prodeant, licet critici tales abscessus brevi jure exspectentur; sed non tanta copia, ut morbi materiae excernendae sufficiant, sed tantum indicium dent, quo usque materia morbi mutata & cocta fuerit. Unde *Hippocrates* (*y*), dum signa futurorum abscessuum recenset, non dixit, nulla prodire sputa tunc, sed tantum non prodire *secundum rationem* (κατὰ λόγον); id est, non tali copia, ac requiritur, ut hoc modo materiae morbosae expulsio sperari possit. Atque ideo etiam non dixit (*z*), urinam nullum sedimentum habere, sed non prodire admodum multam & crassam &c. Quod autem, etiam illo tempore, dum abscessus jam proruperant, ad sputa & urinas attenderit *Hippocrates*, & ex illis praesagia hauserit, patet evidenter ex alio loco (*a*), ubi sequentia habentur: *At si sputum non probe excernatur, neque urina bonum sedimentum habere videatur, periculum est, claudum fieri articulum, aut multum molestiarum exhibiturum.*

Ubi vero illi abscessus jam nati evanescunt, summum periculum est. *Judicatoria enim non judicantia, partim lethalia esse, partim difficilis judicii*, antea in Commentariis §. 741. notatum fuit. Manet enim materia morbosa in corpore, & versus interiora recurrens pristinam iterum sedem occupat, sicque lethalem fere semper peripneumoniam producit, vel & ad alia viscera deponitur periculosa admodum metastasi. Unde *Hippocrates* (*b*) monuit: *Si vero dispareant abscessus, & recurrant, sputo non prodeunte & febre obsidente, grave: periculum enim est, ne deliret & intereat homo.* Ubi notandum, quod dixerit, *sputo non prodeunte*; sic enim indicare videtur, quod, recurrente abscessu critico, spes aliqua supersit, evacuari posse materiam per sputa, quae prius abscessum fecerat. Hoc videtur confirmari & alio textu (*c*): *Tussiculae cum sputatione parotidem evacuant.* In *Coacis* (*d*) autem loco ἀπαλλάσσει legitur λαπάσσει, quod *emollire* significat, atque eodem fere redit; cum turgens abscessus, minuta materia distendente, flaccidus & mollior reddatur. Ita etiam in Commentariis §. 587. & §. 593. notatum fuit, urinam multam, crassam & albam ab abscessu critico liberare aegros. Periculosum ergo semper est, si abscessus jam nati evanescant; & omnino lethale, si nulla alia evacuatio, statim succedens, educat de corpore morbosam materiam.

§. 843. DEfinit iterum morbus hic in tumorem callosum, scirrhosumve pulmonis; si materies, & conditiones (392.) concurrunt: inde tota vita difficilis, erecta, tussiculosa respiratio, post pastum motumque aucta, sine signis latentis vomicae descriptis (835.); inde adhaesio pulmonis ad pleuram.

Sequitur jam alter inflammationis exitus; dum nempe materies inflammatoria neque solvitur benigna resolutione, neque attenuata & mobilis red-

(*y*) Ibid. pag. 654. (*z*) Ibidem. (*a*) Ibid. pag. 656.
(*b*) Ibid. pag. 657. (*c*) Prorrhetic. Lib. I. Charter. Tom. VIII. pag. 807.
(*d*) N. 205. ibid. pag. 863.

dita per sputa, urinas &c. expellitur, vel per metastasin ad alia loca corporis deponitur, aut suppurando separatur, sed manet vasis infarcta, & cum illis concrescit in tumorem callosum vel scirrhosum. Callum vocari partis membranaceae increscentem molem, una cum duritie & insensilitate, ob vasa inter se concreta, alia occasione in Commentariis §.112. 1. vidimus. Quamvis autem scirrhi praecipue circa loca glandulosa oriantur, tamen & scirrhosas male curatae inflammationis reliquias etiam in aliis corporis locis observatas fuisse, constat ex illis, quae ad §. 485. dicta fuerunt. Lentior & atrabilaria sanguinis cacochymia tali malo originem dare poterit; uti etiam dum in hoc morbo sic languet vitalis humorum impetus, post repetitam saepius venae sectionem v. g., ut nec solvendae & expellendae materiae inflammatoriae, neque per suppurationem separandae, sufficiat. Scirrhosos pulmones aliquoties vidi in cadaveribus; & plurima hujus rei exempla in Historia Medica habentur. Pulmonis lobos adeo induratos fuisse, ut tophos lapideos referrent, refert *Schenckius* (*e*). Memorabilis etiam scirrhosi pulmonis casus memoratus fuit ad §. 797., ubi de angina scirrhosa agebatur.

Ubi autem notabilis pars pulmonis in scirrhum vel callum induruit, patet satis, illum ab aëre inspirato explicari non posse; cum pars illa indurata cedere nequeat, & mole sua angustet vicina loca; adeoque difficilis erit respiratio, erecta tantum fere cervice peragenda, unde Ortopnoea vocatur: simulque, dum majori molimine pulmonem explicare nituntur tales homines, dura & callosa haec pars vicinis affricata molestam & siccam tussiculam facere solet. Omnia autem haec mala augentur, ubi post pastum crudus & copiosus chylus per pulmonem minus jam explicabilem transire debet; uti etiam dum per motum corporis acceleratur sanguinis per pulmonem transitus. Quam difficilis autem scirrhi curatio sit, etiam in externis corporis partibus, ubi omnia artis adminicula immediate loco affecto applicari possunt, antea in scirrhi historia vidimus. Unde patet ratio, quare semel natum hoc malum tota vita maneat, & enarrata symptomata producat. Callosae talis in pulmone duritiei jam meminit *Hippocrates* (*f*), notavitque sequentia: *Atque interceptis a callo transitibus, velox & difficilis spiratio corripit; quum hi spiritum neque per hanc viam emittere, neque facile attrahere queant. Ex talibus sane hi morbi oriuntur, quales sunt asthmata & tabes siccae.*

Novimus autem tale malum adesse, si post peripneumoniam memorata symptomata supersint; interimque nulla signa (vide §. 835.) latentis in pulmone vomicae adsint. Vomica enim, collecto pure turgens, pariter difficilem respirationem, &, post pastum vel motum corporis, malorum augmentum facit. Verum vomica quotidie mole augetur, donec crepet; scirrhosa vero pulmonis durities diu in eodem statu manet, adeoque satis evidens ejus mali Diagnosis haberi poterit.

Verum etiam a pulmonis inflammatione praevidetur ejus adhaesio ad pleuram. Tenuissimus enim halitus, ex minimis arteriolis, in pulmonis & pleu-

rae

(*e*) Lib. II. pag. 229.
(*f*) Lib. de Ossium natura cap. 8. Charter. Tom. IV. pag. 6.

rae superficie hiantibus, expirans, impedit, ne contiguae sibi mutuo hae partes concrescant: ubi vero inflammatur pulmonis vel pleurae pars, illa sicca & imperspirabilis redditur, unde facilis concretio. Numerosissimae Observationes confirmant, post pleuritidem & peripneumoniam tales concretiones pulmonis cum pleura inveniri. In bobus (quod animalium genus frequentissime hoc morbo corripitur, qui a rusticis nostris *het longevuur* vocatur) laniones toties inveniunt pulmonem pleurae validissime accretum esse, atque repetitis experimentis certi sunt, talem morbum tunc praegressum esse. Quin imo & in exterioribus partibus horum animalium concretio membranarum ad se mutuo observata fuit a talibus causis, quae inflammationi producendae sunt aptissimae. Talem morbum descripsit *Columella* (g) sequentibus: *Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cum pellis ita tergori adhaeret, ut apprehensa manibus deduci a costis non possit. Ea res non aliter accidit, quam si bos aut ex languore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciendo refrixit, aut si sub onere pluvia madefactus est.*

Cum autem pulmo & inspirationis & expirationis tempore contiguus maneat semper pleurae pectoris cavum cingenti (*h*), & pulmonis expansionem per aërem inspiratum comitetur semper similis pectoris dilatatio, videtur admodum probabile esse, pulmonis adhaesionem ad pleuram non semper magnam molestiam facere. Risit hinc Medicos *Helmontius* (*i*), dum Asthmatici repente suffocati cadaver incidentes subitae mortis causam statuerent, quod pulmonis *lobus dexter pone pleurae adnatus erat*. Testatur autem, quod milites repente caesos dissecuerit, ut in rei veritatem inquireret, atque viderit, *pulmonem retro costis adnatum, benevalentibus, quosque nulla antea presserat difficultas spirandi: caeteros inter velocissimus quidam Hybernus, a pedibus Marchionis de VVinchestrae, pugione enectus, dissectusque, utrumque pulmonis lobum costis adnatum ostendit.* Negari nequit, in plurimis cadaveribus inveniri aliquam adhaesionem pulmonis cum pleura, licet inde nullam fere molestiam perceperint homines, dum viverent. Interim tamen, si pulmo pro maxima parte pleurae accreverit, & imprimis illi ejus parti, quae mediastinum facit, & pericardium tegit, videtur utcunque impediri debere alterna pulmonis dilatatio & contractio, quae ad liberam respirationem requiritur. Sic *Peyerus* (*k*) in cadavere adolescentis, qui a puero spiritum difficiliorem traxerat, imprimis cursu exercitatus, invenit pulmonem dextri lateris pertinaciter & pleurae, & diaphragmati, & pericardio adnatum: sinister autem pulmo liber a pleura erat, sed pericardio tamen ac septo transverso affixus. Plura similia exempla habet *Bonetus* (*l*), quae modo dicta confirmant. Neque dissimulandum tamen est, quod *Diemerbroeckius* (*m*) invenerit in cadavere suspensi furis pulmonem in utroque latere non tantum pleurae, sed & toti mediastino & diaphragmati adeo firmiter accretum, ut non sine dilaceratio-

(*g*) Lib. VI. cap. 13. Auctor. rei rustic. p. 582.
(*h*) Vide H. Boërh. Instit. Medic. §. 606. 607.
(*i*) In Capitulo *Asthma & Tussis* §. 46. 47. pag. 293.
(*k*) Parergo 3. cap. 6. pag. 145. &c.
(*l*) Sepulchret. Tom. I. Lib. II. Sectio I. pag. 508. 509. 510. &c.
(*m*) Diemerbroek. Anatom. Lib. II. cap. 13. pag. 308.

ratione avelli poſſet. Interim optime ſanus vixerat, abſque ulla reſpirandi difficultate.

§. 844. TAndem, ſi bronchialis arteria, vel & pulmonalis vehementiſſima inflammatione (388.) corripitur a cauſa interna, vel externa (824.), brevi naſcitur gangraena, & inde cito ſphacelus ob copiam, motumque cruoris, & ob motum aſſiduum viſceris tenuiſſimi. Id futurum docent: 1. Signa violentiſſimae peripneumoniae (826.), nullo caſu, nec arte ſedata. 2. Debilitas ſumma, cita, pulſu ſe inprimis manifeſtans. 3. Frigus extremorum. At jam natam ſcimus, ſi haec praegreſſa, ſputa ichoroſa, tenuia, cinericea, livida, atra, foetida. Inde autem cita mors.

Sequitur jam ille inflammationis exitus, quo in partis affectae gangraenam terminatur. Vehementiſſimas inflammationes gangraenam minitari, & quibus indiciis illud futurum noſci poſſit, in Commentariis §. 388. explicatum fuit. Ubi ergo a cauſis §. 824. enumeratis validiſſima pulmonis inflammatio nata fuit, brevi fiet gangraena, dum abolito vitali influxu ſanguinis per arterias, effluxu per venas, pars mollis corporis in mortem tendit: gangraena vero nata cito mutabitur in ſphacelum, ſive mortem perfectam partis, de quibus vide §. 419. Ratio horum patebit, ſi conſiderentur ſequentia.

Arteria pulmonalis & bronchialis, per omnem hujus viſceris ſubſtantiam diſperſae, minimos & tenerrimos ramos diſtribuunt, qui in valida pulmonis inflammatione pro maxima parte obſtructi ſuſtinere debent omnem impetum, quo cor dextrum urget ſanguinem in pulmonaris arteriae truncum, & cor ſiniſtrum in bronchialem arteriam. Summum ergo diſcrimen eſt, ne tenerrima haec vaſcula rumpantur ſubito, unde gangraena fiet (vide §. 388.). Augetur periculum, quia pulmo inflammatus quieſcere nequit, ſed alternis vicibus dilatatur & contrahitur, quamdiu vita durat: quin imo tanto fortius ſummo reſpirationis molimine agitatur pulmo, quo pejor morbus eſt. Praeterea demonſtratur (*n*), aërem inſpiratum inſervire, ut refrigerium fiat ſanguini, ob rapidum motum per pulmonalem arteriam calidiſſimo, animalque ſanum, hoc aëris refrigerio deſtitutum paucis minutis, mori, & horrenda putredine ſubito nata intolerabilem ſpirare mephitin. Verum validam inflammationem ingens aeſtus comitatur; & turgentibus vaſis inflammatis minuitur ſpatium aëri inſpirando, adeoque longe minus refrigerium exſpectari poterit. Patet ergo, concurrere in vehementiſſima pulmonis inflammatione omnes cauſas, quae ſubitam partis affectae mortem, & citam putredinem, efficere valent. Cognoſcitur autem ille morbi hujus exitus futurus ex ſignis ſequentibus.

1. Signa haec omnia §. 826. enumerata fuerunt. Si jam ſimul nulla evacuatione critica, vel metaſtaſi, nullove artis molimine levatus fuerit morbus, novimus certo gangraenam pulmonis inſtare.

2. Ro-

(*n*) Vide H. Boërh. Chem. Tom. I. pag. 275.

2. Robustissimus enim homo, acutissima peripneumonia correptus, statim tam debilis fit, ut nequidem manum attollere possit. Quando §. 660. de Debilitate, tanquam symptomate Febrili, agebatur, demonstratum fuit, illam sequi impeditum influxum & pressionem liquidi nervosi in musculos. Verum ut ille influxus & pressio fiant, requiritur libera actio omnium vasorum, quae cerebri fabricam constituunt. In vehementissima vero peripneumonia omnis fere sanguis inter cor dextrum & fines pulmonalium arteriarum colligitur, atque simul impeditur liber reditus sanguinis venosi ab encephalo (vide §. 826.), unde cerebrum comprimitur: simulque cor sinistrum, nullum fere sanguinem accipiens, per carotides & vertebrales debitam copiam versus encephalon pellere nequit; adeoque concurrunt efficacissimae debilitatis causae. Simul autem ex dictis intelligitur, quare in pulsu se haec debilitas imprimis manifestet.

3. Cor enim sinistrum tantam copiam sanguinis non recipit, ut ad extrema corporis usque una cum sanguine calorem propagare possit; unde frigus extremorum in peripneumonicis merito pro funestissimo signo habetur.

Ubi vero gangraena jam occupat pulmonem, similes degenerationes fiunt, ac §. 388. & 427. memoratae fuerunt. Notatum enim tunc fuit, si locus inflammatus in gangraenam transeat, liquida putrescere, ichorem effusum sub epidermide in bullas colligi, cinericeum, pallidum, fuscum, atrum tandem fieri colorem, partemque sic affectam in putridum tabum diffluere. Sputa tunc educta similes omnino dotes habent, atque citissime omnia, quae jam emortua sunt, in putredinem vergunt, ob calorem ingentem, & aëris liberum accessum. Simul autem patet, nihil fere spei superesse, dum vitale hoc viscus gangraena correptum est, adeoque citam mortem instare. Videantur illa, quae in Commentariis §. 432., ubi de gangraena viscerum agebatur, circa hanc rem notata fuerunt.

§. 845. HAs Peripneumoniae mutationes (830. 832. 836. 837. 843. 844.) docet observatio historiae morbi, cadaverumque inde defunctorum incisio.

Tota morbi historia praegressa docuit, peripneumoniam esse veram inflammationem pulmonis; adeoque & communes omnis inflammationis exitus hic expectandi erunt. Praeterea fidelibus Observatis constitit, per metastasin materiae morbosae ad alia corporis loca novos morbos fieri ex peripneumonia; & vario quidem successu, prout ad haec illave corporis loca fuerit facta haec metastasis. Verum & cadaverum hoc morbo defunctorum incisio omnia haec confirmavit; uti pluribus exemplis antea allegatis constitit, & apud *Bonetum*, aliosque videri potest.

§. 846. UNde evidens est, illum morbum, quem vetustas hoc nomine descripsit, esse veram inflammationem pulmonum.

In Commentariis §. 820., ubi de peripneumoniae definitione agebatur, notatum fuit, in hac definitione ſuppoſitum fuiſſe illud, quod per omnia morbi phaenomena, per totum ejus decurſum collecta, patere tantum poteſt. Ob hanc cauſam pertractata peripneumoniae hiſtoria, & conſideratis variis ejus mutationibus, per quas in ſanitatem, mortem, vel alios morbos tendit; tanquam corollarium ponitur haec paragraphus, quae confirmat veritatem illius, quod in definitione hujus morbi aſſumtum fuerat. Ratio autem hujus concluſionis patet evidenter ex praecedentibus; & in Commentariis §. 820. probatum quoque fuit, Veteres Medicos peripneumoniae nomine intellexiſſe veram pulmonis inflammationem.

§. 847. ERitque prognoſis clara, qua aſſeritur, morbum hunc ſemper valde periculoſum ob neceſſitatem ſummam functionis pulmonalis ad vitam, & ad ſanandam materiem inflammatoriam, ob ſanguinis perpetuo allati copiam, impetum, ob motum perpetuum viſceris, ob ſitum, qui applicationem remediorum renuit, teneritudinem ſummam vaſculorum facile deſtruendam, impoſſibilitatem revulſionis adeo requiſitam in cura inflammationis.

In Commentariis §. 829. jam concludebatur, peripneumoniam ſemper periculoſam eſſe; idemque confirmatur jam ex illis, quae tota hujus morbi hiſtoria tradita docuit. Pars enim affecta vitale viſcus eſt, cujus levior etiam morbus ob neceſſitatem ſummam ad vitam nunquam diſcrimine vacat, uti toties funeſtis caſibus conſtitit, dum leviorem peripneumoniam, catarrhi ſpeciem credentes, neglexiſſent aegri; neque in victu ſibi caviſſent, nec idonea adhibuiſſent remedia: inde vomica pulmonis, & funeſta phthiſis, ſaepiſſime ſecutae fuerunt. Verum & ad materiam inflammatoriam ſanandam ſumma eſt pulmonis neceſſitas: diluentia enim, attenuantia, reſolventia, a quibus tantum ſperatur in cura inflammationis, poſtquam ingeſta fuerunt, venis recipiuntur, atque per pulmonem debent tranſire poſſe, ut actionem ſuam exerceant. Ubi ergo materia inflammatoria infarctus eſt pulmo, omnia haec haerebunt ante loca obſtructa, vel per vaſa adhuc pervia tranſibunt in cor ſiniſtrum. Praeterea, dum in aliis partibus corporis materia inflammatoria haerens ſic ſolvitur, ut in venas tranſire poſſit, illa cum ſanguine venoſo ad cor dextrum delata, dein pulmonis actione ſic atteritur, & ſolvitur, ut poſtea abſque impedimento per ultimas vaſorum anguſtias tranſire poſſit (*o*), quae omnia deficiunt, dum pulmonis actio laeſa eſt. Si jam conſideretur, omnem ſanguinem venoſum totius corporis, cordis proximi vi magna urgeri omni momento in loca obſtructa, patebit, materiam inflammatoriam magis magiſque protrudi debere in vaſorum convergentium anguſtias, liquidiſſimum exprimi, craſſum accumulari & compingi: adeoque neceſſario hunc morbum ſubito in pejus vergere. Accedit, quod nunquam quieſcere poſſit pulmo, dum homo vivit, & tanto frequentius & validius agitari

(*o*) Vide H. Boërh. Inſtitut. §. 200. 2. & §. 208.

tari debeat aucto respirationis molimine, quo difficilior est sanguinis per pulmonem transitus. Praeterea, si vaporis balneum exceperis, nulla topicorum remediorum applicatio hic multum emolumenti facere potest, ob visceris hujus situm, dum in pleuritide v. g. balnea, fomenta, emplastra, cataplasmata &c. tanto cum fructu adhibentur. Si jam simul consideretur summa illa teneritudo vasculorum, quae pulmonis fabricam constituunt, patebit, illa facillime destruenda esse, dum cordis vis urget sanguinem in vasa obstructa; adeoque lethalem gangraenam metuendam esse, si validus hic morbus fuerit, uti paulo ante dictum fuit.

Sed & revulsio, adeo requisita in cura inflammationis (vide §. 396. 4.), impossibilis hic est. Omnis enim sanguis totius corporis, uti antea dictum fuit, semel debet transire per pulmones illo tempore, dum per reliquas partes corporis omnes movetur: unde nulla arte impediri vel minui multum potest sanguinis per pulmonem motus, superstite vita. In corde enim & pulmone est communis illa scaturigo, ad quam omnia liquida totius corporis confluunt, & ex qua omnia per universas & singulas corporis partes distribuuntur. Praeterea in curatione inflammationis summum usum habebat illa methodus, per quam materia obstruens ex vasorum angustiis in latiora loca retropellebatur (vide §. 395. 4.); demonstratum autem fuit in Commentariis §. 141. 1., illam retropulsionem imprimis obtineri posse, dum larga & subita sanguinis missione sic minueretur impetus liquidi vitalis urgentis loca obstructa, ut vasorum contractilitas praevalere posset, & retropellere obstruentes moleculas versus latiora loca. Verum dum in pulmonalis arteriae angustiis materies inflammatoria haeret, licet etiam ad animi deliquium usque mitteretur sanguis, valvulae in cordis dextri orificio arterioso locatae impedirent tamen retrogradum illum sanguinis in arteria pulmonali motum; adeoque haec retropulsio tantum locum habere posset in leviori peripneumonia, quae solos fines arteriae bronchialis obsideret. Notatum autem fuit ad §. 825., finibus arteriae bronchialis inflammatis, malum facillime propagari ad contiguos ipsis arteriae pulmonalis ramos: adeoque patet, nec a revulsione, nec a retropulsione materiae inflammatoriae, multum boni exspectari posse in hoc morbo; atque jure concludere licet, difficilem semper in Peripneumonia Prognosin esse.

§. 848. EX quibus (847.) liquet, quando, cur, & cum quibus symptomatibus in mortem abeat: sc. Si totus pulmo, una cum corde inflammatur, cor in latus procidit, aeger paraplegia resolvitur, frigidus, & sensus expers est, tum secundo, vel tertio die moritur. Si urina initio morbi bona & cocta, post quartum tenuis. Si in vigore morbi erectus sedere cogitur. Si puris est per inferiora secessus: si sicca cum fervore strepente pleni pulmonis in gutture: si vehemens in corpore valde sicco, duro, calloso, exercitato: si mala est cum praerubro valde stillicidio sanguinis: si sicca est cum maculis rubris pectori adspersis: si

cory-

coryza aut ſternutatio multa praecedit, ſequiturve: ſi ex ardente febre ortum duxit: ſi ſputum bilioſum cum pure poſt ſextum diem inceperit: ſi ſputum ab initio valde cruentum, flavum ſincerum, album rotundum, ſpumoſum valde, dolorem non ſedans, ſi fuſcum, coenoſum, amurcoſum, nigrum, liveſcens, inaequale, aeruginoſum: ſi neque febris, neque reſpirationis difficultas remiſit, moritur die ſeptimo, vel nono. Mors vero iis contingit dum pulſus deficit, omnia frigent, ſolum pectus, caput, collum aeſtuant, genae rubent, liventque.

Generalis in hoc morbo Prognoſis, ut vidimus, periculum notabat: varium tamen illud eſt, &, quamvis ſaepe, non tamen ſemper in mortem terminatur morbus. Unde operae pretium erit conſiderare funeſta illa ſymptomata, quae Medicum docent, certam inſtare perniciem. Praeſtantius quidem foret ſanare aegros, quam futura praenoſcere; verum cum illud ſemper in poteſtate Medici non ſit, tunc ſaltem famae ſuae conſulet, & omni culpa vacare credetur, ſi praeviderit & praedixerit, quinam aegri evadere poſſint, quinam autem perituri ſint; uti optime *Hippocrates* (p) monuit, antequam pulcherrima illa circa prognoſin in morbis axiomata tradere inciperet.

Si totus pulmo &c. Ex *Hippocrate* deſumta eſt haec Prognoſis, cujus alia occaſione in Commentariis §. 432. mentionem feci, atque in *Coacis Praenotionibus* (q) ita habetur. *Quibus vero totus pulmo inflammatus fuerit cum corde, ſic ut ad latus procidat, reſolvitur totus aeger & jacet frigidus ſine ſenſu, & moritur ſecundo aut tertio die. Si vero ſine corde contigerit, & minus, longiori tempore vivunt, quidam autem etiam ſervantur.* Cum enim totus pulmo inflammatur, cor dextrum replebitur, uti & auricula dextra, ob impeditum ſanguinis per pulmonem inflammatum tranſitum, adeoque nec poterunt ſe evacuare venae coronariae, unde & cordis in propria ſubſtantia inflammatio ſequetur; uti §. 375. probatum fuit, ubi de variis inflammationis cauſis agebatur. Cum autem cor a quatuor magnis vaſis ſanguiferis pendulum in pericardio haereat, horizontali fere ſitu poſitum, ſic ut ventriculus dexter cordis una cum dextra auricula anteriorem corporis partem ſpectet (r), patet ratio, quare corde dextro & auricula diſtentiſſimis, ſiniſtro vero corde & auricula fere vacuis, cor verſus anteriora procidat, & latus tangat. Mirum certe videtur, *Hippocratem* haec notare potuiſſe, niſi vel ex cognitis circulationis legibus, vel ex cadaverum peripneumonia defunctorum ſectione, illa didiciſſet. An forte & gangraenoſus livor latus occupans illo in loco, ubi cor locatur, ſignum hujus rei dedit? Certe in illa Praenotione (ſ), quae modo allegatam proxime praecedit, notavit inflammatos vali-

(p) In Prognoſtic. initio. Charter. Tom. VIII. pag. 584. 585.
(q) Num. 401. Charter. Tom. VIII. pag. 875. (r) Euſtach. Tab. XV. fig. 2. & Tab. XVI. fig. 1. (ſ) Num. 400. Charter. Tom. VIII. pag. 875.

valide pulmones, *sic ut ad latus assideant*, livores foras ostendere, atque sic affectos aegros a Veteribus sideratos (βλητοὺς) dictos fuisse.

Cum autem, ad motus musculares peragendos, spirituum nervosorum & sanguinis arteriosi debitus influxus in musculos requiratur; atque ex illis, quae dicta fuerunt ad §. 826., constiterit, omnem fere sanguinem circa cor colligi, pauculum tantum tenuissimae partis sanguinis transprimi in cor sinistrum, dum valida peripneumonia decumbit homo; simulque impediri reditum sanguinis venosi ab encephalo, adeoque illud comprimi distentis accumulato sanguine vasis majoribus, patet satis, quare resoluti jaceant tales aegri, sic ut viderim robustissimum juvenem pessima peripneumonia correptum, ipso initio secundae diei morbi nequidem manum movere potuisse. Ex dictis simul intelligitur, quare omnes fere corporis partes frigeant, & imprimis extrema, atque hebetes & sensu expertes jaceant tales aegri, dum nempe morti jam proximi sunt: antea enim intolerabilem anxietatem patiuntur. Unde dixit de his *Aretaeus (t)*, quod praesentia mala ignorent, dum proxima mors instat; & rogati de morbo, nihil discriminis adesse respondeant: verum frigida extrema, lividi ungues, pulsusque debilis, celerrimus & deficiens, satis docent, funestum instare morbi eventum. Cum vero pessima haec signa nunquam adsint, nisi validissima fuerit peripneumonia, raro ultra tertium diem morbi vim sustinere possunt aegri, sed plerumque citius deficiunt.

Si urina &c. Quando ad §. 830. 4. agebatur de sanatione peripneumoniae, quae fit evacuatione materiae morbosae per urinas, de hac Prognosi actum fuit; simulque notatum, binis in locis *Coacarum Praenotionum* inveniri, cum hoc tamen discrimine, ut in quo loco poneretur, lethale signum esse, *si ante quartum diem tenuis fieret urina*, in altero vero haberetur, *si post quartum diem* hoc obtineret. Simul autem tunc monitum fuit, probabiliorem videri illum textum, in quo *ante quartum diem* legitur. Inceptam enim tunc evacuationem salutarem materiae morbosae designat, & malo omine suppressam, antequam integre levatus fuerit pulmo: Cum enim talis peripneumoniae exitus in sanitatem sperari nequeat, nisi levior morbus fuerit (vide §. 830.), admodum probabile videtur, per urinam, ab initio morbi bonam & coctam, tribus primis quatuorve diebus eliminari posse morbosam materiam, adeoque absque periculo tenuem urinam post quartum diem reddi posse in tali casu. Tunc autem aliquid metuendum videtur tantum, quando urina, prius crassa, in tenuem mutatur, antequam signa docuerint, levatum esse pulmonem penitus.

Si in vigore morbi &c. Videantur illa, quae de respiratione erecta in Commentariis §. 826. dicta fuerunt.

Si puris est per inferiora secessus. Vidimus antea ad §. 830. materialem peripneumoniae causam, coctam & mobilem redditam, acquirere puri analogam indolem, neque tamen absolute puris nomen mereri; illamque variis viis de corpore sic expelli, atque etiam per alvum. Verum de tali excretione hic non agitur, sed de puris veri, & satis copiosi, per alvum secessu, qui in hoc morbo pulmonis validam suppurationem praegressam supponit. Ita

(t) De Causis & Signis Morb. Acut. Lib.II. cap.1. pag.11.

enim *in Coacis* (*u*) legitur haec Prognosis: *Pulmonem suppuratis pus per alvum secedere, lethale*. Cum enim pus hac via egrediens misceatur & aliis plurimis, quae per alvum eliminantur naturali corporis lege, requiritur magna satis illius copia, ut distingui possit. Pus autem in pulmonis vomica contentum, ut alvo exire possit, debet vel erodendo vicina viscera, hepar v. g. & ventriculum, viam parasse; cujus rei exempla quaedam in Commentariis §. 836. 4. memorata fuerunt: vel fieri poterit, ut idem illud pus mora & calore loci attenuatum, venis resorptum, atque humoribus circulantibus mistum, dein per vasa meseraica in intestina derivetur, sicque exeat de corpore. Quam parum spei supersit, dum ulcerato prius pulmone vicina adhuc viscera eroduntur, satis patet. Major forte spes affulgere videretur, dum resorptum pus absque ullius visceris erosione per alvum exit. Verum si consideretur, pus optimum & blandum spissitudinem cremoraceam habere, patebit illud difficillime resorberi posse, quamdiu optimas illas dotes habet. Mora quidem attenuatur, sed tunc simul acre fit & putrescit, uti ad §. 406. demonstratum fuit: unde pus sic mutatum, & dein resorptum, putrida & pessima cacochymia totum sanguinem inficit, lethali fere semper eventu; dum una tunc cum hoc pure in putridum tabum soluti humores sani per alvum dilabuntur, cum subita virium jactura; uti constat in phthisicis, quibus putrida talis diarrhoea morbo & vitae finem imponere solet. Verum quidem est, raris quibusdam casibus constitisse, resorptum ex apostemate pus per alvum exivisse salutari eventu, etiam in pulmonis vomicis (vide Commentaria §. 406.); sed cum non ab insolitis, sed a frequentibus, eventibus regulae prognosticae deducantur, credo concludi posse, si non semper & absolute, saltem plerumque lethalem esse in hoc morbo puris per inferiora secessum.

Si sicca cum fervore &c. Hoc est illud pessimum signum in peripneumonia, dum ingratus ille strepitus ab adstantibus percipitur, qui refert ferventis in lebete, operculo imprimis tecto, aquae sibilum, unde fervorem strepentis pulmonis dixerunt Medici. Designat autem ille strepitus semper fere aërea pulmonis cava angustata esse, sive a collectis sputis hoc fiat, crassioribus & non facile educendis, sive ab infarctis & distentis vasis sanguineis comprimantur pulmonis vesiculae aëreae: quandoque & a pulmonis siccitate tale quid fieri posse, alia occasione in Commentariis §. 826. dictum fuit. In asthmate senili, dum lento muco gravatur pulmo, talis strepitus percipitur, quem pulli immaturi ex ovo crocitationi non inepte comparat apud *Lucianum* (*x*) boni senis morti inhians futurus haeres: verum non adeo mali ominis est ille pulmonis strepitus ab hac causa, cum uno alterove sputo educto cesset, vel minuatur saltem. In Peripneumonia vero notat, pulmonis vasa sanguinea sic infarcta & distenta esse, ut comprimantur pulmonis vesiculae, unde liber aëris itus & reditus impeditur; simulque collectus mucus spumescens, de quo statim dicendum erit, cum aëre conquassatus; neque ob respirationis summam difficultatem averri potens ex his locis, ingratum illum stertorem facit. Dum per sputa evacuatur morbi materies (§. 830. 2.) quandoque

(*u*) Num. 429. Charter. Tom. VIII. pag. 877.
(*x*) Dialog. Mortuor. Tom. I. pag. 229.

doque levis talis ſtrepitus obſervatur ; ſed educto ſputo, quod in tracheis haerens cauſam dederat, ceſſans ilico. Unde cautiſſime propoſuit *Hippocrates* (y) hanc prognoſin, dicens: *Malum quoque, ſi nihil expurgetur, neque projiciat pulmo, ſed plenus exiſtens in gutture ferveat.* Aliis in locis, in Commentariis §. 826. citatis, velut corium ſtridere, vel & modulari pectus dixit.

Si vehemens in corpore &c. Magna enim tunc & inflammatoria tenacitas in liquidis adeſt, & rigida vaſa cedere nequeunt, unde nihil boni in hoc morbo, ex ſua natura adeo perículoſo, ſperari poterit. Videantur illa, quae in Commentariis §. 830. 1. habentur.

Si mala eſt cum praerubro valde ſtillicidio ſanguinis. In *Coacis Praenotionibus* (z) habetur haec Prognoſis. Antea monitum fuit in Commentariis §. 830. 4. peripneumoniam rarius ſolvi per haemorrhagiam narium: ex illis autem, quae de hac re in Commentariis §. 741. dicta fuerunt, patuit, largam tantum narium haemorrhagiam in morbis acutis prodeſſe, ſtillicidium vero leve fere ſemper mali ominis eſſe, niſi, in die indice contingens, largam evacuationem critico die proxime ſequenti praenunciet. Unde patet ratio, quare pro funeſto ſigno in hoc morbo habeatur, imprimis ſi admodum rubrum fuerit. Deſignat enim tunc, ob impeditum ſanguinis tranſitum per inflammatum pulmonem, ſic urgeri & diſtendi capitis vaſa, ut ſolvi incipiant quidem, neque tamen ſanguis, ſpiſſior jam & hinc ſaturate ruber, atque ilico concreſcens, pleno rivo exire poſſit.

Si ſicca eſt cum maculis &c. In *Coacis Praenotionibus* iterum haec Prognoſis habetur. Poſtquam enim *Hippocrates* (a) dixerat: *Qui in peripneumoniis ſiccis pauca cocta educunt, metuendi ſunt*, ſubjungit ſequentia: *Rubores in pectoribus utcunque lati* (ὑποπλατέα) *talibus pernicioſi ſunt.* Deſignat enim, cutanea vaſa infarcta manere, vel rupta ſanguinem effudiſſe; & paulo poſt in peripneumonicis liveſcere ſolent hae maculae, ſicque gangraenae naſcentis indicium praebent. In pluribus morbis obſervatur, internis partibus affectis, in cute quandoque mutationem apparere. Dum ſaeva inteſtinorum inflammatio in gangraenam tendit, in abdominis cute rubores tales aliquando apparent, liveſcentes brevi. In peſſima paronychia, ubi malum circa tendines muſculorum digitos flectentium haeret, lata ſaepe zona rubra ſecundum totum muſculi, cujus tendo affectus eſt, decurſum extenditur, tuncque plerumque in tota hac longitudine profunda latet inflammatio, in gangraenam vel difficillimam ſuppurationem terminanda ut plurimum. Dum in aegro natura moliebatur ſalutarem & largam narium haemorrhagiam, obſcuram rubedinem, quae in dextra naſi parte ad genam uſque extendebatur, multo magis conſpicuam fieri obſervavit *Galenus* (vide Commentaria §. 741.). Ex quibus patet, in morborum Prognoſi ad illa omnia ſigna attendendum eſſe; licet forte non adeo facilis appareat obſervanti Medico nexus, quem haec ſigna habeant cum re ſignificata. Fidelis ſimilium obſervatio uſum habebit ſemper; rationem forte dabit ſera dies.

Si coryza aut ſternutatio &c. Quid coryzae nomine intelligatur; antea

(y) In Prognoſt. Charter. Tom. VIII. pag. 643. (z) Num. 412. ibidem pag. 876.
(a) Coac. Praenot. Num. 416. 417.

tea in Commentariis §. 69. 5. dictum fuit: atque etiam de hac re quaedam in Commentariis §. 787. & 793. habentur, ubi de anginis ab hac causa ortis agebatur. Constitit tunc, incipientem coryzam saepe comitari validam sternutationem. Si autem considerentur illa, quae in coryza contingunt, patebit facilis ratio, quare haec praecedens vel sequens peripneumoniam noceat. In hoc enim morbo membrana nares internas, fauces, asperam arteriam, pulmonem ipsum &c. investiens tumet, & inflammatur leviter plerumque, sic quidem ut ipsa narium foramina adeo angustentur, ut ne quidem aërem per illa trahere possint sic affecti. Ubi ergo una cum peripneumonia inflammatoria talis morbus adest, augebitur respirationis difficultas, dum concurrunt binae causae, quae cava aërea pulmonis minuunt: ab inflammatis enim vasis arteriosis & tumentibus comprimuntur vesiculae aëreae pulmonis, his vasis undique cinctae; simulque ob coryzam tumente membrana, harum vesicularum internam superficiem constituente, minuitur earundem cavitas. Summo ergo jure *Hippocrates* (*b*) monuit: *In omnibus autem morbis circa pulmonem gravedines & sternutationes & praecessisse, & consequi, malum.* Si jam simul consideretur, per tussim & sternutationem, quae coryzam comitari solent, agitari valide pulmonem inflammatum, & augeri impetum humorum in loca obstructa, patet, justum metum esse, ne tenerrima haec vasa rumpantur, & inflammatio in lethalem gangraenam abeat.

Si ex ardente febre ortum duxit. In febre ardente enim cruor parte blandiore & liquidiore orbatus est (vide §. 742.), atque inflammatio per universum fere corpus adest: si ergo in hoc morbo sanguis in angustiis arteriae pulmonalis haerere incipiat, nihil spei fere superesse videtur: vel enim subita sequetur suffocatio & mors; vel ob humores acres, spissos, valide motos (vide §. 388.), inflammatio pulmonis in febre ardente nata brevi in gangraenam terminabitur. Ardentem vero febrim satis frequenter in lethalem peripneumoniam terminari, ad §. 741. monitum fuit.

Sequuntur jam illa praesagia, quae ex sputis malis in hoc morbo habentur.

Si sputum biliosum &c. Mirum hoc, verissimum tamen *Hippocratis* observatum est. Sputum illud biliosum cum pauco sanguine misto tanti fecit, ut inde curam perfectam peripneumoniae exspectaverit (vide §. 830. 2.). Contra vero damnavit sputum biliosum cum pure, post sextum diem si prodierit. Videtur enim docere tale sputum, quod illa inflammatio pulmonis, quae in initio morbi adfuerat, jam in suppurationem abierit; dum interim nova inflammatio accedens, nondum cocta & maturata, sputa illa flava producit: unde duplici tunc malo conflictatur aeger. Videantur illa, quae in Commentariis §. 833. 3. circa hanc rem notata fuerunt; ubi simul habentur loca *Hippocratis*, quae hanc Prognosin continent.

Ab initio valde cruentum. Pauculum sanguinis sputis bonis & coctis permisceri, pro optimo signo habetur in hoc morbo, uti ad §. 830. 2. dictum fuit: tunc enim, per anastomosin dilatatis arteriarum osculis in tracheas hiantibus, exit obstruens materia, & pulcherrime liberatur pulmo. Verum ubi

(*b*) In Prognosticis Charter. Tom. VIII. pag. 643. Et in Coac. Praenot. Num. 399. ibid. pag. 875.

ubi sputum admodum cruentum est, metus est, impetu vitalis liquidi, tota cordis adeo propinqui vi pulsi, rumpi tenerrima vascula, & sanguinem fundere. Patet hinc ratio, quare *Hippocrates* (c), de sputis pleuriticorum & peripneumonicorum agens; non damnaverit absolute cruentum sputum, sed tantum illud, quod valde cruentum esset (αἱματῶδες λίην), & statim in principio morbi prodiret, dum nondum coctio & expulsio salutaris materiae morbosae exspectari potest. Ita & *Aretaeus* (d) pessima funestae peripneumoniae symptomata recensens sequentia habet: *Tussis adest plerumque sicca. Si vero quid sursum educitur, spumans pituita est, vel exquisite biliosum, vel cruentum admodum floridum. Illud vero cruentum aliis pejus est.*

Flavum sincerum. Et illud ab *Hippocrate* & *Aretaeo* in locis modo citatis damnatur tanquam malum. Admodum autem distinguendum est illud sputum flavum sincerum a sputo flavo cum striis sanguineis, quod coctum & spissum puri analogam utcunque naturam habet, & opacum est. Flavum vero illud sincerum sputum nihil aliud est, quam mucus in pulmonis vesiculis collectus, dilutior utcunque, flavedine tinctus, & pellucidus fere. Videtur autem tunc prodire illud sputum, quando valida inflammatio in arteriis pulmonalibus omnem partem rubram sanguinis sistit, solum autem flavescens serum adhuc transprimitur; quod partim per venas ad cor sinistrum pergit, partim per arteriolarum oscula in tracheas exprimitur, & pulmonis mucum naturalem diluit, & colore suo tingit. Denotat ergo tale sputum, crassa in pulmone accumulari, tenuissima transprimi tantum; adeoque patet, quare mali ominis sit.

Album rotundum. Nihil aliud est, quam mucus pulmonis in tracheis collectus, mora & calore sic inspissatus, ut rotundam figuram, quam in pulmonis cavis acquisiverat, retineat, postquam eductus fuit. Unde patet, per tale sputum nihil educi de morbi materia, quae pulmonem gravat; adeoque & hoc respectu apud *Hippocratem* (e) inter mala sputa numerari. Caeterum illud sputum ex sua natura nihil maligni designat, uti cruenta, fusca, amurcosa &c. Unde prudenter *Hippocrates* alio in loco (f) hoc distinxit, dicens. *Flavum enim (sputum) si sincerum fuerit, periculosum; album autem, & viscidum & rotundum, inutile.*

Spumosum valde. Dum sic lentescunt sputa mucosa, ut aërem, cum quo agitantur in pulmonis cavo aëreo, retineant diu, spumosa dicuntur. Semper fere sputa mucosa utcunque spumosa sunt, adeoque non absolute pessimum omen praebent. Ita apud *Hippocratem* (g) legitur, quod peripneumonici in initio tenue & spumosum sputum exspuant: notat autem simul, quod progressu temporis sputa haec in melius mutata fuerint, tandemque talia facta, ut morbum sanaverint, vel levaverint saltem. Similia & alibi habet (h). Damnatur ergo imprimis sputum, quod spumosum valde est; desi-

(c) Coac. Praenot. Num. 390. Charter. Tom. VIII. pag. 874.
(d) De Causis & Signis Morbor. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 11.
(e) Vide locum modo citatum. (f) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 642.
(g) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589.
(h) De Internis affectionibus cap. 2. ibidem pag. 640.

designat enim, summa vi urgeri humores per vasa vix pervia in pulmone, atque ideo per vasa, mucum secernentia, exprimi solito crassiores & tenaciores humores, uti evidenter in moribundis apparet. In ultima enim illa lucta viscidus albicans humor in tracheam exprimitur, sensimque per eam adscendens foedo spectaculo per os & nares defluit, spumescens totus. Confirmantur modo dicta pulcherrimo experimento, quod *Celeberrimus Hales* instituit (*i*). Sanguinem recens eductum ex vitulo, dum jugulabatur, diluit aqua calida nitrosa; deinde hanc mixturam per tubum duos pedes altum, arteriae pulmonali ejusdem vituli affixum, infundebat, ut videret, an hac pressione liquidi, ad duorum pedum altitudinem in tubo haerentis, illud transire posset ex arteriis in venas pulmonales. Verum non potuit percipere, quidquam in venas transmitti, licet pulmones admodum dilatarentur & rubescerent. Illo tamen tempore, dum liquidum urgebat fines arteriarum pulmonalium, per quos tamen transire non poterat, per tracheam alba spuma effluxit. Hinc non inepte dixit *Benedictus* (*k*), sputum album & spumans *internae solummodo sudatiunculae effectum videri*. Ex quibus omnibus apparet ratio, quare sputum valde spumosum in peripneumonia adeo mali ominis sit.

Dolorem non sedans. Videantur illa, quae in Commentariis §. 830. 2. de hac re habentur.

Si fuscum, coenosum, amurcosum &c. Si conferantur illa, quae §. 388. dicta fuerunt de illo inflammationis exitu, qui in gangraenam tendit, patebit, haec sputa fere semper designare, natam jam corruptionem gangraenosam in pulmone, adeoque pessima esse. Damnavit haec sputa *Hippocrates* (*l*), & prae reliquis nigra. Dum carnes animalium in aëre aperto calido & humido putrescunt, videmus illas vividum colorem amittere, fuscas fieri, livescere, & in marginibus quandoque viridem, imo & aeruginosum colorem habere. Similia omnino contingere debent & pulmoni, dum mortifera gangraena vitale hoc viscus, humidum, calidum, & aëri expositum, depascere incipit, unde & similiter coloratus tabus per sputa educitur. Imprimis autem pessima prognosis ex his sputis deducitur, si omnia alia signa praegressa docuerint, validissimam fuisse peripneumoniam. Nam in hoc morbo, licet non certo lethali, quandoque mala sputa prodeunt. Sic v. g. notat *Hippocrates* (*m*), quod *sputum lividum a sanguine fiat, si paucus ad multam salivam misceatur, neque confestim spuatur, sed intus maneat semiputrefactum.* Unde quandoque ab effusis liquidis in tracheam, collectis, diu retentis, sputa satis mali coloris nasci possent, licet ipsa pulmonis substantia nondum contabesceret. Videantur & illa, quae in Commentariis §. 432. ubi de gangraena viscerum agebatur, habentur.

Si neque febris &c. Antea vidimus in eadem hac paragrapho, longe citius mori aegros, dum totus pulmo una cum corde inflammatur. Verum ubi gravis quidem morbus est, neque tamen adeo praeceps, diutius plerumque morbum ferunt aegri. Medici munus tunc est, singulis diebus attente

(*i*) Haemastat. Experiment. 11. pag. 75. (*k*) Theatr. tabid. Exercit. Diar. 19. pag. 52. (*l*) In Prognost. Charter. Tom. VIII. pag. 642. 643. &c. & Coac. Praenot. N. 390. ibid. pag. 874.

(*m*) De Morbis Lib. I. cap. ult. Charter. Tom. VII. pag. 549.

tente lustrare omnia, an forte appareant signa, quae docent, materiam morbi solvi, moveri ad exitum vel metastasin salutarem disponi. Si nihil horum appareat, neque febris remittat, nec difficultas respirationis, sed contra augeantur omnia symptomata, peripneumoniae exitus in mortem praevidetur: qui tunc plerumque die critico insigniori, septimo nempe, vel nono illum proximo sequente, sequi solet; de quibus videantur illa, quae de decretoriis diebus in Commentariis §. 741. habentur. Nisi septima die febris dimiserit, suffocationem & mortem eodem hoc die, vel & nono, instare in peripneumonia, monuit *Hippocrates (n)*. Si autem diutius protraheretur morbus, spem secuturae suppurationis esse. Ut autem, quantum fieri possit, cognoscere posset fatalem diem Medicus, monuit *Hippocrates (o)*, postquam & bona & mala signa enumeraverat, haec omnia inter se conferri debere, tuncque tantum haberi verissimum praesagium.

Mors vero illis contingit &c. Quamdiu aliquid adhuc per infarctas immeabili sanguine pulmonis arterias transmitti poterit, vita durat, licet debilis, & pulsus adhuc micat. Cum autem pauculum tantum sanguinis sic in cor sinistrum venire possit, non poterit una cum sanguine calor ad extrema corporis dispergi; unde extrema frigent primo, tandem omnes fere corporis partes inferiores. Cum autem cor dextrum, & magna receptacula venosa, illi adjacentia, sanguine distentissima sint, & totus pulmo infarctus, aestuat pectus praecipue, atque ob eandem causam & caput & collum diutius calent, & genae rubent, uti in Commentariis §. 826. fuit explicatum. Stagnante tandem omnino in venis superioribus sanguine circa mortem, genae lividae fiunt, ipsaque facies, quamvis turgida & rubra, jam frigescere incipit: Unde & notavit *Hippocrates (o)* pro pessimo signo in hoc morbo, *si corpus a calore inaequaliter affectum est, ventre & lateribus vehementer calentibus, frons, manus, pedesque refrixerint.* Ubi autem nihil amplius per pulmonem transprimi potest, plenum manet cor dextrum, quiescit, & mors adest. Verum quidem est, & in illis, qui aliis morbis pereunt, similibus cum phaenomenis saepe mortem venire; sed postea ad §. 874. patebit, proximam mortis causam, & ultimum ferme omnium lethalium morborum effectum esse peripneumoniam.

§. 849. **Curatio hujus mali varianda est pro diverso statu morbi & symptomatum, adeo ut, quod uno tempore prosit, in eodem tamen morbo alio tempore datum obsit.**

Praemissis illis, quae peripneumoniae definitionem, causas, effectus, signa diagnostica & prognostica, spectant; uti & his, quae ad varios hujus morbi exitus in sanationem, alium morbum vel mortem, pertinent; sequitur jam, ut agatur de curatione.

Ex illis vero, quae hactenus dicta fuerunt, satis patet, generalem curae methodum tradi non posse, quae in omni casu sufficeret, cum adeo diversis viis

(*n*) De Locis in homine cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 365.
(*o*) In Prognostic. Charter. Tom. VIII. pag. 648. (*p*) Ibidem.

viis in sanitatem abeat hic morbus. Vel enim benigna resolutione sanatur; vel evacuatione materiae morbosae, & quidem per varia loca corporis, tollitur morbus; vel per metastasim ad alias partes corporis derivatur illud, quod pulmonem gravabat prius &c. Unde nihil aliud superest, quam omnia illa seorsim expendere, & videre, quid in singulis requiratur, ut curatio fiat. Nisi enim sic procedatur, fortuita erunt omnia; dum, quod uno tempore hujus morbi prodest, altero pessime nocere possit, ut patebit ex sequentibus.

§. 850. SI ergo in Peripneumonia omnia signa adsint descripta (830. N. 1.), utendum quiete corporis & animi; aëre tepido humido; balneo vaporis aquae dulcis ad pulmones, nares, os, pedes, crura; victu tenui, potu levi; medicamentis aquosis, nitrosis, farinosis, mellitis.

Eodem ordine, quo varii peripneumoniae exitus enumerati fuerunt, etiam tradetur curatio: Unde agitur primo de illis, quae requiruntur, ubi benigna resolutione curabilis est hic morbus, de qua §. 830. 1. dictum fuit: ibique simul enumerata fuerunt signa, quae docent, *talem* morbi statum adesse.

Cum tutissimus sit, adeoque quam maxime optabilis, ille peripneumoniae exitus, patet, retineri debere eandem illam conditionem, quae tunc temporis in fluidis & solidis corporis partibus adest; adeoque nullam insignem mutationem per sanguinis missionem, purgantia &c. requiri. Adest quidem diathesis inflammatoria in sanguine, sed tam levis, ut resolvi facile possit: vasa quidem obstructa sunt, sed facillime cedunt, & paulo post transmittent illud, quod jam impactum haeret, per ultimas suas angustias. Indicatio ergo curatoria tantum jubet, ut conserventur conditiones ad benignam resolutionem requisitae, quae jam adsunt, & suppleantur illae, quae deficiunt; de quibus dictum fuit ad §. 386., quando de resolutione inflammationis agebatur.

Quies autem corporis & animi requiritur, ut motus humorum per vasa sedatus admodum sit (necessaria omnino ad blandam inflammationis resolutionem conditio (vide §. 386.); vidimus enim §. 99. animi affectibus & musculari motu augeri circulationis velocitatem. Omnium autem citissime & validissime pulmo ab aucta sanguinis velocitate afficitur, quia omnis sanguis semel transire debet per solos pulmones illo tempore, quo per omnes partes distributus circuitum absolvit per singulas, uti antea jam monitum fuit. Unde metus foret, ne per auctam circulationis velocitatem nimis consolidaretur materia obstruens, atque profundius adigeretur in vasorum conniventium angustias, adeoque difficilior fieret resolutio.

Cum autem & canalium mobilitas inter requisita benignae resolutionis recenseatur (§. 386.), conducet summopere, si curetur, ut aër inspiratus tepidus & humidus sit, quo nil magis laxat. Unde muccinia, aqua tepente madida, naribus supponere oportet, totamque atmosphaeram, in qua aeger decumbit, simili halitu replere. Balnea vaporis pariter inferioribus

ribus corporis partibus applicantur, ut & aqua, venis bibulis resorpta, sanguinem diluat, & laxatae hae partes majorem copiam humorum in se retineant; sicque impetum & copiam a pulmone, quantum fieri poterit, subducant.

Cum autem chylus ex ingestis paratus, in vena subclavia sanguini mistus, ilico per pulmonis angustias pelli debeat, curandum est, ut nec copia, nec majori viscositate, gravare pulmonem possit. Serum ergo lactis, lac aqua dilutum, hordei, avenae, panis decocta, & similia proderunt; quibus solis, cibi potusve titulo assumptis, satis sustineri poterunt vires, donec inflammati resolutio facta sit; cum ille peripneumoniae exitus primis tantum morbi diebus sperari possit.

Diluens vero vehiculum (vide §.386.[e]) ad resolutionem concreti requiritur; uti & illa, quae viscosum illud inflammatorium solvere valent: aquosa hinc, inprimis farinosis incoctis tali copia, ut nimio lentore obesse nequeant, nitrosa, mellita, sapones nativi plantarum molles & blandi, uti rob sambuci, plerique officinales syrupi &c. summi usus sunt. Simplex certe hordei decoctum cum nitro & oxymelle hinc indicationi sufficit; qualis formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur.

§. 851. SI vero status adest (830.N.2.), utendum iisdem (850.), & medicamentis emollientibus, depurantibus, excreationem promoventibus, leniter reficientibus, vaporibus: vitanda tum venae sectio, purgatio, sudoris expulsio, aliave omnia dictam excretionem perturbantia.

Quando de curatione peripneumoniae per sputa §. 830. 2. agebatur, notatum fuit, pauculum sanguinis sputis misceri; illudque fieri, non ob rupturam vel erosionem vasorum, sed a mera tantum dilatatione extremorum finium arteriosorum, qui in cava bronchiorum hiant; tuncque pulcherrimo cum successu educi materiam obstruentem. Omnia ergo eadem requiruntur, quae ad praecedentem paragraphum laudata fuerunt: per illa enim solvitur & mobilis redditur morbi materies, simulque expediuntur viae, per quas exire debet. Decocta hinc emollientia, & levissime depurantia, omni scopo hic satisfaciunt. Talis decocti formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur; & ad ejus normam plures aliae similes parari possent ex emollientibus & lenissime aperientibus, una cum melle, syrupo quinque radicum, althaeae *Fernelii* &c. Molli victu vires sustinentur facile, solumque lac, duplo vel triplo aquae dilutum, hic sufficeret; cum & hoc modo satis brevi tempore soleat finiri hic morbus, si non turbetur intempestivis remediis salubris haec materiae morbosae per sputa evacuatio. Dum enim minus periti Medici sputa haec sanguine tincta vident, vano metu perculsi pessima quaeque ominantur, & de periculosa Haemoptysi solliciti, venae sectione, adstringentibus, incrassantibus &c. tentant supprimere sputorum evacuationem. Saepe etiam adstantium importuna sollicitudo extorquet similia a Medicis, satis quidem peritis, neque tamen tanta adhuc pollentibus auctoritate, ut huic torrenti obsistere valeant absque famae periculo. Si

quid enim in ancipiti hoc morbo contingit sinistri postea, in culpa habebitur Medicus, ac si aegrum sua neglexisset incuria. Decet tamen ingenuum firmo potius animo obluctari, quam ignarae plebeculae auram captare aegrotantium damno. Omnia illa, quae purgando, sudorem excitando, aliisve modis corpus turbant, vitanda pariter sunt ob eandem rationem.

§. 852. SI (830. Num. 3.) adest, lenia clysmata emollientia, fomenta lenia abdomini imponenda, decocta emollientia, & levissimo gradu laxantia, prosunt, simul reliquis peractis (850. 851.).

Alia iterum via est, per quam morbi materia in peripneumonia exit de corpore. Quibus autem signis salutaris hic alvi fluxus a symptomatica & nocente in hoc morbo diarrhoea distinguatur, ad §. 830. 3. dictum fuit. Omnia eadem requiruntur, quae binis praecedentibus paragraphis laudata fuerunt, ad materiem morbosam solvendam & mobilem reddendam, atque vasa pulmonis expedienda, ut dimittere illam possint. Praeter haec vero & proderunt illa, quae lubricant vias, versus quas natura materiam morbosam ducere molitur, & laxant vasa, per quae transire debet. Clysmata hinc lenissima ex lacte mellito, decocto hordei cum syrupo althaeae & similibus, parata, injiciantur, ut crassae in intestinis ultimis haerentes faeces educantur, & lubricentur hae viae. Fomenta ex decoctis emollientium herbarum parata, pannis laneis excepta, calida abdomini applicantur; ut ducatur materia, quo sponte jam vergere incipit; cavendo sollicite, ne refrigescant haec applicata, tunc enim nocerent. Decocta ex similibus parata exhibentur, addito melle, quod levi stimulo alvum solvit utcunque, simulque primas vias lubricat. Purgantium acriorum stimuli hic nocent potius, cum lenis tantum alvi solutio, non autem valida ejusdem perturbatio hic requiratur; uti ad §. 830. 3. ex *Hippocrate* monitum fuit.

§. 853. IN statu altero (830. Num. 4.) fiant eadem, ac (850. 851. 852.), sed addantur balnea pedum, fomenta renum per clysmata emollientia interna, & externa linimenta, bibantur decocta levissime abstergendo diuretica.

Omnia iterum eadem sunt; differt tantum locus, per quem excernitur morbi materia. Si urina crassa, stranguriosa, cum levamine pulmonis fluere incipiat, novimus, naturam affectare hanc viam, ut corpus liberet. Similis ergo medela requiritur. Topica autem remedia nunc applicanda sunt renum regioni, fomenti vel & linimenti forma. Verum & clysmata emollientia hic egregie prosunt, dum intestina crassa his repleta renibus, quibus adjacent, optimum fomentum praebent; uti postea adhuc pluribus patebit in Nephritidis historia. Simul etiam prodest usus talium decoctorum, quae larga aquae quantitate augent urinae copiam, simulque leni stimulo diuretico gau-

gaudent: formula talis decocti in Materia Medica ad hunc numerum habetur.

In omnibus ergo his tantum est indaganda via, per quam expulsionem materiae morbosae natura molitur: ubi enim hoc rite constitit, nulla amplius superest in cura difficultas, uti sequenti axiomate, cujus alia occasione in Commentariis §. 605. 13. memini, docuit *Hippocrates* (q), dicens: *Quae ducere oportet, ducenda sunt, quo maxime vergat natura; per loca conferentia.*

§. 854. Si inflammatio recens, magna, sicca, in corpore robusto, paulo ante sano, exercitato, deprehenditur per signa (825. 826.), statim recurrendum, 1. Ad citam, largam, pro gradu mali moderandam, aut repetendam missionem sanguinis, ut moles crassi minuatur, & diluentibus spatium concedatur. 2. Ad balnea vaporis emollientis, pulmonibus assiduo, reliquo corpori saepe applicanda. 3. Ad decocta diluentia, resolventia, emollientia, laxantia, antiphlogistica, nitrosa, anodyna, parva copia, continenter repetenda, calidissima sorbenda. 4. Ad clysmata blandissima antiphlogistica. 5. Ad victum tenuissimum ex succis antiphlogisticis.

Hactenus consideravimus, quid agendum sit, dum in benignam resolutionem tendit peripneumonia; vel ubi materia morbosa soluta & mobilis reddita, inepta tamen ut cum sanis humoribus fluat absque turbatione aequabilis circulationis, per sputa, alvum, urinas exit de corpore. Sequitur jam, ut videamus, quaenam requirantur, dum idem morbus neque sponte resolvitur, neque signa tamen docent, mobilem jam redditam esse materiam, & ad exitum disponi. Adest inflammatio, quae ergo omnes exitus inflammationis habere poterit: cum autem in vitali viscere haereat malum, sola illa curatio, quae resolvendo fit, optanda foret; cum periculosa admodum hic suppuratio sit, gangraena semper fere lethalis, scirrhus difficillima mala relinquat, & praeter haec omnia pulmonis summa ad vitam necessitas faciat, ut ingravescente morbo suffocentur aegri, antequam inflammatio in suppurationem abire possit.

Quantam efficaciam habeat missio sanguinis in curatione inflammationis, antea demonstratum fuit; unde & in hoc casu merito commendatur. Interim tamen notandum est, non in omni peripneumonia, neque omni tempore hujus morbi, illam conducere. Monitum fuit in Commentariis §. 848. circa finem, omnes fere morbos lethales paulo ante mortem facere peripneumoniam: facile autem patet, in tali casu fractis jam viribus, & pauculo adhuc sanguinis per vasa moto, venae sectionem necessario mortem accelerare debere; cum sic tollatur illud, quod debilem vitam adhuc continuat. Unde pruden-

(q) Aphor. 21. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 38.

tiſſime monuit *Aegineta* (*r*), ſanguinis detractionem vitandam eſſe in illis, qui ex aliis morbis in peripneumoniam delapſi ſunt; maxime ſi jam diu aegrotaverint, vel ſi in horum morborum initio jam venae ſectio fuerit inſtituta. Idem verum eſt, ſi jam eo uſque invaluerit morbus, ut extrema frigida, pulſus debilis, celer & intermittens, doceant, pulmonem immeabili ſanguine adeo infarctum eſſe, ut tenuiſſimam tantum partem, & exigua quidem copia, in cor ſiniſtrum tranſmittere poſſit. Hinc intelligitur, quare in textu dicatur: Si inflammatio recens, magna, ſicca, in corpore robuſto, paulo ante ſano, exercitato deprehenditur. Sicca autem dicitur peripneumonia, dum vel nulla omnino prodeunt ſputa, vel tantum talia, quae ſolum mucum, pulmonis bronchia lubricantem, tuſſi abraſum habent, nihil autem continent materiae morboſae ſolutae & hac via excretae, qualia erant illa ſputa, de quibus §. 830. 2. dictum fuit; tunc enim a venae ſectione abſtinendum eſſe, probatum fuit.

Citam autem & largam ſanguinis evacuationem periculoſus ille morbus poſtulat; cum ſubitae ſuffocationis periculum hic immineat, adeoque & valida, morbique atrocitati paria, & matura ſubſidia requirat; uti optime *Aretaeus* (*ſ*) monuit. Ad animi deliquium autem ſanguinis miſſionem inſtituendam noluit (*t*), metuens, ne ſuffocationis periculum inde augeatur, neque abſque ratione. Verum quidem eſt, largam venae ſectionem, ad animi deliquium uſque factam, efficaciſſimum in ſanandis inflammationibus remedium eſſe, dum, omni impetu vitalis liquidi urgente loca obſtructa ſublato, vaſa contracta repellunt obſtruentes moleculas verſus latiora loca (vide §. 400.): ſed in Commentariis §. 847. probatum fuit, valvulas in cordis dextri orificio arterioſo locatas impedire retrogradum illum ſanguinis in arteria pulmonali motum, dum animi deliquium inſtat, vel jam adeſt; adeoque vix quid boni inde exſpectari poterit. Interim, dum animi deliquium patiuntur aegri, ceſſat cordis motus, adeoque omnia ſtagnant in pulmonis vaſis; ſimulque, frigore conſtrictis partibus extremis, venoſus ſanguis in ſinu venae cavae, dextra auricula, & cavo cordis dextri colligitur, ſtagnat, ad concretionem diſponitur, imo ſaepe jam floccos polypoſos colligit; unde paulo poſt, dum ex hoc deliquio reſuſcitantur homines, ſanguis ille jam concreſcens fere per pulmonem, in plurimis locis obſtructum, pelletur: adeoque patet, periculum eſſe, ne inde morbus augeatur. Videmus enim homines, a quacunque cauſa in animi deliquium lapſos, dum reviviſcunt, angi, ſuſpiria ducere, & de pectoris oppreſſione conqueri, donec pulmonis & vaſorum actione iterum diviſae fuerint, quae jam adunari coeperant, ſanguinis moleculae; ſicque reſtituatur liber ſanguinis per vaſa motus.

Praeſtat ergo, ut decumbenti aegro in lecto mittatur ſanguis; ſic enim minus periculum eſt, ne in ſyncopen delabatur: larga quidem ſatis copia & ex amplo vulnere, neque tamen ad ſummam debilitatem uſque; potiuſque repetatur poſtea, ſi opus fuerit. Unde *Aretaeus* (*u*), licet ex utraque manu ſimul ſanguinem mittendum commendaret, monuit, ilico ſupprimendum eſſe ſanguinem, ſi reſpiratio melior reddita pulmonem levari docuerit;

atque

(*r*) Lib.III.cap.30. pag.40. (*ſ*) De Curat.Morbor.Acutor.Lib.II. cap.1.pag.94.
(*t*) Ibidem. (*u*) Ibidem.

atque denuo poſtea mittendum, ſi ſymptomatum augmentum illud indicaverit.

Compeſcetur ſic per venae ſectionem nimia circulationis velocitas: minuetur moles liquidi movendi per pulmonem; tolletur craſſior pars, rubra nempe (venae ſectio enim tantum locum habet, ut dictum fuit, dum nondum penitus infarctus pulmo eſt); ſimulque depletis vaſis ſpatium concedetur diluentibus, forma balnei, clyſmatis, potus &c. aſſumendis. *Si enim a ſanguine morbi cauſae provenerint, eas tollit venae ſectio. Si vero pituita, ſeu ſpuma, ſeu quaevis alia humiditas tumefaciat, venarum inanitiones ampliorem pulmonis locum faciunt ad reſpirationis tranſitum* (x). Si minus tuta videretur venae ſectio, cucurbitulis applicatis cum ſcarificatione tantum ſanguinis educi juſſit *Aegineta* (y), quantum vires patiuntur. Sed & cucurbitas abſque ſcarificatione laudat *Aretaeus* (z), dorſo, praecordiis, pectori applicatas; monetque, ſemper aliquid levaminis pulmoni conciliari, ſi in quamcunque etiam corporis partem derivarentur hoc modo humores: ab omni enim parte impugnandum eſſe periculoſum hunc morbum voluit, & ſummo quidem jure: unde & extremorum deligationem, quâ preſſis venis ſanguinis & humorum major copia in artubus retinetur, commendavit (a).

2. De his ad §.850. dictum fuit. Laxantur enim per balnea vaporis pulmonis vaſa, ut facilius tranſmittere poſſint humores. Dumque toti corpori ſimilia applicantur, flacceſcunt omnes partes, & majorem copiam humorum retinent, quod hic requiritur. Praeterea ſanus etiam & robuſtus homo continua balnei vaporis applicatione ſic debilitari poterit, ut langueat totus; adeoque poterunt in hoc morbo per eadem pro lubitu vires vitae ſic minui, ut nullum periculum ſit, ne immeabilis ſanguis profundius in vaſorum pulmonalium anguſtias adigatur, quod multum ad curationem facit. Simul etiam aqua eodem tempore ſe venis bibulis cutis inſinuat, ſicque optime diluitur ſanguis. Solebant & Veteres Medici non tantum fovere pectoris externam cutim, verum etiam acrioribus applicatis irritare: Ita *Celſus* (b) in cura hujus morbi dicit: *Prodeſt etiam impoſitus ſuper pectus ſal bene contritus, cum cerato miſtus; quia leviter cutem erodit, eoque impetum materiae, qua pulmo vexatur, evocat.* Similia & *Aretaeus* (c) laudavit.

3. Similia requiruntur medicamenta ac in Commentariis §. 850. laudata fuerunt. In cura autem inflammationis pariter de omnibus his actum fuit. Adduntur leniſſima anodyna, uti v. g. flores papaveris rhoeados, vel ſyrupus ex horum ſucco paratus, ut nimius febris impetus, ſi adſit, compeſcatur (vide §. 610.), & blandus concilietur ſomnus, quod & ab *Aretaeo* (d) laudatur; ſimul etiam his moleſta tuſſis lenitur. Narcotica autem & ſtupefacientia nocerent potius, imprimis dum in vigore hic morbus eſt; aegri enim his uſi anxietatem illam impediti ſanguinis per pulmones tranſitus comitem (vide §. 631.), minus perciperent, & ſuffocationis periculum incurrerent; dum vigiles erecto in lecto ſitu, & valido reſpirationis molimine obluctantur,

(x) Ibidem. (y) Lib. III. cap. 30. pag. 40. verſa.
(z) De Curatione Morbor. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 94. 95.
(a) Ibidem. (b) Lib. IV. cap. 7. pag. 212. 213.
(c) De Curat. Morb. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 95. (d) Ibidem.

tur, quantum possunt. Parva autem copia simul sumuntur, ne largiori haustu distentus ventriculus anxietatem augeat, neque subito ingestis his, aucta humorum copia, nimis gravetur infarctus pulmo. Frequens autem similium assumtio facile compensabit quantitatis defectum. Calidissima autem sorbentur, quia per calorem augetur vis diluens aquae; simulque eadem opera, dum per oesophagum transeunt, blando calore foventur vicinae partes.

An autem sperari potest, dum similia medicamenta parca simul copia sorbentur, partem illorum directe per asperam arteriam in pulmonem venire posse? Ita credidit *Hippocrates* (*e*). Dicit enim, potum quidem deglutitum affatim in stomachum transire; sed videtur simul in illa opinione fuisse, partem quandam deglutiti liquidi sensim delabi posse per glottidem & secundum latera asperae arteriae decurrere. Directo autem hoc probavit experimento sequenti: ***Si quis enim aquam, cyano aut minio inquinatam, potandam dederit admodum sitienti (animali) maxime vero sui (hoc enim animal neque curam adhibet neque munditiem amat), deinde adhuc bibenti jugulum secuerit, hunc potu coloratum reperiet.*** Verum addit, non cujusvis esse hoc experimentum facere. *Galenus* pariter in eadem opinione fuit; nempe, naturaliter aliquid de potu in asperam arteriam venire; & uti aqua juxta murum descendit, sic sensim dilabi, tuncque tussim non movere. Si autem quid non secundum latera asperae arteriae decurreret, *sed in mediam spiritus viam incideret*, tunc statim tussim excitari (*f*). Unde etiam ad ulcera asperae arteriae remedium a supino homine sensim deglutiendum commendavit. Experimentum autem illud *Hippocratis* a *Celeberrimo Mery* cum successu institutum fuisse legitur (*g*). Levamen a linctibus emollientibus in tussi ab exasperatione harum partium illud confirmare videtur. Tamen negari nequit, parcam tantum copiam ingesti liquidi hac via transire posse, adeoque non multum boni inde exspectari posse. Praeterea admodum probabile videtur, non semper liquidorum deglutitorum partem ingredi, nam vinum, acetum &c. impune potantur; cum minima horum guttula in tracheam dilabens tussim summam excitaret sua acrimonia.

4. Quantum usum habeant clysmata in sedando nimio febrili impetu, ad §. 610. dictum fuit, unde & hoc respectu locum habere poterunt, cum ad benignam inflammationis resolutionem requiratur sedatus humorum motus (vide §. 386.). Tanti fecit clysmata *Aretaeus* (*h*), ut illa substituerit venae sectioni, si aliquod impedimentum prohiberet, ne illa in hoc morbo institui posset. Acriora quidem commendavit clysmata, quia quarumcunque partium corporis irritationem utilem credebat in periculoso hoc morbo: sufficiet tamen blandissimorum antiphlogisticorum usus, ut v. g. mellis unciae binae, cum nitri media drachma & decem unciis decocti hordei; cum indicatio curatoria non requirat, ut per alvum subducantur liquida; sed potius, ut per omnes corporis vias talia subministrentur sanguini, quae illum diluere, & inflammatoriam spissitudinem resolvere, valent. In anum autem inje-

(*e*) In Libro de Corde Charter. Tom. IV. pag. 269.
(*f*) Galen. Lib. IV. Method. Med. cap. 7. Charter. Tom. X. pag. 101.
(*g*) Academ. des Sciences l' An 1700. Mem. pag. 310. dans les notes lettre *e*.
(*h*) De Curat. Morb. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 94.

injecta liquida venis reſorberi & ſanguini miſceri poſſe, in Commentariis §. 813. probatum fuit; atque ibi datae fuerunt cautelae, quae in horum applicatione obſervari debent.

5. Quinam victus in hoc caſu conveniat, ad §. 850. dictum fuit. Lentioris enim vel copioſioris chyli moleſtiam pulmo ilico ſentit etiam ſanus; longe magis ergo, ſi morbus fuerit. Decoctum oryzae, hordei, avenae, panis, cum melle, rob ſambuci, & ſimilibus, omni ſcopo hic ſatisfacit. Radicum ſcorzonerae, tragopogonis, chondrillae &c. decocta ſimilem uſum praeſtant; de quorum efficacia in ſolvendo viſcido febrili ad §. 614. dictum fuit. Leve autem & dilutum nutrimentum in hoc caſu ſufficit; cum morbus, ſi hoc modo ſanari poſſit, nunquam in longum tempus excurrat.

§. 855. SI inflammatio magna, cum febre, & reliquis ſymptomatibus validioribus duravit ultra triduum, & ſigna adſint inflammationis jam in ſuppurationem tendentis (833. 834 835.), ſemper multum diſcriminis adeſt, quamvis diutius jam excurret morbus, & ſpatium dabit curationi: tum 1. Venae ſectione nulla, vel, ſi aliquid urget, parca utendum. 2. Victu leni, ſed paululum incraſſante, & ex maturantibus confecto, utendum. 3. Balneis pulmonicis, emollientibus, maturantibuſque utendum ad quintum ab inchoato malo diem. 4. Die quinto & ſexto iiſdem utendum, additis ſorbitionibus tuſſim moventibus leniter, ſimulque replentibus, ut ſeptimo forte die locus levari queat pure cocto, vaſis attenuatis, vita ſuſtentata.

Sola illa curatio peripneumoniae, quae fit per reſolutionem, aut citam excretionem materiae morboſae ſolutae & mobilis redditae (vide §. 830.), tuta eſt. Verum non ſemper illa obtineri poterit, ſive non ſatis cito idonea medela adhibita fuerit, ſive ex ſua indole pertinacior morbus obſtiterit. Inter reliquos autem inflammationis exitus optimus ille eſt, qui in ſuppurationem tendit. Quaenam ſigna ſint peripneumoniae in ſuppurationem vergentis, paragraphis hic citatis explicatum fuit: atque in Commentariis §. 833. 2. demonſtratum fuit, reſolutionem exſpectari non poſſe, ſi ad quartum diem uſque febris, & reliqua ſymptomata, valida permanſerint. Licet autem benigna ſuppuratio in aliis corporis locis, ad quae manibus acceſſus datur, plerumque ſatis commode curari poſſit; in vitali tamen hoc viſcere nata vomica purulenta ſemper multum diſcriminis habebit; cum rupta talis vomica in pectoris cavum pus effundere poſſit, & empyema lethale facere; vel totam ſanguinis maſſam purulenta cacochymia ſic inficere, ut funeſta ſequatur phthiſis. Nec minus periculum imminet, ne abſceſſus, mole quotidie auctus, vicina vaſa adhuc libera comprimens ſuffocet aegrum, antequam maturatio perfecta, & maturi abſceſſus ruptura fiat, uti ad §. 836. dictum fuit. Omni ergo ope nitendum eſt, ut quam ocyſſime fiat maturatio

tio; & deinde maturatione facta collectum pus citissime educatur. Quaenam autem in hoc casu observanda sint, ex sequentibus patebit.

1. Ubi de abscessu, inflammationem sequente, agebatur §. 402. & sequentibus, constitit, ad maturationem crudi inflammatorii conducere paulo majorem motum & in parte affecta & in toto corpore; tali moderamine tamen, ut nec nimis citatus motus subito rumpat vascula tenerrima, sicque gangraenam loco suppurationis producat; neque nimis torpens non valeat separare extremos vasculorum inflammatorum fines, & in bonum pus cum humoribus effusis convertere. Non ergo conducet in hoc morbi stadio sanguinis missio, cum vires debilitet, adeoque maturationem retardet. Si autem summa pectoris oppressio illam etiam hoc tempore poscere videtur, vel nimis impetuosa febris compesci debet, parca sufficiet, & tali tantum copia, quae levandis symptomatibus & justo febris moderamini satis est, non ultra.

2. Loco externo corporis suppurando applicantur mollissima cataplasmata ex farinosis & emollientibus herbis parata, ut cita fiat maturatio. Ob hanc causam oportet curare, ut alimenta talia ingerantur, quae similes dotes habent, ut chylus inde paratus, ad pulmonem delatus, emolliente & maturante vi praeditus, suppurationem promoveat. Verum quidem est, lentiorem utcunque ex talibus parari chylum, adeoque periculum fore, ne inde augeantur pulmonis angustiae: tali autem cum cautela haec danda sunt, ut nec nimis glutinosa sint, neque nimia copia simul sumta pulmonem gravare possint. Ob hanc rem *Hippocrates* (*i*) quarto, quinto, & sexto die sorbitiones pingues commendat, quia ad sputum per superiora exscreandum conferunt. Sorbitiones multas, ptisanae cremorem coctum cum melle, aquam mulsam &c. laudat alibi (*k*). In Materia Medica ad hunc numerum habentur praecipua, quae in hoc morbi statu conducunt.

3. Puri, dum maturus abscessus erit, conciliari debebit exitus, & quidem quam citissime, ne mora acrius factum erodat teneram pulmonis fabricam. Sola autem haec via tuta erit, per quam in cava aërea pulmonis pus erumpit; cum aliter in cavum thoracis, vel mediastini dilatata vacua (vide §. 836. 4.) decidet, lethali fere semper cum eventu. Oportebit ergo, statim ac signa suppurationis inceptae apparent, balneo vaporis, una cum aëre inspirato hausto, sic emollire totam aëream pulmonis superficiem, ut liberrime huc versus ire possit collectum pus; simulque eadem opera efficitur, ut citius & facilius rumpi possit membrana pus factum continens. Solius aquae calentis vapor hic sufficit, emollientium enim herbarum efficacia non consistit in volatili adeo parte, ut una cum hoc vapore ascendere possit; unde ab illis non multum boni exspectatur, licet tamen saepe illis utantur Medici, ne remedii simplicitas aegris & adstantibus contemtum pariat. In omnibus autem illis pergendum est, ad quintum usque diem ab inchoato malo. Simul etiam apparet ex dictis, pleraque remedia, quae praecedenti paragrapho ad resolutionis curam laudata fuerunt, etiam disponere morbum ad benignam suppurationem, si resolutio obtineri nequeat.

4. Si-

(*i*) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589.
(*k*) De Affectionibus cap. 4. ibid. pag. 641.

4. Simul ac ſpes eſt, crudum inflammatorium in pus coctum & bonum converſum eſſe, quantocyus exitus ipſi conciliari debet: pergitur hinc in iiſdem, ſed ſimul arte excitatur tuſſis, ut ſic agitato pulmone rumpatur abſceſſus. Acetum cum melle, oxymel dictum in officinis, ſi calidum ſumatur vel ſolum, vel decocto emolliente dilutum, uti etiam vinum calidum, tuſſim excitare ſolet, plerumque ſatis validam, qua concuſſus pulmo ſaepe ſic agitatur, ut crepet vomica, & collectum pus per ſputa repurgetur. Formula talis in Materia Medica ad hunc numerum habetur, quae ſcillae, bulbi amariſſimi, infuſum in aceto recipit, quo remedio nullum habetur efficacius ad pulmonem detergendum; unde tanti uſus fuit apud Veteres Medicos. Omnibus his adhibitis forte poterit levari locus pure cocto excreto, ſeptimo die, quem inſignem vim habere in criticis evacuationibus ante in Commentariis §. 741. probatum fuit. Non tamen ſemper hoc ſuccedere illo tempore, patebit ſequentibus paragraphis. Niſi enim cita maturatio facta fuerit, & materies maturanda haeſerit in tali pulmonis loco, ut facillime in bronchia exire poſſit, longior temporis mora intercurrit, antequam rumpatur abſceſſus. Convenit interim omni artis molimine promovere crudi inflammatorii maturationem, & maturati evacuationem; aliter enim juſtus metus eſt, ne natus abſceſſus, collecto pure tumens, vicina vaſa comprimat, ſicque novam inflammationem producat; quae pariter ſuppurata novum abſceſſum faciet, vel prioris molem augebit. Unde ſequentia *Hippocrates* (*l*) monuit: *Si peripneumonia correptus non fuerit purgatus in diebus principibus, ſed ſputum & pituita in pulmone remaneant, ſuppuratus fit, qui ſi confeſtim curatus fuerit, plerumque effugit. Si vero neglectum relinquatur, quod in pulmone eſt, corrumpitur; quo incumbente ac putreſcente ulceratur pulmo & pus colligit, neque amplius intro ad ſe effatu dignum alimentum trahit, neque ab eo quidquam ſurſum repurgatur, ſed cum ſuffocatur, tum ſemper difficilius ſpirat, & reſpirando ſtertit, indeque a ſuperiore pectore reſpirat; tandem vero ſputis obturatur, ac moritur.*

§. 856. SI ſigna docent, factum eſſe in pulmone abſceſſum (835.) acceleranda ejus diſruptio in aſperam arteriam, eaque facta, depuratio ſubita & tuta ulceroſi loci.

Primis duabus vel tribus ſeptimanis peripneumoniae in ſuppurationem vergentis; vel jam ſuppuratae, ſpes eſt, collectam materiam ſenſim per ſputa evacuari, & depuratum pulmonem conſolidari facile poſſe: illo enim tempore nondum profunde in ſubſtantiam pulmonis tale ulcus penetravit. Unde etiam inter ſigna futurae ſuppurationis §. 833. 3. numerabatur, ſi criticis diebus ad decimum quartum diem uſque nulla fuiſſet facta per ſputa cocta evacuatio. Unde & *Hippocrates* de his agens (*m*) dixit: *Haec autem contingunt diebus ut minimum quatuordecim, ad ſummum vero viginti & uno. Et hoc tempore vehementer tuſſit, & ſimul cum tuſſi repurgatur: primum quidem copio-*

(*l*) De Morbis Lib.I. cap.6. Charter.Tom.VII. pag.537.
(*m*) De Morbis Lib.III. cap.14. Charter. Tom.VII. pag.589.

copiosum & spumosum sputum (exspuit) ; septimo vero & octavo die, quando febris in vigore fuerit, si humida exstiterit peripneumonia crassius procedit; sin minus, non. Nono & decimo die aliquantum cum virore pallescens & subcruentum: duodecimo ad decimum quartum diem usque copiosum & purulentum. Ubi vero illud tempus elapsum est, signaque, §. 835. enumerata, docuerint suppuratum pulmonem esse, nullaque per sputa hactenus fit evacuatio, novimus, pus collectum in magno satis sacco in ipsa pulmonis substantia haerere; quo rupto non sensim per sputa, sed undatim prorumpere pus solet, quandoque cum suffocationis periculo, dum uno impetu pus in asperam arteriam se exonerat (vide §. 836. 2.). Indicatio curatoria tunc jubet, accelerandam esse talis vomicae rupturam, ne pus diutius relictum corrumpat totum pulmonem. Post puris vero evacuationem requiritur ulcerosi loci depuratio subita & tuta, & deinde consolidatio. Quibus autem haec obtineri possint, sequentibus paragraphis videbimus.

§. 857. DIsruptio tentatur, si, post multa alimenta mollia, subpinguia cum vino molli, pulmo, suppuratus (836.), & praeparatus (855.) vapore calido, clamore, tussi, excreatoriis, concussione in navi, vel rheda, agitatur.

Postquam constitit, vomicam pure plenam in pulmone haerere, & balneis pulmonicis emollientibus (§.855.) sic laxatus fuit & maceratus quasi pulmo in parte aërea, ut admodum probabile videatur, tumorem purulentum huc versus vergere, & potius in illo loco, quam alibi rumpendum esse, tunc tentatur ejus ruptura. Unicum, quod ars hic habet, est pulmonis concussio, quocunque demum modo fiat. Ut autem eo melius succedat ruptura, prius alimenta mollia & pinguia assumuntur majori copia, ut plenus & turgens ventriculus diaphragma sursum premat, & pulmonem comprimat, simulque copiosus chylus & pinguior pulmonem gravet: quo enim magis tenduntur omnia hoc tempore in pulmone, eo citior rupturae spes erit. Risu autem valido, clamore, tussi vapore aceti vel vini calidi excitata, vomituque, pulmo tunc agitetur, vel aeger in rheda velociter per strata lapidea vehatur, aut etiam in navi: solet saepe tunc rumpi vomica, & magno cum impetu pus exire. Verum quidem est, periculum adesse, ne subito in asperam arteriam erumpens pus suffocet aegrum; vel & alio in loco rupto abscessu in cavum pectoris dilabatur. Sed hoc vitari nequit, & quo diutius manebit ille locus clausus, eo majus erit idem discrimen: & praeterea *dum jam extenuatis & decumbentibus pus erumpit, non multum inde levantur, sed pereunt* (n). Quamvis autem haec omnia tentari possent saepius, si prima vice non sequeretur ruptura, optimum tamen est illa adhibere, dum signa docent, vomicam jam jam rumpendam esse. Vario tempore vomicas tales rumpi monuit *Hippocrates* (o); *Plurimas quidem vigesimo die, alias trigesimo, alias quadragesimo, alias ad sexaginta dies pervenire*; addiditque (p), a principio suppurationis inceptae tempus ruptionis futurae numerari debere: adeoque praestaret, omnia haec tentare circa haec tempora. Praeterea aliis in locis signa quaedam dedit, quae docent, pulmonis abscef-

(n) Hipp. de Morbis Lib.I. cap.8. Charter. Tom.VII. pag.541. (o) In Prognosticis Charter.Tom.VIII.pag.649. (p) Ibidem.

abfceffum jam minitari rupturam. Primum indicium eft plenitudo pectoris: *Ex pulmonis fuppuratione, & circa ventrem interdum & claviculam dolores, & cum anxietate ftertere, defignat fputi copiam in pulmone* (q): fi haec adfint ergo, novimus fic tendi omnia, ut jam jam ruptura exfpectanda fit. Alio autem in loco plura collegit (r), quae huc fpectant: *At ex his, quae celerius aut tardius rumpuntur, his cognofcere oportet: fi dolor quidem per initia oriatur, & fpirandi difficultas & tuffis, & fputatio perfeverans ad vigefimum diem obtineat, exfpectare ruptionem oportet, vel etiam prius. Si vero quietior fit dolor, & caetera omnia fecundum rationem, iftis exfpectare ruptionem pofterius. Neceffe autem eft, & dolorem, & fpirandi difficultatem, & fputationem oboriri ante puris eruptionem.* His fignis monitus Medicus determinare facile poterit illud tempus, quo conducet varia haec artis molimina adhibere, ut latens in pulmone vomica rumpatur. Pluribus apud *Hippocratem* locis probari poterit, quod ad rupturam abfceffus pulmonalis tentaverit fimilia. Ita, dum de *pulmonis tuberculo* (f) agit, videtur vomitorio ufus fuiffe, ut validis vomendi concuffibus pus erumperet. Sic enim habet: *Quod fi morbo liberatum dyfpnoea prehendat, dum ad locum erectum pergit, aut alias feftinat, purgans dato, a quo alvus inferior non moveatur. Et fi una cum vomitu pus fequatur, fi fane pus fuerit album, & in eo fibrae fubcruentae fuerint, effugit; fi vero lividum, cum virore pallidum & graveolens, moritur.* Alibi autem (t) decimo die, a quo ex peripneumonia purulentus factus fuit aeger, ari radicem cum falis grano, & mellis parum ex aqua & oleo, extracta prius lingua, infundi juffit, dein humerum concuti, ut pus erumpat. Si non fucceffert, cyclaminis & ciborum acrium fuccum cum lafere &c. fimiliter applicabat: irrito eventu raphani corticem cum aeris flore adhibuit oleo diluta. Si nequidem his pus prodiret, teftas ignitas injiciebat mixturae ex partibus aequalibus Vini Tornii, lactis bubuli aut caprini, & fucci fii, & per fiftulam hunc vaporem attrahi juffit. Patet autem fatis, ab omnibus his validam tuffim excitari debere, a qua rumpi poterit abfceffus.

Rupto autem quamvis abfceffu, dubius adhuc morbi exitus erit: fuppuratio enim haeret in vifcere vitali, aëri expofito, & omni vitae momento affidue moto. Unde nequidem in tali cafu, ubi omnia ad curae felicitatem videbantur confpirare, de aegrorum falute certo pronunciare audebat *Hippocrates* (u). Sic autem habet: *Et fi quidem quam citiffime maturuerit, eruperit, & furfum vergat pus, ac totum exfpuatur, & cavum, in quo pus, concidat, ac reficcetur, prorfus fanus evadit. Si vero quam citiffime ruptum fuerit, maturuerit, ac repurgatum fuerit, neque tamen penitus reficcari poffit, fed ipfum tuberculum ex fe pus effundat, perniciofum id eft* &c. Ex quibus apparet, quod difficultatem curae ulceris aperti pulmonis fatis agnoverit. Praeterea feniores, fi ex peripneumonicis morbis fuppurati facti fuerint, magis interire, ex reliquis vero fuppurationibus juniores potius mori, alibi (x) monuit. Reliqua autem,

(q) Coac. Praenot. Num. 18. Charter. Tom. VIII. pag. 854. (r) In Prognoftic. ibid. pag. 652. & Coac. Praenot. Num. 402. ibid. pag. 875. (f) De Morbis Lib. II. cap. 22. Charter. Tom. VII. pag. 574. (t) Ibid. cap. 16. pag. 567. 568.

(u) De Morbis Lib. I. cap. 7. Charter. Tom. VII. pag. 540.

(x) In Prognoftic. Charter. Tom. VIII. pag. 658. & Coac. Praenot. Num. 431. ibid. pag. 876.

quae ad Prognosin fausti vel infausti eventus in hoc casu spectant, in Commentariis §. 836. 3. dicta fuerunt.

§. 858. **S**Imul ac dein signa edocuerint, apostema ruptum esse, utendum victu lacteo, vegetabili lenissimo, nec facile putrescente, tum de die aperientibus, detersivis, vesperi levibus opiatis; vaporibus emollientibus; equitatione, vel vectione in rheda, aut navi.

Apostema pulmonis ruptum esse, sic ut in tracheam se evacuaverit, certo novimus ex sputis purulentis eductis, & levamine pectoris; adeoque de hac re nullum dubium esse poterit. Ubi ergo hoc constitit, scimus, in pulmone haerere cavum saccum, qui antea pure plenus fuit, nunc collapsus & vacuus: ex illis autem, quae in *Capitulo de Abscessu* dicta fuerunt, constat, parietes cavi talis sacci, pure diu contento maceratos, sordidos esse & semimortuis vasorum maceratorum extremis obsitos undique; unde ad sanationem requiritur, uti §. 402. dictum fuit, mundatio illius cavi, ut ad conditionem puri vulneris reducantur, sicque iterum ad se mutuo accrescere possint, cavi hujus latera. In abscessibus apertis partium externarum corporis varia applicare possumus, prout sensibus explorati loci conditio diversa postulat: verum hic nihil adhiberi poterit, nisi quod forma halitus una cum aëre inspirato potest attrahi, vel una cum sanguine per pulmonis vasa pellitur. Cum autem chylus, ingestorum dotes saepe diu retinens, sanguinem ingressus statim per pulmones transire debeat, maxime cavendum est, ne talia assumantur, ex quibus paratus chylus acrior irritare posset ulcerosum pulmonis locum, novamque inflammationem producere; sicque augere suppurationem, quam sensim potius minuendam indicatio jubet. Lac animalium, solis vegetabilibus viventium, pulcherrimum hic dat alimentum & remedium simul. In animalis sani enim corpore praeparatum jam habet talia in se, unde restaurari possunt optime illa, quae de corpore perierant, sive per morbos praegressos, sive per sanitatis ipsius actiones: unde in debilibus corporibus tanti usus est, uti alia occasione in Commentariis §. 28. dictum fuit. Verum blanda vis graminei succi, quo animalium lac dives est, optimum detergens hic dat, ad depurandum pulmonis ulcus. Unde non sine ratione Medici antiqui, uti *Galenus* (y) monet, existimaverunt, *Ulcus in pulmone habentes posse sanari, solo lactis usu, duntaxat antequam magnum illud ac callosum factum fuerit*. Ita & *Aretaeus* (z) de cura ulceris pulmonalis agens lactis dotes recensuit sequentibus: *Lac vero assumtu suave, potu facillimum, nutritu solidum, & qualibet esca a pueritia familiarius est. Praeterea visui colore delectabile, medicamen arteriam non asperans, guttur laevigans, ad ejiciendam pituitam facilem spiritum reddens, inferiorem exitum lubricum efficiens ulceribus dulce subsidium, & quolibet alio benignius est. Si enim quis multum lactis potet, nullo*

(y) De probis pravisque alimentorum succis cap.4.Charter.Tom.VI.pag. 426.
(z) De Curatione Morborum Diuturnorum Lib.I. cap.8.pag.127.

nullo alio eget alimento &c. Lac ergo aqua dilutum pro potu, lac merum pro cibo, vel ſolum, vel cum decoctis oryzae, hordei, avenae, fagopyri &c. miſtum, ſufficere poſſet. Olera molliſſima, ut endivia, lactuca, ſpinachia &c. juſculis carnium animalium, quae vegetabilibus vivunt, incocta pariter adhiberi poſſunt. Vitantur omnia, quae in putredinem cito vergunt, cum ſputorum graveolentia in hoc morbo adeo mali ominis ſit, uti in Commentariis §. 836. 3. dictum fuit. Omnia tamen haec parca quantitate ſimul, & ſaepe repetitis vicibus, ſumuntur, ne chyli copia nimio gravetur morboſus pulmo.

Medicamenta autem hic imprimis laudantur talia, quae copioſae aquae infuſa leni aperiente & detergente vi pollent. In Materia Medica ad hunc numerum catalogus habetur ſimilium, ex quibus pro re nata eligi poſſunt varia: habentur & formularum ex his paratarum quaedam exempla. Prout jam ſputa magis minuſve tenacia apparent, major vel minor illorum copia prodit, major vel minor pectoris oppreſſio adeſt, eliguntur talia quae variam incidendi & attenuandi vim habent; ſemper etiam reſpiciendo ad aegri aetatem, temperiem &c. In ſenioribus & frigidae temperiei hominibus, chamaedryos, eryſimi, foeniculi, hederae terreſtris, hyſſopi & ſimilium infuſa (coctione enim fragrans harum plantarum vis diſſipatur) optima ſunt: in junioribus & calidae temperiei adianthi, agrimoniae, bellidis pratenſis, borraginis, ſcabioſae &c. decocta potius conducunt. Dum ſputa multum minui incipiunt, neque ulla pectoris gravitas & oppreſſio metum facit, retineri ſputa excernenda, molliſſima conſolidantia remedia adhibentur, ex tuſſilagine, pulmonaria, hyperico &c. parata. Pulchrum ſimul uſum habent ex myrrha, olibano, ſarcocolla, opopanace &c. cum terebinthina, balſamo Peruviano &c. parata catapotia, aliquoties de die deglutita, ſuperbibendo uncias aliquot talium decoctorum: leniſſima enim haec & nativa balſama optime detergunt ulceroſa loca, & deterſa ad conſolidationem diſponunt. Similes formulae etiam ad hunc numerum in Materia Medica habentur. Nativa autem haec balſama jure praeferuntur artificialibus, imprimis illis, quae ex oleo lini, oleo terebinthinae, ſulphure &c. parantur, in quibus omnibus empyreumaticus nidor, & inflammans acrimonia adeſt, licet adeo laudata fuerint a Chemicis. Fatebatur ingenue, uti ſolebat ſemper, *Celeberrimus Boërhaavius*, ſe quondam talia frequenter exhibuiſſe in pulmonis aliorumque viſcerum vomicis curandis; uſu tamen didiciſſe, quod nocuerint potius, quam profuerint.

Dum autem diurno tempore, detergentibus illis uſurpatis, depurationi pulmonis ulcerati opera adhibita fuit, optimum eſt, veſpertino tempore lenia opiata exhibere, quae moleſtam ſaepe tuſſim ſopiunt, & blando ſomno vires refocillant. Niſi hoc fiat, aſpera tuſſis noctes dieſque pulmonem quaſſat; idemque tunc obtinet, ac ſi ulceris externi ſuperficies omni momento perfricaretur, unde ſanatio plurimum retardatur neceſſario, cum molliſſima & pulpoſa renaſcentium vaſculorum ſtamina ſic deſtruantur, atque cruda, dolens, & inflammata reddatur ulceris tota ſuperficies. In Commentariis §. 410., ubi de abſceſſus cura agebatur, notatum fuit, puris ipſius moderata copia relicta, poſt abſceſſus aperturam, foveri & depurari cavae vomicae parietes, ſemimortua voſorum extrema ſeparari, omniaque diſponi ad optimam

conſo-

consolidationem. Illud autem obtinetur, dum tota nocte sopitur tussis; unde pus illud manet, coquitur, & aegris evigilantibus facillime & summo cum levamine educitur. Quantum usum habeat prudens opiatorum usus in phthisicis, postea dicetur, quando peculiari capitulo de hoc morbo agendum erit.

Ubi autem major sputorum tenacitas facilem eorundem expectorationem impedit, atque inde metus est, ne a retentis sputis omnia mala augeantur, tunc imprimis prodest vaporum emollientium usus, ut sic diluta & mobilia reddita sputa expelli possint facilius.

Summum pariter emolumentum exhibet, ad detergendum pulmonem, & firmandum simul totius corporis robur, equitatio, si vires aegri sufficiant; vel in debilioribus vectio in rheda aut navi. Omni enim momento sic novus aër pulmonem ingrediens averrit ulcerosum locum, simulque corporis concussibus, imprimis si equo vehatur aeger, expediuntur illa, quae pulmonem gravant, absque tussi, vel leviore tantum. Quantum profuerit equitatio, in tabe tantum non deplorata, pulcherrimis Observatis docuit *Sydenhamus*, uti alia occasione ad §. 28. dictum fuit. Tantus autem videtur effectus fuisse vectionis in navi in his aegris, ut *Aretaeus* (*a*) crediderit, solam illam non posse in tantum prodesse, sed *maris salsuginem siccum quiddam his ulceribus communicare*; unde non tantum voluit, ut in mari veherentur, sed & vitam ibi degerent aegri. Sic & *Sydenhamus* (*b*) pulcherrimum equitationis effectum vidit, dum ad multos menses in illa exercenda perseverarent aegri, auctis sensim equitationis velocitate & duratione. Dum autem equo vehuntur aegri, requiritur talis aëris tempestas, ut acri frigore nocere nequeat; unde hyemali tempore vectio in carpento clauso conducit potius.

Dictum fuit in Commentariis §. 410., abscessus aperti curationi nocere aëris liberum accessum; atque in vulneris curatione §. 204. monitum fuit, uti & ad §.245., aërem frigore, & exsiccatione, plurima damna facere posse; uti etiam, quia liber aëris accessus putredini favet: unde videretur concludi posse, aëris continuo renovati per equitationem &c. usum noxium esse. Verum si consideretur, aëris ingressum liberum in pulmonem ad vitam necessarium esse, adeoque prohiberi non posse; atque etiam aërem inspiratum calescere jam, nisi gelidissimus fuerit, in transitu per os, nares, asperam arteriam, simulque repleri humido vapore ex his partibus exhalante, patebit satis, nihil mali metuendum esse ab aëris toties renovati actione, cum nec frigore, nec exsiccatione nocere possit.

§. 859. SI autem signa (838.) docent, statum (837.) jam obtinere, nulla tamen hactenus certa prognosi quonam materies verget, tum levi, fluido, blande aromatico, paululum vinoso utendum victu; quietum sit corpus; medicamenta vero sint emollientia, & ex genere levissimo aperientium; pulmoni prospiciatur usu emollientium: sic vel determinabitur, vel ulterius dissoluta excernetur mali materies.

Quan-

(*a*) De Curat. Morbor. diuturnor. Lib. I. cap. 8. pag. 126.
(*b*) Dissertat. Epistolar. pag. 523.

Quando materies inflammatoria, pulmonis vasis infarcta haerens, sic incipit solvi, ut in venas transire possit, liberatur pulmo, & aequabilis per vasa illius redit humorum circumductio. Ubi autem illud, quod in pulmone haeserat immeabile, sic resolutum est, ut cum reliquis humoribus per omnia vasa moveri possit absque ullo impedimento aequabilis circulationis, tunc optima cura facta est, per benignam resolutionem nempe. Verum ubi eadem illa morbi materies sic quidem soluta fuit, ut obstructio vasorum cesset, simulque ita degeneravit ab indole humorum nostrorum sanorum, ut aequabilem circulationem turbet, tunc illa expelli debebit de corpore, ut redeat sanitas. Haec autem expulsio materiae solutae & mobilis redditae vel fit statim per sputa, alvum, urinas &c. (vide §. 830.), vel prius in locis quibusdam corporis collecta format abscessus (§. 837.), quibus dein apertis educitur. Si ergo signa docuerint, materiem morbosam jam solutam & mobilem esse, neque ulla adsint indicia in excretis de corpore, quae monstrant per has illasve vias exitum moliri, simulque nulla signa indicaverint, versus quem locum corporis vergat eadem materia, quaeritur, quid agendum sit?

Indicatio curatoria postulare videtur, ut aegri sustineantur tali victu, qui pulmonem tenaciori vel copiosiori chylo gravare nequeat, simulque vires augeat, ut eo felicius procedat coctio & expulsio materiae morbosae. Cum autem in hoc casu pulmonis vasa jam liberari incipiant pro maxima parte, nihil obstat, quo minus dentur talia, quae vitalem humorum motum parum augeant; unde blandorum aromatum usus & vini moderata copia tunc proderit. Quies autem corporis commendatur, ne debilis a praegresso morbo fatigetur aeger, sicque melius vires resumere possit. Omnia autem quae valide corpus turbant, ut vomitoria, sudorifera, purgantia &c. vitanda sunt, ne intempestivo artis molimine impediatur inceptum naturae opus. Sola tunc laudantur remedia, quae mollissima sunt, & diluente & leni solvente vi omnes humores attenuant, & vasa expediunt; quales formulae in Materia Medica ad hunc numerum habentur. Vapores autem emollientes pulmoni adhibentur, ut his laxata vasa pulmonalia facilius dimittant illa, quae adhuc in his haerent nondum satis soluta & mobilia. Dum autem haec omnia fiunt, vel apparebunt signa exitus materiae morbosae de corpore (vide §. 830.), vel brevi aderunt indicia (vide §. 838. 839. 840. 841.), quae docent, versus quae corporis loca determinabitur morbi materies, abscessum ibi formatura: illa autem, quae tunc conducunt, sequenti paragrapho dicentur. Cum autem ad §. 839. monitum fuerit, utilissimos esse illos abscessus, qui in peripneumonicis ad crura fiunt, proderit statim, simul ac futuri abscessus suspicio est, illa loca sic disponere, ut facilis materiae morbosae derivatio versus haec fieri possit; de qua re sequenti agetur paragrapho.

§. 860. SEd si cum signis (838.) simul illa adsunt (839. 840.), quibus determinatio significatur, fiant modo dicta (859.) simulque locus praevisus (839. 840.) suctu, laxatione, stimulo, aperientibus ita tractandus, ut minus resistat, plus trahat.

Ubi praegressis signis futuri abscessus secuta fuerunt talia indicia, per quae novimus, materiam morbosam versus crura, vel ad parotides tendere, de

de quibus §. 839. 840. dictum fuit. Primo omnia eadem adhibentur, quae praecedenti paragrapho enumerata fuerunt. Deinde locus futuri abscessus sic disponitur, ut vasa laxata facilius admittere possint huc versus deponendam morbi materiam; simulque curatur, ut levi irritatione per frictiones, stimulantia, cucurbitas, impetus vitalis motus magis agat in eundem locum. Quomodo autem, & per quae remedia hoc fieri possit, alia occasione in Commentariis §. 134. & 396. 4. explicatum fuit. Monuit *Hippocrates* (c) sequentia: *Quibus ex morbis resurgentibus quid doluerit, illic abscessus oriuntur.* Deinde sequenti *Aphorismo* (d) addit: *sed & si aliquid ante morbum doluerit, illic morbus insidet.* Quotidiana in praxi observata veritatem dictorum probant. Ita hominibus, qui diu ulcera crurum passi fuerunt (familiare in scorbutico inveterato malum), si quodam morbo acuto corripiuntur, recrudescere haec ulcera solent, cum praesentaneo morbi etiam periculosi levamine. Naturae ergo ductum sequimur, dum per epispastica, cucurbitas &c. efficimus, ut doleant illae partes, versus quas minimo cum discrimine morbosa materia deponi potest.

§. 861. SI (841.) obtinet, fiant eadem (859. 860.), sed simul aperientia paulo fortiora, saponacea, hepatica addantur, tum clysmata, & fomenta his constantia.

Si vero, vel neglecta applicatione derivantium & attrahentium ad parotides & crura, vel iisdem frustra adhibitis, signa docuerint (§. 841.), ad hepar verti materiem morbi, atque in hoc viscere colligi, tunc primo eadem adhibentur, quae §. 859. laudata fuerunt; ut pulmo levetur, vires firmentur, & materies morbi quam maxime soluta & mobilis reddatur. Cum autem non careat periculo haec metastasis; & jure metuatur, ne abscessus in hepate natus pessimos chronicos morbos faciat, conducit simul & illa facere, quae praecedenti paragrapho dicta fuerunt; hac spe, ut forte incipiens colligi in hepate morbi materies, nondum tamen ibi fixata omnino, ad alia corporis loca, minus periculosa, deduci posset. Dictum fuit ad §. 839., materiam morbi, dum versus crura vergit, talia symptomata producere, quae levioris inflammationis circa hypochondria signa dant; unde patet, aliquam adhuc spem talis derivationis superesse in hoc casu: saltem nunquam nocebit, hoc tentasse.

Simul autem adhibentur talia remedia, quae, admodum solvente vi praedita, collectam in hepate materiem ulterius attenuare valeant, ut vel ad alia loca deponatur meliori metastasi, vel per ductum hepaticum ad intestina delata cito expellatur per alvum; ne manens in hoc viscere, & acrior reddita, teneram & friabilem ejus substantiam destruat. Decocta ergo meraca taraxaci, cichorei, graminis, fumariae &c. cum melle potentur larga copia (formula talis in Materia Medica ad hunc numerum habetur). Fomentis ex similibus paratis obvolvantur hypochondria. Clysmata ex iisdem facta injiciantur frequenter & retineantur diu; hac spe, ut resorpta venularum meseraicarum osculis, in intestina patentibus, directe & integris suis

(c) Aphor. 32. Sect. IV. Charter. Tom. IX. pag. 153.
(d) 33. Sect. IV. Ibid. pag. 154.

ſuis viribus ad hepar veniant. Simul etiam per eadem ſic laxantur inteſtina, & illorum vaſa omnia, ut facilis & expedita via fiat materiae morbi, dum ex hepate verſus alvum ruit. De horum remediorum efficacia & uſu poſtea adhuc quaedam dicenda erunt, in *Capitulis de Hepatitide & Melancholia*.

§. 862. MAlum vero, quod deſcriptum (843.) raro medelam capit, niſi forte emollientibus externis, internis, atque motu equitationis, vel vectionis in rheda cedat parum.

Ubi ſcirrhus poſt inflammationem pulmonis remanſit, diu quidem tolerari poterit tale malum, raro tamen vel nunquam integram curationem recipit; uti ſatis patet ex illis, quae in ſcirrhi hiſtoria antea dicta fuerunt. In recenti tali malo ſapo Venetus magna copia uſurpatus, cum ſucco graminis & lactis ſero, aliquid forte boni facere poterit, ſaltem abſque noxa adhiberi. Verum adhaeſio pulmonis ad pleuram, niſi admodum firma fuerit & calloſa, forte utcunque emendari poterit. Dictum fuit in Commentariis §. 843. ab Antiquis obſervatum fuiſſe morbum bubulo pecori infeſtum, quam *coriaginem* appellabant; dum nempe pellis ita coſtis adhaereret, ut manibus deduci ab illis non poſſet. Laudabatur ad hoc malum, ſi calido lauri decocto foveretur locus affectus, deinde ſtatim multo oleo & vino perfricaretur ſub dio, ſole ferventi, tuncque per omnes partes prehenſa pellis attraheretur (*e*), hac ſpe, ut emollitae ſic & lubricatae hae partes cedere poſſent, ſicque morboſa illarum concretio tolleretur. Similis certe cura & in morboſa concretione pleurae cum pulmone tuto tentari poſſet. Si nempe decoctis molliſſimis multum & diu repleto corpore, ſimulque penetrabilibus & lenibus tamen linimentis inuncto pectore externo (ſaepe enim locum concretionis indicare norunt aegri, dum a corporis aucto motu anheli moleſtiam quandam aut obtuſum dolorem in pectore percipiunt), equitatione vel vectione in rheda concuteretur pulmo. Sic ſaltem imitamur illa remedia, quae in ſimili malo externas partes obſidente proſunt; neque videtur aliud quid ſecundum artis praecepta hodie cognita tentari poſſe.

§. 863. QUando in ipſam jam gangraenam abiit (844.), incurabilis eſt.

Facile patet, vix quid ſpei tunc ſupereſſe, dum pulmo, vitale viſcus, gangraena correptus contabeſcit. In Commentariis §. 432., ubi de viſcerum gangraena agebatur, quaedam loca ex *Hippocrate* allegata fuerunt, quae videbantur docere, ſputa in febribus quandoque livida & graveolentia, gangraenae ſigna (§. 844.), excreta fuiſſe, ſuperſtitibus aegris. Verum non conſtat, an peripneumonici fuerint ab initio morbi tales aegri. Nunquam quidem nocebit aegris, uti ibidem dictum fuit, ſi Medici ne quidem in deſperatiſſimis morbis omnem ſpem abjiciant, interim tamen ſi conſideretur, pulmonis inflammationem, ex ſua natura adeo periculoſum morbum, in peſſimum exitum, gangraenam nempe, terminari, quivis facile credet, ſi non certam

(*e*) Auctor. Rei Ruſtic. Columell. Lib. VI. cap. 13. pag. 582.

tam desperationem, saltem minimum spei in tali casu superesse. Si quid adhuc fieri posset, simul & semel applicanda forent omnia illa, quae in cura gangraenae §. 434. & sequentibus laudata fuerunt, in quantum visceris affecti situs & conditio permittunt. De hac re adhuc postea quaedam dicenda erunt ad §. 903., ubi de Pleuritide Gangraenosa agitur.

§. 864. SI autem Peripneumonia per sputum jam expurgari coepta, incipit suppressum id habere, statim summa ope nitendum, ut iterum id prodeat. Tales causae impedientes sunt saepe, magnum frigus subito admissum; ingens exsiccatio undecunque nata; febris calida superveniens; medicamenta calefacientia; alvus liquida, nec critica; sudor ingens; animi affectus vehementior.

Absoluta jam foret curatio Peripneumoniae, consideratis omnibus, quae agenda sunt, prout vario exitu terminatur hic morbus, vel diversis viis de corpore eliminatur morbi materia. Verum adhuc debebant expendi illa, quae fieri oportet, dum peripneumonia, per sputa jam expurgari coepta, incipit illa suppressa habere. Quanti momenti sit sputorum in hoc morbo excretio, & quam pulchre per illa eliminari possit morbi materies, antea §. 830. 2. vidimus: unde simul patet summa necessitas, ut omni molimine redintegretur evacuatio sputi, si suppressum illud fuerit. Simul conducet summopere, ut cognoscantur illae causae, a quibus sputa supprimi quandoque docuit Observatio; ut nempe vitari possent, cum nondum adsunt; & tolli vel emendari, dum jam praesentes inveniuntur.

Magnum frigus subito admissum. Quanti usus sit humidus aëris inspirati tepor in hujus morbi cura, jam saepius dictum fuit, dum sic laxantur vasa, ut transmittere possint; simulque quam optime disponuntur fluida, ut transire per vasorum ultimas angustias valeant. Inter causas peripneumoniae aëris frigus §. 824. numeratum fuit: constat enim, aërem gelidum pulmonem siccare, stringere, imo & ipsum sanguinem per vasa pulmonalia motum, & nudo fere aëri expositum (*f*), coagulare. Unde patet, ab eadem causa morbum jam praesentem debere augeri, &, contractis vasis excernentibus, sputa supprimi. Dum gelidum potum affatim bibunt tales aegri, aut imprudenter frigidissimus aër hyemali tempore admittitur subito in conclave, ubi decumbunt, sputorum periculosa suppressio ab hac causa nasci solet.

Exsiccatio undecunque nata. Dum nimium frigus, hic noxium, vitare volebant quidam, in alterum extremum inciderunt, nimia calefactione loci, in quo decumbunt aegri. Notum est, sanissimos homines, aestuante in aëre versatos, siccissimam habere oris interni, narium, asperae arteriae, & pulmonis ipsius omnem superficiem, sic ut vix loqui aut deglutire valeant ob partium exsiccationem. Non mirum ergo & idem ab eadem causa in aegris fieri. Cavetur facile exsiccatio ab hac causa, si justa caloris temperies servetur (quod thermometrum optime indicat), simulque aëris tepori jungatur humiditas; quod facile obtinetur, si aquosis exhalationibus repleatur aër, quem aegri inspirant.

Febris calida superveniens &c. Notatum fuit ad §. 830., felicem illum peripneumoniae exitum, quo in sanitatem terminatur per benignam resolutionem,

(*f*) Boërhaave Institut. Medic. §. 747.

nem, vel salubrem evacuationem materiae morbosae per sputa &c., tunc tantum locum habere, dum febris mitis est & boni moris. Si ergo inceptae tali excretioni superveniat febris calida, exsiccabitur brevi corpus liquidissimis expressis (vide §. 587.), & mutabitur illa morbi conditio, quae salubri huic per sputa evacuationi favebat. Sic observamus in phthisicis, quibus quotidie per sputa pus in pulmone collectum evacuatur, vespertino tempore, dum hectica illorum febris multum augeri solet, sputa supprimi cum anxietatis augmento; matutino demum tempore, minuta febre, sputa iterum excerni cum summo levamine. Calefacientia autem medicamenta, in hoc morbi statu exhibita, similem effectum habere intelligitur ex illis, quae §. 586. *α.* de febrium causis dicta fuerunt: ibi enim probatum fuit, a talibus in sano etiam corpore febrim excitari posse; facile ergo ab iisdem augeri poterit febris, quae jam adest.

Alvus liquida, nec critica. Omnia, quae de corpore subducunt liquida ingenti copia, inter causas sputi suppressi merito numerantur. Per alvum quandoque morbi materiem in peripneumonia evacuari, vidimus §. 830. 3.: tuncque critica dicitur diarrhoea, & levamine morbi insigni facile distinguitur a noxio alvi fluxu. Observaverat jam in hoc morbo *Hippocrates* (g), ab alvo liquida sputa supprimi; habet enim sequentia: *Si multus humor per inferiora secedat a quinto die, mortem infert. Secedente enim per inferiora humore, superiora siccescunt, neque sputi purgatio per superiora prodit. Inferiorem igitur alvum neque nimis sisti oportet, ut febres haud acutae sint; neque nimis subduci, ut sputum sursum emitti possit, & aeger viribus valeat.* Dum in phthisicis fatalis illa diarrhoea, morbo & vitae finem imponere solita, accedit, miseris ilico sputa supprimuntur.

Sudor ingens ob eandem rationem, nimiam nempe liquidi subductionem, sputi suppressi causa esse potest, uti facile patet.

Animi affectus vehementior. Quantum turbari possit corpus a validis animi affectibus, antea in Commentariis §. 99. & 104. vidimus. Sed & inter febrium causas §. 586. *γ.* numerati fuerunt: & in illo casu, dum segnis nimis febrilis motus non poterat morbi materiem subigere, movere, secernere & excernere, illum augeri posse excitato animi affectu, in Commentariis §. 611. dictum fuit. Cum autem in hoc casu, ubi per sputa evacuatur peripneumoniae materies, justum adsit febrilis motus moderamen, patet, ingens discrimen adesse, dum per animi affectus vehementiores incitatur ille motus. Accedit, quod in validis animi affectibus semper in respiratione observetur facta mutatio, unde pulmonem directe quasi afficiunt. Sic ira summa motus homo validissime respirat ilico, & anhelat; metu subito perculsus statim ingentem circa pectus oppressionem sentit, molestissima ducit suspiria &c.

§. 865. TUm statim ad vicinitatem partium a suppressa, & aggestu increscente materie, inflammatio nova exoritur; unde ilico eadem symptomata, quae a peripneumonia primaria (825. 826.); illa autem tum debilitato jam corpori accidentia, ut plurimum cito lethalia evadunt.

(g) De Morbis Lib. III. cap. 14. Charter. Tom. VII. pag. 589.

Per ſputa enim evacuabatur illud, quod in vaſis infarctum haerens inflammationem fecerat, & liberum ſanguinis motum ex corde dextro per pulmones in cor ſiniſtrum impediverat. Simulac ergo ſupprimuntur haec ſputa, nondum educta omni morbi materia, vaſa quaedam manent obſtructa, ab impetu ſanguinis loca obſtructa urgentis diſtenduntur, diſtenta comprimunt ſibi vicina vaſa; ſicque malum brevi propagatur, & omnia ſymptomata, numeris hic citatis recenſita, quae jam minui inceperant, recrudeſcunt denuo, & augentur ſubito. Patet, ſummum inde diſcrimen metuendum eſſe, cum debilior jam a morbo praegreſſo aeger novo huic inſultui ferendo minus par ſit.

§. 866. ILli autem vitio (864.), ejuſque ſequelis (865.) occurritur vapore aſſiduo calidi, humidi, emollientis naribus, ore attracti, pulmonibus recepti; toto aëre ſimili huic vapori per artem reddito; uſus etiam largus potuum ſimilium, cum melle inprimis & aceto, multum prodeſt; medicamenta leniter reſolvendo antipyretica, ut eſt ſtibium diaphoreticum cum nitro fixante; leniter opiata; ſudoris evitatio; maxime tandem placida animi quiete.

Pulcherrimum, quod tunc adhiberi poteſt, remedium eſt, ſi omni momento aeger calidum & humidum vaporem naribus & ore hauriat, ut tota pulmonis aërea ſuperficies humeſcat & emolliatur; ſic enim laxantur contracta vaſa, diluuntur & meabiles redduntur ſpiſſiores redditi per exſiccationem praegreſſam humores, & binis his effectibus concurrentibus ſputi ſuppreſſi redintegratur excretio. Simul etiam novae inflammationi, ab hac cauſa natae, proſpicitur quam pulcherrime, ut vel reſolvi, vel per ſputa curari poſſit; uti jam ſaepius in praecedentibus monitum fuit. Ob eandem cauſam, vaſis aqua calida plenis in cubiculo repoſitis, totus aër vaporibus humidis repletur. Eodem tempore decocta hordei, avenae, ficuum, herbarum emollientium & leniter aperientium (quae antea jam laudata fuerunt) potantur larga copia, ut & ſanguis his diluatur, & pulmonis vaſa laxentur: additur mel, ſolvente blanda ſaponacea virtute adeo notum; & acetum parca copia, ut lenis tuſſis excitetur, per quam, ſolutis humoribus & laxatis vaſis, expellatur omne, quod retentum fuerat ſputis ſuppreſſis. Oxymel hinc tanti fecerunt Veteres Medici, & ex ſimilibus parata formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur. Unde in tali caſu *Hippocrates* (*h*) dixit: *Huic confert potiones bibere, quibus pulmo humectatur & exſpuit. Niſi enim exſpuerit, & durior pulmo evadit, ſimulque areſcit & hominem perimit.*

Blanda illa remedia, quae ad ſolvendam ſpiſſitudinem inflammatoriam jam toties laudata fuerunt, pariter hic ſummi uſus; qualia ſunt nitrum, ſal polychreſtus, ſal prunellae &c., dum vel pulveris forma ſumuntur, vel in decoctis illis ſolvuntur. Prae reliquis autem laudari ſolet ſtibium diaphoreti-

cum

(*h*) De Morbis Lib. I. cap. 11. Charter. Tom. VII. pag. 547.

cum dictum, quod ex antimonio cum tripla nitri copia combusto paratur; miro enim modo sic mutatur nitrum, & cum parte sulphuris antimonii fixatur. Solet in officinis aqua fervida ablui omne illud salinum, sic ut sola antimonii combusta calx supersit; sed potius illud retinendum foret, cum inde praecipua hujus remedii efficacia pendeat; tuncque vocatur antimonium diaphoreticum non ablutum. An autem in ipso antimonio talis haeret efficacia, quae sputis suppressis in hoc morbo evocandis utilis est? Quaedam habentur Observata, quae hoc docere videntur. Dum antimonium crudum purissimum, in pulverem tenuissimum tritum, ebullit per bihorium cum lixivio salis alcalini fixi; dein fervidum decoctum a pulvere subsidente caute effunditur; illud frigescens ad fundum deponit pulvisculum rubrum tenerrimum, qui aqua ablutus & exsiccatus dat illud remedium, quod *Kermes minerale & Pulvis Carthusianorum* vocari solet; cujus grana tria omni quadrihorio data miros dederunt effectus (*i*) in desperatissimis etiam casibus. Interim tamen conducet semper una cum specificis illis remediis jungere decocta aperientia, & calidos vapores, quae modo laudata fuerunt; cum summum periculum omnia artis molimina poscat.

Diacodiata autem & leniora opiata multum prodesse possunt, quatenus nimium febris impetum compescunt (vide §. 610.), alvum liquidam, sputi suppressi causam saepe (864.), sistunt, & animi validos affectus sopiunt. Quaenam autem conducant, ad sudoris evitationem, explicatum fuit in Commentariis §.718. Quomodo autem animi affectus validi compesci possint, sicque restitui placida animi quies, dictum fuit in Commentariis §.104. & §.605.5.

Ex omnibus illis, quae hactenus dicta fuerunt, constat, quam varia requiratur medela, licet idem morbi nomen maneat: simulque patet, accurate cognitam requiri peripneumoniae historiam, ut cum fructu remedia adhiberi possint; cum, quod uno tempore prodest, altero noceret pessime.

PERIPNEUMONIA NOTHA.

§. 867. QUae Peripneumonia hyeme a frigore, verno tempore a calore superveniente multoties accidit, oriri solet ex pituita lenta in toto sanguine nata ex causis recensitis olim (69. 72.), & sensim pulmones infarciente, donec in pessimum hunc, & improviso saepe lethalem, morbum eat.

Quando §. 69. de morbis a glutinoso spontaneo ortis agebatur, notatum fuit, duplicem glutinosam cacochymiam in humoribus nostris observari: unam, quae a calido illo glutine, quod *phlegma phlegmonodes* vocaverunt Veteres, inflammatoriam visciditatem dicere solemus hodie, nascebatur, & rapidiorem humorum per vasa motum validamque vasorum in liquida actionem, pro causis agnoscit: alteram vero, quae frigidam & lentam materiem, pituitam

(*i*) Vide l'Academ. des Sciences l'An 1720. Mem. pag. 542.

tam proprio nomine vocandam, habet, & ab oppositis causis, imminuto nempe motu humorum vitali, & minori actione vasorum in fluida, originem ducit. In utroque casu sanguini conciliatur lentor talis, ut difficilius per minimorum vasorum angustias transire possit. De peripneumonia ab inflammatoria sanguinis spissitudine nata in praecedentibus actum fuit. Facile autem patet, sanguinem, lenta & frigida pituita gravatum, pariter immeabilem reddi posse, & haerere in vasorum pulmonalium angustiis: nascetur ergo peripneumoniae inflammatoriae simile malum: pars enim affecta eadem est, & plurima symptomata communia adsunt; verumtamen in causa morbi materiali magna diversitas est, dum in hoc morbo frigidus mucosus lentor adest, qui se aqua calida dilui facile patitur, quod in spissitudine inflammatoria non obtinet; simulque longe levior febrilis insultus in hac peripneumoniae specie adest. In hoc morbo designando ergo retentum fuit *Peripneumoniae* nomen, sed ut distingueretur, dicta fuit *Peripneumonia Notha*. De hoc morbo solus fere *Sydenhamus* bene scripsit: apud Veteres Medicos, quantum memini, non fit ejus mentio, saltem non hoc nomine; sub titulo enim Catarrhi, aut pituitae pulmonem occupantis, quaedam hinc inde habentur, quae utcunque huc referri possent. Imprimis *Aëtius* (k) quaedam habet, quae huc spectant: notat enim a pituitosis cibis crudos & viscosos humores in corpore generari, qui aliquando in ipsum etiam pulmonem irruunt, & falsam inflammationis imaginem minus expertis Medicis exhibent. Plurima ibi recenset, quae satis huic morbo conveniunt.

Hyemali tempestate, dum otio indulgent homines, & victu duriori utuntur, lenta plurima in corpore accumulari extra dubium est, quae aliis anni temporibus per corporis motus, & victum salubriorem ex fructuum & herbarum succis, soluta & mota eliminantur de corpore. Unde *Hippocrates* (l) dixit: *Hybernum tempus pituitosius esse aestivo, morbosque fieri circa caput, & illam regionem, quae super septum transversum est*. Lentescentis enim sanguinis, & hinc minus meabilis, prima indicia fere semper in cerebri aut pulmonis functionibus laesis apparere solent; cum in his locis per minimorum vasorum angustias transire debet. Confirmantur haec enumeratione morborum hybernorum, quae in *Aphorismis* (m) habetur; ubi sola fere recensentur illa mala, quae caput aut pectus obsidere solent.

Ubi autem aggesta illa brumali tempore pituita verno accedente calore solvi incipit, & humoribus circulantibus misceri; neque tamen tenacitatem suam, quam habet, penitus deposuit, gravatur sanguis viscida hac saburra, & saepe in vasis pulmonalibus haerere incipit, sicque hunc morbum producit. Non enim omnia corporis liquida jugi moveri circuitu constat: pingue enim oleum in tunica adiposa, medulla in ossium recessibus, mucus lubricans ossa ad se invicem mobilia in articulorum cavis &c. accumulantur, dum deficit imprimis muscularis motus in animalibus. Pulchre autem explicuit *Galenus* (n), cur *Hippocrates* plurimos morbos verno tempore oriundos recenseat, licet paulo ante (o) ver saluberrimum & minime exitiale dixisse. Notat enim

(k) Tetrabibl.2. Serm.4. cap.ultimo pag.526. (l) De Salubri victus ratione text. 15. Charter. Tom.VI. pag.228. (m) Aphor.23. Sect. III. Charter. Tom.IX. pag.118. (n) In Commentariis Aphor.20. Sect.III. ibid. pag.115.

(o) Aphor.9. Sect.III. ibid. pag.98.

enim *Galenus*, ver saluberrima servare illa corpora, quae probis humoribus sunt praedita, neque ex sua natura aliquid innovare in corporibus; quod de reliquis anni tempestatibus dici nequit, cum etiam in puris corporibus aestas flavam bilem exasperet; autumnus atrae bili generandae faveat; hyems pituitam colligat. Veris autem efficaciam in corpus comparavit corporis exercitationibus, quae ex sua natura saluberrimae quidem sunt, interim tamen in cacochymicis corporibus, uti & in plethoricis, plurima mala producere possunt; dum per illa movetur subito collecta saburra, vel plenis nimis vasis bono sanguine imprudenter augetur humorum per vasa motus. Confirmatur hoc & *Sydenhami* (p) testimonio, qui notavit, *Hyeme ingruente, & saepius sub ejusdem exitum, Vereque adhuc nascente, quotannis emergere Febrim symptomatis Peripneumonicis haud paucis conspicuam*, quam *Peripneumoniam Notham* vocavit.

Ubi ergo ex causis, in *Capitulo de morbis a glutinoso spontaneo* ad numeros hic citatos, explicatis, collecta est viscida talis colluvies, atque eadem verno tepore, vel aliis de causis (vide §. 871.) soluta, cum sanguine movetur per vasa, semper fere solet primam noxam sentire pulmo; quia illa pituita venis recepta, & sanguini mista, statim per pulmones moveri debet: atque ideo primo ibi haerere incipiet, quidquid minus meabile est, neque pulmonis actione sic attenuari potest, ut aptum evadat per ultimas vasorum angustias fluere. Colligetur autem illius pituitae copia hic brevi, quia omnis liquor totius corporis, quo tempore, distributus per omnes partes, semel circuitum absolvit per cunctas, eo tempore totus semel transit per solos pulmones, uti in Commentariis §. 824. notatum fuit. Non mirum ergo erit, sensim sic infarciri pulmones, donec, obstructis plurimis ramis arteriosis per pulmonem distributis, impediatur transitus sanguinis ex corde dextro in sinistrum; sicque improvisa sequatur mors.

§. 868. UBi paululum adolevit id malum, produxit jam in toto corpore effectus plurimos (71. 72. 73.), tumque praeterea eos, qui peripneumoniae lentae proprii (825.826.), unde malum curatu difficillimum.

Causa praedisponens ergo peripneumoniae nothae est pituitosa lenta cacochymia, quae non potest diu adfuisse, quin laesae fuerint functiones plures corporis; unde signa habentur hujus mali, quae paragraphis in textu citatis enumerata sunt, atque in Commentariis earundem explicata. Ex illis signis ergo, & causis talem pituitam generantibus praegressis, novimus, metuendum esse hunc morbum. Ubi autem simul apparent indicia, quae docent, difficilius jam moveri sanguinem per pulmonis vasa, certo scimus, pituitam illam incipere haerere in angustiis arteriae pulmonalis, adeoque adesse jam peripneumoniam notham. Notandum tamen, non adeo subito increscere omnia haec mala, ac in peripneumonia inflammatoria, cum longe tenacius sit inflammatorium illud viscidum lento hoc & pituitoso, & valida febre comitante citius adigatur in vasorum angustias: unde etiam, uti §. 872. dicetur, fallaci lenitate saepe opprimit hic morbus nec opinantes. Quamvis au-

(p) Sect.VI. cap.4. pag.340.

autem in initio morbus hic non adeo malignis ſymptomatibus ſtipatus eſſe videatur, atque pituitoſus ille lentor aqua ſolubilis ſit, tamen in curatione magna difficultas ſaepe manet, quia in toto corpore mucoſa talis cacochymia praedominatur; unde brevi, ob rationes praecedenti paragrapho datas, augebitur in pulmone malum; ſimul etiam, quia optima ad lentorem illum pituitoſum attenuandum remedia non niſi ſumma cum prudentia adhiberi poſſunt, uti ſequentibus paragraphis patebit. Periculum augetur, quia nonniſi a peritis ille morbus detegitur facile, & ſaepe in initio negligitur, vel perverſa tentatur medela.

§. 869. NAm miſſio ſanguinis, eouſque celebrata, ut in hoc morbo requiritur (854.), nocet admodum ob debiliora viſcera, nimiſque aliena humida lenta; hinc primo juvare viſa, mox mala auget.

Pectoris oppreſſio in hoc morbo venae ſectionem quidem poſtulare videtur aeque ac in peripneumonia vera, ut nempe minuatur moles liquidi movendi per pulmonem; ſimulque, depletis vaſis, ſpatium fiat remediis diluentibus & attenuantibus. Unde & *Aretaeus* (q), uti in Commentariis §. 854. dictum fuit, laudavit venae ſectionem. *Si pituita aut ſpuma, vel alia quaevis humiditas tumefaciat; venarum (enim) inanitiones ampliorem pulmonis locum faciunt ad reſpirationis tranſitum.* Sed & in cura peripneumoniae verae dictum fuit (§. 854.), repetendam eſſe venae ſectionem pro vario mali gradu. In hoc autem morbo minus tutum videtur, pectoris anguſtiam iteratis ſanguinis miſſionibus levare. Obtinet enim hic morbus fere tantum in talibus corporibus, quae & viſcera debilia habent, & humores in morboſum lentorem, pituitoſum degenerantes. Probatum autem fuit ad §. 25. 1. & §. 43. 3., debilitatem fibrarum, vaſorum & viſcerum oriri ab impedita aſſimilatione ingeſtorum in naturam liquidi vitalis ſani; illam vero aſſimilationem impediri ob jacturam nimiam humoris boni, ſanguinis imprimis. Ob hanc cauſam §. 69. inter cauſas antecedentes *glutinoſi ſpontanei* numerabatur & boni ſanguinis inopia, uti tunc probatum fuit. Levat ergo quidem venae ſectio pectoris anguſtiam, atque hinc primo juvare videtur; interim tamen larga nimis, vel ſaepius repetita, lentorem pituitoſum, peripneumoniae nothae cauſam materialem, auget, adeoque nocet.

§. 870. ATtenuantia autem adeo hic famigerata, dum impetum in vaſa pulmonalia augent, denſitatem, impactumque obſtruentis ſaepe augent, ſimulque morbum cito reddunt lethalem.

Cum ergo mucoſa frigida cacochymia adſit, videretur indicatio curatoria jubere, ut illud lentum dividatur & attenuetur; ad quod perficiendum auctus humorum motus & ſtimulantia remedia laudantur (vide §. 75.). Verum accelerato humorum motu cor intra datum tempus ſaepius & fortius ſanguinem urget in arteriam pulmonalem; adeoque, niſi humores meabiles fue-

(q) De Curatione Morbor. Acutor. Lib.II. cap.1. pag.94.

fuerint & vasa pervia, obstruens illud pituitosum adigetur in majores vasorum angustias, vasa obstructa magis distendentur, vicina adhuc libera comprimendo angustabunt; adeoque omnia mala augebuntur, & morbus cito lethalis fiet; uti toties funestis exemplis constitit, dum aëris frigus, tanquam morbi causam unicam, incusantes aegri vel adstantes calidissima adhiberent remedia, piper vel zingiber contritum cum melle, potus acres fermentatos, ut spiritum anisi, levistici & similia; quorum noxam observavit *Sydenhamus* (r), monuitque, a similium usu liberaliori omnes pulmonum aditus praecludi in hoc morbo. Unde etiam in Commentariis §. 75. 4., ubi de cura glutinosi spontanei agebatur, haec cautela data fuit, ne subito glutinosis humoribus plena corpora validis exercerentur motibus, cum semper tunc adesset periculum, ne his glutinosis obrueretur pulmo.

Patet ergo ex hactenus dictis, peripneumoniam notham difficulter curabilem esse, summamque requiri prudentiam, ut rite tractetur.

§ 871. MOrbus ille senibus, pituitosis, frigidis, catarrhosis, gravedine laborantibus, frequens, sequi solet omnes causas, quae stagnantia cito movendo in pulmones agunt, ut cursus, declamatio, cantus, ebrietas inprimis a valide calefacientibus, comessatio, calor foci, balnei, solis, maxime si aestum hinc natum subito frigus ingens exceperit.

Morbus autem ille frequentissime contingit talibus hominibus, in quibus a quacunque causa lenta illa pituita praedominatur. Tales autem semper sunt senes, quibus frigidum esse corpus dixit *Hippocrates* (s); atque ideo spirant di difficultate & catarrhis tussiculosis frequenter vexari monuit (t). Tenaci enim & frigido muco in hac aetate gravari solet pectus, quem firmis non satis lateribus inani tussicula frustra expellere tentant miseri. Huc etiam referuntur pituitosi & frigidi, quibus phlegmaticam esse temperiem dicere solent Medici. Glabrities cutis major, pili albi tenues, tarde crescentes, albedo, tumor, mollities, pinguetudo corporis, venae angustae & latentes pro signis talis temperiei habentur (u). In catarrhosis autem & gravedine laborantibus jam adest talis dispositio, ut magna copia humorum, cito lentescentium, per internam pulmonis membranam exeat, & tussi expellatur (vide §. 69. 5. 719. 793.); adeoque alia quavis accedente causa, quae talium humorum expulsionem sistit, his gravatus manet pulmo & infarcitur.

Si jam praesenti causae materiali hujus morbi jungantur aliae, quae illam aequabiliter hactenus per omnia dispersam ad pulmonem determinant, vel stagnantem hactenus in motum deducunt, & humoribus circulantibus miscent, aderit peripneumonia notha. Tales autem sunt causae sequentes.

Cursus, declamatio, cantus. Cursu enim acceleratur sanguinis motus per pulmones, & stagnantia cito in motum deducuntur. Clamore autem & cantu pulmoni ipsi vis infertur. Videantur illa, quae in Commentariis §. 824. de his dicta fuerunt.

(r) Sect. VI. cap. 4. pag. 430. (s) Aphor. 14. Sect. I. Charter. Tom. IX. pag. 24. (t) Aphor. 31. Sect. III. ibidem pag. 128.
(u) H. Boërhaave Institut. Medicar. §. 891. 895.

Ebrietas &c. A vino aliisque fermentatis liquidis, & spiritibus inde destillatis, augeri circulationis velocitatem & calorem, imo & ardentissimas febres excitari posse, si nimia sumantur copia, antea in Commentariis §. 586. *α*. vidimus. Merito ergo & ebrietas inter causas peripneumoniae nothae recensetur; omnium maxime, si a valide calefacientibus, ut spiritu anisi, levistici & similibus, assumtis ortum duxerit. Praeterea miseri illi, qui his quotidie abutuntur, pallidi, tumentes, cachectici vivunt, totumque corpus frigidis & mucosis humoribus repletum habent saepissime. Dum enim plena turgent vasa his, a rarefactis liquidis ebrietatis tempore distenta, sequenti die, ubi hoc villi edormiverunt, flaccidum languet corpus, donec similibus stimulis ille languor superetur denuo. Hinc toties distentis vasis perit rubor illorum, & enervatur actio in liquida contenta, unde omnia liquida fere in mucosam inertem cacochymiam degenerant. Videantur de his illa, quae in Commentariis §. 605. 11. habentur. In ebriosis ergo praesto est causa materialis peripneumoniae nothae, quae, novo usu spirituum fermentatorum mota, facillime hunc morbum producere valet. Confirmavit modo dicta suo testimonio *Sydenhamus* (*x*), qui habet sequentia: *Paulo habitiores ac crassos prae caeteris aggreditur; virilem aetatem vel assequutos, vel etiam (quod saepius accidit) praetergressos; liquoribus spirituosis (vini maxime spiritui) plus aequo addictos. Cum enim in hujusmodi hominibus sanguis humoribus pituitosis, brumae tempore congestis, fuerit oneratus, atque idem ab ineunte vere in novum motum cieatur, tussis hanc nacta occasionem mox subingreditur, qua ministra dicti humores pituitosi in pulmones irruunt: quo tempore si forte aeger, nullo vivens consilio, liquores ejusmodi spirituosos adhuc liberalius hauriat, crassescente jam fere, quae tussim excitabat, materia, & ab ea praecluduntur pulmonum aditus, & febris omnem sanguinis massam depascitur.*

Commessatio merito & huc refertur, dum ultra satietatem, ciborum varietate & condimentorum illecebris allecti, manducant homines. Inde enim febrim accendi saepissime, in Commentariis §. 586. *α*. dictum fuit; sive sola nimia copia ciborum, sive & indigestilis illorum natura, hoc effecerit. Accedit, quod copioso nimis, crudiori, & saepe tenaciori chylo gravetur tunc pulmo; unde etiam peripneumoniam veram nasci posse in Commentariis §. 824. demonstratum fuit.

Calor foci, balnei, solis &c. Dum in corpore praeëxistit lentum illud pituitosum, & dein a quacunque causa augetur calor, moventur stagnantia, & cum sanguine per pulmones rapiuntur; adeoque periculum est, ne ibi haerere incipiant. Calente autem corpore, etiam ab externo calore foci v. g., videmus manifeste, dilatari vasa; adeoque facile admittere posse crassiores humorum partes: docet hoc rubor major faciei in hominibus, qui hyemali tempore luculento assident foco. Si ergo aestum hinc natum subito sequatur ingens frigus; uti dum homo diu versatus in calido hypocausto gelidissimo aëri se exponit, stringuntur uno momento vasa, adunantur fluidorum moleculae (vide §. 117.), adeoque aptissima nascitur obstructioni (vide §. 107.) occasio. Omnium maxime hoc in pulmone fiet, quia reliquas corporis partes vestibus contra frigus munire possumus; aëris vero ingres-

(*x*) Sect. VI. cap. 4. pag. 340.

ingressum impedire respirationis jugis necessitas prohibet. Patet ergo ratio, quare toties peripneumonia, & vera, & notha, ab hac causa fiant. Videantur & illa, quae in Commentariis §. 118. de hac re habentur.

§. 872. PRimo fallaci lenitate opprimit nec opinantes: quippe levi fatigatione, debilitate, prostrato omni fere animi motu, anhelitu, oppressione pectoris incipiens, adeo leves motus excitat, ut vix caloris, febrisve indicia moneant periculi: mox vagae horripulationes, leviusculi febris insultus adsunt; unde subito crescente anhelitu & debilitate mors; cujus in urina & pulsu vix ullum adfuit praesagium.

Morbus hic, si ullus alius, fallaci lenitatis specie decipit minus peritos: non enim hic calor intensus, magna febris, aliaque vehementia symptomata, quae veram peripneumoniam comitari solent (vide §. 826.), adsunt. Causa enim morbi materialis iners & lenta pituita est, sensimque in pulmonalis arteriae angustiis accumulari incipit. Interim tamen magnum discrimen, quod in hoc morbo adest, postulat, ut accurate cognosci possit in ipso etiam sui initio. Diagnosis autem hujus morbi habetur ex causis praegressis, & functionum laesionibus sedulo observatis. Si ergo novimus, hominem ex propria temperie, aetate, malo victu, aliisve morbis praegressis, lenta mucosa saburra corpus gravatum habere, atque deinde accesserint tales causae, quae illud mucosum movere, & circulantibus humoribus miscere, potuerint, atque in pulmonem agere, scimus hunc morbum metuendum esse. Inter illa vero signa, quae docent, lentam pituitam una cum sanguine moveri per vasa, eundemque minus meabilem reddere, est levis fatigatio, & major debilitas, simulque hebetudo insolita, dum nullis fere animi motibus amplius afficiuntur tales aegri, sensus externi & interni torpent. Mentis enim illa alacritas, & corporis agilitas, quae sanis adsunt, liberum humorum per omnia vasa motum, & debitam spirituum nervosorum copiam supponunt. Verum, dum mucosa talis cacochymia sanguinem gravat, humorum fit immeabilitas, secretiones impediuntur, subtilissimi liquidi defectus sequitur, motus vitales, naturales, animales perturbantur, uti pluribus demonstratum fuit in Commentariis §. 71. & 72.

Ubi autem lenta illa pituita in pulmonis vasis haerere incipit, jam impeditur liber sanguinis ex corde dextro in sinistrum transitus, unde majore respirationis molimine aegri viam expedire conantur; hinc anhelant, deque molesta anxietate & pectoris oppressione conqueruntur. Interim tamen nulla, vel levissima saltem, adsunt febris indicia. Vagae tunc sequuntur horripilationes, & leviusculi febris insultus, ita ut nunc incalescant aegri, nunc frigeant iterum (y). Sensim autem magis magisque infarcitur pulmo, sic ut *Pulmonum coarctatio adstantium auribus percipiatur* (z), ingrato nempe illo stertore, de quo in Commentariis §. 826. dictum fuit. Anhelitus crescit & debilitas; tandemque *intercepta circulatione, sanguineque quasi praefocato*

(y) Sydenham. ibidem. (z) Idem. ibidem.

to (a), mors venit, licet *nulla fere*, *praesertim in habitioribus*, *febris indicia sint (b)*. Febris autem absentiam, vel causam quare vix percipiatur, partim ab intercepta circulatione ob infarctum pulmonem deduxit *Sydenhamus (c)*, partim etiam, quod sanguis, materiae pituitosae copia gravatus, in plenam ebullitionem assurgere nequeat. Unde patet ratio, quare in pulsu & urina vix ullum signum appareat, a quo lethale praesagium haberi posset.

Quamvis autem urina pallida vix olens in hominibus frigidis & pituitosis observari soleat (vide §. 72.), in hoc tamen morbo quandoque & intense rubra cernitur & turbida statim, uti pariter *Sydenhamus (d)* notavit. Aliquando & turbida mingitur, & manet talis, nullo sedimento deposito; plerumque etiam conquassata spumam colligit, & diutissime retinet. Adeoque in urina ut plurimum tamen signa apparent, quae malum omen dant; licet etiam viderim, urinam in peripneumonia notha vix mutatam fuisse. Quamvis autem rubor urinae pro caloris interni signo habeatur, uti ad §. 673. dictum fuit; tamen in hoc morbo adesse illum posse facile patebit, si consideretur, crassiores & obesulos hoc morbo imprimis corripi, uti praecedenti paragrapho dictum fuit. Dum autem in his iners pingue motu, calore aëris &c. solvitur & sanguini subito miscetur, pessima humorum immeabilitas nascitur (vide §. 681.); & hujus pinguis pars salibus urinae mista ruborem facit, quem ab oleo imprimis pendere in Commentariis §. 673. probatum fuit.

Monuit & *Sydenhamus (e)*, aegros hos, dum tussiunt, molestum capitis dolorem percipere, ac si dissiliret (hac enim loquendi formula uti solent): Neque mirum hoc videbitur, si consideretur, impedito sanguinis per pulmonem transitu, simul etiam minui facilem venosi sanguinis a capite reditum, adeoque omnia encephali vasa turgere; uti in Commentariis §. 826. patuit. Hinc etiam patet, quare & saepe vertiginem patiantur tales aegri; quod *Sydenhamus (f)* pariter notavit.

Haec sunt praecipua signa, ex quibus Diagnosis hujus morbi hauriri poterit. Prognosis periculum indicat, nisi mature succurratur, quod quomodo fieri debeat, sequenti dicetur paragrapho.

§. 873. Curatur hac methodo cautissima: 1. Mittatur sanguis ex largo vulnere. 2. Mox eluatur alvus clysmate, quod repetatur quotidie, donec signa docuerint levari pulmonem. 3. Utatur victu tenuissimo juris carnium, imprimis cum levi acido, potu tenui ex aqua & melle. 4. Vapores, suffitusque descripti (866.), decocta diluentia, abstergentia, lenissime aperientia assiduo potanda, adhibeantur; simulque balnea crurum, pedumque, & larga vesicantia.

1. Simulac anhelitus & pectoris oppressio percepta ab aegris docuerint pulmonem infarciri, venae sectio instituenda est. Ita enim minuetur moles liquidi movendi per pulmones, una cum educto sanguine tolletur pars illius

(a) Ibid. (b) Ibid. (c) Ibid. (d) Ibid. (e) Ibid. (f) Ibid.

lius pituitosi, quod cum sanguine per venas fluit, minuetur motus febrilis, si adsit, a quo metuenda est major impactio lentae pituitae in angustias arteriae pulmonalis, simulque depletis vasis spatium fiet commodum diluentibus & attenuantibus remediis. Verum quidem est, subducto sanguine augeri causam remotam hujus morbi; cum constiterit ex illis, quae §. 69. 2. dicta fuerunt, inopiam boni sanguinis merito numerari inter illas causas, quae lentum illud glutinosum producunt, & probatum fuerit in Commentariis §. 75. 4., auctum motum prodesse, ut attenuetur illud lentum: sed illae noxae, quae sanguinis hanc jacturam sequentur, postea emendari poterunt, ubi pulmo fuerit levatus: vitae autem imminens periculum, dum pulmo oppleri incipit, cogit, ut hoc remedium adhibeatur. Repetita autem saepius venae sectio, quae in peripneumonia vera toties requiritur, in hoc morbo noceret potius, uti & monuit *Sydenhamus* (*g*); qui attenta observatione didicit, pessime hoc cessisse, imprimis in illis, qui crassiori erant corporis habitu, & aetatis florem jam praetergressi, quales imprimis huic morbo obnoxii sunt. Adeo autem metuebat secuturam post sanguinis missionem in hoc morbo debilitatem *Sydenhamus* (*h*), ut jusserit, in lecto jacentibus aegris sanguinem mittendum esse: sic enim & praecavetur optime animi deliquium, in hoc morbo noxium, uti in Commentariis §. 854. dictum fuit. Ex largo autem vulnere sanguis emittitur, ne pituita gravatus sanguis, hincque lentescens, parvum vulnus obstruat. Tertia morbi die novam sanguinis missionem instituere solebat *Sydenhamus* (*i*): cum autem urgente tantum necessitate venae sectio in hoc morbo locum habeat, si pulmo levari jam inceperit, illa abstinere praestat.

2. Post venae sectionem ilico injicitur clysma, ut alvus eluatur; sicque eductis faecibus tersa intestina venulis bibulis resorbere possint illa, quae postea eadem via injicientur, & saponacea & solvente vi in lentum illud pituitosum attenuare valent. Unde in Materia Medica ad hunc numerum habetur clysma ex melle, nitro, ovi vitello, & decocto hordei, quod utrique indicationi satisfacere poterit. Tanti fecit clysmatum usum *Araeteus* (*k*) in peripneumoniae cura, ut venae sectionis, si aliquod impedimentum illam prohiberet, locum supplere posse crediderit. Quotidie ergo haec injiciuntur, donec respiratio facilior, & pulsus auctum robur, docuerint, levari pulmonem: hoc autem facto, illis abstinendum est, ne nimium debilitetur corpus: de quo videantur illa, quae in Commentariis §. 610. habentur.

Blandum purgans antiphlogisticum, alternis diebus sumendum, donec convaluerit aeger, laudavit *Sydenhamus* (*l*). Talia autem purgantia, quae solvendi vi simul agunt, non autem subducunt de corpore liquidissima, prodesse posse videntur.

3. Quare victu tenuissimo opus sit, dum pulmo in suis vasis infarctus est, in peripneumoniae verae historia jam saepius dictum fuit. Laudatur autem hic jus carnium, sed dilutum, quia minime tenax est; & in hordei, avenae &c. decoctis farinosus lentor adest, qui materialem hujus morbi causam augeret potius (vide §. 69. 1.): additur autem his jusculis leve acidum, suc-

(*g*) Ibidem. pag. 341. (*h*) Ibidem. (*i*) Ibidem pag. 342.
(*k*) De Curatione Morbor. Acutor. Lib. II. cap. 1. pag. 94.
(*l*) Sect. VI. cap. 4. pag. 342.

ſuccus citri vel arantiorum, ut illa diſpoſitio, quae in putredinem ſponte vergunt, emendetur. *Sydenhamus* (*m*) a carnium juſculis abſtineri juſſit, quia inflammationem huic morbo ſubeſſe credidit, quamvis longe minorem ac in peripneumonia vera: agnovit tamen, peripneumoniam notham a colluvie pituitoſa, hyemali tempore aggeſta, ortum ducere; atque videtur minus accurate diſtinxiſſe frigidam & inertem illam pituitam a viſcido inflammatorio, quod longe alterius indolis eſt. Potus autem tenuis ex aqua & melle laudatur, quia mel ſaponacea ſua vi omnem lentorem dividit, facile tunc aqua diluendum, quod hic requiritur.

4. Vapores calidos humidos, antea in cura peripneumoniae verae toties laudatos, hic pariter ſummi uſus eſſe, ſatis patet. Laxata enim his vaſa pulmonalia facilius tranſmittere poterunt illud, quod infarctum haeret; ſimulque interna pulmonis ſuperficies ſic optime diſponitur, ut per ſputa pars quaedam materiae morboſae educi poſſit. Medicamenta autem talia imprimis proſunt, quae diluendo, abſtergendo & attenuando agunt: talis formula in Materia Medica ad hunc numerum habetur. Inflammatoria viſciditas aqua ſola dilui nequit; lenta autem illa pituita ſatis commode aqua calida ſolvitur; adeoque jure multum boni in hoc morbo a diluentibus ſperatur. Verum quidem eſt, laxis & pituitoſis corporibus nocere largum potus aquoſi tepidi uſum; ſed his tantum utimur eo uſque, donec pulmo levatus fuerit, tunc enim periculum abeſt.

Balnea autem pedum & crurum adhibentur, ut laxatis his partibus tumeat panniculus adipoſus, & in illo copia illius lenti pituitoſi colligatur, ſicque a pulmone avertatur, quantum fieri poſſit. In leucophlegmaticis enim & frigidis illis corporibus videmus, per totum corporis habitum adipoſum panniculum tumere lentiori tali ſaburra, unde paſtacea illa partium mollities pendet: ſic per artem conamur reducere inertem illam pituitam ad illa loca, in quibus antea diſperſa haeſit abſque multo periculo. Non enim ſufficit levaſſe pulmonem, ſoluta materia, quae vaſis ejus impacta haerebat, niſi ſimul impediatur omni molimine, ne huic ſimilis denuo magna copia ad pulmonem deferatur.

Larga autem veſicantia, imprimis cruribus & femoribus applicata, multum prodeſſe poſſunt. Irritant enim partes, quibus applicantur, illas inflammant, epidermidem in veſiculas ichore, quandoque & viſcidiore humore, plenas attollunt. Quantum haec uſum habeant, ut copia & impetus humorum deriventur verſus illas partes, quibus applicantur, antea in Commentariis §. 396. 4. dictum fuit; adeoque & hoc reſpectu proſunt. Praeterea in Commentariis §. 75. eorundem efficacia laudata fuit, dum acri ſtimulo languentem humorum motum excitant, ſimulque omne pituitoſum iners dividunt & attenuant, quod hic imprimis requiritur. Poſt venae ſectionem, clyſmata, diluentia adhibita, dum nullus metus eſt, ne aucto his ſtimulis humorum motu plus obruatur pulmo, tuto adhibentur, & pulchrum effectum praeſtant.

§.874. Ex

(*m*) Ibidem pag. 342. 343.

§. 874. EX his omnibus (820. ad 874.) ratio datur, cur pueris hic morbus, foeminisque rarior? Ut & iis, qui laxae sunt structurae quoad solidorum fabricam, cur vix accidat? Cur in his facile, & fere sponte, sanetur? contra in robustis exercitatisque corporibus? Ex iisdem pariter liquet, hunc morbum fere fieri ex omni alio praegresso, antequam ex eo moriatur aeger: adeoque proximam mortis causam, & ultimum ferme omnium lethalium morborum effectum esse Peripneumoniam.

Sequuntur jam quaedam corollaria, quae ex peripneumoniae historia tradita facile explicari possint.

Cur pueris &c. Minus enim firma & in pueris, & in foeminis plerisque, est vasorum compages, atque ideo fluida contenta minus condensantur; hinc dilutior in illis sanguis nec adeo cohaerens apparet. Simul vasa facile dilatantur: hinc, caeteris paribus, magis molle & turgidulum corpus est, quod pictores & statuarii optime notant. Monuerat hinc *Hippocrates (n)*, peripneumoniam & pleuritidem non fieri ante pubertatem.

Ut & iis, qui laxae &c. Reperiuntur enim & tales homines, quibus a morbis praegressis, vita otiosa, propria temperie, tam parva cohaesio solidarum partium est, ut vix agant in contenta fluida, vel saltem non tali efficacia, quae ad firmum & virile robur requiritur. Hinc in illis omnia eadem ac in foeminis obtinent fere, & morbis inflammatoriis minus obnoxii vivunt.

Cur in his facile, & fere sponte, sanetur. Si in talibus corporibus sanguis immeabilis haereat in pulmonalis arteriae angustiis, cum nunquam illam densitatem habeat, ac in firmo & robusto corpore observatur, sponte sua solvi solet illud obstruens; mora & calore loci, uti & diluentibus potatis, facile attenuandum. Praeterea cum laxa in his hominibus vasa facillime cedant liquido distendenti, dum proximum cor expulso sanguine urget loca obstructa, dilatabitur vas obstructum, ulterius promovebitur obstruens molecula, donec ex arteriis transeat in venas, vel per ultimas arteriolas in cava pulmonis aërea patentes exeat, & per sputa evacuetur. Utroque modo felicissime solvi pulmonis inflammationem, antea in Commentariis §. 830. vidimus; ubi tunc simul notatum fuit, felicem talem peripneumoniae exitum sperari posse, quando laxitas & mollities in toto corpore obtinerent.

Contra in robustis exercitatisque corporibus. Omnia enim hic contraria obtinent. Sanguis densus, compactus, pauca seri quantitate dilutus, cito concrescens, dum vena educitur: vasa firma, contracta, liquidis impulsis non facile cedentia. Unde tales homines in morbos inflammatorios proni sunt, & illis correpti difficilius sanantur. Unde monuit *Hippocrates (o)*, uti jam aliis occasionibus saepius dictum fuit; *Densa & exercitata corpora citius a morbis pleuriticis & peripneumonicis perire, quam inexercitata.* Ex

(n) Coac. Praenot. N. 512. Charter. Tom. VIII. pag. 882.
(o) Coac. Praenot. N. 398. ibid. pag. 875.

Ex iiſdem pariter liquet &c. In Commentariis §. 1. dictum fuit, vitam omnium minimam conſiſtere in actione cordis adhuc contracti & aperti. Verum cor contrahi nequit, niſi ſimul contentum ſuis cavis ſanguinem exprimat: in homine nato autem omnis ſanguis cordis dextri per pulmonem tranſire debet. Dum ergo homo moriturus eſt debilis jam actio cordis, paulo poſt quieturi, nequit ſuperare illa obſtacula, quae a vaſorum pulmonalium anguſtiis & reſiſtentia fiunt: incipiet ergo haerere ſanguis in pulmone, tenuiſſima ejus pars in venas tranſiens ad cor ſiniſtrum perget, ſicque debilem vitam adhuc continuabit: omni ergo momento magis magiſque infarcietur ſanguine pulmo, donec tantae fiant reſiſtentiae cordi dextro, ut amplius ſe evacuare nequeat; diſtentum tunc manebit & quieſcet; adeoque aderit mors.

Si jam conſiderentur illa phaenomena, quae in moribundis apparent, patebit evidenter, ultimum ferme omnium lethalium morborum effectum eſſe Peripneumoniam. Ultima enim illa vitae quaſi cum morte lucta, dum agonizare dicuntur homines, intolerabilem anxietatem facit, quae (vide §. 631.) ſanguinis ex corde egreſſum impeditum pro cauſa habet. Ingratus ille pulmonis fervor in moribundis certum infarcti pulmonis indicium dat; anhela illa, ſcapulis elevatis, pinnis narium motis &c., ſuſpiria in moribundis quid aliud docent? Licet ergo concludere, peripneumoniam fieri ex omni fere alio praegreſſo morbo, antequam ex eo moriatur homo. Si enim excipiantur illi caſus, ubi uno momento, corde quaſi paralitico reddito, vita ceſſat, in perfecta ſyncope a validiſſimis animi affectibus, profuſiſſimis & ſubitiſſimis evacuationibus, ſummo ſenio &c., ſemper mortem praecedit lucta illa, communis maxime ad mortem via, & ipſa morte longe pejor.

FINIS TOMI QUARTI.